

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ

СЛОВНИК

ЛІТОПИСНИХ
ГЕОГРАФІЧНИХ

НАЗВ

ПІВДЕННОЇ

РУСИ

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР

ІНСТИТУТ МОВОЗНАВСТВА
ім. О. О. ПОТЕБНІ

А В Т О Р И

І. М. ЖЕЛЄЗНЯК
А. П. КОРЕПАНОВА
Л. Т. МАСЕНКО
О. С. СТРИЖАК

**ПІДГОТОВКА ЕЛЕКТРОННОГО ВИДАННЯ:
«ІЗБОРНИК» <http://litopys.kiev.ua/>
28.VI.2006**

КИЇВ НАУКОВА ДУМКА 1985

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ
СЛОВНИК
ЛІТОПИСНИХ
ГЕОГРАФІЧНИХ
НАЗВ
ЛІВДЕННОЇ
ДУСІ

В словаре собран, исторически, географически и номенклатурно определен, прослежен в развитии и во взаимосвязях с другими образованиями, этимологизирован и оформлен в лексикографических статьях (их свыше 700) топонимикон, зафиксированный до начала XIV в. древнерусскими летописями в южной части Киевской Руси и на смежных территориях (в пределах УССР).

Для исследователей — лингвистов, историков, географов, этнографов, всех, кто интересуется вопросами происхождения собственных географических названий.

У словнику зібрано, історично, географічно і номенклатурно визначено, простежено в розвитку і взаємозв'язках з іншими утвореннями, етимологізовано та оформлено в лексикографічних статтях (їх понад 700) топонімікон, зафіксований до початку XIV ст. давньоруськими літописами у південній частині Київської Русі та на суміжних територіях (в межах УРСР).

Для дослідників — лінгвістів, істориків, географів, етнографів, усіх, хто цікавиться питаннями походження власних географічних назв.

В і д п о в і д а л ь н и й р е д а к т о р

О. С. Стрижак

Р е ц е н з е н т и

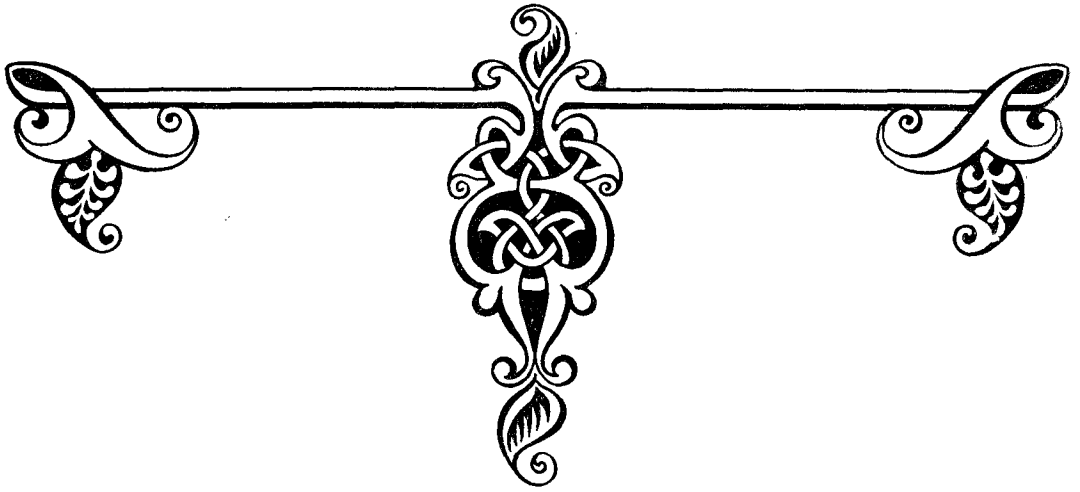
М. Я. Брицян, М. Ф. Котляр,

О. Б. Ткаченко

Редакція мовознавства

Е $\frac{4602020000-012}{M221(04)-85}$ БЗ-11-22-85

© Видавництво «Наукова думка», 1985



ПЕРЕДМОВА

Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі і суміжних земель (у межах Української РСР) присвячено вивченню походження топонімів, датованих IX—XIII ст., локалізованих на цій території і зафіксованих давньоруськими літописами. Об'єктом етимологічних досліджень, які є одним з найголовніших завдань вітчизняної топоніміки, тут стали, відповідно до прийнятого в радянській науці членування власних географічних найменувань, як на макротопоніми, насамперед, назви значних територій (*Великаа Скъфь*, *Воспорина*, *Задес(ь)ньє*; *Къманьска[я]*, *вемля*; *Погорина*, *Поле*, *Польсьє*, *Рѣсь*, *Сармати*, *Тъмѣторкань*, *Ѣкраина*), гірських (*Горы*) й лісових (*Голѣбыи*) масивів, морів (*Понт(ь)ское*), *Рѣсьское*, *Сѣролѣсьское*) й под., власне топоніми, рідше мезотопоніми, куди відносять назви поселень (пор.: *Бѣлѣськѣ*, *Деревичь*, *Къевѣ*, *Новгородѣ Стѣврьскыи*, *Оргощѣ*, *Трьполь*, *Ильчино* і т. ін.), гір (*Болдини*, *Хоревича*, *Щьковица*), островів (*Варажъскыи*, *Хъртичь*), річок (*Ал(ь)та*, *Въръськълъ*, *Дѣнѣпрь*, *Калъка*, *Каталы*, *Льбѣдѣ*, *Припеть*, *Семь*, *Сюѣрлиць*, *Ѣшица* та багато ін.), озер (*Надово*), боліт (*Дорогожичьское*, *Римьское*), гирл (*Дѣнѣпрьское*), борів (*Шелговѣ*), дібров (*Ратьмира*), лук (*Хоморьскыи*), шляхів (*Гръчскыи*) тощо, так і численні мікротопоніми, у першу чергу назви дрібних об'єктів, зокрема компонентів згаданих вище поселень (*Гора*), їхніх частин («кінців») (*Котьревѣ*), торжків (*Бабинѣ*), дворів (*Великыи*, *Гордѣтинѣ*, *Кънальѣ*), токів (*Игоревѣ*, «гѣмьно»); археологічних («городищє» *Лѣкомль*), архітектурних (церкви: *Каневськаа*, *Свѣтаа Богородица Десѣтиннаа*; божниці: *Льтськаа*, *Тѣрова*), оборонних (*Обѣровѣ*, *Половцьскыи вал*) та ін. (міст *Обрамль*; ворота: *Епископли*, *Нѣмцьськые*) споруд; внутрішніх комунікацій («ѣвозь» *Боричевѣ*; перевіз *Къевьскыи*; броди: *Витичевьскыи*, *Инжирь*); гідрорельєфів (рінь *Перѣна*) та ін. (узгір'я

Выдобычь, урвища («слѣдвы») *Дорогожичьскые*, бугор *Витичевьскыи*; могили: *Галичина*, *Дирова*, *Ольгова*) рельєфів; водних (струмок *Рѣчаи*); спелеоб'єктів (печери: *Варажъская*, *Домамира*), мікропросторових (поля: *Перепѣтово*, *Рожьне(є)*; нива *Нѣжатина*) та ін. (*Боровыи*, *Зѣбриньць* і под.) об'єктів. Словник є безпосереднім продовженням і наслідком тривалої науково-дослідницької роботи ономастів Інституту мовознавства АН УРСР¹, що завершилася виходом у світ «Словника гідронімів України» (К., 1979.—781 с.), монографії «Гідронімія України в її міжмовних і міждіалектних зв'язках» (К., 1981.—260 с.; далі ГУММЗ), а також багатьох інших ономастичних праць і задуманий як перша дискусійно-експериментальна частина серії етимологічних словників, що мають за певними історичними періодами виявити, всебічно описати й сприяти вивченню походження на базі, насамперед, вітчизняної та ін. документації й наукової аргументації комплексу географічних назв УРСР від найдавніших часів до наших днів і стати, таким чином, органічним компонентом повного зводу топонімії Слов'янщини (над підготовкою до його укладання працюють ономасти багатьох європейських країн).

Словник становить лексикографічну працю, де зібрано, географічно й хронологічно прив'язано, простежено в розвитку та взаємозв'язках з іншими аналогічними утвореннями, а також зроблено спробу пояснити чи синтезувати відомі вже версії походження топонімікону південної частини Київської Русі та контактних з нею територій, зафіксованого видатними історико-хронікальними, художньо-науковими, як і по-

¹ *Стрыжак А. С.* Етимологический словарь летописных географических наименований Украины.— В кн.: Проблемы восточнославянской топонимики. М., 1979, с. 69—76.

літико-ідеологічними, пам'ятками східних слов'ян — давньоруськими літописами.

Якщо нижня межа реєстру Словника (IX ст.) пояснюється початком датованого викладу подій і фактів вітчизняної історії, зокрема ономастичних, зафіксованих найдавнішими пам'ятками східнослов'янського літописання, виниклого, можливо, у X ст., але збереженого принаймні десь із XI—XII ст., то верхню (XIII ст.) визначено на основі прийнятої в радянському мовознавстві періодизації, за якою в XIII ст. завершується розвиток давньоруської мови, а в наступному (XIV ст.) вже безпосередньо виявляються особливості мов української, російської та білоруської.

Основне завдання цього Словника,— праці не тільки лінгвістичної, а значною мірою, й історико-географічної,— звести широку фактичну та генетичну інформацію про кожен давньоруський літописний топонім нашої республіки, висвітлити вже тепер осяжні глибини місцевого (а отже, й гідронімного як найтривалішого) розвитку, тісно пов'язаного з розбудовою матеріальної й духовної культури творців цієї системи назв, забезпечити виявлення шляхів і напрямів міграцій її носіїв та з'ясування їхньої ролі у визначенні історичної долі цієї частини Південно-Східної Європи. Хоч «темні» назви й не втрачають функціонального, а інколи й іншого значення, вони є, як правило, лише цінним резервом, який важко ввести в серйозний науково-теоретичний обіг. Тільки виходячи з лексем, про генезис яких зібрано якомога повніший матеріал, можна робити наукові висновки культурно-історичного, антропо-генетичного й мовознавчого, зокрема лексико-семантичного, стратиграфічного, історико-діалектологічного, словотвірно-словозмінного, навіть орфографічного порядку. Відповідно лише на основі зведень таких слів можна створити надійну базу для розв'язання як численних питань суто назвознавчого характеру (напр., із справами проникнення в корінні закономірності виникнення й формування давньоруського, праслов'янського, індоєвропейського чи, можливо, й ностратичного топонімікону), так і багатьох інших, більш універсальних проблем, етно-, глото- й соціогенезу.

Стратиграфічні горизонти проникнення сучасної етимології в надра топонімії Північного Причорномор'я вже досягли шарів індоарійського² розселення, тобто часів, що вимірюються кількома тисячоліттями. Зрозуміло, що за період,

² Трубачев О. Н. Лингвистическая периферия древнейшего славянства. Индоарийский в Северном Причерноморье.— В кн.: Славянское языкознание: VIII Междунар. съезд славистов.— М., 1978, с. 386—405; его же: Indoarica в Северном Причерноморье: Источники. Интерпретация. Реконструкция.— СЯ, № 2, 1981, с. 3—21; его же: Языкознание и этногенез славян: Древние славяне по данным этимологии и ономастики.— В кн.: Славянское языкознание: IX Междунар. съезд славистов. Киев, сентябрь, 1983 г. Доклады советской делегации.— М.: Наука, 1983, с. 231—270.

який минув відтоді, чимало власних географічних назв під дією тих або інших соціально-історичних чи етно-лінгвістичних причин докорінно змінилося. Розкрити втрачені генетичні зв'язки того чи іншого топоніма й повинні етимологічні студії, що передбачають як підготовчі й технічні, так і науковопошукові процедури, що разом визначають структуру кожної лексикографічної статті та Словника в цілому.

Основою етимологічного словника літописних топонімів Південної Русі, який складається з передмови (виклад основних його принципів, опис найголовніших завдань, будови, обсягу; вказівка на користувачів тощо), системи абеток (української, давньоруської, латинської й грецької), індексів і т. ін.,— є, звичайно, лексикографічна частина. Головний принцип організації цих компонентів абетковий: для списку текстувальних скорочень — український, для лексикографічної частини — давньоруський, для списку бібліографічних скорочень та індексів — зведені алфавітні ряди, створені з різних національних графічних систем, що сформувалися на базі кирилиці, латинського чи грецького алфавітів.

В індекси винесено всі використані в процесі опрацювання варіанти аналізованих топонімів, якщо вони не стали реєстровими словами (заголовками) статей, порівняльний, деривативний (похідний) та ін. матеріал. При кожному такому слові зазначено сторінку, на якій воно вживається.

Лексикографічна частина Словника об'єднує етимологічні статті (їх понад 700), розміщені відповідно до давньоруської азбуки. Вони можуть бути простими, коли розглянуто назву одного географічного об'єкта, і зведеними, якщо під одним і тим же заголовком уміщено дві чи більше простих статей, що, відповідно, охоплюють стільки ж географічних об'єктів. Етимологічна характеристика при цьому може бути спільною, в разі генетичної спорідненості назв, або різною — за умов омонімії чи відмінних особливостей їхнього розвитку. Кожний такий структурний компонент зведеної статті нумерується відповідно римською цифрою. Порядок розміщення структурних одиниць при цьому визначається алфавітом перших літер номенклатурних термінів (бол., вул., г-ще, зат., пр. і т. ін.; див. список умовних скорочень), а на випадок їхньої однойменності (мм., сс., рр. тощо) — вторинними характеристиками географічних об'єктів (вл., л., п.) чи опорних слів локалізаційної частини статті. Пор.:

БОГЪ, рр.: **I**. вп. в Дніпрѡ-Бѣзькый лим. Чорного моря; суч. *Південний Буг...*;

II. як (?) л. Дніпра; суч. *Оріль...* (див.: *Ъгъль, Ъгъла, Ърель* (див.)).

До реєстру Словника віднесено літописно засвідчені власні географічні назви вказаної території, позначені датами до 1300 р.

Заголовні (реєстрові) слова подаються в повній лексичній формі без будь-яких скорочень (а, отже, й надрядкових та ін. знаків) чи надлишкової інформації (пор.: *Черниговъ*, а не «Шерниговъ», хоч трапляються й словосполучення ти-

пу «и-Шернигова», тобто «ис Чернигова» < «изъ Чьрнигова»). Усі такі топоніми як реконструйовані з непрямих відмінків та загальноприйнятих у вітчизняному літописанні скорочених слів (найчастіше назв культурних споруд і їхніх комплексів, поданих під «титлами»), так і вживані в своєму «повному» вигляді загально оформлено відповідно до чинної практики давньоруського лексикографування (пор. об'єднання в один абетковий розділ утворень, що починаються на **У, Ѡ, ОУ; Ф, Ѡ** тощо, як і в «Матеріалах для словаря древнерусского языка». Спб., 1893—1903.— Т. I—III І.І. Срезневського, але диференційоване вживання букв **А** після приголосних, **И** — після голосних і т. ін.).

Після заголовного слова в Словнику наведено номенклатурний термін, який відносить об'єкт називання до певного географічного типу і є нерідко своєрідним сигналом про історичні масштаби функціонування означуваного топоніма (так, макродроніми **е**, звичайно, давнішими за назви поселень і складають разом з ними генетично різномірну систему). Номенклатурні терміни подано українською мовою у відповідно скороченій формі (за наявності літописних відповідників вони наводяться в дужках і лапках); пор.:

ВЬСЕВОЛОЖЬ: І. м. («городъ»), у Волинськ. землі...

ІІ. м., в Чернігівськ. землі...

ІІІ. м-р («манастырь»), в ур. Видубичі, полб. давн. Києва...

ГАИ, ур. («нъкое мѣсто»)... у Волинськ. землі...

ГЬЛТА, р. («ръка»), л. Псла л. Дніпра, у Переяславськ. землі...

Як видно з наведених прикладів, після номенклатурного терміна (коли це можливо) вказано місце власної географічної назви (точніше, її об'єкта застосування) в топонімному ландшафті (географічній системі) краю. Локалізаційна частина етимологічної статті є не тільки основним елементом обґрунтування причини внесення аналізованої назви до реєстру Словника, але й вказує на той простір, де або поблизу якого (в широкому розумінні) треба шукати ключ до розв'язання відповідної генетичної проблеми.

У Словнику застосування географічного методу здійснено, коли це можливо, в двох (і більше) хронологічних площинах — давньоруській (за землями, басейнами річок, морів чи конкретними поселеннями й под.) і пізніший, власне українській, — за чинним на той час політико-адміністративним (територіальним) устроєм (поділом) для ойконімів, хоронімів, оронімів і т. ін., а також за так званім гідронімним ландшафтом — для назв проточних вод, коли найменування тієї чи іншої річки доводиться до однієї з основних водійм гідронімійної мережі України (чи суміжних земель); пор.:

ЗЬБРЬЯ, р., л. Дністра; Галицьк. земля; суч. *Зубря*...

КАЛЪКА (-И), р. (рр.), в Половецьк. полі; суч. рр. *Кальміус* (вп. в Азовське море) і її прр. *Кальчик*...

У випадку зникнення (або перейменування) об'єкта чи неможливості точного територіального опису в Словнику дано лише гіпотетичну просторову характеристику (-и), що впливає з літописного контексту, або ж така характеристика відсутня взагалі; пор.:

КАМЕНЬЦЬ ИЗАСЛАВЛЬ, м. («градъ»), у Волинськ. землі...; можливо, суч. *Камінь-Кашірський*... Вл... Якщо це не два різн. пос.: *Каме́ньць* (див.) та *Изаславль* (див.)...

Важливого значення надається в Словнику часовій характеристиці використаної інформації, що пояснюється лімітуванням топонімного реєстру давньоруським періодом. Варіанти реєстрових слів подано панхронічно. Тим самим укладачі Словника прагнули простежити, якщо це можливо, реальний характер топонімної динаміки аж до наших днів. У зв'язку з цим тут наведено (в окремих випадках з точністю до століття чи його певних частин — початку, середини, кінця і т. ін.) не тільки дату, під якою подано аналізовану назву у відповідному джерелі, що має відносне значення, — насамперед, для хронологічного впорядкування групи прикладів, узятих з одного джерела, — але й час (один раз у словниковій статті) створення самого джерела, що носить вирішальний і домінуючий характер. Перша дата вживається перед синхронізованим цитованим матеріалом, друга (в дужках) — після нього, перед паспортизацією джерела. Якщо вона приблизна, перед нею ставиться знак ~. Крім того, в паспортизаційній частині після абрєвіатурного позначення назви джерела може стояти рік його опублікування, якщо таких публікацій було кілька. Скорочений варіант власної назви кожного використаного літопису, його списку або іншого джерела наводиться, звичайно, не більше одного разу в словниковій статті. Окремо, — за певними номенклатурними, структурними та іншими типами, — групуються, а, отже, й даються похідні, споріднені, допоміжні й подібні лексичні утворення.

Недатований літописний матеріал має відповідну вказівку (б. д.; один раз до синхронного матеріалу) у препозиції; пор.:

ПРИПЕТЬ... б. д., ...р'ьки Десна *Припеть*... а друзи съдоша межю *Припетью* и Двиною (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 4, 6).

ПЕРЕАСЛАВЛЬ (РЪСЬСКИЙ)... 907, 945, ...возьмутъ мѣсАчное... первое **ѿ** города Києва... и [ис] *Переаславля* (т. ж. 48—49);

на Києвъ... Черниго... *Переаславль*... (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 31)... к. XIV — поч. XV ст., А се Києвськыи гради... *Переяславль*. Руський (XV ст., НЛСХС. Сп. Археограф. ком., 447)... 907, на Києвъ.. Черниговь.. *Переяславль*.. Польгътескъ.. Ростовь.. Любечь (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 22)...

Похідні: 1089, ... городъ *Переаславльскыи*... (ПСРЛ, II, 1962, 208—209, 211);... 1149, *Переяславци* (НЛСХС, 138)...

Залежно від аналізованого матеріалу та завдань конкретного дослідження в словникових

статтях, крім послідовного (основного) способу організації використаного матеріалу, можливе також (як виняток) — його ретроспективне (чи змішане) розміщення; пор.:

АЛ(Б)ТА, р. («р'бка», «река») ... у давніш. сп. при цьому топонімі відсутній номенклатурн. термін...; пор. (тут датування дж. ретроспективне): 1002, ...на *Алту* (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI...); ...1015, на *Алтб* (XVI ст., ПСРЛ, XXIII...); на *Льтб* (1519 р., ПСРЛ, VIII...); 1002, ... на *Льто* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962...).

КАМЛЫ, р. («р'бка»), в Половецьк. полі; тепер не простежується; як р. *Берда*, вп. в Азовське море...

Частина локалізаційного контексту, що починається сполучником «як», означає: «як гадає... (ють), аналізований об'єкт можна ототожнити з р. Бердою, що впадає в Азовське море».

Із локалізацією тісно пов'язана ідентифікація давньоруської назви з її сучасним лексичним відповідником:

КОЛОМЫА ... м. *Коломия* І.-Ф. ...

ЛИСТЪВЪНЪ... пор. ще: *Великий Листвик*, с. Чрг; *Листвин*, с. Жг і р., л. Норину л. Ужа...

Якщо для аналізованої назви (чи об'єкта її застосування) в сучасній топонімічній системі України належного відповідника не виявлено, на це також робиться відповідна вказівка; пор.: **ХЫРИА, р.** («р'бка»), на Дніпровськ. Лівобережжі... тепер не простежується...

Після локалізаційно-ідентифікаційної частини словникової статті подано виявлені літописні та інші варіанти аналізованої назви, передані за принципом транслітерації й упорядковані відповідно до завдань та особливостей конкретної етимології.

Пріоритет серед джерел віддано найдавнішим літописам (видання 1962 р.), насамперед Лаврентієвському, або, в залежності від характеру першоваріантів, зокрема ступеня їхньої відповідності місцевим протоформам, — Іпатієвському. Інші публікації цих джерел, — давнішим від яких є лише датований XIII — першою половиною XIV ст. Синодальний список Новгородського першого літопису, в якому, на жаль, не збереглася дуже важлива початкова частина «Повісті временних літ» (до 1092 р.) і котрий ще чекає точного видання, — мають значні модернізації, скорочення, реконструкції та інші відступи від оригіналу, що змусило укладачів Словника обмежити їхнє використання або давати наведені в них варіанти в дужках чергу; пор.:

МИКОЛИНЪ... суч. с. *Миколинець* Теребовлянськ. р-ну Тр; 1144, ... перемє два города. Оушищо и *Микоулинъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 311); ... възворити емоу Всеволоду Оушищо *Микоулинъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 316); .. 1675, ... Миколіпсе, Роднаусе у Терпороп... (1776 р., ПСРЛ, XXXII. Лег. Паньырного и Аверки, 202)...

Ураховано й відповідно впорядковано також недатовані варіанти, наведені у вступних та інших частинах літописів, у примітках (поданих в дужках), додатках і под., що відбивають, як

правило, важливу інформацію, взятую літописцем із книжних, зокрема перекладних, фольклорних та інших матеріалів і характеризуються (мовно) часом їхнього створення; пор.:

МЕОТИА, країна («страна»), суч. *Надзав'я*; б. д., ... страны... *Меоти* (*меоти*) ... (1377 р., ПСРЛ, I, 1962, 3); ...*меоти* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII, 261); *Меоть*... (ПСРЛ, I, 1846, 240); *Меоти* (2-га пол. XVII ст.; ПСРЛ, XXXIII, 10); 1155, *Мети* ... (т. с., ПСРЛ, IX, 204).

Якщо назву не зафіксував жоден із найдавніших списків, зокрема Лаврентієвський (1377 р.) чи Іпатієвський (~ 1425 р.), то, незважаючи на дату, під якою вона наводиться у будь-якому з інших джерел, віднесення її до давньоруського топонімікону є умовним, бо в такому випадку можлива інтерполяція пізніших компіляторів. Такі назви супроводяться приміткою: «До д.-р. відноситься умовно».

Топоніми, що могли існувати в давньоруський період, але не були згадані жодним із перших літописів чи їх навіть у пізніших списках не позначено датами до 1300 р., не потрапили до реєстру цього Словника, оскільки вимагають спеціальної методики дослідження та викладу його наслідків.

Після літописних подано варіанти, взяті з інших джерел, що кінце потрібно як для доведення, коли це можливо, динаміки аналізованої назви до наших днів та обґрунтування запропонованої ідентифікації, так і для цілей, власне, етимологічного порядку.

Відповідно до сучасної методики ономастичних досліджень (застосування закону ряду) огляд варіантів, як і сам процес етимологізування, можуть і повинні, за наявності відповідного матеріалу, супроводжуватися порівняннями чимось споріднених утворень, узятих з різних територій і мов, що здійснюється за допомогою позначки «пор.»:

РОДЬНЬ, м., в Київськ. землі, біля гирла р. *Рось*... Пор.: *Роднянська*, передм. м. Сквирі Кв...; с. *Родня* Могильовськ. обл. БРСР; д. *Лозь вь Роднъ* в кол. Новгородськ. землі... тощо.

Після порівнянь можуть подаватися похідні від аналізованого топоніма; пор.:

РОМЪНЪ, м., ...суч. м. *Ромні*... См. Похідні: 1552, ...уходы *Ромъновъцизна* (...помилк., зам. **Ромъновъцизна*); 1638, волюсть *Руменскую* (1730 р., Величко, IV, 272), *Роменскій* пов. (т. ж., 136), .. 1644, державя *Руменъская*..; 1649, Гаврыло *Роменецъ*...; *Маркаръ Роменскій*... сотня *Роменская*...; XVIII ст., *Роменщина*; XIX ст., х. *Роменчикъ* у Полтавськ. губ.; суч... *ромен'ч'ї*...

Укладачі Словника, розробляючи ту чи іншу частину лексикографічної статті, виходили з того, що дуже важливим фактором як у посиленні інформативності, так і в забезпеченні переконливості пропонуванних версій є оперування максимальним, якомога чисельнішим матеріалом. Ця настанова стосується й тієї частини лексикографічної статті, в якій міститься хоч би й короткий огляд спроб пояснити походження аналізованого топоніма.

Принагідно зазначимо, що початкове «Як від (із)» оглядово-етимологічних частин лексикографічної статті означає: «Як гадає (-ють деякі) дослідник(и), аналізована назва може походити від (із)» або (без прийменників), що вона є певним утворенням, походження якого пояснюється далі.

Давньоруська літописна інтерпретація походження назв, як і всяка інша тогочасна інформація, що спирається на доступні літописним писемні та усні матеріали, як правило, знаходить своє місце в тій частині словникової статті, яку присвячено подачі варіантів. Що ж до іншої, звичайно, пізнішої, донаукової чи, власне, наукової етимології, то вона подається наприкінці кожної такої статті. Характер, а отже, й обсяг етимологічної розробки в кожному конкретному випадку залежить від мовної належності, ступеня заземненості, структури, характеру розвитку та ін. особливостей аналізованої назви, а також інформації про неї.

Безпосереднє завдання такої розробки — виявити та мовно прив'язати етимон, тобто слово чи групу слів, які було покладено в основу заголовної назви, незалежно від того, був це апелятив (загальне слово) чи якась власна назва — осіб (антропонім), мешканців (катойконім), народів (етнонім), міфічних осіб (міфонім), географічних об'єктів (топонім) і т. ін. Етимологізування самих же етимонів не входило в обов'язки укладачів Словника, вони належать до компетенції спеціальних праць. Тому в Словнику є немало лаконічних, структурно-словотвірних етимологічних побудов типу:

БОБР'ЯКА, р. ... Іменник на -**ья(а)** від д.-р. *bobrъ* «бобер»...

ВАСИЛЬКОВЬ, двір («дворъ») ...Посесив на -**ов-** від д.-р. християнського імені *Васил(ь)-ко*...

ГОРОДЬ, м... Семантичним способом від д.-р. *gorodъ* (<*gord) «укріплене поселення, фортеця»... тощо.

Пояснювальна частина тут указує, що аналізована назва є іменником, присвійним прикметником — «посесивом» (можливі також «релятиви» — відносні прикметники, «ад'єктиви» — тут «якісні прикметники», вони ж «квалітативи» тощо), утвореним за допомогою певних афіксів або семантичним способом, тобто шляхом перетворення апелятива у власну назву або однієї власної назви в іншу (походження вихідних слів у такому випадку треба шукати у відповідних словниках, як про це вже зазначалося).

Однак не «структурно-словотвірні» етимології визначають обличчя Словника: вимога подавати етимон, особливо темний, мовно визначеним спричиняється нерідко до ширших генетичнопошукових операцій із залученням значного порівняльного, деривативного, реконструктивного та ін. матеріалу, належного до історії питання. Назви, які продовжують і далі викликати сумніви, вагання, суперечки або залишаються неясними, супроводжуються відповідними вказівками; пор.:

БАКОТА, м. ... Назва темна. Зважаючи на хитання в вокалізмі (*Бакота, Бекота, Bokota*,...

Бакут, Бокутъ, Бѣкъта), ...ст.-укр. *боуката* (з молд. *bukăt* «шматок»)... білор. *букота* «гора округлої форми».

КРЫРОВЪ, р. ... Назву, очевидно, перекручено; із **Крылов(о)*?

РЪСЬ, р. ... Назва темна...

Наведену в Словнику інформацію, зокрема номенклатурну атрибуцію об'єктів, їхню географічну локалізацію та ідентифікацію, хронологію і характер варіантів, допоміжний, порівняльний та інший матеріал, гіпотези дослідників-попередників, контрверзи до них, як і все, залучене з якихось джерел, документовано (паспортизовано), тобто підтверджено вказівкою на використані праці (друковані, архівні, експедиційні та інші, зокрема належні Інститутів мовознавства АН УРСР, ЦНБ АН УРСР тощо). При цьому джерела позначено хронологічно, тобто подано не тільки їхню скорочену назву, том, випуск, частину, рік видання як диференційну ознаку, назву літописного списку, сторінку, а й час написання (на початку паспортизації) — рік, століття тощо.

Авторські (редакторські) вставки — примітки до цитат беруться в квадратні дужки [] й позначаються відповідними ініціалами (або ремаркою «В. ред.»), варіанти до аналізованих слів — у круглі дужки (); перед реконструйованими утвореннями ставиться * («зірочка»); знак // (дві «косих» лінії) вказує на паралелізм у вживанні слів чи їхніх компонентів, а «стрілочка» > (<) — на напрям фонетичних (рідше інших) змін; слова або словосполучення, що розкривають семантику тих чи інших лінгвістичних одиниць, подаються в лапках «»; у транскрибованих назвах (текстах) наголос ставиться перед наголошеним складом, а «знак пом'якшення» (кома) — вгорі після м'якої приголосної; цитати, позначені однією й тією ж датою (або ремаркою б. д.) у препозиції, розділяються звичайно комою, яка ставиться після паспортизації. У всіх інших випадках розділові знаки вживаються відповідно до традиції та нині чинного правопису, а в цитатах зберігаються без змін*.

До Словника додається індекс використання лексем, який ділиться на три частини: кириличну, латинську й грецьку. В основу розміщення матеріалу, в якому домінує ономастика, покладено зведені алфавітно-транскрипційні ряди, створені за графіко-фонетичним принципом з охопленням тих знаків, що за їхньою допомогою оформлено використаний лексикон.

З метою економії місця в індексі об'єднано ряд близьких за написанням слів, які різняться переважно своєю флексією чи словотвором. Об'єднання здійснено за допомогою дужок: слово читається при цьому як із компонентом, узятим у дужки, так і без нього.

У випадку апелятивно-ономастичних повторень на одній і тій же сторінці до індексу вносяться лише власні назви. Коли ж вони у словникової статті (джерелі) вживаються лише з

* З технічних причин деякі давньоруські букви замінені українськими.

Передмова

малої літери, як і апелятиви, то таке ж написання зберігається і в індексі, де спочатку йдуть лексеми, згруповані за давньоруською (латинською, грецькою) графікою, без додаткових над- і підрядкових знаків, а потім усі інші з відповідними ускладненнями.

Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі уклали (в дужках указано території, а також найголовніші топоніми поза ними, необхідну інформацію про які забезпечує відповідний автор; його ініціали подано після кожної написаної ним статті): І. М. Железняк — І. Ж. (Київська земля і м. Київ, без топонімів: *Києвъ, Хоревцица й Цьковица*), А. П. Корепанова — А. К. (територія Полісся, а також назви *Сльвише* та ін.), Л. Т. Масенко — Л. М. (Галицька земля й райони Пониззя), О. С. Стрижак — О. С. (Середньо- й Нижньонадніпряське

Лівобережжя, Крим, а також топоніми: *Доньць, Дѣнаи, Дѣнбирь, Дѣнбстрь, Києвъ, Рѣсь* тощо). Уклала покажчики й здійснила технічне оформлення Словника О. П. Карпенко; взяла участь у технічному оформленні тексту й перевірила цитати О. А. Поріцька. Підготував принципи побудови Словника й передмову до нього О. С. Стрижак.

Авторський колектив Словника висловлює щирю подяку установам і особам, які взяли участь у збиранні матеріалів, читанні й рецензуванні Словника, у підготовці його до видання.

Усіх, хто користується Словником, просимо надсилати зауваження та побажання до нього на адресу: 252001, Київ 1, вул. Кірова, 4, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР або 252601, Київ, вул. Репіна, 3, видавництво «Наукова думка».



УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- авар.— аварський
авест.— авестійський
австр.— австрійський
адиг.— адигський
адмін.-тер.— адміністративно-територіальний
азерб.— азербайджанський
азійськ.— азійський
акад.— академік
Академич.— Академический
алан.— аланський
Алатирськ.— Алатирський
алб.— албацький
Алекса́ндро-Невск.— Александро-Невская
алт.— алтайський, алтайські мови
АН — Академія наук
англ.— англійський
англосакс.— англосаксонський
ант.— антський
апр.— апрель
араб.— арабський
арабсько-тур.— арабсько-турецький
арк.— аркуш
Арм ССР — Армянская ССР
арх.— архангельський
Археограф.— Археографическая
Археолог.— Археологический
археолог.— археологічний
Архивн.— Архивный
аф.— афікс
Б.— Большой
б.— берег, бік
бал.— балка
балк.— балканський
балт.— балтійський
балто-іран.— балто-іранський
балто-сл.— балто-слов'янський
БАН — Българската Академия на науките
Баркулабовск.— Баркулабовская
бас.— басейн
башк.— башкирський
бб.— береги
б. д.— без дати
Библиотечн.— Библиотечный
билинн.— билинний
бібл.— біблійний
бібл.-легенд.— біблійно-легендарний
білор.— білоруський
Б-ка — Библиотека
бл.— близько, ближче, близький
б. м.— без місця видання
б. м., б. р.— без місця і року видання
б. н.— без назви
бойк.— бойківський
бол.— болото
болг.— болгарський
болот.— болотяний
бот.— ботанічний
бр.— брід
б. р. вид.— без року видання
брет.— бретонський
БРСР — Білоруська Радянська Соціалістична Республіка
брян.— брянський
буд.— будинок
булг.— болгарський (старочуваський)
булг.-сл.— болгарсько-слов'янський
бурят.— бурятський
В.— Великий
в.— вік, век
вар.— варіант(и)
варязьк.— варязький
вв.— віки, века
вдм.— водойма
вдсх.— водосховище
вед.— ведійський
вел.— великий
Верхн.— Верхній
верхн.— верхній
вид.— видання, видав
вин.— виноска
вип.— випуск
відм.— відмінок
візант.— візантійський
вірм.— вірменський
вірм.-половецьк.— вірменсько-половецький
Вл — Волинська область
Владмирск.— Владимирский
власн.— власний
в.-луж.— верхньолужицький
Вн — Вінницька область
водськ.— водський
вол.— волость
волзькобулг.— волзькобулгарський
волинськ.— волинський
вологодск.— вологодський
Вологодско-Пермск.— Вологодско-Пермская
Воронцовск.— Воронцовский
Воскр.— Воскресенская
вост(очн).— восточний
вп.— впадає, впадіння
Врг — Ворошиловградська область
В. ред.— відповідальний редактор
Врем.— Временная
Всесоюзн.— Всесоюзний
ВУАН — Всеукраїнська Академія наук
вул.— вулиця, вулиці
вып.— випуск
Выш.— Высший
в'ят.— в'ятський
г.— Год (після дат), город
га — гектар
газ.— газета
галицьк.— галицький
Галицько-Волинськ.— Галицько-Волинський
галльськ.— галльський
гг.— годы (після дат), города
генуезьк.— генуезький
геогр.— географічний
геол.— геологічний
герм.— германський
ГИИНС — Государственное издательство иностранных и национальных словарей
гідр.— гідронім
гідрограф.— гідрографічний
Гл. ред.— Главная редакция
гн.— географічні назви
ГО — Географическое общество
Гол. ред.— Головна редакція
гос.— государственный
гот.— готський
гр.— грецький
гражд.— гражданский
грам.— граматичний
гр.-р.— греко-руський
груз.— грузинський
губ.— губернія
губерн.— губернский
гун.— гунський
гунно-булг.— гунно-булгарський
гунно-тюрк.— гунно-тюркський
Густ.— Густинская
гуц.— гуцульський
г-ще — городище
д.— деревня
дав.— давальний (відмінок)
дави.— давній
дакськo-фрак.— дакськo-фракійський
д.-англ.— давньоанглійський
датськ.— датський
д.-бактр.— давньобактрійський
д.-балк.— давньобалканський
д.-балт.— давньобалтійський
д.-болг.— давньоболгарський
Двинск.— Двинский
д.-вірм.— давньовірменський
д.-в.-нім.— давньовірменськo-німецький
дворян.— дворянский
д.-гр.— давньогрецький
дд.— деревни
действ.— действительный
дек.— декабрь
депутат.— депутатский
держ.— державний
д.-евр.— давньоєврейський
д.-європ.— давньоєвропейський
дж.— джерело, -а
джагатайськ.— джагатайський
див.— дивиться
дис.— дисертація
дифтонг.— дифтонг(ічний)
діал.— діалект(ний)
дієсл.— дієслово, дієслівний
д.-інд.— давньоіндійський
д.-іран.— давньоіранський

Умовні скорочення

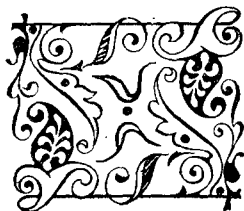
- д.-ірл.— давньоірландський
 д.-ісл.— давньоісландський
 д.-норв.— давньонорвезький
 Днп — Дніпропетровська область
 Днц — Донецька область
 догерм.— догерманський
 доі.-е.— доіндоєвропейський
 док.— документи
 дол.— долина
 донськ.— донський
 Доп.— Дополнение
 дор.— дорога
 досл.— дослов'янський
 д.-перс.— давньоперський
 д.-прус.— давньопруський
 д.-р.— давньоруський
 дравід.— дравідійський
 древн.— древности, древний
 д.-рим.— давньоримський
 друк.— друкарня
 д.-серб.— давньосербський
 д.-сканд.— давньоскандинавський
 д.-сл.— давньослов'янський
 д.-тюрк.— давньотюркський
 ДУ — державний університет
 д.-уйг.— давньоуйгурський
 д.-укр.— давньоукраїнський
 дунайськ.— дунайський
 дунайсько-булг.— дунайсько-булгарський
 д.-ц.-сл.— давньоцерковнослов'янський
 д.-чес.— давньочеський
 д.-шв.— давньошведський
 Евреиновск.— Евреиновский
 эксп.— експедиція
 Ермолинск.— Ермолинская
 ест.— естонський
 етимол.— етимологічний
 європ.— європейський
 Єрмолаївськ.— Єрмолаївський
 Єрмолинськ.— Єрмолинський
 ж.— жіночий (рід)
 Жмойтск.— Жмойтская
 Жг — Житомирська область
 журн.— журнал(ьний)
 займ.— займенник
 закавказьк.— закавказький
 зал. ст.— залізнична станція
 зап.— записки
 за ред.— за редакцією
 застар.— застарілий
 зат.— затока
 зб.— збірник
 зв.— звід
 звор.— зворот
 зібр.— зібрала
 Зк — Закарпатська область
 зменш.— зменшено, зменшений
 знах.— знахідний (відмінок)
 зоол.— зоологічний
 Зп — Запорізька область
 Зп.— Западний
- зп.-р.— западнорусский
 Зх.— Західний
 зх.— захід(ний), західніше
 зх.-герм.— західногерманський
 зх.-європ.— західноєвропейський
 зх.-сл.— західнослов'янський
 ИАН — императорская Академия наук
 изв.— извод
 изд.— издание, издал
 изд-во — издательство
 илл.— иллюстрации
 имп.— императорский
 инж.— инженер
 иностр.— иностранный
 ин-т — институт
 Ипат.— Ипатьевская
 ист.— история, исторический
 і.-е.— індоєвропейський
 іллр.— іллірійський
 іллр.-епірськ.— іллірійсько-епірський
 ім.— ім'я, імен, імені, іменем
 іменн.— іменник(овий)
 ін.— інший
 індоарійськ.— індоарійський
 інформ.— інформаційний
 іншосл.— іншослов'янський
 іон.— іонійський
 Іпат.— Іпатіївський
 ір.— ірський
 іран.— іранський
 ірансько-фрак.— ірансько-фракійський
 ірл.— ірландський
 ісп.— іспанський
 істор.— історичний, історик
 істор.-геогр.— історико-географічний
 італ.— італійський
 І.-Ф.— Івано-Франківська область
 К.— Київ, Киев
 к.— кінець, кінець
 кабард.-балкарск.— кабардино-балкарский
 кабард.-черкеск.— кабардино-черкеський
 кавказьк.— кавказький
 казах.— казахський
 калм.— калмицький
 канц.— канцелярія
 Карамзинск.— Карамзинский
 картвел.— картвельський
 картогр.— картографічний
 Катерининск.— Катерининский
 качин.— качинський
 кашг.— кашгарський
 кашуб.— кашубський
 Кв — Київська область
 кельт.— кельтський
 кельто-герм.— кельто-германський
 кельто-лат.— кельто-латинський
 київськ.— київський
- кипчацьк.— кипчацький
 кирг.— киргизький
 кіммерійськ.— кіммерійський
 кінц.— кінцеве
 кл. ф.— класична форма
 кн.— книга (у бібліогр. описах)
 кн.— князь (перед особовим іменем), князівський
 кн-во — князівство
 книжн.— книжний
 К^о — компанія
 козацьк.— козацький
 кол.— колишній
 комисс.— комиссия
 Комисс.— Комиссионный
 конф.— конференція
 Крв — Кіровоградська область
 крим.— кримський
 крим.-тат.— кримсько-татарський
 крим.-тур.— кримсько-турецький
 Крм — Кримська область
 культ.— культурний
 куман.— куманський
 кург.— курган
 курд.— курдський
 курдак.— курдакський
 курськ.— курський
 Л.— Ленинград
 л.— ліва притока, лівий; лист (в бібліогр. описах)
 Лавр.— Лаврентьевская
 лат.— латинський
 латиськ.— латиський
 Лв — Львівська область
 леб.— лебединський (діалект горно-алтайської мови)
 Лебедевск.— Лебедевская
 легенд.— легендарний
 Ленинградск.— Ленинградский
 лет.— летопись
 летоп.— летописный
 лет-ц — летописец
 лим.— лиман
 Лит.— Литовская
 лит.— литовський
 лит.-прус.— литовсько-пруський
 лів.— лівський
 лігур.— лігурійський
 лінгв.— лінгвістичний (лінгвальний)
 літ.— літопис
 літер.— література, літературний
 літоп.— літописний
 літоп.-легенд.— літописно-легендарний
 літ-ць — літописець
 локальн.— локальний
 Лохвиц.— Лохвицкий
 луж.— лужицький
 Львовск.— Львовская
 М.— Малий

| | | |
|--|----------------------------------|---------------------------------|
| М.— Москва (в бібліографічних скороченнях) | о-в — острів | Пн.-Сх.— Північно-Східний |
| м.— місто | о-ви — острови | пн.-сх.— північно-східний, пів- |
| Мазуринс(ь)к. — Мазуринс(ь)- | о-во — общество | нічно-східніше |
| кий | Од — Одеська область | пobl.— поблизу |
| макед.— македонський | од. зб.— одиниця зберігання | пов.— повіт(овий) |
| манчж.— манчжурський | одн.— одина | Погодинск.— Погодинский |
| мат.— матеріали | оз.— озеро, озера | Погодіньск.— Погодинський |
| меноніт.— менонітські | окт.— октябрь | по-гр.— по-грецькому |
| мізійськ.— мізійський | олонецьк.— олонецький | под.— подібний |
| місц.— місцевий (відмінок) | Ольшевск.— Ольшевский | подгот.— підготував |
| Мк — Миколаївська область | оп.— опис | подільськ.— подільський |
| м-ко — містечко | орх.— орхонський | пол.— половина |
| мл.— младшій | орх.-енісей.— орхонсько-енісей- | полаб.— полабський |
| мм.— міста | ський | по-лат.— по-латинському |
| мн.— множина | осет.— осетинський | поліськ.— польський |
| МНР — Монгольська Народна | осм.— османський | політ.— політичний |
| Республіка | осн.— основа | половещьк.— половецький |
| мог.— могила | ост.— останній | Полт.— Полтавський |
| молд.— молдавський | отд.— отделение | польськ.— польський |
| монг.— монгольський | офіц.— офіційний | помилк.— помилковий, помил- |
| монгор.— монгорський | п.— права притока, правий | ково |
| мордовськ.— мордовський | паг.— пагинація | поморськ.— поморський |
| Моск.— Московський | панноньск.— панноньський | пор.— порівняйте |
| м-р — монастир | Патриарш.— Патриаршая | пос.— поселення |
| МРСР — Молдавська Радянська | п-в — півострів | посл.— последний |
| Соціалістична Республіка | Пг.— Петроград | Постниковск.— Постниковський |
| надр.— надрукований | Пд.— Південний | по-тат.— по-татарському |
| наз.— називний (відмінок) | пд.— південь, південний, півден- | поч.— початок, починатися |
| найдавні.— найдавніший | ніше | Початк.— Початковий |
| накл.— накладом | пд.-д.-р.— південнодавньорусь- | пр.— притока |
| напр.— наприклад | кий | прабулг.— прабулгарський |
| нар.-етимол.— народноетимо- | Пд.-Зх.— Південно-Західний | прагерм.— прагерманський |
| логічний, -но | пд.-зх.— південно-західний, пів- | пракрит.— пракритський |
| НРБ — Народна Республіка | денно-західніше | прасл.— праслов'янський |
| Болгарія | пд.-прибалт.— південноприбал- | преф.— префікс(альний) |
| наст.— наступний | тійський | приб.— прибавлення |
| и.-аттїчн.— новоаттїчний | Пд.-Сх.— Південно-Східний | прибалт.— прибалтійський |
| наук.— науковий | пд.-сх.— південно-східний, пів- | прибл.— приблизно, приблиз- |
| нац.— національний | денно-східніше | ний |
| н.-тр.— новогрецький | пед.— педагогический | прикм.— прикметник |
| НДР — Німецька Демократич- | перв.— первый | прилож.— приложение |
| на Республіка | передм.— передмістя | прим.— примечание, примітка |
| н. е.— нової ери | передсл.— передслов'янський | припонтійськ.— припонтійський |
| нем.— німецький | перм.— пермський | присвійн.— присвійний |
| ненум.— нenumерований | перс.— перський | прізв.— прізвище |
| несл.— неслов'янський | перш.— перший | пров.— провулок |
| Нижегородськ.— Нижегород- | пехл.— пехлевійський (середньо- | продолж.— продовження |
| ський | перський) | пространн.— пространная |
| нижн.— нижній | печенізьк.— печенізький | прот.— протока |
| Никаноровск.— Никаноровская | Пискаревск.— Пискаревский | проф.— профе(с)ор |
| Никонівськ.— Никонівський | підкарпатськ.— підкарпатський | прус.— пруський |
| Никоновск.— Никоновская | пізн.— пізніший, пізніше | псевдоетимол.— псевдоетимоло- |
| нім.— німецький | Пл — Полтавська область | гічний |
| н.-луж.— нижньолужицький | пл.— плем'я, племена, племін- | Псковск.— Псковская |
| Нов.— Новий | ний | Публичн.— Публичний |
| Новгород(ь)к.— Новгородская, | Пн.— Північний | пят.— п'ятий |
| Новгородський | пн.— північ(ний), північніше | р.— річка, рік (після дати) |
| Новоросс.— Новоросийський | пн.-д.-р.— північнодавньорусь- | рад.— радянський |
| ногайськ.— ногайський | кий | Радзивілівськ.— Радзивілів- |
| норв.— норвезький | Пн.-Зх.— Північно-Західний | ський |
| норманськ.— норманський | пн.-зх.— північно-західний, пів- | разд.— раздельный |
| ностр.— ностратичний | нічно-західніше | Рв — Ровенська область |
| нп — населені пункти | ПНР — Польська Народна Рес- | ред.— редакція |
| и.-перс.— новоперський | публіка | рец.— рецензія |
| обл.— область, обласний | пн.-рос.— північноросійський | Рец.— рецензент |
| | пн.-сл.— північнослов'янський | римськ.— римський |

Умовні скорочення

- рис.— рисунок
 р-н — район
 род.— родовий (відмінок)
 розм.— розмовний
 рос.— російський
 росл.— рослина
 росс.— російський
 рр.— річки
 РРФСР — Російська Радянська
 Федеративна Соціалістична
 Республіка
 рук.— рукав
 рукоп.— рукопис(ний)
 рум.— румунський
 Румянцевск.— Румянцевский
 русск.— русский
 руськ.— руський
 руч.— ручай
 р.-ц.-сл.— русько-церковносло-
 в'янський
 рязанськ.— рязанський
 с.— село (перед власною на-
 звою), сторінка, стовпець
 саг.— сагайський (діал. хака-
 ської мови)
 санск.— санскрит
 сари-югур.— сари-югурський
 сармат.— сарматський
 Сб.— Сборник
 Св.— Свезка
 св.— свод
 с.-в.-нім.— середньовісній-
 мецький
 с.-гр.— середньогрецький
 с. е. и. в.— собственной его импе-
 раторского величества
 семіт.— семітський
 Сенат.— Сенатская
 сент.— сентябрь
 серб.— сербський
 сербо-луж.— серболужицький
 серб.-ц.-сл.— сербскоцерковно-
 слов'янський
 серед.— середина
 середн.— середній
 сибірськ.— сибірський
 Симеоновск.— Симеоновская
 Синодальн.— Синодальный (-ий)
 сілезьк.— сілезький
 сіндомеотськ.— сіндомеотський
 с.-іран.— середньоіранський
 сїрійськ.— сїрійський
 сканд.— скандинавський
 скіф.— скіфський (належний
 іранській мові, засвідчений
 епіграф. пам'яткамн Пн. Над-
 чорномор'я)
 скіфсько-балкан.— скіфсько-
 балканський
 скіфсько-осет.— скіфсько-осе-
 тинський
 скороч.— скорочено
 сл.— слов'янський
 с.-лат.— середньолатинський
 сл.-іран.— слов'янсько-ірансь-
 кий
 сл-ка — слобідка
 словац.— словацький
 словен.— словенський
 словін.— словінсько-кашуб-
 ський
 словосп.— словосполучення
 сл.-тюрк.— слов'янсько-тюрк-
 ський
 См — Сумська область
 Смоленськ.— Смоленський
 смт — селище міського типу
 согд.— согдійський
 Сокр.— Сокращенный
 сообщ.— сообщения
 сост.— составил, составитель
 Софийск.— Софийская
 соц.— соціальний
 соч.— сочинение
 сп.— список
 Спб.— Санкт-Петербург
 спільноіран.— спільноіранський
 спр.— справа
 Ср.— Средний
 с/Р — сільська Рада
 СРР — Соціалістична Республі-
 ка Румунія
 СРСР — Союз Радянських Со-
 ціалістичних Республік
 сс.— села
 СССР — Союз Советских Социа-
 листических Республик
 ст.— століття
 старш.— старший
 стат.— статистический
 ст.-болг.— староболгарський
 ст.-герм.— старогерманський
 ст.-дат.— стародатський
 ст.-інд.— староіндійський
 ст.-ісланд.— староісландський
 ст.-нім.— старонімецький
 ст.-перс.— староперський
 ст.-польськ.— старопольський
 ст.-прус.— старопрусський
 стр.— струмок
 ст.-р.— староруський (див. д.-р.)
 ст.-рос.— староросійський
 ст.-серб.— старосербський
 ст.-сл.— старослов'янський
 ст.-укр.— староукраїнський
 ст.-чес.— старочеський
 Сузд.— Суздальская
 Супрасльсь(ь)к.— Супрасль-
 с(ь)кий
 сусідн.— сусідній
 суф.— суфікс(альний)
 суч.— сучасний
 СФРЮ — Соціалістична Феде-
 ративна Республіка Югославія
 Сх.— Східний
 сх.— східний, східніше
 с.-х.— сербохорватський
 сх.-балт.— східнобалтійський
 сх.-герм.— східногерманський
 сх.-сл.— східнослов'янський
 сх.-тюрк.— східнотюркський
 с-це — сільце
 с-ще — селище
 т.— том
 табл.— таблиця
 тат.— татарський
 твер.— тверський
 Тверск.— Тверской
 т-во — товариство
 тез.— тезис(ы)
 тел.— телеутський
 тепер.— теперішній
 тер.— територія, територіальний
 т. ж.— там же
 т. зв.— так званий
 тип.— типографія, типогра-
 ф(ич)еский
 Типогр.— Типографская
 тис.— тисячоліття
 тоб.— тобольський (діал. та-
 тарської мови)
 томськ.— томський
 топогр.— топографічний
 тох. А.— тохарська А.
 тох. В.— тохарська В.
 Тр — Тернопільська область
 транскр.— транскрипція
 трет.— третина, треть
 Троицк.— Троицкаи
 трубч.— трубочевський
 т. с.— те саме
 тт.— томи
 тур.— турецький
 туркмен.— туркменський
 тюмен.— тюменсько-татарський
 тюрк.— тюркський
 тюрко-араб.— тюрко-арабський,
 тюрко-арабізований
 тюркол.— тюркологічний
 тюрко-монг.— тюрко-монголь-
 ський
 тюрко-сл.— тюрко-слов'янський
 УАН — Українська Академія
 Наук
 убих.— убихський
 Уваровск.— Уваровская, -ский
 угор.— угорський
 удмурт.— удмуртський
 уездн.— уездний
 Уж.— Ужгородський
 узб.— узбецький
 уйг.— уйгурський
 ук.— указатель
 укр.— український
 Унив.— Университетский
 универ.— университет
 УНР — Угорська Народна Рес-
 публіка
 ур.— урочище
 урал.— уральський
 урартськ.— урартський
 УРЕ — Українська Радянська
 Енциклопедія
 УРСР — Українська Радянська
 Соціалістична Республіка
 УСЭ — Украинская Советская
 Энциклопедия
 утвор.— утворено

| | | |
|------------------------------|---------------------------------|---------------------------|
| учен.— учений | художн.— художній | чч.— частини |
| ф.— фонд | хх.— хутори | шв.— шведський |
| фантаст.— фантастичний | ц.— церква | шор.— шорський |
| філол.— філологічний | центр.— центральний | Эрмитажн.— Эрмитажний |
| фіз.— фізичний | ЦНБ — Центральна наукова | югосл.— югославський |
| фін.— фінський | бібліотека АН УРСР | яз.— язык |
| фінік.— фінікійський | ц.-сл.— церковнослов'янський | язичницьк.— язичницький |
| фінно-угор.— фінно-угорський | п.-сл.-р.— церковнослов'янсько- | якут.— якутський |
| фолькл.— фольклорний | руський | янів.— январь |
| фотомех.— фотомеханічний | щ.— церкви | ятвязьк.— ятвязький |
| фрак.— фракійський | ч.— частина, часть; чоловічий | 1-ша — перша, -ий |
| франк.— франкський | (рід) | 1-я — первая |
| франц.— французький | чагат.— чагатайський (староуз- | 2-га — другая, -ий |
| х.— хутір | бецький) | 2-я — вторая |
| хакас.— хакаський | чв.— чверть | 3-т(ь)я — трет(ь)я |
| хант.— хантійський | черкеськ.— черкеський | 4-та — четверта |
| Харат.— Харатейний (-ий) | Черниг.— Черниговский | 4-я — четвертая |
| хеттськ.— хеттський | чес.— чеський | 5-та — п'ята |
| Хлебниковск.— Хлебниковский | четв.— четверть | 5-я — пятая |
| Хм — Хмельницька область | Чрв — Чернівецька область | В.— Band |
| хозар.— хозарський | Чрг — Чернігівська область | D.— Dil, Dział |
| Холмогор.— Холмогорская | Чрк — Черкаська область | R.— Rocznik |
| хр.— хроника | ЧССР — Чехословацька Соціа- | s.— Seite, Site, stronica |
| Хрк — Харківська область | лістична Республіка | z.— zeszyt |
| Хрс — Херсонська область | чув.— чуваський | |



АЛФАВІТИ

ДАВНЬОРУСЬКИЙ

а, б, в, г, д, е, ж, з, і, к, л, м, н, о, п, р, с, т,
Ѡ, ѡ, ѣ, ѕ, љ, ѝ, џ, ѡ, ѡ, ѡ, ѡ, ѡ, ѡ, ѡ, ѡ, ѡ, ѡ, ѡ,
Ѡ, ѡ, ѡ

УКРАЇНСЬКИЙ

Аа, Бб, Вв, Гг, Дд, Ее, Єе, Жж, Зз, Ии, Іі, Її, Йй, Кк, Лл,
Мм, Нн, Оо, Пп, Рр, Сс, Тт, Уу, Фф, Хх, Цц, Чч, Шш, Щщ,
Юю, Яя, Ъь

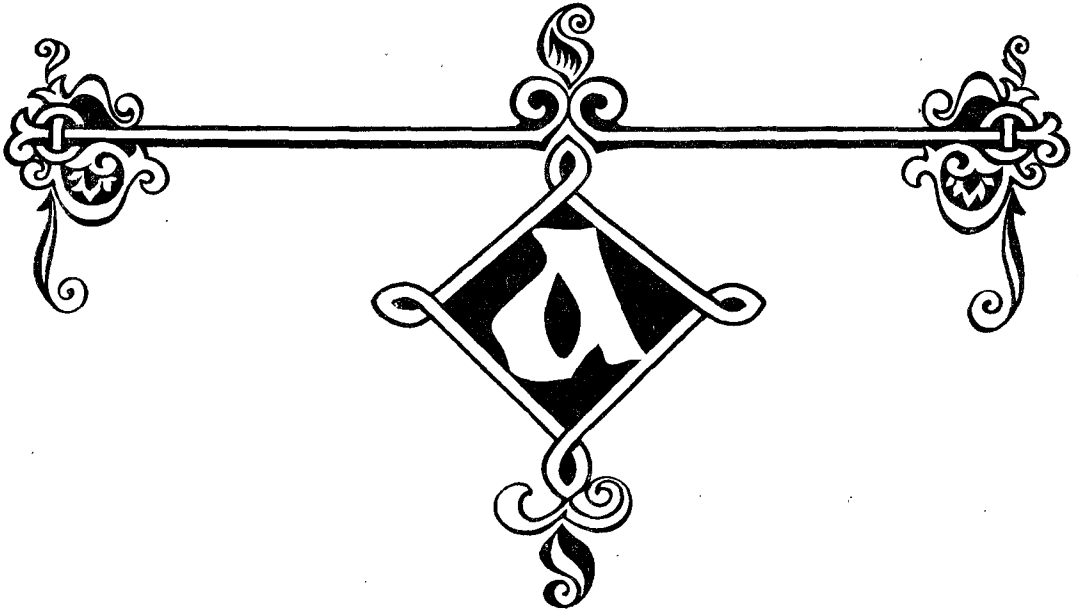
ЛАТИНСЬКИЙ

Aa, Bb, Cc, Dd, Ee, Ff, Gg, Hh, Ii, Jj, Kk, Ll, Mm, Nn, Oo, Pp,
Qq, Rr, Ss, Tt, Uu, Vv, Ww, Xx, Yy, Zz

ГРЕЦЬКИЙ

Αα, Ββ, Γγ, Δδ, Εε, Ζζ, Ηη, Θθ, Ιι, Κκ, Λλ, Μμ, Νν, Ξξ, Οο,
Ππ, Ρρ, Σσς, Ττ, Υυ, Φφ, Χχ, Ψψ, Ωω





АЛ(Ь)ТА, р. («рѣка», «река»), п. Трубежа л. Дніпра; в Переяславськ. кн.-ві; суч. *Альта*, гірло в м. Переяславі-Хмельницькому Кв; 1015, Борись... не обрѣтъ Печенѣговъ возврати-ся и ста на *Альтъ* рѣцѣ (поч. XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лег., 262); 1019, 1068, на *Алтѣ* рѣцѣ (т. ж., 264, 270); 1015, Барись... идыи х Киеву и ста на *Альте* реце (ПСРЛ, XXXI. Лет. посл. четв. XVII в., 50); у давніш. сп. при цьому топонімі відсутній номенклатурн. термін «рѣка», «река»; пор. (тут датування дж. ретроспективне): 1002, Борись... стал бѣ на *Алтѣ* шатры... Ярослав... взыде... на *Алту* (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лег., 34, 39); 1015, на *Лту* (т. ж., 32), на *Алтѣ* (XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лег., 17; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лег., 318); на *Льтѣ* (1519 р., ПСРЛ, VIII. Зп.-р. лег., 15; XV ст., ПСРЛ, V, 1925. Софійск. 1-я лег., 80); 1002, Борису... не обрѣтшо Печенѣгъ.. и ста на *Льтѣ*.. послании же придоша на *Льто* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лег., 132—133).

Як споріднена з назвами: 1. бол. *Л(ь)то* (*Олто*) > *Ал(ь)та* (аналогічно до: оз. *Нѣво*, суч. Ладозьке, — р. *Нева*) (Стороженко, Борисполь, 509—518); 2. р. *Гѣлта*, м. *Полтава* тошо (див.: *Гѣлта*, *Гѣлтавъ*, *Лѣтава*); 3. в значенні «текти» (Стороженко, Оч., 203; пор. *лити*); інакше В. М. Брахнов (ВМБ, 43); 4. рр. *Alt*, вона ж *olt*, *Alutus*, гр. Ἰαλὺτᾶς л. Дунаю (СРР), лит. *Aluntā*, *Aluonita*, *Alantas*, латв. *alūōis* «джерело»; іран. *Алонта(с)* (бас. Каспійськ. моря) та ін. (Георгиев, ИСИЯ, 256; Мациевич, 25—26); 5. водних об'єктів: Ἰαλτᾶς (Македонія), *Alto* (Іллірія), *Altipa* (Паннонія, Нижня Мізія), *Altinum* (Венеція) й под., похідн. від д.-європ. гідронім. *el-// *al-, розширен. суфіксальн. -t- (Трубачев, 167, 248), і перенесена з Балканськ. п-ва (т. ж.; Стрижак, Сі-

веряни, 72). Виходячи з фіксованого бол. *Л(ь)то* > *Олто* // *Ал(ь)то* > р. *Ал(ь)та* (на фонетико-метонімічн. основі в зв'язку з занепадом редукован. і появою протетичн. А-), пор.: лит. *lieti*, латиськ. *liēt* «лити», лит. *lūti*, латиськ. *līt* «дощити» (Іллич-Свитыч, II, 32—33); р. *Letanka* (з лит. **Letā*) п. р. *Heris* (Вілія), корінь *let-* (//*lot-*//*lat-*) «текти» (*Būga*, I, 457) із праі.-е. **ele* «текти; пливти, лити» (т. ж., 310). Цікаво, що й на Скандінавськ. п-ві є р. *Alta*. О. С.

АНДРЬЄВЪ, м. чи с., як у Галицько-Волинськ. Русі (Нерознак, НДГ, 16); тепер не простежується; 1245, Данило воева о́коло Люблина... Василко... о́коло Бѣлоє, дворський же *Сандрѣи*. по САНУ. а Вышата воева Подъгорье... Лахове... воеваша о́коло *Андрѣва* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лег., 796).

Посесив від д.-р. особового ім. *Андрѣи*, вар. *Сандрѣи*, *Ондрѣи*; ст.-сл. **АНДРЕН**; пор. **АНДРЕА**; із д.-гр. Ἀνδρέας (Фасмер, I, 78). О. С.

АПОСТОЛЫ, м-р («монастырь»), pobl. м. Володимира Волинськ. землі; суч. ур. *Апостольщина* (Махновець, Рук.) у м. Володимир-Волинський Вл; 1287, а Садовое ей Сомино же

далъ есмь княгинѣ свое. и монастырь свои *Аплы* же создахн и своею силою. а село есмь коупилъ.

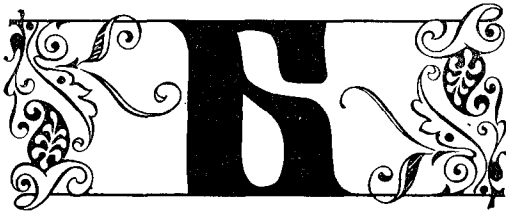
Березовичи... а тоє далъ есмь ко *Апмѣ* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лег., 904), монастырь... *Апостолы* (т. ж., 1843. 215); 1288, Въ монастырь свой *Апостолы* да еуангеліи оракошь и *апостолъ* самъ списавъ (т. ж., 222).

Pluralia tantum від ст.-сл. **АПОСТОЛЬ** (гр. ἀπόστολος) «посланець, проповідник» (Фасмер, I, 81), згідно з євангельськ. переказами — кожний із двадцяти учнів Христа, яких він послав

проповідувати своє вчення (СУМ, I, 55). Див. *Святого Апостола Петра*. А. К.

АРЬБѢЗОВИЧИ, пос. або ур. в Галицьк. землі; попл. м. *Пльсьньскѣ* (див.), можливо, суч. с. *Гарбузів* Зборівськ. р-ну Тр; як бл. с. Підгірці Бродівськ. р-ну Льв (Барс., 2); як антропонім (Махновець, Рук.); 1232, Даниль же поиде со братомъ. и со *Олександромъ* Пльсьньскоу. и пришедь в за и. подъ *Арьбузовичи* (*арбузовичи*). и великъ плѣ[н] приА. обрѣтисА во Володимѣрь (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 770).

Семантичним способом від патроніма на -ичи; в основі антропонім *Арьбѣз(ов)ѣ*; пор. *Арбузевѣ*, новгородськ. посадник (Ук. ПСРЛ, I, 39). Як від двочленн. ім. **Арьбѣдѣ* (Купчинський, Давн., 227). Л. М.



БАБИНЪ, торг («торжекъ», «торгъ»), в давн. Києві, навпроти Десятинної ц. (Петров, 119); суч. Десятинний пров. і вул. Володимирська, 4—6; як другорядн. щодо *торговища* на Подолі (Тихомиров, 100); 1147, *Бабинъ* торжекъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 318; ~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 353), И убиша его... волокоша... сквозѣ *Бабинъ* торгъ до святей Богородици (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 110).

Посесив на -ин- від *баба*; можливо, відантропонім. походження; пор. 1424, *Юаннь Дрютскій-Баба* (Ук. ПСРЛ, I, 309). Ще пов'язують із трофейн. статуями античн. богинь («*бабѣ*») на цій площі (Воронин, 16). І. Ж.

БАКОТА, м. («город(ок)ъ», «замокъ») Галицьк. землі, суч. с. *Бакота* Кам'янець-Подільськ. р-ну Хм, на однойменн. р. (Машт.,

ДБ, 26; СГУ, 31); 1240, и выше во *Бакоту* (въ *бакоту*). и все Понизье приА (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 789); 1241, приде ко *Бакотѣ*... въ *Бакотѣ*... оудержа *Бакоту*... на *Бакоту* (т. ж., 791), до *Бакоты* и Калиоуса (т. ж., 793); 1255, приѣхаша Татарѣ. ко *Бакотѣ* (т. ж., 828), посла сна си Лва на *Бакоту* (т. ж., 829); 1418, город *Бокоту* (XV ст., ПСРЛ, XVII. Зп.-р. лет., Лет-ц Вел. кн. Лит. Уваровск. сп., 99), Подольской земли... Каменецъ... Смотрич а Скалоу. а Черленыи городокъ а *Бакоту* (т. ж., 101); б. д., на Смотри же город *Бѣжѣтѣ* поставиль (XVII ст., ПСРЛ, XVII. Доп. к сп. Археолог. о-ва, 279), на Смотричы ж город *Бокут* (к. XVI ст., т. ж., Лет-ц Вел. князства Лит. и Жмойтск. Сп. графа Рачинскаго, 328), Каменец... потом Смотрич и *Бокутѣ*... и Черленыи

городок (т. ж., 329), Каменцу Подолскому... потом Смотрич и *Бакут* (к. XVII ст., т. ж. Книга Вел. князства Лит. и Жемойтск. Евреиновск. сп., 390); б. д., *Бакота* [як серед польск.—Л. М.] (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240); 1332, Кориатовичи, княжата литовские, збудовали замок... которого *Бекоту* называли [на полі дописано: «замок *Бекот* на Подолі».—Л. М.] (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 43); 1351, kniazata Korjatowiczys... przyszodzy... poczali boronity Podolskuu zemlu od tatar... naradyli horod Bokotu (т. ж., Хр. Быховца, 139); 1401, Витолт... побрал замки: Бра-слав, Зяслав, Смотрич, Чирвоный Городок, *Бекоту*, Скалу (т. ж., Хр. Лит. и Жмойтск., 72); пор. ще: 1463, сс. *Бакота* кол. Луцьк. пов. (ССУМ, I, 84) і *Бакоти* Кременецьк. р-ну Тр. Похідні: 1407, pan Piotr Bakotki stharostha

podolski, (т. ж.); 1445, п(н)ѣ петрашь *бакотский* (т. ж.).

Назва темна. Зважаючи на хитання в вокалізмі (*Бакота*, *Бакота*, *Вокота*, *Бака*, *Бакут*; *Бокут*; *Бѣжѣта*), можливо, того ж походження, що й ст.-укр. *боуката* (з молд. *букітѣ* «шматок»; пор. 1452, дали... *боукатоу* землю монастирю нашемоу; т. ж., 130) чи білор. *бу-кѣта* «гора округлої форми» (Яшкін, ПБТ, 111). Л. М.

БАРЪЧЪ, м. («город(ок)ъ»), в Переяславськ. землі; тепер не простежується; як суч.: 1. г-ще на околиці смт *Барішівка* *Барішівськ.* р-ну Кв; 2. [?] м. *Боріспіль* (розм. *Бар'ишп'іл'*) *Боріспільського* р-ну Кв (Арандаренко, 430, 433); 1125, *Арополкъ*... иде *Переяславлю*... Половци... присунушасА... къ *Барочю*. и ко Бронь кнАзю. хотѣщю полонити Торкы проклѣ-тыя. и с тѣми повоевати Русску землю (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 295), *баручю* (т. ж.); придоша *Олговичи* с Половци. и в заша *Городокъ*. и Нѣжатинь. и село... и *Баручь* пожгоша (т. ж., 303); 1174, Игорьъ... переѣха Върсколь оу Лтавы къ Пенаславлю [!]. и оузършасА с полкы Половцькыми... бахути бо воевали оу Серебраного и оу *Баруча* (1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 568—569); 1135, *Баруч* (XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 42), *Баручь* (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Патриарш. лет., 158), *Варсуч* [!] (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Велогодско-Пермск. лет., 48; ост. чв. XVII ст., ПСРЛ, XXVIII. Никаноровск. лет., 30).

Назва темна. Як: 1. того ж кореня, що й тюрк. *баріш* «прибуток» (?); пор.: с-ви Б. і М. *Барішѣ* між Києвом і Переяславом (Рус. тр., 130; Арандаренко, 430), у тому ж р-ні *Барышовѣ* (АЮЗР, VII, 1, 365); 1618, Baryszow (Zg. dz., XXI, 217); 1630, *Барышово* (ЛВП, 75); 1631, *Барышевка* (Стороженко, Оч., 211); 1663, *Барышовка* (Самовилец, 79, 91), суч. *Баріш'іука* (МЕ, 1978); 1649, сотня *Барышская* [!] (Реестра, 231), в *Барышці* тощо; 2. того ж походження, що й 1-й компонент назви м. *Боріспіль* (> *Бар'ишп'іл'*) Кв; пор.: 1590, Baryszpol (Zg. dz., XXII, 679); 1627, А выше *Переяслава* *Барышполе* на Трубеже (КБЧ, 107; Арандаренко,

433), що сумнівно; 3. від д.-р. *бара* «болото»; пор.: Вь морАхъ вь езерехъ и вь *барахъ* (Срезневский, I, 41); мовляв, формант *-ычъ* міг бути записаний як *-учь* (Роспонд, Стр., 72); пор. польськ. Вагуз (т. ж.); подільськ. *Барычева* (Тр. Под., IX, 22), *Барычева* (Машт., ДБ, 22). Посесив на **-j(ь)* від антропоніма **Барѣкъ?* Пор. тюрк. **багу-* «брати» (Иллич-Свитыч, I, 176). Як від апелятива (?) **bagokj-*, зменш. від прасл. **baga* «річка, потік»; пор. *Свислочь*, але *Висла* — *Вислок* (Нерозук, НДГ, 17). О. С.

БЕРЕЗОВИЧЬ, с., у Волинськ. землі; можливо, суч. *Березовичі* Володимир-Волинськ. р-ну Вл.; 1287, а село есмь коупиль *Березовичь* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 904).

Семантичним способом від патроніма на *-ичи* (*Ъ* замість *и*); в основі антропонім *Березовъ* — вказівка на первинне заселення місцевості нащадками певн. роду, сім'ї. Така лексико-словотвірна модель пошир. на пн. України (Полісся), бас. Середи. Дніпра, Зх. Бугу, Вісли й Одера з характерн. *-ов-* для сл. і *-н-* для балт. мов (Роспонд, Стр., 48; ТТ, 159—160). А. К.

БЕРЕЗЫИ, м. (попел *ugbis*; Срезневский, I, 70), у Чернігівськ. землі; як: 1. с. *Березанка* на р. Свинь (Замглай) п. Десни (Барс., 6; Багалей, 153; Марков, 53—54), воно ж *Березынка*, або *Березна* (Андріяшев, Сівер., 40), кол. с. *Березанка* Чернігівськ. р-ну Чрг; 2. ур. Замковище бл. смт *Березна* Менськ. р-ну Чрг (Махновець, Рук.); 1152, [кн. Юрій.— А. К.] поиде къ *Березому*, и *яко* ста оу Свини (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 456); 1156, бѣжа Володимиричь... из *Березаго* во Вишижъ (т. ж., 484), ИзАславъ... ѣха... к *Березому* (т. ж., 485), Ярославъ... поиде зъ *Березового* въ Шижъ (т. ж., 1843, 304); 1152, поиде к *Березовому*, и...ста у Свини...а заутра... ста у Гуричева (ПСРЛ, XXV. Мок. летоп. св. к. XV в., 56), к(ъ) *Березову* (т. ж., 61; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 58; XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 115).

Семантичним способом від безафіксн. ад'єктива **березыи* (>*Березыи*) (Носович, 221; Срезневский, I, 70); пізн. вар. *Березовыи* ускладнено суф. *-ов-*. В основі *береза* (<**berza*). Див. *Березовичь*. Пор. ще: рр. *Березина*, *Березка*, *Березна*, *Березовица*, *Березовка* і под. в бас. Дніпра; *Вегега*, *Веgezпса*, *Веgezôwka* в системі Вісли; *Березайка*, *Березка*, *Березовка* у водозборі Оки; *Вgezпса* в бас. Сави (СФРЮ). А. К.

БЕРЕСТОВОЕ, с. («селце», «селище»), pobl. давн. Києва, нижче Аскольдової мог., за течією Дніпра (Петров, 53); тепер у складі м.; прибіл. тер., що прилягає до руїн Успенськ. собору Києво-Печерськ. м-ря; пор. ц. *Спас-на-Берестовім*; як місце великокнязьськ. резиденції (Бронштейн, 46); 980, на *Берестовѣ*. в селци еже зооуть ныне *Берестовое* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 80); 1015, на *Берестовѣмъ* (т. ж., 130); 1051, князю Ярославу. любашцо *Берестовое* (т. ж., 155), хожеше с *Берестоваго* на Днѣпръ ... и приходѣ с *Берестового* (т. ж., 156); 1073, И сѣдоста на столѣ с *Берестовомъ*. преступивше заповѣдь ѿтно... (т. ж., 182); 1096, і поже на *Берестовѣмъ* дворъ княжъ

(т. ж., 231), погребоша и на *Берестовѣмъ* (т. ж., 232); 1138, на *Берестовѣмъ* оу стго Спса (т. ж., 305); 1157, 1172, на *Берестовѣмъ* (т. ж., 348, 363); 1185, хотѣ поставити Луку... игумена стго Спса на *Берестовѣ* (т. ж., 390); 1230, прстго манастирѣ стго Спса Киѣвъ на *Берестовѣмъ* (т. ж., 455); 1096, пожеже на *Берестовомъ* дворъ княжъ (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 221), на *Берестовѣмъ* (т. ж., 115), и погребоша и [Тѣгортъкана.— I. Ж.] на *Берестовомъ* на могылѣ межи путемъ гРАДУЩИМъ на *Берестовое*. а другимъ идущимъ в манастирь (т. ж., 222); 1151, до *Берестоваго* (т. ж., 428); 1173, въ *Берестви* (т. ж., 562); 1183, постави Лоукоу...

игумена стго Спса на *Берестовемъ* (т. ж., 629—630); 980, на *Берестовомъ* селищи, еще зовут нынѣ *Берестовое* (XV ст., НЛ, I, 129); 1015, на *Берестовѣ* (т. ж., 169); 1073, на *Берестовѣмъ* (т. ж., 197); 1035, и прибегоша к *Берестію* (2-га пол. XV ст., ЛПС, 40); 1096, і покопа и въ землю на *Берестовомъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 9); 1157, въ манастири у святого Спаса на *Берестовѣ* (т. ж., 66); 1172, на *Берестовомъ* (т. ж., 87); 1185, Князь великій Всеволодъ посла в Кіевъ ко князю Святославу Всеволодицю и къ митрополиту Никифору Луку смиреннаго, прося себѣ во епископа Володимерю, игумена Спаського изъ Кіева съ *Берестовога* (т. ж., 97); 1640, на *Березову* (Вольский, 22), *Берестово* поле (місце Успенськ. собору Києво-Печерськ. лаври; Захарченко, 133).

Вказівка на місц. рослини. світ: ще в XIX ст. на схилах Печерськ. гори, pobl. кол. Миколаївськ. м-ря (прибіл. суч. садиба Республіканськ. буд. піонерів, вул. Січневого Повстання), ріс *берестовий* ліс (Самойлов, 39). Від д.-р. *berestъ* < **berstъ* «*Ulmus carpinifolia*»; пор.: укр., рос. *бѣрест*, польськ. *brzost*; можливо, первинною була форма на *-ово* (Роспонд, Стр., 25). Як від антропоніми. посесив на *-ов-*; пор. антропоніми: *Берестъ* (Морошкин, 25); 1629, *Берестовѣ* (Тупиков, 533; Фролова, 114). I. Ж.

БЛАГОВѢЩЕНЯ СВАТОИ БОГОРОДИЦИ

ЦИ, щ. («цркъвъ», «церькъвъ», «цѣрквъ», «цѣрковъ»): I. в давн. Києві на Золотих воротах (див. *Золотые*, ворота), підкреслювала парадність головн. в'їзду до столиці Київськ. Русі (Тихомиров, 235); побудована заново 1982 р.; тепер на поч. вул. Ярославів Вал; 1037, Заложн *Ярославъ*... цркъвъ на Золотыхъ воротѣхъ. *стое* *Бѣце* *Блгвѣщенье* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 151), цѣрквъ на Златыхъ вратѣхъ камену *стына* *Бѣца* *Благовѣщеніе* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 139); 1151, и ре *ВАчьславъ*.

озрѣсѣ на *стыю* *Бѣцу* *таже* ест надѣ Золотыми ворота (т. ж., 431); 1037, двѣ цѣркви постави на Златыхъ вратѣхъ *Благовѣщеніе* и святого Георгія (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 330), Созда же и врата каменныя, въ нихъ же

двери Златія постави, на вратъхъ же церковь Благовещенія пресвятой Богородици (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 266). I. Ж.

II. в давн. м. Чернігові; суч. Чрг; 1186, Стославъ Всеволодичъ. сти цркви в Черниговѣ. стго Блговѣщенія. южебѣ самъ создалъ (~1425 р., ПСРЛ, II. Ипат. лет., 1962, 652); Святославъ Кіевскій освятивъ церковь въ Черніговѣ Благовѣщенія пресвятыя Богородицы, юже самъ создалъ (т. ж., 1843, 320); 1196, и положиша его [кн. Всеволода Святославича.— А. К.] во цркви стоб Бци. в Черниговѣ (т. ж., 1962, 696). А. К.

Ци. названо на честь християнск. свята «благовѣщенія св. богородици». Род. відм. одн. I. Ж., А. К.

БЛЬСТОВА, пос., в Чернігівск. землі, на р. Пулці (Барс., 7; Андрияшев, Север., 104); біля гирла руч. Рівчак публ. суч. с. Блстова Менск. р-ну Чрг; пор. ще с. Блстова Новгород-Сіверск. р-ну Чрг; 1151, Стославъ... великъ же

днь дѣя въ Блстовѣт(ѣ) и студа поиде. Чернигову (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 422), въ Блстовѣтъ тѣи (т. ж., 1843, 58). Як Блстовѣт(ѣ), Блстовит(ѣ) (Насонов, 221).

Можливо, посесив на -ов- від д.-р. особового ім. *Бльствъ; пор. д.-р. бльствѣти «близати» (Срезневскій, I, 119), антропонім Блствъ (Морошкин, I3) тощо. А. К.

БОБРЪКА, р., в Галицк. землі; суч. Бібрка л. Дністра; поч. біля м. Бібрка Перемишлянск. р-ну Льв; вар.: Лугъ, Бльвий Потокъ (Машт., ДБ, 11; СГУ, 52); 1211, Володиславъ... собравъсѣ с Галичаны, и приде на рѣкою Бобръкою (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 730); 1229, собравъ землю Галичкоюю... и собра ѿ Бобрюки. доже и до рѣки Оушициѣ и Проутѣ (бобръкы) (т. ж., 759). Пор.: Бобръка п. Сяну п. Вісли (НВ, 70; СГУ, 52); Бобръка п. Пд. Бугу (Тр. Под., IX, 232).

Іменник на -ък(а) від д.-р. бобръ «бобер». Л. М.

БОГЪСЛАВЛЬ, м., в Кіівск. землі, г-ше між р. Богуславою і руч. Троїцьким, публ. суч. м. Богуслав Кв (Махновець, Рук.); 1195, Всеволодъ бо просѣше оу него. Торцького Трепола Корьсоуна. Богоуслава. Канева (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 683), и даль Рюрикуъ Всеволодоу. ѣ. городовъ Торцькыи Корсоунъ. Бгоуславль. Треполь. Каневъ (т. ж., 685); 1196, Ббоуслава (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 56), Торьска, и Корсуня, и Пятиславля [!] и Канева (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, X. Никоновск. лет., 23—24), Торцьскаго, и Трепола, и Корсуня, и Ббоуслава, и Канева (XVI ст., ПСРЛ, XX. I. Львовск. лет., 140); 1695, просѣше у него Тръческаго, Треполя, Корсуня, Богуслава, Канева (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 103); 1592, Богуславъ (АЮЗР, III, 1, 32; 1654, ППА, II, 32); 1674, *Богуславъ (до Богуслава) (Самовидень, 120; 1685, Величко, II, 549); XVII ст., Boguslaw (карта Л. Боплана;

длв.: Ляск., ИКА, 25); 1767, Богуславль (АЮЗР, I, III, 75), Богослава (АЮЗР, I, III, 318); XVIII ст., Богуславъ (Корол., 197).

Похідні: Богуслава: р., л. Росі п. Дніпра, гирло в м. Богуславі; 1792, Bohuslawka (АЮЗР, VI, II, 44); ур., ч. м. Богуслава, на березі цієї р. (КГВ, 1862, № 43, 252); 1669, старство Богуславское (Величко, II, 230); 1974, дві дороги Богуславські (ведуть до м. Богуслава) в с. Киданівка Богуславського р-ну та в с. Ольшаниця Рокитнянск. р-ну Кв (Анк.).

Як (помилк.) від апелитива *блствъ (?) «відважний, славний» із суф. належності *-j(ь), нібито «поселення відважних», звідки Богуславль під впливом християнства (Коваленко, 73—79). Імовіріше, посесив на *-j(ь) від д.-р. антропоніма Богбслава (Роспонд, Стр., 63); пор.: 1228, Богуславъ Гориславичъ (новгородецъ) (Ук. ПСРЛ, II, 55), а також с.-х. Богослав (Грковић, 39); 1159, кашуб. Bogoslav (ИОРЯС, 1909, XI, 94), чес. Bohuslav (Archiv, I, 408) тощо. В основі прасл. *Boguslavъ (Нерознак, НДГ, 23) «Той, що славить бога». I. Ж.

БОГЪ, рр.: I. вп. в Дніпр-Бізький лим. Чорн. моря; суч. Південний Буг (місц. Буг, Бог; рідко, Біе); 1171, придоша Половци на Кытєвскую сторону и възша множество сель за Кытєвомъ.. поидоша... в Половци... Михалко

же... иде борзо по нн. и сгони ихъ за рѣкою Бомъ. с Берендѣи. и с Торкы (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 362—363); 1173, Михалко же и Всеволодъ... идоста вборьзѣ по Половцькхъ.

и зьгониша и за рѣкою Бмъ (богом) с Берендѣи и с Торкы (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 562); 922, И бша сѣдѣше Улицѣ по Днѣпру внизъ, и посемъ придоша межѣ Богъ и Днѣстръ (XIII ст., НЛСХС, 7—8; текст модернізовано), И бша сѣдѣше Углици по Днѣпру внизъ, и посемъ придоша межѣ Бгъ [в рукоп. бг — Л. М.] и Днѣстръ, и сѣдоша тамо (XV ст., НЛ, I. Комисс. сп. Новгородск. 1-я лет. мл. изв., 109); 1171, ... изгониша ихъ за рѣкою Бугомъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 87); 1560, И Крымские улусы повоевали и под Бѣлгород и под Очаков и по рекам по Бугу и по Ингулом по Большому и по Мешшому, и всѣ улусы и Заднепрѣ Наганские перешли с ними (XVII ст., ПСРЛ, XXIX. Лебедевск. лет., 286); 1332, Литва з русью... забрали Торговицу, котрой еще и теперь в полях мури на Устю Бугу [перше у виправлено з о; Буги, Богу.— Л. М.] рѣки стоят (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лнт. и Жмойтск., 43).

У Геродота (V ст. до н. е.) 'Υπαλις; у Йордана (VI ст. н. е.) Vagosola (Йордан, 135, 200); у Географа Равенського (VIII ст.) Vagossola (Шафарик, I, II, 370); у Константина Багрянородного Воуоѣ (т. ж., 370). На картах XV—XVIIст. Bog, Boh, Bohus; у «Путешествии Зосимъ» (XV ст.) Богъ (Машт., ДБ, 33); 1444, на Богу (ССУМ, I, 106); 1450, реки Воһа (Русанівський, 28); 1545, od Vuһa, на Vuһu (АЮЗР, VI, I, 21—22); 1579, Бог (АЮЗР, III, I, 9); 1594, рекою Бугомъ (т. ж., 68); 1598, reku Boh, od Voһa

(АЮЗР, V, I, 68); 1652, до реки *Бугу* (Величко, I, 108); 1653, по за *Богом* реки, на реке *Боге* (Воссоед., 3, 300), на реке *Богове*, а из *Богова* де хотел итить в Волохи (т. ж., 492); 1677, на *Богу* (Величко, II, 452); XVII ст., *Вог* (Ляск., 11), *Богеъ* (КБЧ, 34, 112); 1774, *Бугъ* (ЗОИД, VII, 167, 171 та ін.).

Похідні: *Побожье* (див.), місцевість понад *Пд. Бугом*; *Межибожье* (див.), м. при вп. *Божка* до *Бугу*; *Божьскъ* (див.) м., вважають, на *Пд. Бузі* (Барсов, 16); *Бужок* (*Божок*) л. *Пд. Бугу* (СГУ, 74); *Богополь*, м. кол. Балтськ. пов., злился з Голтою й Ольвіополем у суч. м. Первомайськ Мк; *Плоска Забугская*, с. кол. Балтськ. пов. (Тр. Под., IX, 101, 114); *Забужжя*, с. Немирівськ. р-ну Вн; *Прибужье*, с. Вінницьк. р-ну; *Прибужаньи*, с. Вознесенськ. р-ну Мк та ін.

Як із: 1. герм. *baki- «потік, ручай»; пор. д.-ісл. bekk-; д.-сакс. beki-; д.-в.-нім. bah «ручай» (Rozwadowski, 238—241); спорідн. з нім. Vach «потік» (Георгієв, ИСИЯ, 254); 2. іран., пор. р. *Богучар* п. Дону, де -чар з іран. саг- «рухаюсь» (Трубачев, 183); 3. тієї ж основи, що й *Бѣгъ* (див.) < і.-е. *bheug(h) = «гнути, згинутися»; первинно **Бѣгъ*, а відношення *bug-* // *бѣг-* є звичайн. чергуванням вищого й нижч. ступеня (Ільїнський, 3—5; див. *Богъ II*), що непереконливо, бо вар. *Buges, Vuces, Вѣкоѡ*, поклад. в основу цієї етимології, не стосуються *Пд. Бугу* (Фасмер, I, 227), вони локалізуються в пн.-зх. ч. узбережжя Азовськ. моря і є індоарійськ. походження; пор. д.-інд. bhogá; Bhoja-, тер. в Індії (Трубачев, СЯ, 393); 4. фрак.; 5. сл. (Lehr-Spl., 58, 167). Очевидно, врешті, від і.-е. *bhog- // *bheg- «рухаюсь, пливу» (Rozwadowski, 238—241). Вар. ‘Уламъ з іран. hurāna- «заопікований богами» (Lehr-Spl., 60). Л. М.

II. як (?) л. Дніпра; суч. *Оріль* Хрк, Пл, Дн; пор.: *Уголь* (див.: *ѡгъль, ѡгъла*), *Єрель* (див.), *Богъ* (Ук. ПСРЛ, II, 489); 1185, *Бѣ* вло-

д
жи в срце князем Русскимъ. ходиша бо князи Русстии вси на Половци... и перешедше *Оуголь* рѣку (1377 р., ПСРЛ, I. Лавр. лет., 394—395), *Богъ* вложи в сердце князем Русским... и перешедше *Уголь* реку (т. ж., 1846, 166—167), и перешедше реку (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 97—98; тут назву р. *Уголь* пропущено, а натомість у Нижегородськ. сп. цього літ. подано *босъ*, в сп. Карамзіної — *босе*, в рукоп. Моск. архіву Міністерства іноземн. справ — *богъ*) (т. ж., 98); р. *Богъ* (Ук. ПСРЛ, II, 489).

Як семантичн. відповідник гідронім *ѡгъль* (= *Єрель*), нібито того ж кореня, що й *Бѣгъ* (див.) // *Богъ* < *Бѣгъ*, пов'язуван. з укр. *бгати* «жужмити», рос. діал. *бгати* «згинати», «м'яти» тощо, похідн. від і.-е. *bheug(h)-: *gheubh- «гнути, згинати» (ЭССЯ, III, 115; Ільїнський, 6; L.-S., 8). Фактично ж, це — псевдогідронім, виникл. внаслідок підміни пропущеного *ѡгъль* контекстуально бл. теонімом *Бѣ* (*Богъ*) (Фасмер, I, 182), нар.-етимол. переосмисленн. О. С.

БОЖЬСКЪ, м., на р. *Богъ*, або *Бѣгъ*

(див.), суч. *Буг* Зх.; 1097, и оусрѣте и Володарь т
бра Василковъ. оу *Божьска*. (*бужска*) и не смѣ Двѣ стати противу Василкову брату Володарю и затвориса в *Бужескѣ* (в *бужеску*) (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 267); 1100, в *Бужьскѣмъ*. въ *Ѡстромъ* (*божьскомъ* остроѡвѣ). а Дубень

и Черторьескъ. то ти даеть Стополкъ... Давидъ съде *Божьскѣмъ* (въ *божьскомѣ*) (т. ж., 274); 1097, і всрѣте и Володарь. брать Василковъ оу *Бужьска* (*боужка*)... и оступи градъ *Бужескъ* Володарь (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 241); 1099, в *Божьскомѣ* (*боужскомѣ*). во остроѡвѣ Дубень и Черторьескъ (т. ж., 249); 1146, и да емоу *Боужьскѣ* (*боужескъ*) и *Межибѣ* (т. ж., 330); 1147, *Божьски* (*боужско*, *боужскои*)

и *Мечибиѣ* Котелнищю (т. ж., 343); 1148, и да емоу *Божьскимъ* (*боужко*) *Межибѣиѣ* Котелнищю и ина два города (т. ж., 367), Гюргевичу иди въ *Божьскимъ* (*боужскимъ*) (т. ж., 368); 1151, и маже бы оу *Божьскаго* (*боужскаго*) ту бы емоу вѣсть (т. ж., 441); 1152, въ *Бужескъ* (т. ж., 454); 1168, из *Бужьска* (т. ж., 528); 1173, аже ти саду в Галичи. то *Бужьскѣ* (*боужескъ*) твои възворочъ: (т. ж., 564); 1209, и приде Мьстиславъ с ними ко *Бозѣкоу* (къ *бозкоу*, къ *боужку*) Глѣбъ же Потковичъ избѣже изъ *Бозкоу* (т. ж., 728); 1233, и снашаса в *Боужьска* (т. ж., 771); 1241, и поима грады ихъ. Деревичъ Гоубинъ. и Кобоудъ. Коудинъ городѣць. *Божьскимъ* Дадьковъ (т. ж., 792); б. д., *Божескъ* [серед лит. міст.— *Л. М.*] (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 241); 1512, межи *Бузскомѣ* и Олескомѣ (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 366); 1516, Миндикерей... положися у *Бужска*, а загоны по Волянью и Подолоу распустиха (т. ж., 367).

Як двоє різн. пос., одне з яких на Зх. *Бузі*, а друге — на *Південному* (Молчановський, 70—71, 80; Андрияшев, 35, 71—72), на підтвердження чого наводять фонетичну відмінність вар.: на *Пд. Бузі* (д.-р. *Богъ*), ойконім фіксується з коренем о (*Божьскѣ* й под.), а на *Зхідному* (*Бѣгъ*) — з ѡ (*Бѣжьскѣ*), однак д.-р. гідронім *Богъ* відомий у літ. і як *Бѣгъ*.

З великою долею ймовірності можна локалізувати на *Пд. Бузі* принаймні літоп. згадки аналізован. назви під 1146, 1147, 1148 і 1241 рр., які вказують, що *Божьскѣ* містився в Болохівськ. землі (див. *Болоховська*), недалеко від м. *Межибіж* (тепер Летичівськ. р-ну Хм), розміщен. біля вп. р. *Божок* до *Пд. Бугу*. Цікавою є гіпотеза, що всі літоп. згадки про м. *Божьскѣ* (*Бѣжьскѣ*) стосуються м. *Буск* (тепер райцентр Лв біля вп. Полтви до Зх. *Бугу*, де знайдено два д.-р. г-ща) (Гихомиров, 322—323); помилк.— с. *Бусовка* кол. Таращанськ. пов. Київськ. губ. (Барс., 16).

Субстантивований ад'єктив на -ьск- від гідроніма *Богъ* (див.) Л. М.

БОЛДИНЫ, гори («горы»), біля м. Чернігова, де стояв м-р св. богородиці; тепер у самому д
м. (Ук. ПСРЛ, II, 14); 1074, [Антонии же прише

к Черниговѣ). възлюби *Болдини* горы. ископавъ печеру ту са всели. [и] есть ту манастырь стоє бци. на *Болдини* горахъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 193), на *Болдинахъ* горахъ, *Болдыну* гору (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 185); 1069, гору *Болдыну* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 272).

Посесив на *-ин-* у формі *pluralia tantum* від д.-р. особового ім. *Болда*; пор.: білор. *Балда* — *Балдин*, *Болдин* і под. (Бірыла, 38), сюди ж *Болдыжъ*, *Болдырь* (Морошкин, 20). А. К.

БОЛОВЕСЬ, с. (?) чи р. (Барс., 10) у Чернігівськ. землі, тепер сс. *Старій* і *Новій Білоус* Чернігівськ. р-ну та обл.; як лише р. *Білоус* п. Десни, л. Дніпра (Андріяшев, Сівер., 104; Насонов, 222); 1153, Ростиславъ же и Всеволодичъ и Мстиславъ... стаха оу *Боловеса* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 343); 1148, Изаславъ же... пожьже вса села... оули до *Боловеса* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 361), Ростиславъ же и Всеволодичъ Изаславичъ Мстиславъ... стаха на *Боловесь*... Изаславъ скупивса с Половци и съ Гльбюмъ. и выидоша ко *Воловесу* (т. ж., 474); 1152, Вячеславъ же и Изяславъ... стаха на *Боловесь* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 59); 1154, Ростиславъ же Всеволодичъ... ста у *Боловеса* (XVI ст., ПСРЛ, XX, 1. Львовск. лет., 117); XVIII ст., р. *Бблоусъ* (ОРОМ, ЧП, 18; СВМ, 101; ОР, 7); XIX ст., в. *Бблоусъ* (СНМ, Чрг, 8), р. *Ббловесь* (ОАІМ). Форма *Воловесь* — помилк.

Як композит із д.-р. *болни* «великий, сильний» і *-вось* (пор.: **хъ-васа* й іран. *Vaxšai* — назва Амудар'ї; Соболевский, 277—278). Можливо, лат. *fossa* «рив, русло; борозна», нею намічали місце майбутн. стіни м. (Петрученко, 263); на Україні часто зустрічається геогр. нар. термін *хвѣська*, *фѣса* й рр. *Хвѣса*, вона ж *Узін*, бас. Росі п. Дніпра (СГУ, 579), *Фоса* (*Хвѣса*) в бас. Дунаю, Прип'яті (СГУ, 585) та ін. Отже, можливо, як назва р. в значенні «Велика фѣса» чи нп — «Велике село», що з часом зазнали словоскладання; пор.: ст.-болг. *болни* «великий», у болг. діал. *боле*, *болье* «більше, краше» (пор.: *Болев* дол, *Боли* връх) (Займов, 108); д.-р., ст.-сл. *ѣсьь* «деревня», чес. *ves*, польськ. *wies* (Фасмер, I, 305). Можливий перехід за суміжністю: ойконім > гідронім. А. К.

БОЛОХОВЪ, м., центр *Болохівської* землі, тепер не простежується; як у р-ні зіткнення Галицької, Волинської й Київської земель (Дашкевич, 53, 195); як смт Любар Жт, де є д.-р. г-ще (Махновець, Рук.); 1150, поиде Володимиръ из Галича... Кыеву на Изаслава. и приде Изаславоу вѣсть. оже Володимиръ перешель *Болохово* (*болохов*). идетъ мимо Мунаревъ к Володареву (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 398—399); 1172, И. и поиде Мстиславъ в Киев... и бы вѣсть Дядови. оже Мстиславъ пошелъ. и посла Володислава Лаха с Половци. по нѣмъ. и постигоша на оу *Борохова* (*болохова*) (т. ж., 549—550) [Автори (напр., Дашкевич, 63), аналізуючи всі літоп. дані про *Болохов(о)*, що згадку не

наводять. Можливо, тут йдеться про якийсь ін. пос.; пор. суч. с. *Борохів* у Ківерцівськ. р-ні Вл.—Л. М.]; 1257, воевахуут людьє Данилови же и Василкови *Болоховъ*. а Львови Побожье и люди Татарский (т. ж., 838); 1262, Данило, кроль руский... ударил на замки татарские, котрые осѣли в руских панствах... послал Дениса Павловича... до Межибожа, а сам... до *Болохова* ишол (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Прилож. О плондрованю руского панства от литвы и пораждѣ их, 208).

Похідні (й споріднені): *Болоховська* (див.), земля; 1231, бѣ бо с королевичемъ. Александръ. и Гльбъ Зеремиевич(ч). инии князи *Болоховсци* и Оугоръ множество (ПСРЛ, II, 1962, 767); 1235, Придоша Галичане на Каменецъ. и вси *Болоховсци* князи с ними. и повоеваша по Хомороу... Данилови же бояре выехавши ис Каменца... и побѣжени быша невѣрнии Галичане.

и вси князи *Болоховсци* (т. ж., 774—775); 1241, собра князѣ *Болоховские*. и останокъ Галичанъ. приде ко Бакоть... Слышавъ же Даниль приходъ Ростиславль. со князи *Болоховскими*. на Бакотоу (т. ж., 791—792); топоніми: 1433, о(т) рѣчи [!] колочина... поперекъ полѣ *болохова*... до... рѣки днѣстра (ССУМ, II, 181); сс. *Болохів* Калуськ. р-ну І.-Ф. на р. *Болохівка* л. Сівки п. Дністра (СГУ, 63), *Болоховичи* кол. Луцьк. пов. (Дашкевич, 51); м. *Болохово* Кірівськ. р-ну Тульськ. обл.; сюди ж (?) р. *Болохівка* пр. Пд. Бугу в с. Воробіївка Немирівськ. р-ну Вн (*Болоховка*; КПОДА, ф. 115, оп. 1, од. зб. 32, арк. 49 зв.; т. ж., оп. 2, од. зб. 4, арк. 89; нар.-етимол. зближення зі словом *блота*?); м. *Болховъ* (в'ятницьке, д.-р.; Ук. ПСРЛ, II, 14), суч. райцентр Орловськ. обл., звідки с. *Болховец*, кол. Белгородськ. пов. Курськ. обл. (БЕ, IV, 322); катойконіми: 1257, придоша Бѣлобережцѣ. и Чарнатици и вси *Болоховци*. к Данилоу (ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 838); 1552, *Болоховцы* (опис Вінницьк. замку; Молчановський, 332); 1622, *Botochowiec*, звідки мн. *Botochowcy* — мисливці й рибалки новозаснован. м. Лисянки (АЮЗР, V, I, 137), суч. райцентра Чрк; пор. апелятиви: *болоховий*, *болоховник* «запорізький козак-звіролов» (Яворницький, Сл., 45), а також фолькл. *стрільці-булахівці* (Думи, 74); антропоніми: 1649, *Болоховецъ*, козак Миргородськ. полку (Реєстра, 274); 1666, мешканець с. Ковалі Лохвицьк. пов. (МПК, 52); 1649, *Болоховецъ*, козак(и) Ніжинськ., Полтавськ., Прилуцьк., Чернігівськ. полків (Реєстра, 285, 289, 290, 309, 326, 337).

Як: 1. від *болохъ* «волохъ», що сумнівно (*волоський* елемент тут з'явився значно пізн.; Мавродин, 290, 293); 2. того ж походження, що й *половці* (?) (Зубрицкий III, 138. Шараневич, 104); 3. посесив на *-ов-* від д.-р. особового ім. *Болохъ*, скорочен. вар. д.-сл. двоосновного антропоніма *Болеславъ* (Роспонд, Стр., 68), характерн. переважно для зх.-сл. (а не сх.-сл.) ономастикону (тут зафіксовано один раз у Новгородськ. землі; Sculina, III, 151) і від якого походять: зх.-сл. *Wolech* (Морошкин, 21), назва м. *Болехів* Долинськ. р-ну І.-Ф., с. *Болехівці*

Дрогобицьк. р-ну Льв. Не заперечуючи посесивності назви м. *Болохова* [пор. *Болох*(ъ): а) 1545 р., мешканець м. Новгорода (Веселовский, 43); б) 1666 р., козак Кальницьк. полку (Реєстра, 183)], звертаємо увагу на укр. назву росл. *болох* (bołoch, вона ж *Caltha palustris* L.) «калюжниця болотяна» (Makowiecki, 71), рос. діал. *балах* (помилк.) «т. с.» або «знахарська росл., систематичну назву якої важко визначити» (СРНГ, II, 74). Л. М.

БОЛОХОВЬСКАЯ, іст. обл. у Київськ. землі, з центром у м. *Болоховъ* (див.); як у бас. Случі, верхів'ях Пд. Бугу й Тетерева (Дашкевич, БЗ, 19); тепер не простежується; 1241, плінниві землі *Болоховскоу*. и пожегъ. оставили бо ихъ Татарове. да имъ орють пшеницу и проса. Даниль же на нѣ болшоую враждоу (держа) яко ѿ Тотаръ болшоую надежоу имѣаюу (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 792).

Редятив на -ъск- від ойконіма *Болоховъ* (див.). Л. М.

БОЛЬШЕВЪ, пос. в Галицьк. землі, побл. м. Галич; суч. с. *Бовшів* Галицьк. р-ну І.-Ф.; 1152, Петрови же вѣѣхавшю. из Галича и бѣ ему оуже вечеръ. и леже оу *Болшевѣ* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 463); 1419, **Болшево* (ССУМ, I, 111).

Посесив на -ев- від д.-р. ім. **Большивъ*; пор.: 1427, *Больша* (Морошкин, 21); ст.-польськ. *Bolsza* (1393, St. SPNO, I, 2, 213) та ін. Л. М.

БОРИСЛАВЛЬ, двір («дворъ») боярина *Борислава*, батька *Петра Бориславовича*, особист. літ-ця кн. Ізяслава Мстиславовича (XII ст.) в Києві; між Золотими й Жидівськими воротами (Толочко, 128), тобто між поч. суч. вул. Ярославів Вал та Львівськ. пл.; як бл. виходу суч. вул. Стрілецької чи Чкалова на вул. Ярославів Вал (ОАІМ); 1151, А Изаславъ Двдвич ста межи Золотыми вороты и межи Жидовскими. противу *Бориславлю* двору (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962, 427); межи Золотыхъ воротъ и Жидовскихъ противу *Бориславлю* двору (XVI ст., ПСРЛ, X. Никоновск. лет., 187).

Посесив на *-j(ь) від д.-р. антропоніма *Бориславъ*. І. Ж.

БОРИЧЕВЪ: І. двір («дворъ») *Борича*, в давн. Києві; 852, И съде большии братъ Кый, идѣ же нынѣ дворъ *Боричев*, с родом своим (УЛС, 19).

Посесив на -ев- від д.-р. антропоніма *Боричъ*. І. Ж.

ІІ. міст, у м. Києві; можливо, ч. *Боричевого* узвозу пересікалася яром або стр., через який було побудовано міст; 988, Перуна же повѣде привязывати коневы къ хвосту и влещи съ горы по *Боричеву* мосту на Ручаю (ПСРЛ, XXVII. Сокр. лет. св. 1493 г., 212), по *Биричеву* мосту, по Ручаю (XVI ст., ПСРЛ, XX, 80), по *Боричеву* мосту на Ручай (к. XVI ст., ПСРЛ, VII, 311), по *Боричеву* мосту по Ручаю (2-га пол. XVII ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 23); б. д., постави... Перуна... на пригорку... надъ *Боричовымъ* потокомъ по подобію челоувѣческу (Києвск. синопсис, 46—47);

Семантичним способом від назви стр. або рову; пор. 1589, ровъ *Боричевъ* (Голубев, Спорн., 25); див. *Боричевъ* III. І. Ж.

ІІІ. узвіз («взвозъ»), у Києві, біля Старокиївської гори; як: 1. між Васильківськ. (пізн.—Трьохсвятительськ.) ц. й Михайлівськ. м-рем; 1523 р. звався Михайлівськ. узвозом; 2. нижче Михайлівськ. м-ря, через Чортове Беремище до Різдявнськ. ц. ліворуч від Михайлівськ. узвозу; 3. на місці Різдявнськ. ц.; 4. по трасі суч. Андріївськ. узвозу (Петров, 100—101, 104); повз Замкову гору й далі до Дніпра (Рыбаков—ВИ, 1980, № 5, 129); є найпопулярніш. припущенням, але спірн.; 945, и пристава подъ *Боричевымъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 55), и послаша Деревляне лучышии мужи свои. числомъ. к̄. в лодыи къ Олъзѣ. и приста

подъ *Боричеву* хъ лодыи. бѣ бо тогда вода текущи возлѣ горы Къевьскыи. и на Подолѣ не съѣда-

хуть люде (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 43—44); 854, И съѣдше Кый на горѣ, идѣже нынѣ увозъ *Боричевъ* (XV ст., НЛ, I, 105), И послаша Дрѣвляне лучышихъ мужъ, числомъ 20, в лодыи к Олъзѣ, и пристава подъ *Боричевомъ* (т. ж., 110); 988, Перуна же повелѣ... влещи с горы по *Боричеву* на Ручаи (т. ж., 156), И живыше Кый на горе, где естъ ныне увозъ *Боричевъ* (ПСРЛ, XXV. Моск. лет. св. к. XV в., 338); 945, под *Боричевом*, бе бо тогда текущи возлѣ горы Киевския (т. ж., 351); 988, з горы по *Боричеву* на Ручаи (т. ж., 364); 945, на горѣ, гдѣ естъ нынѣ увѣзъ *Боричевъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 263); XII ст., Игорь ідетъ по *Боричеву* къ Святѣй Богородици Пирогсцей (СП, 45); 1564, узвозъ *Боричевъ* (Максимович, II, 97); 1683, *Чортово беремище* (Голубев, Спорн., 8); XIX ст., *Зборичевъ* взвозъ (Самойлов, 37). Пор.: вул. *Боричъ Узвіз* та *Боричів Тік* у Києві (з 1840 р.; П. Л., 5).

Як: 1. того ж кореня, що й д.-балк. назва гори Вога (від македон. бога «гора»; Иванов, Топоров, Этимолог. исслед., 163) іллір. походження (Краће, SI, 74, 82, 97; Иванов, Топоров, 123); 2. від ім. власника *Борича* (Роспонд, Miscellanea, 30), не відхилиючи можливості й зв'язку з апеллятивною топогр. номенклатурою — «борич: бор» (пор. р. *Боричка*; Роспонд, Стр., 38); 3. пов'язана з гідронімом *Борисфен* «Дніпро» (Рыбаков, ВИ, 1980, № 5, 125) тощо. Найімовірніше, посесив на -ев- від особового ім., пор.: *Сынко Боричъ* — посол кн. Ігоря (Гагичев, II, 41), хоч є й вар. *Сынко-бирич* (ПСРЛ, II, 1962, 36) від д.-р. *биричъ* «службова особа» (Кочин, 27); сюди ж: ст.-укр. *бирчий* «збирач податків» (Пискунов, 18), укр. *бірка* «палічка, на якій нарізають карби (зарубки) якого-небудь рахунку», *бирковати* «закарбовувати, помічати» (Білецький-Носенко, 56), укр. прізв. *Боричко* (1967, м. Київ; ГТС, 47), рос. *Бирич* (1496, Тараско *Бирич* у Новгородськ. землі; ПКОП, 29), с.-х. 1544, Миклоуш *Боричевий* (u Toruskoj; Kukuljević Sakcinski, 244) та похідні (в БРСР) — д. *Боричев* (Петриківськ. р-н Гомельськ. обл.; Жучкевич, КТСБ, 33), д. *Боричевичи* (Пінськ.

р-н Брестськ. обл.; Жучкевич, КТСБ, 33), д. *Боричи* (Дятловськ. р-н Гродненськ. обл.; Жучкевич, 33) тошо. І. Ж.

БОРОВЫЙ, ур. або пос. (Неволин, 40); як: 1. *Боровои* між мм. Чурнаево і Торчеськом, можливо, на р. Рось або Гнилий Тікич (Андріяшев, 50); 2. с. *Боровиця* Чигиринськ. Чрк (Барс., 12); 3. як г-ще біля смт Стеблів Корсунь-Шевченківськ. р-ну Чрк (Махновець, Рук.); 1190, и Ъхаша ко *Боровомоу* (~1425 р., ПСРЛ, 1962. Ипат. лет., 669).

Ад'єктив на **-овыи** від д.-р. *боръ* «бір; (сосновий) ліс». І. Ж.

БОРСЪКОВЪ, перевал, у Карпатах; тепер не простежується; як перевал Присліп у Марамуреськ. пов. СРР (Махновець, Рук.); 1235, Ростиславъ... бѣжа во Оугры. поўтемь имже

идаше. на *Боръсоуко* дѣль (*боръсоуковъ* дѣд.) и приде ко бани. рекомѣи Родна (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 778).

Ад'єктив (посесив?) на **-ов-** від *боръкъ* (> *Боръкъ*) «борсук» із тюрк. *borsuk* (ІУМЛФ, 83); пор. с. *Borsukowa grzęda* в кол. Ігуменськ. пов. в Білорусії (SG, I, 324). Л. М.

БОРЪКЪ, ур., між Києвом і кол. м. Треподем Київськ. землі (суч. с. Трипілля Обухівськ. р-ну Кв); надступнянська лінія д.-р. укріпленнє обямовувала «боръ великъ», що оточував Київ із пд. (Рыбаков, ПВРИ, 50); пор.: 1568, долиною Наводницькою, ровчакомъ и поточкомъ на озеро... въ долинь межи лѣсомъ... а съ того озера на *борокъ*, отъ *борочка* на Перепелич долину и чрезъ гостинець Трипольскій, тою долиною... въ Лыбедь (Акты ЗР, III, 146); 1151, поидоша ѿ Трепола Києвоу. чере *Брокъ* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 427); 1243, Ростислава розгнаша Татарове во *Боркоу* (т. ж., 794). Аналогічно д. *Сельцо Борокъ* у Новгородськ. землі (НПК, VI, 869).

Семантичним способом від д.-р. *боръкъ* «малий бір, борок, (сосновий) лісок»; у вар. *Брокъ* рефлексія **ъ** в сильн. позиції з випущенням голос. о в 1-му складі (можливо, помилк.). І. Ж.

БОХМАЧЬ, м. («градъ»), в Чернігівськ. землі; суч. м. *Бахмач* *Бахмацьк.* р-ну Чрг (Насонов, 222); як р. *Бахмачка* бл. с. *Бахмача Другого* того ж р-ну (Махновець, Рук.); 1147, Изаславъ же повелѣ зажечи. грады ты слышавъ же Глѣблци. оже Оуненъжь. и *Бохмачь* и Бѣлоувежо и. не оутагли оубѣжати (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 358), *Бохмачь* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 35; ПСРЛ, II, 1843, 36; XVI ст., ПСРЛ, I. Львовск. лет., 110); 1148, Глѣблци, оже Унѣжь, и *Бахмачь*, и Бѣлавѣжа не убѣжаша в Черниговъ. (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 43).

Посесив на ***-јь** від *Бохматъ* // *Бахматъ*; пор. д.-р. *бахматъ* «низькорослий кінъ», тат. рахл ат «т. с.» від перс. репл «широкий, великий» і тюрк. ат «кінъ», первинно «татарський кінъ», що походить від тюрк. форми ім. *Mähmat* «Магомет»; соди ж д.-р. (986 р.) *Бохмитъ* «Магомет» (Фасмер, I, 136—137), а також: 1184, а наши погнаша съкуше поганыа *Бохмиты* (1377 р.,

ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет. 390); 984, Придоша к Володимеру *Бохъмици*, и Варязи, и Жидова (XV ст., ПСРЛ, XVI. Лет. Авраамки, 38). А. К.

БРАНЄВИЧА, заплава («рьль») або ур. біля м. Вишні в Галицьк. землі; суч. м. Судова Вишня Льв [?]; як присілок *Броничани* кол. с. Долішній Лужок Дрогобязьк. р-ну Льв (Махновець, Рук.); 1230, Филипъ... зва кнАзА Данила во Вишню. друугий свѣтъ створиша. на оубьенъе его. со Александромъ братоучадомя его. воехавшоу емоу во *Браневича* ве рьли (ве рли) (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 762).

Род. належи. від антропоніма **Браневичь*; пор. сл. ім. *Бранъ*, *Брана*, *Браньча*, *Бранковичъ*, *Брановой* (Морошкин, 25), ст.-польськ. (1417 р.) *Vran* (St. SPNO, I, 241); 1460—1467, *Vranisz* (т. ж., I, 243), звідки, очевидно, похідні: *Бранимиръ* (Морошкин, 25), ст.-польськ. (1425 р.) *Vranimir* (St. SPNO, I, 243). Л. М.

БРОДЫ, м., у Волинськ. землі, на межі з Галицьк.; г-ще під Замком [?]; у суч. м. *Броды*, райцентр Льв; к. XI ст., къ Ярополку совокуплАтисА на *Броды* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 248); 1648, подъ *Броды* (Величко, IV, 30), прибыль до *Бродовъ*... знаменитая и крѣпкая фортеца *Бродская* зостала сооружена (т. ж., I, 11); 1652, *Броды* (т. ж., 105); 1734, *Brody* (АЮЗР, III, III, 85, 96, 132).

Семантичним способом від д.-р. *броды* «броди, шляхи, проходи» (Срезневский, I, 180); пор. суч. *Брѣди*: с-ще Коростенськ. р-ну Жт; с. Конопольськ. р-ну См; с. Ратнівськ. р-ну Вл Див. ше: Нерознак, НДГ, 27—28. Л. М.

БРЪНЬ КЪНАЖЬ, м. («городъ»), в обл. Чорних Клобуків (?) (Ук. ПСРЛ, II, 17); як: 1. назви двох (*Бронь*, *Кнажь* (?); Роспанд, Стр., 75) різн. пос. в Чернігівськ. землі — с. *Браниці* кол. Козелецьк. пов. і с. *Княжичі* кол. Остерськ. пов. Чернігівськ. губ. (Барс., 4, 14); 2. пос. на р. *Браниці* (вожа ж Грабарівка) л. Трубежа в Переяславськ. землі, контекстуально і географічно бл. до літоп. м. *Барѣчь* (див.) (Аристов, 4; Воен. Черн., 20; Машт., Дн., 53); 3. м. між *Баршишкоу* (кол. *Барѣчь?*) і Переяславом, попл. дороги із с. Пристроми в с. Волошинівку; тепер не простежується (Андріяшев, Переясл., 9—10); 1125, Ярополкъ... иде Переяславлу... оуслышавше Половци. яко ѿмерлъ есть Володимеръ

кнАзъ, присунушасА вборъъ и наворопиша изгоно. къ *Барочю*. и ко *Бронь князю*. хотАщо полонити Торкы проклАтыа. и сѣтми повоевати Русску землю (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 295).

Атрибутивне словосп. (наз. відм. одн.), в якому означення (в постпозиції) — посесив на ***-јь** від д.-р. *къназь* «князь, государ, боярин, вельможа», «княжий» (Срезневский, I, 1401—1404) < прасл. **къпѣдъ*, запозич. з прагерм. **kupingaz* або гот. **kupiggs*, д.-в.-нім. *kuning*, похідн. від *kunī* «рід» (Фасмер, II, 266), а означуване (пор. ст.-сл. **БРЪНА**) — запозич. з герм.; пор. гот. *brunjo*, д.-в.-нім. *brunnja*

«панцер, лати; броня»; сюди ж гн *Бронници* в кол. Моск. і Новгородськ. губ. (т. ж., I, 217—218), — тобто «Княжа оборона» (Стороженко, Торки, 289). Як «Броневе княже», пор. *Брониславъ* (П. П. Критенко.— *Рец.*). Як (?) із прасл. *brōpъ (jъ) < brōdplъ «λευκός, albus»; пор. р.-ц.-сл. *бронни (-и)* «білий (про коня)» (Нерознак, НДГ, 28). О. С.

БРАЧИСЛАВЛЬ, двір («дворъ») кн. *Брячислава* Ізяславовича в давн. Києві, в межах «міста Ярослава», побл. Софійськ. воріт, у р-ні суч. Рильськ. пров. (Толочко, 125); 1068, у двора... *Брячьслава* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 160), у двора *Брячислава* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 336).

Посесив на *-jъ) від д.-р. антропоніма *Брячиславъ*. Належав полоцьк. кн. *Брячиславу Ізяславовичу*; в 1067—1068 рр. «въ порубѣ» цього двору було ув'язнено його сина кн. *Всеслава Брячиславовича* (Каргер, 276). І. Ж.

БЪГЪ, р., п. Віслин; суч. *Західний Буг*, Лв, Вл УРСР, БРСР, ПНР; б. д., *Бужане* зане сѣдоша по *Бугу* послѣже ВельнАне (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 11), Дульби живАху

по *Бу* (по *бугу*) гдѣ нынѣ ВельнАне (т. ж., 12—13); 1018, *Ярославъ*... приде Волянью. и сташа обаполь рѣкы *Буга* (т. ж., 143); 1097, Двдѣ.

иде Берестью с Володиславо. и ста Стополкъ в градѣ. а Лахове на *Бугу* (т. ж., 269); 1018, рѣкы *Буга* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 130); 1097, на *Бузѣ* (т. ж., 243); 1204, не перешли быша ни *Боуба (боуга)* (т. ж., 720); 1213, бхаша Лаховѣ воевать. и воеваша по *Боугоу* (т. ж., 732); 1224, Данил же и Василко. посласта люди свою къ братоу [ко *богую* виправлено на кѣ *боугоу*.— Л. М.], ко *б(ог)оу* (т. ж., 749—750); 1279, Володимерь же из Берестья. посла к нимъ. жито в лодыяхъ. по *Боугоу*... идоущим же имъ. по *Боугоу*, и тако вознидоша. на Наровѣ (т. ж., 879); 1265, сяде на великое княженіе Пройдевень сынъ Витень, и тотъ прибавилъ земли Литовскіе много и до *Бугу* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 165); 1171, за *Бугою* рѣкою (т. с., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 246); 1217, Король же Лешко... посла Сулислава, иже поплѣни державу Данилову по *Бугу* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 333); 1171, за рѣкою *Бугомъ* (т. с., ПСРЛ, XXVIII. Летоп. св. 1497 г., 37); у правък. док. 1086 р.: Bug (Sl, SS, I, 189—190); як (лат. переклад XII ст.) Armilla: «inter Poloniam et Russiam sunt duo fluvii, quorum nomina secundum vulgaris illorum linguae interpretationem Ager et Armilla» (SP, I, 435); 1376, *Бугъ* (ССУМ, I, 127); 1564—1565, Bug (ОАІМ); суч. (*Західний Буг* (СГУ, 208), польськ. Bug (SP, I, 435).

Похідні: д.-р. *Бѣжане*; суч. нп: *Верхобу́ж* Золочівськ. р-ну Лв; *Буськ Буського* р-ну, *Кім'янка-Бу́зька*, *Прибу́жани* й *Забу́жжя* *Кім'янсько-Бу́зького* р-ну, *Забу́жжя* Сокальськ. р-ну Лв і Любомльськ. р-ну Вл; *Бужанка* Іванічівськ. р-ну Вл та ін.

Як: I. від і.-е *bheug(h)- «гнути, згинати»; пор.: прасл. *bъgati, споріднене з д.-інд. bhōgá-h

«вигин, закрут; перстень»; д.-в.-нім. boug «перстень»; сюди ж, можливо, ц.-сл. *боугъ* «браслет, агміла» (Ільїнський, 3; Rozwadowski, 59—61; Brückner, 47; SP, I, 436), 2. від лит. baugus «страшний» (Sobolevskij, 243); з прасл. *bag- // *bog- // *bug- з реконструйован. значенням «затоплене місце; течія, потік», споріднене з прасл. *bag-ъпо, польськ. bugaj «велика заплава»; рос. *буга* «низький берег, зарослий вербою»; *бугор*, *бугра* «підвищення; схил, по якому стікає вода» (Роспонд, Стр., 20). Див. *Богъ*. Л. М.

БЪЖЪКОВИЧИ, пос., у Волинськ. землі; суч. с. *Бужковичі* Іванічівськ. р-ну Вл, на р. Лузі; 1283, и посемь оугони Левъ князь ко *Боужьковичемъ*. и с питъем и с дары и с пришедшимъ же имъ. на *Боужьковское* поле (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 892).

Семантичним способом від патроніма на -ичи (< *-itjo), в основі якого посесив **Бѣжъковъ* на -ов- від **Бѣжъкъ*, *Бѣжъко* «Той, що живе над р. Бѣжъ» (див.); пор. ще: *Бужок (-ек)* п. Уборті п. Прип'яті й *Бужек* у бас. Березини (Машт., Дн., 28, 147). А. К.

БЪЖЪКОВЬСКОЄ, поле, у Волинськ. землі, біля суч. с. *Бужковичі* Іванічівськ. р-ну Вл; 1283, и посемь оугони Левъ князь ко *Боужьковичемъ*. и с питъем и с дары и с пришедшимъ же имъ. на *Боужьковское* поле (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 892).

Релятив на -ьск- від ойконіма *Бѣжковичи* (див.). А. К.

БЪЛИЧИ, с., на р. Желяні (Неволин, 40—41), Київськ. землі; очевидно, пізн. с. *Біличі*, суч. зх. околиця м. Києва; 1162, Торци же постигоша возы ихъ на Желяни. полкы же ихъ постигоша. *Бъulich* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 518), 1160, постигоша возы ихъ на Желяни, и ту избиха много Половецъ и Черниговецъ, а полкы постигоша от *Буличъ* и ту начаша сѣщи (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 71); 1160, а полкы постигоша отъ *Буличъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 75); 1634, воно ж *Бсова баба* (Похил., УКР, 16); 1782, *Ббличи* (Оп. КПЛ, 301); 1864, *Беличи* (Похил., 17).

Семантичним способом від патроніма на -ичи; пор.: 1552, Никонъ *Буличъ* в Мозирі (Тупиков, 126), укр. *Була* (Редько, 80), білор. *Була* (Бірыла, 1965, 66); рос. (1627) *Булышов* (Веселовський, 54), *Булич* (МВ, 1860, № 67); чес. *Bluč* (Svoboda, 139). Пізн. форма *Біличі* — наслідок адаптації, можливо, під дією аналогії до територіально бл. назви *Бідгород(ка)* (див. ще: Нерознак, НДГ, 31). І. Ж.

БЪЗАНИЦА, р., у Київськ. землі, суч. р. *Узін* (або її пр. *Узка*) л. Росі п. Дніпра в Білоцерківськ. р-ні Кв; *Възаница* (Андрієвський — КС, 1883, IX, 35); як п. Унави в р-ні м. Фастова (Махновець, Рук.); як ур. на р. Ірпінь або м. побл. Перепетового поля (Андрієшев, 51); як суч. с. *Бузова* Кієво-Святошинськ. р-ну Кв (Новицький, II, 74); 1151, и ста оу *Бъзаницѣ* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 433), у *Бъзаницѣ* (ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет. 52; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 54), *Wzień* (Пам'ятники, III, 374); *Безаниця*

(Андрияшев, 51). Пор.: пот. *Велика* і *Мала Бѣянка* бас. р. Ріки п. Тиси л. Дунаю, в с. Монастирещ Хустськ. р-ну Зк (СГУ, 84, 338); р. *Бѣянка* п. Деревенки л. Свині п. Рати л. Зк. Бугу п. Вісли в с. Руда-Крехівська Несторовськ. р-ну Лв (СГУ, 47); р. *Vazina* л. Мерсуні л. Сави п. Дунаю СФРЮ (Dickentmann, I, 46).

Іменник на -ицА від **бѣзань* (пор. д.-р. *бѣзъ* < прасл. **вѣзъ*; укр. діал. *боз* «бузина», болг. *бѣз*, с.-х. *баз*, словен. *báz*, чес. *bez*, польськ. *bez* «т. с.» та ін.; Фасмер, I, 233). Сюди ж укр.: *без* «бузина» — *Sambucus nigra* L.; *бзюкъ*, *ялова бузина* — *Sambucus Ebulus* L. (Рогович, 135); укр. діал. *без* «бузок» — *Siringa vulgaris* (Лысенко, 10) та ін. У зв'язку з язичницьк. віруванням пор.: 1. на Україні «мешкання» чорта в бузині (Зеленин, 75); 2. у балтів *бузина* — священн. куш (Фаминицын, 109). І. Ж.

БЫКОВО, бол., біля м. Галича; тепер не

простежується; 1164, бы поводь велика в Галичи... в ноць понде вода изъ Днѣстра. велика в болонѣ и взиде оли до *Быковаго* болота (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 524), до *Бокова* болота (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 77), до *Выковаго* (до *быковаго*) болота (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 92). Посесив на -ов- від антропоніма *Быкъ* (Морошкин, 31) < д.-р. *быкъ* < прасл. **быкъ* «бик» (ІУМЛФ, 78). Л. М.

БЫКОВНЪ, м., в Галицьк. землі; можливо, суч. *Буківна* Тлумацьк. р-ну І.-Ф.; як: 1. с. *Буковно*, нижче м. Галича на Дністрі (Андрияшев, 31—32); 2. с. *Буковина* Жидачівськ. р-ну Лв; 3. м. *Ковно* (?) кол. Троцьк. воеводства — суч. *Кайна*, Литва (з помилк. «бысть Ковень» зам. *Быковнъ* тощо); 4. кол. х. *Білокониця* (?) в р-ні с. Городище Зборівськ. р-ну Тр (Махновець, Рук.); 1211, Лестько не можаше приѣти Галича. но шедь воева около Теребовля. и около Моклекова. и Збыража. и *Быковенъ*

взѣтъ бы Лахи и Роусью и вѣзѣ плѣнъ великъ и воротисѣ в Лахи (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 730). У Ермолаївськ. сп. Іпат. літ. зам. «*Быковенъ* взѣтъ» — «*бысть ковенъ* взѣтъ» (т. ж., 1843, 160).

Ад'єктив на -ьн- від *быков-*; пор. д.-р. *быкъ* «бик», *бѣзати* «рєвити» (Срезневский, I, 202, 195). Див. ще: Нерознак, НДГ, 31. Л. М.

БѢЛАТА ВѢЖА, м. («градъ»), в Чернігівськ. землі; г-ще між суч. сс. *Біловежі Першій* й *Другій Біловежієвської* с/р Бахмацьк. р-ну Чрг (АТПУ, I, 500); як у Переяславськ. землі (Ук. ПСРЛ,

II, 20); 1147, слышавше нини гра Оуненъжъ. *Бѣлавежа*. Бохмачъ оже Всеволожъ взѣтъ. и побѣгоша Черниговоу... Изаславъ же повелѣ зачечи. грады ты слышавъ же Гѣльблци. оже Оуненъжъ. и Бохмачъ и *Бѣлоуежю*. и не утагли оубѣжати (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 358); 1150, У *Бѣлы* у *Вѣжси* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 111); 1178, Унѣжъ, и *Бѣлавѣжа* и Бохмачъ... Унѣжъ, и Бохмачъ, и

Бѣлавѣжа (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 43); ~1627, а рѣка... изъ надь городища *Бѣлѣя-вежи*, оть веру рѣки Удая (КБЧ, 1838, 86), а Ромонъ (Роменъ)... оть веру рѣки Остра, оть *Бѣлѣя-вежи* (т. ж., 96); б. д., *Бѣлая Вѣжа*, *Бѣлавежа* (Ук. ПСРЛ, II, 20); XVIII—XIX ст., нім. (місц.) *Бѣлемещ* (Барс., 18); сюди ж: *Бѣлая Вѣжа*, г(ороди): 1. «Казарській»; 2. «Половецкій»

(Ук. ПСРЛ, II, 10); пор.: 965, гра ихъ... *Бѣлу Вѣжу* вѣзѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 65); 1096, ѣдучи къ Прилуку... срѣгоша... Половецкыѣ князи... и бѣжаша на Сулу... и...

идохо к *Бѣль Вѣжи* (т. ж., 248); 965, городъ ихъ *Бѣлу Вѣжю* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 53); *Бѣлю Вѣжу* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 287); 1117, придоша *Бѣло-вѣжъци* в Русь (ПСРЛ, II, 1962, 285), придоша *Бѣловѣжци*, си естъ Козаре, въ Русь (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 291); вар.: *Бѣлая Вѣжа*, *Бѣлавежа*, «г. Казарській» (Ук. ПСРЛ, II, 20).

Атрибутивне словосп. (наз. відм. одн.), в якому означення — із прасл. **бѣль(ь)ъ* «білий», а означуване *вѣжа* «шатро, кибитка, башта», *вѣжи* «стан» (Срезневский, I, 218, 482—483) із прасл. **вѣжа*, **вѣжа* «будинок-віз на полозках чи колесах» (Фасмер, I, 285). Як: 1. вникле в зв'язку з переселенням слов'ян із м. *Саркелу* на Дону 1117 р. (Ляск., ИПЗ, 94); 2. (семантичн.) відповідник назві м. *Саркель* (Ук. ПСРЛ, II, 418; Хабургаев, 134; Кудряшов, 9—10), що пояснюють із: а) хозар. «Білий будинок», с.-гр. 'αολτρον 'οολιτρον, 'λεμλον 'εμληα (Кудряшов, 10); пор.: *саро* «жовтий, рудий», *кил* «будинок» (т. ж., 33); б) *сар* < *hag* «хозар» («Місто хозар», ототожнов. з мм. *Белгород* РРФСР, Ітіль, Семендер, Бейда тощо; т. ж., 10). Пор. ще с. *Біловежа* на Пряшівщині, Сх. Словаччина (Гнатюк, 36), ЧССР. Див. ще: Нерознак, НДГ, 33. О. С.

БѢЛЪ, м., в Галицьк. землі; суч. г-ще в ур. Замбчок, передм. м. *Белз* Сокальськ. р-ну Лв; 1030, Ярославъ *Бѣлѣзы* взѣлъ (*бѣлѣзъ*, -ы) (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 149); 1150, оу *Бѣлза* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 406); 1188, во *Бѣлѣзъ* (т. ж., 662); 1204, живѣше въ *Бѣлѣзъ*... и да Василкови. *Бѣлѣзъ* (т. ж., 721); 1208, во *Бѣлѣзъ* (т. ж., 725); 1210, и приѣ *Бѣлѣзъ* (т. ж., 728); 1231, радомъ же дасть *Бѣлѣзъ* (т. ж., 765—766), князь же Данилъ приѣ великъ плѣнъ. около *Бозкоу* (*бѣлза*) воюю (т. ж., 766); 1288, городы. что ми бѣше далѣ. *Бѣлѣзъ*. и Червень. и Холмъ (т. ж., 911); 1030, Великій князь Ярославъ *Бѣлѣзы* взѣлъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 330); 1188, въ *Бѣлѣзъ* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 321); 1211, зъ *Бѣлза* (т. ж., 331); 1225, 1499, около *Бѣлза* (т. ж., 336, 362); 1502, *Бѣлѣзъ* (т. ж., 363); 1347, *Бѣлз* (XVIII ст., ПСРЛ, XXII, Прилож. О плондровано руско панства от Литвы и пораждъ их, 212); у «Сп. руськ. міст» віднесене до волинськ.: б. д., *Бѣлѣзъ* (ПСРЛ, VII, 240).

Похідні: 1188, Володымеръ согласисѣ со Всеволодомъ Мстиславичомъ *Бѣлѣскимъ* (ПСРЛ,

II, 1843, 321); 1206, Александръ Всеволодичъ *Бѣлскій* приведе себѣ въ помощь Лешка короля Польского (т. ж., 330); 1259, со Львова зрѣше

видити по поле *Бѣлзкымь* (ПСРЛ, II, 1962, 841); 1392, волости... *Бѣлзкие* (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 64); 1221, *Бѣлжань* (ПСРЛ, II, 1962, 739); *бѣлжаничъ*: 1282, Левъ посла со своєю ратью. Тюима. и Василка *Бѣлжанина* (*бѣлжанина*) (т. ж., 889); пор.: р. *Бѣлзецъ* л. Полтви л. Зх. Бугу (СГУ, 38); с. *Beizec* і місцевість *Beizuce* в кол. Люблінськ. губ.; сс. *Beizec*, *Beizec* кол. Золочівськ. пов. (SG, I, 131).

Семантичним способом від **bьalzъ*; пор.: укр. бойк. *беуэ* «глибока, заросла долина потоку; глибока прірва, провалля, урвище; крутий схил гори»; *беуза* «глибоке провалля, глибока вода»; *бѣз(а)* «болотяна місцевість, болотяне місце в річковій долині» (Jurkowski, 94, 120; Исаевич, 117—118; Роспонд, Стр., 15—16 та ін.); пор. XVI ст. (переклад з польськ.): Багна ми и коло оточений *Бѣз* (Клянович, 147). Як: 1. з іллір. **bulz-// *buls-* «брус, балка» (пор. mons *Buls-inius*; Трубачев, 280); 2. з польськ. діал. *betzu* (*betzy*) *się* «білитися» (Brückner, 20); 3. ятвязьк. *bilsas* «білий» з відповідн. полонізацією (Рец. О. М. Трубачова на «Stownik starożytności słowiańskich». Т. I, cz. I.— В кн.: Етимологія.— М., 1963, 284); 4. (бездоказово) свідчення про наявність окремого пл. «бѣлзів» чи «бѣлжан» (Widajewicz, 55—65). Л. М.

БѣЛЪКА, р. («рѣчка»), в Галицьк. землі; суч. р. *Білка* л. Полтви л. Зх. Бугу, с. *Верхня Білка* Пустомитівськ. р-ну Льв (ІМСУ Льв, 601; СГУ, 55); 1144, и иде Володимерь къ Звенигороду. и ста по сен сторонѣ города. а Володимерь ѡб ону страну. сшедь с горы. а межи ими рѣка *мѣлка* (*бѣлка*). и повелѣ Всеволодъ чинити гати комуждо своѣму полку (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 311), а межю ими рѣка *Бѣлка* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 315), а межи ими рѣка *Грезка* (XVII ст., ПСРЛ, IX, 1965. Патриарш. или Никоновск. лет., 167); 1512, Миндикерей Татаринь... прийде... и положися межи Бузкомъ и Олескомъ... король же... посла вскорѣ дружину свою на него, и... Лянскоронскій, староста Каменецкій, собрався со своими изби до конца единъ загонъ у *Бѣлки*, вогнавши ихъ во блатъ (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 366).

Іменник на *-ьк(а)* від прикметника *бѣл(ыи)*; пор.: в УРСР 17 річок під назвою *Білка* (СГУ, 55), ареал найбільш. скопчення яких припадає на Середньонадніпрянське Правобережжя (бас. Прип'яті, Горині, Теререва, Росі і деяких сусідн. річок; Трубачев, 107), але окремі з них відомі й у зх. та сл. р-нах України,— в бас. Серету, Зх. Бугу, Тиси, а також на ін. сх.-сл. тер., зокрема в ареалі поширення рос. (т. ж.) та зх.-сл. мов; пор. 28 рр. *Віалка* у водозборі Вісли (НВ, 291). Л. М.

БѣЛОБЕРЕЖЬЕ: І. с., в Київськ. землі; як: 1. ур., пізн. м., Дубенськ. пов. (Р) Волинськ. губ. (Барс., 19); тепер с. *Білоберезька* Дубнівськ. р-ну Рв; 2. г-ще бл. с. *Бережлі* Красилівськ. р-ну

Хм (Махновець, Рук.); 1231, движе рать. Андрѣи королевичъ на Данила. џ иде к *Бѣлоберезью*. Володиславу же вѣвшоу. во сторожѣ. ѡ Данила ис Києва. и стрѣте рать во *Бѣлоберезьи*. и бившимса имѣ ѡ рѣкоу. Солоучь (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 766), *Бѣлоберезье* (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 241).

Похідні: 1258, Шварно же приде поймавъ города вса. и по немъ придоша *Бѣлоберезицѣ*. и Чарнатинци и вси Болоховци (ПСРЛ, II, 1962, 838).

Композит на **-ъје*, в якому І-й компонент від д.-р. *бѣл(ыи)* (пор.: ст.-сл. **БѣЛЪ**, укр. *білий*, рос. *бѣлый*, болг. *бял* і под.), а 2-й — від д.-р. *берегъ* (пор.: укр., рос. *берег*, ст.-сл. **БРЪГЪ**, болг. *брегъ* тощо) (Фасмер, I, 149, 153); пізн. аналогії: *Білогір'я*, *Білозір'я*, *Білокринійчя*, *Білолілля* і под. (АТПУ — 1973, 584). А. К.

II. тер., побл. Дніпро-Бузьк. лим.; як: 1. сам лим. чи Тендрівська коса (Махновець, Рук.); 2. якесь ур. в лим. (Барс., 19); 3. все чорноморське узбережжя від о-ва *Березані* (літоп. *Святого Єльфѣрія*; див.) до м. *Білогорода-Дністрівського* (Болтенко, 36); 4. Запоріжжя (в широк. розумінні слова; АЮЗР, VII, I, 54); 5. Наддніпрянина від порогів до гирла тощо; 945, да не имеютъ власти Русь. зимовати въ вустьи Днѣпра *Бѣлѣберези*. ни оу стѣго Єльфѣрія (1377, ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 51); 943, во устьѣ Днѣпра. *Бѣлоберезь*, ни у святого Елеуѣрія (ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 281); 944, во устѣи Днѣпра, въ *Бѣлоберезьи* (*Бѣловѣжи*), ни у святого Елеуѣрія (ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 54); 971, и приде Стѣславъ къ порогами. и не бѣ лъзѣ прони порогъ. и ста зимовати въ *Бѣлоберезьи* (ПСРЛ, I, 1962, 73), въ *Бѣлоберези*, *Бѣлоберезьи* (ПСРЛ, VII, 241); XIV ст., *Бѣлоберезье* (АЮЗР, VII, I, 54); пор.: 1552, уходь у *Бѣлоберезьи* (АЮЗР, VII, I, 86) на середньому Дніпрі.

Похідні: 1603, на входахъ... *Бѣлоберезкихъ* (Лазаревскій, Очерки, IV, 125).

Композит на **-ъје* від д.-р. *бѣл(ыи)* + *берегъ* (див. *Бѣлоберезье* I); пор. с. *Білобереги* в кол. Сянськ. старостві; польськ. *Białobrzegi* (OAIM). Як: *бѣл(ыи)* — це не тільки *albus*, *leucos* (тут на поверхню виходять в а п н я к и; Болтенко, 36), але й вказівка на сторони світу (пор. серб. *бѣлі брѣг* «південний берег»; Роспонд, Стр., 51). О. С.

БѣЛЪГОРОДЪ, м. («градъ»), в Київськ. землі, на п. б. р. Ірпінъ; г-ще в суч. с. *Білогородка* Києво-Святошинськ. р-ну Кв, де для оборони Києва із зх. було побудовано 991 р. велике м. (Рыбаков, Политич., 78); 991, Володимиръ заложил градъ *Бѣлѣгородъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 122); 997, около *Бѣлгорода* (т. ж., 127); 1069, приде *Бѣлгороду*... бѣжа из *Бѣлгорода* (т. ж., 173); 1097, ведоша и *Бѣл-*

городу. иже гра малъ оу Києва. *яко* .і. верстъ в даде (т. ж., 260); 1150, идущо же юму *Бѣлгороду*. Борисъ Гюргевичъ выбѣже из *Бѣлгорода*. и ѣха Кыѣву (т. ж., 330); 1152, оу *Бѣл-*
горда (т. ж., 332); 1189, КнАзь великы Всево-

лодь. Ѡда дчерь свою Верхуславу *Бѣлгороду*. за Рюриковича Ростислава (т. ж., 407); 1206,

Мьстиславъ Романови. сѣде в *Бѣлгородѣ* (т. ж., 427); 1207, а *Бѣлгородѣ* затворилсѣ Мстиславъ

Романови. они же устремиласѣ на *Бѣлгородѣ* (т. ж., 429); 992, Володимиръ заложил град *Бѣлѣ* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 106); 1069, приде к *Бѣлгороду* (т. ж., 162), из *Бѣлгороду* (т. ж., 117); 1117, и дасть ему ѡць *Бѣлгородѣ* (т. ж., 284); 1136, до *Бѣлгородѣ* (т. ж., 229); 1195, позва словѣць его. Ростиславъ Рюриковичъ к собѣ на ѡбѣдѣ. к *Бѣлгороду* (т. ж., 682); 980, в *Бѣлгородѣ* (к XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет. 294); 992, *Бѣлгородѣ* (т. ж., 314); 997, около *Бѣлгородѣ* (т. ж., 316); 1096, к *Бѣлгороду* (т. ж., 337); 1097, И ведоша Василка отъ Кіева въ ночь ту къ *Бѣлгороду* (т. ж., 13); 1117, и дасть ему *Бѣлгородѣ* (т. ж., 24); 1150, Идушу же ему къ *Бѣлгороду*, Борисъ Юрьевичъ выбѣже изъ *Бѣлгородѣ* (т. ж., 49), въ *Бѣлгородѣ* (т. ж., 50); 1151, Юрьи ста у *Бѣлгородѣ* (т. ж., 52), къ *Бѣлгороду* (т. ж., 54); 1159, Мьстиславъ со братью выиде въ *Бѣлгородѣ* (т. ж., 69); 1160, къ *Бѣлгороду* (т. ж., 74); 1161, Ростиславъ сына своего Мьстислава посла въ *Бѣлгородѣ* (т. ж., 76); 1163, Ростиславъ же возврати всѣ города Мстиславу, Торчскыи и *Бѣлгородѣ* (т. ж., 77); 1205, Рюрикъ отъ *Бѣлгородѣ* Олговичемъ (т. ж., 112); 1206, Мстиславъ Романовичъ сѣде въ *Бѣлгородѣ* (т. ж., 113); 1207, а въ *Бѣлгородѣ* затворилсѣ Мстиславъ Романовичъ, они же устремиласѣ на *Бѣлгородѣ* и пришедше ѡбступиласѣ его (т. ж., 114); б. д., *Бѣлгородѣ* (т. ж., 240); 992, *Бѣлгородѣ* (НЛ, I, 165); 1069, из *Бѣлгородѣ* (т. ж., 190); 1160, у *Бѣлгородѣ* (т. ж., 31); у переліку руск. міст: б. д., *Бѣлгородѣ* на Рпенѣ (т. ж., 475), *Бѣлгородѣ* Кіевскій (Кіевск. синопс., 54); 1634, *Бѣлгородѣ* (ОКСС, II, 32), 1686, городъ *Бѣлгородка* (АЮЗР, VII, I, 537); 1699, *Бѣлгородка* (УАЗ, I, 1926, 25); 1710, *Бѣлгородѣ* (УАЗ, 1926, I, 41); 1729—1731, м-ко *Бѣлгородка* (Чт. ОНЛ, 1893, VII, 41); 1747, *wies Biloŋogodka* (АЮЗР, III, III, 374); 1785, м-ко *Бѣлгородка* (ЦДІА УРСР у м. Кіеві, ф. 193, оп. 1, од. зб. 2863, арк. 5).

Похідні: 1146, присташа к нему *Бѣлгородъчи* и Василевци (ПСРЛ, II, 1962, 323);

1151, Гюрги же приде к *Бѣлгороду* и ре *Бѣлгородѣ* вы есте люе мои. а ѡтворите ми градъ. *Бѣлгородѣ* же рекоша (т. ж., 433).

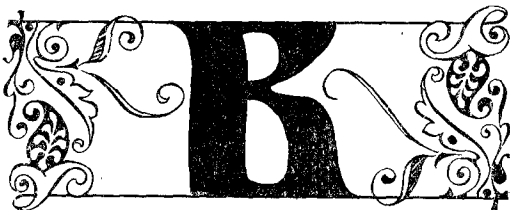
Безафіксн. композит, у якому 1-ий компонент — д.-р. *бѣлѣ(ви)* «білий», а 2-ий — *городѣ* «укріплене поселення; фортеця». Відзначається пізнє зрощення словосп. (пор. около *Бѣлгородѣ*) (Роспонд, Стр., 51). Значення *білий* «західний» (Трубачев, РСЗ, 57) — «м. на зх. від Кіева» — тут відхиляється, оскільки бракує бінарн. опозиції зх.-сх. (див. *Бѣлобережъ* II). Найімовірніше, *бѣл(ви)* «гарний, красивий» (Фаминцин, 95). I, Ж.

БѢЛЪГОРОДСКАЯ, епископія («епископія», «епископія»); тер., підлегла місц. епископові; 989, А се число... епископів в Русь (в руси): первая Кіевская (кѣвѣвская, кѣвѣвская) митрополія, потомъ Новгородская (новгочкаа, новгочкая) архиепископья, также Черниговская, Переяславская, *Бѣлгородская*, Володимирская, Юргевская, Ростовская, Полоцкая (полочкаа, полочкая), Смоленская, Тферьская, Рязанская (XVIII ст., НЛСХС, 70).

Ад'ектив на -*вск-* від ойконіма *Бѣлгородѣ* (див.). До д.-р. віднесено умовно. О. С.

БѢЛЬСКЪ, м., у Волинск. землі; суч. с. *Бѣльск* Рокитнівск. р-ну Рв; як м. *Бѣльск-Подляський* Белостоцьк. воеводства ПНР (Махновець, Рук.); 1253, и вѣста Городенъ. а сама воротистасѣ Ѡ *Бѣльска* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 819); 1289, хотѣшу же емоу послати до Берестыя. и до Каменья. и до *Бѣльска*. и приде емоу вѣсть. ѡже оуже засада Юрьева. въ Берестыи. и во Каменци. и в *Бѣльски*... Мьстиславъ же пребывъ мало дний въ Берестыи. и ѣха до Каменца. и до *Бѣльска*... ѡутвердивъ люди и засадоу посади въ *Бѣльски*. и въ Каменци (т. ж., 928, 932).

Релятив на -*вск-* від гідроніма **Бѣляна*; пор. мм. *Кѣрьскѣ* (і пізн. р. *Кур*), *Тѣриискѣ* (і р. *Тѣрья*; див.) тощо. На Поліссі (Рв, Жт) чимало гідронімів типу *Бѣла*, *Бѣла Криниця*, *Бѣлка*, *Бѣленька* й под. (СГУ, 52—55). А. К.



ВАКЪЄВЪ, двір («дворѣ»), у м. Володимирі Волинск. землі, суч. Володимир-Волинський, райцентр Вл; 1097, и придоша с ним (Васильком) Володимерю... и посадиша и въ дворѣ *Вакъевѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Ипат. лет., 268), Приде же Давыдъ съ нимъ... и посади во дворѣ *Какієви* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет. 100). Пор. *Вакієв* — с. на р. Гуйві пр. Зх. Бугу (Насонов, 132).

Посесив на -*єв-* від антропоніма *Вакби* (Морошкин, 34); *Какієвѣ* — помилк. А. К.

ВАЛЫ, ур. (двое) в Переяславск. землі; суч. Переяслав-Хмельницьк. р-н Кв; повл. кол. Яничного (див. *Юнично*) сільця (Ук. ПСРЛ, II, 24); пізн. с. Пологи-Яненки і Стрякова (див.: Стрѣковѣ), тепер Стрѣкова, того ж р-ну; Самойловський, 101); 1095, приде Итларь в градъ Переяславль. а Кытанъ ста межѣ *валома* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 227); 1149, и стои

Гюрги ꙗко дни. и в третин днѣ... поиде Ѡ Стрѣкве мнѣ городъ. и ста межѣ *валома* (т. ж., 322), Ростиславъ пришедша к Переяславлю. и переѣхавше Лтнцо... стапта по Трѣубежю. а Гюрги

стога. г. дни оу Стрѣкве. а четвертый днь поиде
 ѿ Стрѣкве. мимо городъ... и ста межѣ валомѣ...
 ѿб оноу стороною Трѣубеша. за звѣринцемъ
 (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 379),
 Юрьи... сташа у Кудинова селца, и перешедше
 Стрѣковѣ сташа... и поиде отъ Стрѣковѣ мимо
 городъ, и ста межѣ валомѣ... Юрьи же стояше за
 Яничимъ селцемъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр.
 лет., 46).

Тепер це Великий і Малій, або Бліжчий і
 Дальший, вали — чч. великої системи т. зв.
 Зміювих валів, що на Лівобережжі тягнуться
 до м. Переяслава (Смойлівський 101), а на Пра-
 вобережжі — до Києва.

Семантичним способом від д.-р. *валы* «насипи»;
 як із н.-в.-нім. *Wall* через польську мову (Фас-
 мер, I, 268). Одиак пор. сл. *valiti, valjati*
 (А. П. Критенко. — *Рец.*). О. С.

ВАРИНЬ, пос., в Переяславськ. землі; те-
 пер не простежується. Як: 1. один із топонімів
 на **Ворон-** (?) (пор. сс. *Ворона* на Сулі, *Воронка*
 побли. Удаю, *Воронинці* на Сліпороді) або ж
 с. *Варва* (!) (Пог., Роз., 94—95) на р. *Варв(иц)і*
 бас. Удаю (Бод., Пам. кн., 7; ЛВП, 176) і 2.
 у Половецьк. полі (Андріяшев, Переясл., II),
 що сумнівно із структури. міркувань; 1096,

посади ма ошь в Переяславлі... и ходимо за
 Супон. и ѣдучи к Прилуку городу... срѣтоша...
 Половѣцьскыѣ князи... и бѣжаша на Сулу...

на Гжинь днь идохо к Бѣлѣ Вежи... потомъ
 на Торческыи городъ... Гюргевъ... на той же

сторонѣ оу Красна Половци побѣдихо. и по-
 томъ... оу *Варина* вежѣ взохо (1377 р., ПСРЛ,
 I, 1962. Лавр. лет., 248—249).

Як: 1. того ж походження, що й назва смт
Варва, райцентру Чрг; помилк. (?) *Варинь* зам.
 **Вары* (род. відм. **Варгве*). Однак *Варву* в
 1-й пол. XVII ст. названо «новоосілою» (Др.,
 883; Лаз., Луб., 120; Лаз., ОСМ, III, 361; Зг.
 dz., XX, 86; ХХII, 161; Лаз., Села, 159); пор.
Вугва бас. Вісли (Трубачев, 68—71); 2. від іншо-
 мовн. *var-* (?); пор. рос. *вара(ка)* «стрімкий буг-
 ор, скеляста гора на березі моря» із фін. *vaaga*
 «лісний бугор, гора», карел. *voaga* «т. с.»
 (Роспонд. Стр., 45; Фасмер, I, 273); 3. посесив
 на -ин- від д.-р. антропоніма **Вара* (Галас,
 I, 82); Пор. ще: сіверськ. (1390 р.) *Вар(ь)но*
 між Десною, Остром і Удаєм (Клепатський, 278),
 а також *Varin* у кол. провінції Мекленбург-
 Шверін (Гагарин, I, 288); р. *Варнава* (< **Va-*
ripahwa), заселена сл. пл. *варни* (*Varipi*; Сели-
 шев, Сл., 20), вони ж *вагри* (*Вагры*; Ксбычев,
 152); м. *Varin, Varun* (Гол., 46), *Varin* (*Smilauer*,
 328) у Словаччині тощо. О. С.

ВАРАЖЬСКАЯ, пещера («пещера»), побли.
 давн. Києва, прилягає з пд. до Дальніх печер
 у Києво-Печерськ. лаврі (Захарченко, 126);
 1013, Прийде... въ Кієвъ преподобный отецъ...
 Антоній отъ Святыя Горы, и вселися в пещеру
Варажскую (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ.

лет., 261). У XVII ст. місцеві печери називалися
Розбійницькими (Захарченко, 126).

Релятив на -**вск-* від д.-р. етноніма *Варагъ*;
 можливо, в зв'язку з діяльністю *варязьк.* куп-
 ців, які там зупинялися, плаваючи по Дніпру
 (Толочко, ТКП, 9). І. Ж.

ВАРАЖЬСКИЙ, о-в («островъ»), на Дніпрі
 біля м. Заруба (Ук. ПСРЛ, II, 26); побли. кол.
 с. Зарубинці Канівськ. р-ну Чрк; 1223, и придо-
 ша к рѣцѣ. Днѣпру. на Зарубѣ къ острову
Варажскому (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет.,
 505); 1224, к рѣцѣ Днѣпру. ко острову *Ва-*

ражскомоу (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат.
 лет., 741), на Зарубѣ ко острову *Варажскому*
 (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 130), на
 зарубѣ къ острову *Варажскому* (ПСРЛ, V,
 1925. Софійск. 1-я лет., 204); 1223, И совокоупи-
 ша землю Роускоюю всю противу Татаромъ и
 придоша к рѣцѣ Днѣпру на Зарубѣ, ко острову
Варажскому (ПСРЛ, ХХIV. Типогр. лет.,
 88). Див. ще *Варажская*, пещера.

Релятив на -**вск-* від етноніма *Варагъ*. І. Ж.
 Відповідно до тексту Іпат. літ., в якому
 під 1224 р., очевидно, помилк. пропущено «на
 Зарубѣ» (пор.: и придо к рѣцѣ Днѣпру. ко

острову *Варажскомоу*. и приѣха тоу к нимъ.
 всѣ земля Половецкая... а выгонци Галичкыѣ
 придоша по Днѣпру... и сташа оу рѣкы Хорь-
 тиць. на броду оу Протолци; ПСРЛ, II, 1962,
 741—742), у деяких працях (пор. Эв., Топ.,
 193—194) хибно ототожнюється *Варажський о-в*
 із о-вом *Хъртиць* (див.). В. ред.

ВАСИЛѢВЪ, мм.: І. в Галицьк. землі;
 суч. с. *Vasiliv* Заставнівськ. р-ну Чрв; 1229,
 ѿт(т)оудо же поиде король ко *Василевоу*. и
 переиде Днѣстръ, и поиде ко Проуту (~ 1425 р.,
 ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 761); 1448, дали
 есмн ему от насъ... селы, на имѣ *василевъ* на
 днѣнстрѣ и борисово село (ССУМ, I, 154; Карп.,
 ТЦЧО, 13).

За археолог. та ін. даними, *Василевъ* був
 значн. м. Галицької Русі (Тимошук, ЛМБ,
 164—165; Тимошук, ИГБ, 214), а його назва
 фактично не мінялася, за винятком окремих
 спроб її пізн. романізації (1785, *Васильгул*;
 1625, *Василеу*; 1633, *Васелеу*) чи введення в про-
 дуктивний на Буковині ряд на -ивци: *Wasliwci*
 при нім. *Wassileu* (Карп., ТЦЧО, 13).

Посесив на -ев- від д.-р. особового ім. *Ва-*
силь (-ии); гадають, що м. належало теребов-
 вельськ. кн. *Васильку* (1090—1124), за ім. якого
 й назване (Тимошук, ИГБ, 214). Л. М.

II. на р. Стугна в Київськ. землі; суч.
 м. *Васильків* Кв (Києвск. синопс., 77) [як III? —
 с. *Василів* Білоцерківськ. р-ну Кв, див. ПСРЛ,
 II, 1962, 221, 392, 468; Махновець, Рук. —
 В. ред.]; 996, тогда обѣщасѣ Володимерь поста-

вити црковь *Василевъ*. ста Превображенью
 (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 125), придо-
 ша Печеньзи к *Василевоу* (XV ст., НЛ, I, 166);
 988, в *Василевъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962.
 Ипат. лет., 97; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр.

лет., 309; НЛ, I, 152), [в] *Василиви* (ПСРЛ, I, 1962, 111); 1136, Половци переидоша Днѣпръ.

декабрѣ въ **кѡ** и почаша воевати. **Ѡ** Трьпола. околѡ Красна. и *Васил(ь)ева* и до Бѣлгородѣ (ПСРЛ, II, 1962, 299); 1151, Гюрги... стояще оу *Василева* (т. ж., 430), а сами вѣсташа к *Василеву*. и тако исполдивше полкъ своѣ поидоша мимо *Василевъ* чере Стугну (т. ж. 434); 1171, бѣжа ис Києва на *Василевъ* (т. ж., 544), а пришла ми вѣстъ ночью ѡже Мьстиславъ въ *Василевъ* (т. ж., 547); 1172, Глѣбъ пусти Половци въ вежѣ. и шедше сташа за *Василевомъ* (т. ж., 550); 996, придоша Печенѣзи къ *Василеву*... обѣщаша Володимерь поставити церковь въ *Василевъ* (ПСРЛ, VII, 315); 1151, а Юрьи стояще... у *Василева*... шедше сташа у *Василева* обѣду (т. ж., 53, 54); 1159, въ *Василевъ* (т. ж., 69); 1165, Давыдъ Ростиславичъ сѣде въ Витебскѣ, а Роману Вячеславлю внуку да Ростиславъ *Василевъ* и Красенъ (т. ж., 78). У «Сп. русьск. містъ» — б. д., *Василевъ* на Стугнѣ (НЛ, I, 475), на Стугнѣ *Василевъ* (ПСРЛ, VII, 240); 1150, у *Василева* (ПСРЛ, XXV, Моск. летоп. св. к. XV в., 52); 1155, Андрею сыну своему даде Вышгородъ и *Василевъ* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843, Густ. лет., 303); 1593, Wasylow (АЮЗР, I, 1, 386); 1686, *Васильково* (АЮЗР, VII, I, 542); XVII ст., Wasilkow (Карта Л. Боплана; Ляск., ИКА, 25); 1852, *Веселое-Васильб* (КГВ, № 5, 33).

Похідні: 1146, *Василевци*, катойконім (ПСРЛ, II, 1962, 323); 1686, р. *Василевка* л. Стугни п. Днѣпра (АЮЗР, VII, I, 538), вона ж: 1800, *Васильковка* (АКГ) або стр. *Василевъ* (Семенов, I, вып. III, 402).

Посесив на **-ев-** від д.-р. (з гр. βασιλεύς «цар, володар, повелитель») ім. *Василии*, або *Василь* (Роспнд. Стр., 39), християнське ім'я вел. кн. Володимира Святославича; форма *Василиви* відбиває явище ікавізму (Роспнд. Miscellanea, 30). Аналогічно *Василькіе* від *Василькѡ* (Никонов, КТС, 76). Як безпосередньо від назви ур. *Василевъ*, де й було закладено м. (Семенов, II, вып. III, 402). І. Ж.

ВАСИЛЕВЪСКИЙ, шлях («путь»), із м. Києва, в напрямі до р. Стугни і м. *Василева* (суч. *Васильків* Кв), далі на Володарів і, через Галичину, в Угорщину й Чехію (Шамрай — ІГЗ ВУАН, 1923, III, 36); 1169, Мьстиславъ же заоутра.

ра. по не иде Києву. израдивъ полкъ свои.

Василевські путе (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, Iпат. лет., 534); 1977, дорога *Васильківська* (с. Крушинка *Васильківск.* р-ну Кв; Анк).

Релятив на **-ськ-** від назви м. *Василевъ* (див.). І. Ж.

ВАСИЛЬКОВЪ, двір («дворъ») кн. *Василька*, сина Юрія Долгорукого, в Києві, в межах «верхн. м.» (Каргер, 277; Толочко, 128); можливо, попл. Львівської пл., між вул. П. Осипенко й Рейтарською (Махновець, Рук.); 1159, *Васильковъ* дворъ... разграбиша в городѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, Iпат. лет., 489); 1157, и *васил-*

ковъ дворъ... въ городѣ разграбиша (к. XVI ст., ПСРЛ, VII, Воскр. лет., 56).

Посесив на **-ов-** від д.-р. християнськ. ім. *Васил(ь)ко*. В основі *Василии*; див. *Василевъ*. І. Ж.

ВЕЛИКАЯ СКѢФЬ, країна, в Пн. Причорномор'ї; як між Дністром і Дунаєм (Трубачев, Ранн., 51), ч. т. зв. *Старої Скїфії* (Трубачев, Indoarica, 16); 907, Иде Олегъ на Греки... поя же множество Варягъ, и Словьнъ, и Чюди, и Кривичи, и Мерю, и Поляны, и Сѣверо, и Деревляны, и Радимичи, и Хорваты, и Дульбы, и Тиверци, яже суть Толковины: си вси звахуться *Великая Скѣфь* (1377 р., ПСРЛ, I, 1846, Лавр. лет., 12; текст модернізовано); б. д., а Оулучи Тиверци. сѣдаху бо по Днѣстру. присѣдаху къ Дунаєви... или до морѣ... *Великая Скѣфь* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962, Лавр. лет., 13), и живаху в мирѣ. Полане и Древлане. и Северо и Радимичи. и Вятичи. и Хорвати. Дульби же живаху по Бугу. кде ннѣ Волянѣне. а Оулучи Тиверци сѣдаху по Бугу. и по Днѣпру... [при]сѣдаху къ Дунаєви. и бѣ множество ихъ... оли до морѣ... да то сѣ зоваху **Ѡ** Грѣкъ *Великая Скѣфь* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, Iпат. лет., 9—10); 907, **Ѡ**лег(л)ъ... поя же множество Варягъ. и Словень. и Чюди. и Кривичи. и Мерю. и Полань. и Сѣверо. и Деревляны. и Радимичи. и Хорваты. и Дульбы. и Тиверци. яже суть толковины. си

вси звахуть *Великая Скѣфь* (т. ж., 21); б. д., Лутичи и Тиверичи... къ Дунаєви... по Днѣпру... *Велика Скїфия* (XVI ст., ПСРЛ, XXIV, Типогр. лет., 4); 906, Варягъ и Словень, и Чюдь, и Кривичи, Меря, и Поляне, и Севера, Деревляне, и Родимичи, и Вятчи, и Хорваты, и Дульбы, и Тиверци, яже суть толковины: си вси звашеша отъ Грѣкъ *Велика Скѣфия* (т. с., ПСРЛ, XX, I, Львовск. лет., 46), Лютичи и Тиверичи... *Велика Скѣфеа* (*Скїфия*) (т. ж., 42); б. д., Седмы [камінь.— О. С.] — аоукннѣ... обрѣтаеша внутрь Варварикн Сирстей и внутрь *Великія Скїфия*... Осмый — ахачисъ... въ тѣх же *Скїфѣхъ* (1538 р., ПСРЛ, XXII, П. Русск. хронограф, 13), внутрь *великія Скїфия*... во *Скїфѣхъ* тѣхъ (2-га пол. XVI ст., т. ж., I, 193); 907, Грѣци... дань даяху: на Киевъ, и на Черниговъ, и на Перѣславль, и на Полтескъ, и на Ростов, и на Любеч, и на прочая грады рускія... си вси звахуся отъ грек *Великія Скїфия* (*великія Скїфия*) (к. XVI ст., ПСРЛ, XXVII, Сокр. летоп. св. 1493 г., 178); б. д., О *скїфияхъ*. А лутичи и тиверичи приседаху к Дунаєви... сидяху иже по Днепру нолны до моря... да то ся зоветъ грек *Великая Скїфия* (2-га пол. XVII ст., ПСРЛ, XXXII, Холмогор. лет., 12); 907, Приде Олегъ на греки... имея с собою... варяги, словяны, чюдь, кривичи, меряне, поляне, сивярене, радимичи, вотяки, хорвати. Сих всех наришаху греки *Великая Скїфия* (ост. чв. XVII ст., ПСРЛ, XXXI, Мазуринск. лет.-ц, 11), Лутичи и Тиверичи приседаху к Дунаєви и бе множество ихъ по Днестру нолы до моря, и суть гради ихъ и до сего дне, да то ся зоветъ отъ Грек *Великая Скїфия* (к. XVIII ст., ПСРЛ, XXV, Моск. летоп. св. к. XV в., Эрмитажн. сп., 339).

Як від антропоніма: пор.: б. д., правнуци Афетовы *Скиф*, Казардан... вселишася во Аексонопонте. И от сих... прозвашася по имени прадеда своего *Скифа Скифия Великая* (ПСРЛ, XXXI. Мазуринск. лет-ц, 11). Фактично: словосп., атрибутивна ч. якого (*Великая*) вказує на наявність ін., т. зв. *Малої Скіфії*, як називалася *скіфська* держава, що з к. III ст. до н. е. об'єднувала Крим і Нижню Наддніпрянщину із столицею в *Неаполі Скіфському* (тепер у межах м. Сімферополя Крм). Так звалося й ін. держ. утворення в Добруджі (тепер у складі СРР; РЕIV, IV, 108). Означувана його ч. *Скѣфъ*, *Скѣфъ* (за аналогією до етнохоронімів: *Рѣсь*, *Чѣдъ*, *Прѣсь*, *Лопь*, *Вьсь*, *Пермь*, *Емь*, *Корсь* і под.) від д.-гр. Σκίθης «скіф» (див. *Скѣфид*). О. С.

ВЕЛИКЫИ, двір, у давн. Києві, р-н Десятинної вул. (Махновець, Рук.); 1151, Изаслав

же сѣде с Вачеславо в Кыѣвъ. Вачеславъ на

Велико дворѣ. а Изаславъ подѣ Оугрьскымъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 336); ВА-

чеславъ же на *Велицѣ* дворѣ. а Изаславъ подѣ Оугорьскымъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 445); Вячеславъ на *велицѣмъ* дворѣ, а Изяславъ подѣ Угорьскымъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 56).

Семантичн. способом від д.-р.прикметника *великыи*. I. Ж.

ВЕЛИКЫИ РѢТЬ, р., л. *Росі* п. Дніпра; в Київськ. землі; суч. Кв.; тепер р. *Протѣка*; вона ж кол. *Рѣтъ*; 1151, тогда же Гюрги и Володимерь... Дѣвдичъ. и Стославъ и Половци дици. и Всеволодичъ Стославъ. поворотѣче полкы свои поидоша к *Великому Рутю* не хотѣче са бити. но хотѣху зайти за *Рутѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 436).

Складена назва: прикметник *Великыи* (див.) та гідронім *Рѣтъ* (див.). I. Ж.

ВЕРЕЩИНЪ, м., у Волинськ. землі; як м. кол. Житомирськ. пов. Волинськ. губ. (ОАІМ); тепер не простежується; як с. *Верещин* Хелмського воєводства ПНР (Махновець, Рук.); 1204, а снѣ мой воѣдиномъ Берестыи Александръ приѣ Оугровскѣ. *Верещинъ* Столпъ. Комовъ. и да Василковни. Белзѣ (~ 1425 р., II, 1962. Ипат. лет., 721); 1213, Данилоу же возвратишосѣ к домови. и ѣха с братомъ. и приѣ Берестыи. и Оугровскѣ. и *Верещинъ*. и Столпъ Комовъ. и всю Оукраиноу (т. ж., 732); 1217, Данилъ же... поиде... побра подѣ Лешкомъ грады, си есть, Берестя, Угровъ, *Верещинъ* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 333).

Посесив на -ин- від антропоніма **Верещица*; пор.: Vřešć (Svoboda, 204), а також *Верещица* (Тупиков, 83), *Верещица* (Морошкин, 37). В основі ім. *Верещица* < **верещица* (за): 1) «балакун, сварлива людина»; 2) (?) «птаха, що верещить»; пор.: д.-р. *верещати*; ст.-сл. *ВРѢШТАТИ*, Ches. vřeštětí й под. (Фасмер, I, 298). Сюди ж сс. *Верещица* Тр й Чрк; бал. *Верещица* в Кв; рр. *Ве-*

рещица (бас. Черемошу), *Верещица* (бас. Дністра; СГУ, 98) у Підкарпатті тощо. А. К.

ВИРЬ, м. і р. в Чернігівськ. землі (Насонов, 223); як кол. с. *Вирі Старі* на межі Харківськ. й Курьськ. губ.; імовірніше, *Вірське* г-ще в м. Білопільні (Голубовский, История, 117; Барс., 45), тепер райцентр См.; 1096, на

Донь идохо с Стополко и с Дѣвдмъ... и к *Вывери* баху пришли (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 250); 1127, и стаха оу Ратъмьрѣ дубровы. за *Вывемъ* (т. ж., 296); 1113, слышавше же половцѣ.

смерть Стополочю. и сѣвокупившесѣ и придоша къ *Выви*. Володимерь... иде къ *Выви* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 276); 1128, и ставшимъ имъ оу Ратъмьрѣ дубровы за *Вывемъ*

(т. ж., 290, 291); 1147, а самъ поиде съ Стославомъ. и... *Вовудоу* к *Вывери*. и посажа посадники свои Глѣбъ Гюргевичъ. по Посѣмью за полемъ. и тоу *выра* (т. ж., 356); 1149, Глѣбъ... поиде отуду къ *Вывери*; и ту у *Выви* Половци мнози заходиша с ним (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 43); 1159, придоша Половци мнози к *Вывери* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 42); Половци мнози придоша къ *Вывери* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 120); 1127, и Всеволодъ... стаха у Ратъмьрѣ дубровы за *Вывемъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 26); 1148, къ *Вывери*... у *Выви* (т. ж., 42); 1160, въ *Выви* (т. ж. 74).

Похідні: 1147, Всеволодичъ Святославъ... послашасѣ к *Вывецемъ* (ПСРЛ, II, 1962, 356); 1160, *Вывеци* (т. ж., 505); 1148, и взяша город Попашъ, а *Вывеци* и выѣхаша (ПСРЛ, XXIII, 35), *вывеци* и выеханцы (XVI ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 44).

Семантичним способом від геогр. терміна *вирь* «вир, водозверть»; пор.: с.-х. *vīr*, словен. *vīr*, польськ. *wir*, Ches. *vír*, ст.-сл. *ВРѢТН* «кнпипти» (Фасмер, I, 318); сюди ж: сс. *Вирь*, *Нові й Старі Вирки* Білопільськ. р-ну См; рр. *Вирь* (?): 1. у Новгородськ. землі (Ук. ПСРЛ, II, 32); 2. л. Сейму л. Десни; 3. пр. Горині п. Прип'яті; 4. пр. Сожу; 5. у с. Степанівка Борзнянськ. р-ну Чрк та ін. (СГУ, 103). А. К.

ВИТИЧЕВЪ: I. брід («бродъ»), біля м. *Витичевъ* Київськ. землі, pobl. суч. с. *Витачів* Обухівськ. р-ну Кв (пор. т. ж. р. Переволока п. Дніпра; Де-ла-флиз, 548); як біля гирла р. *Вити* бл. с-ця *Мирославское* (див.) (Махновець, Рук.); 1151, Пришедшимъ же имъ къ *Витичеву* броду, и стаха противъ себе (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 187); див. *Витичевъ* II.

II. м., на п. б. Дніпра в Київськ. землі; суч. с. *Витачів* Обухівськ. р-ну Кв (Андрієвський — КС, 1883, VII, сент.—окт., 6—7);

1152, и переѣха Гюрги в лодыи. оу *Витичева*. а прочии перебродоша (1377 р., ПСРЛ, I, 1962.

Лавр. лет., 334); 1149, Изаславъ же ста пришедъ оу *Витичева* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат.

лет., 378); 1177, приѣхав же Стославъ с полкы своими ста оу *Витичева* (т. ж. 604); 1151, Сдумав-

ше же Олговичи съ Половци, оставиша князя Юрія съ Давыдовичемъ Володимеромъ и съ коши противу *Витичева*, а сами поидоша къ Зарубу (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 52). За Константином Багрянородним (X ст.), *Витетѣвъ* (Изв. виз. пис., 10); 1508, у *Витючевѣ* (Дарств. Обуховичевой, 347), *Вятичи*, *Витичи* (Киевск. синопс., 21); XVII ст., *Витачев* (КБЧ, 107); 1764, *Витачев(о)* (АКБМ); 1784, *Видочевъ* (Есипов — КС, 1891, IV, 75), 1901, *Витачево* (Макс., Прил., 71).

Похідні: 1720, *Виточевскіе* озера (Оп. КПЛ. 291).

Як від: І. особового ім. *Вятко*: «Имѣша же тѣ князіе у себе и Гетманы, отъ нихъ же бѣ... вторый *Вятко*, а отъ того *Вятичи* или *Витичи*, ниже Триполя» (Киевск. синопс., 21); 2. сл. *вита*, або *вица*, «оповіщення вогнем» (Рыбаков, Политич., 79); 3. д.-р. етноніма *Вятичи* (Роспонд. Стр., 39—40) тощо. Імовірноше, посесив на -ев- від патроніма *Витичь* < *Витославъ* (Роспонд, Miscellanea, 25).

III. пагорб («холмъ»; 70 м над рівн. Дніпра) на п. б. Дніпра, в Київськ. землі; суч. Обухівськ. р-н Кв, де виявлено два г-ща: пн.— кол. м. *Витичевъ* й пд.— на місці нов. фортеці, т. зв. *Святополча-града* (Творогов, 447). Наприкінці XI ст. пагорб *Витичевъ* був уже незаселеним (Тихомиров, 354); 1095, Стополкъ же повелъ рубити городъ на *Витичевъ* холму в свое има. нарекъ *Стополчь* городъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 229), сѣдоша на *Видичевъ* холму въ градъ Святополчъ (XV ст., ПСРЛ, V, 1925.

Софійск. I-я лет. Вып. I, 150). Стополкъ же повелъ рубити городъ на *Витичевскомъ* холмѣ... Стополчь градъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 219), а Юрьевци съ епископомъ Мариномъ прибѣгше сѣдоста на *Витичевъ* холмъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 8). Див. *Витичевъ* II. I. Ж.

ВИТИЧЕВСЬКИЙ: I. брід («бродъ»), біля м. *Витичевъ* Київськ. землі; суч. с. *Витачів* Обухівськ. р-ну Кв; 1152, Гюргеви же со Олговичи хоташа поступити внизъ к *Витичевскому*

броду... пришедши имъ к *Витичеву*. и сташа противу собѣ... оставише ГюргА княЗА с Двдвмъ че. с Володимеро и с товары. противу *Витичеву* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 331); 1151, и хоташимъ внизъ поити къ *Витичевскому* броду... а лодьб его по Днѣпру же пришедше же и сташа на *Витичевъ* оу Мнрославьскаго села (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 424).

II. бугор («холмъ»), на п. б. Дніпра; в Київськ. землі; суч. Обухівськ. р-н Кв; 1095, Стополкъ же повелъ рубити городъ. на *Витичевскомъ* холмѣ. има своѣ нарекъ *Стополчь* градъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, 219); пор. тоді ж: на *Витичевъ* холму в свое има. нарекъ *Стополчь* городъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962, 229).

Релятив на *-ьск- від топоніма **Витичевъ* (див.). I. Ж.

ВИШНЯ, пос. в Галицьк. землі; г-ще на л. б. р. *Вишні* п. Сяну в суч. м. *Судова Вишня* Мостиськ. р-ну Льв; до 1545 р. с. *Вишня* (ІМСУ, Льв, 485); т. ж., р. *Вишня* п. Сяну п. Вісли (СГУ, 105); 1230, Филипъ безбожный. зва княЗА Данила во *Вишню* (в *вишню*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 762); 1393, а писанъ листь оу *вишни* (ССУМ, I, 225); 1649, z strony miasteczka Wisnie (Жерела, V, 75); 1650, w Wisni (т. ж., 101).

Похідні: с. *Вишенька* Мостиськ. р-ну Льв над р. *Вишенька* п. *Вишні* (СГУ, 104).

На тер. м. *Судова Вишня* є двоє д.-р. г-щ: I-ше в зх. ч. м. в ур. Замчійська й Валі, заселене, за археолог. свідченнями, не пізн. X—XI ст., й 2-ге, датоване XII—XIII ст.,— в сх. ч. м., над р. *Вишнею*, в ур. На Чвораках. Вважають, що літоп. згадка стосувалась 2-го пос. (Ратич, Др., 49—52).

Семантичним способом від д.-р. *вишьний* «верхній» (Срезневский, I, 458); можливо, від гідроніма. Л. М.

ВЛАДИМИРОВЪ, рив, побл. давн. Києва; перетинав дорогу між *Дорогожичем* і *Капичем*; тепер у межах міста, між поч. вул. Мельникова й вул. Герцена; 978, И поиде на Ярополка. И не возможе Ярополк затворитися в Киевѣ. Владимир же обрився, и есть и нынѣ ров *Владимеров* (УЛС, 29).

Посесив на -ов- від ст.-сл. особового ім. **ВЛАДИМИРЪ**. I. Ж.

До д.-р. відноситься умовно. В. ред. **ВОДАВА**, пос. в Галицьк. чи Волинськ. землі; не локалізовано; як м. *Водава* Хелмського воеводства ПНР (Махновець, Рук.); 1240, Ростиславъ. вышедшоу же Львови изъ Оугоръ. с бояры Галичкыми и приѣха во *Водавоу*. ко ошо (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 789).

Можливо, помилк. замість **Володавоу*; пор.: польськ. м. Włodawa при вп. р. *Влодавки* в Зх. Буг; ПНР. Л. М.

ВОИНЬ, пос.: I. у Волинськ. землі; можливо, суч. с. *Воїнин* Локачинськ. р-ну Вл; як с. *Воїнь* Бяло-Подляського воеводства ПНР (Махновець, Рук.); 1282, Люблинѣць взалъ башеть оу него. село на Вькраиници именемъ *Воїнь* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 889).

Як від особового ім. *Вою* — скороч. композинта з 1-м компонентом *Вою-*, утвор. за допомогою -н- (-нѣ-), з типовим для сх.-сл. топонімії -ь (Роспонд. Стр., 45); пор.: *Voј-, Voi, Voјn* — особове ім'я або елемент композинта типу: *Voјmir* (с.-х., польськ., чes.), *Voјislav* (болг., польськ., с.-х., д.-р.) і под. (*Svoboda*, 92); болг. ім'я *Воин* (Ілчев, 114) та ін. Імовірноше, в основі — д.-р. *воинъ*, мн. *вои* (Фасмер, I, 334), звідки посесив на *-j(ь), пізн. субстантивований А. К.

II. в Переяславськ. землі біля гирла Сули, пізн. с. *Воїнська Грѣбля*, або *Воїнци*, Градизьк. р-ну Пд; затопл. Кременчуцьк. вдсх.; 1054, иде Всеволодъ на Торкы (зимѣ к *Воїню*).И по-

беди Торки (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 162; подане в дужках взято з Радзивілівськ. літ. та з рукоп. кол. Моск. духовн. академії.— О. С.); 1079, приде Романъ съ Половци къ Воину. Всеволодъ же ста оу Переяславѣ (т. ж., 204); 1147, Изаславъ... миръ сотвори съ Половци оу Воина (т. ж., Сузд. лет., 315); 1110, Стополкъ и Володимерь. Двѣ и дошедше Воина воротнишася. того же лѣта пришедше Половци Воини (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 260); 1079, приде Романъ съ Половци к Воиню (XV ст., ПСРЛ, V, 1926. Софійск. 1-я лет., 147), къ Воиню (к. XVI ст., ПСРЛ, VII, Воскр. лет., 3); пор.: 1552, За Днепромъ... отъ замьку Каневского въ шестинадцати миляхъ, отъ Черкасъ в девяти, на реце Суле устье, где Сула въ Днепръ впадаеть, отъ того вышей у мли по речку Переволочну то монастыря Пустынского... а вышей речки Переволочное въ польмили подъ Воиномъ Городищомъ езы... Тамъ же на Суле уверхъ далей отъ Войновъского (АЮЗР, VII, I, 101); 1750, с. Гребля Воинская (Лаз., Луб. полк., 76), розміщ. біля гирла Сули, або пізн. Воїнці — топонімізован. катойконім «мешканці (вихідці з) Воїнля»; пор.: нп Кишѣнці й Кишинька, Котелѣвці й Котельва, Хорольці й Хорол Пл. та ін.

Як кілька поселень: 1. Воинъ 1054 р.— місцевість за Сулою; 2. Воинъ(-ь) 1079 р.— ур. бл. Переяславля-Руського (Карамзні, 41, 54), суч. Переяслав-Хмельницький Кв; пізн. с. Воиницы за 11 км від м. (Барс., 37), вони ж Воиницы (Пог., Роз., 93; Аристов, 7; Кудряшов, 142; інакше: Марк., О нар., 2); 3. Воинъ 1110 р.— х. Воиниха побл. м. Лубен Пл (Пог., Род., 93; Арандаренко, 271) — помилк. (цей х. виник у XVII ст.; Милорадович, Ср., 292); як неможл., щоб у межах одн. кн-ва було кілька одноім. нп (ДГЮ, 17). Наймовірніше, Воинъ — це г-ще бл. с. Воїнці, або Воїнська Гребля, біля гирла Сули (Соловьев, I, 695; Андріяшев, Переясл., 10; Ткаченко, Кременчуччина, 61; Стрижак, Назви угодів, 50—51), виявлене В. Г. Лясковським (Ляск., Торки, 12; Ляск., Русск., 8; Ляск., ИПЗ, 190—191) і розкопане Кременчучцьк. д-р. експедицією Інституту археології АН УРСР 1956—1959 рр. (ДГЮ, I—148) побл. Переволочної л. рук. у гирлі Сули л. Дніпра (СОУ, 415). Як гіпотетичне *ѡстьє, звідки араб. Авсія (ДГЮ, 17).

Очевидно, субстантивован. посесивно-релятивний ад'єктив на *-j(ь) від д-р. воинъ «воїн» (пор. ще сх.-сл. ім'я Воин, відоме на Наддніпрянщині в XV—XVI ст., Тупиков, 89; Моршкін, 27). Отже, Воинъ — це «Воїнський»? Таке розуміння назви порубіжн. міста-фортеці (УІЖ, 1961, I, 151), міста-воина є досить привабливим (тут серед археолог. знахідок числиться й «фігурка воина»; ДГЮ, 111). О. С.

ВОДЬНЫЄ, ворота, в м. Треполі Київськ. землі; г-ще біля школи в суч. с. Тринілія Обухівськ. р-ну Кв; 1177, Мьстислав... поидоша к городу. ко Трьполю и Мьстислав же поиде к воротом к водьнымъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 604).

Семантичним способом від прикметника *водьные* (містилися, очевидно, біля води). І. Ж.

ВОЛОДАРЕВЪ, м., над р. Рось у Київськ. землі (Барс., 38), на Василівському торговельному шляху з Києва в Галич (Андріяшев, 50); суч. смт Володарка Кв; як г-ще на п. б. р. Унави бл. м. Фастова Кв (Махновець, Рук.); 1150, и приде Изаславоу вѣсть. оже Володимирь перешель Болюхово. идеть мимо Мунаревъ к Володареву (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 398—399); XVII ст., Wolodarka (карта Л. Боплана — Ляск., ИКА, 18); 1616, Włodarka (АЮЗР, VII, I, 296), XVIII—XIX ст., Володарка (Корол., 197; Фунд., 56).

Похідні: 1594, р. Володарка л. Росі п. Дніпра; у Володарск. р-ні Кв (МЮР, 2, 154); 1764, до теї церкви Володарскей (Похил., 731), ур. Володарский (с. Сухий Яр Ставищенськ. р-ну Кв; СНМ Кв; 1500), х. Володарский (після 1791 р. як с. Завадівка суч. Володарськ. р-ну Кв; ОАІМ); 1974, дорога Володарська в с. Зрайки того ж р-ну Кв (Анк.); прізви. Володарський тощо.

Посесив на -ев- від д-р. особового ім. Володарь, згаданого 1083 р. (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 205; Роспонд, Стр., 68). Як м. Володарь [? — В. ред.] (Нерознак, НДГ, 44—45). І. Ж.

ВОЛОДИМИРЬ, м. («градъ»), столиця Волинськ. землі; г-ще Валі в суч. м. Володимир-Волинський. райцентрі Вл; 988, и посадиша... Всеволода Володимири (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 121); 1054, а Игорю [дато.— А. К.] Володимиръ (т. ж., 161); 1096, и Слегъ приде из Володимира (т. ж., 247); 1150, иде с Володимером Володимерю (т. ж., 328); 983, и посади... Всеволода в Володимеръ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 105); 1055, съде... Игорь в Володимеръ (т. ж., 151); 1168, и приде Мьстиславъ из Володимира (т. ж., 528); 1261, свадьба

оу Василка. князя. оу Володимеръ (т. ж., 848); 1098, приидоша к Володимерю... и Давид затворися въ Володимери (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 21); 1331, приидоша отголе въ Володимер Волинский (т. ж., 170); 989, в Володимеръ (XVI ст., ПСРЛ, IV, 1928. Новгородская 4-я лет., 159); 1148, Изяславъ... дасть ему Володимири (т. ж., 214); 1331, и прихаша в Володимеръ волинский (т. ж., 343); 988, Володимеръ... посада... Всеволода въ Володимеръ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 313); 1055, Игорь (на столъ съде) въ Володимеръ (т. ж., 333); 1085, Володимеръ же посади Давида Игоревича въ Володимери (т. ж., 3); 1097, и приведоша и (Василка) въ Володимеръ (т. ж., 14); 1102, а Мьстиславъ да идеть Володимерю (т. ж., 18); 1142, Святославъ Всеволодичъ иде въ Володимеръ (т. ж., 33); 1159, а Мьстиславъ иде Володимерю (т. ж., 70); 1185, бысть пожаръ великъ въ Володимеръ градъ (т. ж., 97); 1206, Романовичи ... бѣжаста изъ Галича въ Володимеръ (т. ж., 113); 1331, приидоша отголь въ Володимеръ Волинский (т. ж., 203).

Похідні: 1287; и посла ко братоу еппа. своего Володимерьского (ПСРЛ, II, 1962. 9601), и

созва бояры *Володѣмьрскыя* (т. ж., 905); 1289, плакахъса по немъ лѣпшии моужи. *Володѣмьрстици*; и тако плакавшеса над нимъ. все множество. *Володѣмьрчевѣ* (т. ж., 920); 1098, си же обступниши град и посласта къ *Володѣмьрцем* (ПСРЛ, XXV, 21).

Посесив на *-j(ъ) від д.-р. особового ім. *Володѣмьрѣ* (м., засноване за вел. кн. *Володѣмьра Святослаовича*); в основі спільносл. ім'я-комполит *Волод-+мир-//мер-* (Фасмер, I, 326, 341). Форма *Владимир* (Илчев, 113) — наслідок 2-го пд.-сл. впливу. А. К.

ВОЛОДИМИРА, палата («палата»), бл. ц. Святої Софії в кол. м. *Корсѣн* (днв.), суч. руїни Херсонес, зх. околиця м. Севастополя Крм; тепер не простежується; 988, *Володѣмьрѣ*...

крти же са въ цркви стое Софѣи... в Корсуні... идеже торг двюте Корсоунаѣ. палата *Володѣмьра* воскраи цркви стоить. и до сего дни. а *црщина*... за ольтаремъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 97).

Посесив на *-j (а) від д.-р. особового ім. *Володѣмьрѣ*. Див. *Володѣмьрѣ*. О. С.

ВОЛЫНЬ, I. м., у *Волинск.* землі; як: 1. за 20 верст від м. *Володѣмьра-Волинського* (Барс., 39) Вл; 2. Gródec Nadbużny при вп. р. Гучви до Зх. Бугу ПНР (Роспонд, Стр., 32; SG, XIII, 915); 1018, Ярославъ же совокупивъ Русь. и ВарАгы. и Словѣнѣ. поиде противу Болеславу. и Стополку. [и] приде *Волянню*. и стаха обополь рѣкы Буга (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 143), приде *Веляню* и стаха обополь рѣкы. Буга (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 130), к *Волянню* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 372); 1350, присла к великому князю из *Веляня* князь Люборть (т. ж., 177; ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 108); б. д., *Волян* на Бугу (XVI ст., ПСРЛ, IV, вып. 1929. Новгородск. 4-я лет., 476); 1018, приде къ *Волянню* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 325); б. д., А се грады *Волянскіе*... *Волян* (т. ж., 240); 990, посади... Позвизда въ *Волянню* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 259). А. К.

II. тер. кол. Волинск. землі, що охоплює суч. Вл, пн. Лв УРСР, сх. ч. Хелмського та Замойського воеводств ПНР; 1077, Всеводь [I — В. ред.] же (иде) противу брату Изаславу на *Волян* (ПСРЛ, I, 1962, 199); 1078, Всеволодь же възиде... на *Волян* (ПСРЛ, II, 1962, 190); 1494, Татаре *Волян* огнемъ и мечемъ пустошатъ (ПСРЛ, II, 1843, 360); 1498, прийдоша Татаре... на Подолу и *Волянню* (т. ж., 361); 1516, окаяный Миндикерей... загоны по *Волянню* и Подолу распустиша (т. ж., 367).

Похідні: б. д., Бужане зане сѣдоша по Бугу послѣже же *Веляняне* (ПСРЛ, I, 1962, 11); 1223, поидоша вси за Днѣпръ... а Галичане и *Волянчи*... съ своими князьми (т. ж., 506); 1224, како же покрыти водѣ быти от множества людни. а Галичане и *Вол(ы)нчи*... со своими князьми (ПСРЛ, II, 1962, 741); 1223, а Галичане и *Волянчи*... стаха у рѣки Хортици (ПСРЛ, VII, 130); 1282, ведена въ *Велянь* дщи Ярослави Ярославича

Тверского за князя *Волинскаго* (т. ж., 176); 1283, Телебоуга ж посла ко заднѣпрѣнскимъ княземъ. и ко *Волянскимъ* (ПСРЛ, II, 1962, 892); 1171, Преставися Мьстиславъ Изяславичъ въ *Володѣмьри Волянскомъ* (ПСРЛ, VII, 87); 1282, ведена въ *Велянь* дщи Ярослави Ярославича Тверского за князя Юрья *Волинскаго* (т. ж., 176); 1283, Телебуга же посла ко заднѣпрѣнскимъ княземъ и ко *Волянскимъ* (ПСРЛ, II, 1843, 211); 1432, Ягелло король, будучи на Киевѣ, далъ привилей *Волянскимъ* обывателямъ (т. ж., 354); рр. *Волян* л. Ветьми л. Десни; *Волинка*: I. п. Дніпра; 2. п. Убеди п. Десни; *Волинцев* п. Псла л. Дніпра; *Волинка*, *Волинковский*, *Волинский*, *Волян* (бас. Оки; Смолицкая, Ока, 307); сс. *Волинка* Чрг; *Волянське* Лв, Хрс; *Волинцеве* i *Волянське* См.

Як: 1. споріднене з топонімами чес. Volupě, нім. Wollup (!) у Помор'ї; 2. «Волова країна» від волъ, однак, пор. вар. *Велянь*, що виникло нібито під впливом гідроніма *Веля* — *Вилля* (пр. Горині), остання до **Велья*; тоді як у *Велянь* -е — старе); 3. (неприйнятно) з лит. іолà «скеля»; 4. (хлібно) від власн. особового ім. **Велянь*; 5. (помилк.) того ж кореня, що й польськ. wól «пташине волю» (пор. рос. вол-дѣръ); мовляв, *Волян* «Пагорбкувата країна»; 6. (фонетично неможливо) від герм. **walhōs* (Фасмер, I, 347; Никонов, КТС, 89; Ильинский, XXV, 425, 434) й под. Найімовірніше, від прасл. **vol-//*vel-//*vyl-* «мокрій, вологий» (Роспонд, Стр., II, 12). Див. *Волянська*, *земля*.

ВОЛЫНЬСКАЯ, земля; див. *Волян* II; 898, Половци... переша землю *Волянскую* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 18); 1174, по сем же приде Ярославъ. Лучьскыи на Ростиславичъ же. со всею *Веляньско* землею (т. ж., 576—577); 899, Половци... переша землю *Волянскую* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 342); 1331, Придоша послы в Новгородъ от митрополита *Веляньские* землі... и поиде... на рожество предтечево въ *Волянскую* землю (т. ж., 170); 1349, Король Краковьскыи, пришедъ взя лествю землю *Веляньскую* (ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 109); 1331, приѣхаша послы от митрополита из *Веляньской* землі (НЛСХС, 99), Приихаша послы от митрополита из *Волянської* землі (XVI ст., ПСРЛ, IV, 1929. Новгородск. 4-я лет., 343); 1329, а митрополитъ Феокнасть отгуду же иде въ *Веляньскую* землю (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 202).

Релятив на -ськ- від *Волян* (днв.). А. К. **ВОРОВИЧИ**, брід або ур., на Дніпрі, пн. Києва (М. А. Андрієвский — КС, 1885, июнь, 183—204); як м. иа місці кол. с. *Воровичі* на р. Уж (п. Тетерева п. Дніпра), пд.-зх. м. Чернобиля Кв (Андріашев, 53); 1150, и перебрѣдъ Днѣпръ на *Воровичѣ* и иде въ Городокъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 330).

Семантичним способом від патроніма на -ичи (-ичь) в основі антропонім *Вор(о)вѣ*; ще пор.: д.-р. *воры* «загорожі з кілків» (Даль, I, 244), *вор* «загорожа» (Кочин, 56), ст.-укр. *ворь* «частокіл» (Пискунов, 42), *воріна* (*ворьѣ*, *ворьѣ*) «жердина, жердини; загорожа на полі

із жердин» (Білецький-Носенко, 85). Див. Рыбаков, ГС, 218. 1. Ж.

ВОРОТА, кряж або прохід між горами; тепер не простежується; як ущелина pobl. м. Томашів ПНР (Махновець, Рук.); 1261, ЛАховъ... к сонмови не шли. но обидше около на *Ворота*. и тако поидоша к Белзоу (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 865), ЛАховъ же БАХОУ и еще не вошли во свою землю. но токмо и БАШЕТЬ *Ворота* [в ін. сп. *взрота*.— Л. М.] прошли. се же башеть мѣсто твердо. зане немоцно бы обинити его никоуда же. тѣм же нарѣчахѣтсА *Ворота* тѣснотоу... тоу же и оугноиша ъ (т. ж., 866).

Як с. Przewotne неподалік від м. Ряшева (Барсов, 269; Кордуба, 242—243), суч. Rzeszów ПНР; однак, pobl. нього немає гір (Бунин, 177). Наймовірніше, *Ворота* на прикордонні між мм. Тернавою й Белзом (Бунин, 177—178; Насонов, 132); як вузька укріплена оборонна засіка у гірськ. лісі (Кордуба, Зх., 242—243).

Семантичним способом від д.-р. *ворота* «вхід» (Срезневский, I, 303). Л. М.

ВОРОТИСЛАВЛЬ, двір, у Києві, в межах «міста Володимира», біля кн. двору (Каргер, 280), пн.-зх. Десятинної ц. (Толочко, 122—123); як навколо решток кам'я. споруди по вул. Володимирській, 2 (ОАІМ); 945, двір князь баше. в городъ идеже естъ [ннѣ дворъ *Воротиславль*...] (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 55), двір *Воротиславль* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 44; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 283).

Посесив на *-j(ь) від д.-р. ім. боярина *Воротиславль* (Каргер, 280). І. Ж.

ВОРЪГЪЛЪ, м., у Чернігівськ. або Курськ. землі; як с. *Воргола* кол. Елещьк. пов. Орловськ. губ. на р. *Ворголь* п. Сосни п. Дону (Барс., 40); імовірноше, с. *Воргол* кол. Глухівськ. пов. Чернігівськ. губ. на р. *Воргол* п. Клевені п. Сейму л. Десни л. Дніпра (Голубовський, 111—112; Андрияшев, Сівер., 106), суч. с. *Ворголь* Крелевещьк. р-ну См; 1283, бесурмене... поидоша отъ *Воргола*. и пришедше в село в Туровъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 481), он же посла рать к *Ворлогу*... и приидоша Татарове ратью къ городу *Ворлогу* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 155), Насиліе творяху христіаномъ, сущимъ Курскія области, около *Ворлога* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 176), Курскія области, около *Воргола* (XVII ст., ПСРЛ, XXXIV, 100).

Похідні: 1283, створи двѣ слободы во отчинѣ Олга князя Рылскаго и *Ворлогско*; а слободы тѣ наплѣнниша людій, и скота и всего добра *Ворлогско*, и Рылскаго (ПСРЛ, VII, 176, 177), а слободы... и всего добра *Воргольско* (ПСРЛ, XXV, 155), и слободы двѣ створи в княженіи Олга Рылскаго и *Ворлогско*; он же посла рать к *Ворлогу* (XVII ст., ПСРЛ, XXVIII, 62); пор.: р. *Ворголь* (Варговъ, Wolhol) п. Клевені п. Сейму л. Десни (Машт., Дн., 226) і *Варгол(ь)* л. Бистрої сосни п. Дону (Машт., Дон., 3).

Як споріднена з: 1. назвами рр. типу: *Ваяръ*, *Выгоръ*, *Виера*, *Уера*, *Негра* й под.

«скіф.» (?) походження (Соболевський, 267); 2. (нар.-етимол.) лексемами на -лог-; пор.: с. *Красный Лог* пд.-сх. м. *Воронежа* (Мурзаевы, 198), рос. *лог* «долина, балка» (Фасмер, II, 509), укр. *улогівина* та ін.; 3. топонімами на зразок *Ворожба*, *Вороніж* // -еж (?) бас. Дніпра й Дону, *Лісний Воронеж* бас. Дону і т. ін. Можливо, **Вор-** із д.-мордовськ. *vug- (пор. мордовське víf «ліс»), а -гол-// -голь- із мордовськ. (ерзя) koigetъ «текти, сочитися; протікати» («в порядку обережної гіпотези») (ТТ, 223). *Въргъль* > *Воргол*? Залишається темною природа повноголос. вар. *Ворогол*. А. К.

***ВОСКРЕСЕНЬЯ**, м-р чи ц., у Києві; можливо, в р-ні суч. Андріївськ. ц. (Махновець, Рук.); пор.: 1231, Семенъ *Въскресеньский* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 45).

Реконструкція із згадки ігумена м-ря. Род. відм. від д.-р. християнськ. культ. терміна *воскресенье*; головну ц. цього м-ря, очевидно, було висвячено на честь «воскресіння» Ісуса Христа. І. Ж.

ВОСПОРИЯ, країна («страна») (Ук. ПСРЛ, II, 67), охоплювала т. зв. *Боспорське* царство, або *Боспор*, обабіч *Боспору Кімерійського*, суч. Керченськ. прот.; сх. ч. Ленінськ. р-ну Крм УРСР, зх. ч. Краснодарськ. краю і Ростовськ. обл. РРФСР (ОАІМ); б. д., (А)фету

же *таша* полунощныя страны и западн(ыя) ... *Воспори*. Меоти (меотии) ... Гарьмати (сармати). Тавриани... (Скуфия)... до Понетського моря (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 3), *Воспори*, Меоти... Сармати. Тавриани, Скуфия (т. ж., 1846, 2), *Воспори*, Меотии... Сармати, Тавриани, Скифия (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 11), *Воспори* и Меоти (меотии)... Сармати (сарматии), Тавриани (тавриания), Скѣиѣ (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 261), *Въспирии* (воспирини), Меоти... Сармати... Скуфия (т. с., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 9), *Въспирии*, Меоти... Сармати, Тавриани, Скифия... до Понетскаго моря (т. с., ПСРЛ, XXVII. Никаноровск. лет., 172), *Въспирии* и Меоти... Сармати, Тавриани, Скуфия (т. ж., 308).

Споріднені й похідні: *Воспоравѣс*, *Воспориавѣс* «боспорянин», «мешканець *Боспору*»; *Вѣспоріос* «боспорський»; *Вѣспороѣ* *ѣрѣмиѣс* (іон. *Ѡрѣмиѣс*) «*Боспор Фракійський*», пізн. Константинопольська прот., суч. *Босфор*; *Вѣспороѣ* *Кцирѣриѣс* або *Кцирѣриѣс* суч. *Керченська* прот. (Дворецкий I, 301); антропоніми: *Воспориѣл*, *Воспориѣлос* (КБН, 859); *Боспорська* держава, -е царство, -ий вал — від назви м. *Боспор*, він же *Пантикапей*, суч. *Керч* (див. *Кърчевъ*).

Д.-р. транскрипція гр. **Воспориѣ* «Боспорія», утвореного за допомогою -іа від *Вѣспороѣ* «Воловий» (коров'ячий, скотинячий) брід, потім «вузька протока» (Фасмер, I, 199; Білецький, 59); як «Світла (біла) ріка» (Georgiev, 26—27), тобто Керченська прот., точніше, *Боспор Кімерійський*, названий так на відміну від *Боспору Фракійського*. О. С.

ВОСТ(Ь)РЪ, р., л. Десни л. Дніпра; Чернігівська земля; суч. *Остёр* у Бахмацьк. (сс.

Біловежі Перші й Другі), Борзнянськ., Ніжинськ., Носівськ. й Козелецьк. районах Чернігівської області УРСР; 988, и нача [князь Володимир Святославович — А. К.] ставити городи по Деснь. и по *Востри* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 121); 990, по Деснь. и по *Оустры* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 106); 1098, заложил Володимирь Мономахъ. городъ на *Вьстри* (т. ж., 248); 1194, и созда градъ Городецъ на *Востри* (т. с., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 56); 988, по Деснь и по *Встри* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 95); 1098, городъ на *Вьстри* (т. ж., 365); 990, по Деснь, и по *Вьстри* (т. с., ПСРЛ, V, 1925. Софийск. 1-я лет., 72); 988, по Деснь и по Днепру и по *Остри* (XVI ст., ПСРЛ, XVII. Зп.-р. лет., 14); по Деснь и по *Остри* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 313).

Похідні: 1141, *Городечъ Вьстрьський* (ПСРЛ, II, 1962, 308); б. д., *Острвцьський* (XVI ст., ПСРЛ, IV, 1929. Новгородск. 4-я лет., 623), *Остреческий* (ПСРЛ, VII, 240).

Семантичним способом від **Ост(ь)рѣ* (з протетичн. В-), укаже на швидко течію; пор.: р. *Бистриця* пр. *Остра*, а поряд — *Остра* (вона ж *Гостра*) *Струца* (Moszyński, PZ, 185), а також д.-р. і ст.-сл. *ОСТРЬ*, укр. (э)бстрий; рос. *острый*, діал. *въстрой*, *востёр*; білор. *о́стры*, болг. *остър*, польськ. *ostru*, чес. *ostrý* (Фасмер, III, 166—167); рр. *Ост(е)рѣ*, *Острик*, *Остра*, *Остръ* бас. Сожу л. Дніпра (Машт., Дн., 113); *Остер*, *Острец* в системі Оки (Смолицкая, Ока, 89, 151, 225); *Ostra*, *Ostre* водозбору Вісли (НВ, 154, 173, 208, 219, 362) й под. А. К.

ВОТЬ(Ь)РЬСКИЙ, м-ко («городечъ», «городокъ»), в Переяславск. землі; як г-ще в с. *Старогородка* побл. м. *Остер* кол. Чернігівськ. губ. (Ук. ПСРЛ, II, 73; Барс., 57), тепер Козелецьк. р-ну Чрг; 1141, розгнѣвася Всеволодъ. заю *Городечъ Вьстрьський* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 308); 1150, Георги же... перебѣже за Днѣпръ. и съ снми своими. и бѣжа в городокъ въ *Вострьський* (т. ж., 396).

Релятив на -ськ- від назви р. *Вост(ь)рѣ* (див.); сюди ж *Городьць на Вьст(ь)ри* (див.) та ін. А. К.

ВОТЬНИНЬ, пос. (помилк.?) в Галицьк. землі (Ук. ПСРЛ, II, 57); як смт *Отиня* Коломийськ. р-ну І.-Ф. (Махновець, Рук.); 1240, яко величии князи держать сню Коломью на роздавание ороужьникомъ си бо еста недостоинна ни *Вотьница* (*вотчина*) держати... Даниль же скорбаше. и молашеса Боу ѿ оцинь (*отчинь*) своєї (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 790).

Очевидно, апелютив; пор. ст.-укр. *отчина* (*вотчина*) «маेतко, успадкований по батькові на правах повної власності; батьківщина, вотчина» (ССУМ, II, 106). Л. М.

ВЪЗ(Ъ)ВАГЪЛЬ, м., в Київськ. землі, суч. м. Новоград-Волинський Жт; 1257, пришло к тобъ Романа. и Новогородьць а бы пошель ко *Возваглю* бѣтоуда и къ Киевоу. и срече срокъ. во *Възвагль* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 838); 1258, Данило же с братомъ. идоша.

ко *Возваглю* (т. ж.); 1437, с. *Звагол* (ССУМ, I, 302); 1499, въ *Звагли* (т. ж., 302); 1782, *Звагол* (АЮЗР, I, IV, 35).

Похідні: 1257, *Възваглане* же сольгаша Шварномъ (ПСРЛ, II, 1962, 838).

Пор. ст.-рос. *звяга* «пусте базікання», *звягливо* «надто багатослівно, балакливо» (СРЯ, XI—XVII, IV, 358—359); рос. *звягать* «набридливо гавкати; дзвякати, приставати», *звяга* «гавкіт, крик»; укр. *звяга* «шум, галас, (собачий) гавкіт», *дзвякати* «брязкати, ляскати», польськ. *dźwięk* «звук» (прасл. *zvŏkъ), сюди ж *дзвін* (рос. *звон*, польськ. *dźwięk* «дзвін») (Фасмер, II, 88; Stawski, I, 212). Можливо, семантично *Въз(ъ)вагль* є синонімом до *Звенигородъ*. І. Ж.

Посесив на *-j(ь) від антропоніма **Въз(ъ)вагль?* В. ред.

ВЪЗ(Ъ)ДВИЖДЪНЬ, р., в Київськ. землі; суч. р. *Здвиж* п. Тетерева п. Дніпра, у Жт і Кв; (як і м. у с. *Здвйжка* Коростишівськ. р-ну Жт) (Махновець, Рук.); 1150, поиде къ *Въздвиждени* ту же пришедь къ *Въздвиждени* и ста до вечера (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 413), Изаславъ же всѣдъ на коні перене *Въздвиждень* (т. ж., 415); 1574, *Zdwizden* (АЮЗР, V, I, 78); 1596, *Zwizdziej* («nad rz. Zwizdzieja»; Жг. dz., XXI, 30); 1600, *Звиждень* (АЮЗР, VII, I, 262); 1618, *Здвижень* (АЮЗР, III, I, 261); 1646, *Здвиджень* (СГУ, 212); 1691, *Zdwiż* (Rulík., ОРК, 49); XVII ст., *Ловичь* (Похил., 85; Похил., УКР, 55); 1849, *Здвижь* (КГВ, № 28, 222); XIX ст., *Движь* (Де-ла-Флиз, 812), *Здвижь* (ВСОРИ КГ, 16; Фунд., 31; Похил., 13; Похил., УКР, 192; Барс., 125; Толм., 61; Машт., Дн., 48), *Здвижень* (Похил., УКР, 202); 1907, *Сдвижь* (ВЛД), *Здвиж* (КРУ, 92; МЕ, 1958).

Похідні: сс. *Здвижівка* Бородянськ. р-ну Кв й *Здвйжка* Коростишівськ. р-ну Жт; ліс *Здвижський* (біля с. Козинці Бородянськ. р-ну Кв; Похил., УКР, 38); пор.: XV ст., с. *Здвижинъци* в Молдавськ. кн-ві (ССУМ, I, 393).

Від прасл. *dvig- (пор. *dvigati) з преф. *vъz- (Т. Lehr-Splawiński — RS, 1960, XXI, I, 16) або від *stvig-, де група -stiv- «одзвінчилась» під впливом кінцев. приголосної преф. *vъz- і перейшла в -zdvi-; *Vъz-stviž-/-Vъz-zdviž- (Moszyński, PZ, 176); як похідне від назви р. *Здвиж*, суто апелютивного й виключно укр. локалізму (Трубачов — М-во, 1971, № 6, с. 5), пор.: укр. (э)движ «болотяна місцевість, трясина»; *здвиж(овина)* «трясина» (Тутк., 117—118); діал. *здвиж* «болото з іржавою водою» (Никончук, 53) й под. І. Ж.

ВЪКРАЙНИЦА, тер., у Волинськ. землі, суміжна з Лядською землею; тепер це прикордоння Вл УРСР і порубіжна ч. сх. воеводства ПНР (Махновець, Рук.); 1282, *Люблинць* вzialь башеть оу него село на *Въкрайници* именьмъ Воинь (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 889).

Іменник на -ицѣ від пд.-д.-р. **въкраина*; пор.: д.-р. *ѡкраина* «порубіжна територія» (Фасмер, IV, 156). Див. *ѡкраина*. А. К.

ВЪРЬСЪКЪЛЬ, р., суч. *Ворскла* л. Дніпра; в Переяславск. землі; суч. Пл, См УРСР та Белгородська обл. РФФСР; 1111, в пАтокъ быша

на Сулъ. в суботу... на Хоролъ... а в недѣлю... придоша на Псль. и ѿтуда стаща на рѣць Голтъ... и ѿтуда идоша *Въръскла* [въръсклаа]... и поидоша к Донови (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 266); 1174, [князь.— О. С.] ѿха в поле за *Воръсколь* [ворсколь, роскол] и срѣте Половць... и новѣда ему колодникъ. **О**же Кобакъ и Кончакъ. идѣть къ Переяславию. Игорь же... поѣха противу Половцемъ. и переѣха *Върсколь* оу Лтавы къ Пекъславию (волтавы къ Переяславию) (т. ж., 568—569); 1399, у рѣць *Воръсколы* в Татарской земль (серед. XV ст., ИЛСХС, сп. Археолог. комисс., 389); б. д., на *Воръскль*: Хотмышль (т. ж., прилож., 447), на рецѣ на *Воръскль* (XV ст., ПСРЛ, XVII. Уваровск. сп., 97), на *Ворскль* (т. ж., Сп. графа Красинского, 173), і встрѣтилис со... Витовтом на полѣ на... *Ворелъ* (т. ж., Доп. к сп. Археолог. о-ва, 281), и срѣте их царь Темиръ-Коутлоуи... на *Воръскль* (к. XV — поч. XVI ст., ПСРЛ, XXVII. Сокр. летоп. св. 1495 г. Мазуринск. сп., 338), с Витовтом... на *Ворскли* (1519 р., ПСРЛ, XVII. Зп.-р. лет. Супрасльск. сп., 48); 1400, князь великий Витовтъ Литовский... с нимъ бѣ царь Тахтамышъ... Литва и Нѣмцы, Ляхи, Жемоть, Татарове, Волохи, Подоляне... поиде на царя Темиръ Кутлуа и на всю его силу Татарскую... срѣтошася... на *Воръскль* (I-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 167), А Темиръ Кутлуа... прииде... и срѣтошася на *Въръскле* реце (XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 137), на *Воръскль*: Хотмышль (т. ж., прилож.; 163), з *Vitoltem* па гзесе *Vorkpie* (1550 р., ПСРЛ, XVII. Ольшевск. гп., 456); 1398, с Витовтом на реце на *Ворскль* (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 166), на *Воръскль* (1580 р., ПСРЛ, XVII. Сп. графа Рачинского, 330), на *Воръскль* (к. XVI ст., ПСРЛ, XXXVII. Сокр. лет. св. 1493 г.; Погодинск. сп., № 1409, с. 263), па гесе *Worskle* (XVI — поч. XVII ст., т. ж., Сп. Быховца, 517), на *Ворелъ* (к. XVII ст., т. ж., Румянцевск. сп., 456); 1399, на *Ворскле* (т. с., ПСРЛ, XXXI; Лет. посл. четв. XVII в., 94), на *Ворскли* (т. с., ПСРЛ, XVII. Евреиновск. сп., 391); 1400, Витолт... пришел за Танаис або Дон до Замку Озова... поразил... нагайских и заволских татар... Дон, *Ворскло* и Синяя Вода, и Волга кровню плынули (40-ві роки XVIII ст., ПСРЛ, XXXII; Хр. Лит. и Жмойтск., 75); 1409, Витолт... в Татарскую землю тягнул... и уже перебыл Пснол и Сулу реку, а гды пришо над *Ворскла*... обачили... татарских войск... Едига царя (т. ж., 76); 1498, князи Глинскіе Богдан и Григорей Федоровичи... делили... Глинскъ, Бѣльскъ, *Ворскль*... Григорью... досталося Сѣверъ-Глинщина и въ *Ворскль* (ДР II, 900); 1537, имѣнье Глинщина и *Еорскль* (т. ж.); 1545, были есьмо на входехъ... на Хороле, а на *Ворскле* (Кн. пос., I, 30); 1552, селищю и городищу за Днепромъ у Сивере на рецѣ *Ворскле*, на имя Глинско (АЮЗР, VII, I, 90), *Воскрла* (т. ж., 84); ~1627, А отъ верхъ Донца-Сѣверского къ верху рѣки *Ворскла* верстѣ съ 30, а *Ворсколь* рѣка вытекла изъ подъ Муравскія дороги и пала въ Днѣпръ, ниже Псла рѣки 20 верстѣ (КБЧ, 1838, 8),

А Хотмыжское городише на *Ворскль* (т. ж., 9); 1632, *Ворскло* (АЮЗР, VII, I, 487, 544); суч. *Ворскла* (КРУ, 115), рідше *Ворскло*. Як *Пантикана* в стародавн. греків (Рыбаков, ГС, 102, 154). Див.: *Кърчевъ* і *Псльскъ*.

Похідні: 1631, Пасака у буды за рекою *Ворскольцем* к реке *Ворсклу* (Воссоед., II, 139); 1722, Якова Мелешченка на *Ворсклечку* мельниця, Омеляна Середи... на *Ворскляной* сажѣ (Падалка, Что сказ., 20); пор.: б. д., *Ворсклица*, *Ворсколецъ*, або *Ворсклецъ*, пр. *Ворскли* (вар. *Vorscola*; Машт., Дн., 73—75), *Ворсклице* оз. в с. Лучки Кишеньківськ. р-ну Пл (ОАІМ), *Ворсклянка*, бал. в с. Куст-Куші Кобиляцьк. р-ну Пл (ОКІМ); 1630, сл-ка *Ворскла* (ЛВП, 75); 1765—1769, х. *Заворсклянский* та ін. (ГО, 70, 71, 79, 85), суч. с. *Заворскло* й под.

Як від: 1. (нар.-етимол.) рос. *вор* «злодій» й укр. *скло* (?); 2. етноніма *сколоты* (?); 3. тієї ж («скіф») основи, що й гідроніми *Окра* на Смоленщині, *Укра* у балт. слов'ян, *Некринка* в кол. Могильовській губ. й под. (Соболевский, РСЗ, 267); 4. того ж кореня, що й *Варшава* (пор. санскр. *варшаа* «дош», *аршан* «дошучий», «запліднюючий»), за допомогою -ск-, «что в начальных [? — О. С.] глаголах» (Потебня, СОПИ, 22); 5. рос. *ворчѣть* (?), як *Пѣскла* — від *пищѣть* (Фасмер, I, 356); 6. мордовськ. *ѳіѳ-//*vug-«ліс»*, пор. гн *Воргол*, *Ворожба*, *Вороніж*, вар. *Воргла* «Ворскла»; як стосовно 2-го компонента «важко сказати щось певне» (ТТ, 281; див. *Воръгълѣ*), пор. 2-ий компонент як слово в значенні «річка», «вода» (Максимович — Труды Первого археологического съезда в Москве 1869 г.— М.: 1871.— Т. I. с. СХХVII); 7. осет. *ōrs kūla* «Біла річка» (Булаховський, Потебня, 22; Булаховський, 102—103), що заперечують ін. («всупереч Погодину»; Фасмер, I, 356). Вар. *Върсколь* // *Роскол* (див. вище) як *«въ роскольѣ» (рос. «в распутницу»; Падалка, Полтава, 20—21). Найімовірніше, д.-р. *Въръскълѣ* від іран.

**Ōrskül-*: пор. осет. *ōrs* «білий», *kūl(ol)* «глибока вода (водойма)», р. *Орсдон* «Біла річка»; з тюрк. *kōl* (*гол, хол, хул, кул, куль* і под.) «рукав річки, озеро, ставок, болото, калюжа» (Абаев, I, 602; Радлов, 1267—1268); сюди ж назви рр. *Куль* на Алтаї, *Кул* бас. Ганга, *Кула* в системі Дністра, оз. *Іссик-Куль*, *Кара-Куль*, *Сон-Куль*, *Чатир-Куль* тощо в Євразії. Стосовно протетичного пор. д.-р. *вобчии* й рос. *обчий*; *вогненьныи* і *огненьныи*; *воко* «око», *ворда* «орда» і т. ін. (Срезневский, I, 276, 288, 301). Як і в ін. р-нах України (див. ще: *Днѣпръ*, *Днѣбстръ*, *Сѣнопородъ* тощо), в бас. *Ворскли* виявлено чимало іран. археолог. пам'яток. У м. Полтаві сл. культ. шар накладається на іран. «Біла» — за мутнувату воду й, можливо, за поклади крейди та вапняку, за *білий* і жовтавий пісок на б. р. (Стороженко, 158). Витоками р. тяжіє до м. *Белгорода* РРФСР; збудован. на *білому* підрунті; пор. в цьому ж бас. пос.: *Більськ*, *Білики*, *Охтирка* (< *Ахтыр-// Ахтыр* — із тюрк. ак «білий»), р. *Меловой Колодезь* п. Ворскли (Машт., Дн., 73) тощо О. С.

ВЪСКОЛЬ, р., в Переяславськ. землі; тепер не простежується; 1170, князі Русьтїи...

взаша вежь... на Оугль рѣць а другыѣ. по Снопороду... постигоша в Черного лѣса... гониша

по ни и за *Вѣсколь* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 540), по нихъ и за *Вѣсколь* (т. ж., 1846, 98).

Як зіпсоване *Вѣрѣськѣль* (див.) (Макс., 87); імовірнише, *Осколь* (див.). О. С.

ВЫГОШЕВЪ, м. («городъ»), в обл. Погорина (див.); як м. *Вижева* або с. *Виживка* Ковельськ. пов. (Барс., 45) або (ймовірно) с. *Вишгородка* кол. Волянськ. губ. (Кс, 1897, II, 319), тепер с. *Вишгородок* Лановецьк. р-н Тр (Лихачев, II, 464; Роспонд, Стр., 41); 1152, Изаславъ... посла посадники свою въ города ... въ Бужескъ. въ Шюмескъ въ Тихомль. оу *Выгошевѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 454).

Похідні: 1097, а Мстиславъ затвориса в грѣдъ с засадою. иже быша оу него Берестяне. Пиняне. *Выгошеви* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 271); 1098, Берестяне, и Пиняне, *Выгошеви* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к XV в., 23; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 17).

Посесив на -ев- від д.-р. антропоніма **Выгош*, можливо, гіпокористичного особового ім. від *выга* «старый пещ» (?); пор.: укр. *вити*, рос. *вить*, польськ. *wuć* (SP, I, 78; Фасмер, I, 368; Роспонд, Стр., 41), а також ім'я *Выгонъ* (Морошкин, 52).

Як від **Вы-гош-*; пор. рос. *гошить* «готовити, бергити» (Нерознак, НДГ, 53). А. К.

***ВЫД(О)БЪЧЬ**, ур., у Волянськ. землі (Уи. ПСРЛ, II 59); біля суч. с. Пересопниці Рв; як г-ще в с. Посників, кол. *Вильбичі*, Млинівськ. р-ну Рв (Махновець, Рук.); 1162, Мстиславъ поиде из Володимира... къ Пересопниці. и пришедъ ста на *Вѣбучи* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 519), на *Вѣдбучи* (т. ж., 1843, 91); 1161, на *Выбучи* (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 76). А. К.

Назва темпа. Очевидно, переключення; пор.: *Выдобычъ* (див.), *Вильбичі*. В. ред.

ВЫДОБЫЧЬ, узгір'я, пд. давн. Києва; тепер у межах м. (на тер. Центр. республіканськ. ботаніч. саду та Інституту археології АН УРСР); 1096, дворъ красныи... на холму нарѣцаѣмъмъ *Выдобычи* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет.,

233); 1070, заложена бы црквы стго Михаила. в манастырь Всеволожи. на *Выдобычи* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 164); 1070, црквы святого Михаила, въ манастыри Всеволожи на *Выдобычи* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 337); 1096, надъ *Выдобычѣмъ* (т. ж. 10); 1097, Василко... перевезеса на *Выдобычъ*. поклонитса къ стому Михаилу. въ манастырь (ПСРЛ, II, 1962, 232); на *Выдобычъ*... къ стму Михаилу (ПСРЛ, I, 1962, 258), на *Выдобычъ* (ПСРЛ, VII, 12); 1146, в манастырь на *Выдобычъ* (ПСРЛ, I, 1962, 313; ПСРЛ, II, 1962, 328); 1149, стояше Изаславъ. противоу стому Михаилѣ оу *Выдобычи* въ островѣ (ПСРЛ, II, 1962, 372); 1199, заложил

стѣноу каменую. подъ црквю стго Михаила. оу Днѣпра иже на *Выдобычи* (т. ж., 709); 1250,

и прише в домъ архистратига Михаила. рекомыи *Выдобычъ* (т. ж., 806); б. д., *Выдобычи*, *Выдубичи* (Киевск. синопс., 76); 1647, с. *Выдубычъ* (Максимович, II, 246).

Похідні: 1190, Рюрикъ же... постави епѣмъ игоумена стго Михаила. Андрѣяна *Выдобычиского* (ПСРЛ, II, 1962, 666); 1564, монастырь святого Михаила *Выдубицкого* (Максимович, II, 300); 1636, монастырь *Выдубицкий* (т. ж., 251); 1638, монастырь святого Михаила *Выдубицкого* (т. ж., 246); 1693, крестъ на црквы святого архистратига Божія въ манастыру *Выдубицкомъ* (т. ж., 250); 1701, новая церковь... основанна бѣ въ *Выдубицкомъ* монастыру (т. ж., 252); оз. *Выдубецьке*, х. *Выдубицка Вита*; він же: *Круглик*, *Арсеніевский* скит, *Монашеска Вита*, *Хотівська Вита* (Добр., ЗМДК, 57).

Як (нар.-етимол.): коли кн. Володимир Святославович скинув у Дніпро статую Перуна, а язичники бігли берегом і голосили: «*Видибай*, наш господарю боже, *видибай*», ідол нібито вринув саме в ур., названому згодом **Видибичі*, пізн. *Выдубичі*, де й було засновано м-р (Киевск. синопс., 76; Максимович, II, 246). Насправді ж це посесив на *-j(ь) від антропоніма **Выдобычъ* (Роспонд, Miscellanea, 30), у якому 1-й компонент із спільносл. *vid-*: перебіг *i/у*; *Vud-* замість *Vid-*; пізн. під впливом укр. *i > y*; пор.: польськ. *Jawid* — *Jawidz*, рос. *Явид*. Щодо -*быч-* (-*byt-*) пор. *Radobyt* (Роспонд, Стр., 34). І. Ж.

ВЫШЬГОРОДЪ, м., на п. б. Дніпра, вище Києва; г-ще в суч. м. *Вишгород* Кв; 946, в. части дани идела Києву а третьюю *Вышегороду* к Ользѣ. бѣ бо *Вышегородѣ* градъ Вольтынъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 60); 980, а наложьннцъ бѣ оу него. ѿ. *Вышегородѣ* (т. ж., 80); 1015, Стополкъ же приде ночью *Вышегороду* (т. ж., 132), и положиша тѣло ѿго принесше

отан *Вышегороду*. оу цркве ста Василья (т. ж., 134); 1054, и пришедшо *Вышегороду* (т. ж., 161); 1072, бѣ тогда держа *Вышегородѣ* Чюдинъ (т. ж., 182); 1078, Ярополку съдашу *Вышегородѣ* (т. ж., 200); 1091, Всеволоду ловы дѣюще звѣринуна за *Вышегородомъ* (т. ж., 214); 1098, а дружин поидоша Кыѣву. [и] пустиша на воропъ межи Киевъ. и *Вышегородѣ* (т. ж., 221); 1115,

Спена бы църкы каменая *Вышегородѣ* (т. ж., 290); 1138, приде к стрыѣвн своѣму. Ярополку Кыѣву і да ѿму *Вышегородѣ* (т. ж., 304); 1146, и везоша и *Вышегороду* (т. ж., 313); 1150, из *Вышегорода* (т. ж., 326); 1154, Андрѣя посади *Вышегородѣ* (т. ж., 345); 1174, к *Вышегороду* (т. ж., 365); 1206, Ростиславъ Рюриковичъ выгна Ярослава Володимирча из *Вышегорода*... Ростиславъ иде в *Вышегородѣ* (т. ж., 426, 427); 1136, и до *Вышьгорода* и до Деревъ, и чрезъ Лыбедь (ПСРЛ, II, 1843. Ипат. лет., 14); 1151, *Вышегородѣ* (т. ж., 429—430); 946, двѣ части

дани Києву идет, а третья *Вышегороду* ко Олзѣ (НЛ, I, 113); 980, въ *Вышегородѣ* (т. ж., 129); 1054, въ *Вышегород* (т. ж., 170); 1072, Пъренесена быста Бориса и Гльба съ Лъта *Вышегороду* (т. ж., 17); 1115, Съвъкупншася братья *Вышегородѣ* (т. ж., 20); 1173, подѣ *Вышегородѣмъ* (т. ж., 34); 1214, подѣ *Вышегородѣ* (т. ж., 53); б. д., *Вышегород* (т. ж., 475); 946, 2 части дани иде къ Києву, а третья къ *Вышегороду* ко Олзѣ... бѣ бо *Вышегородѣ* Олгинѣ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 285); 980, въ *Вышегородѣ* (т. ж., 294); 1015, И пришедъ къ *Вышегороду*... призва Путшу и *Вышегородскія* боляре (т. ж., 318), въ *Вышегородѣ* (т. ж., 321); 1019, въ *Вышегородѣ* (т. ж., 327); 1054, и пришедшу къ *Вышегороду* (т. ж., 333); 1078, въ *Вышегороде* (т. ж., 3); 1088, за *Вышегородомъ* (т. ж., 4); 1093, межи Києва и *Вышегорода* (т. ж., 7); 1115, Священа бысть церковь каменная *Вышегородѣ* (т. ж., 24); 1136, и да ему *Вышегородѣ* (т. ж., 30); 1137, Всеволодъ Мьстиславичъ изыде изъ *Вышегорода* во Псковъ (т. ж., 31); 1138, во *Вышегородѣ*... изъ *Вышегорода* (т. ж., 32); 1146, и повезоша *Вышегороду*, и стаха подѣ *Вышегородомъ* (т. ж., 35); 1155, Андрею... даде *Вышегородѣ* и Василевъ, Борису Туровъ, Гльбу Переяславль, Василюки Поруся, идѣже Бълая Церковь (XVII ст., ПСРЛ, II. Густ. лет., 303); 1213, подѣ *Вышегородѣ* (т. ж., 333); у Константина Багрянородного (X ст.) — *Вошеградѣ* (Thomsep, 57); XVII ст., Wyzgród (Карта Л. Боплана—Ляск., ИКА, 25), 1729—31, с. *Вишгородѣ* (Чт. ОНЛ, 1893, VII, 42).

Похідні: *Вышегородьскыѣ* болярѣѣ, *Вышегородьци* (ПСРЛ, I, 1962, 132), *Вышегородьскимъ* киазь (т. ж., 365).

Семантичним способом від *вышьгородѣ* «акрополь, верхній замок, кремль, дегинець» (Тихомиров, 294); «місто на згірку, частіше над річкою» (пор.: польськ. Wyszogród, чes. Vyšehrad, Роспонд, Стр., 51—52); «високе місто, замок, укріплення на високому місці», можливо, «місце владі (замок) феодала» (Никонов, КТС, 91). Як композит (Adverb. + Subst.), утворен. із порівняльн. ступ. присл. *выше* (від *высоко*) + *городѣ* (Нерознак, НДГ, 54). I. Ж.

ВЪРЪЧИИ, м. («градъ»), у Деревськ., а потім Київськ. землі; суч. м. *Овруч*, райцентр Жт; 976, побѣгну же *Ольгу* с вои... свонми. въ градъ рекомы *Вручии* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 74); 1171, она [княгиня.—

А. К.] же вземши княза иде на *Вручии* Вышегороду (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 547); 1188, а самъ [Володимир.— А. К.] иде в ЛАХы а женоу поусту во *Вручии* (т. ж., 661); 1259, нконы же прине. изо *Оуроучего* (т. ж., 844); 1190, а Рюрикъ ѣхалъ *Въручій* (ПСРЛ, II, 1843, 140); 1259, принесе изо *Уручего* (т. ж., 196); 977, градъ, рекомый *Вручевъ* (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 292); 1196, Рюрика же не бѣ въ то время въ Києвъ, но шель бѣ во *Вручій* (т. ж., 105); б. д., город *Оурѣчи* (т. ж., 259); 862, Древляне гдѣ ныне *Овручовъ* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 236); 975, и бысть брань у града *Врочего* (XVIII ст.,

ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 10); 1205, и пришедъ Всеволодъ Чермной съде в Києвъ, а Рюрикъ *Вручии* (т. ж., 60).

Як від д.-р. *врѣти* «бити ключем, кипіти»; **О** — протетичн. або з «во Врѣчии» (Никонов, КТС, 303; Роспонд, Стр., 16); активний дієприкметник тепер ч. з основою **вгѣти* від прасл. **вгѣти* «кнпїти, пїнитися, клекотїти»; пор.: с.-х. *врѣтак* «джерело», польськ. wrzatek «окріп»; д.-р. *в(в)рѣтъць* «джерело»; ц.-сл. *врѣтъкъ*; сюди ж: бол. *Оврут* біля Десни, Козелецьк. р-ну Чрг (Фасмер, I, 362; III, 116), а також назву дніпровськ. порогу *Врѣчии*; польськ. Wrzasa — місцевість біля Лодзі, Познані, Серадза тощо (Роспонд, Стр., 16). А. К.

ВСЕВОЛОЖЬ: I. м. («городъ»), у Волинськ. землі; як: I. кол. с. *Воложки* біля Ковеля Волинськ. губ. (Барс., 43); суч. с. *Волошки* Ковельськ. р-ну Вл; 2. десь у Червоній Русі (Татищев, 115); 3. с. Старгород Сокальськ. р-ну Льв (Купчинський, 114); г-ще в с. Старгороді, на лузі понад р. Зх. Бугом, за 35 км пд. м. Володимир-Волинського (Раппопорт, Нов., 57);

1097, то вда ти которои ти городъ любѣ. любо

Всеволожь, любо Шполь. любо Перемиль (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 265), и наставши веснѣ приде Володаръ. и Васалко на Двда. и придоста

ко *Всеволожю*. и Двдъ затвориса Володимери. онѣма же ставншима около *Всеволожа*. (т. ж., 267); 1287, Володимѣръ... дасть городъ. *Всеволожь* боляромъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 900); 1098, любо *Всеволож*, или Ополь, или Перемиль (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 21), *Всеволожь*, или Ополь, или Перемиль (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 15), града *Всеволожа* (т. ж., 15).

Від кн. ім. *Всеволодъ*, який правив у Володимирі-Волинському в к. X ст. (Раппопорт, Нов., 57). А. К.

II. м., в Чернігівськ. землі (Голубовський, 113—114; Андріяшев, Сівер., 105); суч. *Сиволож* Борзнянськ. р-ну Чрг; як г-ще *Зейволожь* (Самоквасов, ук.); 1147, рекоша имъ Чернни Клобоучи... тоуды ны переку ко *Всеволожю* то рекше пондоша имъ переку. не постигоша ихъ до *Всеволожа*. оуже бо бѣ ИзАславъ Двдвичъ.

и Стославъ Олгови и Всеволоди Стославъ. оушли бахоу мимо *Всеволожь*. ИзАславъ же Мьстиславъ

ли... пришедше ко *Всеволожю*. полку свонми и възаша *Всеволожь* градъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 358); 1159, Стославъ... не

хота крови пролити. хрътъньски и ѿщны своєю погубити. възати Черниговъ съ зю городъ пустыхъ Моровнеськ. Любеськ. Оргощъ. *Всеволожь* (т. ж., 500); 1148, ити къ *Всеволожю*... и не переяша ихъ до *Всеволожа*... иже бо бяхут

прошли *Всеволож* (XVI ст., ПСРЛ, XXV, 43), пойдшоа оттуду ко Глебу і ко *Всеволожу* и Чернигову (т. с., ПСРЛ, XXXIII, 45); 1148, и рещоша імь дружина... «прямо естъ ити намъ... ко *Всеволожу*... и не переяша нхъ до *Всеволожа*, уже бо бяху прошли *Всеволожь*... Изяславъ же Мстиславичъ... сташа около *Всеволожа*... Слышавше же и иніи гради, Унѣжь, и Бѣлавѣжа, и Бохмачъ, оже *Всеволожь* взятъ, и побѣгоша къ Чернигову (к. XVI ст., ПСРЛ, VII, 43); 1152, Изяславъ... ставъ у *Всеволожа* (т. ж., 59); 1159, Святославъ... взяхъ Черниговъ со семію городаи пустыхъ, Моровійскъ, Любечъ, Орище, *Всеволожь* (т. ж., 69); 1686, *Всеволожь* городъ (Самоквасов, ук.). А. К.

III. м-р («монастырь»), в ур. Видубичі, побл. давн. Києва; збудован. переяславськ. кн. *Всеволодом* Ярославовичем (Каргер, 275); пізн. *Видубицький*; суч. тер. біля Центр. республіканськ. ботанічн. саду АН УРСР у Києві; 1070, в монастирѣ *Всеволожи* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 174), в монастирѣ *Всеволожи*. на Выдобычи (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 164), церкви святаго Михаіла, въ монастыри *Всеволожи* на Выдобычи (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 337); 1088, монастирѣ *Всеволожа*. (ПСРЛ, I, 1962, 207), *Всеволожа* (ПСРЛ, II, 1962, 199), церкви святаго Михаіла монастыря *Всеволожа* (ПСРЛ, VII, 4); 1169, до *Всеволожа* (ПСРЛ, II, 1962, 534). I. Ж.

Субстантивовані посесиви на *-j(ь) від д.-р. особового ім. *Всеволодъ* (комполит: займ. *Вьсе*—дієсл. основа *волод*- від д.-р. *володѣти*); пор. антропоніми: д.-р. *Вьсеславъ*, польськ. *Wszemił*, с.-х. *Všemil*, чес. *Vselub*, укр. *Володіймир* (Svoboda, 91—93; Роспонд, Стр., 33) тощо. А. К.

***Вьяхань**, м., в Переяславськ. землі; між мм. *Вирь* (днів.) і *Попашь* (днів.) біля витоків р. Сули (Кудряшов, 129); на межі з Половецьк. полем; пізніше *Влеханське* г-ще (*Влеханское*; Попов, 86); як с. Городище (ур. Городок) Недригайлівськ. р-ну См (Махновець, Рук.); 1149, И пришедшоу ему къ *Вьяханю*... И пришедше сташа у Бѣлы вежъ... и пришедше сташа у Куднова сельца перешедше Стряковъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 139), и ѿиде... к Выреви. и посажа посадники... по Посѣмью... и ѿлоудоу идоша къ *Вьяханю*... а ѿтоуда... к Попашю... *Вьяхань*. инии городаи ѿбилисѣа Попашь взяли (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 356); 1148, и понде... къ Выреви... и оттуду идоша ко *Вьяханю*... а оттуду... къ Попашю... въ *Вьехани* городъ отбилисѣа, а Попашь взяли (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 42—43); 1149, пришедшу же ему ко *Явѣханю*... и пришедше сташа у Бѣлавѣжи (т. ж., 46).

Похідні: *вьеханцы* (XVI ст., ПСРЛ, XXXIII, 44).

Як «неясного походження» (Роспонд, Стр., 74—75). Посесивна *-j(ь) від тюрк. антропоніма (пор. -хан-) типу **Вьяханъ* (**Вьяханъ*, *Вьвханъ*)? О. С.

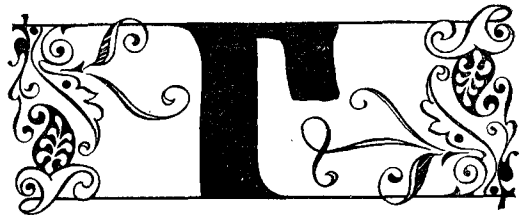
Вѣльѣ, р. («рѣчка»), суч. *Вілія* л. Горині п. Прип'яті п. Дніпра; поч. у с. Підлісне Кременецьк. р-ну Тр, вп. біля м. Острог Острозьк.

р-ну Рв; 1232, и постиже и оу Шоумьска. и повѣстоваста с ними. ѿ рѣкою *Вѣлью*... Видѣвшоу же ѿ рѣкою *Велью*. перидеть рѣкою *Велью* на Шоумьскъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 767); 1231, рѣку *Велью* ... на Шумьскъ (т. ж., 1843, 172). Вар.: р. *Вілія* (Татичев, III, 268); с. *Вилья* «при р. Вильѣ» (Теодорович, II, 775); *Wilia* (SG, XIII, 472); *Wilia Dnieprowa* (SG, VII, 275); *Вілія*, *Вилля* (Машт., Ди., 162).

Як: 1. пов'язана із Swistocz: i.-e. *(s)weig-, де *wei- «витися, плести» (Moszyński, PZ, 197); 2. всі річки із назвами на *vĕl- є маленькими й болотяними; в і.-е. мовах цей елемент має значення «обертатися, крутитися, точити»; пор.: прасл. *vĕl^uпа «хвилля», ц.-сл. *vĕlpa*, д.-польськ. *welpa*, лит. *vilpis* «хвилля», сл. *valъ*, д.-інд. *vēlā*, лат. *vallis*, с.-х. *ūvala*, чес. *úval*; первинне *vĕl^{ja} // *vĕl^{ijā} ≥ *vil^{ja} (Rozwadowski, 260—264). Імовірініше, назви рр. типу *Велійка* (бас. Дніпра) й *Вілейка* (бас. Німану) є балтзмами з *Velejā // *Vilejā // *Vilija); пор.: д.-прус. *Velowe*, лит. *Veluprus* (TT, 179); *Вілька* бас. Ірпеня, Сейму та ін. (СГУ, 103); *Wilija* в системі Німану; *Вельца* бас. Сожу; с. й оз. *Welje* у Вітебськ. губ. (Rozwadowski, 260—264) тощо. А. К.

ВѢРНѢВЪ, м., неподалік м. Білгород (Неволин, 92—93), як побл. с. Плисецьке Васильківськ. р-ну Кв в ур. Чернечій лѣсь (КС, 1882, IX, 445); 1151, к *Верневу* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 433); *Черневою* (т. ж., Хлебниковск. сп., 433—434, вип. 27); 1150, *Верневу* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 52; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 54).

Як із прасл. *vĕg(п)-, звідки й антропоніми: чес. *Věrislav*, **Bezvěr*, рос. *Вереня*, *Вереша* й под. (Роспонд, Стр., 68). Для вар. *Чернѣвъ* (ніби точнішим — Неволин, 42—43) пор. антропонім (1074 р.) *Чернъ* (ПСРЛ, II, 1962, 183). I. Ж.



ГАЙ, ур. («нѣкое мѣсто») чи, мабуть, пос. у Волинськ. землі, біля м. Луцька; як с. *Підгайці* Луцьк. р-ну Вл (ОАІМ); 1287, близъ города. нѣкоемь мѣстѣ. именованъ в *Гаі*. мѣсто же то красно вѣдѣниємь. и оустроено различными хоромы цркви же баше в немь. предивна красотою сиюощи. и поѣха Кондратъ. из Лоуцка в *Гаи* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 908).

Семантичним способом від д.-р. *gai*; з прасл. *gajъ «ліс» (Куркина, 131); пор.: укр.

гай «невеликий ліс»; рос. діал. *гай* «окрема очеретяна трясовина, плавня або кущуватий чагарник» (Даль, I, 936; Куркина, 131); білор. *гай*, с.-х. *гай*, словен. *gaj*; чес., словац. *háj*, польськ. *gaj*; пов'язане з *гѣити* «охороняти, доглядати» (Фасмер, I, 383); руч. *гай* (біля Загреба; Югославія); *Gajski Potok* (пр. р. Velika Trepča); ойконіми: *Gaj*, *Gajani*, *Gajevi*, *Gajine*, *Gajić* в Югославії (Dickelmann, I, 116); *Гай* Червоноармійськ. й Острозьк. р-нів Рв та ін. А. К.

ГАЛИЧИНА, мог. («могила», «могила») в м. *Галичи*; як (помилк.) на Поділлі (Никонов,

ҚТС, 95; Роспанд, Стр., 17); 1206, Привдоша же *Галичане* Мьстислава на Бенедикта. и прииде к *Галичию*. и не оупьвшю емоу ничто же. Щепановичъ Илиа. возведъ и на *Галициноу* (*галичи-*

ну) могилоу. ѡсклабнвса рѣ емоу. кнаже оуже еси на *Галицини* (*галичинѣ*) могильъ посѣдълъ тако и в *Галичѣ* кнажилъ еси. смѣахоу бо са емоу. воротиса в Переспонши. и по семь скажемъ о *Галичинѣ* [літеру *ц* написано чорнилом.—Л. М.] (*галичинѣ*) могильъ. и ѡначатьи *Галича* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 722).

Як посевив на -ин- від д.-р. ім. якогось *Галича*, засновника м., котрий жив ще в язичницькі часи, судячи з характеру його поховання (наспина мог.). Переказ XIII ст. не можна абсолютизувати, але все ж він є показовим (Тихомиров, 329; Лихачев, Вел., 27—28). Див. *Галичъ*. Л. М.

ГАЛИЧЬ, м., центр *Галицької* (пізн. *Галицько-Волинськ.*) землі, г-ще на горі бл. с. Кринос *Галицьк.* р-ну, pobl. суч. м. *Галич*, райцентру І.-Ф.; 1144, и всѣдоша (на кони) на Володимерка на *Галичѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 311), и заидоша и ѿ Перемышлѣ и ѿ *Галича*. видѣвшѣ же то *Галичане* (т. ж., 311—312); 1150, 1174, в *Галичѣ* (т. ж., 328, 365); 1202, к *Галичию* (т. ж., 417); 1207, из *Галича* (т. ж., 429); 1140, Всеволодь... посла. с Половци Ивана Васильковича. и Володаревича. из *Галича* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 304); 1146, к *Галичию* (т. ж., 319); 1152, оу *Галича* (т. ж., 453); 1187, в *Галичѣ* (*галичи*) (т. ж., 657); 1189, не хотѣ подѣлитиса *Галичюмъ* (*галичемъ*) (т. ж., 663); 1145, ходиша вся Русска земля на *Галичѣ* и много попустиша область ихъ, а города не възша ни одного (XIII ст., НЛ, I. Синодальн. сп. старш. изв., 27; текст модернізовано); 1214, изгони Всеволодь Чьрмынны сынъ Святославль, правнукъ Ольговъ, внуки Ростиславле из Руси, тако река: «брата моя есте 2 князя повесили въ *Галици*, яко злодѣя» (т. ж., 53); 1218, Сьзва Мьстиславъ вѣць на Ярославль дворъ, рече: «кланяюся святыи Софии и гробу отця моего и вамъ... хоцо поискати *Галиция*» (т. ж., 57); 1219, Поиде князь Мьстиславъ и Володимиръ ис Києва къ *Галичию* на королевича, и выидоша *галицяне* противу, и Чехове и Ляхове и Морава и Угре, и съступишася полкове. И пособи богъ Мьстиславу, и въ городъ *Галичѣ* въеха, а королевича рукама яша... а самъ съдѣ въ *Галици*, а Володимиръ Рюриковиць Києвъ (т. ж., 59);

1224, И приде съ поклономъ съ князи Половцьскыми къ зяти въ *Галичѣ* къ Мьстиславу и къ всемъ княземъ русьскимъ (т. ж., 62); 1235, Михайло съде в *Галичи*, а Изяславъ в Києвъ (т. ж., 74); 1189, и не пустиша гостей из *Галича*, ни людей зъ Перемышля, и не бысть соли въ всей Руской земли (XIII—XV ст., Патерик, 108); 1174, въ *Галичѣ* (т. ж., 13; к. XV—поч. XVI ст., ПСРЛ, V, 1851. Софійск. 1-я лет., 164); 1145, ходиша вся Руская земля на *Галичѣ* (XVI ст., ПСРЛ, IV, 1848. Новгородск. 4-я лет., 7); 1150, иде Володимерко к *Галичию* Полскому, близ Володимера Волинского (XVII ст., ПСРЛ, ХХХIII. Холмогорск. лет., 46); 1203, к Романови в *Галичѣ* Волинский (т. ж., 57); 1388, *Галичѣ* (ССУМ, I, 238); 1746, z Halicza (АЮЗР, III, III, 366); фолькл.: Во славном во городѣ во *Галичи* (Миллер, Тихонравов, 176). Пріѣзжаютъ во городъ во *Галицинѣ* (т. ж., 178). Ай же ты, Дюкушко Степановиць, Дороги-ли у васъ бурушки Во городъ во *Галицини*; Уѣзжая Дюкушко во городъ свой во *Галичѣ* (т. ж., 179), Ой поѣдемъ та до *Галича*... Ой выступали всѣ *Галичане*, Всѣ *Галичане*, зъ мѣста мѣшане (колядка; Гол., Нар., II, 62).

Похідні: а) *Галицьская*, земля (див.); *галицьскыи*, прикм.: 1224, съ же Котянь бѣ тьсть Мьстиславу *Галицьскому* (XIII ст., НЛ, I. Синодальн. сп. старш. изв., 62); 1142, Всеволодь посла сѣна своѣго Стослава. и Изаслава Дѣдвича.

с Володимеро с *Галицьскыи* в помощь Володиславу (ПСРЛ, I, 1962, 310); 1152, 1153, Изаславъ изьйма *Галицьскыи* мужи (т. ж., 340); 1155, приде к Гюргеви *Галицьская* помощь (т. ж., 346); 1202, Романъ скопѣ полкы. *Галицьскыи*. и Володимерьскыи. и въѣха в Русскую землю (т. ж., 417); 1183, Володимеръ же *Галицькыи* (*галицикии*) (ПСРЛ, II, 1962, 633); 1189, Стославъ съ сны своими. а Рюрикъ с братьѣю своєю... рѣдѣши-са ѡ волость *Галичкоую* (*галичкоую*) (т. ж., 663), И еха и Смоленьска в борзѣ и приѣхавшию же емоу ко *Оукраинѣ* *Галичкои* (*галичкои*). и вѣа два города *Галицькыи* (*галицикии*) и ѿтолъ поиде к *Галичию* (т. ж., 663—664); б. д., *Галичкѣ* Осмомыслъ Ярославле! (Сл. СОПИ, I, 21, 153); 6) *Галичане* — як мешканці м. *Галича* й *Галицької* землі; 1219, выидоша *галицяне* (XIII ст., НЛ, I. Синодальн. сп. старш. изв., 59); 1235, Поиде... Данило Романовиць с *галичаныи* (т. ж., 73); 1138, Юрополку же скопивши множество вои. Ростовцѣ. Полочаны. Смоленяне. Оугры. *Галичане*. и Берендѣвь. й. тысѣчь (ПСРЛ, I, 1962, 305); 1144, видѣвшѣ же то *Галичане* (т. ж., 311—312); 1153, Изаславъ бо женѣшеть *Галичаны* (женяше *галичанѣ*, гоияше *галичанѣ*), а *Галичане* Изаславлю дружину (т. ж., 340); 1206, приѣхавше же *Галичане* (т. ж., 425); 1159, *Галичане* идуть Киеву (ПСРЛ, II, 1962, 500); 1173, *Галичани* же накладъше огнь сожгоша (т. ж., 564); пор.: 1459, *Галичани*, с. у Волинськ. землі (ССУМ, I, 238). Пор. на ін. сл. тер.: *Галичъ*, м. в Костромськ. обл. (кол. *Галичъ Мерьский*; Ук. ППСЛ, II, 69); 1150, civitas *Galicz* (у Словаччині, зафіксован араб. геогр. ідрісі;

Роспонд, Стр., 17); *Малий Галич* (суч. *Галац*) у бас. нижн. Дунаю в Румунії; гора *Halicz* у Бескидах на межі Закарпаття й *Галичини* (SG, III, 19).

Як: а) на місці суч. *Галича* (Тихомиров, 330—331); б) на Крилоській горі, в суч. с. Крилос, за 5 км пд. *Галича* (Ратич, 48—56); в) над р. Лімницею, зх. суч. *Галича* (St,SS, II, 183—184). Як: 1. посесив на *-j(ь) від д.-р. антропоніма *Галица* (ЭССЯ, VI 92), в основі апелятивів *галица* «галка» (Срезневский, I, 509); 2. безпосередньо від апелятива (Фасмер, I, 388), що відбито в гербі *Галича*, основн. компонентом якого є зображення *галки*; 3. із сл. *гала* «гора»; 4. від лит. *galas* «кінець, вершина»; 5. з гот. *hallus* «скелі» (Никонов, КТС, 95); 6. сл. *golъ* «голий, оголений»; 7. укр. *галія* «прогалина в лісі», польськ. *hala* «голе місце» й под. (Роспонд, Стр., 17); 8. із кельт. *hal* «сілля», поширен. у топонімії Зх. Європи (Попов., 71-72); 9. від етноніма *галли* (Мавродин, 28), *галати* (Браун, I, 166). Див. ще: Ковалев, 49; Нерознак, НДГ, 57. Л. М.

ГАЛИЧЬСКАЯ, земля, д.-р. обл. на тер. суч. зх. обл. України, з центр. у м. *Галич* (див.); 1216, всА... земля. и *Галичская* и Киевская и Смоленская и Черниговская и Новгородская и Рязанская (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 495); 1152, любо азъ буду въ Оугорской земли. любо онъ в *Галичкои* (*галицкои*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет.,

451); 1153, бы плачь великъ по всеи земли *Галичстѣи* (*галицкои*) (т. ж., 468); 1187, оудержалъ всю *Галичкоюу* (*галицкоюу*) землю (т. ж.,

657), бы маѣтѣжь великъ в *Галичкои* (*галицкои*) земли (т. ж.); 1229, и обѣха Даниль городъ и собравъ землю *Галичкоюу* (*галицкоюу*) ста на четырь части окрътъ его (т. ж., 759). В анонімній угор. хр. к. XII ст. і в угор. грамотах XIII ст. — terra *Galicia* (Шушарин, 140).

Як: 1. за свідченням літ. (під 1152 р.), поч. біля р. Сян; 2. за ін. (під 1229 р.), від р. Боброки до рр. Ушиці й Пруту (Насонов, 138); 3. за археолог. даними, пд. кордоні *Галицького* кн-ва в XII — 1-й пол. XIII ст. проходили рр. Каютин (п. Дністра; суч. Сокирянськ. р-н Чрв) і верхн. Прут (Русанова, Тимошук, 94). Віднесення «Словом о полку Ігоревім» до *Галицької* землі Нижн. Наддунайщини є, очевидно, поетич. гіперболізацією; пор.: «*Галички* Осмомыслъ Ярославѣ високо сѣдиши на своемъ златоконаниѣмъ столѣ, подперъ горы Угорскыи своими желѣзными плѣки, заступивъ Королеви путь, затворивъ Дуною ворота, меча бремени чрезъ облаки, суды рядя до Дуная» (Сл. СОПИ, I, 21). У XI—XII ст. численне д.-р. населення нижн. Дунаю підтримувало певні зв'язки з ін. землями Русі, насамперед із Галицькою (Мавродин, 234). Релятив на **-ьск-** від ойконіма *Галич* (див.). Л. М.

ГЕРМАНЬЧЬ, м-р, попл. давн. Києва; як неофіційна назва Спаськ. м-ря на Берестовім,

ігуменом якого й був *Германъ* (Петров, 72; Лашкарев, Церк.-арх. оч., 106); 1096, и възгоша Стевановъ манастырь. и деревнѣ и *Германы* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 232), і пожгоша манастырь Стефанечъ деревнѣ. и *Германечъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 222), пожегоста Стефанъ манастырь и деревнѣ и *Германечъ* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 16), Стефанъ манастырь, и Деревлѣ, и *Германечъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 9).

Посесив на *-j(ь) від демінутивн. форми д.-р. християнськ. особового ім. **Германькъ* в основі *Германъ*. І. Ж.

ГЛѢХОВЪ, м. («градъ»), на р. Есмані п. Клевені п. Сейму л. Десни л. Дніпра (Русов, II, 240; Ук. ПСРЛ, II, 71); було ще г-ще в центрі суч. м. *Глухів*, райцентру См; 1152, Гюргеви же идуцю в Русь. пришедъ ста оу *Глухова* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 338); 1239, Взяша

Татарове Черниговъ... гра пожегше и люди избиша. и манастырь пограбиша. а епта Перфурья пустиша в *Глуховѣ* (т. ж., 469); 1152, Гюрги... *отуда* же идоша на Спашь. та на *Глуховѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 455); 1237, Ми и градъ възаша и запалиша огньмъ

епта оставиша жива. и vedoша и во *Глуховѣ* (т. ж., 782); 1238, и город запалиша огнемъ и пспа [епископа — А. К.] остави жива и vedoша и к *Глуховъ* (XVI ст., ПСРЛ, XVII. Зп.-р. лет., 22); 1169, а жену съ дѣтми... въ *Глуховѣ* у Всеволожеъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 81).

Посесив на **-ов-** від д.-р. антропоніма *Глѣхъ* (Тупиков, 106; Роспонд, Стр., 68); пор. ст.-сл. **ГЛОУХЪ** із прасл. **gluxъ* «глухий» (Нерознак, НДГ, 59). А. К.

ГЛѢБЛЬ, м. («градъ»), в Чернігівськ. землі: як: 1. за Д. Багалієм (ИСЗ, 47), порубіжне пос. пн. р. Сули; 2. на думку М. Барсова, кол. сс. *Старый* и *Новый Глѣббовъ* на л. б. Дніпра або с. *Твердогльбовъ* Роменськ. пов. Полтавськ. губ. на р. Вишкін пр. Сули (Барс., 51), що заперече Насонов (224); 3. м. на р. Сулі, а *Глѣбовъ* — на Дніпрі (ИКДР, 30); 4. (найімовірніше) г-ще в с. Красний Колядин на б. р. Ромен, неподалік від гірла р. Гайворон (Андріяшев, Сівер., 105; Голубовский, История, 116; Насонов, 224), тепер Талалаївськ. р-ну Чрв.; 5. на л. б. Дніпра, нижче Любеча (ПСРЛ, XXV, 433); 6. у тому ж р-ні, що й Всеволож і Бахмач, отже, або в Бахмацьк. або Борзенськ. р-ні Чрв (Насонов, 223); 1147, и сами поидоша на *Глѣбль* к Чернигову... и тако пришедше къ *Глѣблю*. исполчившесА поидоша къ градуу (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 357—358); 1159, кнАгини же бѣжа к зати *Глѣбови* Переклавлію. и... ѣха на Городокъ. та на *Глѣбль*. та на Хороборъ (т. ж., 502); 1148, Изяславъ... поиде къ *Глѣблю*... и тако избави богъ и святаа богородица и святая мученика Борис и *Глѣбъ* град от сильныхъ рати (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св.

к. XV в., 43), и поидоша [Ізяслав.— А. К.] на Гльбль Чернигову... Ізяславъ же съ братьею поиде къ Гльблю (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 43).

Похідні: 1147, Ізяславъ же повелѣ зажечи грады ты слашавъ же Гльбльци оже Оуненъжъ и Бахмачъ и Бълоувежю и не оутагли оубъжати (ПСРЛ, II, 1962, 358); 1148, Половци поидоша на Гльбль к Чернигову... слышавше же Гльбльци, оже Унъжъ и Бохмачъ и Бъла Вежа не убъжаша в Чернигов (ПСРЛ, XXV, 43), Гльбльци (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 110), Гльбльци (ПСРЛ, VII, 43).

Як від назви ц. на честь «св. Гълбба» (Барс., 51); імовіріше, субстантивований посесив на *-j(ь) від д.-р. антропоніма Г(ъ)лббъ з і-епентичним між суф. і губним основи (Фасмер, I, 411; Агстаа, 48; Роспонд, Стр., 64). А. К.

Очевидно, на честь кн. Гльба Святославича, вбитого разом із своїм братом Борисом, згодом канонізованих (Нерознак, НДГ, 59). Див. Гльбовъ і Сватою Мъченикѣ Борисѣ и Г(ъ)лббѣ. В. ред.

ГЛЬБОВЪ: I двір, у Києві, між Софійськ. і Михайлівськ. воротами (Толочко, 12), неподалік від моста через яр, що оточував «місто Володимир» (Каргер, 232); належав у XII ст. тисяцькому Гльбові (Толочко, 128); як біля виходу Великої Житомирської вул. на пл. Калініна (ОАІМ); 1147, Володимиръ... оувороти кона направо мимо Гльбовъ дворъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 317), Гльбовъ дворъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 349).

Присвійний прикметник від д.-р. особового ім. Г(ъ)лббѣ. І. Ж.

II. м. («городъ») між Переяславом і Києвом в р-ні оз. Радосинь; тепер не простежується (пор. зайтіи водами Київськ. вѣдсх. кол. Старый і Новый Гльбовъ Остерськ. пов. Чернігівськ. губ., СНМ Чрт. 140); як г-ще пн. с. Пристроми Переяслав-Хмельницьк. р-ну Кв (ОАІМ); 1185, вѣахъ на щитъ городъ Гльбовъ. оу Переяслава (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 643).

Посесив на -ов- від д.-р. антропоніма Гльббъ < Гълббъ із (?) д.-сканд. Guldleifr; пор.: Ълббъ (із д.-сканд. Oleifr) (Фасмер, I, 411); 1144—1174 рр., переяславськ. кн. Гльббъ Вьсеволод(к)овичъ (Ук. ПСРЛ, I, 242).

Як від: 1) сл. *гъ- + лѣб- (?), пор. білор. глѣба «верхній шар землі, багатий перегноем», «великий кусок землі, гліба»; 2) араб. Galeb (Нерознак, НДГ, 59—60)? Див. Халепъ, Гльбль і Сватою Мъченикѣ Борисѣ и Г(ъ)лббѣ. О. С.

ГНОНИЦА, м., на тер. Погорини (див.); як: 1. кол. м. Гнойно пн. м. Володимира-Волинського або Велика й Мала Гнійниця на р. Горині в кол. Острозьк. пов. біля мм. Шумська й Тихомля Волинськ. губ. (Барс., 51); 2. г-ще біля с. Поліське (до 1946 р. Велика Гнійниця) Ізяславськ. р-ну Хм (ОАІМ); 1152, посла посадники своѣа в городы... Володимиръ въ Бужескъ. в Шюмескъ въ Тихомль. оу Выгошевъ. оу Гноницю (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 454).

Іменник на -ицѣ від д.-р. гноиници; в основі прасл. *гноъпъ (пор.: рос. гнойный «попий

гною», діал. «угноений, жирний»; укр. гнійний «т. с.») від *гноъъ «гній» (Нерознак, НДГ, 60). А. К.

ГОЛЪБЫИ, ліс, пд. ч. Переяславськ. землі (?); в нижн. течіі Самари л. Дніпра на сх. від Дніпровської луки, pobl. суч. с. Голубівка Новомосковськ. і центрально-зх. ч. Павлоградськ. р-нів Дн (пор. ур. Зелена Діброва); 1187, кнѣзи Роускиѣ. поидоша по Днѣпроу... до Снепорода, и тоу... повѣдаша вѣжа и стада Половѣцкаа. оу Голубого лѣса (~ 1425 р.; ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 653), у Голубого лѣса (т. ж., 1843, 134).

Семантичним способом від д.-р. голъбши; як протиставлення до Чьрний ліс. Указує на «голубі» породи рослинності («біла» верба й лоза, рос. ива; звичайна верба й лоза; осокир та ін.), що протиставляється «чорно-» й «краснолісцю» (Кудряшов, 100—102, 144—145). О. С.

ГОЛЫЕ, гори, біля м. Звенигорода в Галицьк. землі; пор. д.-р. г-ще в суч. с. Гологори Золочівськ. р-ну Льв (Барс., 53; Андрияшев, 32); проте назву слід вважати вторинною щодо цього ороніма; пор.: Gologory, гірське пасмо, що тягнеться від Львова до Золочева Льв (SG, II, 675—677); 1144, идоша. оѣби подлѣ рѣку. за неделю къ Звенигороду. и на Рожни поли не могоша са бити. зане Володимиръ стоа на Гольхъ горах (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 311); 1231, і примѣ король Ярославъ. и поиде к Галичу. Климѣта же. с Гольхъ горъ оубъжа (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1362. Іпат. лет., 765); 1474, прійдоша Татаре на Подолу, идъже около Каменца, Галича, Дунайца, Глинянь, Збаража, Гольхъ горъ (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 359).

Похідні: 1455, сс. Гольгоры (ССУМ, I, 250), Гологори, Гологірки й Майдан-Гологірський Золочівськ. р-ну Льв; р. Гологірка п. Полтви л. Зх. Бугу (СГУ, 146).

Семантичним способом від д.-р. голые «голі», не покриті рослинністю (ССУМ, I, 250). Л. М.

ГОЛЫСКО, м., у Волинськ. землі; як м. Гульськ (Гульськѣ), що на р. Случ у кол. Новоград-Волинськ. пов. Волинськ. губ. (Барс., 53), г-ще біля суч. с. Гульськ Новоград-Волинськ. р-ну Жт; 1150, Ізяславъ поиде на Гольсько. да Кунилю. в Черныа Клобоуки (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 396).

Релятив на -ьск- від лексеми (гідроніма?) з коренем Гол-; пор.: 1. д.-р. голыи з прасл. *golъ(jъ) «голий», а також укр. (поліське) голя «гола вершина гори» (Марусенко, 223), чес. hola «гірське пасовище» й под.; 2. д.-р. голъ «гілка» («вѣтка», «gamus») (Срезневский, I, 546). Менш імовірно, від д.-балт. gala «вода», куди відносять назви бол. Сх. Європи типу Гольн(о)е, Голий Мох (?), Голя, Галь, Гально (Gudelis, 68). А. К.

ГОРА, ч. Києва на узвишші, пізн. пос. на Старокілівській горі; суч. Десятинна вулиця, Десятинний пров. та поч. Володимирськ. вул. Як тер. від Кирилівськ. ц. до Видубичів (Мах-

новець. Рук.); 1124, Бы пожаръ великѣ Къевѣ городъ... по Подолу и по Горѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 293); 1147, вѣаста на Гору

(т. ж., 318); 1202, и въѣха в Подолье. и посла на *Гору* к Рюрикови (т. ж., 417); 1203, Подолье взѣша и пожгоша ино *Гору* взѣша. и митрополью стую Софью розграбиша (т. ж., 418); 1171, и грабиша... весь град Подолье и *Гору* и манастири (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 545);

1180, оудѣюса вели зло в Киевѣ. погорѣша дворовѣ по *Горѣ* (т. ж., 613—614); 1170, Подоліе и *Гору* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 84), погорѣ *Гора* (т. ж., 25); 1202, на *Гору* къ Рюрикови (т. ж., 107); 1787, *Зборичевѣ*; пор.: три брата, кій, шекъ и хоревъ... для старшего ихъ брата кѣа над рѣкою днепром *нагорѣ*... *зборичевѣ*... состроили городокъ (ГОГК, I зв.). Див. *Боричевѣ*.

Семантичним способом від д.-р. апелатива *гора* як опозиція до *Подолье* (див.). I. Ж.

ГОРДАТИНЪ, двір («дворъ») боярина *Гордѣти*, в Киеві, побл. Княжого двору, пн.-зх. Десятинної ц.; суч. вул. Володимирська (№ 4—10) та Десятинний пров. (Толочко, 122—123); як Володимирська, № 2 (Махновець, Рук); 945, градъ же бѣ Киевѣ идеже есть нынѣ дворѣ *Гордѣтинѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 55), городъ бѣше Киевѣ идеже есть нынѣ дворѣ *Гордѣтинѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 44), дворѣ *Гордѣтинѣ* и Никифоровѣ (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 20), дворѣ *Гордѣтинѣ* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 55), дворъ есть *Гордѣтинѣ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 283).

Посесив на -ин- від д.-р. антропоніма *Гордѣта*. I. Ж.

ГОРИНА, р., п. Прип'яті п. Дніпра, Волинськ. земля; як Київськ. землі (Махновець, Рук.); суч. *Горінь* Тр, Рв; 1139, и посла *Слговичъ* всѣ на Изѣслава река иди из Володимерѣ. и дошедше *Горины* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 307); 1140, иди из Володимерѣ. и дошедше *Горинки*. пополовшисѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 305); 1150, Изѣславъ... перешедѣ *Горину* (т. ж., 410); 1283, на *Лѣахы* собравѣ силуо многоу. пришедшоу же емоу. к *Горинѣ* (т. ж., 892); 1169, Андрѣевичъ же перемета мостъ на *Горинѣ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 81); б. д., на *Горини* Остро (т. ж., 240); 1512, И тако побѣдиша Миндкерея подѣ Вишневецемъ надѣ *Горѣню* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 366).

Похідні: 1158, и да ему Дорогобужъ и Переясницю. и всѣ *Погориньскиа*. городаы (ПСРЛ, II, 1962, 488).

Як від: 1. д.-р. гора «верх»: р. тече між *гористих* бб.; пор.: р. *Horbatka* від **horb-*, *Choŭmenka* від **choŭmъ* і под. (Moszyński, PZ, 171; Никонов, КТС, 108); 2. гот. *gaganjō* «повінь» чи сл. *gorá* (Фасмер, I, 445). Вважають, що форма *Горина*, засвідчена в дж., дуже бл. до назв типу *Гериня*, *Джуринь* // *Джуринь* (бас. Дністра), які можуть продовжувати первинне **gerin-*, що не є сл. (своім поч. **Ge-*): *Джуринь* — наслідок палаталізації давнього **gerin-* (> **žerin-*). Отже, *Гериня* й *Джуринь* відбивають досл. **gerin-* із різним ступенем слов'янізації; вони ж

і *Горина* бл. до іллір. топоніма *Гѣррѣѡв* (Македонія) та *Gegunium* (Апулія), а всі три — до тер., яку визначають як зону іллір. залишків у топонімії. Форму **gerin-* // **gerin-* виводять від і.-е. **g^her-* «пожирати; горло, жерло», звідки й укр. *джерело* (< **žerdlo*); пор. польськ. *źródło* (Трубачев, 234—235), що заперечують інші, мовляв, -упь // -уніа є сл. (Роспонд, Стр., 27). Однак цей формант, можливо, вказує на сл. адаптацію назви А. К.

ГОРОДЪ, м., на л. б. Дніпра «по *Песку*»; умовно порівнюють з *Пѣсцьнымъ* (див.) побл. Києва (Ук. ПСРЛ, II, 77), ототожнюючи (?) його з с. *Піщаною* кол. Золотоніськ. пов. Полтавськ. губ. (тепер *Піщане* Золотоніськ. р-ну Чрк); 1096, приде... Бонѣкъ... къ Києву... и мало в городъ не вогнаша Половци. и зажгоша по песку. около *города* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 222).

Семантичним способом від д.-р. *городъ* (< **gorđъ*) «укріплене поселення, фортеця». О. С.

ГОРОДЪЛО, с., у Волинськ. землі; можливо, суч. с. *Городілець* Турійськ. р-ну Вл; 1287, *язъ* князь Володимѣрь... далъ есмь. ен [княгинѣ.— А. К.] село свое *Городель* (*городло*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 903).

Похідні: 1567, преора *Городелского* (АЮЗР, I, VI, 58), 1502, с. *Городелець* (Теодорович, V, 138) Ковельськ. пов. на Волині.

Іменник на -ъл(-о) від дієсл. **gorditi* (SP, I, 105) «городити». А. К.

ГОРОДЪКЪ: мм.: I. в Галицьк. землі; на місці суч. м. *Городок* (Зубрицький, III, 70), райцентра Лв; 1213, и посла Дмитра. Мирослава. Михалка Глѣбовѣа. противоу имѣ. у *Городкоу*. *Городокъ* бо бѣ *ѡложилсѣ* бахоутъ в немъ людѣ Соудислави. и Дмитрови бѣючисѣ подѣ *городомѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 733); 1226, Данилови же пришедшоу ко Мьстиславоу. с братомъ Василкомъ. ко *Городѣкоу* (т. ж., 749); 1235, Василковичем же срѣтившимъ е. и бившимъсѣ с ними. поимаща *Лѣдские* боѣре. приведоша е. пере Данила. во *Городокѣ* (т. ж., 775); 1443, *Городокѣ* (ССУМ, I, 252); польськ. *Gródek* (SG, II, 819). Л. М.

II. на Дніпр. Лівобережжі, між Києвом і Переяславом; тепер не простежується; як *Городьць* (див.) (Ук. ПСРЛ, II, 74); пор. кол. с. *Городище* Переяславськ. р-ну Кв (БЕ, XVII, 311); 1135, придоша *Слговичи* сѣ Половци. и взѣша *Городокѣ*. и Нѣжѣтинѣ. и село пожгоша. и Баручъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 303); 1151, Игорь... *дѣна* въ *Блестовѣтѣ* (ѣ) и *ѡтуда* поиде. Чернигову... и поидоста... къ *Городку*... иде Києву... и стаща оу *Городка* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 422—423); 1152, *Гюрги*... остави сына... Переяслави... иде в *Городокѣ* (ПСРЛ, I, 1962, 335); 1159, бѣжа к *зати* Глѣбови Переяслави. и *ѡтуда* ѣха на *Городокѣ*. та на ...Глѣблѣ. та на Хороборѣ. та на Ропескѣ (ПСРЛ, II, 1962, 502); 1169, иди въ *Городокѣ*

(т. ж., 537); 1171, и посла Глѣбѣ кнѣзь. игумена... до Вышегорода вела има доправити. Володимира. до Києва, а самъ поѣха... в *Городокѣ* а *ѡтуда* в Переяславѣ (т. ж., 546); 1135, и взяша *го-*

родокъ Нъжатиць, и Баручъ пожгоша (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 30); 1159, бѣжа изъ Кіева къ Переяславлю., и оттуду ѣха на *Городокъ* (т. ж., 69); 1169, жену съ дѣтми остави въ Глуховѣ... Мстиславъ же рече...: «иди въ *Городокъ*» (т. ж., 81). Див. ще: *Глбблѣ, Глббовѣ*. О. С.

III. очевидно, помилк. (Ук. ПСРЛ, II, 76) — як пос. в Болохівськ. землі: 1241, Даниль же... пойма грады ихъ. Деревичъ Гоубинъ. и Кобоудъ. Коудинъ *городьць*. Божьскыи Дадьковъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 792) і 1257, воевахотъ. людье Данилови же и Василковы Болоховъ, а Лвови Побожье и люди Татарьскыи... посла сна своего Шварна на *Городокъ*. и на Сѣмоць... и вѣа *Городокъ*. и Сѣмоць и всѣ города. сѣдашиа. за Татары *Городескъ*. и по Теревеи до Жедьчевьева (т. ж., 838).

Очевидно, *Городьць* 1241 р.— стосовно Коудинъ або Божьскыи,— вжито в загальному значенні; що ж до м. *Городокъ* 1257 р., то йдеться про волинське пос., назване поряд із м. Сѣмоць. Л. М.

Семантичним способом від д.-р. *городьскъ* «(невелике) укріплене поселення», утвореного за допомогою суф. -ьк- від *городъ* (<*gordъ). О. С.

ГОРОДЬСКЪ, м., в Київськ. землі; як м-ко Радомишльськ. пов. Волинськ. губ. (Ук. ПСРЛ, II, 73; Барс., 54); можливо, суч. с. *Городище* Черняхівськ. (або Житомирськ.) р-ну ЖТ; 1257, посла [Данило.— А. К.] сна своего Шварна на *Городокъ*. и на Сѣмоць... сѣдашиа за Татары *Городескъ*. и по Теревеи до Жедьчевьева (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 838).

Релятив на -ьск-// -еск- від лексеми (топоніма?) з коренем *Город-* (<*gordъ) на означення «укріпленого пос., фортеці». А. К.

ГОРОДЬЦЬ, пос.: I. на л. б. Дніпра, між Києвом Переяславом, як м. *Городьскъ* (див.); *Городецъ* (Ук. ПСРЛ, II, 74; Андріяшев, Переясл., 10), Переяславськ. землі; пор. кол. с. *Городище* побли Дніпра ніжче Переяславськ. дуги (БЕ, XVII, 311), Хоцьківськ. с/р Переяслав-Хмельницьк. р-ну Кв; 1026, Юрославъ... приде Киеву. и створи миръ... оу *Городьца*. и роздѣлиста по Днѣпръ Руськую землю (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 149); 1098, поидѣта к *Городицю*... еже са створи се в Русьскыи земли (т. ж., 262); 1133, поча лишатисѣ Вацеславъ Переяславлѣ. и дошедъ *Городца* воротисѣ опѣть (т. ж., 302); 1142, Игорь стоише оу *Городьча* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 310); 1147, в *Городецъ* (т. ж., 355); 1180, Половци же бѣгающе передъ... Роусью потопоша млозѣ въ Черторыи... Игорь же... бѣжа на *Городьць* къ Чернигову (т. ж., 623); 1097, къ *Городицю* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 14); 1133, Вячеславъ же не восхотѣ быти въ Переяславлин, и понде изъ него, и пакы дошедъ до *Городца* воротисѣ опѣть (т. ж., 29); 1148, и урони его у Носова на Рудь... а самъ иде въ *Городецъ*; а Мьстиславъ воротисѣ Переяславлю (т. ж., 42); 1622, Hrodyszcze (в люстрації Київськ. воеводства як належне до Переяславськ. староства)

(Воссоед., I, 30); суч. *Городище*. Див. ще: *Глбблѣ, Глббовѣ*. О. С.

II. під Києвом, побл. Радосині; *Городецъ* (Ук. ПСРЛ, II, 74); 1111, видиньє видиша в Печерьскомъ монастыри... таже преступъ на цркъвь и оттуда к *Городицю* [—цю написано по стертому.— О. С.]. ту бо баше Володимерь в Радосыни (радисыни) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 268); 1105, столпъ огнень в Печерьскомъ монастыри... и оттуду поступи къ *Городицю*, ту бо бѣ князь Владимиръ в Радосыни (XVI ст., ПСРЛ, XXV, 26).

Семантичним способом від д.-р. *городьць* «невеликий укріплений пункт (*городок*)», утвореного за допомогою суф. -ьц(ь) від *городъ* (<*gordъ). О. С.

ГОРОДЬЦЬ НА ВОСТ(Ь)РИ, м., в Переяславськ. землі; як с. *Старогородка* біля м. *Остѣр* Чернігівськ. губ. (Ук. ПСРЛ, II, 73; Барс., 57); тепер у складі м. *Остѣр* Козелецьк. р-ну

Чрг; 1195, князь Всеволодъ Гюргеви... созда

гра на *Городци* на *Вѣстри* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 412); 1098, заложи Володимерь Мономахъ. *городъ* на *Вѣстри* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 248); 1194, Посла тиуна своего на Русь и созда градъ *Городецъ* на *Востри* (ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 56).

Словосп.: географ. термін-демінутив *городьць* (утворений за допомогою суф. -ьць від *городъ* <*gordъ «укріплене поселення, фортеця») + прийменник на + назва р. *Вост(ь)ръ* (у місц. відм.). Див.: *Вост(ь)ръ, Вост(ь)рьскыи, Гюргевъ* I. А. К.

ГОРОШИНЪ, пос., в Переяславськ. землі; суч. с. *Горбишине* Семенівськ. р-ну Пл; ~ 1096,

гонихо по Половцихъ за Хоролъ. иже *Горошинъ* вѣаша (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 248); б. д. (як к. XIV ст.— Тихомиров, 216), А на Суль: Снепородъ, Ськнятинъ, *Грошинъ*, Чемесовъ, Утьшковъ, Синечъ, Кляпечъ, Роменъ (НЛСХ, Прилож., 447), (Ськня)тинъ, *Грошинъ*... Оутьшковъ, Синецъ, Кляпечъ (XVI—XVIII ст., ПСРЛ, IV, I, III, 1929. Новгородск. 4-я лет., 623); XVI — поч. XVII ст. (Сербина, 324), по Суль вверхъ, отъ Днѣпра 4 мили, городъ Буромля... А выше Буромли 2 мили, городъ *Горошино* (*Горошина*). А выше *Горошина* (*Горошины*) 2 мили, городъ Лукомля (КБЧ, 1833, 95); 1630, о посаженьи и осягнене добръ, грунтовъ и урочискъ... *Горошина* и Сльпородъ (Лаз., Луб., 103), Horoszyn, Horosze (Zg. dz., XXII, 117, 699—700); 1653, на Жолнино, на *Горошино*, на Лукомно, на Лубни, на Лохвицу, на Ромон; город *Горошин* да город Буромлю проехал и в город Еремеевку приехал (Воссоед., III, 405, 352); 1958, *Горбишин, Горбишино, Горбихово* (?) (МЕ).

Похідні: 1649, Курило *Горошинский*, козак Лютенськ. сотні (Реестра, 302), суч. Пл; 1666, Давидко *Горошинский*, мешканець с. Мильці (МПК, 87) Пл; 1744, перевозъ *Горошинский*,

старинный (Лаз., Луб. полк. 98); *горъшанъци* (одн. *горъшанецъ*), мешканці с. *Горбише* (МЕ, 1958).

Як від: 1. апелитива *горохъ* (Филин, Лекс., 131); 2. антропоніма *Горбишко* (місц. нар.-етимол.; МЕ, 1958), *Горбиша* та ін. (Стрижак, ППНП, 82). Пор. ще як від (?) д.-р. *горъха* «гірчиця» < прасл. **goguxa* (Нерознак, НДГ, 64). Найімовірніше, посесив на -ин- від ім. **Гороша* (-ха). О. С.

ГОРЫ, ч. м. Києва на узвишші, де був князівський палац (див. *Гора*); 1198, родиса дщи оу Ростислава оу Рюриковича... и вЗаста

ю. к дѣдоу и к бабѣ. и тако воспитана бы в Києвѣ на *Горахъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 708).

Семантичним способом від д.-р. апелитива *горы* як опозиція до *Подолье*, назви низинного р-ну Києва. І. Ж.

ГРИДЪШИНЫ, ворота, в м. Володимирі Волинськ. землі; суч. Володимир-Волинський, райцентр Вл (Ук. ПСРЛ, II, 81); 1157, поидоша ... и стаща около города. Гюрги ста оу *Гридишиныхъ* воротъ Ярославъ оу Киевскихъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 486); 1155, Юрьи ста у *Гридишиныхъ* ворот, а Ярославъ у Киевскихъ (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 62); 1156, у *Гридишиныхъ* (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 65).

Посесив на -ин- від особового ім. *Гридъша*, демінутива на -ша від ім. *Григорий*; пор.: *Гридя*, *Гридъ* (Морошкин, 64) або від д.-р. *гридъ(ба)* (назви певної верстви населення Київськ. Русі) (XIII—XIV ст., НЛСХС, 75, 244). Пор.: гіпокористики в літоп. антропонімах: *Богиша*, *Володиша*, *Путиша* (Роспонд, Miscellanea, 14), *Декша* (Веселовский, 94) й под. А. К.

ГРЪЧЬСКАЯ, земля; тер., належна *грекам*; у межах УРСР таку назву носила обл. («волость», «власть») у суч. Криму з центром у кол. м. Корсуні (див. *Корсунь*), він же *Херсонъ* (-в) *Понтийський* (1538 р., ПСРЛ, XXI, I. Русск. хронограф, 564); 912, земля *Грецькаа* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 35), землі *Грецькы* (т. ж., 1846, 15; текст модернізовано); 988, *Грецьскую* землю (т. ж., 1962, 110), Иде Во-

лодимеръ. вой на Корсунь гра *Гръчкыи*... И ре...

да пришедше сестрою вашею крѣ ма... она же ре им лучше бы ми сде оумрети. и реста еи брата.

егда како обратитъ Бѣ Рускую землю в покапаніе. а *Гръчкую* землю избавиша ѿ лютыя рати. видиши ли колико зло створиша Русь *Гръкомъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 94—96); 1071, потечи Днѣпру въспяти... яко стаги *Гръчской* земли на Руской землѣ (XIII ст., НЛСХС, 104—105; текст модернізовано); 1204, изъ *Гръчскѣй* земли (т. ж., 181); 912, землі *Гръчкы* (т. ж., 26), Корсунь... градъ *Грецьскій*... *Грецьскую* землю (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 77—78); 1437, землямъ *Грецькимъ* и Латинскимъ (т. с., ПСРЛ, XVIII. Си-

меноновск. лет., 176); 912, градъ Корсунь *Грецькыа* области (XVI—XVII ст., ПСРЛ, XXI. Кн. степенная, 26); б. д., Владимиръ Манамахъ... всю Ѡряскую... повеоя, и Халкидоннину, и окрестныя области Царяграда... попленивъ царство *Гръчское* (*Грецьское*) (т. с., ПСРЛ, XIX. История о Казанск. царстве, 100), королевство Сикілійское, по древнему великая *Греція*, нынѣ же Неапольское (1538 р., ПСРЛ, XXI, II, 327), царство... *Грецьское*... Александръ... Макидонскій *Еллинъ*, еже есть *Гречинъ*, *Грецьскій* бо родъ отъ *Еллинъ* и языкомъ *Еллинскимъ* глаголють (т. ж., 213).

Ін. вар.: 866, Иде Аскольдъ. и Диръ на *Греки* (ПСРЛ, I, 1962, 21); 907, *Грекы* (т. ж., 29);

862, Иде Аскольдъ и Диръ на *Гръкы* (ПСРЛ, II, 1962, 15), Аскольдъ и Диръ... воеваста... *Римлянскую* (*Римскую*) страну (ПСРЛ, XXI, I, 61), О Аскольдъ и Диръ... иже воеваста *Римлянскую* страну и хотяху воевати на Царьградъ (т. ж., 64), *Греція* (*Еллада*) (т. ж., 697). Як д.-р. *Гръкы* (Ковалев, 28).

Релятив на -ьск- від етноніма *Гръкъ* (див. *Гръчський*, шлях). О. С.

ГРЪЧЬСКИЙ, шлях («пѣть») від Києва вниз по Дніпру в *Грецьку* землю (див.

Гръчская); 1170, а оуже оу на и *Грецьскыи* путь изъѣтимають и Солонны и Залозныи (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 538), *грецьскыи* (т. ж.); 1169, *Грецьскыи*... и Солонны, и Залозы (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 82), *Грецьскій* (ПСРЛ, II, 1843, 97).

Похідні: 1167, Половци... шедше в пороги начаша пакостити. *Грецьникомъ*. и посла Ростиславъ. Володисла(в) ЛАха с вой. и възведоша *Грецьники* (ПСРЛ, II, 1962, 526); 1168, и стоаша оу Канева... дондеже взиде. *Грецьникъ* и Залозникъ (т. ж., 528); 1170, [половці.— О. С.]...

вСако пакости *грецьнику*... и залознику а быхо въшлия противу *грецьнику*... и шедше стаща оу Канева (т. ж., 541); 1084, зая Давыдъ *Грецьники* [вар. *греки*.— О. С.] во Олшіи (ПСРЛ, VII, 3); 1166, *Гръчникомъ*... *Гръчники* (т. ж., 78); 1167, и стоаша... у Канева, дондеже взыде *Гръчникъ* и Залозникъ (т. ж., 79); 1169, *Грецьнику* нашему и Залознику (т. ж., 83); 1167, Половци... прійдоша за пороги и многыя пакости *Грекомъ* творяху (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 308); 1168, *Грецьникъ* и Залозникъ (т. ж., 308).

Гръчський (він же *Днѣпровський*) — один із найголовн. шляхів Русі, яким ішла торгівля з Візантією та візантійськ. побережжям Чорн. моря (Фотинский, 20). *Гръчникъ*... «Купец, занимающийся торговлей на пути из Варяг в Греки» (СРЯ, XI—XVII, IV, 132).

Релятив на -ьск- від *Гръкъ* (< *гркъ*), запозиченого через лат. *græcus* із гр. *γραικός*, первинно назва *гр.* пл. в Епірі, пізн.— на межі Беотії й Аттики. Гадають, що стабілізації етноніма *греки* (< *Гръкы*, *Гръци* і под.) сприяли іліпр.-епірськ. пл. (Фасмер, I, 455). О. С.

ГЪБИНЬ, м. («градъ»), в Болохівськ. землі; тепер не простежується; 1241, слышавъ же Даниль приходи Ростиславль. со князи Болоховьскими. на Бакотоу. абы оустремиса на нь. грады ихъ огневи предасть... и поима грады ихъ. Деревичъ *Губинь*, и Кобоудъ. Коудинъ городьць. Божьскихъ Дадьковъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 791—792).

Як сс. *Губкинъ* кол. Гайсинськ. пов., очевидно, суч. с. *Губник* Гайсинськ. р-ну Вн (Ук. ПСРЛ, II, 82; Барс., 59), *Губин* кол. Староко-стятинівськ. пов. Волинськ. губ. (Дашкевич, БЗ, 16) і *Губино* кол. Новоград-Волинськ. пов. (Андрияшев, 189).

Посесив на -ин- від д.-р. антропоніма *Гѣба*; пор.: дяк *Губа* Моклаковъ (Ук. ПСРЛ, I, 257); син боярськ. Василій Семеновъ *Губа* (т. ж., 124); боярин новгородськ. Селезневъ *Губа* Василій (т. ж., 267); ст.-укр. антропоніми *Губка*, *Губька* (ССУМ, I, 268); нп *Губин* Вл, Кв, Хм та ін. Л. М.

ГЪРИЧЕВЪ, м. («городъ»), Чернігівськ. земля; пізн. с. *Бобровиця* (в напрямі до м-ка Березни) по Глухівськ. шляху (тепер р-н Чернігова), що пізн. називалося *Юрій(сь)кою* (Барс., 59; Андрияшев, Сівер., 104; Марков, О достопамятностях, 53—54; Насонов, 224); 1152, *Гюргеви* же идущо в Русь. пришедь ста оу Глухова... и здумавше вси поидоша к Чернигову и перешедше Сновь. и стаоша оу *Гуричева* близь города. перешедше Канинъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 338), *Гюрги*... поиде къ Березому. и яко оу Свины. с Половци... ста оу *Гуричева*... *Гюрги* же ста в *Гуричева*. и пусти Половци к Чернигову воевать (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 456), *Гюрги*... поидоша к Березову, и ту пришедь. стаоша у *Гуричева* (ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 39), у *Гуричева* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV ст., 57), отъ *Гуричева* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 58—59).

Посесив на -ев- від д.-р. патроніма *Гѣрич* (*Гюрич*) < *Гѣричъ*; пор. *Гюргии* (див. *Гюргевъ*). А. К.

ГЪЛТА, р. («рѣка»), л. Псла л. Дніпра, у Переяславськ. землі; суч. *Говтва*, що протікає тер. Пд; 1111, в пАтокъ быша на Сулъ. в суботу... на Хоролъ... а в недѣлю... поидоша на Пслъ. и Ѡтуди стаоша на рѣцѣ *Голтѣ*... Ѡтудо идоша Върьскла... и поидоша к Донови (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 266), на Хоролъ... на рѣцѣ *Гѣлтѣ*... отгуду доидоша Върьскла (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. лет. св. к. XV в., 26); 1530, робито Татар на Holvey і на Poluzhnieu (1550 р., ПСРЛ, XVII. Зп.-р. лет.; Ольшевск. сп., 470), на *Голтѣ*... доидоша Върьскла... (ПСРЛ, VII. 21—22); 1530, Татарове прыходили ѡ Литву, которые суть побиты... на врочыцах: на *Голгѣвѣ* и на Полозорьи (1580 р., ПСРЛ, XVII. Сп. графа Рачинского, 351), Татаров побито на *Голтѣвѣ* (к. XVII ст., т. ж. Доп. к сп. Археолог. о-ва, 292), на *Голевѣ* и на Полузари (т. ж., Евреиновск. сп., 406; ПСРЛ, XXI. Лет. посл. четв. XVII в., 127); 1616, Holftwa, Oltwa (Zg. dz., XXII, 536, 700); 1620, *Олтава* (Воссоед., I, 9—10); 1638, *Голтва*

(т. ж., 220); 1665, на *Голтѣвѣ*; 1667, на *Говѣтѣвѣ*; 1669, на *Говтѣвѣ* (АКПГУ, I, 42, 98, 154); 1765, *Говтва Велика(я)* (ГО, 88); суч. *Гоўтва*.

Похідні: 1096, *Гѣлтавѣ* (див.) // *Голтавѣ* (ПСРЛ, I, 1962, 249); XVII ст., рр. на *Говтѣвѣ Далной* к Решетилівце (АКПГУ, II, 73), на сели Ивончинцах... на *Говтѣвѣ Передней* (АКПГУ, II, 14), *Говтва Острроверховская* (Модз., Мал. Род., IV, 818); XVIII ст., *Голтва Грузкая, Сухая, Водяная* (ОР, 28), *Средняя* (Рум., Коз. Полт. полка, 154), *Ольхова, Ольшана, Шишацька* (ГО, 80, 88); XIX—XX ст., *Волхова Голтва* (Баз., Супр., 7), суч. *В'іл'хова Гоўтва* (с. Славки Решетилівськ. р-ну Пд); яри: *Отверикоѣ Голтѣвѣ* і *Грузькая Голтва* (Арандаренко, 187, 190); хх.: *Голтъвский, Голтво-Ольховый, Голтъванчик-Мазуровка, Заготлявский, Грузская Голтва, Грузко-Голтъвский, Ольховой Голтѣвѣ, С(е)редняя Голтва, Сухая Голтва* та ін. (ПГ, 63, 13, 16, 149, 53—57, 12, 56, 21); 1649, согна *Голтъвинская* (Реестра, 25); 1767, *Голтъваница* Захарій, с. Ивончинцы Пд (Рум., Коз. Полт. полка, 106) тощо.

Як: 1. тюрк. (Zg. dz., XXII, 168); 2. фін. (Орлов, 8); 3. похідна від укр. (?) *голта*, як і ойконіми *Голотва, Голотокіе, Голотоцина* й под. (Сумц., Мал. геогр. ном., 24—25); 4. пов'язана з гідронімами типу *Ал(ь)та* (див.), *Л(ь)то* (див.), *Льтица, Лтьскѣ* і т. ін.: «**Гольтавѣ*.., *Голтва*... из **Го-льты*?» (Соболевский, Нов., 26); 5. вторинна щодо *Гѣлт*- і належна до тюрко-сл. контактної зони, пор. ін. *Голтва*, «прикордонна татарська слобода» XVIII ст.—передм. кол. м. Ольвіополя на п. б. Пд. Бугу (Семенов, I, 651), тепер у складі м. Первомайська Мк; вона ж *GoIta* (SG II, 678); 1768, «черезъ Татарскіе Оттоманской Портъ принадлежащія места, до самой *Голтѣвѣ*, ... у рѣки Буга, супротив Орловского форпоста» (Андриевский, Рел., 124), а також: тур. ol «болото, трясовина», хакаськ. *олтырхъ* «острів», тур. gol «озеро, ставок»; р. *Олти* пр. Чароух в Туреччині й под.; за допомогою афікса ti (вар. ti, tu, tü)? (Стрижак, НРП, 43); 6. сл. походження; як і назва *Golt* у Словенії (СФРЮ) — від *golt* «п'рива» з прасл. *głt-// gylt-*; сюди ж д.-р. *гѣлтати*, рос. *глотать*, укр. *глитати* й под. Однак, як *Іпѣтѣвѣ*, так і *Гѣлта* складають значні труднощі для словотвірно-етимологічного аналізу (Трубачев, 72—73). Пор. ще укр. (подільське) *глотѣ* «тісна, тиснява», *глотити* «тіснитися, товпитися» (Гринченко, ДВУ, 332) і кол. с. *Голтовиця* (польськ. *Holtowica*) на р. Бобріку в Галичині (ОАМ); с. *Говтва* Пд міститься на високій горі біля гирла р. *Говтви* (Пирський, 195; ІМІС Пд, 445). *Гѣлта* // *Голтва* до **gyltati* // *гѣлтати*, як *жѣртѣвѣ* // *жѣртѣвѣ* (ст.-сл. *Жѣртѣвѣ*) до *жѣрѣти* // *жѣрѣти* (пор. ст.-сл. *Жѣрѣ* «творю жертву») (Фасмер, II, 50), рос. *жѣтѣвѣ*, ст.-сл. *Жѣтѣвѣ*, болг. *жѣтѣвѣ*, пор. ст.-сл. *Жѣтѣ* й под. Як, можливо (?), від д.-р. *голтѣ* «лід», рос. діал. (вологодськ.) *голта* «доц із снігом»; за формою **golъ* пор. ст.-укр. *голтѣн* «безземельний селянин»; в основі гол(ь)т- (Нерознак, НДГ, 61). Див. *Гѣлтавѣ*. О. С.

ГЪЛТАВЪ, пос., на р. *Голті* (*Гълта*; див.) в Переяславськ. землі; суч. с. *Голтва* *Говтвінської* с/Р Козельщинськ. р-ну Пл; як р. *Голтва* (Андрияшев, Переясл., 11—12), що заперечують ін. (Барс., 52; Барсов, 160—161; Пирский, 195; Мавродин, 21); В. Г. Ляскоронський відкрив у *Говтві* д.-р. г-ще й сл. курганн. могильник (Картотека Інституту археології АН УРСР), що відповідають літоп. *Гълътавѣ* (Ляск., Городища, 1); в «Поѣченъи» Володимира Мономаха: 1096, и съдѣхъ в Перелаславлѣ... и идо-

хо... за Римовъ... и паки Итлареву чады избѣша... шедше за *Голтавомъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 249); 1552—1559, а ниже Хороля на Пслу городъ *Голтва*, отъ усть Хороля 5 верствъ, а ниже *Голтвы* 10 верствъ на Пслѣ, городъ Мажделѣйка (~ 1627 р., КБЧ, 1838, 97); 1616, *Hoitwa*, *Oitwa*, *Holtwa*, *Oitwa* (Zg. dz., XXII, 161, 168, 215, 229, 500, 536, 700), коли в *Голтві*, або *Олтві*, було вже 730 буд. (ЛВП, 54); 1637, войну подняли козаки противъ коронѣ польской: Яцко Острианин, Скиданъ... под *Голтвою* битву учинили и подѣ Лубнями (Сб., 96); на польськ. картах XVII—XVIII ст.— *Oitwa* (Трубачев, 72—73); 1648, *Говтва* (АЮЗР, III, 195); 1666, *Голтва* (МПК, 81—83); 1667, на *Гов(ѣ)товѣ*, *Голтве*, *Гов(ѣ)тебѣ* (АКПГУ, I, 42, 98, 107, 144, 154); 1696, *Голтва* (1730, Величко, III, 368), *Говтва* (Самовидец, 187, 293); суч. *Гоўтва*.

Маскулізован. вар. гідроніма **Гълтва* // *Голтва* (Арандаренко, 176), тобто узгоджен. зі словом *городъ*? О. С.

ГЮРГЕВЪ, пос.: I. («городькъ») у Переяславськ. землі; ототожнюється з кол. с. Старогорodka біля м. Остер Чернігівськ. губ. (Ук. ПСРЛ, II, 73; Барс., 57), тепер у складі Козелецьк. р-ну Чрг; 1152, Изяславъ Мьстиславичъ... судмавше разведоша Городокъ *Гюргево* (*гоургево*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 446), Городокъ *Гюргево* (т. ж., 1843, 66), Городокъ *Юрьевъ* (ПСРЛ, XXIII, 38; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 56). Див. *Вост(ь)рьскыи*. А. К.

II. («городъ»), на р. Рось у Київськ. землі; тепер тут м. Біла Церква Кв (Похил., 489); як сс. Великі й Малі Єрчики Сквирськ. р-ну Кв (Барсов, 119), г-ще Райгород біля с. Ольшаниця Рокитнянськ. р-ну Кв (КС, 1883, VII, сент.-окт., 26) тощо; 1095, к *Гургеву* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 229), и потомъ на *Гюргево*

по Половци (т. ж., 249); 1095, придоша Половцьк, ко *Гюргевоу*... *Гюргево* зазгоша (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 219); 1103, иде Стополкъ. и сруби *Гургеовѣ*. егоже бѣша пожьглъ Половци (т. ж., 256); 1113, поставиша епспа Данила *Гургеу* (т. ж., 277); 1142, и да има. Игоревн Городецъ. *Гюргеовѣ*. и Рогачевъ (т. ж., 312); 1162, придоша. Половци мнози къ *Гюргеву*. и възаша вежи многи по Роту (т. ж., 521); 1095, а *Юрьевъ* зазгоша (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 8); 1103, сруби Святополкъ городъ *Юрьевъ*, егоже бѣша Половци сожгли (т. ж.,

20); 1113, поставиша Данила епископа *Юрьеву* (т. ж., 23), *Юрьевъ* (т. ж., 240); 1159, а Половци бѣжаша на *Юрьевъ* (т. ж., 69).

Похідні: 1072, Михайлъ [митрополитъ] *Юрьевськыи* (ПСРЛ, II, 1962, 171); 1089, Антоньомъ *Гурьговськымъ* (т. ж., 199); 1091, [епископъ] Муринъ *Гургеовськыи* (т. ж., 202); 1095, *Гюргеви*... со *Гургеови* (т. ж., 219); 1115, с Данилоу *Гурьговськымъ* (т. ж., 280); 1122, Данило... *Гурьговськыи* (т. ж., 286); 1147, *Гюргиискыи*... Демьянъ (ПСРЛ, II, 1962, 341); 1183, Никифоромъ... *Гюргеовськимъ* (т. ж., 634); 1198, Андрѣяна *Юрьевського* (т. ж., 707).

Посесив на -ев- від д.-р. християнськ. антропоніма *Гюрги* < *Георгии* (Роспонд, Стр., 44), хрещеного ім. засновника м. вел. кн. Ярослава Мудрого (Тихомиров, 302), про історію якого на сх.-сл. ґрунті див. Бромлей — ОЛА, 1975, 140—151. І. Ж.



ДАВЫДОВА БОЖЬНЬКА, каплиця, в напрямі до гирла Прип'яті; Київська земля; як: 1. культова споруда пн. с. *Глібівка* Вишгородськ. р-ну Кв, що на гаданому місці вбивства кн. *Гліба Володимировича* 1015 р., існувала (з колодязем усередині) ще 1885 р. (КС, 1885, июнь, 183—204); 2. урочище *Боженка*, на лівому березі гирла Десни, де річка розділяється на кілька рукавів; у 60-ті роки XX ст. там був хрест і колодязь; 3. урочище або поселення, ототожнюване з городищем коло села *Городище* Чорнобильськ. району Кв (Андрія-

шев, 53); 1151, Андрѣи *Гюргеви* и *Володимеръ*

Андрѣви туда ѣдета *Ѡ* него на оустье Припети къ *Ѡ*цю своему на *Дѣвду боженку* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 419); 1150, на усть Припети и на *Давыдову боженку* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 50). Як *божницька* чи *божьнѣка*: 1161, и поиде за Вишегородъ къ *божници*. ту бо баше и дни престалъ. а инде не сталъ баше. никде же. ту же перешедше Днѣпръ. оу *боженки* и поиде полки къ Києву (ПСРЛ, II, 1962, 515); 1160, и пришедше къ *боженци* Днѣпръ передоста (ПСРЛ, VII, 74).

Словосп.: посесив на -ев- від д.-р. християнськ. особового ім. *Давидъ* (хрещене ім'я кн. *Гліба*); пор. город давне с. *Глібівка* (КС, 1885, июнь, 185) † д.-р. *божьнѣка* «церква; вона ж і місце зберігання товарів» (Кочин, 30). І. Ж.

ДАНИЛОВЪ, м., в Галицьк. землі на місці суч. с. *Данилівка* Острозьк. р-ну Рв чи десь у суміжн. чч. кол. Кременецьк. й Дубенськ. пов., в одному з г-щ сс. Кокорів, Старий Тараж, Перенятин, Пешатинці, Борщівка, Іваниничі та ін. (Андрияшев, 70); 1240, и приде Каменцо ИзАславло взАть А. видать же КремАнѣць и градъ *Даниловъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 786); 1261, Левъ розмета. *Даниловъ* и Стожекъ. *Отолъ* же пославъ. Львовъ розмѣта (т. ж., 849).

Посесив на -ов- від д.-р. ім. *Данило* (-ъ); можливо, м. було засноване *Данилом Галицьким* (Дашкевич, Княженне, 89—90), на час правління якого й припадають літоп. згадки про м. Л. М.

ДВЪРЪНЪ, м. («горьдъ»), Київськ. земля, на р. Рось п. Дніпра (Неволин, 48—49); як: 1. давн. м. *Дерновий* та суч. с. *Деренковець* Корсунь-Шевченківськ. р-ну Чрк (Максимович, II, 351); 2. пос. черкасів між Россою і Тясмином (ПХЕВ. 1876, XXIII, 442); 1192, и да سموу горь(дъ) на Рси *Дверенъ* Роускоѣ землѣ дѣла (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 674), *Дверенъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240), Кундудѣта остави и даде ему городъ на Роси *Дверенъ*, Рускія ради землѣ (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 323); пор. ур. *Древеничина* біля м. Канів Чрк (Чт. ОНЛ, 1873—1877, I, 259).

Ад'єктив на -ьн- від д.-р. *двѣри* «двері»; пор.: польськ. *Dźwierzno* (Роспанд, Стр., 71) і д.-р. (1174 р.) сторожа *двѣрняна* (НЛ, I, 152). I. Ж.

ДЕМЕСТИКОВЪ, двір, у Києві поза «городом Володымира», за ц. св. Богородиці (Богусевич, 19), де жили візантійці-вчителі «суголосних» *деместяних* співів (Захарченко, 39); 945, дворъ *Деместиковъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 55), дворъ *деместиковъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 44), Дворъ *Доместиковъ*, за святою Богородицею надъ горою (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 20), и бѣ внѣ града другый дворъ, идѣже естъ дворъ *Деместиковъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 283).

Посесив на -ов- від д.-р. *деместикъ*: 1. виконавешъ *деместяного* співу, старший на клиросі (із XVI ст.) тощо; 2. керівник сухопутних військ у Візантії (СРЯ XI—XVII, IV, 212); з гр. *деμῆστικος* «церковний сановник», форма з е в 1-му складі під впливом гр. розмовн. *деμῆστικος* (Wanstrat, 83). I. Ж.

ДЕРЕВА, земля *деревлян*, прибр. тер. суч. Жт; 945, послуша ихъ Игорь. иде в *Дерева* в дань (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Ипат. лет., 54); 988, И посади [Володимир.— А. К.] Святослава въ *Деревхъ* (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 313).

Семантичним способом від д.-р. *дерева* «група дерев», «територія, поросла лісом» із спільносл. **dergъje* «дерева»; пор.: укр., рос. *дѣрево* (Фасмер, I, 502). Звідси: 1. етнонім *Д(е)рєвланє*, або *Д(е)рєвлань* (місц. назва д.-р. союзу пл.) «лісові люди» (Фасмер, I, 501); 2. хоронім (тер. назва) *Деревьская* (див.), земля

тощо. Як первинно *Дерева* — прасл. етнонім, а пізн. (VIII—X ст.) хоронім (Хабургаев, 183, 200, 203). Див. *Польсьє*. А. К.

ДЕРЕВИЧЬ, м. («градъ»), в Болохівськ. землі; можливо, суч. с. *Великі Деревичі* або с. *Мала Деревичка* Любарськ. р-ну Жт; пор. тут же р. *Деревичка* л. Случі п. Горині п. Прип'яті (СГУ, 167); 1241, и поима грады ихъ. *Деревичъ* Гоубинъ. и Кобоудъ. Коудинъ городѣць. Божьскыи Дадьковъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 792).

Можливо, іменник на -ичъ від назви сх.-сл. союзу пл. **Дерева* (див.), звідки *Деревьская*, земля (Хабургаев, 200), що за часів Київської Русі охоплювала правобережну ч. тер. пд. Полісся й Жт. Л. М.

ДЕРЕВЛЪ, пос. чи м-р («монастырь»), побл. давн. Києва; ймовірно, між м-рями Стефанеч і Германеч, тобто між кол. пос. Берестовим і Кловом; 1096, и възвратишасА в монастырь и възгоша Стевановъ монастырь. и *деревнъ* и Герьманы (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 232), і пожгоша монастырь Стефанечъ *деревнъ*. и Германечъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 222), Стефанъ монастырь и *деревнъ* и Германечъ (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 16), Стефанъ монастырь, и *Деревлъ*, и Германечъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 9).

Як «Дерев'яний Германеч» (Закревский, I, 14) чи м-р, належн. *Деревьскій* землі, *деревлянам*; тоді це посесив на *-j (і) від етнохороніма *Дерева* (див.) з епентетичн. I. Форма *деревнъ* в Ипат. (ПСРЛ, II) й Лавр. (ПСРЛ, I) літ. є помилк., бо слово *деревня* відоме з XIV ст. лише в писемності пн.-сх. Русі (Кочин, СХНР, 100—106). I. Ж.

До д.-р. віднесено умовно. В. ред.

ДЕРЕВЬНАА, р., у Волинськ. землі; суч. р. *Деревичка* (Лісна) л. Случі п. Горині п. Прип'яті п. Дніпра (СГУ, 167); 1231, Володиславоу же ъхавшоу... ѿ Данила ис Києва. и стрѣрять во Бѣлобережьи. и бившимсА нмѣ ѿ рѣкоу. Солоучь. и гониша до рѣкы *Деревное* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 766), о рѣку Случь, и... до рѣкы *Деревное* (т. ж., 1843, 172).

Ад'єктив на -ьн- від д.-р. *дерева* із спільносл. **dergъje* «дерева»; пор.: укр., рос. *дѣрево*, лит. *dergva* «сосна» (Фасмер, I, 502; Борек, 92); як гідронім *Деревьне* (бас. Десни з балт. *derga* «смола» (ТТ, 183), вважаючи, що назва р. *Деревичка* (бас. Прип'яті) — «прозора» (Трубачев, 130). А. К.

ДЕРЕВЬСКАА, земля, належна союзіві пл. *Дерева* (-ланє); прибр. тер. суч. Жт; 945, рѣша же *Древланє*. посла ны *Деревьска* земля. рькуще сиче муж^а твоего оубихомъ. баше бо мужъ твои аки волкъ... а наши князи добри суть. иже распасли суть *Деревьску* землю (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 55—56); 946, иде Вольга по *Деревьстви* землі (т. ж., 60); 945, и ркоша *Деревляни*. посла ны *Деревьская* земля (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 44); 946, и иде Слгга по *Деревьскои* землі (т. ж., 48); 1158, Ярополкъ... да бо Неблскую волость, и *Деревьскую* и Лучскую (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 63); 977, Поиде Ярополкъ...

на *Деревъскую* землю (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 10); 945, Се слышавше *Древляне*, избраша нарочитыхъ мужъ 50, иже дръжаху *Деревъскую* землю (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 284); 946, и иде Олга по *Деревъской* земли (т. ж., 285).

Релятив на -ъск- від *Дерева* (див.). А. К.

ДЕРЪНОВЫИ, м., на п. б. Дніпра нижче Києва (Неволин, 50—51), як суч. с. *Деренковець* Корсунь-Шевченківськ. р-ну Чрк (Максимович, II, 351), pobl. якого є гора *Деренова* (Труды ПАС, I, с. СХХХIV); 1146, и поиде Изаславъ къ *Дерновоумоу*. и тоу скоупишасА вси Клобоу-

ци. и Поршане... прислаша к нему Бълогородъчи. и Василевци (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 323).

Семантичним способом від д.-р. *дерновыи*, *дерневши* — «той, що перебуває в повній безумовній власності» (СРЯ, XI—XVII, IV, 230). І. Ж.

ДЕС(Ь)НА, р., л. Дніпра; суч. *Десна* Кв, Чрг й См УРСР, Брянськ. й Смоленськ. обл. РРФСР; б. д., и ѿтуда... и до Днѣпра. и прочая рѣки *Десна* Припѣть Двина... а друзии съдоша по *Деснѣ*. и по Съли... и нарекоша Съверъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 3—6); 947, и по Днѣпру перевѣсница и по *Деснѣ*. и єсть село єе Слъжичи (т. ж., 60); 1096, и азъ шедъ с Черниговци и с Половци. на *Деснѣ*

(т. ж., 248); 1159, и бишасА с ни ѿ *Десну* (т. ж., 349); 989, и нача ставити городы по *Деснѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 106);

1108, вода бы. волика [! — *В. ред.*] во Днѣпрѣ и въ *Деснѣ* и въ Припѣть (т. ж., 259); 1146, бѣжа на оустѣе *Десны* за Днѣпрѣ (т. ж., 327); 1148, а Изаславъ... за *Десною* городы... пожегль (т. ж., 363); 1160, и бѣяхутсА с ними о рѣку. ѿ *Десною*. крѣпко (т. ж., 506); 1194, возвратисА

Стославъ... и поиде в насадѣхъ по *Деснѣ* (т. ж., 679); 1109, въ Днѣпрѣ, и въ *Деснѣ*, и в Припѣть (XVI ст., ПСРЛ, III. Новгородск. лет., 4); 988, по *Деснѣ*, и по Остри (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 313); 1109, и прочая рѣки: *Десна*, Припѣть (т. ж., 261); 1159, и поиде Изяславъ къ Чернигову... и сташа возлѣ *Десну* по Крырову... и бѣхутся Черниговци со Изяславомъ о *Десну* рѣку (т. ж., 71); б. д., На *Деснѣ* Чръниговѣ (т. ж., 240).

Як: 1. з іран. елементом -сн- (* < -сн-) спільн. для гідронімів *Де-сна*, *Ме-сна* (-цн- < -дъсн-), *Всте-сна*, *Перете-сна*, *Прѣ-сна*, *Дисна*, *Сн-ова* й под. в значенні «ріка» (Соболевський, РСЭ, 262—263); 2. від прасл. *desnъ, *desъль «правий» < *deksinos, спільн. для балт., сл. та ін. і.-е. мов (Rozwadowski, 49—51); 3. від ст.-сл. **ДЕСНЬ** «правий» евфемістично(?) замість «лівий» (Фасмер, I, 506); 4. із «блискуча, біла» з і.-е. *dei-, *di- «яскраво блищати, світити»; пор. гідроніми: Divina, Divovka, Devica, Dzisna, *Десновка*, *Десенка* й под. на тер. України, Моравії, Сербії, Угорщини, а сл. *desъль «правий»

спричинився до уніфікації гідроніма в усіх літ-х, де маємо лише форми з е: *Десн-* (Moszyński, PZ, 181—184); О. М. Трубачов і В. М. Топоров відхиляють всі попередні етимології, не даючи своєї (ТТ, 218). Очевидно, найприйнятнішим є з і.-е. *di-: *dei- «блищати, світити», що пізн. поєднався із *съп- (-сп-), звідки внаслідок семантичн. переосмислення — *Десна* («Права»). А. К.

Про глибокі сл. асоціації в групі назв на *Десн-* свідчить як літоп. 1160, о рѣку. ѿ *Десною* (ПСРЛ, II, 1962, 506), так і системні протиставлення в гідронімії; пор.: *Десной* л. Снопоті, а *Шуйца* п. (ті є ї ж) Снопоті бас. *Десни* (Машт., Дн., 175—176) при д.-р. *десныи* «правий», «dexter» (Срезневский, I, 655) и *идши* «лівий», *идшица* «ліва (рука)» (т. ж., 3, 1955). В. ред.

ДИРОВА, мог. кн. *Дира*, в давн. Києві, за п. св. Ірини; pobl. перехрестя вул. Володимирської та Ірининської; на горі неподалік від Лядських воріт (Максимович, II, 120); як pobl. Кирилівськ. м-ря, про що згадували в 1784 р. (ИГК, II, 126); 882, и оубиша Асколда и

Дира... а *Дирова* могила за стою Сриною (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 23), Аскольда. и

Дира... *Дирова* могила (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 17); пор. ще *Дирова* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 270); *Дирева* (ПСРЛ, V, 1925. Новгородск. 4-я лет., 13).

Посесив на -ов- від варязьк. антропоніма *Диръ* (Фролова, 115); пор. ще д. *Дирина* в Новгородськ. землі (НПК, VI, 517). І. Ж.

ДМИТРИА, ц. («цркъвъ»), в давн. Києві, в системі *Дмитрівського* м-ря; фундамент ц. біля станції фунікулера на Михайлівськ. горі (Толочко, ДК, 76), на її пд. околиці в бік засипан. до 1842 р. *Дмитрівськ.* узвозу, назва якого, за архівн. даними, зберігалася ще до XVII ст. (П. Л., 8—9); 1128, прекаша цркъвъ *Дмитриа*

Печеране. и нарекоша ю Петра съ грѣхо велики. и неправо (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 299), церковъ святаго *Дмитрея*... и нарекоша ю святаго Петра (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 28).

Ц. було висвячено на честь св. *Дмитрія*; род. одн. від д.-р. християнськ. особового ім. *Дмитрии*. Днв. *Дмитровѣ*. І. Ж.

ДМИТРОВЪ, м., в Переяславськ. землі; тепер не простежується; 1183, придоша Измайлане. безбожнѣи Половци. на Роусъ воевать. ко *Дмитровоу*... князь ж Стославъ. Всеволодичъ... поидоша на Половциъ и сташа оу Слъжичи. ожидающе Ярослава и Чернигова (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 628), ко *Дмитрову* (т. ж., 1843, 126). Як *Дмитровѣ* (Ук. ПСРЛ, II, 94).

Посесив на -ов- від д.-р. особового ім. *Дмитрѣ* (-о) (з *Димитрии* > *Дьмитрии*; пор.: гр. Δημήτρης, Δημήτερος «Деметра», Δημήτριος «Деметрій» і под.), серед носіїв якого в Київськ. та Переяславськ. землях не було належи. до князівськ. стану; пор.: 1109, *Дмитрѣ* Иворовичъ

[воевода кийвськ.; Ук. ПСРЛ, I, 300], взѧ вежѧ Половечскѧ оу Дону (1377 р., ПСРЛ, II, 1962. Лавр. лет., 284), а також: 1171, Бастієва же чадь... изымаша... Дмитра Храбраго, Олексу Дворского, Собыслава Жирславича, Иванка Творимирича (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 311) із оточення кн. Мстислава Ізяславича. Цей *Дмитръ (-о)* за часом і місцем подій найближче стоїть до аналізуваних ойконіма. О. С.

ДОБРЫЙ ДѢБЪ, дерево, «величезний дуб» в ур. Желянь Київськ. землі (Висоцький, 39); тепер біля с. Гатнѧ Києво-Святошинськ. р-ну Кв; 1169 (помилк.), настигоша Берендичи. Володимира на Желани оу Доброгобужа (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 534); але під 1168: Ярополкъ же съ Берендичи настиже Володимира на Желяни, у Доброга Дуба (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 75—76); 1169, на Желани у Доброга дуба (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 80); XVII ст., почавши отъ креницы Днѣпреца дорогою гатенскою до долины Журавлицы и до доброга дуба при Журавлицѣжъ. Журавлицею въ рѣчку Гатенку (Похил., 22—23); ур.: 1855, *Добрый Дубъ* (ЦДІАК УРСР, ф. 491, оп. 76, од. зб. 579, арк. 108 зв.); 1980, *Добрый Дуб* (МЕ); пор. *Добри Дуб* у Білорусії (Яшкін, 61), у XVIII ст. с. *Добри Дуб* у Сербії (Елезовић, I, 140), 1496, дд. *Дуб* (ПКОП, 18) і *Красный Дубъ* у Новгородськ. землі (НПК, 5, 306).

Семантичним способом від словосп. *добры дѣбъ*, що, можливо, вказувало на язичницьке капище (у сл. та ін. міфології здавна відоме поклоніння *дубові*); пор.: сл. *Перунов дуб* (Болсуновский), а в балтів — *Дуб Сонця*, *Дуб Бога Грози* (Іванов, Топоров, Исслед., 15, 22); напр., у грамоті кн. Льва Даниловича 1302 р.: А отъ той горы до *Перѣнова Дѣба* горѣ Скломь. а отъ *Перѣнова Дѣба* до Бѣлыхъ береговъ (Гр. XIV, 19); за Константином Багрянородным, руси («росси») на о-ві св. Георгія (суч. о. Хортиця) біля *великого дуба* приносили в жертву півнів (Ізв. ГАИМК, 1934, ХСІ, 9—10). Особливо культове значення мали *дуби*, що росли pobl. стр. (Гальковский, 55), пор. на р. Журавлиці *Добры Дубъ*. Відгомін цього див.: от Саронской межы к *Дубну* ручью, от ручья по черныи лесъ по Клинь (Новгородщина, XV ст.; ГНП, 178). Культ *дуба*, як пережиток, утримувався в сх. слов'ян ще у XVIII—XIX ст. Ф. Прокопович у т. зв. духовн. «Регламенті» забороняє «передъ *дубомъ* молитвы петь» (Срезневский, Свят., 31—32), але ще довго, наприклад, у с. Хренов Бобровськ. пов. Воронежськ. губ. після вінчання молоді їздили pobl. села до *дуба* й тричі об'їжджали навколо нього (Гальковский, 54—55); як нібито *дуби* «оберігають» сусідні поля від граду, бур тощо (Зеленин, 69). Атрибутовані форми назв цих ритуальн. дерев свідчать про їхню диференціацію: священні дерева в слов'ян були різними, а, отже, й присвячені були різним богам, що, за язичницьк. віруваннями, в них містилися. Літоп. *Добры Дубъ* уже не є первинним вар. і хронологічно не становить єдиної назви: у давнину формально-семантично її атрибутивна ч. *Добры* не від-

повідала суч. укр. *добрый*. Вона є д.-р. модифікацією значно давнш., найімовірніше, прасл. назви дерева. Очевидно, первинно вона збігалася з якимось теонімом, похідним від **dobr-*, але точну форму його зараз важко реконструювати. Вона була пов'язана з тими ж або бл. семантичн. ознаками, що й засвідчені її сл. деривати, зокрема д.-р. та укр.; пор. транскрибоване з лат. (II—III ст. н. е.) ім'я маловідомого сл. бога *Добрат* (Кудрявцев, 112), а також сх.-сл. теонім *Дажьбогъ* «добрий бог» від кельт. **dagus* «добрий» (д.-ірл. *dagh*, галльськ. *dagus*). Слово *добрый* було, очевидно, постійним епітетом цього бога (Абаев, 13). Із ним спорідненим є кельт. теонім **Dagodeuos* (Ogam, 1956, VIII, II, 83); пор. також білор. *добрэхотъ* «добрий лісовий дух» (Носович, 135). Можливо, ім'я язичницьк. бога, яке дало назву ритуальному дубові, сягало прасл. **dobr-*; пор. ст.-укр.

добрый «правы(й), говѣнный, блговѣнный» (СС, 110), *добрая вѣра* «благочестя» (Житецкий, 22), рос. *добрый* «нічим не заплямований, бездоганний» (ССРЛЯ, III, 851—852), с.-х. *дѣбро* «добро, благо, користь» (Толстой, 135), словен. *dob-gôta* «благо, благодіяння» (Хостник, 26), а також укр. *добрый день!*, рос. в *добрый час!*, де *добрый* у значенні «сприятливий» та ін. дозволяє припустити, що одним із значень прасл. **dobrъ(jь)* «чистий, непорочний», можливо, було бл. до «святий», як і основа гадан. теоніма. Поширене ще й дотепер у сх.-сл. мовах слово *добрый* пізніше повністю змінило свою семантику, можливо, на теонімічному рівні й за часів язичництва. Потім теонім перетворився на ерозуміліше *добрый*, а в зв'язку з цим *дуб*, у якому жив «добрий» бог, став називатися *добрим*. Це можна розглядати як своєрідний прасл., очевидно, сх.-сл.-балк. процес; пор. ще ойконім *Добри Дуб* у Сербії. Ще пізн., вже в осяжн. час, культова назва на Україні перетворилася на топонім (назву ур.). Докладніше див.: Железняк — М-во, 1981, № 4, 56—62. І. Ж.

ДОМАМИРА, печера, в Галицьк. землі; тепер, можливо, тут с. *Домаморич* Тр (Купчинський, 119); 1241, поїде на Галичь. и пришедъ ко Печерѣ. *Домамири* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 793).

Як помилка (?) переписувача: порівнюючи цю назву з ойконімом *Домажир* (с. Яворівськ. р-ну Льв), вважали вихідн. «*ко Печерѣ Домажири» (Зубрицкий, III, 138), відносячи незасвідчену «*Печеру Домажира» до володінь галицьк. бояр *Домажиричів*, згадуван. у Галицько-Волянськ. літ. (Пашута, 144). Проте в д.-р. антропоніміконі поряд з ім. *Домажиръ* (Ук. ПСРЛ, I, 307; орошкін, 75) відоме й ім'я *Домамиръ* (Морошкин, 75), зафіксоване в похідн. формі *Домамричь* у Галицьк. землі, пор.: 1224, воевода *Домамричь* Юрьги (ПСРЛ, II, 1962, 742). Отже, це посесив на *-*j(a)* від д.-р. ім. *Домамиръ* (Купчинський, 119). Л. М.

ДОНЬЦЬ, р. («рѣка»), п. *Дону*, вп. в Азовське море (Ук. ПСРЛ, II, 99); суч. *Сіверський Доньць*; у Геродота *Girgis, Sirgis* (ОАІМ; СГУ, 503); в Ідрісі *Русія* (т. ж.); 1185, к. Донцю рѣкы...

перебрѣде *Донѣцъ* и тако приида. ко *Сколоу...* и *ѿтуда* поидоша к Салницѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 638), рѣкы *Донца* (т. ж., 641); у «Словѣ о полку Игоревѣ»: отъ *великого Дону* до *малого Донца* к лугу *Донца...* *Донецъ* рече... Игорь рече... О *Донче!* (Сл. СОПИ, II, 38); як сюди ж к л. ф. *Великий Донец!*; 1486, *Донецъ*; XVI ст., (*Малый Танаид*); 1515, *Сверскій Донецъ*; 1546, *Minor Tanais vel Donecz*; 1552, *Донецъ Свѣрецькой*; 1559, *Minor Tanais*; 1562, *Donetz*; 1595, *Donetz id est minor Tanais Sewerski*; 1612, *Donez sive Tanais minor*; 1633, *Serensci Donetz*; 1651, *Donice*; 1660, *Doniec*; 1680, *Сверный* (помилк.), треба *Сверскій Донецъ*; 1691, *Донецкий колодязь*; 1694, *Donecz Sewerski...* et *Tanais minor*; 1786, *Донецъ Сиверскій*; XVIII ст., *Donciuk*; XX ст., *Північний* (помилк.), треба *Сиверскій Донецъ* (СГУ, 503); суч. *Сиверскій Донецъ*.

Похідні: канал *Сиверско-Донецкий* (т. ж.), він же *Сиверскій Донецъ* — *Донбас*; м. *Северодонецьк*, слід *Сиверскодонецьк*; *Донбас* (*Донецкий бассейн*); м. *Донецьк* та ін.

Демінутив на *-ць* від *Донъ* (у Геродота *Τάναις*) з доі.-е. **dānu* «вода, річка» (див. *Днѣпръ*); частіше як *Сиверскій Донецъ* з відповідним означенням (див. *Сверъ*) (Стрижак, Сіверяни, 64—76; Стрижак, Сиверскодонецьк, 55—56). О. С.

ДОРОГОБѢЖЪ, м., у Волинськ. землі (Ук. ПСРЛ, II, 100); суч. с. *Дорогобуж* Гошанськ. р-ну Рв; 1084, Всеволодъ... *вда* йому *Дорогобужъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 205); 1097, и Стополкъ... *поиде* к Пинску... и *приде Дорогобужю* (т. ж., 269); 1150, *ѣха* Андрѣи кь *ошю* Києву... *да* йому *ошъ* волость. Туровъ. и Пинськь и *Дорогобужъ* (т. ж., 329); 1101, *вда* Стополкъ. *Двдвѣ* *Дорогобужъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 250); 1150, а *снѣ* Гюргевъ Глѣбъ оу Пересопничи. и в *Дорогобужѣ* [сѣд]аше.— А. К.]... Изяславъ же *позва* и к *сѣбѣ* на *обѣдъ*. и *тоу* *обѣдавъ* *ѿтуда* *пои* съ собою до *Дорогобужа* (т. ж., 394—395); 1151, *выслалъ*

ему... Володимеръ Андрѣви *питье* из *Дорогобужа* (т. ж., 441); 1152, Изяславъ... *приде* кь *Дорогобужю* (т. ж., 446); 1157, Гюрги же *пришедъ* к *Дорогобужю* (т. ж., 487); 1169, кь *Дорогобужю* (т. ж., 537); 1170, и *сѣвкупѣшася*... оу него Києвъ. Ярославъ из Лучьска. Володимеръ Андрѣвичъ из *Дорогобужа* (т. ж., 541); 1171, Мьстиславъ же Изяславичъ... *поиде* кь *Дорогобужю* (т. ж., 546); 1173, *посласта* Двѣдъ и Мьстиславъ. *по* стрыи *своего* *Дорогобужю*... а *сна* Мьстислава. *посади* *Дорогобужѣ* (т. ж., 566); 1084, *Дорогобужъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 3); 1099, Святополкъ *прииде* кь *Дорогобужю* (т. ж., 16); 1100, А Давыдъ *сѣде* въ Божьцѣ и *посемъ* *вдасть* ему Святополкъ *Дорогобужъ* (т. ж., 18); 1150, Мьстислава *посади* въ *Дорогобужѣ* (т. ж., 48), Туровъ, и Пинескь, и *Дорогобужъ*. и Пересопнищу... *идушу* же ему кь *Дорогобужю*, и *выбѣже* изъ *Дорогобужа* Мьсти-

славъ Изяславичъ въ Луческь (т. ж., 49); 1151, и ты [Игоре.— А. К.] не токмо Киевъ *взя* себѣ, но и Пересопнищу и *Дорогобужъ* (т. ж., 53); 1152, кь *Дорогобужю* [Изяслав.— А. К.] (т. ж., 56); 1156, Юрь... рече: «...ти *волость* даю *Дорогобужъ*»; Мьстиславъ же *иде*... до *Дорогобужа* (т. ж., 65); 1169, кь *Дорогобужю*; онъ же [Володимер Андрійович.— А. К.] *разгнѣвася* *иде* *Дорогобужю* (т. ж., 83—84); 1170, Мьстиславу Изяславичю *со* братомъ Ярославомъ и съ Галичаны *пошешу* кь *Дорогобужю* на Володимера Андрѣича (т. ж., 87), *Доробучъ* (т. ж., 240); 1168, кь *Дорогобужю* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 123); б. д., *Дорогобучъ* (НЛ, I. Прилож., II, 476).

Похідні: 1150, [Изяслав.— А. К.] *поиде*... съ Оугры кь *Дорогобужю*. и *вышедши* *Дорогобужьци* съ крты... и *рекоше* ему *Дорогобужьци* (ПСРЛ, II, 1062, 410).

Посевив на **-jъ*) від спільносл. антропоніма-композиита; пор.: с.-х. *Драгобуд*, *чес. Drahobud*, *полаб. *DargabQd* (Фасмер, I, 531; Роспонд, Стр., 34; Svoboda, 72; Profous I, 452); 1297, *Dargebanz* із **DargabQdž* (від **DargabQd*); *чес. Drahobuz*, ст.-серб. *Drogobudowice* (Trautmann, I, 44) й под. А. К.

ДОРОГЪВЬСКЪ(Ы), м., у Волинськ. землі (як **Дороговьскъ*; Ук. ПСРЛ, II, 101); можливо, суч. с. *Дорогиничі* Локачівськ. р-ну Вл; 1250, Пиславшюу же Могуучѣви. Посоль *свои* к Данилови и Василючи. *боудушю* *има* во *Дороговьскыи* *дан* Галичъ *бы* в печали *велицѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 805).

Релятив на *-ск-* від д.-р. топоніма *Дорогъва* (див. *Сѣхана Дорогъва*). А. К.

ДОРОГОЖИЧЬ(-И), ур., можливо, й с. пн. давн. Києва; як: 1. до бол. верхн. Либеді (Сементовский, Киев, 230); 2. від верхів'я Глѣбичи до стр. Сирця й Кирилівськ. м-ря (Закревський, I, 300); тепер у межах м.; 980, *столаше* Володимеръ. *обрывсѣ* на *Дорогожичи*. *межю* *Дорогожичемъ* и Капичемъ. и *есть* *ровъ* и до сего *дне* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 76); 1150, *сбиратисѣ* оу *Дорогожича* (т. ж., 327); 980, на *Дорогожичи*. *межи* *Дорогожичемъ* и Капичемъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 64); 1150, оу *Дорогожичъ* (т. ж., 462); 1161, и *поиде*... кь Києву. и *пришедши* *сташа* на *болоньи*. в *лозахъ* *противу* *Дорогожичю* (т. ж., 515);

1171, *снѣшасѣ* *брана* *Вышегородъ* и *пришедше* *сташа* на *Дорогожичи*. *подъ* *стымъ* *Курило* (т. ж., 544), на *Дорогожичѣ*, *межи* *Дорогожичемъ* и Капичемъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 292); 1150, Изяславу же *прибѣгшу* кь *Дорогожичю* (т. ж., 48); 1160, *пришедъ*... кь Києву и *ста* на *болоньи* въ *Лозахъ*, *противу* *Дорогожичи* (т. ж., 74); 1169, Сняша же *сѣ* *братъя* во *Вышегородъ*, и *пришедше* *сташа* на *Дорогожичи* (т. ж., 84); б. д., *Дорожничя* (Киевск. синопс., 44); 1868, *Дорожичи* (Закревський, I, 300).

Як: від *дорога*; *мовляв*, у цій місцевості *сходились* *д о р о г и* Біл(о)городська й нагір-

на Вишгородська, що вели до Києва (Петров, 27). Імовірноше, посесив на *-j(ь) від антропоніма *Дорогожитъ; пор.: с.-х. Драгожит, Доброжит, Борижит, чес. Rožit, Zažit, укр. м. Житомир та ін. (Лихачев, II, 322). I. Ж.

ДОРОГОЖИЧЬСКОЄ, бол., в зх. ч. кол. ур. Дорогожичь (-и) під старим Києвом (Петров, 27); 1146, и вбже Игорь в болото Дорогожичьское (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 326—327).

Релятив в -ьск- від топоніма Дорогожичь (-и) (див.). I. Ж.

ДОРОГОЖИЧЬСЬКІЄ, урвища чи бол. («сльдвы») в ур. Дорогожичь, обл. Києва; 1146, и тоу побже [князі. — I. Ж.]... вь Слоудовы Дорогожъьскіа (~ 1425 р., ПСРЛ, II, Ипат. лет., 326).

Релятив у формі pluralia tantum на -ьск- від Дорогожичь (-и) (див.). I. Ж.

***ДЪБРОВИЦА**, м., центр однойменн. кн-ва в Туровськ. землі; тепер г-ще в м. Дубровиця, райцентрі Рв (Лысенко, Города, 18); реконструйовано з літоп. Дубровицькыи (князь); пор.: 1183, брАди молоджьшеѣ кнзѣ... Володимера

Переяславського. и Глѣба. и Мьстислава сна своего. и Романовича Мьстислава. и Глѣба Гюрговича кнзА Дубровицьского (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 631).

Іменник на -ицА від д.-р. *дѣброва* «ліс, гай» (Срезневский, I, 470); пор.: ст.-сл. *дѣбрава*, болг. *дѣбрава*, с.-х. *дубрава*, словен. *dobrāva*, чес. *doubrava*, польськ. *dobrowa*, в.-луж. і н.-луж. *dubrava*, укр. *дуброва* (дубовий ліс) (Фасмер, I, 548; Schütz, 58); лит. *dubības*, латиськ. *dubīgs* «болото», *dubbrava* «грузька місцевість» (Фасмер, I, 548). *Дубровицьк.* р-н Рв характеризується болотян. низовинами; пор. ще м. *Дубровник* у Югославії. А. К.

ДЪБЪНЪ, м. («городъ»), у Волинськ. землі (Ук. ПСРЛ, II, 102); суч. м. *Дубно*, райцентр Рв; 1100, а *Дубенъ* и Черторьеськ. то ти даеть Стополкъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962, Лавр. лет., 274); 1147, и сташа оу *Дубна* (т. ж., 324); 1101, в Божескомъ. во острозѣ *Дубенъ* и Черторьеськ.

то ти даеть Стополкъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 249); 1149, и сташа оу *Добна* (т. ж., 389); 1287, Мьстислав же пребывъ неколько днии. оу Володимѣри ѣха во свои городы, в Лоуческѣ и в *Доубенъ* (т. ж., 905); 1100, *Дубен* и Черторьеськ (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 23; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 18).

Семантичним способом від д.-р. *дѣбнь* «дубовий»?); з прасл. *dǫbъ + формант -ьн-; пор. польськ. *debn*, *debn* та ін. (40 назв); чес., словац. *Dubne*, *Dubné* (Роспонд, Стр., 26); як *dǫb- + ѣпо (Otrebski, 154); пор. гідронім *Duben* (від с.-х. *dub*; Dickmann, I, 107); як від *dǫb- // *dǫbr- (-п-/-г-) у значенні «вода, заглиблення в руслі, лощина» й под. (ОАІМ), сюди ж латиськ. *dubga* «болото, калюжа» (Куркина, 143). Місцевість навколо м., дійсно, болотана. А. К.

ДЪБЪНЬЦЪ, ур. (р.?), в р-ні р. Супій л. Дніпра; як р-н, що тяжіє до кол. сс. *Малій Бубнів* Золотоніськ. пов. Полтавськ. губ. (Малороссия, 411), м-ка *Бубнів*, або *Бубнівської* с-ки (ОАІМ), суч. с. *Бубнівська Слобідка* Золотоніськ. р-ну Чрк; 1155, и сташа по *Дубеньцю* ѡли и до верхъ Супою (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 346), по *Дубницю* ѡли до верхъ Супою (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 481), по *Дубенцу* и до връхъ Супою (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 63).

Демінутив на -ьц(ь) від д.-р. *дѣбнь* «дубовий», в основі прасл. *dǫbъ + формант -ьн- (див. *Дѣбнь*); пор. *Duben* і *dǫb- // *dǫbr-* в значенні «вода, заглиблення в руслі, видолінок» (ОАІМ). А. К.

ДЪНАИ: I. країна, в бас. нижн. *Дунаю*; суч. (*Над*)*дунайщина*; рідше, *Подунав'я* й под.;

969, Ре Стославъ... не любо ми есть в Києвъ быти. хочю жити с Переяславци в Дунаи. *яко* то есть середѣ в землі моеи (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 67); 1043, и поиде Володимеръ

в лодыа. и придоша в Дунаи. [и] поидоша к

Црюграду (т. ж., 154); 1162, идоста Гюргевича. Црюгороду Мьстиславъ и Василко... и Всеволо-

да молодого покаша. со собою... и дасть црь Василкови. в Дунаи ѣ горгороды. а Мьстиславу дасть волость. *б*скалана (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 521); 1187, Половци бо бахоуть шли в Дунаи. и не бѣ ихъ дома в вежахъ своихъ (т. ж., 659).

Семантичним способом від назви однойменної р. (див. *Дзнаи* II). О. С.

II. р., вп. в Чорне море; суч. *Дунай* (див. ще *Истръ*); VIII—V ст. до н. е., гр. *Ἰστρος* (нижня течія), скіф. *Ματίας* (т. с.); I ст. до н. е. кельто-лат. *Dānuvius*, *Δαυοβιος*; лат. *Dānūbius* (верхня й середня течія); (H)ister, *Histrus*; пізн. гот. *Dōnawī*, д.-в.-нім. *Tuonaha*, *Tuonowa*; в «Лісні. про Нібелунгів» *Tuonowe*; с.-гр. *Δούναβις*, сирійськ. *Dōnabis*; ст.-сл. *доунавъ*; IX ст., *доуван*; д.-серб. *Дунавъ* (СГУ, 188); болг. *Дунав* (Довернуа; ЭССЯ, V, 156), кл. ф. *Дунафе* (СГУ, 188); макед. *Дунав*; с.-х. *Дунај*, *Дунав*, *Дунаво* «Дунай»; *Дунаѡ*; словен. *Dúnaj* «Відень», *Dōnava* «Дунай»; чес., словац. *Dunaj*, польськ. *Dunaj*; рос. *Дунай*, білор. *Дунај* (ЭССЯ, V, 156); рум. *Dunărea*, тур. *Tupa* (Фасмер, I, 552—553; Гол., 108—109; Шафарик, I, III, 227—228); д.-р., б. д., до Понетського моря. на польнощныа страны *Дунаи* Дньѣстръ. и Кавкасинския горы. рекше Оугорьски (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 3); 944, Игорь же доше^а *Дунаи*. созва дружину

(т. ж., 45); 967, Иде Стославъ на Дунаи... сѣде кнѣжа ту. вь Переяславци (т. ж., 65), Словеньску же *языку*. *як* же ркохо живущю на Дунаи. придоша *б* Скуфь. рекше *б* Козарь. рекомни Болгаре. и сѣдоша по *Дунаеви* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 9), а Оуличи *ти-*

верци сѣдАху по Бугу. и по Днѣпру. и... (при)-сѣдАху къ Дунаеву... да то са зовАху ѿ Гръкъ Великаа Скуфь (т. ж., 9—10), к(ъ) Дунаеву (ПСРЛ, I, 1846, 5; XVI ст., ПСРЛ, XX, I, Львовск. лет., 4; 1-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в. Эрмитажн. сп., 339), *Истрѣ* (Ук. ПСРЛ, II, 103); ~ поч. XII ст., саврематы... пребрѣдше *Истрѣ* наречемыи Дунаи (XVI ст., Сл. СОПИ, II, 56); XV—XVIII ст., Дуна, род. відм. Дуны (КБЧ, 1838, 104); 1684, Danubio; 1769, Danube (СГУ, 188); XVIII ст., Данубий (Татишев, I, 158, 453); суч. укр. Дунай; фолькл.: Де твоя, сину, доля, а чи в Сулі, чи в Самарі, чи в тихім Дунаї? (Jagič, 313) і (діал.) 'Дунай (Наддунайщина) (МЕ, 1981).

Споріднені: а) рр. Дунай 'Дніпро' (Кв, Чрг; БРСР); л. Многи л. Удаю п. Сули л. Дніпра; Дунаець п. Малого Серету л. Дунаю (1734, Донавиццл; 1773, Dunawes, Dunawetz); Дунаець п. Дніпра; 1789, Dunayes, пізн. (Сухій) Дунаець п. Есмані п. Клевені п. Сейму л. Десни л. Дніпра; Дунайка л. Роставні л. Росі п. Дніпра; Дунайко, потік у с. Любачів Володарськ. р-ну Кв (СГУ, 188); а також Дунай і похідні в бас. Сейму, Друті, Ворскли, Вісли, Варти, Віслоки, Радомки, Бзури тощо (Машт., Дн., 28, 40, 74, 215, 226; НВ, 56, 123, 128, 145, 290, 441, 545, 564; Rozwadowski, 251; Moszyński, PZ, 149—155); б) ип Дунаець Жидачівськ. р-ну Льв, Глухівськ. р-ну См; Дунаїв Перемишлянськ. р-ну Льв, Кременецьк. р-ну Тр; Дунаїці (2 ип) Дунаецького р-ну Хм; Дунаївка Михайлівськ. (поряд із с. Дніпровою) й Приазовськ. р-нів Зп; Дунайка Сквирськ. р-ну Кв й под.; в) прізв.: к. XVI ст., Дунай (Веселовский, 103); 1649, Дунаенко (Реестр, 21); г) назви мешканців: б. д., Киі... приде къ Дунаеву... и сруби горо-

докъ малъ. и хотАше сѣсти с родомъ свнѣмъ. и не даша ему... Дунаици (ПСРЛ, II, 1962, 8); д) ип.: дунайський, за-, при-, наддунайський;

1116, и вдашасА ѣму городъ Дунайскы ꙗꙗколіко... и въ Дерестрѣ городъ Дунайствѣмъ (ПСРЛ, I, 1962, 291) і под.

Як: 1. просте «подовження» д.-іран. dānu-«річка» (> Dānuv-), коли кінцев. (тематичн.) голосн. -и- ще не було втрачено скіф. мового (Абаев, Осет., 236); Dānubius як фонетичн. вар. до *Dānuri (пор.: Tānais «Дін», а також санскр. ар, перс. ab(i) «річка»; Abi-Nind «річка Інд»), без врахування балт. *чр-«річка» (пор. латиськ. уре «т. с.»; ГУММЗ, 23); Дунай і Дін як із спільноіран. *Dān(a)-avi «річка Вілця» (ЭССЯ, V, 157), що суперечить твердженням античн. письменників, бо ця р. в пониззі в'ї називалася *Істром* і лише в середн. і верхн. (кельто-герм.) ч.—*Дунаєм*, «де іранців... не було» (Петров, Етн., 71); 2. кельт. (з ір. dānu-«дужий, міцний») та герм. (Dopawī-; пор.: гот. Dōnvařis і герм. гідроніме -ава, -аһа); 3. кельт. (через герм.) в ст.-сл. ДОУНАБЪ (а > о > у), що заперечують іп., обмежуючись метатезою *Dānūv- > Дунав-, хоч за часів руху пд. слов'ян до Дунаю голосні ā та ū були довгими. Їх перестановка «уявля-

ється малоймовірною» (Петров, Етн., 71); 4. Дунай // Дунав з і.-е. *Dānau-s (розходження між *dūpaj і *dūpavъ пояснюють ще з вар. назви прототипу; ЭССЯ, V, 157). Фрак. концепція походження рум. Dunăre(a) «Дунай» (< *Dōnare чи Dōnaris) витісняється булг.-сл. (Dunăre (a) < дунайсько-булг. *Dunapōj < сл. Dūpavъ) на основі булг. ротатизму (т. ж.). Як споріднена з лит. dūpauus «велика ріка, глибін» (в оз., річці) й гідронімами типу Dūpāyus (8 назв), латиськ. Dūlajš, Dūpava й под. На фактах балт. (лит., латиськ., д.-прус.) гідронімії обстоюється суф. характер компонентів -aj-// -av- (Дунай — Дунав) (Петров, Етн., 70—74). Як від споконвічн. сл. апелятива dūpaj «велика вода» з наступн. змішуванням його з несл. назвою Дунаю, коли слов'яни з'явилися на пій р.: обоє з і.-е. *dheu- «бігти, текти» (Никонов, КТС, 130); пор. ще латиськ. dūpavus «kleine Gewässer, die nicht zufrieren» (Кочубинский, 82), польськ. dūpaj «глибока ріка з високими берегами, велика вода, болото, став», рос. дунай «річка, море, струмок», укр. дунай «велика повенева вода, річка, потік» (пор. фолькл.: Грають води, як Дунай), «калюжа» й под. Як така, що надійно не пояснюється поки що ні на сл., ні на і.-е. ґрунті, а е, можливо, доі.-е. (Фасмер, I, 552—553; Никонов, КТС, 130). О. С.

ДЪЛЬБЬСКОЕ, оз., навпроти Києва, на л. б. Дніпра; тепер ур. Довбичка; 1151, не смѣю-

м
щї же имъ пустити лодей мимо Києвъ, но пустиша и в озеро Долобьское (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 331), Гюрги... поустиша ъ [лодни.— А. К.] во озеро Лубьское (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 424), 1150, 1151, Дульбьское (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 50; к. XVI в., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 52); 1150, озеро Добьское (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 113).

Як релятив на -ьск- від: 1. етнонімн. основи Duleb-; пор. Dulebu: dulebuј (Роспонд, Стр., 20—21) — союз пл. дулеби, котрі «живяху по Бугу, где ныне велиняне». Араб. історик X ст. Масуді знає «плем'я» Dulābe, політ. об'єднання, що в VI—VII ст. боролося з аварами, або об'єрами (Фасмер, I, 551; Греков, КР, 437—438; Лихачев, II, 222; Петров, Етн., 47, 48; Баран, 130—132); цей етнонім відомий багатьом слов'янам; пор.: чес. Dudleby, словен. Dudleipin, Tudleipin, Dudleira — паннонські ду(д)лебы (Роспонд, Стр., 20—21) тощо; 2. апелятивн. основи До- + Їльъ (Роспонд, Miscellanea, 29) «мис, крутий берег»; 3. дієслівн. основи, що в рос. долбѣтъ, укр. довбати, болг. дѣлба, словен. dōlbem, чес. dlobati, а також д.-р. надолобъ «опускна колода біля воріт; тин, міська огорожа» (Фасмер, I, 523) і суч. укр. Доубичка. Див. Дъльбьскъ. А. К.

Очевидно, за допомогою суф. -ьск- від гідроніма з основою Дъль(ъ)б- (пор. д.-р. дѣлбсти, дѣлбсти «довбати»; Срезневский, I, 755), як Дъльвпрьскаа (див.) від Дъльвпръ, Дорогожичьскыє (див.) від Дорогожичь (-и), Зарѣбьскыи (див.) від Зарѣбъ й под. В. ред.

ДЪЛЪБЬСКЪ, ур., біля м. Києва; тепер тут ур. *Довбичка*; 1103, Бгъ вложи в срце кнАземъ ... Стополку. и Володимеръ и снАстасА думати на *Долобьскъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 277); 1101, и прииде Володимеръ. и срѣтосгасА на *Долобьскъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 265); 1180, Половци же испросиша. оу Стослава ИгорА ать лажеть с ними по *Лобьскоу*; оже Стослав же привель к собѣ Половцѣ в помощь. и лежать со Игоремъ по *Долобьскоу* (т. ж., 621); 1103, на *Долобьскъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 19), в *Надолобску* (ПСРЛ, II, 1843, 286).

Як *Долъбьскъ* від *Іъбъ «рів, русло, річка» (Роспанд, Стр., 20). Релятив на -ьск- від ***(Дь)льб-**; див. **Дьльбьское*. А. К.

ДЪНЪПРЪ, р., вп. в Днѣпрѣ-Бѣзьк. лим. Чорн. моря, суч. Днѣпрѣ, рідше Днѣпр; діал. *Дн'інар*; уперше в Геродота, потім у Птолемея, Страбона та ін. як Βορυσθένης (V ст., до н. е.); пізн.: Δ'αναλρις (VI ст. н. е.); Dānariis у Географа Равенського; Dānaper в Йордана (VI ст. н. е.), пор. Δ'αναλρις, Dānargin у Феофана (VIII—IX ст. н. е.); Βορυσθένης у Плінія; гул. (в Йордана) Var, Varom; печенізьке Βαροϋλ (Никонов, КТС, 124); торк. Ozū, Ūzū; лат. середньовічне Nusacus в Певтингерових табл. (Фасмер, I, 518; Корнилов, АКД, 5; Чичуров, 12—15; Никонов, КТС, 124); д.-р.: 1016, и нача *Дньтпръ* мързнути... и... перевозиси Ярославъ... на другыи поль *Дньтпра* (XIII—XIV ст., НЛ, I. Синодальн. сп., 15); 1214, и начаша воевати по *Дньтпру* городѣ чырниговскыя... а Всеволодъ ис Києва выбежа за *Дньтпръ* (т. ж., 53); 1224, Мстислав Мстиславичъ переже перебегъ *Дньтпръ*... от рѣкы *Дньтпра* (т. ж., 63); б. д., а *Дньтпръ* втечет в Понетское море (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 7), надъ рѣкою *Дньтпрскою* (т. ж., 17); б. д., Словѣне пришеде сѣдоша по *Дньтпру* и наркочасА Полане (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 5); 968, оноя страны *Дньтпра* (т. ж., 53), 1109, Бысть вода велика въ *Дньтпрѣ*, и въ Деснѣ, и в Прѣятѣ (XV ст., НЛ, I. Комисс.

сп., 203); 1519, посхотевши же кизю Скириганлоу ехати за *Дньтпру* в ловы (ПСРЛ, XVII. Сурпальск. сп., 80); б. д., *Непръ* (Ук. ПСРЛ, II, 95), рече, рѣка Стугна... затвори *Дньтпръ* (Сл. СОПИ, II, 31), Ярославна рано плачеть Путивлю городу на заборолѣ, аркучи: «О *Дньтпре-Словутищю!* Ты пробилъ еси Каменныя горы сквози землю Половецкую» (т. ж.); XIV ст., *Дньтпрѣ* (Соболевский, РВФ, 186; Фасмер, I, 518); б. д., Да едет Сухан ко быстру *Непру Слаутищю* на берег (Сл. СОПИ, II, 3); итал.: 1318, Ellexe; 1367, Egese; 1375, Lozo; 1474, Egresse; 1480, Egexe; 1514, Luosen (Макс., 96); як дьнарѣ (Rozwadowski, 244); XVI—XVII ст., в картогр. мат.: Boristhenes, Borysthenes, Nereg, Dnipet, Nieper, Niepor, Niper, Nyerreg (Кордт, IV, IX, ХХIV); сх.-сл. (1610—1635), Промолвъ тихий Дунай до *Дньтпра-Слауты*: «*Дньтпр-батьку, Слауытот!*» (СЭ, 1954, № 3, 25); укр. (1722), на *Дньтпри* (Падалка, Что сказ., Прилож., 24); XIX ст.,

На лиман-ріку іспадали к *Дньтпру-Слауті* низенько уклоняли... Ой джуро Яремо... Ой та йїдѣ ти понад лугом та Базавлугом, та понад *Дньтпром-Слауытою* (Сл. СОПИ, II, 31); XIX ст., Широкий *Дньтпр* не гомонить (Сл. Шевченка, I, 183); рос. *Дньпр*, білор. *Дньпрѣ*, польськ. *Дньпєрг*, польськ. (укр. й білор., рідко) *Дунай*; пор. ще в рос. білинах: «А от *Дуная* [персоніфікован. образ, він же *Дунай Іванович.*— О. С.] протекла да тут *Дунай-река* Ко стольному ко городу ко Києву» (Moszyński, PZ, 152), тур. Usu, Usu й тат. Eksi (Rozwadowski, 244).

Похідні: б. д., ґуґдрѣю оучаючо в Синопни. и пришедшо еу в Корсунь. оувидѣ яко ис КорсунА близ оустье *Дньтпрское*. и восхоти поити в Римъ и проидѣ въ вустье *Дньтпрское* 6толи поиде по *Дньтпру* горѣ (ПСРЛ, I, 1962, 7—8); 1566 (1655), лиманы *Дньтпрвоый* и *Буговый* (ИНС, III, 276); 1703, *Дньтприще* (Куш.-Мар., 101); поч. XX ст., рр. *Дньтпрецѣ*, *Дньтприкѣ*, *Дньтпрвока*, *Дньтприще Кривое*, *Непрецѣ* (Машт., Дн., 2, 41, 135, 89, 103); тер.: *Наддньтпрянщина*, *Середньонаддньтпрянське* й *Нижньонаддньтпрянське* *Лівобережжя* та *Правобережжя*, *Придньтпрѣв'я*, *Задньтпрѣв'я* (*Задньтпрянщина*), *Подньтпрѣв'я*; нп: *Амур-Нижньодньтпрѣвськѣ*, *Верхньодньтпрѣвськѣ*; *Дньтпрельстан*, *Дньтпрѣво*, *Дньтпрѣв'я*, *Дньтпрѣвське*, *Дньтпродзержійськѣ*, *Дньтпроенергія*, *Дньтпрѣ-Михайльське*, *Дньтпрпетрѣвськѣ*, *Дньтпрѣва*, *Дньтпр'яни*; *Кам'янка-Дньтпрѣвська* та ін.; призв.: *Дньтпрво* (ІМІС, Жт, 387), *Дньтпрвова* (ІМІС, Мк, 278), *Дньтпрвова Чайка* (псевдонім Л. О. Василевський) (ІМІС Днц, 160), *Дньтпрвоський* (ІМІС Хрс, 450), *Задньтпрянний* (ІМІС Од, 874), *Задньтпрѣвський* та ін.; назви мешканців: *наддньтпрянцѣ*, *-янка*; прикметники: *дньтпрѣва* (вода, риба), *дньтпрѣвський* (спуск) і под.

Як і. **Дьнаіргъ* < **Dūnajiŕgī* = *Dūnajiŕ* + *Irg* (Moszyński, PZ, 154—155); пор.: рр. *Іпр* та *Ібр* на Слов'ящині (Трубачев, 214); однак більшість при поєдненні літоп. вар. *Дньтпрѣ* виходять із Δ'αναλρις // Dānaper і под., у в'язуючи їх із Δ'αναβιος // Dānāvius // Dānūbius та ін. (див. *Дьнаи*) // Danastrus // Danast (див. *Дьнабстрѣ*), Τάνας «Дн» тощо. 2. сармат. (спільноіран.) *дон* «річка» + *іпр* (пор.: рр. *Іпр*, *Ібр*) гіпотетично теж «річка» (Соболевский, РВФ, III—IV, 184—187); 3. скіф. **Dānargas* «швидкоплинний», що заперечується скіфсько-балкан. **Dānu-ara*га «задня річка» (д.-інд. āraḡas, авест. арага-«задній, більш віддалений» порівняно з *Днїстром*) — спокусливим, але не вільним від фонетичн. труднощів: сл. є повинно відбивати осет. æ) (**Don-ærg-*) (Фасмер, I, 518). Дехто Δ'αναλρις розчленовує на dān-ārg-, де dānu- «річка», а -ārg- < -ārg-, що в скіф. ім. Арлѣксиз із ārga-xāya «владика вод, повелитель *Дньтпра*», при д.-іран. ārga, āgra «водяна глибина», ār «вода» й суф. (?) -г-, а також xāy- «сяяти, блищати, володіти», звідки осет. aŕf «глибокий» (Абаев, Осет., 19, 38, 153, 154, 162, 179, 236); 4. між Dānariis, Dānaper, Dānastriis, Dānaster і сл. вар. іх (Дьнєргъ, Дьнєстрѣ) існував даксько-фрак. проміжок: **dānu-İrg-os* > **dūn-İrg-os* > **dūneara* (на фрак. основі) > *Дьнєргъ* (на сл.); деталіше: іран. dān- > фрак.

dŭp- (пор.: лат. veterānus, rānem > рум. batrîn, rîne; іран. ā > фрак. ū > рум. î з длабализацією); -irg-os > -eараг: i > ea перед складом із -а-; пор.: і.-е.*(s)īrgos > рум. teafâr (Трубачев, 35, 216—218); при цьому *dānu-Irg-os (> *dŭp-Irg-) = «dŭp-іпрівський», тобто орієнтований (?) на Ібр, одну з річок Середн. Наддніпрянщини (т. ж., 35, 217). Заслуговує найглибш. уваги думка, що форми Βορυσθένης і Δάναρις є взаємними фонетико-метатезними відповідниками (Петров, Етн., 61), у яких, дійсно, компоненти Δάν-/-θέν- і Βορ-/-лр- можна й слід розглядати як фонетичні вар. (Δ : θ, β : л — консонанти. перебіг; á : é, о: нуль звука — чергування голосн.) при повному збігові сонорних v — v і р — р у порівнюваних морфемах; щодо позиції Δάν-/-θέν-; Тάν- у Τάναϊς «Дін» пор.: фрак. Οτεν-(Етеу)-θανα(с)μος, Κυρίδανα, Σάνδανος, Diur-danus і Δανε-δεβαι; кельт. Danopagus і Ro-dan (суч. р. Рона в Швейцарії й Франції; бере поч. біля витоків Дунаю, лат. Danŭvius), а також осет. гідроніми Fiagdon, Orsdon (Абаев, Осет., 235), англ. Dop тощо. Найявність компонента Дан(а)-, якому відповідає -θένης із коротким і-им (é—è) і дифтонгічн. (пор. -αι- у Τάναϊς) або довгим 2-им ā (ā; пор. η — è), у фрак., кельт. та ін. топонімії дозволяє уникнути (як непотрібні.) гібридної «ірансько-фрак.» побудови й виходити лише з фрак. *Dānārgis (*D pānrgis) > Дьпєргь (пор. літот. Дьнѣпрь) «річка Іпр (Ібр)». Як давнішою назвою Дніпра був *Ibris, -us // *Irgis, -us; пор.: Ібр л. Тетерева п. Дніпра; Ибар, або Ибръ, пр. верхн. Мариці в Болгарії (і стародавн. "Евроос, Неврус, Еврус на сх. Балканськ. п-ва); Ибар, пр. Морави в Сербії; р. Ерго на Піренейськ. п-ві та ін., в яких вбачають і.-е.* jebhgos // *ejbhgos «цан, запліднювач» (Трубачев, 214). Тоді Дьнѣпрь, очевидно, — «річка-зволожувач» (ā — наголош.). О. С.

ДНѢПРЬСКАЯ, р. («рѣчка»), вп. в Чорне море; вона ж Дьнѣпрь, суч. Дніпръ; б. д., они же рѣша... вь лѣсѣ (лѣсехъ) на горохъ (горахъ) над рѣкою Днѣпрскою (1377 р., ПСРЛ, I. Лавр. лет., 17).

Релятив на -ьск- від Дьнѣпрь (див.). О. С. **ДНѢПРЬСКИЙ**: I. дуг («лѣгъ»), на Лівобережжі, нижче о-ва Хортиці; пізн. Великий Луг, переважно залитий Каховськ. вдех.; 1190, и тако совокуписа с Черными Клобуки. и ѣхаша... до Протолчни. и тоу зайша стада многа Половецкая. в луозъ в Днепрескомъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 671), до Протолчни... вь лузѣ вь Днѣпрскомъ (т. ж., 1843, 140); як «в Лузе в Дьнепрескомъ» (Кудряшов, 130): Протолчьи мѣстисля в Днѣпровскій луці, пд. ч. якої (від о-ва Хортиці) прилягала до Великого Лугу (т. ж., 131).

Вар.: 1740, [модернізовано.— О. С.] Великий Луг (Голобуцький, ЗК, 384); 1770, Великий Лугъ (ІНС, I, 43); XIX ст., Лугъ Великой (Миллер, 62), Луг (пор. у козацьк. паролі: — Пугу! Пугу! — Козак з Лугу) (ОАІМ), Великая Плавня (Эв., Ист., 1892, I, 172), Плавня («Самый замечательный остров Днепра... Великий луг или Плавня») (ОАІМ); місц. нім. *Schöne Wiesen

(звідки Шинвіз — передм. кол. м. Олександрівська; тепер у складі м. Запоріжжя); суч. Плаўн'і. О. С.

II. брід («бродъ»), на Дніпрі, нижче Переяслава, попл. якого містився Татинць (див.), ототожнюван. із Злодійським шляхом; 1187,

Сдоумавъ... Стославъ. со... Рюрикомъ. поити на Половцѣ... повѣдахоуѣ бо имъ Половци. близъ на Татинци. на Днѣпрскомъ бродѣ...

Володимерь же Гльбови. приѣха к нмъ. ис Переяславльа (XV ст., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 652), днѣпрскомъ (т. ж.), Днѣпрскомъ і днѣпрскомъ (т. ж., 1843, 134).

Релятив на -ьск- від Дьнѣпрь (див.); пор. ще: Дьнѣпрська (див.) рѣка, Заднѣпрський тощо (Ук. ПСРЛ, II, 85—98). О. С.

ДНѢСТРЬ (-ь?) р., вп. в Дністров(ськ)ий лим., кол. Аккерманська зат., або (Овідіое оз. (СГУ, 174), Чорн. моря (КРУ, 31); суч. Дністѣр, рідше Дністръ й под.; в Геродота (V ст. до н. е.) Τόρις; в Овідія (43 р. до н. е.— 17 р. н. е.) Тугас; у Страбона (бл. 63 р. до н. е.— бл. 20 р.) й Птолемея (II ст. н. е.) Τόραξ; в Амміана Марцелліна (IV ст.) Danastius (Фасмер, I, 518—519) зам. *Danastrus (? — О. С.); в Аноніма Равенського (VII ст.) Tiram Oristhenis (Извори, II, 391, 395, 396); у Константина Багрянородного (X ст.) Δάναστρις, Τροβλλος; в італ. (XIV—XV ст.) Turlo, Ginestra, у тур. та араб. Turla (Фасмер, I, 518—519); у Певтінгеров. табл. (II—IV ст. н. е.) Agalings (?), іран. Aksiak, Tiagan (Соболевский, РСЗ, XIII—XX, 25); б. д., до Понегьского моря. на польнощныя страны Дунаи Дьнѣстръ. и Кавкапсинскія [помилк. зам. Қавкаисинскія.— О. С.] горы. рекше Оугорьски (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 3), Дьнѣстръ. и Кавкаисинскія горы, рекше Угорьски (т. ж., 1846, 2), Дунаи Днѣпръ [зам. Днестръ.— О. С.] и Кавькаисинскія горы. рекше Оугорьскыя (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 3), Дунай, Дьнѣстръ. и Кавкаисинскія (Чеккайскія) горы (XVI ст., ПСРЛ, XVIII. Троицк. лет., 2), а Улучи, Тиверьци съдяху по Днѣстру, присъдяху къ Дунаеви бѣ множество нхъ... по Днѣстру оли до моря (ПСРЛ, I, 1846, 5), по днѣстру. по бугу и по днѣпру (т. ж.), къ Дунаеви... по Бугу. и по Днепру [зам. Днестру.— О. С.] оли до моря... Великая Скуфъ (ПСРЛ, II, 1962, 9—10); 1224, по Днѣпру (т. ж., 742); б. л., по Днѣстру (ПСРЛ, XVIII, 6), по Днестру (XVI ст., ПСРЛ; ХХ, I. Львовск. лет., 42), Лугичи и Тиверичи... к Дунаеви... по Днестру... Великая Скифия (I-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, ХХV. Моск. летоп. св. к. XV в. Эрмитажн. сп., 339); 914, седящен Оуглѣцы по Днѣпру внизь. И посемъ прѣидоша вьн Днѣстръ (XVI ст., ПСРЛ, ХХIV. Типогр. лет., 14), углѣцы по Днепру вниз, и по сем придоша вон Днестр (серед. XVI ст., ПСРЛ, ХХХIV. Пискаревск. лет.-ц, 39), Углицы по Днепру... и посемъ придоша меживъ и Днестръ (ПСРЛ, ХХV, 347); 1164, изъ Днѣстра великого въ болоние (т. ж., 73); 1223, Приидоша... и выгонци Галичские... по Днѣстру и выидоша в море...

и вондоша... по Дньбѣстру и выидоша в море... и вондоша в рѣку Дньбѣр (т. ж., 119); 1224, выгонниши Галичские... по Дньбѣстру (ПСРЛ, XX, 1, 42); 1519, Волохи... из Волоские земли до тоя украины... Они же Геты и Даки изгнаша, сами осли и отъ Флакуса прозваша(ся) Власти. Друзии пишутъ Валаши з влох пошли... пасли стада и готовизны Римские, мост муровали на Дунае рѣку Дньбѣстръ на нмо мѣсто переведоша (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, XXII. Русск. хронограф, II, 232); 1224, по Дньбѣстру (XVII ст., ПСРЛ, XXVIII. Летоп. св. 1497 г., 50); 1332, Кориатовичи... збудовали... мѣсце славное Каменец Подолский от камня, скалы, от Хотъня... и от Дньбѣстра рѣки миль двѣ (40-ві роки XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 43—44); 1482, Махомет... от Кафы до Бѣлгорода волоского... над устем Дньбѣстровым, где в море Понтское впадает, притягнул (т. ж., 91); 1497, до Подоля вторгнули и всѣ волости около Дньбѣстра, Галича, Жидичина, Другабича и Самбора огнем и мечем повоевали [турки й татари.— О. С.] (т. ж., 99); б. д., А на сей сторонѣ Дуная, на усть Дньбѣстра надъ моремъ: Бѣльгородъ, Чернь... на Дньбѣстри Хотинъ. А то Болгарьскія и Волокска города (ПСРЛ, IV, 1929, I, I. Новгородск. 4-я лет., 623); 922, Дньбѣстръ (XVIII ст., НЛСХС, 8); 1374, do Dnestru (СГУ, 174); 1350, Turilo; 1375, Turilo; 1408, Tailo (из *Tarlo? — О. С.); 1436, Tarlo (Брун, Черноморье, I, 78); XV ст., Ньбѣстръ (Машт., ДБ, 1); 1429—1430, на (д)нистрѣ (УГ, 82, 85, 86); 1436, Niestr (СГУ, 174); 1448 Dnyastr; 1449, N(y)estr; 1453, Dnyestr (т. ж.); 1450, Dnistra (УГ, 27); 1452, на Днистри (Серг., Бесс., 338); 1459, по на Дньбѣстромѣ (Розов, 192); 1565, nad Nestrem (АЮЗР, VII, II, 197, 213); 1574, Дньбѣстрова (АЮЗР, VIII, I, 264); 1620, надъ Дньбѣстромѣ (Чрг. лет., 6); 1656, ку Дньбѣстроѣ (Самовидец, 46); 1671, рѣку Тираду (vulgo Dniestr) (АЮЗР, I, X, 318); 1711, Днистро (СГУ, 174); 1734, ad ripas fluii Turgae (АЮЗР, III, III, 81); 1788, Dniester (Walach. Schmid, карта); XVIII ст., In Ipse Turgae seu Nesrri... Nestro (Шмидт, II, 776); XIX ст., Дньбѣстрѣ (Шараневич, Иссл., 4), (Д)нистерѣ (Гол., Нар., I, 569), Ньбѣстру (Гол., 100), рум. Nistrul (Reginpea), Nistru (Карп., 123); суч. молд. Ньбѣстру; рос. Дньбѣстр, фолькл. (гіпотетично) Настасья рѣка (Сумцов, 286); укр. (на Буковині) Бѣрег (у 'Берез'ї), Бѣри; Турла (біла гирла, головне річище); Нистѣр (до Нистрѣ, над Нистромъ, на Нистрї) (Карп., 123), Гч'н'їстар, Дч'н'їстар, Д'н'їстро; найчастіше Дч'н'їстер (переважно на Підкарпатті й у Галичині).

Похідні: рр. Старий Днистер (с. Стриганці I.-Ф.; 1970, ME); Віднога Днистрова, на ній с. Днистрик-Головецький (суч. Днистрик) Старосамбірськ. р-ну Льв; нп Поднистрияни, Демька-Поднистрияньска кол. Стрийськ. округи (СГУ, 173—174); Піднистрияни Жидачівськ. р-ну Льв; Днистроє Борщівськ. р-ну Тр; кол. Днистроєське Могилів-Подільськ. р-ну і Наддністрияньске Мурованокуриловецьк. р-ну Ви; Днистроєцьк Красноокнянськ. р-ну і Днистроєське Біляївськ. р-ну, Білгород-Днистроєський Од; Миколаїв-Днист-

рѣський (ІМСУ, Льв, 440, 470—473), на місцях як Миколаїв-над-Днистром (частіше Миколаїв) Льв; Тираполь і Нистроени (МРСР); Наддністриянина (УРС, II, 586); істор. Подьястрие, Подньбѣстроє, Подньбѣстра, Подньбѣстрия, Задньбѣстрие (Новицкий, II, 629, 277); рум. «Transnistria»; рівнина Наддністрияньска, Верхньонадністрияньска (ІМСУ, Льв, 262, 182); берег Днистроєвий (с. Різдяни Галицьк, р-ну I.-Ф.); дол. Днистрова, гори Днистроєв, вода д'н'їстр'анка (СГУ, 174); Днистроєвський лим. (ОАІМ); Лиманъ Тураа, или Дньбѣстроєвскої (Дньбѣстроєвскої); XVIII ст., Дали намъ земли отъ Дньбѣстра до Богу Граници нам по Бендерску дорогу, Дньбѣстроєвий, Дньбѣпроєвий — обидва лиманы (Гідр. НІП, 30—34).

Форми Danastius (помилк. зам. Danastrus?), Danaster, Danastrus, Δαναστρίς пояснюють як: 1. *dāna-// *dāna- + -istr-, тобто ті ж компоненти, що й у назвах Дньбѣр (див.) та 'Іотроє «Дунай»; пор.: нібито сарм. р. Істр у Моск. обл. та ст.-інд. is-iga- «дужий, свіжий», гр. «ερός»; 2. *Dānu-paz-дуб «ближча річка»; пор.: авест. nazdub «ближче», н.-перс. pazd «близко»; д.-інд. pēdīyas «ближче»; на відміну від Дніпра (див. Дньбѣр), *Dānuaraga, — «дальшої річки» з д.-інд. āraḡas, авест. araga- «задній, віддалений»; 4. *Danasras «швидкоплинна, швидкострумуюча»; нібито з лат. āser, д.-сл. ostrъ; 5. гібрид тину ісп. Guadiana, Guadalquivir; 6. прасл. *dъnъstrъ < *dъno-istrō; 7. назву не пояснено. Не відкидаючи зв'язку 1-го компонента назви з іран. середовищем, звертають увагу на її 2-й складний, споріднений із гідронімами: Стрий, Стрїпа (2) п. Днистра; Стрѣж (Стрѣж, Стрѣвѣць, Стрѣвѣгор; польськ. Strwiąż) л. Днистра; Стрѣга л. Стрѣжѣ; Стрѣвакка л. Бистриці-Тисменицької п. Днистра; Стрїники л. Пастівника в бас. Стрѣжѣ та ін.; пор. -стер- у Стрѣв'яж (Стрѣв'яж) і Днистер (Дньбѣстр) кол. Danaster. Як створений за моделлю «річка (*dāna-, *danos) + річка (-str- < і.-е. *-sr- «швидко»)», в якій 1-й компонент відбиває тогочасну мовну ситуацію Пд. України, а 2-й — середньої смуги Сх. Європи (Петров, Етн., 67—68; Фасмер, I, 518; ГУММЗ, 20—21; Абаев., Осер., 19, 38, 162, 236). За Ю. О. Карпенком, не Дн-е залишком основн. назви з уточненням (-іпр та -істр), а навпаки, ці 2-гі елементи, ймовірно, є слідами давніх протоназв, до яких скіфи додавали географ. термін Дн- (Dānu-); пор. «ріка Волга» (Карп., Акт., 12). Із тим, що Днистер давніше іменувався фракійцями також як Істрос (див. Дьнаи), узгоджується сенс ін. назви цієї р.— Тірас; обидві семантично «швидкі», й, можна думати, що Тірас — скіф. переклад давн. фрак. назви, яку ін. угруповання скіфів законсервувало в назві Днистер (т. ж.). Як між назвами Danastris, Danaster (аналогічно Danapris, Danaper) і їхніми сл. відповідниками (Дьнѣргъ, Дьнѣстръ) існував даксько-фрак. проміжок: іран. *dānu- + *Istr-os > *dъn-istr-os > (на фрак. основи) *dъnъastr > (на сл.) *Дьнѣстръ; причому стосовно початк. *dānu- + *Istr-os (> *dъn-istr-) значають, що його сл. розуміти як «орієнтований за Істром» (Трубачев, 217), хоч тут можна

й поставити під сумнів фонетичн. ряд *ā > ū > ь > нуль звука; очевидно (за наявності фрак. dāp-), ā > ь > нуль звука (див. *Дѣньпрѣ*) (ГУММЗ, 29), а зам. т. зв. «орієнтації» назви однієї р. на ін., можливо, логічніше шукати механізму їх розподібнення за умов попередньої «однойменності»; мабуть, не враховано також деяких акцентуаційн. моментів (пор. Δ'αναστρῖς > *Дѣньстрѣ > Дністер), із яких випливають часокількісні зміни тощо. Можливо, гр. Δ'αναστρῖς (лат. Danastrus) слід інтерпретувати як *Dānāstris (-ūs; з ē на місці *-ā-), звідки внаслідок перенесення наголосу на 2-й склад дістаємо *Dānāstrīs (*Dānēstrīs, -ūs) > Дьнєстрѣ (*Дѣньстрѣ*; ā ē наголошеном). Ненаголошен. -ā на пд.-сл. (болг.) ґрунті змінюється на -ъ; пор. болг. діал. *Осъм* < Asatusъ (Георгієв, ИСИЯ, 30; ГУММЗ, 29—30). О. С.

ДАДЬКОВЪ, м. («градъ») в Болохівськ. землі; тепер не простежується; 1241, и поима грады ихъ. Деревнѣчъ Гоубиѣнъ. и Кобоудъ. Коудинѣчъ городѣчъ. Божскыи Дядьковѣчъ (дядьковѣ) (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет.,

792), и водасть имъ взати Дядьковѣчъ градъ. ѿтоуда же плѣннѣвъ землю Болоховьскоую (т. ж., 792). Пор. сс. *Дядьковичи* Дубнівськ. й Ровенськ. р-нів Рв.

Посесив на -ов- від особового ім. *Дядько*; пор.: ст.-укр. антропоніми *дядько*, *дядь*, *дядьковичъ* (ССУМ, I, 342); Симеонъ *Дядьковичъ*, боярин галицьк. (Ук. ПСРЛ, I, 282), *Дядьковъ* Исидоръ, псковитянин (т. ж., 311), *Дядьковъ* Михайлъ, псковськ. гість (т. ж., 311). Пор. припущення В. Т. Пашуто про належність м. відомому кормильцю — «дядьке» князівськ. Мирославу, очевидно, батькові Семена *Дядьковича*, який служив пізн. кн. Льву (Пашуто, 144—145). Л. М.



ЕПИСКОПЛИ, ворота, в м. Переяславлі Руському, суч. Переяслав-Хмельницький Кв; тепер не простежуються; 1136, приде Всеводь... к Переяславлю. и стояша подъ городомъ три дни и бишася оу *еплихъ* воротѣ. и въ княжихъ воротѣ (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат., лет., 297), у *епископлихъ* воротѣ и въ княжихъ (т. ж., 1843, 13), *Епископли* (Ук. ПСРЛ, II, 106).

Посесив на *-j(и) від д.-р. *епископъ* «церковний ієрарх» (із гр. «επισκοπος» «наглядач, страж; хранитель; спостерігач» і под.); «Належні *епископові*» на відміну від *Княжих* (див. *Княжьи*) «Належних князів». Пор.: вул. *Епископля* (*Пискупля*, *Бискупля*) (Ук. ПСРЛ, II, 106)

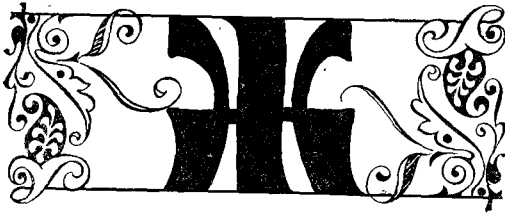
і двір *єпиль* (Срезневский, I, 829) у Великому Новгороді, але намѣстїє *єпископское* (т. ж.). О. С.

ЄРЄЛЬ, ур. («мѣсто»), попл. пізн. с. *Старий Орлик* (тепер у складі с. *Орлик Орлицької с/Р* Кобеляцьк. р-ну Пд) «досить гострому *куті*», створеному гірлом р. *Орелі* л. Дніпра (Кудряшов, 99) вище р. Самари; 1183, Роусь... стояша на мѣстѣ. нарѣцаемѣмъ *Єрель* егоже Роусь зовѣтъ *Уголь* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 631—632); *Єрель*, его же Русь зовѣтъ *Уголь* (т. ж., 1843, 128).

Як: *Угла*, *Уголь*, *Єрель*, *Богъ* (Ук. ПСРЛ, II, 489), *богъ*, *босе*, *босъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 98).

Похідні (за суміжністю): 1491, пришли на пашню на *Орель* и на Самару и на Овечью Воду (СИРИО, ХLI, 113); 1501, на *Орель* татарове разганяли (т. ж., 347); 1502, на усть *Ореля* жъ Днѣпрѣ, или на усть Самары у Днѣпра жъ (т. ж., 377); 1550, р. *Ареля* (Кудряшов, 97); 1562, р. *Ариэль* (т. ж., 98); 1633, нп *Орелі* (т. ж., 98); 1559, на поляхъ Черкаскихъ... на *Ореле* (Кн. пос., I, 182); 1571, А отъ *Орели* до Самары днища съ три (Беляев, прилож., 19); XVI—XVII ст., *Орель*, *Орбль*, *Арбль* (*Арбли*) (КБЧ, 1848, 11—13, 19); XVII ст., гостинці (шляхи) *Орблские* (АКПГУ, II, 38); 1687 (1697), за (рѣкою) *Орбляку* (~1730 р., Величко, III, 12, 436); 1732, *Орблю* (Самовидец, 316); 1768, на *Орбли* (ИНС, 198); 1884, по *Ориль-ричку* (Нов., Нар., 21); XIX ст., *Орликъ* (Семенов, III, 674), *Ореля* (Маркевич, 457); суч. *Оріль* (ІМІС, Пд, 735, 759, 760, 762, 771); сюди ж рр. *Оріль Верхня*, *Нижня* (також *Орілька*), *Гнила* (вона ж *Мала*, або *Попільнушка*) бас. *Орелі* (Эв., Вольн., 142, 222); *Орчик* (< **Єрльчикъ?*) п. *Орелі* (СГУ, 402) та ін.; нп *Орлик Орлицької с/Р* Кобеляцьк. р-ну Пд (відоме з 1633 р. як *Орель*; Кудряшов, 99) та ін.

Як: 1. вказівка на порубіжжя (виходячи з протиставлення «русському» *ѡголъ* тюрк. *Єрель*, яке зближували з *Урал*); 2. «рїчка, що тече зви-висто»; пор. джагатайськ. *орель-шурель* «сям-там» (Эв., Вольн., 154; Эв., Топ., 393); 3. спадкоємець Геродотового Γε'ρροϋς (із Γ на місці у [j]) < скіф. *Угага, від уга- у значенні «кут (рос. *угол*)» (Соболєвский, 35); 4. із тюрк. *аігілі* (пор. як *агілі*; Радлов, I, 704) «кривий, косий»; тур., азерб., алт., казах. *аігу* «вилкоподібна гілка, тріщина, кут», *аігулу* «кутастий» (Фасмер, III, 151). Останнє найімовірніше. Див.: *ѡгълъ*, *ѡгъла*, *Богъ* П. О. С.



ЖАДЬНЬ, м. («градъ») у Волинськ. землі; суч. с. *Жадень* Дубровицьк. р-ну Рв; 1240, Пришедь [Батий.—Л. М.] ко граду *Жадну*, и уби градъ двенадцатми пороки, и не може взяти (XVI ст., ПСРЛ, XX, І. Львовск. лет., 159).

Семантичним способом від д.-р. *жаднь*; пор.: ст.-сл. *ЖАДАТИ*, *ЖАДЪТИ*; рос. *жаждат*; укр. *жадати*; польськ. *żadać*, чes. *žadati* з ін. ступенем чергування: лит. *gōdas* «жадоба», *godūs* «скупий» (Фасмер, II, 33). А. К.

ЖЕДЬЧЕВЬЄВЬ, м., над р. Тетерів у Поліссі; як на р. *Жидь* п. Дніпра (КС, 1882, IX, 437); 1257, и взя Городокъ. и Съмоць. и всь города. съдѣщина за Татары Городескъ. и по Тетереви до *Жедьчевьева* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 838).

Як **Жедчевь* (Андріяшев, 52); можливо, сл. посесив на -ев- від балт. особового ім. типу д.-прус. (1396 р.) *Gedike* (Томоров, ПЯ, IX, 182), лит. *Кгедейка* (Віґа, I, 225), *Gedeta* (Віґа, III, 137) тощо з послідовною сл. фонетичн. і словотвірн. модифікацією. І. Ж.

ЖЕЛАНЬ: І. р., л. Стугни п. Дніпра; як м. в Київськ. землі (Барс., 125; Тихомиров, 33), на місці кол. с. Микільська Борцагівка (Соболевский — ИОРЯС, XXV, 1923, 27) тепер у межах м. Києва; або суч. смт *Жуляни* Києво-Святошинськ. р-ну Кв (Барс., 125), хоч воно й обжилося досить пізно як належне Київськ. Софійськ. м-реві (Закревский, I, 311); 1160, и приспѣ Мьстиславъ Изяславичъ к Ростиславу, и бишася на рецѣ на *Желань* (ПСРЛ, V, 1925. Софійск. 1-я лет., 168). Пор. ше: XIX ст., р. *Желань* (Похил., 20), вона ж р. *Борцаговка* (т. ж., 17; Похил., УКР, 83), р. *Борцовка* (Новицкий, 51), р. *Борцовка* (Похил., УКР, 84), р. *Żelany* (Rulik., ОРК, 49); 1729—31, с. *Жилане* (Чт. ОНЛ, 1893, VII, 41); 1869, сел. *Жиляны* (Левицкий, Беневский, 190); 1907, с. *Желяне* (БКМ); суч. смт *Жуляни* Києво-Святошинськ. р-ну Кв.

Як: 1. (р. й м.) від скіф. (або кіммерійськ.?) етноніма Γελωνός (Соболевский, РСЭ, 305—306); 2. посесив на *-j(ь) (Фролова, 113); 3. від сл. основи *žel-* // *žal-* з і.-е. **gēl-* (можливий перебіг **gol-*); сюди ж с.-х. *жл* «узбережжя, берег», *жлѡ* «пісок, піщана місцевість, невисокий берег»; д.-ц.-сл. *жаль* «могила»; пор. польськ. *Żalna*, *Żalno*; с.-х. *Жална* (Роспонд, Стр., 28). Імовіріше, іменник (прасл.) на -апъ; від балт. **gil-*, пор. прус. *gilīn*, *gilūs* «глибокий» (Дригалкин — М-во, 1976, № 6, 26—29). Див. ше Нерозник, НДГ, 72.

II. ур.; як рівнина зх. Києва (Добр., 3В, 8; Висоцький, 39), що підходила до Києва прибіл., де тепер поч. Брест-Литовськ. проспект (Рыба-

ков, РДН, 22); 1093, *Стополкъ* же выииде на *Желаню* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 221); 1146, и пришедь ста на *Желани* (т. ж., 313); 1093, на *Желаню* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 212); 1162, Торци же постигоша возы ихъ на *Желани* (т. ж., 518); 1169, настигоша Берендичи Володимира на *Желани* оу Доброгобужа (т. ж., 534); 1093, Святополкъ же выиде на *Желяню* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 7); 1146, на *Желани* (т. ж., 35, 233); 1160, на *Желяни* (т. ж., 75); 1169, Ярополкъ же съ Берендичи настиже Володимира на *Желани* у Доброга дуба (т. ж., 80). Пор. *Желань* (Закр., Планы, II), *Жельань* I (див.). І. Ж.

ЖИДИЧИНЬ, м., у Волинськ. землі; на р. Стир (Барс., 74); суч. с. *Жидичин* Ківерцівськ. р-ну Вл; 1227, еха Даниль въ *Жидичинъ* кланѣтса и молитиса. стмоу Николъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 751); 1262, Данило, кроль русский... на всь мѣста и замки над Теревю и инными рѣками... також *Жидичин* и Звягель, в которых татаре сами мешкали (XVIII ст., ПСРЛ, XXII, 208).

Можливо, посесив на -ин- від антропоніма **Жидича*? А. К.

ЖИДОВЕ, р-н давн. Києва (Соловьев — ОЗ, 1851. Т. 79, № 11—12, 41); 1124, погорѣ Горы. и монастыре вси что ихъ на Горѣ въ градѣ и *Жидове* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 288); 1125, бысть суша великая, и Киевъ мало не весь погорѣ, и церкви, и монастырѣ, и *Жиды* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 292).

Семантичним способом із *pluralia tantum* на -ов(є) від д.-р. етноніма *Жидъ*. І. Ж.

ЖИДОВЬСКЫЄ, ворота, в пн.-зх. ч. давн. Києва («город Ярослава»); р-н суч. Львівськ. пл.; *Львівські* — з к. XIII ст. (Максимович, II, 113); із 1835 *Житомирські* (Сементовский, Киев, 107); тепер не простежуються; 1146, И приѣхавъ же Оулѣбъ въ свои полокъ. тако же Иванъ. и поверга стагъ и поскочи къ *Жидовьскымъ* воротомъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962.

Ипат. лет., 326); 1151, а Изяславъ Двдвич ста межѣ Золотыми вороты и межѣ *Жидовьскими* (т. ж., 427), Ростиславъ Мстиславич... ста передъ *Жидовьскими* вороты (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 52).

Релятив на -ьск- від *Жидове* (див.), в основі д.-р. етнонім *Жидъ* (Довнар-Запольский, 60; Толочко, 93). І. Ж.

ЖИТАНЬ, ур., біля м. Володимира-Волинського (Ук. ПСРЛ, II, 108), суч. райцентра Вл; 1261, а Василко князь с ними. и не дошедшоу емоу города. и ста на *Житани* на ночь (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 850); 1283, и... поидоша к Володимѣроу. и стаха на *Житани* (Телебуг) (т. ж., 892).

Іменник на -ань від д.-р. апелятива *жито* «їжа» (Срезневский, I, 878); пор.: укр. *жито* (рос. р о ж ь); білор. *жыто* «хліб, зерно» (Фасмер, II, 57; Роспонд, Стр., 27, 28), *Житань* «місце, де засівали хліб»? А. К.

ЖЬЛЬНИ(НЬ), м. («городъ», «градъ»), в Переяславськ. землі; суч. с. *Жовтине* Чорнобавівськ. р-ну Чрк (Ук. ПСРЛ, II, 107); 1116,

Ярополкъ Володимирчъ срубн городъ *Желни*. Дрючаномъ ихъже полони (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Сузд. лет. по Академич. сп., 291), Ярополкъ же срубн городъ *Желгди* Дрючаномъ ихъже бѣ полонилъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 283), Ярополкъ... срубн градъ *Желанич*... (XV ст., ПСРЛ, V, вып. I, 1925. Софийск. 1-я лет., 159), город *Желни* (XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 27), град *Желанич* (т. с., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 48; ПСРЛ, XVII. Никаноровск. лет., 29), городъ *Желни*, и дасть его Дрючаномъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 24); 1512, на Климьятинъ... прозываемое *Жовнигъ* (Клепатский, 427); 1604, *Zolnin*, *Zownin* «па Sule... на grupcie Klimiatyńskim» (Zr. dz., XXII, 699); 1632, из *Жолнина* (Воссоед., I, 129); 1638, ку *Жолнину* (1730 р., Величко, IV, 230); 1653, *Жолнино* (Воссоед., III, 405); 1658, *Жовнигъ* (Акты ЮЗР, IV, 115); 1666, подъ Ирклѣвемъ... Буромлею... Кропивною... *Жовниномъ* (Акты Арх. ком., VI, 125); 1843, *Жовнигъ*, *Жолнигъ* или *Долнигъ* (?) (Гагарин, II, 117); к. XIX ст., *Жовнино* (КС, 1899, дек., 178); 1907, *Жолнигъ* (Ук. ПСРЛ, II, 107); суч.: *Жоуѣнин*, *Жоуѣнине*; рідко, *Жоуѣнино* (МЕ, 1958).

Похідні: 1556, моск. гонецъ Володимиръ Матвеевичъ *Жолнинский* (Кн. пос., I, 251); 1603, отъ *жолнинцовъ* ѣ чигиринцовъ (Лазаревский, Очерки, I, 251); 1649, сотня *Жовнинская* Чигиринск. полку (Реестра, 18); 1671, в Лукомли за вовцѣ Хведора *Жовнинского* (АКПГУ, I, 207); суч.: *Жоуѣнин'с'кий*, ліс; *Жоуѣнин'с'ка*, гора; мешканці *Жовнина*: *жоуѣн'ани*, *жоуѣн'анич*, *жоуѣн'анка*, *жоуѣн'аки*.

Як: 1. сумнівна ідентичність *Жовнина* й *Жельди* («Чому *Желди* — *Жовнин*, а не *Жевѣ* поблизу Чернігова?»; Марк., О нар., 2); аналогічно й щодо «*Желанич*» (див. вище), виникл., як і форми *Желни*, *Желни* й под., на базі, очевидно, графічно невизнач. прототипу **Жельгичин* (ѣ), звідки укр. закономірне *Жовнин*; 2. від назви птаха [? — О. С.] *жельгны* через катойконім, мовляв, у «стародавній «Україні» *дручани* прозивалися *желнами*» (Максимович, II, 344). Імовіріше, посесив на -ин- від власн. особового ім. *Жельгана* // *Желна* (Тупиков, 147), зафіксованого й на Середньонаддніпряньск. Лівобережжі в ст.-укр. вар. (пор. 1649, *Жолна*; Реестра, 290) й похідн. від нар. назви дятла й вивільги (іволги) (Стрижак, ППНП, 82). Див. ще: Нерознак, НДГ, 72—73. О. С.



ЗАДЕС(Ь)НЬЄ, територія, за р. *Десною*; суч. *Задесення*; 1149, а ИзАславъ пришедь землю нашу поневоваль. і по *Зайбсьню*. городы наша

пожегль (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 377).

Іменник, утворений за допомогою преф. *За-*, який служить для передачі відтінку просторовості, й суф. **-ье* на означення збірності, від гідроніма *Дес(ь)на* (див.); пор. ще: *Заволочье*, *Зарѣбье*, *Загородье*, *Заборовье* та ін. (НЛСХС, XLIX). А. К.

ЗАЛОЗЬНЫИ, шлях («пѣтъ»), із Києва, повз Канів, далі, гіпотетично, тер. Середньонаддніпряньск. Лівобережжя, виходячи на пізн. Муравський шлях і пов'язуючи Наддніпрянщину через Дін і Тмутаракань із Понтом (див. *Понтьскоє*, море) та Хозарією (Кудряшов,

108—109); 1170, а оуже оу на и Гречьский путь изъѣтимають. и Солоньи и Залозньи (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 538), *Залозный*, *залозны* (т. ж., 1843, 97).

Похідні: 1168, и стоиша оу Канева... дондеже взиде. Гречникъ и Залозникъ (т. ж., 1962, 528); 1170, пакостити гречнику и залознику (т. ж., 541); 1167, Грѣчникъ и Залозникъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 79); 1169, Гречнику нашему и Залознику (т. ж., 83); 1168, Гречникъ и Залозникъ (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 308) та ін. Пор. ще: 1666, *Залозной* Семен у с. Васьківці й Кондратеї (МПК, 18, 52) у м. Чорнухи, суч. райцентр ПЛ; 1507, р. *Zalozna* в бас. Варти (ПН) «і» ін.

Ад'єктив на -н- від *Залозы* (пор.: 1169, Греческий... и Солоньи, и Залозы; ПСРЛ, VII, 82) чи пор.: *Залозьный*, *Залозьникъ*; Срезневский, I, 927) **Залозье* як напрям на Дунай (Держ., 16), що менш імовірно. *Залозы* шукали в понизів'ї Дніпра, в р-ні р. Каланчак (вп. в Каркінітську зат.) та ін., тепер локалізують на сх. від Дніпра, «за лозами» (плавнями) Дніпровськ. луки, багаті на гідронімію з компонентом *Лоз-* (кілька *Лозуватих*, *Лозуваток*, *Лозівок*, *Лозових* і под.), а також *Верб-* (*Верб'єві*), *Івк-* тощо (Кудряшов, 108—109, 145). Пор. ур. *Лозы* pobl. давн. Києва в р-ні Дорогожич. Див. ще *Грѣчьский*. О. С.

ЗАРѢБЪ: 1. брід, на Дніпрі pobl. кол. м. *Заруба* в Київськ. землі; очевидно, в р-ні кол. с. *Зарубинці* Канівськ. р-ну Чрк; 1223, и придоша к рѣцѣ Днѣпру на *Зарубѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 505); 1224, на *зарубѣ* къ острову Варезескому (XV ст., ПСРЛ, V, 1925. Софийск. 1-я лет., 204); 1151, Сдумавше же Олговичи съ Половци, оставиша князя Юрія съ Давыдовичемъ Володимиромъ и съ коши противу Витечева, а сами поидоша къ *Зарубу* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 52); 1223, къ рѣцѣ Днѣпру на *Зарубѣ* ко острову Варязьскому (т. ж., 130); пор.: 1151, бродъ *Зарубьский* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 425).

Семантичним способом від ойконіма *Зарѣбъ* II (див.), вар. *Зарѣбьский* (див.).

II. м., в Київськ. землі, на п. б. Дніпра (Барсов, 124), pobl. кол. с. *Зарубинці* Канівськ. р-ну Чрк в ур. Церківщина (Толочко, ККЗ, 146); ще як: 1. на Багуровій горі (Каргер — СА, 1950, XIII, 46); 2. в р-ні с. Трахтемирів того ж р-ну (Хребтов, 62); 3. згадане Птолемеєм м.

Азарум, або *Заром* (Татищев, II, 163) та ін.; 1096, і придоста къ *Зарубу* [и ту] перебродистася (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 231); 1152, к *Зарубу* (т. ж., 331), пришедшо вборзъ к *Зарубу* и перебредоша чересь Днѣпръ (т. ж., 332), перебродиса оу *Заруба* (т. ж., 335); 1096, к *Зарубу* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 112); 1105, пришедъ БонАкъ зимѣ на *Зарубѣ* Торкы и Берендѣѣ (т. ж., 257); 1146, и переиде Днѣпръ оу *Зараба* (т. ж., 323); 1151, к *Зарубоу* (т. ж., 426), Всеволодичъ Стославъ перебѣгоста Днѣпръ выше *Заруба* (т. ж., 440); 1156, поиде *Гюрги* понма со собою ИзАслава Двдвича и Стослава Слговича къ *Зарубу* на снемъ с Половци (т. ж., 485); 1096, и придоша ко *Зарубу* и ту перебродившеса (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 9); 1151, у *заруба* (т. ж., 55); 1156, иде Юрьи Володимирчъ ко *Зарубу* на снемъ съ Половци (т. ж., 64), а Юрьи отъ *Заруба* иде къ Киеву (т. ж., 65).

Похідні: XVI ст., гора *Зарубина* (КБЧ, 107); 1852, *Зарубенцы* (Фунд., 82); ур. *Городки Зарубские*, воно ж *Сурыи*, *Трубы* (Каргер — СА, 1950, XIII, 34); 1552, м-р *Зарубьскый светое Пречистое*, ц. *Зарубьская Телехътемировъская* (АЮЗР, VII, I, 121, 98).

Семантичним способом від д.-р. *зарбѣ* «засіка, укріплення з повалених дерев» (СРЯ XI—XVII, V, 289); пор.: укр. діал. *заруб* «перегородка між током і запіллям» (Шило, 245), «мала кошара на худобу» (Гоцкій, 129); основа *-rqb-, звідки апелятиви на означення лісових *вируб-ок*, пор.: польск. *rogeba*, *zagęba*, *węba* (Роспонд, Стр., 17). І. Ж.

ЗАРЬБЬСКЫИ, брід («бродъ»), він же *Зарбѣ*, біля одноїмен. м. Київськ. землі на п. б. Дніпра; пор. кол. с. *Зарубиці* Канівськ. р-ну Кв; 1151, бродъ *Зарубьскыи*... *Гюргевичъ* же и Стославъ Всеволодичъ и Половци дици приѣхаша к *Зарубескомоу* бродоу (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 425).

Релятив на -ьск- від назви м. *Зарбѣ* (див.). І. Ж.

ЗАРЬТЫИ, м., в Чернігівськ. землі (Ук. ПСРЛ, II, 114); як: 1. кол. с. *Разрытое* на р. *Реть* л. Десни, pobl. м. Кролевця См або м-ко *Реутинці* (7) чи с. *Ретик* і под., десь за р. *Реть* (Барс., 76); 2. г-ше пд. р. Сейму, вище гирля р. Виру (Голубовский, История, 117—118), тепер Білопільськ. р-ну См; 3. між Виром і Путивлем (Насонов, 225); 1160, иде в *Зартыи* и ту перебивъ иде опАтъ. взвративсА оу Вырь (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 505), а самъ ИзАславъ шель бАше в поле. и ту стоявшє и шедше к *Зарытому* (т. ж., 508); 1159, иде в *Зартыи* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 679), въ *Зартыи* (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 71).

Як: 1. від гідроніма *Реть* // *Реть* (Ук. ПСРЛ, II, 114); 2. аналогія до половецьк. антропоніма *Басты*(и), монголо-тат. *Баты*(и) (Голубовский, История, 118); пор.: 1223, князь великий Половецьскый крестися *Басты* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 119); 3. відапе-

лятивне утворення за допомогою преф. *За-* від дієсл. *рыти*; пор. гоґь, ізгоґь, роґоґь «джерело, струмїнь» (Smilauer, II, 376); польск. *Zagęte*, рос. *Зарой* (Роспонд, Стр., 74); ст.-сл. **РОГЪ**, болг. *rov*, с.-х. *rōv*, чес. *rov* і под. (Варбот, Морф., 133). А. К.

Очевидно, нар.-етимол. від *Зарьт-; пор. р. *Реть* < *Рьтѣ. «Той, що за *Реттю*? Інакше: Нерознак, НДГ, 75. В. ред.

ЗАРЬЧЬСКЪ, м., у Волинськ. землі (Ук. ПСРЛ, II, 114); суч. с. *Зарицьк* Ровенськ. р-ну Рв; 1150, ИзАслав же ида мимо Первосопниці. поже *Зарбческѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 329), выше Пересопниці... *Зарбческѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 409), мимо Пересопниці... *Зарбческѣ* и ста у Мылська (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 49; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 49).

Релятив на -ьск-, утворен. за допомогою преф. *За-*, від д.-р. *рѣка*; пор.: рос. *Зарайск*, *Заволжск* і под. (Роспонд, Стр., 65). А. К.

ЗБЫРАЖЬ, див. *Събыражъ.

ЗВЕНИГОРОДЪ, мм.: І. в Галицьк. землі; суч. с. *Звенигород* Пустомитівськ. р-ну Лв; 1086, *Ярополкъ* же съде Володимери. и пересѣдєв

мало дни. иде *Звенигороду* (ко *звенигороду*) (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 206); 1144, иде Володимерь къ *Звенигороду* (т. ж., 311); 1087, *Ярополкъ*... іде *Звенигороду* (къ *звенигороду*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 197); 1144, послашасА Галичанє по Ивана. по Ростиславича въ *Звенигородѣ* (т. ж., 316); 1202, посадиша и в Галичъ Володимира. а Романа во *Звенигородѣ* (*звенигородѣ*) (т. ж., 718); 1206, седе же... Романъ во *Звенигородѣ* (*звенигородѣ*) (т. ж., 723); 1208, ко *Звенигородоу* (*звенигородоу*) (т. ж., 724—725); 1226, во *Звенигородо* (*звенигородѣ*) (т.

ж., 748); 1235, околѣ *Звенигоро* (т. ж., 776); 1087, къ *Звенигороду* (к. XV — поч. XVI ст., ПСРЛ, V, 1851. Софійск. 1-я лет., 148); 1144, ко *Звенигороду* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 34); 1209, на *Звиногородѣ* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 330); 1210, во *Звиногородѣ* (*дзвиногородци*) (т. ж., 331), 1211, ко *Звиногороду*... изъ *Звиногорода* (т. ж., 331); 1389, град *Звенигород* со всеми волостыи и Галич (XVII ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 91).

Похідні: 1146, створиша вѣче *Звенигородьчи* [ч перероблено в ц; вар. *звенигородци*. — Л. М.], *Звенигородьчи* (ПСРЛ, II, 1962, 320); 1208, придоша ко *Звенигородоу*. *Звенигородцємъ* [ц перероблено в ч; вар. *звенигородцем*. — Л. М.] (т. ж., 725); 1144, вѣчъ створше *Звенигородци* (ПСРЛ, VII, 34); 1211, *Звиногородци* (ПСРЛ, II, 1843, 331).

Як: 1. не простежується (Барсов, 102; Тихомиров, 334); 2. (хйбн.) між гирлами Серету й Збруча до Дністра (Лихачев, II, 414; Роспонд, Стр., 52); 3. (найімовірніше) в центрі суч. с. *Звенигород* Пустомитівськ. р-ну Лв, де виявлено д.-р. г-ше на підвищенні, оточен. р. Білкою (Ратич, Древн., 22—23; Ратич, 137); пор. ін. *Звенигороди*: а) в Моск. землі (Ук. ПСРЛ, II, 115), суч. Моск. обл.; б) в Київськ. (т. ж., 115) землі, пор. м. *Звенигородка*, райцентр Чрк (на

місцях *Звиногор'одка*); 1792, Zwiņogródka (АЮЗР, V, I, 560), pobl. гори *Звенигора*, де, за переказами, *дзвонили* при наблизненні ворога (1968, МЕ); 4. с. в Бучацьк. р-ні Тр.

Аналогії: *Звенѣгород* у Болгарії (Никонов, КТС, 146), *Zmigród* (< Zwiņigród) у Польщі (Tasz., I, 189) тощо. Л. М.

II. в Київськ. землі, між Києвом і Василевом; як г-ща: 1. Сиракове, біля с. Хбтів Києво-Святошинськ. р-ну Кв (Древности, 1876, VI, 44; Чт. ОНЛ, 1879, I, 37—43; Андріяшев, 43; Рыбаков, Пслитич., 79); 2. в с. *Д віяковѣ* Васильківськ. р-ну Кв (Максимович, II, 320—321); 3. с. Віта-Попштова Києво-Святошинськ. р-ну Кв (Махновець — Жовтень, 1982, VII, 35); 1097, ведоша и *Звенигороду* (помилк., замість *Българооду*. — I. Ж.) иже есть городъ малъ оу Києва *яко* десати версть и въдале (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 234); 1150, Изяславъ... поиде ис Києва... противу Володимру... къ *Звенигороду*... от *Звенигорода* къ Тумащю (т. ж., 400); 1151, многое множество шедше и стаща оу *Звенигорода*... и не дошедше стаща оу Василеня (т. ж., 434); 1235, срѣтоша ж ъ Половць оу *Звнигорода* (т. ж., 773); 1097, во *Звенигородѣ* [помилк., зам. *Съдвизжьнь*. — I. Ж.] (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 13); 1151, у *Звенигорода* (т. ж., 54).

Похідні: 1146, створиша вѣче *Звенигородьчи...* и начаша сѧ *Звенигородьци* оттолѣ бити (ПСРЛ, II, 1962, 320), перешедши мостъ *Звенигородскій* [помилк. — треба *Съдвизжьньскыи*] на торговици (ПСРЛ, VII, 13). I. Ж.

Семантичним способом від д.-р. (спільносл. характеру. — ОЛ, 1976, VI, 130—136) *звенигородъ* (< *zvņigrordъ) «укріплене місце, де *дзвонили* під час наблизнення ворога», пор. 1552, гапнуј zwon у Житомирськ. замку (АЮЗР, VII, I, 143); в основі *zvъn- // *zvop- (пор. прасл. *zvōniti) і *gordъ > *городъ* (Tasz., I, 189; Фасмер, II, 86; Никонов, КТС, 146; Роспонд, Стр., 52). I. Ж., Л. М.

ЗВѢРИНИЦЬ, ур., на р. Трубежі л. Дніпра в р-ні м. Переяслава Руського; суч. Переяслав-Хмельницький Кв; тепер не простежується; 1149, Гюрги... поиде ѿ Стрѧкве. мимо городъ... и ста межи валома... ѿб оноу стороноу Труубеша. за *звѣринцемъ* оу рощенна (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 379), ѿб ону сторону Трубежа, за *Звѣринцемъ* (т. ж., 1843, 43), *Звѣриниць* (XX ст., Ук. ПСРЛ, II, 115); пор. ще: *Звѣриниць* (*Звѣринци*), ур. у Великому Новгороді (т. ж.); *Звѣриниць*: I. передм. в суч. Києві; 2. ліс с. *Підзвѣриниць* у Городоцьк. р-ні на Льв; 4. ур. (*Звѣриниць*) у с. Паланка Тульчинськ. р-ну Вн та ін.

Семантичним способом від д.-р. *звѣриниць* «місце розведення (й полювання на) *звірів*»; пор.: Іаковецъ съ царемъ въ *звѣринци* ловы творя; Zwiņenz, звѣринецъ у лісі Струбиці на о-ві Рюген; Zwiņiz, ур. в Зх. Померанії, pobl. Полцині (Срезневский, II, 966). О. С.

ЗДВИЖЬНЬ див. *Съдвизжьнь.

ЗДВИЖЬНСЬКИЙ див. *Съдвизжьньскыи.

ЗОЛОТЫЕ, ворота («врата», «ворота»), в си-

стемі валів м. Києва, навколо кол. «міста Ярослава», тепер (реставровані 1982 р.) *Золоті* ворота на вул. Ярославів Вал; 1037, Заложі Ярославъ городъ великыи. оу негоже града суть *Златана*

врата... и посемь цркъвъ на *Золотыхъ* воротѣхъ.

стоє Бѣе Блгвѣщенъе (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 151), Ярославъ... врата суть *златана*

заложі же и цркъвъ. *стыя* Софѣя, премудрость

Бію митрополью. и по семь перькъвъ на *Златыхъ*

вратѣхъ камену *стыя* Бѣа Благовѣщеніе

(~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 139);

1146, и потомъ переѣхавше Берендичи чересь

Лыбѣдъ и възаша Игореви товары. передъ *Золотыи*

вороты и подъ ѿгороды (т. ж., 326); 1151,

Изяславъ. не ходѧща. в городъ. стаща товары

передъ *Золотыи* вороты (т. ж., 427), хоццю сѣчи

в *Золотая* ворота *яко* же и ѿць мои (т. ж., 432),

и побѣгоша Берендичѣ къ Угорьскому а друзии

к *Золотымъ* воротомъ (т. ж., 515); 1172, Мьстиславъ

же съ братьею ста передъ *Золотыи* вороты

въ ѿгородѣхъ (т. ж., 549); 1037, врата *Златыя*...

и двѣ церкви постави: на *Златыхъ* вратѣхъ

Благовѣщеніе и святаго Георгія (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 330); 1151,

Изяславъ же ста... передъ *Золотыи* вороты... а

Изяславъ Давыдовичъ ста межъ *Золотыхъ*

воротъ и Жидовськыхъ противу Бориславлю двору

(т. ж., 52), и възрѣвъ на образъ свѣтыя Богородица,

написанный на *Златыхъ* вратѣхъ,

рече... хошу сѣчи *Златая* врата (т. ж., 53),

и побѣгоша Берендичи къ Угорьскому, а друзии

къ *Золотымъ* воротамъ (т. ж., 74); як 1017

(помилк.), И заложі Ярославъ градъ великій

Кієвъ, и *Златая* врата постави (т. ж., 325); 1152,

Изяславъ же ста... передъ *Золотыи* вороты

(ПСРЛ, I, 1962, 332).

Семантичним способом від д.-р. ад'єктива

золотыѣ (Срезневский, I, 996) за аналогією до

назви головн. параднихъ воріт Константинополя

(Каргер, 233); або як на воротахъ була ц. із

золотою банею (Похил. МЦ, 86) чи ворота були

оббиті *позолоченою* мідною бляхою (Закревский,

I, 324). I. Ж.

ЗОЛОТЬЧА, р., л. Дніпра, Київськ. земля;

суч. старе річище Дніпра біля с. Вишеньки

Бориспільськ. р-ну Кв; 1101, совокупишасѧ

всѧ бранѧ. Стополкъ. Володимерь. и Двѣдъ. и

Оулегъ. Ярославъ бра єю. на *Золотчи* (1377 р.,

ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 275); 1151, волочиша

и берего. в *Золотчию*. по *Золотчи* же внидоша

въ Днѣпръ (т. ж., 331); 1101, на *Золотчи*

(~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 250);

1151, в *Золотчию* по *Золотчи* же внидоша во

Днѣпръ (т. ж., 424); 1101, на *Золотчи* (к. XVI ст.,

ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 18); 1150, къ *Золотчию*,

по *Золотчи* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 113).

Як від *зола + теча (пор.: рр. *Малотѣча*, *Нетѣча*) з пізн. формально-семантич. переосмисленням у *Золотьча*; пор.: зола «рештки згорі-

лого лісу», за походженням — до «зелений, золото» (Фасмер, II, 103). Можливо, посесив на *-j(а) від *Золотько; пор.: Златко, *Златич(о) (Илчев, 214). А. К.

ЗБ́РЬЯ, р., л. Дністра; Галицьк. земля; суч. Зб́рья (СГУ, 218); на ній с. Зубра Пустомитівськ. р-ну Льв; 1213, Мьстиславу же стоащюу. на Зобурьи (зобурьи) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 733); 1570, на gzcze Zubrzy (OAIM); XIX—XX ст., Зубря, Зубра, Zubrza, Zubrze, Zuberski potok (СГУ, 218; SG, XIV, 673).

Ад'ектив на -j(а) від д.-р. зб́рь «зубр, иrus» (Срезневский, I, 998). Л. М.



ИВАНЪ, пос., Київськ. землі; ймовірно, пд. суч. смт Ржіщів Кагарлицьк. р-ну Кв на горі Іван (Максимович, II, 352; Археологія, 1964, XVI, 129); пор. г. Івангора на п. б. р. Леглич попл. Ржищева (Похил., УКР, 140) або в ур. на п. б. Дніпра неподалік від м. Заруба (Ук. ПСРЛ, II, 117) чи попл. Києва (Неволин, 44—54), як належне київськ. бояринові Янові (Іванові) Вишатичу (Рыбаков, ДР, 250) або помнлк. пов'язують з ім. польськ. короля Яна Казимира, що стояв там із військом 1663 р. (Хребтов, 62); 1151, стоахоуть вси оу Івана (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 426).

Семантичним способом (безафіксно) від д.-р. християнськ. антропоніма Іванъ; пор. поблизу ще Івановъ, м., на р. Метлиці в Київськ. землі, ймовірно, в суч. Кагарлицьк. р-ні Кв; в переліку руськ. міст: на Метлиці Івановъ (НЛ, I, 476), на Метлиці Івановъ (ПСРЛ, VII, 240), посесив на -ов- (від того ж ім.), як на р. Ветлиці, л. рук. Горині біля вп. її в Прип'ять, у Брестськ. обл. БРСР (Тихомиров, РЛ, 107). І. Ж.

В основі д.-р. ім. Іванъ < д.-болг. Иоанъ < с.-гр. Ιωάννης з д.-евр. «бог милостивий», «божа благодать» (Илчев, 218). А. К.

ИВЛА, р., в землі половців; як суч. р. Інулець (?) п. Дніпра (Кудряшов, карта);

1190, Повци же... вобрьдоша во Днѣпрѣ. и постигоша и. на Ивлѣ. во третии днь ѿ Днѣпра (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 671); 1193, и постиже и за Росью. Ростислава брата своего. и тако совокоупнивешася с Чернымъ Клобукомъ и вхаша изьездомъ. и быша на Ивлѣ на рѣцѣ на Половѣцкон (т. ж., 677); пор.: д. Івля в Новгородськ. землі (НПК, V, 254).

Як тюркська назва на -ла (Попов, К изучению, 34) або від тур. iblag «уведомление, оповещение» (Кудряшов, 130). І. Ж.

Можливо, ад'ектив на *-j(а) від д.-р. ива (росл. salix; Срезневский, I, 1018), як р. Навля (Машт., Дн., 114, 193—194) від *навја? Пор. ще: Зб́рья (див.), Тб́рья й под. В. ред.

ИГОРЕВО: І. сільце («селче») кн. Ігоря Олговича (Ольговича) (Ук. ПСРЛ, II, 87), біля м. Новгорода-Сіверського Чернігівськ. землі (Насонов, 225), як кол. с. Дегтярівка Новгород-Сіверськ. пов. Чернігівськ. губ. (Андріяшев, Сівер., 105); 1146, идоста на Игореве селче. идеже баше оустроиль дворъ добръ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 333), на Игореве сельцо (ПСРЛ, XXV, Моск. летоп. св. к. XV в., 38), на Игореве сьльцо (XVI ст., ПСРЛ, VII, Воскр. лет., 36). А. К.

ІІ. тік («гумьно») в р-ні сільця Ігоревого біля м. Новгорода-Сіверського Чернігівськ. землі, суч. райцентра Чрг; 1146, и повельста Давыдовичи... зажеши дворъ и церковь святого Георгия и гумьно Игореве (XVI ст., ПСРЛ, XXV, 38), зажеши дворъ, и церковь святого Георгия, и гумно Игореве (XVI ст., ПСРЛ, XII. Зп.-р. лет., 36).

Посесив на -ев- від д.-р. особового ім. Игорь (Морошкин, 93). А. К.

ИГОРЕВЪ, брід («бродъ»; помилково «городъ»), біля м. Чернігова, кол. столиці Чернігівськ. землі, на р. Десні; навпроти кол. с. Свенковичі (див. Свенковичи), воно ж Свинь кол. Білоуськ. сотні Чернігівськ. губ.; як (помилк.) на місці м. Ніжина (Насонов, 225); 1160,

ИзаСлавъ же Двдвичъ доиде Игореве броду и ту постиже и вѣсть и Щернигова (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 506); 1159, Игореве города [помилк.; треба «бродъ».— А. К.] (ПСРЛ, XXV, Моск. летоп. св. к. XV в., 68; XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Холмогорск. лет., 42).

Посесив на -ев- від д.-р. антропоніма Игорь. А. К.

ИЗЪ ГРЬКЪ ПО ДНѢПРѢ, шлях («пѣть»), від надчорноморськ. гр. володінь Дніпром до його витоків — як ч. складної системи водн. комунікацій Середньовічн. Європи, до якої належав і т. зв. шлях Из Варяг у Греки (пор. Грьцькши); б. д., бѣ путь изъ ВарАгъ въ Греки. и изъ Грькѣ по Днѣпру. и верхъ Днѣпра волокъ до Ловоти... а по Двинѣ въ ВарАги. изъ Варягъ до Рима... Сндрью оуащюу въ Синопни. и пришедшо ему в Корсунь. оувидѣ тако ис Корсуна близъ оустье Днѣпрское. [и] всхотѣ понти в Римъ и проиде въ вустье Днѣпрское. [и] ѿтоле поиде по Днѣпру горѣ. и ... приде и ста подѣ горами на березѣ... и ре... на сихъ гора восну-

еть блгдть Божья... идеже послѣже бы Киевъ. и поиде по Днѣпру горѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 7—8), и бѣ путь изъ ВарАгъ в Грькы. и изъ Грькѣ по Днепру. и вѣрхъ Днѣпра... до Ловоти (вологи). и... въ Илмерь озеро... из негоже... потечеть Волховъ... въ озеро... Нево. и... в море Вараское. и по тому морю внити доже и до Рима. а ѿ Рима... по тому же морю. к Црюграду. и ѿ ЦарАгра... в Понтъ

море... а по Двинѣ въ ВарАгы. а изъ ВарАгы и до Рима. **Ѡ** Рима же и до племени Хамова... Андрыю оучащо в Синопии. пришедшо ему в Корсунь... и въсхотѣ пойти в Римъ. и приде въ оустье *Днепрское* и **Ѡ**толѣ поиде по *Днѣпру*

горѣ... идеже ннѣ Новѣгоро... и иде въ ВарАгы. и приде в Римъ... же бѣвъ в Римѣ. приде в Синопиию (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 6—7), *изъ Грекъ по Днѣпру* (1538 р., ПСРЛ, XXII. Русск. хронограф... ред. 1512 г. Ч. I, 346), Поляномъ же живущимъ по горамаъ, бѣ путь изъ Варягъ въ Грѣкъ. *Изъ Грѣкъ по Днѣпру* въвѣрхъ (уверхъ)... и поиде по *Днепру* горѣ... иде же естъ нынѣ Киевъ. I поиде по *Днепру* въвѣрхъ (поч. XVI ст., ПСРЛ, IV, II, 1, 1917. Новгородск. 5-я лет., 4), И поляномъ живущимъ по *Днепру*, и бѣ путь изъ Варягъ во Греки... *изъ Грекъ* вверѣ (ввергъ) по *Днепру* (XVI ст., ПСРЛ, XX, 1. Львовск. лет., 40), *изъ Грекъ по Днѣпру* (XV ст., ПСРЛ, V, 1925. Софийск. 1-я лет. Вып. 1, 3; XVI ст., ПСРЛ, XVIII. Симеонск. лет., 3; 2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. или Никоновск. лет., 3; XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 2; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 3), из Варяг в Греки *из рек по Днепру*, и верх *Днепра* волок до Волоти (2-га пол. XVII ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 11), изъ Варягъ въ Греки, *из Грекъ по Днепру* (к. XVIII ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в. Эрмитажн. сп., 338).

Приймєнникове (пор. *Изъ... по...*) словосп., що вказує на вихідну точку шляху (*Грѣкъ*; див.: *Грѣчская, Грѣчскыи*) та його основну трасу (див. *Днѣпръ*). О. С.

ИЗАСЛАВЛЬ, м. («градъ»), у Волинск. землі; суч. м. *Ізяслав*, райцентр Хм; 1240, і приде [Батий.— А. К.] Каменцю *Изяславлю* взАтъ А (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 786), прииде к Каменцю граду *Изяславлю* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 131), къ Каменцю граду *Изяславлю* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 145), и не могы разбити стєны их *Заславлю* (XVI ст., ПСРЛ, XVII. Зп. -р. лет., 26); пор.: 1796, *Изяславское* намісництво, пізн. Волинська й Подільська губ. (Забелин, ВСОСГ, 1887, I, XXX); як м. *Заславъ* Волинск. губ на л. б. Горині (Ук. ПСРЛ, II, 120); 1926, *Изяславль* Шелєтєвськ. округи (ОКІМ). Пор.: мм. *Изяславль* у Полоцьк. землі (ПСРЛ, XXIV, 1978, 295), суч. *Заславль* Мінськ. обл. БРСР, а також *Изяславль* Рязанськ. обл. РРФСР.

Посєсив на *-j(ь) від д.-р. ім.-композиата *Изяславъ* (кн. *Изяслав Ярославич*) (Роспонд, Стр., 63, 75; Agutaa, 48; Svoboda, 85). Див. *Каменць Изяславлъ*. А. К.

ИКВА, р., п. Стиру п. Прип'яті; суч. *Іква*, в нп: Баратин Козинськ. р-н Рв (АТПУ — 1947, 450), Дунаїв, Радянське й Сапанів Кременецьк. р-ну Тр; Берег і Дубно Дубнівськ. р-ну, Млннів і Торговиня Млннівськ. р-ну Рв; *Іква*, *Іква* (АЮЗР, I, I, 100; I, IV, 346; III, 448; V, I, 4); б. д., на *Ікеб* Кременець (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 476), на *Іневѣ* Кременець (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240).

Як: I. того ж походження, що й алб. *ikeñ*, *ikej* (*ikij*) «біжу, відходжу, від'їжджаю» та лит.

eiklūs «той, що любить ходити; швидкий, прудкий, легкий», *eikštė* «брід» тощо; 2. з і.-е. *eǵk-, *ik-*, *ik-* (*oǵk-*), із яким утворення на -*voŋ-* vā є «нормальними й звичними» (Rozwadowski, 91—93); 3. з і.-е. *eǵ- «іти», тобто з *eǵ-k-u-ā, сюди ж і *Іко-поть* (л. Случі п. Горині п. Прип'яті), де елемент -к- оформлює дієслівну основу (бракує сл. апелятивних віддієслівних ім. із коренем -i- < *eǵ). Подібні гідроніми є пд. р. Прип'яті (в бас. Пд. Бугу); на тер. Істрії, Зх. Угорщини (*Іка*, *Іква*); пор. латиськ. *Іка*, *Екава*, *Есава*, виниклі на первинно фін. землях. Несл. впливи можливі й для дніпровськ. *Ікві* (Трубацев, 64—66); пор. *Іква*: I. л. Карані п. Трубежа л. Дніпра; 2. л. Павлівки л. Дніпра; 3. п. Дніпра (СГУ, 221); за А. П. Непокупним, досл. назва з ономастичними зв'язками на Балканск. п-ві (ГУММЗ, 160); як з **Ікы*; пор. *тыква* з **тыкы* (Стрижак, НРП, 44). Очевидно, суф. -ва є тут специфічн. д.-сл. оформленням гідронімів; пор. *Іква* л. Пд. Бугу (АЮЗР, I, I, 100). А. К.

До д.-р. віднесено умовно. В. ред.

ИНЖИРЬ, брід («бродъ»), на Дніпрі pobl. р. Сули (Ук. ПСРЛ, II, 122); тепер не простежується; 1183, ідоущо же ємоу по *Днепру*.

и ста тоу. идеже нарѣцаеть. *Инжирь* бродъ. и тоу перебродисА на ратьноюю стороною Днѣпра (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 631).

Як: I. посєсив від антропоніма (?) **Инжирь* (пор. *«Инжиров Брод»*; Соловьев, I, 704); 2. похідн. від апелятива *инжирь* «винна ягода» (Эв., Ист., 245); 3. розміщен. на р. Орелі (бл. її гирла) й того ж кореня, що й тур. *хычзыр* «свинячий; вепрячий», очевидно, «мілководний» (Кудряшов, 132); можливо, тур. *hıncız* «поганий, кєпський, гидкий» і под. О. С.

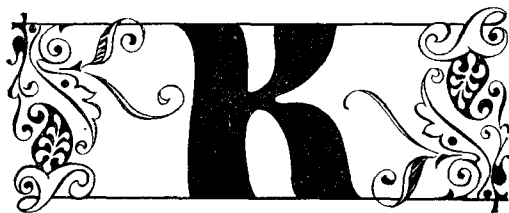
ИСТОЖЕКЪ (помилк.), як м. Галицьк. землі (Ук. ПСРЛ, II, 123), на основі хибно прочитаної назви м. *Стожєкъ* (див.) разом із сполучником и під 1261 р. (ПСРЛ, II, 1843. Ипат. лет., 198). Л. М.

ИСТРЪ, р., вп. в Чорне море; суч. *Дунай*; VIII—V ст. до н. е., д.-гр. *Ἰστρος*, скіф. *Μεστράς* (нижня течія); I ст. до н. е., кельтолат. *Dānuvius*, *Δανούβιος*, лат. *Dānubius* (верхня й середня течія); ст.-сл. **ДОУНАВЪ** (СГУ, 188); *Hister*, *Histrus* (т. ж.); *Ister* (ЭССЯ, V, 156); д.-р. *Дѣнау* (див.); б. д. (прим.), *Постави* [Август.— О. С.]... Иллирика брата своєго въ поверхьє *Истра* (1538 р., ПСРЛ, XXII, ч. I. Русск. хронограф... ред. 1512 г., 230), Хаганъ царь Скифомъ полуденнымъ... поплєнивѣ окрєсть *Истра*, сирѣчь *Дунава* (т. ж., 301), в лѣто 6162... придоша Болгарє презрь реку *Доунавъ*, иже глаголется *Истръ* (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, XXII, ч. II. Русск. хронограф... ред. 1512 г., 230; т. ж., Русск. хронограф... зп.-р. ред., 125); поч. XII ст., саврематы... перебрѣдше *Истрѣ*, нарєчємыи *Дуна* (сл. СОПИ, II, 56); пізн. *Истрѣ* (Шмидт, I, 1).

Похідні: 967, и бысть червленъ доброводный *Истръ*, сирѣчь *Дунавъ*. Грецьк. ликовану

в полях *Истровехъ* (ПСРЛ, XXII, II, 164); 816, прешедше чрезъ *Дунаи*... даже до *Истри*, заложили мѣсто *Истринополима* (т. ж., 208); б. д., от Скифа правнука Афетова... княжау единого отца дети... им же имена суть: 1. Словень; 2. Рус.; 3. Болгар; 4. Команъ; 5. *Истер* (XVII ст., ПСРЛ, XXVII. Никаноровск. лет. Ленинградск. сп., 137); *Істрія* (итал. Iстриа, с.-х. Iстра, д.-рим. Histria) «край істрів» (Никонов, КТС, 163; ЛКН, 117).

Як: 1. фразізм з і.-е. *is(ə)ro-s із вставним т між s та r; пор. д.-інд. iṣṭiga «сильний, могутній, буйний» (Георгиев, ИСИЯ, 254; Гагкаев, 34); 2. із *eṣr-g- (Никонов, КТС, 163). О. С.



КАЛИЦЬСЬ, м., в Галицьк. землі; суч. с. *Калюс* Новоушицьк. р-ну Хм, на р. *Калюс* л. Дністра, він же *Калюсик* (СГУ, 231—232); 1241, Даниль... еха до Бакоты и *Калиоуса* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 793); 1703, Kalus (АЮЗР, III, II, 561), z Kalusa (т. ж., 572); 1732, w Kalusie (АЮЗР, III, III, 37, 39).

Похідні: с. *Калюсик* Вінковецьк. р-ну Хм. Назва темна. Як (безпідставно) від кельт. етноніма *галати* (Браун, I, 173). Можливо, до численн. сл. топонімів на *Кал-* (пор. д.-р. *каль* «бруд»). Л. М.

КАЛЪКА (-и), р. (рр.), в Половецьк. полі; суч. рр. *Кальміус*, вп. в Азовське море і її пр. *Кальчик* (пор. форми мн.); 1224, перебродяся Днѣпръ... идоша 9 днѣи, и заидоша за *Калакѣ* (*калокѣ*) рѣку... Мьстиславъ же... сталъ бо бѣ на горѣ надъ рѣкою надъ *Калкомѣ* (*калкомѣ*)... бѣ бо мѣсто то камянисто (каменисто), и ту... (сѣзтори) городъ... въ колѣхъ (в колыхъ, въ колыхъ), и быся... из города того по 3 дни

(1-ша пол. XIII ст., НЛСХС, 218), передоша... рѣкою Днѣпръ... и поидоша в поле Половецкое...

идоша й̄ дни до рѣки *Калки*... Татаром же бѣхавшимъ на прочные рѣцѣ *Калѣкѣ* (*калкѣ*). оустрѣтоша й̄... Мьстиславъ же Мьстиславичъ повелъ... перенти. рѣкою *Калкою*... (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 742—743); 1223, Преидоша... Днѣпръ, и поидоша... въ поле Половецкое, и усрѣтоша Татарове... И оттуда же идоша по нихъ 8 днѣи до рѣки *Калки*... на рѣцѣ *Калцѣ* устрѣтоша Татарове Половецкыя полки и Русскыи. Князь... повелъ... перенти... *Калку*... и заидоша за рѣку за *Калку*... на горѣ надъ рѣкою *Калкою* (XV ст., ПСРЛ, I, 1846. Троицк. лет., 218); б. д., в 5 лѣто княжения Юрьева... Татарове... князии Русскыхъ избиша на *Калцѣхѣ* (т. ж., 253); 1223, Бысть на *Калкахѣ*

брань велика (XV — поч. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Лет. Авраамки, 49), бысть побоище велико зело на рѣцѣ *Калкѣ* (т. ж., 50); 1224, О *Калкахѣ*... до *Калѣки* (*калки*)... *Калку*... *Калкою* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 69—71); 1380, и деть со вѣстока из Синие орды... Тахтамышъ... протвижу ему Мамай, и стрѣтешся на *Калкахѣ* (т. ж., 127); 1223, до рѣки *Калки* (*калны*)... на рѣцѣ *Калцѣ*... рѣку *Калку*... за *Калку*... надъ *Калкою* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 131); 1225, на *Калкахѣ* (т. ж., 235); 1224, до... *Калкы*... на... *Калѣкѣ*... *Калку* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 164); XVI—XVII ст., А отъ верхъ... Мнюса къ верхъ рѣчкѣ Елуквата... А отъ... Елуквата къ верхъ рѣчкамъ къ *Каламѣ*... по лѣвой сторонѣ той (*Калмиюскія*) дороги пали в морѣ... А отъ... *Калѣ* къ рѣчкѣ къ *Короташу* (*Картушу*)... а отъ... *Короташа* къ рѣ(ч)кѣ къ Берлу, а отъ той рѣчки къ другой... къ Берлу жь (КБЧ, 1838, 21—22); 1757, в зимовнику в речке *Калце* (Голобуцкий, 163); 1775, о забратихъ въ козаковъ куреней Вышестеблѣвского... и Крильвского... въ рѣчки *Калцѣ* Донского войска... лошадакъ и вѣщахъ да в козаковъ *Калныболоцкого*... въ Мнюсь и Пашковского... въ Кримках (Арх. Зап., 144).

Похідні: *Калецьское* побоище (ПСРЛ, II, 1962, с. VIII), о *калкаком* побоищѣ (Тверск. лет.-ц; Халанский, 71), до *Кольковѣвского* бою (1519 р., ПСРЛ, XVII. Супрасльск. сп., 5), до *Калковского* (*калкаго*) бою (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 17), от *Кальския* рати до Мамаева побоища (т. ж., 333), о *Кальскомѣ* бою (ПСРЛ, VII, 224), до *Калкового* бою (XVI—XVII ст., ПСРЛ, XXVIII. Никаноровск. лет., 19), *Калское* побоище (ост. ч. XVII ст., ПСРЛ, XXXI. Мазуринск. лет.-ц, 38).

Як: 1. р. *Кальміус*, вп. в Азовське море (Ук. ПСРЛ, II, 128); пор. 1793, *Калк* или *Калмиас*; вона ж у: V ст. до н. е. *Аѳоѳ* (?); XV ст., *Калалы* (див.); XVII ст., *Миус*; 1650, *Колши* (?); 1751, *Каленцусъ*; 1784, *Коль Миус*; суч. *Бой* у смт Старобешеве Днц, *Ковш* (так у рибалок м. Жданова) та ін. (СГУ, 232); 2. р. *Калець* (Карамзин, III, 143; СГУ, 232); 3. р. *Кальчик* п. *Кальміуса* (Фоменко, Зв., 40—41; Янко, 68); 4. *Кальміус* і *Кальчик* разом, коли йдеться про *Кал(к)и* (форма мн.; пор.: на *Калцѣхѣ*, *Калкахѣ*, *Калкохѣ*; див. вище).

Як із: 1. тур. (?) *kalkap* «щит» (Эв., Топ. 399) — структурно-семантична неспроможність; 2. тур. (?) *halka* «кілька; ланка; коло; воронка; (лійка)» (Кудряшов, 70) — фонетико-семантична невмотивованість; 3. тюрко-сл. **Калалка* (Аристов, 20) — виведення неясн. з ін. незафіксованого (див. *Калалы*); 4. тюрк. *Kalku* < **Qalqı*, *Kalak* < **Qalag* (**Qalgi* ~ *Qalaq*), де **qal* — гунно-булг. «очерет» (із *qaš-*) + *-aq* — демінутивн. суф.: *Калакъ* «місце, поросле очеретом» (Отін, 9—10); 5. булг. **qašqa*; *š* > *l* як прояв ламбдаїзму (т. ж., 10); 6. *каль* «золото» (?) (Нов., Ист., 103); 7. д.-р. *каль* *καλός* (Фасмер, II, 169). За Є. С. Отіном, на основі сл.-іран. мовн. контактів як наслідок «явного перекладу» якогось гідроніма з і.-е. **kel-/!**kal- «чорний» (Отін,

12). Розрізнення *Калакъ*, *Калъкъ* (*Калокъ*) — наслідок відбиття на сл. ґрунт алан. суф. -āk- і -āq- (-āq-), широко вживан. в антропонімії припонтійськ. написів (т. ж., 15). О. С.

КАМЕНЬЦЬ, м., («городъ», «мѣсто»), в Подільськ. землі; суч. м. *Кам'янець-Подільський* Хм; 1210, йдоша вси... в *Каменѣць* (*каменець*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 728—729), в *Каменецъ* (т. ж., 729); 1211, Лестько же поА Данила ис *Каменца* (т. ж., 729); 1228, вси Половци и придоша къ *Каменцю*... обьѣдоша *Каменѣць* (т. ж., 753); 1238, *Каменѣць* вѣА (т. ж., 782); 1262, воеваша около *Каменца* (*камена*) (т. ж., 855); 1276, около *Камене* [переправлено в *каменца*; вар. *камена*. — Л. М.] (т. ж., 874); 1226, и посади Мстиславъ Бело... въ Галичу, а самъ сѣде въ *Каменци* *Подолскомъ* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 336); 1232, Данило... Павла... воеводу остави въ *Каменѣць* (т. ж., 336); 1241, пойдѣ... Батий на землю Волинскую и Подолскую... до *Каменца* *Подолского* (т. ж., 339); 1474, приѣдоша Татаре на Подолу, идѣже около *Каменца*, Галича, Дунайца, Глинянь, Збаража, Голыхъ горъ... (т. ж., 359); 1509, Богданъ Стефановичъ, воевода Волоскій... приѣде на Подоле и хотѣ възяти *Каменецъ* (т. ж., 365). У лит. хр.: б. д., Кориатовичи пришли в

Подолскую землю... и... кдѣ ннѣ *Каменское* мѣсто лежить. и... город муоровали *Каменецъ*. а ис того вси Подолскии города оуморovali (1519 р., ПСРЛ, XVII. Зп.-р. лет.-и. Супрасльск. сп., 82), гдѣ тепер *Каменецкое* мѣсто лѣжит... змуоровали *Каменецъ* (т. ж.; Сп. графа Красинского, 171); 1332, Кориатовичи... над рѣкою Смотрицею... где тепер *Каменец Подолский*..., збудовали замок и мѣстце славное *Каменец Подолский* от *каменя*, *скалы*, от Хотѣня замку волоского пограничного и от Днѣстра рѣки миль двѣ (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 44); 1351, У князъ великі Огирд perwoie przyszoł ko Brastawolu у, wynemszy Brastawol, przyszoł ko Sokolcu, у Sokolec wyniał, у przyszoł ko Kamencu w poszu, у Kamencu dobył (XVII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Быховца, 139); 1401, *Каменец Подолский* (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит.-и Жмойтск., 72); 1440, и в замки тыи вшедши в *Каменец* в Смотричъ, в Скалу и Чирвоный Город (т. ж., 82); 1480, около *Каменца*, Житомира, Кузмина, Животова и Володимира (т. ж., 90); 1699, Krol... August Włory odebral od turka Kamieniec Podolski (т. ж., Лег. Панцырного и Аверки, 197); 1404, *Каменецъ* (ССУМ, I, 468); 1649, *Камянца* *Подолского* (Самовиден, 19); 1652, под *Камянцемъ* *Подолскимъ* (т. ж., 32); 1672, под *Камянцемъ*... з *Камянца* (т. ж., 114); 1693, pod Kamieniec (Величко, III, 196); 1697, Kamienca Podolskiego (т. ж., 461); 1734, turrim castrі Camenecensis Podoliae (АЮЗР, III, III, 62), Kamieniec (т. ж., 85); 1738, do fortocy Kamienieckiey (т. ж., 286); 1747, w Kamienicy (т. ж., 379); XIX ст., Kamieniec, Kamieniec Podolski, Camencia, Camencium, Camenecus (SG, III, 748); фолькл.: Подъ *Каменцемъ* подъ *Подолскимъ* Стоить Турокъ съ своимъ войскомъ (Гол., Нар., II, 563). Як таке, що існу-

вало в античні часи; во с ж Klepidava i Petridava на карті Птолея (II ст. н. е.) (SG, III, 748; Середонин, 62) та (на тій же карті) Καρρέδουρον на Дністрі (Браун, I, 207); пор.: кельт. саґто «скеля, камінь» і дуп «фортеця» (Никонов, КТС, 171), лат. рѣта «скеля, камінь».

Помилк. як «подільськ.» *Кам'янець* (Ук. ПСРЛ, II, 129); 1196, пожгоша вольсть Романовоу. о́коло *Каменца* (ПСРЛ, II, 1962, 698); 1235, Придоша Галичане на *Каменецъ*. и вси Болоховьсдии князи с ними... поидоша ко *Каменцю* (т. ж., 774) та ін., що стосуються волинськ. *Кам'яця* (Гуменюк, 136). Як *Кам'янець Волинський* — суч. м-ко *Кам'янка* на л. б. Случі, що довго вносило плутанину в наук. локалізацію багатьох назв цієї ч. Русі. Вважаючи, що майже всі вказівки на *Кам'янець* стосуються суч. *Кам'яця-Подільського*, между Волині опускали далеко на пд. й захоплювали значну ч. середн. течії Дністра. Тепер розрізняють як існуючі одночасно: *Кам'янець Лосненський*, *Кам'янець* в околиці Кобрини, *Кам'янець Каширський* та, нарешті, *Кам'янець* на Случі (Андрияшев, 73—74). Пор.: 1433, *Каменецъ* (*Волинський*), *Каменецъ* (*Литовський*), м. в кол. Берестейськ. землі (ССУМ, I, 468; Нов., II, 289); 1446, *Каменецъ*, маєток у Віленськ. воеводстві (ССУМ, I, 468; див. ще SG, III, 764—766).

Димінутив на -ѣць(ь) від д.-р. іменника *камень*; указує на місц. природні особливості. Л. М.

КАМЕНЬЦЬ ИЗАСЛАВЛЬ, м. («градъ»), у Волинськ. землі (Барс., 87); можливо, суч. м. *Камінь-Каширський*, райцентр Вл; 1240, И приде [Батий. — А. К.] *Каменцю* *Изаславлю* вѣзати А (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 786), приде *Каменцю* граду *Изаславлю*, и взя его (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 145). Пришедь х *Каменцю* *Изаславлю* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 159).

Складена назва: відапелятивн. (в основі іменник *камень*) димінутив на -ѣць(ь) + посесив на *-ї (ь) від д.-р. ім. *Изаславъ*. А. К.

Якщо це не два різні. пос.: *Каменьць* (див.) та *Изаславль* (див.). В. ред.

КАНЕВЪ, м. («городъ», «градъ»), в Київськ. землі, на п. б. Дніпра; суч. м. *Канів* Чрк; як: 1. з XI ст., за Києво-Печерськ. патериком (КІП, 10); 2. вперше під 1144 р. (Ляск., 9, вин. 9); 1149, Изаславъ же перебрѣде на *Каневѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 322); 1150, Изаславу

же сѣдшу в *Канѣвѣ*... посла сна своѣго Мстислава в *Каневѣ* (т. ж., 326); 1155, Иде Гюрги... противу Половцемъ. г *Каневу* (т. ж., 345); 1186, а князъ Стославъ... выступиша г *Каневу* (т. ж., 399); 1149, Изаславъ... перебрѣде на *Каневѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 382—383), Гюрги... посади... Глѣба в *Каневѣ* (т. ж., 384); 1150, в *Каневѣ* (т. ж., 398); 1155, иде Гюрги на снемъ противу Половцемъ *Каневу* (т. ж., 479—480); 1158, Изаславъ иде къ *Каневу* (т. ж., 490); 1163, (Ростиславъ). възвороти всѣ городы Мстиславу Торьскыи и Бѣльгородъ. а за Трьполь да ему *Каневѣ* (т. ж., 521); 1168, оу *Канева* (т. ж., 528); 1170, и постиже вѣсть Мсти-

слава за *Каневомъ* (т. ж., 539), оу *Канева* (т. ж., 541); 1190, *Стослав* же *Ѡтоль* еха Києвою. оставивъ сна своего *Гльба* в *Каневъ* (т. ж., 672); 1192, *КнАзь Стославъ*... стояша оу *Канева* (т. ж., 673); 1193, сна *СтасА* в *Каневъ*... и приведе. *Итоглыя*. и *Акоуша* к собъ в *Каневъ*. а *Боурчвеничи* приѣхаша по оной сторонѣ *Днѣпра*. противу *Каневу* (т. ж., 675); 1195, *Всеволодъ* бо просаще оу него. *Торцького* *Треполя* *Корьсоуна*. *БогоуславА*. *Канева* (т. ж., 683); 1150, въ *Каневъ* (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 48); 1155, *придоша* *Половци* къ *Каневу* (т. ж., 63); 1157, ко *Каневу* (т. ж., 66); 1163, *Ростиславъ* же возврати всѣ *города* *Мстиславу*..., а за *Треполь* да ему *Каневъ* (т. ж., 77); 1167, у *Канева* (т. ж., 79); 1186, къ *Каневу* (т. ж., 99); 1196, се, брате, волость предъ тобою, еяже еси хотѣлъ, 5 *градовъ*, *Торцьскый*, *Корсунь*, *Богуславль*, *Треполь*, *Каневъ* (т. ж., 103), на *Днѣпрѣ* *Каневъ* (т. ж., 240), *Каневъ* (НЛ, I, 475); 1245, *Каневъ* (*Плано Карпини*, 45); 1321, *Каневъ* (Л. лит., 15—16); 1537, 1552, *Каневъ* (АЮЗР, VIII, V, 4; АЮЗР, III, I, 3; АЮЗР, VII, I, 96); 1565, *Саниovia* (Ляск., ИКА, 7); 1591, *Каневъ* (АЮЗР, I, VI, 86); XVI ст., *Каниow* (Ляск., ИКА, 8, 25); XVI—XVIII ст., *Каневъ* (АЮЗР, III, III, 633; *Самовидецъ*, 66; *Величко*, II, 27; АЮЗР, I, III, 595); XVIII ст., *Канѣовъ* (*Корол.*, 197).

Похідні: 1154, и послаша *Киане* еппа *Демьяна Каневьского* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 476); XV ст., *воить каневьскии* (ССМ, I, 469), *староста Каневский* (АЮЗР, I, VI, 30); 1552, *замок Каневський* (АЮЗР, VII, I, 91); 1585, *староство Каневское* (АЮЗР, VIII, V, 241); 1977, р. *Канѣвка* п. *Днѣпра* (МЕ) в м. *Каневѣ* у вар.: 1594, *Каневка* (МЮР, I, 162); *Каневка* (КБЧ, 107; Ляск., 9; 1795, *Есипов*, 245; *Щекатов*, III, 290; *Машт.*, Дн., 53) і 1789, *Канѣовка* (АЮЗР, VII, III, 296). Пор. ще: кол. х. *Каневскій* *Городнянск.* пов. *Чернігівськ.* губ. (СНМ Чрґ, 48), ліс *Каневщина* в с. *Бубнівська Слобідка* *Золотоніск.* р-ну *Чрк* (ОКІМ), оз. *Канѣж* у заплаві *Великої Висі* бас. *Пд. Бугу* (*Швецъ*, ГПУ, 94), д. *Каничи* *Костиюковицьк.* р-ну *Могилівськ.* обл. *БРСР* (АТДБ, 187), *Sapdavia* (Rozwadowski, II, 212—214) тощо.

Як від: 1. *тюрк. кан* «хан» — мовляв, на переправі через *Дніпро* сидів тат. *хан* (*кан*), звідки первинне **Кановъ* «ханів» (перевіз) (*Тихомиров*, 302); вар.: після навали орд *Батия* (1240 р.) протягом 80 років м. було під наглядом баскаків, або *ханів*, які жили в м-ку *Хановъ*, пізн. *Каневъ* (*Самойлов*, II); 2. *тюрк. етноніма* (назви роду) *Қан*; пор. *Қана*, р. в *Сибіру* (*Аристов*, 346); 3. тат. *Қан-ези* «дім крові» (*Şekowski*, II, 303), «місце крові» — в зв'язку з нескінченн. війнами в цій місцевості (Ляск., 9); 4. сл. назви птаха *каѣа*, *каѣуа*, що стала особовим ім. (*Smilaceg*, 484); 5. сл. антропоніма; пор. рос. *Қан(ь)*; чes. *Канил*, *Канисе*; польськ. *Kaniów* (*Никонов*, КТС, 173; *Роспонд*, Стр., 69), похідн. від **Канимиръ* (польськ. *Kanimitr*) (М-во, 1981, № 2), що ймовірноше. I. Ж.

КАНЄВЬСКАЯ, ц., в м. *Каневѣ* *Київськ.* землі, суч. м. *Канів* *Чрк*, вона ж *Свѣтого Георгія* (див.); 1144, *зложена* бы *црки Каневьская* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 312), *Канѣвьская* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 317).

Релятив на -ьск- від ойконіма *Каневъ* (див.). I. Ж.

КАНИНЪ, ур. (стр., поле) (*Насонов*, 225), на р. *Десні* (*Барс.*, 89), у *Чернігівськ.* землі; як руч. під *Черніговом* (*Ук. ПСРЛ*, II, 130), р. пр. *Десни* чи *Стрижня* біля м. *Чернігова*, десь у р-ні суч. *Бобровици*, або *Юр'ївського*; як р. *Свинь* (*Насонов*, 225) або між р. *Свинь* і м. *Гзричевъ* (див.), бл. до *Чернігова* (*Сл. СОПИ*, II, 177); 1152, *поидоша* к *Чернигову* и *перешедше* *Сновъ*. и *сташа* оу *Гуричева* *близъ* *города*. *перешедше* *Канинъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 338).

Як посесив на -ин- із *тюрк. канъ*, д.-р. *ханъ* (*Тихомиров*, 302; *Фасмер*, II, 177; IV, 221); пор. м. *Каневъ* (див.), польськ. *Kaniów* (*Роспонд*, Стр., 69). Ймовірноше, від д.-р. ім. *Кана*; сюди ж чes. *Каѣа*, *Канѣ*, похідн. від назви птаха (*Svoboda*, 196). Пор.: *Бориса* же *Вячеславича* *слава* на *судъ* *приведе*, и на *Канину* *зелену* *папелому* *постла* за *обиду* *Олгову* (*Сл. СОПИ*, II, 176), а також: р. *Канина* (*Болгария*), мм. *Канина* (*Албанія*, *Македонія*) (т. ж., III, 77). А. К.

КАПИЧЬ, язичницьк. храм, на перехресті доріг побл. суч. вул. *Мельникова* й *Лук'янівськ.* ринку; як: 1. побл. давн. *Києва* (*Ук. ПСРЛ*, II, 130); 2. ур. пд.-зх. *Кирилівськ.* м-ря (*Сементовский*, *Києв.*, 229); 3. с. *Капиці* пн. *Києва* (*Барсов*, 123); 4. *святлище* на *Лисій* *горі*, вона ж як *Хоревица* (див.) (*Рыбаков* — *ВИ*, 1980, № 5, 42), 980, *стояше* *Володимерь* *обрывса* на *Дорогожичи* *межю* *Дорогожичемъ* и *Капичемъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 76), *межи* *Дорогожичемъ* и *Капичемъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 64), *Дорогожичемъ* и *Капичемъ* (НЛ, I, 126), *Дорогожичемъ* и *Капичемъ* (XV ст., ПСРЛ, V, 1925. *Новгородск.* 4-я лет., 44); 980, *Дорогожичемъ* и *Капичемъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. *Воскр.* лет., 292); пор.: 1720, *земля Капичъ* або *Копичъ* (*АВАК*, III, 100, 126); 1871, *Капывовъ* (*Сементовский*, *Києв*, 229).

Як від кар-; пор. польськ. *карац*, *карпа*; рос. *кап* (звідки *капати*) «крапати» «наріст на дереві» до **кариць* (*Роспонд*, Стр., 17; *Роспонд*, *Miscellanea*, 29). Ймовірноше, той же корінь, що й у ст.-сл. *каль* «вдіння, привид; статуя; зображення», *КАПНИТЪ* «язичницький храм» (*Фасмер*, II, 185). I. Ж.

Можливо, семантичним способом від антропоніма *Капичъ* (пор. пізн. с. *Капици*), утвореного за допомогою суф. -ич(ь) від *Капъ* < *капъ* (пор. д.-р. *капъ* «капище; образ, зображення; вмістилище; «однина ваги»; *Срезневский*, I, 1195—1196) // *Капъ* < *капъ*; пор. д.-р. *посохъ каповиш* (т. ж., 1195). В. ред.

КАНАЛЫ, р. («рѣчка»), в *Половецьк.* полі; тепер не простежується; як р. *Берда*, вп. в *Азовське море* (*Отів*, 32—33); 1185 р., во днѣ стго

воскрниа. наведе на на Гь гнѣвъ свои. в радости мѣсто наведе на ны плачь и во веселье мѣсто. желью на рѣцѣ *Каалы* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 642—643), *Каалы* (т. ж., 1843, 131); б. д., Ту ся копѣемъ приламати, ту ся саблямъ потручати о шеломы Половецкыя, на рѣцѣ, на *Каалѣ*, у Дону Великого... на брезѣ быстрой *Каалы* (Сл. СОПИ, II, 179); (Игорь) погури жиръ во днѣ *Каалы* рѣкы Половецкыя... На рѣцѣ на *Каалѣ*... Съ тоя же *Каалы* Святоплѣкъ полелѣтя отца своего между Угорьскими иноходьцы ко святѣи къ Києву (т. ж.); 1380, От него же (Сима) родися хиновя поганые бусормановя. Тѣ бо на рѣкѣ *Каалѣ* одолѣша родъ Афѣтов (т. ж.); XVI ст., И не токмо кони русских сынов во Азин с текущих рек напишася, с Танаиса и *Куалы* и з прочих, но и грады тамо поставиша (Рыбаков, СОПИ, 30), Та измаилтеским языком *Куала* пишется, а по-славенски — *Медведица* (т. ж.)

Як: 1. р. *Кальміус*, вона ж *Калѣка* (див.), нібито з **Каалѣка* (Аристов, 20), що неможливо фонетико-акцентуаційно; 2. зал. станція (?) *Каала* в р-ні Ростова-на-Дону — фантаст. далеко (Отін, 26—27); 3. р. *Калали* (вона ж *Калала*) — відсутність етимологічн. відповідності; 4. рр. (*Суха*) *Кам'янка*, *Айдар*, *Бістрав* бас. Сіверськ. Дінця — непереконливість історико-лінгво-географічн. аргументації; 5. рр. *Мокрі* і *Сухі Ялі* < **Сухалы* < **су* *Каалы* — позиційна та етномова немотивованість (т. ж., 27—30; Кудряшов, 51, 73); 6. рр. *Кагальникі*: а) пр. Дону вище гирла р. Сіверськ. Донець, б) вп. в Азовське море біля гирла Дону, в) (вона ж *Кагамлік*) у р-ні м. Кременчук Пд; 7. р. *Макариха* бас. Сіверськ. Дінця (Кудряшов, 48, 70—73, 144); 8. р. *Сюбріши* (див.) як *Сюурли* = *Каала* (Рыбаков, СОПИ, 9), а всі попередні етимології сумнівні (т. ж., 222), бо, гадають, *Каала* (< **Каалы*) є не власним, а символічн. ім., похідн. від д.-р. *каяти* «судити, осуджувати», «жаліти, оплакувати, причитати, ганити, співчувати»; «хаяти», «ляяти, корити» тощо (Сл. СОПИ, II, 179—181), а «на рѣцѣ *Каалы*» означає «на ріці *каяття*»; *Каала* // *Каала* — «Жаль-ріка», «ріка смерті, туги, скорботи», «гибле місце»; за допомогою суф. -л(а) «для позначення місця» — за аналогією до *Вісла*, *Сѣла* (див.), *Ворскла* (див. *Вѣрвськѣлѣ*), *Сисола* (т. ж., 180); 8. кипчацьк. *каалы* (qajalu) «туга»; паронімічне зближення д.-р. *каяти* з половецьк. *каалы* «туга» — «річка туги, жало, загибелі» — «незалежно від її реального найменування» (Рыбаков, СОПИ, 223—224). З цим не погоджується Є. С. Отін, бо це, на його думку, був би єдиний тюркізм «Слова» з абстрактним значенням і, мабуть, єдиний д.-р. топонім, виникл. завдяки каламбуру (Отін, 37). Не можна виводити чисто куман. назву половецьк. р. *Каалы* («скеляста») з д.-р. *каяти* (т. ж.); пор.: тюрк. qaja-luq, чаг. qajalıq; алт., тел. qaja-lū; шор., леб., саг. gaja-luq «скелястий» від qaja «скеля»; повна відсутність кінців. ү, характерн. для ряду тюрк. мов, зокрема для половецьк.: qaja-lu, qaja-lū // qaja-lū.

Хибно з *qoγ-lu від qoγa «різновид очерету» чи із *qaj-jalu «(річка) із слизькими берегами», бо qaj- є дієслівн. назвою, а -jalu — нове крим.-тур. запозичення з гр. γαλῶδ «морський берег, пляж» (Менгес, 100—102). За Є. С. Отіним, р. *Берда*, пр. Азовськ. моря, вона ж *Велика* (*Большая* і *Сухая*) *Берда*, *Берды*, -о, -ыи-ка, -янская, -инская р., *Буда* і под., а також (XVIII ст.) *Каалы Бертѣ* (СГУ, 39) — гіпотетична *Каала* чи одна з *Каал*, точніше, — найбільша з *Каал*, що утворюють надазовськ. «каалський» ареал; сюди ж гідроніми *Ка(я)лга*, *Каалы Кулак*; *Каалшан*, вона ж *Каалы Джуюшан*; *Каалыку(к)*; *Берди Каалы*, або *Бердиқай Алі*, тощо (Отін, 32—33). О. С.

КЛОВЪ, ур., в давн. Києві, між Лядськими воротами й с. Берестовим пд. міста (Ук. ПСРЛ, II, 147); прибл. між поч. суч. вул. Хрещатик і парком Слави, де містився *Кловський* м-р і значн. житловий р-н (Толочко, ДК, 92—93); *Кловська* височина (пізн. Лійки) відділялася від давн. Угорського ур. *Кловським* ярмом (Петров, 89); 1108, кончаша верхъ стѣна Бѣда на *Кловѣ*. за-ложѣнѣи Стефанѣ игумено Печерьскы (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 283); 1151, а Кооуе-ве и Торчи. и Печенѣзи. тоуда сташа ѿ Золоты воротъ по тѣмъ ѿгородомъ до Ладьскихъ воротъ. а ѿтолѣ ѿли и до *Клова* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 428).

Похідні: 1115, Григории стго Андрѣя Петръ *Кловьскыи* (т. ж., 280); руч. *Клов* л. Либеді п. Дніпра; вар.: *Кловской* (Фунд., 334), *Кловский* (Бошно), *Кловѣ* (ПК, 1894), *Клов* (Толочко, 41).

Як із: 1. прасл. *kъly «кусок дерева, колоди, спиляного пня»; пор. польськ. kło «вирубка, де стирчить багато пнів», kiel «кусок дерева, чурбан, палиця», звідки Kielno, Kielce, словац. Keľca (Роспонд, Стр., 25; Роспонд, Miscellanea, 30); формант -ов- мав також топогр., а не тільки посесивну функцію (Роспонд, Стр., 14); 2. і.-е. *k̑loç- «чистити, омивати» (Дригалкін — М-во, 1971, № 6, 29—31); 3. і.-е. *kleç- «слухати — звучати»; пор.: лит. пр. Klovirė, Klova, Klovas, а також klausyti «слухати» (Стрижак — М-во, 1972, № 1, 83). 1. Ж.

КОБЪДЪ, м., в Болохівськ. землі; тепер не простежується; 1241, і пойма грады ихъ. Деревичъ Гоубинъ и *Кобудѣ*. Коудинъ городѣць. Божьскыи Дадьковъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 792); пор. о-в *Кобучъ* у Волинськ. землі (ССУМ, I, 483).

Як із половецьк. Коб-орѣ «нерівний, хвилястий, мов би пересічений» (Молчановський, 117). Л. М.

КОЗАРЕ, колонія *хозарів*, pobl. гирла р. Почайни в давн. Києві; як: 1. пізн. Біскупська вул. в Плоській ч. м. (Петров, 47); 2. вар. *Козаря* беседа (ПСРЛ, XXV, 435; ук.); 945, а хеданую Русь водина ротѣ. в цркви стго Ильи. наже есть надъ ручаемъ конецъ. Пасынѣчь бесѣды. и *Козарѣ*

(1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 54), надъ ручьемъ. конѣць. Пасынчѣ бесѣды. и *Козарѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 42); 944, надъ Роучаем, конецъ Пасынчи бесѣды, и *Козарѣ* (ПСРЛ, XXVII. Сокр. летоп. св. 1493 г., 184); 945, надъ ручаемъ, конецъ Пасынча бесѣды и *Козари* (XV ст., ПСРЛ, V, 1925. Софійск. 1-я лет., 31), пасынчѣ бесѣды и *Козары* (XV — поч. XVI ст., ПСРЛ, XVI. Летоп. Авраамки, 230), конецъ Пасынча бесѣды и *Козары* (XVI ст., ПСРЛ, XXIV, 19—20); 944, Пасынчи басѣды, *Козары* (т. с., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 55); 945, Пасынча бесѣды и *Козары* (т. с., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 282), Пасынча бесѣды и *Козары* (к. XVII ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 350).

Семантичним способом (pluralia tantum) від етноніма *козар* «хозар» (див. *Жидове*); як указівка на кол. перебування *хозар* у Києві (Петров, 4; Стрижак, ПГН, 59) та існування кварталу, населеного *хозарськими* купцями (Довнар-Запольскій, 60). Імовірініше, *хозарська* торговельна колонія, яка в серед. XII ст. вже не існувала, про що свідчить пізн. *Тѣрова* (див.) божниця в цій місцевості (Железняк — Мов-во, 1980, № 3, 16). I. Ж.

КОЛОДАЖЬНЫИ, м. («городъ», «градъ»), на р. Случ Волинск. землі (Ук. ПСРЛ, II, 150); суч. с. *Колодажне* (Теодорович, I, 221) Держинськ. р-ну Жт; 1240, поиде самъ [Батий.— А. К.] Володимероу и приде к... *Колодажьюно* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 786), *Колодажню* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 131), ко граду *Колодажню* (XV ст., ПСРЛ, XXIII. Холмогорск. лет., 77); 1241, к городу *Колодезну* (XVI ст., ПСРЛ, XVII. Зп.-р. лет., 26); 1240, къ городу *къ Лодяжню* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 145), *Колодажсяню* (XVII ст., ПСРЛ, XXVIII. Симеоновск. лет., 54); 1241, ко граду *къ Лодяжню* (т. с., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 339).

Ад'ектив на -вн- від д.-р. *колодазь* (пор.: рос. *колодец*, укр. *колябязь* «джерело») (Фасмер, II, 293); флексію оформлено залежно від грам. роду й часу побутування назви; пор.: *Колодажню*, *Колодажне* (Роспнд, Стр., 77; Борек, 110); форма *Лодяжньн* є помилк. (початк. *Ко-* отожнено з прийменником *ко*). А. К.

КОЛОМЬНА, м., в Галицьк. землі; суч. *Коломия* І.-Ф.; 1240, Доброславоу же рекшоу. вдахъ има *Коломыю*... держать сию *Коломыю* на роздавание ороужьникомъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 790); б. д. (у «Сп. русьск. міст») *Коломыя* (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240), за Галичомъ подъ *Коломією* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 359); 1486, у przyszodszу do hranicy wotoskoу potezozysia w meste zowotom Kotomyia. Stefan ze, wojewoda wotoski... przyechal do Kotomyi (т. с., ПСРЛ, XXXII. Хр. Быховца, 163); 1489, панов теж полских и литовских велми много до *Коломыи* притягнули (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 93); 1531, Петрило, воевода волоский... Снятин, *Коломыи*, Тисменицу, Отеню и иншие мѣстечка и волости аж до Галича звоевал (т. ж., 107); 1395, *Коломыя*, замок у Галицьк. землі (ССУМ, I, 491).

Похідні і споріднені: 1240, а *Коломышскою* соль (*коломышскою*) бѣлоучите на ма (ПСРЛ, II, 1962, 789); у XIV ст.: *Коломышскыи*, *Коломышски*, *Коломыски* (1398, ССУМ, I, 491). В м. *Коломії* зафіксовано два потоки — л. пр. Пруту: *Котомујка* і *Kotomujski* (SG, IV, 286); пор. також: рр. *Коломыйка* л. Бистриці л. Дністра (СГУ, 264) (у кол. Ушицьк. пов.); л. Тлумачика л. Пруту л. Дунаю (КРУ, 24); стр. *Котомујка* витік Калюсу л. Дністра (SG, III, 710; IV, 286); с. *Kotomujówka* в кол. Вінницьк. пов. (т. ж.); сс. в Польщі: *Kotomuja* і *Kotomujka* Ломжинськ. пов. (т. ж., 283), *Kotomia* — Броцлавськ. (т. ж., 282).

Як від: I. д.-р. *коломыя*, пор. укр. діал. *коломия* в значенні «глибокий вибій, наповнений водою» (Гринченко, II, 271; Гумецька, 39); 2. словосп. «коло + Мия», де «Мия» — 2-га (?) назва р. Прут, яку, мовляв, засвідчує польськ. поет 2-ї пол. XIX ст. В. Поль (SG, IV, 283; Гумецька, 39; Никонов, КТС, 200; Роспнд, Стр., 78). Зважаючи на невідповідність свідчення і нетиповість подібних утворень для сх.-сл. топонімії, їх слід поставити під сумнів. Л. М.

Як із: I. герм., пор.: *шелом*, *холм*; *Шоломия*, *Коломия* (Свенцицкий, 17); 2. романськ., пор. рум. *culmea* «верх, горб» (Кордуба, 7). В. ред.

КОПЫРЕВЪ, посад («коньць»), у Києві; за зх. воротами вздовж гірськ. виступів у напрямі Глибочицьк. узвозу, охоплюючи р-н суч. вул. Обсерваторної, садibu Художн. ін-ту та Кудрявські схили; прибіл. 40 га (Толочко, КК, 84); як на горі з пізн. назвою *Вздихальниця* (тепер Андріївська; КС, 1884, № 9, 243—250); 1202, і отворища ъму Кылане ворота Подольская в *Копыревѣ* конци (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр.

лет., 417); 1121, заложи цркви стго Ивана. въ *Копыревѣ* конци (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 286); 1140, ста [Всеволод Ольгович.— I. Ж.]... в *Копыревѣ* конци. и нача зажигати двори иже соуть предъ городомъ. в *Копыревѣ* конци (т. ж., 302); 1150, Стославъ Олговичъ. перенесе мощи брата своего Игоря. ѿ стго Семена ис *Копырева* конца. в Черниговъ (т. ж., 408); 1162,

посла в монастырь. къ сто Семену еже есть. в *Копыревѣ* конци (т. ж., 518); 1121, в *Копыревѣ* конци (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 28); 1160, И повельша Ростиславъ и Мѣстиславъ взяти тѣло его и нести в монастырь къ святому Симиону, иже есть в *Копыревѣ* конци (т. ж., 71); 1202, ворота Подольская в *Копыревѣ* конци (т. ж., 100); 1201, врата Подольская въ *Копыревѣ* конць (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, X. Патриарш. лет., 34); 1202, въ *Капыреве* конць (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 142); 1121, въ *Копыревѣ* конць (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 25, 32); 1150, 1202, въ *Копыревѣ* (т. ж., 75, 107); 1559, *Кудравецъ* (Чт. ОНД, 1893, VII, 45); 1699, дол. *Кудравецъ* (УАЗ, 1926, I, 29), *Копцы* (?) (Лашкарів, 18).

Пор.: 1685, пустош *Копырева* в Новгородськ. землі (Иванов, 156).

Як від *копати*: мсвляв, верхня ч. *Копиревого* кінця була *прокопана* (Петров, 23). Імовірі-

ше, посесив на -ев- від фінно-угор. *Копырѣ*; пор. ст.-рос. (1550 р.) *Копыря* (Веселовский, 154); 2-га пол. XVI ст., Іванко *Копыревъ* у пн.-сх. Росії (Тул., 642); 1738, архангелогородець Іван *Копырин* (ПСРЛ, ХХІІІ. Двинск. лет-ц, 211). Див. ще: Железняк — М-во, 1980, № 3, 19—21. І. Ж.

КОРАНЬ, ур. (Ук. ПСРЛ, ІІ, 155); як: 1. **пос.** (Мавродин, 20); 2. **місцевість** («место») (Соловьев, І, 430) чи 3. «коласальна... штучна стародавня водойма» (ЛВП, 32) в Переяславськ. землі; тепер **бол.**, **стр.**, або «висохла» р., *Карань* (п. Трубежа л. Дніпра) з однойменн. с. перейменован. на *Трубайлівку* від *Трубайло* «Трубіж» (Переяслав-Хмельницьк. р-ну Кв); 1139, и стоише Всеволодъ на Днѣпрѣ. и посла Спослава... к Переяславлю... и оустрѣтоша и Андѣрѣва дружина. и бишася с ними... и го-

ниша по ни до *Корань* (1377 р., ПСРЛ, І, 1962. Лавр. лет., 307—308), *Корань* (~ 1425 р., ПСРЛ, ІІ, 1962. Ипат. лет., 305), до *Коряня* (XV—XVI ст., ПСРЛ, V, 1925. Софійск. І-я лет., 163), *Корань* (1-а трет. XVI ст., ПСРЛ, ХХV. Моск. летоп. св. к. XV в., 35); 1139, до *Карань* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 32); 1455, р. Караи (Žg. dz., ХХІІ, 577); 1604, nad biotem Karaniem (т. ж., ХХІ, 479); 1618, bioto Karanu (т. ж., 208); 1765, х. *Каран* (ГО, 55), пізн. с. *Карань* або с-це *Корань* (Андришев, 8), на р. *Курань* (т. ж.). Суч. с. й р. *Каран'*, точніше, бол. (з іржав. чи зеленкуват. водою).

Похідні: прізв. (у м. Києві) *Каранський*; мешканці кол. с *Карань* — *караньці*; ур. *Закарань* у бас. р. *Карань* і под.

Як від: І. (нар.-етимол.) сл. *карати* (ОАІМ); 2. **тюрк.** (разом з назвами *Каратюль*, *Баршиівка*, *Кучакіє*, *Гайшии* тощо; Žg. dz., ХХІІ, 169), «чорна вічка» (від *кара* «чорний») (Стороженко, Оч., 203); пор. ще тюрк. *каран* «темний», «темнота» (Радлов, ІІ, 155) і вар. *Каран'ъ*), який є, очевидно, графічн. помилк.; тюрк. мови відають перевагу для називання «темних» водотоків утворенням типу *Карасу* (суч. *Карасієки*, *Веліка* й *Малá*, в *Криму*), *Карансі* (КРУ, 131, 135); з тюрко-сл. *каран* + *-jъ) (пор. етнонім *каран* «каранці») (Радлов, ІІ, 155) — бінарна опозиція до *Каратюлей*; пор.: р. *Каратюль* л., а *Карань* п. пр. Трубежа (Маркевич, 454; КРУ, 101); сс. *Веліка* й *Малá Каратюль* Переяслав-Хмельницьк. р-ну (АТГУ — 1969, І, 191), у яких вбачали сліди перебування літоп. *чорних клубуків* або «каратулів» (пор. ще тюрк. рід ХVІІІ ст. в Башкирії *каратуль*), тобто «чорних шапок» (Стороженко, Тюрки, 285), нібито засновників (назвадлівів?) *Карані* (Стороженко, Оч., 203); словотвірно-акцентуаційно пор. назву с. *Ташань*, утворену за допомогою аф. -'ан' від тюрк. *таш* «камінь» і належці також до Переяслав-Хмельницьк. р-ну Кв. Однак давні літоп. фіксації, крім однієї, найпізн., не знають голосного а в І-му складі назви (пор. *Корань*, *Коронь*, до *Коряня*), де він з'являється лише в пам'ятках XV—XVI ст. (Когай — до *Карань*). За В. М. Брахновим, *Корань* (пор. pobl. пос.

Березань Барилівськ. р-ну Кв) від **корь* «дерево», відповідно до збірн. д.-р. *корь* — той же корінь, що й у слові *осо-корь* «осокір» (ВМБ, 43), *кора* (Срезневский, І, 1293), *коринь* (Фасмер, ІІ, 344), звідки назви рр. *Корень*, *Коренева* (Машт., Дн., 255), *Корнева* (?), *Корнієка*, *Корняка* тощо. Залишається відкритою можливість субстратн. основи; пор.: *корь* «річчище» (Мурзаєвы, 116), хант. *кор* «болото» (Калинина, 120). О. С.

КОРОСТЬНЬ, м. («градь», «городь») Деревлянськ. землі; суч. *Коростень*, райцентр Жт, на р. Уж п. Прип'яті; як с. *Іскорость* (Барс., 82) *Коростенського* р-ну Жт; 945, и не послуша ихъ Игорьъ. и вышедне изъ града *Изъкорьстьбна*... и погребень бы Игорьъ. [и] есть могила его оу *Искорьстьбна* (1377 р., ПСРЛ, І, 1962. Лавр. лет., 55); 946, Ольга же устремиса съ смьмъ своимъ (на *Искоростьбнь* град) (т. ж., 58); 945, из города. *Искоростьбна* проти Древлане...

и погребень бы Игорьъ. и есть могила его оу *Искоростина* города. в Деревльхъ (~ 1425 р., ПСРЛ, ІІ, 1962. Ипат. лет., 43); 946, на *Искоростьбнь* (т. ж., 46); 945, из града *ис Коростеня* (ПСРЛ, ХХV. Моск. летоп. св. к. XV в., 351), на *Коростень* град (т. ж., 352), из града *ис Коростбня* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XVI. Лет. Аврамки, 231), изъ града *Коростбна* (XV ст., ПСРЛ, ХХІІІ. Ермолинск. лет., 6; XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 283); 913, погребень быс оу Коростена (XVI ст., ПСРЛ, XVII. Зп.-р. лет., 8), изъ града *Коростеня* (ПСРЛ, XX, І. Львовск. лет., 55); 946, на *Искоростень* (т. ж., 57), из града *Искоростбня* (XVII ст., ПСРЛ, ХХVІІ, 185), из града *ис Коросня*... у *Коростеля* града (т. с., ПСРЛ, ХХХІІІ. Холмогорск. лет., 18).

Як від: І. від власного сканд. ім. **Искоростьбнь* (шв. -sten) (А. Соболевский, РФВ, № 64, 179); 2. д.-сканд. апелатива skarŕ «скеля» (?) (Фасмер, ІІ, 140); 3. д.-р. *корост* < прасл. *korst- з преф. *Изъ-* (*Ись-*); пор.: польськ. *krósta*, *chrosta* < *chvorstъ, чес. *krásta*, *chrásta* «нерівна місцевість»; польськ. *Krosno*, д.-р. *Хварстен'ъ*), рос. *Х(в)оросна*, болг. *Храсна*, с.-х. *Храсно*: чергування приголосн. ch/к-е звичайн. у топонімах такої структури (Роспонд, Стр., 28, 29); пор. *корост* «хворост» (Никонов, КТС, 206). Очевидно, з *корост* + *бнь* без «преф.», який був звичайн. прийменником і двічі повторювався, що є характерн. ознакою д.-р. синтаксису; пор., напр.: 945, из града *ис Коростбня* (ПСРЛ, XVI, 231) і на пн. сл. земель: 1471, мѣсто, нарицаемое *Коростыня*, у озера Ильменя... от Новогорода (XVI ст., ПСРЛ, ХХVІ. Вологодско-Пермск. лет., 236), к Ильмену озеру на оустъ Шолоны... место, зовомое Межюберег и *Коростны* (XVII ст., ПСРЛ, ХХVІІ, 134). А. К.

КОРСѢНЬ, м.: І. («градь») на Гераклеїськ., або Трахейськ., п-ві в Криму; суч. руїни *Херсонес* між Карантинною бухтою й Чорним морем у м. Севастополі; б. д. (про «події» 30-х років І ст. н. е.), Ольдрѣю... пришедшоу ему в *Корсунь*.

оувиде яко ис *Корсуна* близь оустье Днѣпрськое (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 7—8), Андрей... бысть уча в Синопѣ таже въ *Корсунь* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 251); 945, и приде къ *Корсуню* (ПСРЛ, I, 1962, 111); 982, Приємъ же Володимерь... градь Греческій *Корсунь* (нынѣ же тамо Крымъ) и весь той островъ, глаголемый Таврику (ПСРЛ, II, 1843, 255); 989, Володимерь... бѣ въздѣль в *Корсуню*. иконы...

и кты (ПСРЛ, I, 1962, 121—122); 1066, котапанъ же пришедь *Корсуню* (т. ж., 166); б. д., Велиць (Див) послушати земли незнаемъ, Вльзь, и Поморію, и Посулію, и Сурожу, и *Корсуню*, и тебѣ, Тьмутараканскій бльвань (Сл. СОПИ, III, 7); 1097, Из-д-Рима... по морю стража *Кърсуна* дошьль еси; XIII ст., ис *Корсуна* прииде безбожный царь Батый на Русскую землю (т. ж.).

Вар.: д.-гр. *Χερσόνησος*, н.-аттичн. *Χερρόνησος*; *Херсонес*: 1) *Фракіійскій*, суч. п-в *Галлиполи*; 2) *Таврійскій*, суч. *Крим* (Геродот); 3) п-в в Арголіді (Дворецкій, II, 1773); 4) м. в Криму; суч. руїни *Херсонѣс* у м. Севастополю. Звідси: *Χερσονήσος*, н.-аттичн. *Χερρονήσος* «херсонескій» (т. ж.); с.-гр. *Χερσών, -ώνος* (Константин Багрянородный), д.-гр. *Χερσόνησος*, *Χερρόνησος* (Фасмер, II, 338); ст.-сл. **ХЕРЬСОНЪ** (т. ж., IV, 234); тюрко-араб. (1154 р.) *Карсуна* (Рыбаков, Идриси, 14); генуезьк. *Сарзона*, крим.-тат. *Сари-Кермен* і *Топе-Торкон*; сх.-сл. (наук.) *Херсон(ес-Таврійскій)* (див. *Тавриани*); *Кърсднь* (Менгес, 116); *Корьсунь* (ПСРЛ, XXVII, 174—175); *Скоресян* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 338); *Херсунь*, *Хорсунь* (ПСРЛ, XXII, I. Хронограф. ред. 1512 г., 309); *Херсоня*, *Херсона*, *Хирсоня*, *Хорсуна* (род. одн.); в *Херсоніи*; *Херсони* (-ѣ, -е); исъ *Херсони* (-я), *Херсуни*; отъ *Херсонія*, *Херсонъ*, *Хирсонъ*, *Херсонъ* (ПСРЛ, XXI, I. Кн. степенная, 7, 42, 72—73, 94).

Похідні: а) пос. *Корсунь*: 1. (див. *Корсднь* II) м. на р. *Корсуниця* бас. Дніпра; суч. *Корсунь-Шевчєнкїаскїй*; 2. м. в кол. Симбірськ. губ. (Фасмер, II, 338); 3. смт Днц (УРЕ, VII, 264); 4. р. (вона ж *Корсуна*, бас. Міусу) в смт *Корсунь* Днц (т. ж.; Новороссія, 853); 5. м. *Херсон*, обл. центр УРСР (Білицькій, Осн., 9); б) хороніми: 945, а ѿ *Корсуньстѣи* странѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 50); 971, власть *Корсуньскую* (т. ж., 73); в) етноніми (й катойконіми): д.-гр. *Χερσονήσιτις* (КБН, 839); д.-р.: 944, Игорь... поиде на Греки... се слышавше *Корсуницю*. послаша къ Раману (ПСРЛ, I, 1962, 46), *корсуници* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 279); 945, въ вустьѣ Днѣпрьскомь... *Корсунаны* рыбы ловаша (ПСРЛ, I, 1962, 51); 988, и затвориша *Корсунане*... и... мужъ *Корсунанинъ* (т. ж., 109), Настасу *Корсанину* (т. ж., 121); г) ін.: попы *Корсуньскыя* (т. ж.); людїе *Корсунстїи* (ПСРЛ, II, 1843, 270) тошо.

Як із тюрк. *Qorsun* < с.-гр. *Χερσών*, де довге ѵ ін. мов звичайно відповідає сл. ц; деспірантизація х- (> q або k у палатальн. слові) й ѵ ѵ — вказівка на тюрк. посередництво між гр. й сл. мовами; кінц. -ъ < *-j(ъ) — суф. присвійн. прикметника (Менгес, 116—117); пор. *Карсуна* (див. вище) і *Карзон* (суч. обл. м.

Херсон). В основі д.-гр. *Χερσόνησος* (*Χερρόνησος*) < аелятивъ *Χερσό-νησος* (*Χερρόνησος*) «півострів»; м., засноване вихідцями з Гераклїї-Понтїйської (суч. м. Ерлі в Туреччині), виникло в V ст. до н. е. й проїснувало до XIV ст. н. е. О. С.

II. («городъ», «градъ») Київськ. землі на р. Рось; суч. м. *Корсунь-Шевчєнкїаскїй* Чрк. Після тимчасового занепаду знову став м. 1795 р. (ЦДІАК, ф. 193, оп. 1, од. зб. 2047); як побудоване греками — переселенцями з мм. Надчорномор'я, Нижн. Дніпра, Пд. Бугу, Дністра та ін., зруйнован. половцями (Щекатов, III, 756); 1172, поидоша по оной сторонѣ. Днѣпра Къеву и стаща. оу *Корсуна* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 555); 1195, Всеволодь бо просаше оу него. Торцького Треполя *Корьсоуна*.

Богуславла. Канева (т. ж., 683), даль Рюрикъ Всеволодоу ѿ городовъ Торцькыи *Корсоуны*.

Богуславль. Треполь. Каневъ (т. ж., 685); 1170, по другой сторонѣ Днѣпра къ Кіеву ... у *Корсуны* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 85); 1196, 5 градовъ, Торцьскій, *Корсунь*, Богуславль, Треполь, Каневъ (т. ж., 103); на Риш *Корсунь* (т. ж. 240); *Корсунь* (НЛ, I 475); 1172, придоша многое множество Половцовъ... едны стаща у Переяславля, а другіе у *Корсуны* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 312); 1195, Треполя, *Корсуны*, Богуславля, Канева (т. ж., 324); XV ст., с *Карасунь* (Владимирский-Буданов — АЮЗР, VII, I, 60), 1616, Korszun (Zg. dz., V, 114—115); XVII ст., *Корсунь* (АЮЗР, III, I, 312), подъ *Корсуномъ* (Величко, I, 104), Korszun urbs (Карта Л. Боплана — Ляска, ИКА, 25); 1767, *Корсунь* (АЮЗР, III, I, 312; АЮЗР, I, III, 15); XVIII ст., *Корзунъ* («при рѣкѣ Россь, построенъ около 1581 году королемъ Стефаномъ»; Корол., 197).

Похідні: 1172, потомъ же опать възвратишася в Половцьѣ Глебъ же Юрьевичъ. поиде *Кърьсуньскимъ* Половцьемъ (ПСРЛ, II, 1962, 556); 1195, и да емоу Полоны и полъ тьртака *Корьсоунского* (т. ж., 688); 1630, староста *Корсунскій* (АЮЗР, I, VI, 621); 1649, полк *Корсунскій* (Грабянка, 94); 1767, староство *Корсунское* (т. ж., III, 340); 1974, дорога *Корсуньскя* в с. Иванівка, ліс. *Корсуньскій* у с. Москаленки Богуславськ. р-ну Кв (Анк.); р. *Корсу́нка* пр. Росі п. Дніпра в м. *Корсу́ні* з вар.: 1789, Korszunka (АЮЗР, VII, III, 317); 1792, Korszunka (АЮЗР, V, I, 539), *Коросунка* (Фунд., 43; Макс., Киев, 24); *Корсу́нка* (ВСОРИ КГ, 17; Андр., ЛЮ, карта; Похил., 571; Машт., Дн., 56); 1977, *Корсу́нка* (МЕ). Пор.: 1585, ур. *Корсуны* в Канівськ. старостві (АЮЗР, VIII, V, 241), 1672, прїзв. *Корсу́нець* (Величко, II, 333), х. *Корсуны* в Козелецьк. пов. Чернігівськ. губ. (СНМ, Чрг., 62); *Карсу́нь*, или *Корсу́нь*, город Казанської губернии Сибирской провинции, при речке *Карсу́нке*, впадающей в реку Суру, которая течение имеет в реку Волгу (Ф. Полунин, 124); *Корсу́нь*, ч. м. Стамбула (Ук. ПСРЛ, II, 504).

Як: I. споріднена з лит. *Kār̃is, Kār̃se, Kars-upis*, латиськ. *Kār̃sa, Kār̃s-upis, Kār̃s-upre, Kār̃sava*, д.-прус. *Carsow, Corseen, Kors-*

lauken (Петров — *Ист. дж.*, 1966, II, 68); 2. д.-р. форма назви м. *Херсонесу* Криму (Соболевский — *РФВ*, 1911, LXV, 406; Никонов, *КТС*, 207; *див. Корснь I*), гр. *Χερσονησος* через тюрк. посередництво; наголос (на 1-му складі) — під впливом польськ. мови; пор. р. *Корсунька*. I. Ж.

КОРСНЬСКАА: і. *власть* («власть»); тер., належна до м. *Корсуня* (-*Тааврійського*) (*див. Корсньскаа II*); 971, николиже помышлю на страну вашю. ни собираю вой ни языка. ни иного приведу на страну вашю. и елико есть подъ властью Гречьскою. ни на власт *Корсунскую*. и елико есть городов ихъ. ни на страну Болгарскую (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 73). О. С.

II. країна («страна», «сторона»), в р-ні м. *Корсуня* (тепер у складі Севастополя) в Криму на Гераклеїськ. п-ві й на сусідні тер.; 945, приходять Чернии Болгаре. (и) воюють въ странѣ *Корсуньстви* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр.

лет., 51), *ω Корсуньсци* сторонѣ. колко ж есть городъ на той части да не имуть власти князи Рускыи (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 39), приходять Чернии Болгаре. и воюють въ странѣ *Корсуньстви* (т. ж., 39—40).

Релятив на -*ск-* (// -*вст-*) від ойконіма *Корснь* (*див.*). О. С.

КОРЬЧЬСКЪ, м., суч. м. *Корець*, райцентр Рв; 1151, пошедъ Изяславъ. на Володимерка. и воротиса оу *Корчева* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 336); 1150, и тоу пристави к нему сна своего. Мъстислава до *Коречьска*. и тако проводивъ и за *Корчеськъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 395—396), ко *Корчеську* (т. ж.,

410); 1154, престава *Стополкъ*. Мъстиславичъ. оу *Кочерьска* (т. ж., 468); 1155, Гюрги вѣда Изяславу *Корчеськъ* (т. ж., 482); 1258, Данило же... жда вѣсти *Ѡ Романа*. и Литвы и стои на *Корейки* (*Корейску*) (т. ж., 838); б. л., *Коречь* (А се Киевськіе) (XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 163); 1150, пошедъ Мъстиславъ на Володимерка, воротиса у *Корчева* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 115); б. д., *Кочеречь* (А се грады Киевськіе) (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240). Пор. ще: р. *Корчик* л. Случі п. Горині п. Прип'яті п. Дніпра; нп *Новій Корць* *Корцького* р-ну Рв; *Корчик* Шепетівськ. р-ну Хм; р. *Корчинка* бас. Дністра; с. *Корчик* Лв; р. *Корчівка* в системі Прип'яті; стр. *Коречий* у бас. Псла й под. (СГУ, 274, 27).

Похідні: 1150, поиде ко *Корчеську*. и *Корчане* же вышедше (ПСРЛ, II, 1962, 410).

Як від: I. *къркъ* «горло, шия», звідки **кърць*; пор. *Кърчевъ* «*Керчь*» (Соболевский, РСЭ, 59—40) і 2. ког. «рубати», дериват ксь «розчищене, викорчуване місце» (Роспонд, Стр., 66; Фасмер, II, 340); пор. ще *корь* «річище» (Мурзаевы, 116). Імовірно, це релятив на -*ск-* від **Корць*, звідки суч. *Корець* (пор. посесив *Корчевъ* на -ев-); *Кочерьскъ* і *Кочеречь* є помилк. «вар.». Пор.: у Новгородськ. пам'ятках XII—XIII ст. *корь* // *корекъ* «корчів'я, розчисть, розчищене під ріл-лю місце». Ряд топонімів із цією основою є в

Новгородськ., Рязанськ. і Тульськ. обл. (Смолицкая, 23, 24). А. К.

КОСНАЧЬКОВЪ, двір воеводи *Косначка*, в м. Києві, на тер. «міста Ярослава», pobl. Софійськ. воріт (Каргер, 281; Толочко, 125); 1068, и нача[ша] люди його корити. на воеводу на *Косначька*. идоша на гору съ вѣча. и придоша на дворъ *Косначковъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 171), И начаша людье говорити на воеводу на *Косначь*. и идоша с вѣча въ... гору. и придоша на дворъ *Косначковъ* и не обрѣтоша его. оу двора. стаща *Брачьславла*. и рѣша пондемъ высадимъ дружину ис погреба (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 160), дворъ *Косняковъ* (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 96), и придоша на дворъ *Коснячевъ*, и не обрѣтоша его, и стаща у двора *Брячиславля* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 336).

Посесив на -ов- від антропоніма *Косначько* або **Косначькъ* (зменш. форма від ім. *Константинъ* > *Коснатинъ*). I. Ж.

КОТЕЛЬНИЦА, м. («градъ», «городъ»), у Волинськ. землі; суч. с. *Котелянка* Полонськ. р-ну Хм (Пог., Раз., 18) або с. *Стара Котельня* Андрушівськ. р-ну Жт (Тихомиров, 37), де є т. зв. Шереметовъ окопъ, вал, що облямовує с. і давнє г-ще (Чт. ОНЛ, III, 13; ТК ЦНБ АН УРСР), відоме з 1545 р. (АЮЗР, VII, I, 129); у 2-й пол. XII ст. було центром невелик. уділу на горішн. Случі й у Надбужжі (верхів'я Пд. Бугу; Андріяшев, 52); 1143, около *Котельничъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 314);

1147, Всеволодичъ Стославъ. держаше. оу Изяслава. Божьски и Мечибие *Котельницю*... патъ городовъ (т. ж., 343); 1148, и да емоу Божьскыи.

Межибжие. *Котельницю* и ина два города (т. ж.,

367); 1162, снаша оу *Котельници* со Мъстиславомъ. и *Ѡтудъ* поидоша к Бѣлугороду. на Мутижирь и быша на Кучари (т. ж., 517); 1169, Мъстиславъ же *Ѡпусти* и в *Котельницю* (т. ж., 536); 1148, и даде ему градъ Божій, тако нарицаемый, и Межибжю, и *Котельницю* (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 178); 1147, Всеволодичъ же Святославъ тогда бяше дрѣжа у Изяслава 5 градусъ, Божьски, Межибжю, *Котельницю*, и прочихъ два (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 39); 1148, и грады подава ему, Божьскыи, Межибжю и *Котельницю*, и ина два (т. ж., 44); 1159, тогда же о *Котельницѣ* воеваша (т. ж., 71); 1160, и снашася вси у *Котельницю* съ Мстиславомъ, и оттуду поидоша къ Бѣлугороду на Мутижирь (т. ж., 75); 1169, и отпусти и Мстиславъ въ *Котельницю* (т. ж., 81); 1143, около *Котельнъ* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 297); 1169, и даде Мстиславъ *Котельню* (т. ж., 310); 1471, с. *Котельна* (ССМ, I, 504); 1545, *Kotelnia*, 1616, do... Kotelniczy, do Kotelnicy (АЮЗР, VII, I, 129. 321); 1618, *Котельня* (АЮЗР, III, I, 213); 1683, *Kotelnia* (АЮЗР, VII, I, 500). Пор.: м. *Котельнич* Кировск. обл. РРФСР

Похідні: 1616, grunt Koteleński, або Kotelnicki (АЮЗР, VII, I, 321).

Іменик на (-ицА) від прикметника *котльъп (ја) «котловинний», в основі *котль «котловина (заглибина, впадина)» (Никонов, КТС, 209). І. Ж.

КРАСЬНЬ, м., в Київськ. землі на р. *Красна*; суч. с. *Красне-Перше* Обухівськ. р-ну Кв (Андреевский — КС, 1883, VII, сент.—окт., 5); 1096, на той же стороні оу *Красна* По-

ловци побѣдихо (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 249), 1136, паки же Олговичи, с Половци перендоша Днѣпръ... і почаша воевати. ѿ Трьпола. окола *Красна*. и Васил(ь)ева и до Бѣлагограда (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 299); 1165, Романови Вачеславлѣ. внуку. да Ростиславъ Васильевъ и *Краснѣ* (т. ж., 525); 1196, Роману Вячеславлѣ внуку да Ростиславъ Васильевъ и *Краснѣ* (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 78); 1686, *Красна* (АЮЗР, VII, I, 543).

Похідні: р. *Красна* п. Дніпра в Білоцерківськ. та Обухівськ. р-нах Кв (МЮР, I, 187; Ляск., ИКА, 23; Фунд., 41; Де-ла-Флиз, 570; Андр., ЛЮ, карта; Макс., Киев, 24), *Красне* (Кордт, № 4, 9); 1563, *Красная* (ИТК ЦНБ; 1686, АЮЗР, VII, I, 543; 1798, Горшков; ВСОРИ КГ, 16; Де-ла-Флиз, 612; Похил., УКР, 12; Макс., Прил., 71; Машт., Дн., 52); *Красне* (Кордт, № 39), *Красменка* (т. ж., № 24); *Красна* (1592, Zt. dz., XXI, 5; Ляск., ИКА, 23; 1765, АЮЗР, VII, III, 99; Rulik., 51), 1961, *Красна* (МЕ), а також (1977 р.) став *Краснянський* у с. *Красне-Друге* Обухівськ. р-ну Кв (Анк.).

Пор.: пасовище *Красне* в с. Кочине Ємільчинськ. р-ну (ОКІМ) і площа *Красна* в м. Радомишль ЖТ (ОКІМ); лісова сторожа *Красная Балка* в кол. Златопільськ. вол. Чигиринськ. пов. (СНМ Кв, 1811), суч. пн. Новомиргородськ. р-ну Кр; кут. *Красна* в с. Самгородок Козятинськ. р-ну Вн (ОКІМ); 1571, с. *Красная Воля* в кол. Луцьк. пов. (АЮЗР, VIII, III, 235).

Як від прасл. *krasa, *krasъpь «фарба, особливо червона, блиск, червоний колір» (Роспонт, Стр., 26); пор. д.-р. *красьный* «прекрасный, красивый, приемный» (Срезневский, I, 1318). Див. *Красьный*. І. Ж.

КРАСЬНЫИ: І. двір («дворъ»), в ур. Видобич побі. давн. Києва, суч. тер. Центр. республіканськ. ботанічн. саду АН УРСР у м. Києві. Збудований кн. Всеволодом ще до його князювання в Києві. Це була не лише заміська резиденція князів, а й важливий оборонн. пункт, який захищав монастир, переправу через Дніпро й підступи до центральн. ч. міста. В XII ст. він стає резиденцією Юрія Долгорукого; 1157 р., після його смерті, двір було зруйновано (Мовчан, 89); 1096, зажгоша дворъ *красьный*. Югоже

поставилъ блговѣрныи князь Всеволодъ. на холму нарѣцаемъмъ Видобычи. то все оканнии Половци запалиша огнемъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 233); 1150, на *Красномъ* дворі (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 415—416); 1096, дворъ *красьный*... на холму надъ Видобычемъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 10). І. Ж.

II. двір («дворъ»), біля м. Переяславля Руського; суч. Переяслав-Хмельницький Кв;

тепер не простежується; 1149, и переиде... и оу сторону за Трубеше... и ста на лоузи проти воу Коузничемь... выступи на поле идеже естъ *Красный* дворъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 380—381), *Красьный* (т. ж., 1843, 94); пор. ше: 1563, город *Красное* «на Трубежѣ» (СИРИО, LXXI, 272); 1765—1769, с. *Красне* в кол. Басанськ. сотні Переяславськ. полку (ГО, 47) та ін. О. С.

III. двір («дворъ») в м. Чернігові (Ук. ПСРЛ, II, 89), біля князьск. палацу; тепер не простежується; 1096, в Черниговѣ на *Красномъ* дворѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 247). А. К.

Семантичним способом від д.-р. *krasъpь (jъ) «червоний («красный») колір» (Роспонт, Стр., 26); в основі прасл. *krasa — фарба («краска»), особливо, червона («красна»), «блиск»; пор. укр. *краса* (рос. *красота*), *красный* (*красивый* «гарний»), звідси *красна* дівка й под. (див. Фасмер, II, 367—368). І. Ж., А. К.

КРЕМАНЬЦЬ, м. («градъ», «городъ»), у Волинськ. землі; тепер м. *Кременець*, райцентр Тр; 1226, приде [Мстислав.— А. К.] ко Креман-

що и биса подъ *Креманице* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 749); 1240, видивъ [Батий.— А. К.] же *Креманиць* и градъ Даниловъ. яко же возможно прияти емоу. и биде ѿ нихъ (т. ж., 786); 1261, а Василко пославъ *Креманиць* розмета (т. ж., 849); 1240, *Кременець* градъ Даниловъ (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 124, 131), *Кременца* же града Данилова (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 78); б. д., на Івевъ *Кременець* (А се грады Волинськіе) (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240); 1418, Князь Дашко, Федоровъ сынъ Острожеского... взять *Кременець* Витофтовъ (т. с., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 232); 1241, поиде до Каменца Подолского и не може его взяти, и *Кременца* такжеже не могоша взяти (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 339); 1401, придал король в державу Скиргайлови... Стародуб Сѣверский, *Крѣмянце* *Волинский* (XVIII ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 70).

Похідні: 1418, Кондрату Прусу, воеводъ *Кременьскому* (ПСРЛ, XX, I, 232), Князь Дашко... такою козньо взялъ град *Кременець* князя великого Витофтовъ... «предантеса служити Кондрату Прусу, воеводъ *Кременецькому*» (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 181).

Іменик на -иц(ь) від *кремань* «твердий (камінь)» (Никонов, КТС, 215); пор.: рос. *кремень*, укр. *крѣмѣнь*, ст.-сл. *КРЕМЪ* — *КРЕМѢ*; болг. *крѣмен* і под. (Фасмер, II, 370). А. К.

КРОВАВЫИ, брід («бродъ»), через Дністер; біля м. Галич, тепер І.-Ф.; 1213, и многуо бою ввшю. на *Кровавомъ* бродоу (*кроваком*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 734).

Семантичним способом від д.-р. *крававыи*. Вказівка на *криваві* битви, що відбувалися в цій місцевості. Л. М.

КРОСЬНА, р., л. Зх. Бугу, у Волинськ. землі (Барс., 109), тепер не простежується; 1282, тоже ЛАховъ воеваша оу Берестья. по

Кроснь (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 890); вона ж (?) *Кроспа* (НВ, 145). Пор. ще р. *Кросна* п. Конотопу п. Єзучі п. Сейму і м. *Кросно* (*Коросно*) на р. Вислок бас. Віслн (Стрижак, ПСГ, 189; ССМ, I, 517).

Семантичним способом (pluralis tantum) від *кросно*; пор.: рос. *крѡсно*, мн. *крѡснѧ, крѡсны* «ткацький верстат», «різновид селянського полотна»; укр. *крѡсно*, мн. *крѡсна* «рама, верстат для в'язання»; ц.-сл. *кросно* «*lisciatorium*»; польськ. *кроспа*; болг. *кроснѡ* «кросно, засуви», *крѡсна* ж. «коликса»; с.-х. *крѡсна* «ткацький верстат»; словен. *кроспа* «т. с.», чес. *кроспа*, словац. *кроспа* «короб» (Фасмер, II, 382—383); як прасл.; відоме в укр. діал. в 10 значеннях; можливо: 1. в давн. слов'ян *кросно* означало якийсь верстат взагалі, раму, риштовання, де щось закріплювалося чи вміщувалося (Дзендзелівський, 79); 2. гіперим, характерн. укр. діал.; пор. *Кросно*, воно ж *Красне* (Назарова, 23; Срезневский, I, 1330). А. К.

КРЫРОВЪ, р. (руч.?), біля м. Чернігова, на л. б. Десни (Насонов, 226); тепер не простежується (Барс., 109); 1160, і поїде ИзАславъ к Чернигову. съ всею силою Половецкою. на

Стослава на Слгови и стаща подлѣ Десну. по *Крырову*. оли до устья (~ 1425 р., ПСРЛ, 1962. Ипат. лет., 506); 1158, и стаща возлѣ Десну по *Крырову* (ПСРЛ, XXV, Моск. летоп. св. к. XV в., 67); 1159, со всею силою Половецкою... по *Крырову* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 71); як *Крырово* (Насонов, 226).

Назву, очевидно, перекручено; із **Крылов(о)?* А. К.

КЪДИНОВО, с-це («сельце»; помилк. «лесце»), попл. м. Переяславля-Руського, пн.-сх. суч. Переяслава-Хмельницького Кв (Андріяшев, Переясл., 8); тепер не простежується; 1149, к Переяславлю... и пришедше и стаща оу *Куднова* сельца и перешедше Стрѧковъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 321), оу *Кудьнова* сельца (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 378), у *кудинова* (т. ж., 1846, 43), у *Кудьнова* сельца, и перешедше Стрѧковъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 46), у *Кудьнова* лесца (сельца) (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 111), *Кудново*, *Кудьново*, *Кудиново* (Ук. ПСРЛ, II, 165).

Посесив на -ов- від д.-р. особового ім. *Къдинъ* (пор.: 1444, *Кудинъ*, можливо, з *Анкъдинъ*); пізн.—прізв., пор.: 1649, Лазарь *Кудинъ*, козак Вереміївськ. сотні на Лівобережжі (Рестра, 18). Див. *Къдинъ*. О. С.

КЪДИНЪ, м. («градъ»), в Волохівськ. землі; як на місці суч. с. *Кудинка* Летичівськ. р-ну Хм (Дашкевич, БЗ, 16; Подол., 510); пор. тут же р. *Кудинка* л. Пд. Бугу (СГУ, 299) і «пустиня» *Кудинка* біля м. Летичева, придбана королевою Бонною 1538 р. (ОАІМ); 1241, і пойма грады ихъ. Деревичъ Гоубинъ. и Кобоудъ. *Коудинъ* городъив. Божьскыи Дадьковъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 792). Пор. д.-р. с. *Къдново* (*Къдьново*; див. *Къдиново*) біля м. Переяславля Руського (Ук. ПСРЛ, II, 165). а також сс. *Кудинівка* і *Кудинів Ліс* Чрк; *Къдинівка* Тр; р. *Ку-*

дина в кол. Борзенськ. пов. (ОКІМ); яр *Кудинів*, бал. *Кудинова* в бас. Сіверськ. Дінця (Машт., Дон, 69, 66) тощо.

Семантичним способом від антропоніма (?); пор. д.-р. (1148 р.) ім'я *Къденъ* (Морошкін, 107); пізн.: 1444, панъ *Кудинъ* Дривинський (Тупиков, 213); 1552, 1582, *Кудинъ*, кременецьк. слуга (т. ж.), суч. укр. призв. *Кудин*, білор. *Куда* (Бірыла, 1969, 225). Л. М.

КЪЗНЬЧЫИ, ворота, в м. Переяславлі Руському, суч. Переяслав-Хмельницький Кв; тепер не простежуються; 1149, за Трубеше... на лоузи противоу *Коузнечимъ* воротомъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 381), *коузнчим* (т. ж.), *Кузнечимъ* (т. ж., 1843, 44), *Кузнечія* (Ук. ПСРЛ, II, 165); пор. ще с. *Кузничі* в Городнянськ. р-ні Чрг (АТПУ—1969, II, 81).

Ад'єктив на -*j(и) від д.-р. *къзньць* «коваль» (Срезневский, I, 1359). О. С.

КЪЛЬДЕРЕВЪ, м., на околиці Київськ. землі; локалізують на р. Рось (Андріяшев, 50)

п. Дніпра; 1190, и слышаша ожь Стославъ стоить совокоупивса. оу *Коульдерева*. и тако оуверноувшасА побъгоша (~ 1425 р., ПСРЛ, I, 1962. Ипат. лет., 672).

Посесив на -ев- від тюрк. антропоніма; пор. *Коулдюръ* (воевода берендеїв, що згадується під 1183 р.) (т. ж., 629). І. Ж.

КЪМАНЬСКА[ІА], країна («страна»; «земля»), населена *куманами*, або *половцями*, що в XI—XII ст. займали причорноморські степи між Волгою й Дунаєм (Кудряшов, 124); 1223,

языци... и зовуть ю Татары. а инни глють Таѧмены. а друзии Печенъзи... многы страны полъниша. *Іасм. Ѡбезы. Касоты. и Половецъ*...

множество избиша... Бъ хотА погубити. и нака-

зати безбожныи сны Измайловы *Куманы*... придоша бо ти Таѧрмению [очевидно, зам. Таурмени.—О. С.] всю страну *Куманьску*. и придоша близъ Руси. идеже зоветса валь *Половецкыи* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 445—446), Богъ же отмищене створи над безбожныи *Куманы*, сынъми Измайловы... Татары... придоша всю страну *Куманьску*... А Котякъ *Половецкыи* князь... прибегоша иде же зоветься вал *Половецкыи* (1-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. лет. св. к. XV в., 118—119), страну *Коуманскую* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 88); 1224, страну *Куманскую* (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 67), землю *Куманскую* (1-ша пол. XVII ст., ПСРЛ, XX XIV, 33). Ін. вар.: земля *Половецкага* (див.); пор.: 1223, Татары... придоша всю страну *Куманьску* (ПСРЛ, I, 1962, 446) і 1224, Татаръве. придоша на землю *Половецкоюу* (ПСРЛ, II, 1962, 740); 1185, побъжени быша иноплеменици. и *Кумани*. рекше *Половци* (ПСРЛ, I, 1962, 396) і 1292, короля Венгерского *Кумане*, albo *Половци*, с Волохами убили (ПСРЛ, II, 1843, 226); 1154, *Кумания* (Рыбаков, Идриси, 11); 1246, *Команія* (бас. Уралу, Волги, Дону, Дніпра, де кочували Сопталі; Кримський, Тюрки, II, 152); *Полє* (*Половецкое*; див); *Дешт-і-Кипчак* (Кудряшов, 124); *Половщина*.

Релятив на -ьск- від етноніма *Къманъ* (алт. *qımap*) «половць», похідного нібито від: 1. назви (?) р. *Ками* (перм. *Кума*, звідки й *коми?*) (Грот, II, 271; див. ще Орлов, 193—194); 2. тієї ж основи, що й укр. *кум*, польськ. *kup*, нім. *Kumte* (Шелудько, 35); 3. назви р. *Кубані* (м > б закономірн. для тюрк. мов) (Гулієва, Кубань, 165); 4. тюрк. *qıw* «лебідь» + афікс -шап, тобто «подібний до лебедя» (Тепляшина, 185; Сулейменов, 116); 5. тюрк. *qım* «пісок» (пор. *сарман* — *сарик* і *куман* — *кумік*) «піщаний, пісочного кольору» (Еремеев, 135) тощо. Найпереконливішими є побудови, що виходять із семантичної відповідності *Къманы* (візант. *Κομάνοι*, *Κομάνοι*, звідки *Κομάνικός* «куманський», Сл. СОПИ, IV, 143; лат. *Sutani*, *Komani*; чес. *Kumáni*; сюди ж: 1303, *Codex Sutamiscus*, ZMK, III—IV, 1979, 386; угор. *Kün-ok* та ін., Менгес, 69) = д.-р. *Половци* (пор. угор. *Palóc*, д.-чес. *Plavci*, польськ. *Plawci*, нім. *Falopes*, *Phalagi*, *Valvi*, *Valewen*, *Valwen*, сюди ж вірм. *xartēsk'*(п) «світлий»; Менгес, 74), оскільки: 1096, Тормани і Печенъзи. и Торци. и *Кумани*. р е к ш е [тут і далі розрядка наша.— О. С.] *Половци*. и же и с х о д а т ь ѿ п у с т ы н ь (ПСРЛ, I, 1962, 234); пор. д.-р. *половци* «білуватий, жовтувато-білий; половий» (Срезневский, II, 1130); серб. *плав* «синій, голубий; світлий, блідо-жовтий»; ц.-сл. *плавъ*, гр. *λευκός*, лат. *flavus*, герм. *falb*, *falw*, що загалом відповідають тюрк. *qıba* «колір між червоним і жовтим», «блідий, сіруватий» і под. (Менгес, 75) + стародавній суф. -ап // -ап (чергування *b // p* на поч. складу є звичайним в алт. мовах) (т. ж., 76). О. С.

КЪНИЛЬ, м., Волинськ. землі; пор. суч. с. *Коніла* Жашківськ. р-ну Чрк. (Барсов, 120; Кудряшов, 128, 140); на п. б. Гірського Тікича при вп. його допливу Безим'яного (Голубовський — Зап. Іст.-філ., XI, с. 14); у Надросі (Андрияшев, 51); 1150, Изаславъ поиде на Гольско. да *Кунило*. в Черныя Клобоуки (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 396). Пор. ст.-укр. (1429 р.): о(т) врѣха *Коунилова* (м. Сучава; ССМ, I, 527).

Як: 1. іран. (пор.: перс. *chapl* «долівка, житло», согд. *kapak* «житло», осет. *къопа* «піч, вогнище; житло, долівка» тощо) в пізн. тюрк. афіксальн. оформленні на -ил: *Куниль* — це «добре пристановище, забезпечений захисток» (Варченко, 36); 2. тюрк. із l-овим ад'єктивн. формантом (Трубачев, 139). Імовірініше, відантропонім. посесив на *-j(ь) від *Кънильъ*; пор. ст.-рос. (1578 р.) *Докучай Данилович Кунилов* (Веселовський, 171). І. Ж.

КЪРЬСЬКЫЄ, ворота («врата»), в м. Новгороді-Сіверському (Ук. ПСРЛ, II, 166), суч. райцентр Чрк; тепер не простежується; 1146, и пондоша [Мстислав.— А. К.] Новоугородоу... къ вратомъ *Коурьскимъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 331).

Релятив на -ьск- від назви м. *Кърьскъ*. А. К. **КЪЧАРЬ**, ур., у Київськ. землі; суч. ур. *Кучар(ь)*, воно ж *Кочур* (Плохил., УҚР, 59) чи *Кочирі* коло р. *Ірпінь*, на зх. від с. Білгородки Києво-Святошинськ. р-ну Кв (Андрияшев, 44).

Ототожнювали із кол. с. *Кошарище*, суч. с. *Кочерів* Радомишльськ. р-ну Жт (Барс., 110), де в XVI ст. був маєток *Кочур* (АКЖМУ, № 46);

1162, и снаша оу Котелници со Мьстиславомъ. и ѿтуда пондоша к Бьлугороду. на Мутижиръ и быша на *Кучари* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 517); 1160, пондоша к Белугороду на Мутижиръ, и быша на *Кучари* (XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 70); И быша на *Кучари*, и начаша ся проситъ Чернии Клобуци у Мстислава напередъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 75). Пор.: ліс *Кучерів* (с. Новосілки Макарівськ. р-ну Кв; Анк., 1974 р.), р. *Кочурівка* (с. Кобринове Тальнівськ. р-ну Чрк; СГУ, 278), с. *Коґарім* (Югославія; Imenik mesta, 229).

Споріднене з укр. *кучері*; *куча* «гнездо наседки, дворової птици»; *кучка* «будка, шалаш», *кучма* «шапка на меху» (Білецький-Носенко, 202), укр. діал. *кўка* «заплетена і закручена на голові жіноча коса» (Лисенко, 109), білор. діал. *кўкачка* «ритуальний хліб», *кўкбѣць* «накопівач»; *кўк-ла* «зв'язані пучок нязжатої каласої, што пакідали ў час дажынак жыта»; *кучур* «цурбан, кругляк дреў» (СБГ, II, 560, 561, 595), рос. діал. *кўча* «добро, имуществ» (Федорова, 134), (смолен.) *кучма* «растреп» (Добровольский, 52), (донск.) *кўчуться* «толпяться, собиращься группой» (СРДГ, II, 104), *кўка* «кулак»; *кўчери*, *кўча* «купа»; *кўкчатъ* «зваловати до купи», с.-х. *окука* «поворот, изгиб; извилина, излучна» (Толстой, 536), *кўк* «бедро, бедренная кость» (там же, с. 362), *кўка* «крюк; застежка, крючок» (там же), словен. *кўкта* «кисть, чуб» (Хостник, 88); *кўста* «меховая шапка, малахай» (Хостник, 87), болг. *кўкя* «дом» (Чукалов, 349), що сягають і.-е. **qeu-q* з двома значеннями «стягуватися, кривити, згинати» та «округлятися: купа» (Walde, I, II, 372). Топооснова назви *Кучар* могла мати обидва значення. Суф. -арь, як у діал. укр. *мінтарь* «місце стікання води із струмка в підземну водоїму» (Грипак, 77); *мочар*: «1. мокрая заболоченная низменность; 2. трящина, низменное место с подпочвенными водами; 3. мокрое место между взгорьями» (Марусенко, 237); *жабарь* «лужа или болото, в котором водятся жабы» (Пискунов, 74) тощо. І. Ж.

КЪЧЕЛМИНЪ, пос., в Галицьк. землі; тепер не простежується; 1159, и поиде къ *Кучелмину*... и ѿтуда къ Оушици (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 497); 1213, ѿтоудоу же придоша нивже *Коучелмина* мыслаще коудъ преити рѣкою Днѣстръ (т. ж., 735).

Не локалізовано. Як: 1. с. *Куча* Новоушицьк. р-ну Хм, за ліг., неподалік Дністра, сх. с. Онут Заставнівськ. р-ну Чрк; 2. на місці с. *Кучурник*, побл. м. Снятин І.-Ф. (Зубрицкий, II, 101—102; Молчановский, 85—86; Насонов, 138).

Посесив на -ин- від антропоніма **Къчелма* (Карп., 47); пор. ще: д.-р. ім. *Къча*, *Къчина* (Роспонд, Стр., 70). Л. М.

КЪНАЖЬ, двір («дворъ»): І. у м. Києві, в межах «міста Володимира», прибіл. суч. вул. Десятинна, між Андріївськ. ц. й буд. обл. організації (Каргер, 280; Толочко, 122); 945, *кнажь*

(1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 55); 1068, по мосту же придоша на княжъ дворъ (т. ж., 171); 996, 1068, 1097, *княжъ* (т. ж., 125, 259; ~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 160, 233); 945. дворъ *кѣнажъ* баше в городѣ идеже есть нынѣ дворъ Воротиславль и Чюдинь (ПСРЛ, II, 1962, 44); 945, 996, 1068, *княжъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 283, 315, 336).

Посесив на *-j(ь) від іменника *кѣназь*. I. Ж.

II. у м. Переяславлі Руському, суч. Переяслав-Хмельницький Кв; тепер не простежується; 1098, заложі. Володимерь. цркъвъ каману. стоѣ Бѣвъ. Переяслава и на княжъ дворъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 248).

Посесив на *-j(ь) від д.-р. *кѣназь* (< прасл. *кѣпѣдъ*, запозич. з прагерм. **kunīngaz* або гот. **kunīggs*, пор. д.-в.-нім. *kunīng*, похідн. від *kunī* «рід») (Фасмер, II, 266). Див. *Кѣнажьи*. О. С.

КЪНАЖЬИ, ворота, в м. Переяславлі; тепер не простежуються; 1136, *приде* Всевождь...

к *Переяславлю*... и *бншаса* оу еплихъ воротъ. и въ *кѣнажскихъ* воротъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 297), у єпископлихъ воротъ и в *кѣнажскихъ* (т. ж., 1843, 13), *Княжи* (Ук. ПСРЛ, II, 148).

Посесив на *-j(и) від *кѣназь* (прасл. **кѣпѣдъ*, запозич. з прагерм. **kunīngaz* або гот. **kunīggs*, д.-в.-нім. *kunīng*, утвореного від *kunī* «рід»; Фасмер, II, 266); пор. ще на Середньонадніпрянському Лівобережжі: *Княжа*, гора на р. Сулиці пр. Сулі і р., л. Мірчика в системі Мерла; оз. *Княже* в бас. р. Сліпороду та ін. *Кѣнажьи* (див. *Кѣнажъ*), «Належні князеві», — протиставлення до *Єпископли* (див.). О. С.

КЪРЧЕВЪ, м., в Криму; суч. м. Керч. Уперше на рубежі IX і X ст. н. е., коли новгородськ. кн. Бравлін підкорив собі узбережжя Чорн. (див. *Рѣвское*) моря, від *Корсуня* (див. *Корсѣнъ*) до *Корчева* (ІМСУ Крм, 364; Случанко-Поплавский, 77—78), потім на т. зв. Тмутараканськ. камені 1068 р.; пор. 1151, *пошедь* Изаславъ, на Володимерка. и воротиса оу *Корчева* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 336), у *Корчева* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 115).

Як м. *Корчьскѣ* (див.); пор. ще: гр. *Κέρκυρα* (Фасмер, II, 225), «*klaszor* *Kurizos*» (Szażowski, 218); араб. *Krṣ* (Фасмер, II, 225) — як *Карша* (або *Чарша*) (Случанко-Поплавский, 4), *Кархъ II Коркъ II Кѣркѣ* (Кулаковский, Керчь, 190); Сагеон (Sargon?) (т. ж., 199) — італ. (генуезьк.) *Черкіо* (Cercio; ІМСУ Крм, 364); крим.-тат. *Керчъ* < *Kercî* (?); лексичні вар.: д.-гр. (VII ст. до н. е.) *Παντικαλειον* — м. *Пантикапей* у Херсонесі-Таврійському (Крм), прибл. на місці суч. *Керчі* (Дворецкий, II, 1231); *Пантикапей* (ІМСУ Крм, 336); *Пантикапей-Боспор* (Кириллов, 79); *Пантикапея* (Білецький, 60). Звідси: *Пантикапейская* обл. «Керченський п-в» (Гайдукевич, 71). *Παντικαλειον* із *Παντικαλειος* (Фасмер, II, 226) від іран. *пант-«пять»* (Миллер, 241), *pani*-кара «рибний шлях» (Аба-

ев, Осет., 175) чи *пант*-«шлях», *an* «вода» в значенні «горлечко посуду», очевидно, «гирло», звідси назва прот., на якій міститься (Никонов, КТС, 188); *Боспор (-Киммерійський)*; д.-гр. *Βόσπορος Κιμμέριος*, як і назва прот. (Случанко-Поплавский, 4; Никонов, КТС, 188), пор.: *Воспор(ι)ανός*, *Воспорίτης* «боспорит, мешканець Боспору» (Дворецкий, I, 301; див. *Воспорию*); *Русія*, р. (Керченська прот.), що вп. в Чорне (див. *Рѣвское, Сѣвское*) море між Матрахою (див. *Тѣмѣторокань*) і м. Русією (*Керчию*) (Рыбаков, Идриси, 19—20, 24), від *Рѣвъ* (див.).

Похідні: *Керч*, кут у с. Бабині Хрс; *Керченська* прот.; *керченці*, *керченці*, *керчани* (рос. *керчениты*, *керченцы*, *керчане*) «мешканці Керчі» (за мат. В. О. Горпинича) тощо.

Етимологія спірна. Як від д.-р.: 1. *кѣрчи* «коваль», тоді це «Ковальськ», із *kuriti* «розпалювати вогонь»: *кѣрць* — *кѣрчи*, як *кравець* — *кравчий*, *гонець* — *гончий*, рос. *певець* — *певчий* і под. (Абаев, Керчь, 97—98), пор. (функціональн.) суч. *Керч* «Місто металургів [!], рибалок і будівельників» (Случанко-Поплавский, 5); 2. **кѣрчити* «корчувати» (Фасмер, II, 226); 3. *кѣркѣ* «горло»; пор. розміщення біля протокі: форму *Керчь* не можна вважати прямим продовженням д.-р. *Кѣрчевъ*; вона відбиває тюрк. гармонію голосн.: *Керчь*, род. відм. *Керчий* (т. ж.). Пор. ще вар. *Kurizos* із **Κέρκυρα*? (І. О. Варченко. — *Рец.*). Як від адиг. **керк-ѣ* «черкеське». До остаточн. розв'язання далеко (Никонов, КТС, 188—189): **Керкѣ* мало б дати на сл. ґрунті «Черч»; пор. вар. (з італ.) *Черкіо*. О. С.

КЪСНАТИНЬ, пос., в Переяславськ. землі; суч. с. *Снітин* Лубенськ. р-ну Пд; ~ 1096 (у «Повчєньи» Володимира Мономаха), *Бонѣкъ*

приде со всіми Половци. къ *Кснатино*. идохо за не ис *Переяслава* За Суду (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 250), къ *Кснатино* (ПВЛ, 1910, 241); XIV—XV ст., *Съкнатино* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 163; НЛСХС, 447), а на Сулѣ: *Снѣгородъ, Сокнатино*, *Грошинъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240); 1506, *Сокнатино* (Милорадович, Снет., 323); 1597, *Снятинъ* (Астряб, 4); 1666, *Снетинъ* (МПК, 55); 1690, г-ше *Снятинъ*... около *Снѣтина* (Укр. арх., Луб., 154); к. XIX ст., *Снитин*, а мешканці — *снитинци* (Милорадович, Снет., 324—325); 1958, *С'н'ітин* (МЕ).

Як субстантивован. посесив на -ин- від ім. **Сънати*, нібито похідн. від д.-р. антропоніма *Съновидъ* (Нападій, 72—80), або, ймовірноше, від *Къснати* з *Константинъ* (Стрижак, ППНП, 83). Виходячи з помилк. «Кснатино» (Лихачев, II, 520), оперують фантаст. «Кснатино», ретранскрибован. із хибн. польськ. **Ksnjatyń* (Sieliński, 385), — мовляв, від ім. *Константин* зменш. було *Кснати*, а віднесення *Snjatyń* (пор. -ун) і *Ksnjatyń* до присвійн. на -інь «сумнівн.», бо тут «ясক্রаво {?! — О. С.} виражено первинне -упь» (Роспонд, Стр., 29). Насправді ж, укр. -уп- (-ин-) тут є закономірн. з д.-р. -іп- (-ин-). Припускається, крім топогр., й присвійня

функція форманта на -упь, як і діал. [Р— О. С.] заміна сонанта п- на -п' (т. ж., 29—30). Однак пор.: 1181, *Къснятинъ* дворъ, *къснятинъ*, *косянтинъ* (НЛСХС, 157) у Великому Новгороді і 1149, *Къснятинъ* (т. ж., 201), на Волзі, який різниться від надсульськ. редукованим, що занепадав, у 1-му складі; пор.: 1149, ко *Снятину* (ПСРЛ, XXIII, 36), къ *Снятину* (ПСРЛ, IX, Патриарш. лет., 179) на Волзі і пізн. *Снятин* на Сулі, в Карпатах (відомий з 1398 р.) (Соборевський, Лекции, 112) та на укр. Правобережжі — пізн. *В. Снятинка* кол. Васильківськ. пов. (суч. Кв) (Лаз. Луб., 338), ко *Скънятиноу* (ПСРЛ, XXIV, 65), а 1216, *Скънятинъ* (ПСРЛ, XXIII, 65) на Волзі й на Сулі (XIV—XV ст., *Скънятинъ*, *Сокнятинъ*; див. вище). Надволзьк. топонім дає також вар.: 1237, 1288, 1398, 1400, *Коснятинъ* (ПСРЛ, IX, 109, 167; XXVII, 90; XXIV. Типогр. лет., 168) і 1216, *Константинъ* (ПСРЛ, X, 1. Патриарш. лет., 70); пор.: 1134, князь Юрьи Володимеричь Монамашъ заложил градъ на усть Нерли на Волзѣ и нарече (имя...) ему *Константинъ* (ПСРЛ, IX, Патриарш. лет., 158). Отже, маємо ряд: *Константинъ* — *Константинъ* — *Коснятинъ* — *Къснятинъ* (пор. *Кснятин* на Сулі, внаслідок занепаду редукован.) — *Снятинъ* // *Снятинъ*: *Скъ(ъ)нятинъ*; зникнення та перестановка поч. -Къ первинно лише в прийменник. конструкціях: *къ *Къснятиню* > къ *Снятиню*, *Скънятинъ* (*Сокнятинъ*), що, можливо, нар.-етим. в метатезовому вар.; пор. рос. *сок*). Занепад. редукован. і пов'язане з ним спрощення груп приголосн. (*Скъи* > *Ски* > *Си*) дало **Снятинъ* (пор. **Константинъ*), паралельно з вар. *Снетинъ* // *Снбтинъ* із змішуванням ненаголошен. 1-го складу, звідки суч. *Снитин*; можливо, на фоні нар.-етим. зближень; пор. риба *сниток* (Стрижак, ППНП, 83). О. С.

Кыѣвъ, м. («малъ градць», «градцькъ малъ», «градць», «городькъ», «городъ», «градъ», «великий градъ») на Дніпрі; столиця *Кийської Русі*; суч. м.-герой *Кий*; б. д., Се повісти времАньныхъ лѣт. *М*куду єсть пошла руская зема. кто в *кыѣв* нача первѣе княжити (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., I), [про «подіі» 1-ї пол. I ст. н. е.— О. С.] *С*ндрью оуачаю въ Синопии. и пришедшо ему в Корсунь... и... поиде по Днѣпру горь...

я ста подь горами... идеже послѣже бы *Кыѣвъ* (т. ж., 7—8) [далі з історико-етим. міркувань основна інформація подається за ПСРЛ, I, 1962, додатково (вставки в квадр. дужках із паспортизацією) — за відповідн. дж.— О. С.], быша. ґ. братья. единому имя *Кий*. а другому Шекъ. а третьему Хоривъ [и] сестра их Лыбедь. съдѣша *Кий* [Кий; НЛСХС, 3] на горь гдѣже ныне оувозъ Боричевъ. а Шекъ... на горь. гдѣже ныне зоветсА Шековица. а Хоривъ на третей горь. *Ѡ* негоже прозвасА Хоревица. и створиша градъ во имя брата своего старшиаго. и нарекоша имя *Кыѣвъ* [Кыѣвъ; НЛСХС, 3]. [и] баше около града съсъ [лѣсъ, т. ж.; ПСРЛ, II, 1962, 7] и борь великъ. и бѣху ловаще звѣрь... мужи мудри и смыслени [и] нарицахуся Полане. *Ѡ* нихже єсть Полане в *Кыѣвѣ* [огъ нихже суть Полане.

Кыяне, т. ж.; *Кыянь*, НЛСХС, 3] і до сего дне. Ини же не свѣдуще рекоша. яко *Кий* єсть перевозникъ былъ. оу *Кыѣва* [Кыѣва; ПСРЛ, II, 1962, 7—8] бо бѣше перевозъ тогда с оной стороны

Днѣпра. тѣмъ глху на перевозъ на *Кыѣвѣ*. аще бо бы перевозникъ *Кий* [Кыи; т. ж., 8]. то не бы ходилъ Црюгороду но се *Кий* княжаше в родѣ своемъ. [и] приходившо ему ко црю [къ црю не свѣми. но токмо ѱ семь вѣмы; т. ж.] . якоже сказантъ. яко велику честь приидь...

Ѡ цра [которого не вѣмъ; т. ж.]. при которомъ приходивъ цри. идущо же ему ѱпѣть. приде къ Дунаеви. [и] възлюби мѣсто и сруби градокъ малъ... хотѣше състи с родомъ своимъ и не даша ему ту блѣзь живущии. еже и донынѣ наречють Дуици [Дунаици; т. ж.] городише *Кыѣвецъ* [Кыѣвѣць; т. ж.]. *Кыѣви* же пришедшо въ свон градъ [городъ; т. ж.] *Кыѣвѣ*. ту животь свои сконча. а братъ его Шекъ и Хоривъ и сестра их Лыбедь ту скончашасА (ПСРЛ, I, 1962, 9—10); 882,

сьде *С*лєгъ княжа в *Кыѣвѣ*. и ре... се буди мти градомъ рускими (т. ж., 23); 1014, *Кыѣвѣ*; 1068, 1096, *Кыѣву*; 1077, 1097, *Кыѣвѣ*; 1078, *Кыѣвѣ*, *Кыѣвѣ*; 1096, *Кыѣву* (т. ж., 18, 130, 147, 170, 174, 201—202, 229—230, 258); 1124, ... *Кыѣвѣ* городъ... по Подолью и по Горь (т. ж., 293); 862, [описово.— О. С.] и оузрѣста на горь *городокъ*. и въспрошаста... чии се *городъ*. они же рекоша были... три братья *Кий*. Шекъ. Хоривъ. иже сдѣлаша *го[ро]дъ* сии. а мы съдимъ въ *го-*

родѣ ихъ и платими дань Козаро (ПСРЛ, II, 1962, 15); 945, бѣше *Кыѣвѣ* идеже єсть нынѣ дворъ Гордѣтинъ. и Никифоровъ (т. ж., 44); 1096, *Кыѣву* (т. ж., 114); 854 [!— О. С.], бяху три братья; единому имя *Кий*... И поставиша градъ на горь и нарекоша имя граду тому *Кыѣвѣ* [XV—XVI ст., Псковск. синодальн. лет.; див. Карамзин I, прим. 71; як «начало» (?) Руськ. землі; XVIII ст., НЛСХС, 3], *Кий*, *Кыѣвѣ* (т. с., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 34—35), *Кий*, *Кыѣвѣ*. *Кыѣвская* (т. с., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 1), *Кий*, *Кювъ* (к. XV—1-ша чв. XVI ст., ПСРЛ, XV, 10), *Кий*. *Кыѣвѣ*, г-ще *Кыѣвѣць* (поч. XVI ст., ПСРЛ, IV, ч. II, вып. I, 1917. Новгородск. 5-я лет., 5), *Кий*, *Кий*, *Кыѣвѣ*, *Кыѣвецъ* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIIV. Типогр. лет., 3), *Кий*, *Кыѣвѣ*, *Кыѣвецъ* (XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 338—339); 862, *Кий* Шекъ Хоривъ... соделаша сии град и згибоша. мы же седѣмъ плачати дань родоу их. Къзаромъ Аскольдъ и Днрь. седоша во граде и владоша ими (1519 р., ПСРЛ, XVII. Супрасльск. лет., 4), нѣци рекоша: «*Кий* єсть былъ перевозникъ, но нѣсть тако бѣ бо у *Кия* тогда былъ перевозникъ со оной страны Днѣпра, сего ради нарицаху его перевозника. Таже на Воложкіа и Камскіа Болгары ходивъ и побѣди» (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX, 1), придоша изъ *Кыѣва* Русскіи князи Оскольдъ и Днрь на Царьградъ в царство Михаила царя и матери его Феодоры

(т. ж., 7); 955, в Великом Новеградѣ княжил Ольг... три брата... *Кий*, Шок, Хорив... великую новгородѣмъ пакость творяху... новгородци... осудиша их повесити... Он же [Олег.—О.С.] отпусти их. Они жа... приидоша на реку Днепр... И вселиши *Кий* на той горе, яже и нынѣ зовутца *Киевци*, а Шок на... горе... Шековица, Горив... на... горе... Хоривица... И потом *Кий* созда мал градец... *Киевец*. И прииде... Ольг и побѣ *Кия*... и заложѣ град великий *Киев* (ПСРЛ, XXXI, Летцы посл. четв. XVII в., 39); XVIII ст.—поч. XX ст., рос. *Кіевъ*, билин. *Кіановъ*, *Кіановъ(ъ)градъ*, *Окіановъ* (пор.: «по городу по *Кіанову*» і «по городу да *Окіанову*»; Рожанецкий, 44); суч. рос. *Кіев*; білор. *Кіеў*; польск. *Kijów*, чes. *Kyjov*; с.-гр. (X ст.) *Κίαβος* (тов *Κίαβον*, тов *Κιοβα*, тов *Κίαβα*) (Толкачев, 47), а також зх.-европ. (лат.), IX—XII ст., *Chiwe*, *Chiwea*, *Kitawa* (зам. **Kiawa*) в Саксона Аналітика, *Chiwea* (Роспонд, Стр., 106), *Chiweua*, *Chiwea* (Закревский, 281), *Kitawa* в Дитмара Мерзебургского (Шафарик, II, 1, 203); *Chiwe* (Закревский, 7—8), *Chiwe*, *Chiwe*, *Chiue*, *Cluwe* (зам. **Cluwe*) в Адама Бремениского, *Chiue* в Гельмольда; *Clewa* (зам. **Cieva*) і *Riena* (зам. **Kieva*) у Матвія Паризького (Matheus Parisiensis); *Chios* в Отто Фрізігенського (Шафарик, II, 1, 203); *Chiyo* (Шгаль, 24) тощо; XVII ст., *Kyovia*, *Kyow*, *Kyof*, *Kiövnia*, *Kiow*, *Kiofi*, *Kiouiö* (Кордт, I, 1, 4), *Chiövia* (OAIM); ст.-укр.: 1433, в *киеве*; 1437, *Кіеве*; 1445, *Кіеве*; 1446, оу *Кіевѣ*, *Кіевѣ* (знах. відм.); 1465, в *Кіевѣ*; 1469, оу *Кіевѣ*; 1481, *Кіева* (ССУМ, I, 474); укр.: (XIX—початок XX століття) *Кіев* (Белецкий, 36), *Кіевъ*, зменш. *Кіевокъ* (пор.: славень *Кіевокъ*; Милорадович, Снет., 7), *Кійѣ* (кол. род. відм. *Кійѣа*; пор.: Ис *Кійѣа*) (Гнедич, I, 79); суч. *Кійий* (рідше *Кійий*, *Кійий*), род. *Кієва* (*Кійѣва*).

Похідні: а) прикметники: 945, возле горы *Кіевьскыя*, люде *Кіевьскыи*; 1068, людьє *Кіевьскыи*; 1144, *Кіевьскои* волости (ПСРЛ, II, 1962, 44, 45, 150, 314); XIV ст., *Кіевьскыи* гродѣ (НЛ, I, 475); 1437, *киев(ъ)скыи* (воевода), *киевскій*;

1459, кнзь... Велико Кнѣства Своє *Кіевского* (Розов, I, 171); *киев(е)ская*; 1478, паміспіку *kiiowskomi*; 1487, воеводе *Кіевському*; 1493, въ *Кіевъскомъ* пов.: 1498, *Кіевска(г)*; 1500, мѣщани(н) *киевски(и)* (ССУМ, I, 474, 475); суч. *кійський* (*кійий* *ус* *кійий*); б) назви мешканців: 988, *Кіянне*; 1024, *Кіяннѣ*; 1069, *Кіянны*, *Кіяннѣ*, *Кіяннѣ* (род. відм.); 1093, *Кіяннѣ*; 1097, *Кіяннѣ* (ПСРЛ, II, 55, 135, 162—163, 238); 1552, *Кіянне*, *Кіянномъ* (дав. відм.: АЮЗР, VII, 1, 101; II, 85); XIX—поч. XX ст., *кіевлянинъ* (Ук. ПСРЛ, II, 146); пор. підкарпатськ. (фолькл.) в рос. транскрипції XIX ст.: Два *Кіевляне*, оба мѣщане. Два *Кіевляне* и двѣ *Кіянки*, обѣ панянки (Гол., Нар., II, 63); суч. укр. *кійяни*, рідше *кійвляни*, *кійівці*; в) антропоніми: д.-р. (літоп.) Кузьмише *Кіянни* (в суч. рос. транскрипції; Рыбаков, Русск., 52, 77, 85, 104, 120, 500); суч. прізв. типу: *Кійівскій*, *Кіянненко*, *Кіянниця*, *Кіянниченко* (Редько, 124) та ін.; г) топоніми, зокрема ойконіми: літоп. *Кіевць*, *Кіевьць*, *Кіевець*,

Кіевець, навіть просто *Кіевъ* як пос. на Дунаї (див. вище; Ук. ПСРЛ, II, 146); *Кіевець*, с. в кол. Роздольськ. деканаті (над Дністром), суч. *Кіівець* (слід *Кіевець*) Миколаївськ. р-ну Льв., ур. побл. Ладижина Вн (Новицкий, II, 311) і *Кіевець* над. р. Опором бас. Дністра (Шараневич, Иссл., 79); м-ко *Кіевець* над Іслючю в кол. Мінськ. пов. суч. БРСР (Віга, III, 504, 883); колишні села *Кійівці* (Мк; I.-Ф., за переказами, засноване *кіянми*), сс. *Кіянни* (Хрк, в Литві, ПНР), *Кіянніка* (Вн), *Кіяннове* (Врг), *Кіянниця* (См), *Кіянка* (Жт) та ін.; сюди, гадають, і д.-ісл. (від *кьянне*) *Kæpugarðr* «Кійв»; пор. ше: *Kijewo* в ПНР, *Kujov* у ЧССР, *Kujevo* в СФРЮ тощо (Фасмер, II, 230); XVIII ст., с. *Кієвиці* Чрг (Новгородсв., 57); суч. *Кіювськ* (Днп, Зп, Крв, Мк, Пд; УРСР—1969, II, 67); гідроніми: рр., кол. *Кіяна* (Пог., Пути, 4); згодом *Кіянка* (поч. з-під *Старокійівської* гори, де шукають город *Кія*; ІМС К, 27; тепер у її бас. *Кіянніський* пров.) п. Глибочиці п. Почайни п. Дніпра; суч. рр. *Кіянки* п. Гуйви п. Тетерева п. Дніпра і п. Рокача л. Ірпени п. Дніпра (Машт., Дн., 44—45); оз. у водозборі Сейму л. Десни л. Дніпра (Швець, ГПУ, 61); р. *Кіювський Потік* п. Холовіки п. Зх. Бугу п. Вісли (СГУ, 246) і т. ін.

Субстантивовані посесив на -ев- від антропоніма *Кий* (ім. «старійшини» князя, перевізника чи звіролова); пор., крім цитованого: Якоже древле царь *Римъ* назвася, і во имя его городъ *Римъ*; і паки *Антиохъ*, і бысть *Антиохія* великаа; і паки *Селевки*, і бысть *Селевкія*; і паки *Александръ*, і бысть въ имя его *Александрія*; і по многая мѣста тако прозвани, быша грады въ имена царевъ тѣхъ і князей тѣхъ: тако і в нашей странѣ званъ бысть градъ великимъ княземъ во имя *Кия*, егоже нарицають тако перевозника быша; ины же, (яко) ловы дѣяше около города (XVIII ст., НІСХС, 1). Контроверзи: а) данина т. зв. «Dreibrüdersystem» — пор. бібл. триада: *Сим*, *Хам* та *Афет*, сини Ноя; скіф. легенд. пл. родоначальники: *Агатирс*, *Гелон*, *Скіф*; зх.-сл. фолькл.: *Чех*, *Лех*, *Рус*; сх.-сл. літоп.-легенд.: *Рюрикъ*, *Трѣворъ*, *Синець* і т. ін.; б) неантропонімість «родичів» *Кия* (див.: *Хоривъ*, *Щекъ*, *Лыбѣдъ*); в) відсутність згадок про *Кия* у візант. дж.; г) пізність топонімів на -ев-// -ов- та ранні істор. горизонти життя в *Кієві*; д) схожість «діянь» *Кия* та Святослава Ігоревича; е) «незакономірність» відойконімих похідн. (*кьянне*, *Кіянка*); пор. відгідроніміи утворення: *бѣжане* від *Бѣгъ*, *дрючане* — *Дрѣть*, *полочане* — *Полота* й под.; є) можливість штучн. введення протопоніма в словотвірн. ряд на -ев-; пор. невідантропонімі ойконіми цього ряду: *Могиливі* (-*Подільський*; на Дністрі), *Саратов* (на Волзі) тощо; ж) деякі літоп. свідчення, витлумачені як указівки на можливість пов'язування *Кия* і його «братів» із несл. етносом і т. ін. Звідси ін. «концепції» його походження; напр.: фінік. (від *kahf* і *kieh* «печера»; «житло, вирубане в горі»; «пристаніще») (Кох, I; Чернышев, 7); сармат. (в основі т. зв. *кія* «гори») (Гатичев, I, 104, 183 та ін.); фін. (пор.: о-в *Кій*, р. *Кія*, м. *Кійськ* і под. на Пн) (Орлов, 82, 124—125); гот. (від ім. короля *Кніва*); гун.

(див. Карамзін, I, прим. 71); хозар. та ін., які викликали заперечення (антиісторизм; неможливість переходу Кп-, Ка-, Кі- в Кы-; глибокі істор. корені місц. сл. населення, сл. тип назви та її етимона) з боку численних дослідників, зокрема таких, як: М. В. Ломоносов, М. М. Карамзін, М. І. Костомаров, О. І. Соболевський, М. Фасмер, Т. Лер-Сплавінський, В. Манчак, І. П. Крип'якевич, Б. О. Рибаків, П. П. Толочко та багато ін. Контрольним дж. вважалася вірм. легенда про заснування мм. *Куара*, вар. *Куарс*, *Куарі*, *Ковара* (суч. *Гуварс*), *Мелті* (*Мелді*, суч. *Мехті*) і *Хореана* (суч. *Аврап*) у країні *Палуні*, населен. народом *pala // bala* (вони же *палійці*, *палайці* тощо), з центром у м. *Палу* (*Балу*, гр. *Πάλιος* «Палі»; суч. *Палан*) Великої Вірменії (Капанцян, II, 59, 124, 126, 136, 243—251, 270, 413). Легенда, внесена в VI—VII ст. до т. зв. «Історії Гарона», привернула увагу схожості ім. засновників цих міст з ім. фундаторів *Кієва*, відповідно *Куара* (Кїагі) й *Кїаа* (< *Кїїjis), *Хореана* й *Хорива*, *Мелтея* й *Шека* («семантично»), назв країн *Палуні* й *Полане* (ст.-герм. *bolani*), де діяли ці особи, та схожим природним середовищем подій (гори, ліси, полювання, ідоли тощо; Марр, V, 54—56, 60—61, 227). Її коментували як: 1. кийівсько-полянське перенесення на Закавказзя; 2. куарсько-палунськ. витвір, що губиться в місц. подіях VIII—VII ст. до н. е. (Капанцян, II, 124, 126, 250, 270, 413), занесений на Наддніпрянщину (Еремян, 35); 3. гетерогенні топоніми без будь-якого генетичн. зв'язку, а їхня зовнішня схожість є випадковою (Іваненко, 79—80). Труднощі з доведенням реальності *Кїаа* породили ще й т. зв. «куявську» концепцію походження *Кієва*, оперту на схожості деяких його зх.-європ. вар. (типу *Сїіewa*, **Кїава* і под.; див. вше) з тюрко-араб. топонімами (на зразок: *Qııabañ* «Кїйаба»,— він же *Кїяб*, *Кїябе*, *Кїнаба*, *Кїубане*, *Кїтаба*, *Кїюзаба*, *Кїерсабе*, *Кїурбая*, *Кїуяе*, *Кїурбане*, *Кїербая*, *Кїуяне*, *Кїунабе* та ін.,— розміщуваного, на відміну від згаданих разом із ним ас-Славії, або Селябе, й ал-Арсанії, Артанії, Урбот тощо,— «ближче до Булгара» чи «мусульманства»; Шафарик, II, 11, 204; Смірнов, 133; Роспонд, Стр., 105—106; Фасмер, II, 230; Бейліс, 83; Рожанецкий, 53), а також з найменуванням польськ. тер. *Кїаа* (*Кїава*, *Кїяву*; 1136, *Сїаіаі* а; бл. 1150—1223, *Сїаіаіа* й под.), населеної зх.-сл. *полянами*, які контактно пов'язані з р-ном польськ. *Кїайни* (див. *Україна*) і топонімами типу *Wyszogród* (див. *Вишгород*), *Kijanka*, *Kijaniica*, *Rus*-тощо (Мавродин, Обр., 66; Роспонд, Стр., 109; Natanson-Leski, 219, 220; Kozłowski, Gorlo, 3, 11, 12, 34, 47). Звідси помилк. етимологія: *Кієвъ* // **Кїј-* з пракрит. *Кїява* «килим» [? — О. С.] (див.: Лер-Спл., 197—198; Роспонд, Стр., 104). За Т. Лер-Сплавінським, *Кїява* є графічн. вар. назви *Кієвъ*, де -и = у, бл. до сл. **ы**, що сприймалося іноземцями як дифтонг *уі*, ототожнюван. ними з араб. *и* перед *ј*; -ја (з дуже передн. -а після *ј*) є д.-р. *е* перед тверд. приголосним; кінцеве -а- це або знак (не звук) т. зв. *caliaf otiosum*», або (в зх.-європ. вар.) засіб лати-

нізації (пор. фінал -іа в назвах *Stacovia* «Крків», *Sandomiria* «Сандомір» і под.). У спотворен. *Kitava* (зам. **Kuava*) -і-, на його думку,—

це у (?), а с.-гр. *Κί(α)βα* — *Кієв*, тобто посесив на -їв- (?) від ім. *Кїи* (Лер-Спл., 197—198). Інакше вважає С. Роспонд, посилаючись на «непохідність» *Кїявъ* від *Кїи* (пор.: *тїрббчяне*, не «тїрубчешане», від *Тїрббчєвскъ*; *рыляне*, не «рыльшане», від *Рыльскъ*; *козляне*, не «козельшане», від *Козельскъ* і под.; Левашов, 68), витлумачуючи араб. *Кї-* і як *Ку-* // *Кї-*, остаточною флективне -а (пор. араб. *Fraga* «Прага», *Sutaska* «Сутєска»), а не *calif otiosum*», заперечуючи латинізацію за допомогою -а (слід -іа) та ототожнюючи с.-гр. *Κί(α)βα*, *Κί(α)βα*, *Κ(α)βα* [? — О. С.], що є, мовляв, ближчими до *Кїава* // *Кїява*, ніж до *Кієвъ*, ніби-то «штучно» створен. в зв'язку з псевдоетимол. реконструкцією *Кїаа* й під контактнотопоніми. впливом: **Кїява* > **Кїява* ↔ *Вогієвъ* ↔ *Кїєвъ* (Роспонд, Кієв, 106—110). «Реконструйовану» таким чином «Кїяву» зближують з укр. діал. *кїява* «вершина гори» (Дрогобиччина), «непрохідні хаті на горі» (Старосамбірщина), «бугор», «маловідома країна» (Ніковський, 385), «стара, напівзруйювана хата» (Калушчина); гуц. *кїйєва* «пусте й відлюдне місце»; *кїйєви* «швидкі, кам'яністі потоки», «гірські верхівки» (Hgabec, 41); польськ. *кїяву* «піщаний бугор», (діал.) *кїяє* «шуміти», *кїј* «вихор» (Brückner, 280) і под., що не знайшло підтримки (див.: Роспонд, *Miscellanea*, 38—43). Проблематичність ідентифікації *Кїуаба* // *Кїява* з *Кієвъ* посилюється: 1. картою араб. географа XII ст. Ідрісі, де їх подано як різні об'єкти на різн. тер.: *Кїіє* (*Кїау*) на Дніпрі (пор. ще *Кїніов*; Смірнов, 197), а *Кїуяву* — далі на сх., «ближче до Булгара» (Рибаків, *Идриси*. 14, 38; Березовець, 72), що показує безпідставність припущення про «переробку» д.-р. літ-цем **Кїяви* на *Кієвъ* (Роспонд, Кієв, 107); 2. наявністю ще й тепер назв на *Кїяв-* у сл. топоніми. системі; пор.: відоме з XV ст. с. *Кїуяє*, воно ж *Кїуяві* й под. в кол. Кам'янецьк. пов., очевидно, суч. Соснівка Ярмолинцьк. р-ну Хм; х. (*Кїуяві*) Тр УРСР; *Кїява*, с. в кол. Калузк. губ. і р., п. Бовли Л. Десни, в РРФСР; с. *Кїуя* у Моравії ЧССР; кол. м. *Кїява* й с. *Кїуяици* на Палабщині, ряд назв із цим коренем у ПНР тощо (Тр., Под., IX, 485; Машт., Дн., 187; Шафарик, II, 11, 182, 204), які здавна вживаються паралельно із назвами на *Кїів-*. Очевидно, «*Кїуяіа*, *Кїуяи* — це одне, а *Кїів* — походження іншого» (Родаченко, 4). Вар. *Кієва*, засвідчені гр., араб., лат., д.-сл. дж., показують, що форми на *Кї-* // *Кї-* (*Сї-*, *Шу-*, *Қи-* й под.) поступово змінюються написаннями на *Ку-* (*Сїу-*) // *Кї-* (*Кї-*, *Сї-* тощо), в кириличн. фіксаціях — *Кы-* > *Ки-* (*Кї-*, *Кї-* і т. ін.); прасл. **Кї-*, за Ю. О. Карпенком, могло дати лише «Сї-», чого не спостерігається. Отже, **кї-* > *Кы-*, а також посесив (*Кієвъ*) на -єв- від ім. *Кїи*, як і їхня слов'янськість, не викликають сумніву й не суперечать типовим моделям: історичним (ранньосередньовічним) — «територіально-родовий союз із містом... у цент-

рі й очолюваний його старійшиною-князем» (Державин, Из., 146); топонімічним (найпродуктивніша для епохи феодалізму) — відантропонімі. присвійн. прикметник на-ев- // -ов- (Карп., Давн., 291); антропонімічним — особова назва *Киш* > *Кий* відома на Наддніпрянщині не тільки за д.-р. літ-ми й козацьк. реєстрами XVII ст., а навіть і тепер, зокрема й у *Києві* (Редько, Суч., 98; Родаченко, 4) та ін. Антропонім *Кий* (< *Киш* до *кбвати*) надійно етимологізується на сл. ґрунті; пор. укр. *кий* «дубина, палиця з потовщеним на кінці» (Грінченко, 773), кол. різновид зброї, використовуван. слов'янами в бою (Петров, Етн., 17), також «молоток»; пор. лит. *kūjis* «молот», латиськ. *kūja* «палиця» й под. (Vūga, I, 449). О. С.

КІЄВЬСКАЯ: I. волость; тер., належна до м. *Кієва* й *Кієвського* кн-ва; 1141, Всеволодь... река сѣдиши в *Кієвскои* волости (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 309), в *Кієвскои* волости (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 310); 1142, просимъ оу тебе Черниговскои и Новгородскои волости. а *Кієвскоб* не хочемъ (т. ж., 311); 1144, знамение. за Днѣпромъ в *Кієвскои* (*кыевскои*) волости (области) (т. ж., 314), в *Кієвскои* волости (XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 35); б. д., прежде Новгородская волость і потомъ *Кієвская* (XVIII ст., НЛСХС, I). I. Ж.

II. земля, тер., належна до *Кієвського* кн-ва; 1026, Ярославъ... поиде к Кієву и сотвори миръ з братомъ своимъ Мстиславомъ у Городца. И раздѣлиста си землю по Днѣпру: единъ *Кієвскую* землю, а другій Сѣверскую землю (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 90).

До д.-р. відноситься умовно. О. С.

III. митрополія («митрополия»); тер., підлегла д.-р. митрополитові; 989, А се число... епискупій в Русь (в руси): первая *Кієвская* (*кыевская*, *кыевская*) митрополія, потомъ Новгородская (новгочкаа, новгочкая) архиепискупья, также Черниговская, Переяславская, Бѣлгородская, Володимирская, Юргевская, Ростовская, Полочская (полочкаа, полочкаа), Смоленская, Тферская, Рязанская (XIII—XVIII ст., НЛСХС, 70), а також: Переславская... Володимирская... Галичская... Перемышльскаа... Лучьскаа... Хльмскаа... Туровскаа... Суздальскаа... Сарьскаа... Коломенскаа... Самборская... Пермьскаа... Епископи Преславстїи (1538 р., ПСРЛ, XXII. Русск. хронограф. I... Хронограф. ред. 1512 г., 463—465), Великого Новгорода и Пскова... Казанская и Болгарская... Подольская... Переяславская... (XVI—XVII ст., ПСРЛ, XXI, I. Кн. степенная, 1).

До д.-р. відноситься умовно. О. С.

IV. сторона; землі на п. б. Дніпра, попл. м. *Кієва*; 1171, на *Кієвскую* сторону (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 361); 1144, паде снѣгъ великъ въ *Кієвскои* сторонѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 314); 1185, на *Кієвскою* сторону (т. ж., 646); 1187, в *Кієвскои* сторонѣ (т. ж., 655).

Релятиви на *-ьск- від ойконіма *Кієвъ* (див.). I. Ж.

КІЄВЬСКІЕ: I. ворта в м. Володимирі-

Волинському (Ук. ПСРЛ, II, 183), суч. райцентрі Вл; 1157, около города. Гюрги ста оу Гридшины воротъ. Арославъ оу *Кієвскихъ* воротъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 486); 1156, около града, Юрьи ста у Гридшинныхъ воротъ, а Ярославъ у *Кієвскихъ* воротъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 65). А. К.

II. гори, на п. б. Дніпра, де виникло м. *Кіїв* (насамперед, *Старокіївська*, Шековіяца й Хоревіяца); 854, и придоша къ горамъ *кыевскимъ*, и узрѣста городъ *Кієвъ* (НЛ, I, 107); 945, подлѣ горы *Кієвския* (т. ж., 110); 882, къ горамъ ихъ *Кієвскимъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 23); 945, горы *Кієвския* (т. ж., 55); возлѣ горы *Кієвския* (~ 1425 р., ПСРЛ, 1962. Ипат. лет., 43—44); 882, внизъ по Днѣпру къ горамъ *Кієвскимъ* (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 269); 945, подлѣ горы *Кієвскія* (т. ж., 283). I. Ж.

Релятиви на -ьск- від ойконіма *Кієвъ* (див.). I. Ж., А. К.

КІЄВЬСКІИ: I. перевіз («перевозъ») через Дніпро навпроти давн. *Кієва* і тер., де пізн. виникла Воскресенська Слобідка (тепер у складі м. *Кієва*); можливо, й у д.-р. часи тут було пос., де пізн. розходились дороги, на сх.—Басанська й на пд. сх.—Остролуцька (Новицкий — КС, 1882, ноябрь, 356—357); 1146, идоша до нихъ до Вышегорода. и до Нѣпра до оустья Десны и до перевоза до *Кієвского* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 327). I. Ж.

II. шлях («пѣть») між мм. Білгородом *Кієвскої* землі (суч. с. Білогородка *Кієво-Святішинського* р-ну Кв й *Кієвом*); 1159, и пришедь къ Бѣлугороду и ста на *Кієвскомъ* пути (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 500), къ Бѣлугороду ста на *Кієвскомъ* пути (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 69).

Релятиви на -ьск- від ойконіма *Кієвъ* (див.). I. Ж.



ЛАЗАРЕВЪ, м-р («монастырь») у Києві (?) (Ук. ПСРЛ, II, 221); тепер не простежується; 1113, престависа игуменья *Лазарева* монастыря (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 276), *Лазарева* монастыря (XVII ст., ПСРЛ, 1843. Густ. лет., 290); пор. 1657, «миза» *Лазаровщина* під Києвом, належна Київськ. уніатськ. кафедрі (ХВБВ, 1880, № 13, с. LXI); до 1803, *Лазаровщина*, тепер Фефанія, передм. Києва (Похиц., УКР, 102; Петров, 158), де, можливо, й був *Лазарів* м-р, якому належала *Лазаровщина* (П. Л., 34). Її назву (також д. *Лазарев-*

скаж) пов'язують з ім. місц. пасічника-монаха *Лазаря* (Сементовский, Киев, 238).

Посесив на **-ев-** від д.-р. християнськ. ім. *Лазарь* (який, очевидно, в цьому м-рі мав вищий духовний сан; тоді це «монастир, де править *Лазарь*», на зразок *Степановъ* (див.) (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 232); пор. *Іонинський* м-р (він же Свято-Троїцький) у Києві за ім. його засновника (Захарченко, 10). І. Ж.

ЛЕКОВНАМА, ур., у Волинськ. землі (Батюшков, 12); тепер побл. м. Мельниця Ковельськ. р-ну Вл; 1247, Воеваша Литва около Мъльницъ. *Лековниш* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 798).

Іменник на **-н-** від антропоніма (?) *Лековъ* (Илчев, 300); в основі ім. *Лек(а)* (ч. і ж.), *Леке* (Моршкін, 111) чи *Леко*, скорочене від *Алеко*, *Алекс(ій)* (Илчев, 300). А. К.

ЛИМЕНЬ, зат. Чорного моря; гавань кол. м. Корсунь (див. *Корсунь*); тепер у межах м. Севастополя Крм; 988, Иде Володимерь. с вои на Корсунь... и затворишася Корсоуни... и ста Володимъръ... в *лимени* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 94—95), обь онъ поль города въ *лимени* (ПСРЛ, I, 1846, 46; текст модернізовано), в *лимени* (*лимениі*) (XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 35), на Корсунь градъ Гръческий... об онъ поль града въ *Лименъ* (XVIII ст., НЛСХС, 54).

Семантичним способом від д.-р. *лимень* (пор. *лимень* у Срезневського, II, 22) «лиман», з д.-гр. *λίμην* «порт, гавань, пристань; пристанище, сховище; місце збору, зосередження» (Дворецкий, I, 1029). О. С.

ЛИПА, ур. (Барс. 113), с. (пор. с. *Ліпа* Дубнівськ. р-ну Рв) чи р., л. Стру п. Прип'яті п. Дніпра, у Волинськ. землі тепер у Горохівськ. та Млинівськ. р-нах Рв (пор. XIX ст., с. Голятинъ при р. *Липѣ*) (СГУ, 314); 1283, и поиде **Штоль** мимо КремАнѣць. ко Перемилю. тоу и срѣте Володимерь князь с питьемъ и с дары на *Липѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 892); пор.: *Ліпа*, *Гнилі Ліпа*, *Золоті Ліпа* — три л. пр. Дністра; *Ліса Ліпа* л. Собу л. Пд. Бугу; *Ліпа* пр. Німану, дві пр. Сожу тощо.

Як іллр. з переходом *й* > *і* [*ы*? — В. ред.], бо: 1. чимало таких рр. належать до бас. Дністра й земель, прилеглих до нього (напр., бас. Стіру), та позначених іллр. особливостями; 2. тут можливий формально-діахронічн. зв'язок *Ліпа* ~ *Луна*, де первинним, важким для розуміння, була назва *Луна* (пор. бас. Ірпеня), яку відносять до іллр. і кельт. на сл. тер.; пор. *Лурія* пр. Бзури, *Лурара* (нім. *Luraw*) вл. в Балтійськ. морі; істор. *Лурія* (суч. *Lippe*) пр. Рейну, лат. *Лурія* (в Калабрії), *Луріта* (в Апулії), що походить з і.-е. **leupr* // **leupr* // **leupr* «рвати, драти», а фонетико-афіксально — *Струпа* (бас. Дністра; Трубачев, 154—155; Rozwadowski, 4—5 та ін.). А. К.

ЛИСТЬВЪНЪ, м., в Чернігівськ. землі; на р. Руді п. Снову п. Десни (Ук. ПСРЛ, II, 170); суч. *Малий Листвин* Ріпкинськ. р-ну Чрг (Андріяшев, Сувер., 104); також *Листвин* (Насонов, 226); 1024, Мстиславъ же слышавъ. взиде противу има к *Листвену* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962.

Лавр. лет., 148), къ *Листвену* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 135), *Лиственю* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 89), *Листвену* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 329).

Субстантивований ад'єктив на **-н(ь)** від *листва*; пор.: *Краснѣ*, *Пбсѣчнѣ*, *Чръвнѣ* і под. (Никонов, КТС, 355; Борек, 110; Роспанд, Стр., 26); як від *«лбствичноѣ»* сходження, — мовляв, молоді князі проходили через «ліствицю» (драбину) волостей на шляху до головного чернігівськ. столу (Верзилов, 108, 109); пор. ще: *Великий Листвин*, с. Чрг; *Листвин*, с. Жг і р., л. Норину л. Ужа п. Прип'яті; *Листвина*, с. Чрк і р., п. Росі п. Дніпра; р. *Листвяна* л. Кальчика п. Кальміуса вл. до Азовськ. моря й под. (СГУ, 317). А. К.

ЛИХАЧЕВЪ, двір («дворъ») священника *Лихача*, в давн. Києві, на Подолі; 1161, Половци. вѣздѣдуху в городѣ. просѣкаюче столпне. и зажгоша дворѣ. *Лихачевъ* поповѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 515).

Посесив на **-ов-** від д.-р. антропоніма *Лихачь*; пор.: укр. 1446, а писал[л] старецъ пахнотіи *лихачевъ* братъ (Розов, 155); рос. 1464, *Лихачь* Сахарусовѣ (Тупиков, 284). І. Ж.

ЛОПАСЬНО, пос., в Чернігівськ. землі; як: 1. с. на л. б. Дніпра; *Лопастни* (Макс., Прилож., 59); 2. в кол. Моск. губ. (Барс., 115; Насонов, 226—227; можливо, суч. с. *Лопатні* Ріпкинськ. р-ну Чрг); 1176, **О**лгъ же проводивъ. и вѣзвратиса во свою волость. к *Лопасну* (~ 1425 р., ПСРЛ, I, 1962. Ипат. лет., 602).

Ад'єктив на **-н-** від *лопаст-*?; пор.: рос. *лопастный* «домовик», в'ят. діал. *албастый*, *лобастый* (від *лоб* ?); перм., в'ят. *албаста*, *лобаста*, *лопаста* «русалка» із кипчацьк. *albasty* «злий дух» (Фасмер, I, 69). А. К.

ЛОХТЬ, р.; як на тер. Галицьк. землі (Ук. ПСРЛ, II, 181); однак, за літоп. свідченням, р. протікала за її межами, де «ходив» угор. король після втечі з Галицьк. землі; 1226, король же... поиде и землі борзо. Данилови же пришедшоу... ко Городькоу. и Глѣбъ с нима. и мовлѣацимъ имъ поиди княже на корола. по *Лохти* ходитъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 749). Назва темна. Л. М.

ЛЪБНО, пос. (с.?) чи ур., в Переяславськ. землі; суч. м. *Лубні* Пл; ~ 1096 (в «Поѣченьи» Володимира Мономаха), на Бонака к *Лубну* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 250); 1107, приде Бонакъ. и Шаруканъ... и ини князи мнози. и стаща около *Лубна* [а руські князі — О. С.] ...идоша на половни къ *Лубну*. и... бродишася Чресъ Сулу (т. ж., 282); 1106, около *Лубна*... къ *Лубну* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 258), в лѣто 614. Побиша князи Руссти Половецъ на Сулѣ у *Лубіа* (XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 29); *Лубна*... к *Лубну* (т. с., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 389); 1149, у *Лубна* (т. ж., 47); 1107, около *Лоубна* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 72), 1552, земля *Лубни* (АЮЗР, VII, I, 102); 1596, в селе *Лубни*, на реце Суле (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Баркулабовск. лет., 183); 1597, подъ *Лубнями* (Сб., 4); 1617, Stary i Nowy Lubeński i (miasto) Lubni albo Alexandrow наз-

wane (Zr. dz., XXI, 598); 1618, Stare i Nowe Lubnie Alexandrow zwane (Zr. dz., XXII, 177; від ім. кн. Олександра Вишневецького); 1632, вь Лубняхъ (Южн. лет., 16); 1638, подь Лубнями (т. ж.), ку Лубнямъ (1730 р., Величко, IV, 206), miasto Lubnie (АЮЗР, VI, I, прил., 449), вь Лубняхъ, зь Лубень, до Лубень (Величко, I, 78—79); 1658, кь Лубнямъ, города Лубень (Акты ЮЗР, IV, 126); 1666, Лубні (Самовидец, 99), Лубны (МПК, 37); XIX ст., городъ Лубни (Арандаренко, I, 271); XX ст., Лубні (Андріяшев, Сівер., 10); суч. Лубни (літер.) й (місц.) Лубн'і (ОКІМ) як двоїна до кол. Лѣбно (П. П. Критенко.— Рец.).

Похідні: 1638, Лубенскій пов. (XVIII ст., Величко, IV, 136); 1649, сотня Лубенская (Реестра, 268), Иванъ Лубенець (т. ж., 16); 1666, Мишка Лубенскої (МПК, 76); 1677, ключъ Лубенскій (Астр., Луб., 40); XVII ст., р. Лубенка (Бочк., Луб. стар., 7); XVII—XVIII ст., полкъ Лубенскій (Бод., Пам. кн., 56); XIX ст., р. Лубянка (т. ж., 9); 1855, прізв. Лубенскій-Бичъ (СД, 375); поч. XX ст., Лубеница (Лаз., Луб., 89); суч. Лубен'с'кий р-н (ОКІМ).

Як згадка про кол. ліси (Сергеев, 343), від лѣбъ «деревинна кора» (або «волокно льну, конопель, кропивни») (Никонов, КТС, 243); пор.: польськ. łubno, łubna, чes. Lubňo, Lubňá, польськ. й луж. łub, чes. lub «кора», поморськ. lëb(in)a «пруття для плегіння»; в основі прасл. *lub- // *ljub- з і.-е. *ioubh-, *ieubh- (Роспонд, Стр., 26); лит. luba «дошка», латиськ. luba «гонт» тощо. Очевидно, субстантивований ад'єктив на -ьн- від д.-р. лѣбъ в значенні «луб'яне, дощане, дерев'яне» (Стрижак, ППНП, 92), «критегонтом» (?). О. С.

ЛѢКОМЛЬ, г-ще («городище») в Переяславськ. землі; суч. с. Лукім'я Оржицьк. р-ну Пд; 1179, Роустин [князі.— О. С.], поидоша за Соудоу. и стаща близь городища Лоукомля (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 613); 1320 (Гор., 217) і 1597 (Милорадович, Ст., Луб., 187); 1604, Łukoml (Zr. dz., XXI, 466); 1607, Лукомль (Лаз., Луб., 96), Stoboda [? — О. С.], (Zr. dz., XXI, 598); 1625, у Лукомль (Астр., Луб., 55); 1638, ку Лукомлю... на Суль (1730 р., Величко, IV, 230); 1653, на Лукомлю (Воссоед., III, 405), из города Лукомны (т. ж., 352); 1654, города Лукомля (т. ж., 539); 1679, по Лукомле (Самовидец, 147); 1733, Лукомскій... в мѣстечку Лукомль (КС, 1890, IX, 480); 1748, вь... Лукомль (Малама, II); XVII—XVIII ст., Лукомль, Лукамье, Луколе, Лукомь (ОАІМ), Лукомя (Южн., лет., 83); XIX—XX ст., Лукомье (ЛВП, 176; Мак., Гор., 30); 20-ті — поч. 30-х років XX ст., Луком'е (Андріяшев, Сівер., 10); суч. Лукім'я (ОКІМ); рідше, Лукім'я (ІМСУ Пд, 786); діал. Лукомія, Лукоміе, Лукоме (МЕ, 958).

Похідні: 1638, пов. Лукомскій (XVIII ст., Величко, IV, 136); 1649, сотня Лукомская (Реестра, 294), Кузма Лукомскій (т. ж., 298), Олекса Лукомець (т. ж., 23); 1777, р. Лукомка (Лаз., Луб. полк, 77); XIX ст., Лукомльскій «кремль» (Малороссия, 420); суч. Лукімська с/Р (АТПУ—1969, I, 340); ур. Залукімка; с. Лукімщина (через антропоніму стадію) в Полтавськ. р-ні Пд

та ін.; мешканці: Лук'імці, Лукомець, Лук'імчани.

Як від (нар.-етимол.): 1. д.-р. лѣкъ «цибуля» (?); 2. лѣка (лѣка) «звивина, вигин» (Срезневський, II, 50) і «млин» (?) — в селі є кути Лукія й Млинівка; 3. лѣка «затока, берег затоки чи річкової дуги» («поселення на луках») (МЕ, 1958); 4. того ж кореня, що й Прилѣкъ (див.) — «п р и л у к а х, низьких заплавлених сінокісних місцях» (Лаз., Луб. полк, 77); пор. ще рос. лукома «звивистий яр» (Мурзаєвы, 144), «вигин яру» (Пособ., 30) тощо. Можливо, посєвк на *-j (ь) від антропоніма *Лѣкомль (пор.: Тихомль < *Тихом- + -jь; польськ. Radom тощо) (Роспонд, Стр., 64—65). О. С.

ЛѢТАВА, пос., в Чернігівськ. землі; на р. Лутаваці (Новицький, II, 449; Насонов, 227); суч. Лутáва Козелецьк. р-ну Чрг; 1155, и ту снашаса вь Лоутавы (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 482); 1159, вь Лутавъ (т. ж., 498); 1175, и пришедше Ростиславичи и Ярославъ пожгоша Лутауи и Моровиескъ (т. ж., 599); 1159, в(ь) Лутанъ (XVI ст., ПСРЛ, XXV, Моск. летоп. св. к. XV в., 64; к. XVI ст., ПСРЛ, VII, 68).

Як: 1. від д.-р. лѣтъ; пор. рос. лут «лико, кора липи» (Фасмер, II, 536) із давнім, контамінованим на сл. ґрунті суф. -ава; 2. «дикий, лютий, злий» один із компонентів бінарної опозиції «темний» (lut-) — «світлий» (lub-) (Железняк, 250—261); пор.: Lutowe, Lutkow (Trautmann, I, 80) і под.; 3. від прасл. *ljut- з первинним топографічн. значенням (Smilauer, I, 263; Schütz, 35). Лѣтава (помилк.— Лѣтана) від однойменного гідроніма, — пізн. Лутава(к)а, — з давн. контамінованим суф. -ава або прасл. (Stawski, 130), продуктивним у сх.-сл. топонімії, — ана (?); як того ж (?) походження, що й лат. lūtum (див. Л(ь)тава) «калюжа, болото»; пор. ще: польськ. Lutunia, Lucicza, с.-х. Ljuta, укр. Люта, Лютенка (Роспонд, Стр., 73); р. Ljutava бас. Сави в Югославії (Dickelmann, I, 25) й под. А. К.

ЛѢЦЬСКАЯ, волость, тер., у Волинськ. землі; суч. прил. Луцький і суміжні р-ни Вл; 1158, Ірополкъ. вда... Небльскую волость. и Дерьвскую и Лучьскую (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 492), Лучьскую (XVI ст., ПСРЛ, VII, Воскр. лет., 67); Лучьскую (XVI ст., ПСРЛ, XXV, 63).

Релятив на -ьск- від ойконіма Лѣцьскъ (див.) А. К.

ЛѢЦЬСКЪ, м., на р. Стир, у Волинськ. землі; суч. м. Луцьк, центр Вл; 1085, Ірополкъ же оставив мтръ свою и дружинну Лучьскъ. бѣжа в ЛАхы (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 205); 1097, Пугата... пришедь к Лучьску (т. ж., 272); 1149, Изъславъ... бѣжа Лучьску (т. ж., 322); 1150, Володимерко же... приде к Лучьску (т. ж., 328); 1151, вь Луческъ, вь Лоуческ (т. ж., 336;

XV ст., ЛПС, 67); 1085, в Лучькъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 197); 1097, к Луцьку... Лучьку... Луческъ (т. ж., 247—248); 1149, ѿ Лучьска... Лоуческъ... к Луческою... в Лучьски

(т. ж., 387—389); 1150, И приѣхавъ съезде в *Лоучьскѣ*. оутрѣни... поѣха ѿ *Лоуцеска* Пересопничи (т. ж., 395); 1154, Мѣстиславъ Изяславичъ. ... оутече и оубѣже в Переяславль. и поима жену свою. иде в *Луческѣ* (т. ж., 475); 1156, *Лучьску* (т. ж., 484); 1226, и приа *Лоуцескѣ* Ярославъ (т. ж., 750); 1259, Коуремьсь стоющю оу *Лоучка*... *Лоуцескѣ* бѣ не оутвержень... пришедшоу к *Лоучьскоу* (т. ж., 841—842); 1287, Кондрать... поѣха. ко *Лоучкоу*. бывшоу же емоу. в *Лоучки*... и... из *Лоуцка* в Гаи (т. ж., 907—908); 1400, воюючи даиже до *Великого Лучка* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 229); 1085, въ *Лучьску*... къ *Лучьску* (к. XVI ст., ГСРЛ, VII. Воскр. лет., 3); 1149, къ *Лучьску* (т. ж., 46, 47); 1156, Мѣстиславъ Изяславичъ... посла ихъ *Лучьску* (т. ж., 64); 1157, иде Ярославъ Изяславичъ изъ *Лучьска* (т. ж., 66); 1212, Ингварь опять иде къ *Лучьску* (т. ж., 118), *Луческѣ* *Великій* на Стыри (А се грады Вольтинскіе) (т. ж., 240), а Люборта приялъ Володимерь-

скии князь к дотѣце. во Володимерь и в *Лоучьскѣ* (XVI ст., ПСРЛ, XVII. Зп.-р. лет., 71), и даст еѣ *Лоуцко* (т. ж., 161), *Луческѣ* *Великій* на Стыри (ПСРЛ, II, 1843, 163; текст модернизовано).

Похідні: 1185, ходиша бо князи Русстии вси на Половци... и Галичская помощь. и Володимирская. и *Лучьска* (ПСРЛ, I, 1962, 394—395); 1085, Володимеру же пришедшу к *Лучку*.

даша *Лучанѣ* (ПСРЛ, II, 1962, 197); 1174, Ярославъ. *Лучьскыи* (т. ж., 577); 1158, Небльскую волость, и Деревьскую и *Лучьскую* (ПСРЛ, XXV, 63), Неболскую волость и Деревскую и *Лучьскую* (ПСРЛ, VII, 67).

Субстантивований релятив на -ьск- від д.-р. *лѣка* «кривизна, вигин, затока» (Срезневский, II, 50); пор. ще: укр. *лука* «вигин, утворений річкою», «заплавна лука»; рос. *лука* «великий, довгий вигин річки», «дуга; крута, довга меандра», «мис, затока», «вигин», «лучиний або лісовий простір у річковій лузі» (Фасмер, II, 531; Никонов, КТС, 243; Роспанд, Стр., 81). А. К.

Лѣкъ(ъ)на(-л), р., в Переяславск. землі; п. Сейму л. Десни; тепер Конотопск. р-н См; як пр. Виру (Насонов, 226); 1127, и Мѣстиславича Изяслава посадилъ Курьскѣ и изымаша послы ихъ на *Локнѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 296); 1128, Ярополци посадици. на *Локнѣ* приведоша ѣ къ Ярополку (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 291).

*Як: 1. (**Лѣкна*) із Лукна; пор. рр. Жемайтська *Лукна*, лит. *Luknė*; оз. латиськ. *Lukna* (ТТ, 193); 2. (*Лѣкпіа*) із *Lūkpe*; пор. сл. *лѣкно*, Ches. *lečno* «пупраha alba», лит. *luknė* «кубышка желтая; пупраha lutea» — похідне від **lukpā* «болотяне місце, Vrusch» тощо (Вѣга, I, 460—461); сюди же: рр. *Локня*: 1. л. Богайчихи п. Сули; 2. п. Сули л. Дніпра; 3. л. Виру л. Сейму; 4. п. Клевені п. Сейму; 5. п. Сейму л. Десни; 6. п. Ворсклі л. Дніпра; 7. л. Реті л. Есмані л. Десни л. Дніпра; 8. п. Псла л. Дніпра (СГУ, 325); *Локнея*: п. Случі п. Прип'яті; *Локниця*

1. л. Стоходу п. Прип'яті; 2. п. Свидівки п. Уборті п. Прип'яті; В. *Локня* п. Неруси л. Десни і под.; сс. *Лѣкня* у Кролевецьк., Ромеєвськ. й Сумськ. р-нах См. А. К.

Л(ѣ)ТАВА, м., в Переяславск. землі; як суч. м. *Полтава* Пл на р. Ворсклі л. Дніпра (Ук. ПСРЛ, II, 181); 1174, Кобакъ и Кончакъ. шлѣ къ Переяславлю. Игорь же... поѣха противу Половцемъ. и переѣха Върсколь оу Лтавы къ *Пенаславию* [! — О. С.] (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 568—569); у Хлебниковск. й Погодинск. сп. Ипат. лит.: переѣхал роскол волтавы къ переяславию (т. ж.).

Як іменник на -ава, досить поширений у балто-сл.-герм. гідронімії, від кореня **lūt-* на означення заболоченості (Стрижак, НРП, 78): **Лѣтава* < **lūtawa*; лат. *lūtum* «болото, грязь, грузь, глина», *lūteus* «глинястий, глиняний, кальний, заболочений, пустий»; лит. *liutūnas* «калюжа» (Вѣга, III, 650); *Лутупе* — сіножать у Жомойтск. землі (Спрогис, 175); а також *Лѣтава* (див.) у Чернігівск. землі. Пор. ще: і.-е. **lat-* «вологий (грунт)» // картв. *l̥w-* «змочувати» (Иллич-Свитичь, II, 31). О. С.

Лѣбѣдь, р. («ручай»), п. Дніпра, в давн. Києві; суч. *Лѣбидь*; поч. pobl. зал. ст. Київ-Волинський, гірло біля с-ща Корчуватого (Київ, 341—342); 968, и не баше лѣзь конѣ напоити. на *Лѣбеди* Печеньзи (1377 р., ПСРЛ, I, 1962, 67); 980, быша емоу водимыя. Рогънѣдъ оже посади на *Лѣбеди*. идеже ныне стоить сельце Предѣславино (т. ж., 79—80); 1151, и стаща возлѣ

Лѣбедь (т. ж., 332); 1230, над ручан *Лѣбе* (т. ж., 455); 965, 968, 972, 975, 980, 981, на *Лѣбеди* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 55, 67; XV ст., ПСРЛ, XVII. Уваровск. сп., 115; XV — поч. XVI ст., ПСРЛ, XVI. Лет. Авраамки, 239, 247; ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в. Эрмитажн. сп., 354, 358; XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 60; т. с., ПСРЛ, XXVIII. Уваровск. лет., 171; 1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 24; серед. XVI ст., ПСРЛ, XXXIV. Пискаревск. лет.-ц, 44, 47; 2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 34, 41; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 288, 294; ПСРЛ, XXVII, 190; XVII ст., ПСРЛ, XXVIII. Летоп. св. 1497 г., 17; 2-га пол. XVII ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 21, 24; ост. чв. XVII ст., ПСРЛ, XXVII. Никаноровск. лет., 21, 23); 1136, и чрьсь *Лѣбѣдь* (ПСРЛ, II, 1962, 299); 1146, чересь *Лѣбѣдь* (т. ж., 326); 1151, приде Дюргин къ Києву. и ту стаща полкъ. по оной стороны *Лѣбеди*. и начаша битися оу *Лѣбедь*. Андрѣи же Гюргевичи и Володимерь Андрѣевичъ. с Половци налегоша силою и тако переѣхаша *Лѣбѣдь* (т. ж., 431), оу *Лѣбѣдь*. в *Лѣбѣдь* (т. ж., 432); 1150, оу *Лѣбеди* (т. ж., 31); 1177, и побѣже Стославъ чересь Днѣпръ оустью *Лѣбеди* (т. ж., 604); 1230, над(ъ) ручан *Лѣбеди* (т. ж., 51); 962, 972, на *Жлѣбеди* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 13); 1150, у *Лѣбеди* (т. ж., 38); 1230, надъ ручан *Лѣбеди* (т. ж., 73); 981, на *Лѣбѣди* (1519 р., ПСРЛ, XVII. Супрасльск. сп., 12); 1230, над ручан *Лѣбеди* (т. ж., 209); 980, на *Лѣбяди* (1-ша

пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV, 30); 1150, оу *Льбеди* (XVI ст., ПСРЛ, XXVIII, 186); 1150, възлѣ *Льбед* (т. с., ПСРЛ, XXV, 50), по оной сторонѣ *Льбеди*... о *Льбеди*... переѣхаша *Льбед*... перешед *Льбед* на болонь... в *Льбед* (т. ж., 52); 1230, над ручай *Льбеди* (т. ж., 124); 1151, възлѣ *Льбеди* (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX, 187), о рѣцѣ *Льбеди* (т. ж., 188); 1230, надъ ручей *Льбеди* (т. ж., 99—100), надъ ручай *Льбедь* (т. ж., 100); 980, на *Льбедію*, идѣже нынѣ сельце Предславино (ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 65); 1150, възлѣ *Льбѣдъ*... о *Льбѣдъ* (т. ж., 114); 980, на *Гнибѣди*, идеже нынѣ есть сельце Предславино (XVI ст., ПСРЛ, IV, I, 56); 1151, възлѣ *Льбедь* (ПСРЛ, VII, 52), по оной сторонѣ *Льбѣдъ*... о *Льбеди* (т. ж., 53); 1230, надъ ручай *Льбеди* (т. ж., 136); 1150, возле *Льбедь* (2-га пол. XVII ст., ПСРЛ, XXXIII, 472); 1491, *Льбедь* (АЮЗР, VIII, IV, 158); 1533—1535, *Льбеда* (поверхи *Льбеды*) (ТКДА, 1904, XII, 677); 1631, *Libeda* (z *tlupa* на *Libedy*) (АЮЗР, VII, I, 371); 1694, *Лебедь*, *Льбедь* (Пам., II, I, 286—316); 1695, *Кальбедь* (ПК); 1701, *Льбедь* (Максимович, II, 253); 1747, *Lebed'* (на *Lebediu*) (АЮЗР, III, III, 374); 1750, *Лебед* (т. ж., 528); 1784, *Льбедь* (ККГ); 1802, *Льбидь* (ЦДІАК, ф. 492, оп. 34, од. зб. 181); 1848, *Льбядь* (ВСОРІ КГ, 16); 1859, *Льбедь* (КГВ, № 6, 43); *Льбедка* (ПК); 1913, *Lybed'* (Rulik., ОРК, 49); 1978, *Льбѣдъ* (МЕ).

Походні: 1729—31, земля *Льбедская* (Чт. ОНЛ, 1893, VII, 45); 1761, ур. *Льбедское*, *Lybed'* (АЮЗР, III, III, 713, 715); оз. *Льбидь* (біля гирла р. *Льбидь*, ОКІМ); пор.: м. *Льбедь* («Сестра же ихъ *Льбедь*, надъ рѣкою *Льбедью* свои осады положиши, таможе и городъ на пригорку високомъ согради отъ своего имени *Льбедь*»; Киевск. синопс., 21); 1237, р. *Льбедь* пр. Клязьми, біля м. Володимира (ПСРЛ, I, 1962, 463).

Як із: 1. угор. *lebedes* «тримтіяня, дражання», *lepes* «хід, успіх», *leredo* «убрус» та ін. сармат. (?), бл. до авар., що нібито дає підстави стверджувати заснування м. *Кьвѣз* (див.) аварами (Стрекалов — Уч. зап. Моск. універс., 1835, май, № 11, 301—319); 2. сканд. *Ulfheoðr* (Jakobson, 546—549; Фасмер, II, 538—539); 3. сл. *лѣбедь* і відповідно *лы-* до *ле-* й *-ла:* *лыб-* з **улб-*, як *лаб-* < **алб-* (Потебня — РФВ, I, 75; Преобр., I, 441); 4. рос. діал. *лыга* (Зеленин — ИОРЯС, 1903, VIII, IV, 259); 5. гідронімами на *-бед-*; пор.: *Убедь*, *Вьтебедь* та з глухим вар. *-пет-*, як *Припеть*, *Икопеть*, *Гнилопеть* і под. (Соболевский — ИОРЯС, 1924, XXVII, 269); 6. **лѣб-* (пор. рос. *лыбонь* «верхня частина голови тварини»), прасл. **лѣбъ* «лоб»; пор. рос. *взлѣбок* «бугор» — у зв'язку з Дівич-горою біля гирла *Льбеди*; суф. *-едь*, як у *мокр-едь*; літоп. зв'язок гідроніма з ім. дівчини як наслідок пізн. переосмислення (Іванов, Топоров, 122—123). Імовірноше, з тим же коренем, що й в укр. *лібати* «кляпати очима» (Грінченко, II, 357; Сенчук, 141); *лібці* «мотузка з прив'язаним м'ясом для ловлі риби» (Грінченко, II, 357); *лібада* «трава з розтертого пареного пшона й піджареного розтертого конопляного сім'я» (Корзюк, 112); *лібати* «повільно випасатись (на

росяній траві)», «видобувати нафту»; *лібець* «жебрак»; *лібити* «брати? збирати?» (Грінченко, II, 357); білор. діал. *лѣбіла* «приспособіння для ловлі раків» (Бялькевіч, 253); *лыбазіна* «дубець» (Кривіцкі, 126); *лыбазіць* «істи повільно, не відчуваючи смаку, перебираючи» (Бірыла, 3 лексікі, 35); *лыбаць* «багато спражно пити; жлуктати» (СБГ, 694); рос. діал. *улыбчатый* «вузькодонний, вертлявий (човен)» (Барсов, Прич., XIX); *лыбкое* (место) «грузьке (місце в болоті)» (Машт, Мат., 59); с.-х. *лібати* «гойдатися, коліватися, хитатися» (Толстой, 376); *лѣбаст* «миршавий» (Речуанг, 202); *ліба вода* «л'юльа се, wogen, fluctuare» (Карацін, 338); болг. діал. *лібам* «істи неохоче» (Гутшмидт, 74); лит. *lubà* «lubų lenta» (LKZ, VII, 669), *lurpùs* «такий, що легко здирається» (Откупщиков — Ballistica, 1974, X (I), 17); лат. *lubricus* «плавкий, слизький, рухливий, гнучкий, швидкий, рідкий» (Дворецкий, Лат., 601); д.-сакс. *lubbi* «сік, отрута»; ірл. *luib* «трава» (BzN, 1957, II, 122); алб. *lubërtinë* «болото» (WAD, 288); герм. **lub-* «lose hangen», пн.-герм. **lub-* «відколювати»; звідки прасл. **lyb-* «вода» > **lybēdъ* «багнисте місце» із суф. **-ēdъ*; пор.: укр. діал. *вѣршідь* «верхів'я (верхн. ч. бас.) якоїсь річки», *стрѣмльідь* «крутий берег річки» (Грицак, 75, 79); рос. діал. *бістрѣдъ* «швидка течія, глибоке місце із швидкою течією на річці», *мокрѣдъ* «болото» (Азарх, 151—152). Докладніше див.: Железняк — ОЛА, 1984. I. Ж.

ЛЬВОВА, земля; тер., належна до *Льв(ов)а*; суч. Льв?; 1284, Телебоуга же... поїде назадъ на *Львову* землю. на городъ (городок) на *Льовѣ* і стояща на *Льовѣ* земль (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 894).

Посесив на *-ов-* від д.-р. особ. ім. *Львъ* (див. *Львовѣ*). О. С.

ЛЬВОВЪ, м. («градъ», «город(ок)ъ»: «мѣсто; место»), Галицька, а потім Галицько-Волинська земля, суч. м. *Львів* Льв; 1259, *Львова* (съ *лвова*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 841); 1261, *Левѣ* розмета. Даніловъ і Стожекъ. *Ѡтолѣ* же пославъ. *Льовѣ* розмѣта (т. ж., 849); 1281, Лестько вѣа Переворескъ. городъ. *Льовѣ* тоже (т. ж., 890); 1283, Телебоуга же... поїде назадъ на *Львову* землю. на городъ (городок) на *Льовѣ* і стояща на *Льовѣ* земль (т. ж., 894); 1287, пошель с Телебоугою на *Льовѣ* (т. ж., 900), *Льовѣ Великій* (у «Сп. руських міст») (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240); 1279, Лешко король поїде за нимъ, и взятъ градъ Преорскъ і *Льовѣ* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 346); 1340, Казимиръ, король Польскій... прийде... подъ *Льовѣ* і обляже его (т. ж., 349); 1361, 1497, 1589, во *Льовѣ* (т. ж., 350, 361, 369); 1442, около *Лвова* (т. ж., 356); 1498, *Льовѣ* (т. ж., 361); 1412, we *Lwowe* (XVII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Быховца, 153); 1583, у во *Льове* (т. ж., Баркулабовск. лет., 177); 1592, у месте Виленском братство навчоныи людей до себе на поратунок прибавили з места *Льовского* Григория Раготинца, Стефана Зизания (т. ж., 178); 1246-го великий князь Данила Романович... самодержецъ всеа Русии, взя сыну своему *Льву* в жену дочеръ вельии короля венгерского.

И сей Лев созда великий град Львов, нарекши его от своего имени (к. XVII ст., ПСРЛ, XXXI. Лет-цы посл. четв. XVII в. Мазуриск. лет-ц, 71); 1267, Лев Данилович, забивши Войселка, славу и милость от руси одержал безпечно, сам в русских князствах, Подляском, Волынском, Киевском, Звиногородском и Подгорском... Льво з двома замками на своем имя з а л о ж и л (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Прилож., 209); 1495, до Львова (т. с., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 98); 1509, Львов (т. ж., 103); в ст.-укр. грамотах Львовъ під 1378, 1408, 1478 та ін.: *лвова, львова, ливова, илвова, lwowon*, въ *Лвовѣ, Лѣвѣ, оу ливоѣ, лѣовѣ, илвоовское* мѣсто, мѣсто *Ливоовское* та ін. (ССУМ, I, 541); 1648, *Лвовъ* (Самовидец, 15); 1653, *Лвовъ* (Величко, I, 105); 1654, ку *Лвову* (т. ж., 163, 258); 1675, *Лвовъ* (т. ж., II, 371, 578); 1693, we *Lwowie* (т. ж., 197); 1652, за *Лвоовъ* (т. ж., 32); 1680, 1723, we *Lwowie* (АЮЗР, I, IV, 37; АЮЗР, II, III, 33); фолькл.: Войско збирає підъ *Ильвѣвъ* жене, Підъ *Ильвѣвъ* жене, *Львѣвъ* розбиває (колядка; Гол., Нар., III, II, 114); Ой хоче бо вѣнь *Львова* добути, *Львова* добути, собѣ паномъ бути. Ой тамъ мѣщане, панове *Львѣвчане* (т. ж., 57); Прихала швачка съ *Лвова* У неі тиха мова (Конотоп. пов.; Чубинський, IV, 192); поет. (XIX ст.) *Львіград* (Устянович, у кн.: Письм., 311); польск. *Lwów*, у пам'ятках також: *Lowow, Lywow, Lwow* (SG, V, 496); гр. *Litbon, Litbada, Λεβθιος, Λεοντοβολις*; нім. *Lemborg, Lamberg, Lemburg, Löwenburg*; франц. *Leopol*; лат. *Lemburga, Lamburga, Leontopolis, Leopollis, Leopc, Livovia, Leopolya*; тур. *Li, Ibo, Hibot, Iibow, Ibadir*; вірм. *Ioif* (SG, V, 496); місц. укр. *Л'віу, Л'віу*.

Похідні: с. *Львовѣкъ* (*Ильвовѣкъ*; польск. *Ulwówek*, кол. Жовківськ. пов.; Головацький, 182); 1589, со Гедіномъ Балабаномъ, єпископомъ *Лвоовским* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 370), єпископъ *Лвоовскій* (т. ж., 371); 1440, *Лвоовские* и Трємбовелские волости (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 82); 1524, Турки и татарє *Лвоовскую, Сьлуцкую, Белзскую*, и Подолскую землю округне зводили (т. ж., 106); в ст.-укр. грамотах: *лвоовскии, лвоовскии, лвоовьскии, лѣвѣвскии, ливоовскіи, ливоовскы, лвоовскы, илвоовскии, илвоовьскии, илѣвѣвскии, илѣвѣвьскии* (ССУМ, I, 541); 1694, єпископъ *Лвоовскій* (Величко, II, 252); *лвоовяне*, жителі м. *Львѣв*; 1340, *Лвоовяне* же, не імѣюще нюткуду помощи, поддашася Казимєру королю (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 349); фолькл.: на *Львѣвѣ* наверне, *Львѣвѣ* ся здрыгне, А всѣ *Львоовяне*, а всѣ мѣщане, Выносе' ему сребро а злото (Гол., Нар., III, II, 114).

Субстантивованій посєсив на -ов- від д-р. особового ім. *Львѣв*, як звався син кн. Данила Галицького (Дашкевич, 91—92; SG, V, 583; Никонов, КТС, 244; Стрижак, Ет., 83); пізн. зазнав переосмислення на зоографічн. основі; пор. старовинн. герб м.— *лев* у відкритій брамі міськ. мур у вежам. Л. М.

Л(ь)ТИЦА, р., п. Трубежа л. Дніпра; суч. *Льтиця*, або *Альта*; гирло в м. Переяслав-Хмельницький Кв, кол. Переяславль Руський, столиця Переяславськ. кн.-ва; 1149, Ростис-

лавль... поидоста во *Лто...* ИзАславъ же и Ростиславъ пришедша к Переяславлю. и переѣхавше *Лтицю...* и стага по Трубежю (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 378—379). Як р. **Льтъць* (див.) (Ук. ПСРЛ, II, 181).

Іменник на -ицА від *Л(ь)то* (див.). О. С. **Л(ь)ТО, об'єкти** в Переяславськ. землі, бас. р. *Альти* пр. Трубежа л. Дніпра; приєл. в Борніспільськ. р-ні Кв; тепер не простежуються:

I. пос., виникле навколо ц.-усипальниці, присвяч. кн. Борисові і Глібові; 1015, Борису же възвратившосА съ вои... и ста на *Льтъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 132); 1152, Борису и Глѣбу... церковь прекрасну созда на *Лтъ* (т. ж., 294); 1117, въведе Глѣба изъ Мѣньска.

Володимєрь. и црковь заложил на *Льтъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 285); 1149, ИзАславъ же ста пришедъ оу Витечева... Ростиславъ... тоу перебрєдоста Дѣньрѣ. и *Ѧтуду* поидоста во *Лто* (т. ж., 378); 1015, Борись... стал бѣ на *Алтѣ* шатры (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 34), Борись, якоже ся бѣше воротилъ, и сталъ на *Алтѣ* шатры (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 318); 1124, Володимєрь Манамахъ Всеволодичъ... церковь воздвиже прекрасну на *Лтъ* (т. ж., 26); 1159, воеваша Половци околѣ Носова и до *Лта...* тогда же о Котельницѣ воеваша и Шоломницю взяша (т. ж., 71).

Семантико-метонімічно (за суміжністю) від *Л(ь)то II* (див.). О. С.

II. поле, воно ж (?) **Льтъское* (див.); 1172, пѣренєсєна быста Бориса и Глѣба съ *Льта* Вышєгороду (XIII ст., НЛ, I. Лет. старш. изв. Синодалън. сп., 17); 1015, Борису же възвратившосА съ вои. не обрѣтши Печєнѣгъ... и ста на *Льтъ* пришедъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 132), послании же придоша на *Льто* (т. ж., 133); 1125, Борису и Глѣбу... церковь прекрасну созда на *Лтъ* (т. ж., 294); 1078, на *Алто* поле (XIII—XIV ст., НЛСХС, 77); 1019, на *Альто* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 131); 1078, придоша... Половци мнози; Изяславъ же и Святославъ и Всеволодъ изидоша противу имъ на *Альто* (XV ст., НЛ, I. Лет. младш. изв. Комис. сп., 186); 1150, на *Олто* (XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 38); 1015, 1019, на *Л(ь)тъ II* на *Алтѣ* (ПСРЛ, II, 1962, 118; НЛ, I. Лет. мл. изв. Комис. сп., 170; ПСРЛ, XVII. Зп.-р. лет. Узаровск. сп., 117) // на *Льтъ* (т. ж., Супралск. сп., 15); 1002, Борис стал бѣ на *Алтѣ* шатры... Ярослав... възидє на *Алту* [! — О. С.] (ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 34—39); 1015, послании же придоша от Святополка на *Лту* [! — О. С.] (т. ж., 32), Барис остаєя токмо со отроки своими, иди х Киеву, и ста на *Альте* рецє [! — О. С.] (ПСРЛ, XXXI. Лет. посл. четв. XVII в., 50); 1019, Ярослав... приидє на *Алту* (т. ж.).

Похідні: 1154, Половци околѣ Переяславла. пожгоша бо села... *Льтъскую* божицю (1377 р.; ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 344), *Льтъскую* божицю (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 117).

Безафіксем способом (-о як наслідок узгодження зі словом бо л о т о) від *lit-// *lūt-, пор. *Лѣто*). Див.: *Ал(в)та, Л(в)тава*. О. С.

ЛѢТЬСКАНА, божниця, вона ж ц. *Святою Мученикѣ Борисѣ и Гѣлѣбѣ* (див.) на р. *Алти* п. Трубежа л. Дніпра, в р-ні м. Переяслава Руського; суч. м. Переяслав-Хмельницький Кв; 1154, много зла створиша Половци окола Переяслава. пожгоша бо села вса. ии *Летскую* божницю (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 344).

Релятив на -ьск- від гідроніма *Л(в)то* (див.); пор.: 1125, тѣмъ и церковъ прекрасну созда на

Лѣтѣ (алѣтѣ)... идеже ста Бориса кровь прольюна бѣ (ПСРЛ, I, 1962, 294); 1117, Володимерь. и прквъ заложн на *Лѣтѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 285). О. С.

ЛѢТЬСКОЕ, поле в Переяславськ. землі; прибр. в суч. Бориспільськ. р-ні Кв; побл. ур. (поля) *Лѣто* бас. р. *Алти* л. Дніпра; тепер не простежується; 1019, Приде Стополкъ с Печенѣгы... и Ярославъ собра множество вои. и взде противу ему на *Лѣто*... поле *Летское* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 144), Приде Святополкъ с Печенѣгы... А Ярославъ... изыде противу ему на *Алто*... и покрьша поле *Лятское* обои множества вои (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 49), на *Алту*... и покрьша поле *Лятское* (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 39), на *Алто*... поле *Лятское*; вар.: поле *ляцкое*; *латинское* (!) (к. XVI ст., ПСРЛ, XXVII. Сокр. лет. св. 1493 г., 226), на *Лто*... поле *Лятское* (XVII—XVIII ст., ПСРЛ, XXVII. Никаноровск. лет., 24).

Релятив на -ьск- від *Л(в)то* (див.). О. С.

ЛѢТЬЦЬ, р., в Переяславськ. кн-ві; тепер р-н м. Переяслава-Хмельницького Кв; як (Ук. ПСРЛ, II, 169) р. *Л(в)тица* (див.). суч. *Лѣтійця*, або *Алта*, п. Трубежа л. Дніпра; 1074, бѣ бо Иаковъ пришедь с *Летья* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 187); у рукоп. кол. Моск. духовної академії (XV ст.) — *Лѣтца*, у Радзивілівськ. літ. (к. XV ст.) — *Лѣтца* (т. ж.).

Іменник на -ьць від *Л(в)то* (див.). О. С.

ЛЮБОМЛЬ, м., в Галицьк. землі; суч. *Любомль*, райцентр Вл; 1287, поѣха Кондратъ ко Мьстиславу. и приѣха во Берестни. и... приѣха в *Любомль*... из *Любомля* пригна Іаръ-такъ Іахъ из Люблина... и приѣха во *Любомль*... (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 907—909); 1288, во *Любомли* (т. ж., 918); 1289, в *Любомли* (т. ж., 926).

Як від антропоніма-композиата **Люб-о-милъ**, типу польськ. Wsemil, д.-р. *Богомилъ* й под. (Купчинський, 118, 119), точніше, від первинних дієприкметників, антропонімів на -ом-, -им-; пор. польськ. Radom, Chosim (Роспанд, Стр., 64); очевидно, посесив на *-j(ь) від особового ім. **Любомъ* (пор. суч. сх.-сл. антропонім *Любимъ* з l-epenteticum (Агутаа, 48). А. К. **ЛЮБЬЧЬ, м.** («градъ»), в Чернігівськ. зем-

лі при впадінні р. Болгача в Дніпро; суч. смт *Любеч* Ріпкинськ. р-ну Чрг (Насонов, 227); 882, *Слечь*... поиде внизъ. и взА *Любечь* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962, Лавр. лет., 23); 907, на Киевъ... Черниговъ... Переаславль... Полтѣськъ... Ростовъ...

Любеч (т. ж., 31); 1015, к *Любичю* (т. ж., 141); 1051, града *Любча* (т. ж., 156); 1154, и розбѣгошасА Ростиславъ на *Любечь* (т. ж., 343); 1148, нача ИзАславъ молвити... а поидемъ к *Любичю*... и тако ИзАславъ... поиде... к *Любичю*. идоша же до *Любча*... и ста ИзАславъ оу *Любча*... и есть рѣка оу *Любча* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 361); 1154, Ростиславъ... перебѣже Днепръ ниже *Любца* (т. ж., 475); 1159, взАти Черниговъ съ... Моровиескъ. *Любескъ*. *Сргоць*. Всеволожь (т. ж., 500); 904, И на грады Рускіе: на Киевъ... и на *Любечь* (XV ст., ПСРЛ, XXIII, 4); 1500, А се имена тѣмъ градомъ... *Любець* (т. ж., 196); 1016, къ *Любцю* (XVI ст., ПСРЛ, IV, 1929. Новгородск. 4-я лет., 175); б. д., *Любечь* (т. ж., 476); 907, на Рускія грады, на Киевъ, таже на Черниговъ... и на *Любечь* (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 272); 1015, и изыде (Святославъ) противу къ *Любчу* обѣ онь поль Днѣпра (т. ж., 325); 1097, Придоша Святополкъ, и Володимерь... и сняшася у *Любча* (т. ж., 12); 1148, приде ему вѣсть и от брата его Ростислава, яко идеть, а *Любобѣжь*, пожегль (т. ж., 43); 1154, Ростиславъ же бѣжа на *Любечь* къ Смоленську (т. ж., 63); 1159, взяхъ Черниговъ со семію городаи пустыхъ, Моровійскъ, *Любечь*, Оргише, Всеволожь (т. ж., 69); б. д., *Любець* (т. ж., 240); 1015, Святополкъ... изыде противу къ *Любчу* обѣ поль Днѣпра (XVII ст., ПСРЛ, III, 1841. Новгородск. лет., 209); 1014, отъ града *Любеча*, постриженникъ, Святые горы (т. ж., 208); 989, на другое лѣто бысть съча у *Любца* (XVII ст., ПСРЛ, IV, 1848. Новгородск. и Псковск. лет, 176).

Похідні: 970, Володимерь бо бѣ отъ Малуши клочницѣ *Слѣзины*. сестра же бѣ Добрына. *Слѣ* онь же бѣ има Малъкъ *Любечаничъ* (ПСРЛ, I, 1962, 69), Малко *Любчаничъ* (ПСРЛ, VII, 989); 1097, и сняшасА *Любчани* на оустроеныѣ мира (ПСРЛ, I, 1962, 256).

Як від: 1. *Ljub- (< *ljub-) + -ьсь у фізико-геогр. (топограф.) значенні; пор. польськ. Lubsko, Lubczesko, Lubienisko; с.-гр. (у Константина Багрянородного) *Τελιούτζα* (артиклъ *τε* + *λιούτζα* «*Любца») (Роспанд, Miscellanea, 31); 2. етноніма *Любь* + *-itjo; пор.: Вѣ Афеовъ... части... Роусь, Чюдъ... Меря... *Любь*, Ляхове (XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Постниковск. лет.-ц. Найімовірніше, посесив на *-j(ь) від особов. ім. **Любькь* (< *Ljub- + -ьк-), в основі **liub-* (> l'ub-) «дорогий, милий, любнний» (Svoboda, 77; Никонов, КТС, 245); пор.: 1269, Libeč < *Ljubeč < Ljubьk- + j(ь) (Profous, II, 578); вар. *Любьць* е пн.-д.-р. діал. (Роспанд, Стр., 35); *Любескъ* — за аналогією до назв типу *Моровиескъ* (див. *Моровиескъ*) й под. А. К.

ЛЮТАА, р., біля м. Звенигорода (Галицьк. землі; очевидно, суч. р. *Білка* в с. Вѣрхня Білка Пустомитівськ. р-ну Льв); 1208, Половци... хрѣпци налегаша на на... їдоуцимъ напред ними к

Лютюи рѣдѣ оже быша не приѣхалѣ Ляховѣ и Роусѣ и сошедише препровадиша рѣкою *Лютюу* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 725).

Як 2-га назва р. *Бѣлка* (див.) (Зубрицький, III, 48; Ильницький, 16—17). Пор. ще: 1471, р. *Лютая* п. Шелоні, місце битви між новгородцями й псковичами (Ук. ПСРЛ, II, 188); рр. *Люта* (2) в бас. Десни, *Лютенька* л. Псла, *Лютка* в системі Десни й Прип'яті (СГУ, 333) та ін.

Семантичним способом від д.-р. прикметника *лютий* «дикий, лютий» (Срезневский, II, 96—97). Див. ще *Лѣтава*. Л. М.

ЛАДСЬКІЄ, ворота, пд.-сх. в'їзд у давн. Київ, у р-ні суч. пл. Жовтневої Революції (Голочко, 91); як у верхн. валу на Іванівській дорозі, що вела на Печерськ із Старого міста; навпроти них, у нижн. валу, були (до 1820 р.) Печерські ворота (Закревский, Лет., 156—157), залишки яких відкопано 1981 р.; 1151, А. Городеньский. Борись оу *Ладськихъ* воротѣхъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 427), друзии противоу *Ладскимъ* ворогомъ на пѣсцѣхъ бѣахоутса (т. ж., 432); 1240, подьяль вратѣ *Ладскихъ* (т. ж., 785); 1151, а Борись Городцій у *Латскихъ* воротѣхъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 52); 1240, Постави же Батый пороки кь городу подьяль врата *Латскаа* (т. ж., 145); 1523, *ладскіи* ворота (Новицкий — КС, 1882, XI, 358). Пор.: ур. *Ляди* на п. б. р. Уші п. Прип'яті п. Дніпра, біля смт Поліське Кв (ОКІМ).

Як від етноніма *лахъ* (Закревский, Лет., 156; Закревский, I, 439; Соловьев, III, 39), власне, **ладъ*, припускаючи тут квартал, у якому жили *поляки* (Довнар-Запольский, 60). Імовірно, релятив на *-ск-* від *лада* (*ладина*) «розчищена лісова галіявина» (Юрченко, 59—61); пор. укр. *ляда* «місце в лісі, оброблене й зране під посів хліба (слово задесенське)» (Білецький-Носенко, 216); *лядо*: «1. бугор у лісі, зарослий сосною, 2. поляна в лісі» (Марусенко, 236), 3. «підвищене місце в лісі» (с. Млинок Олевськ. р-ну Жт; ОАІМ); ст.-рос. *лада* «угіддя, сіножать, рілля або розчище, зарослі лісом», *лядина*, *ляд* «угіддя»; *лядина* травная (Кочин, 184); рос. діал. *лядина*, *лядь* «болото, поросле кущами; низовинне місце» (Машт., Мат., 59), *лядина*, *лядинка* «низьке місце, поросле лісом» (Герасимов, 53), олонецьк. *лядина* «чаща дрібного лісу» (Барсов, Прич., 94); зрештою, від прасл. **lęd-* (Лер-Сплавинский, 45). І. Ж.



МАЖЕВО, сільце («селцо», помилк. «лесцо»), біля Переяслава-Руського (Барс., 121); суч. Переяслав-Хмельницький Кв; навпроти суч. с. Зарубинці Кв; затоплене Канівськ.

вдх.; 1151, и перебродиса оу Заруба. и стаща оу *Мажева* селца (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 335), и перебродиса у Заруба, и остави товары у *Мажева* селца (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 55); 1150, у *Мажева* (*Мжева*, *Мжева*) лесца (сельца) (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 114).

Посесив на *-ов-* від особового ім. з дієслівн. прасл. основою *maz-*. Пор. антропоніми *Mazany*, *Mazač*, *Mazal* (*Svoboda*, 128, 139, 169), а також: в.-луж., н.-луж. *maz*. «дъюготь, смола»; д.-р., ц.-сл., укр. *мазь* (Фасмер, II, 558), імператив *маж* і под. А. К.

МАЛОТИНЪ, ур., в Переяславськ. землі; тепер не простежується; 1139, и ходіста... Всеволод ис Києва, а Андрѣи ис Переяславла. к. *Малотину* (1377, ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 308); 1140, прииде Половецкая земля. и князи Половецкци на мирѣ. Всеволод ис Києва Андрѣи ис Переяславла кь *Малотиноу*, и сотвориша мирѣ с ними (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 308); 1139, кь *Малотину* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 32); *Малотинъ* (XX ст., Ук. ПСРЛ, II, 200); *Милитинъ* (?) (Барс., 121, 126).

Як: 1. с. *Малютинці* побл. Яготина на р. Оржиці (Арандаренко, III, 234), кол. Пирятинськ. пов. (Бод., Пам. кн., 8), хоч і «без достатніх... підстав» (Андріяшев, Переясл., 11); пор.: 1699, с. *Малютинцы* «черезъ насъ осажение» (!) (Астряб, 82) і 1673, Сава *Малютинъ* «на реці Удан» (Модз., Мал. род., IV, 28); 2. кь *Малотиноу* — помилк. замість **Климатинъ* (?), згад. в XIV ст. побл. гірла Сули (Ляск., Русск., 29). Імовірно, посесив на *-ин-* від д.-р. особового ім. *Малота* (Живая старина. — Спб., 1898, IV, 460); пор.: д.-р. антропоніми *Малъ* «Малий», *Малѣша*; топоніми *Malatyn*, *Malacyn* тощо (Smilauer, 1932, 492). О. С.

МАЛЫИ НОВЬГОРОДЪ, м., в Київськ. землі, г-ще якого виявлено в х. Ханбеків біля с. Заріччя Васильківськ. р-ну Кв; як сторожов. пункт на р. Стугні, зруйнований печенігами (Рыбаков — КСИА, 1965, 100, 128; Рыбаков, ЗБ, 92); 1030, преподобный Феодосій Киевских пещеръ, родомъ отъ града Василева, близъ *Малаго Новаграда* въ земли Русьтѣ (XVI—XVIII ст., ПСРЛ, III. Новгородск. 3-я лет., 210).

Атрибутивне словосп., в якому означення вказує на відносні розміри пос. (пор. д.-р. *Великий Новьгородъ*; рос. *Великие Луки*; укр. *Великий* і *Малий Самбори* См тощо; *Мал-* того ж походження, що й гр. *μῆλον* «дрібна (про худобу, віці)», лат. *malus* «поганий» із «малий, недостатній», д.-ірл. *míl* «тварина», гот. *smals* «малий, незначний» тощо) (Фасмер, II, 564), а означуване є композитом (зрощення словосп. *новъ городъ*, що вказує на відносн. вік м.; пор.: *Старгард* у поморськ. слов'ян), 1-ша ч. якого є спільно індоєвропейського, як і сам тип найменування (пор. гр. *Νεῦ αλομῆ*, гальськ. *Noviodunum* тощо), що відбиває характерн. для і.-е. племен тип розселення; відповідає сполуч. «градькь малъ» (Іванов, Топоров, 128). Як загальна назва городка, побудованого на пустому місці (Рыбаков — КСИА, 1965, 100, 128). І. Ж.

МАЛЫИ РѢТЬЦЬ, р., п. *Руту* л. Росі п. Дніпра; вона ж *Рѣтъць* (див.); 1151, Гюргин же перед нимъ заиде полкы своими. за *Малыи Роутецъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 435).

Складена назва: прикметник *Малыи* (вказівка на відносну величину) + гідронім *Рѣтъць* (пор. *Рѣтъ*). I. Ж.

МЕЖИБОЖЬЄ, м., на Поділлі; суч. м. *Меджибіж* Летичівськ. р-ну Хм; 1146, и да емоу Боужьскыи и *Межибыѣ* (*межибоуже*) (ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 330); 1147, Всеволодичь

...держаше. оу Изаслава. Божьски и *Мечибыѣ* (*межибоуже*) Котелнищу (т. ж., 343); 1148, и да емоу Божьскыи. *Межибыѣ*. Котелнищу (т. ж., 367); 1227. и дасга емоу Перемиль. и потомъ *Межибоужие* (т. ж., 753); 1257, Данил... в за

Межибыѣ (*межибоуже*) (ПСРЛ, II, 1962, 838); 1148, *Можебожь* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XV, Тверск. сб., 211), *Межбужьѣ* (XVII ст. ПСРЛ, XXXII. Холмогорск. лет., 45); 1507, за *Межибожемъ* (т. с., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 365); 1148, *Межьбоужие* (Летоп. св. 1497 г., 29); 1332, *Межибожь* (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 44); 1649, в городе *Межибожьѣ* (Воссоед., II, 195); 1649, *Межибоуже* (Самовидец, 20); 1654, подъ *Межибожемъ*, къ *Межибожу* (Величко, I, 175); 1670, в Мiędzybożu (т. ж., II, 275); 1687, pod Międzybożem (АЮЗР, III, II, 169); 1702, Międzyboż (т. ж., 458); 1720, w zamku Międzybożskim (АЮЗР, III, I, 283).

Похідні: 1234, Борисъ же. *Межибожьскыи* (*межибожьскыи*) (ПСРЛ, II, 1962, 774).

Іменник на *-ъ(е) від гідроніма *Богъ* (див.) за допомогою преф. *Межи-*, що вказує на розміщення пос.— між р. Пд. *Бугом* і його пр. *Бужком* (істор. *Божькъ*). Л. М.

МЕЛТЕКОВО, с. в Чернігівськ. землі; як біля с. Стахорщина пд.-зх. м. Новгород-Сіверського Чрг (Андріяшев, Сівер., 105), де зх. с. зливаються рр. Ревна й Рванець (Барсов, 123) пр. пр. р. Снов п. Десни; як нелокалізоване (Насонов, 227); 1146, оу *Мелтековъ* селъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 331).

Посесив на -ов- від антропоніма типу **Мелтекъ*; пор. ще: тюрк. *miltēka* «місце злиття», «місце сполучення» (ТРС, 653) чи *meldāk* «звалняний» (про вовну) (ДТС, 340). А. К.

МЕОТИА, країна («страна»), суч. Надазов'я; б. д. [А]фету же... страны... Воспорни. *Меоти* (*меотии*)... Гарьмати (сармати). Тавріани... (скуфія)... Словьне... до Понетьского моря (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 3), *Меоти* (т. ж., 1846, 2; серед XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 9; к. XVI ст., ПСРЛ, XXVII. Сокр. летоп. св. 1493 г., 172, 308), *меотий* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 261), Воспоръ, *Меоть*... Сарматия, Тавріани, Скуфія (ПСРЛ, I, 1846, 240; текст модернізовано), *Меотии* (2-га пол. XVII ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 10); пор.: вси желающе и хотяще великого княженія Кіевскаго, и нѣсть никому ни съ кѣмъ мира, и отъ сего всеъ княженія опустыша, и по Дунаю, и по *Мети* и по Астри чужби облодаша и населиша, а отъ поля Полов-

ци... и пусто сотвориша (т. с., ПСРЛ, IX. Патриарш. или Никоновск. лет., 204); д.-гр. *Μαλιότις*, іон. *Μαλιτίτις* «*Меотіда*»: I. *λίμνη*, суч. Азовське море; 2. *κώρα*, обл. Азовськ. моря; звідси: *Μαλιότιχός* (*Μαλιετιχός*) «*меотійський*», тобто «азовський»; тут жили *Μαλιόται*, іон. *Μαλιῆται* «*меети*», або «*меоти*» (плем'я бас. *Μαλιότις λίμνη*); пор. ще: *Μαλιότης*, іон. *Μαλιῆτης* «*Меот*», або «*Меет*» (р. в Сарматії, вона ж *Ταΰναις*, суч. Дін), а також *μαλιότισι* «*по-меотійському*», тобто на скіф. лад (Дворецкий, II, 1046); *Μαεότις Iacus* (Білецький, Гідр. 38), лат. (у Плінія; I ст. н. е.) *palus Maeotis* (Семенов, I, 21); *Tanaim ipsum Scythae Silim (Sinum)* (Трубачев, *Temarundum*, 38), *vocant, Maeotim Temarundam, quo significant matrem maris* (Білецький, Скіфи, 72); *σίνδομεοτι* та ін.

Як із: I. адг. *теі* «сморід» і *јате* «болото, калюжа; твань», тобто «смердюче болото» (Погодин, К. вopr., 13); 2. іран. *mauavant* «місце, де відбувається парування» [?] (Фасмер, I, 63). Найімовірніше, з гр. *μαῖα* «мати; годувальниця»; пор.: *μῆτηρ τοῦ Πόντου* «мати Понту» (тобто Чорн. моря) (Трубачев, *Temarundum*, 40—41). Див. *Сѣрожьскыи*, море. О. С.

МИКЪЛИНЪ, мм.: I. в Галицьк. землі; суч. с. *Микюлиці* Тереховлянськ. р-ну Тр; 1144, приде же к нему Изаславъ Дѣввичъ с Половци. переємъ два города. Оушищу и *Микулинъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 311), и оуверни йому Всеволоде. Оушищу. и *Микулинъ* (т. ж., 312), взвороти емоу Всеволодъ Оушищу *Микоулинъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 316); 1202, І пришедшо емоу на Галичъ. и срътша и боаре Галичкыи. и Володимерьстни. оу *Микоулина* на рѣцѣ Серегѣ (т. ж., 717); 1675, *Tatarow 8 tysonicy* у *tyle z turkow do Polski wpadzy Mikulince, Podhayce* у *Terporol spustowawszy...* (1776 р., ПСРЛ, XXXII. Лет. Пандырного и Аверки, 202); 1758—1765, in oppido *Mikulince* (АЮЗР, I, IV, 546). Л. М.

II. в Кіївськ. землі, на р. Хоморі л. Случі п. Горині п. Прип'яті п. Дніпра; суч. с. *Микулин* Гоцанськ. р-ну Рв; 1169, и приде къ *Микълинѣ*. и ту придоша ему Берендичи (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 533), и поиде Мстиславъ къ Кіеву на столь... и приде къ *Микулину*, и ту придоша къ нему Берендичи (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 80); пор. *Микулинъ* на р. Шоші п. Волги в Тверськ. землі (серед XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 396). А. К.

Посесив на -ин- від д.-р. особового ім. *Микъла*, похідн. від *Николаи* (Моршкин, 122; Петровский, 322); пор. аналогічні д.-р. назви мм. у Кіївськ., Вологодско-Пермськ. та ін. землях (Ук. ПСРЛ, II, 203; ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 396). Л. М.

МИРОСЛАВСКОЄ, с., біля Витачівськ. броду, обл. суч. с. Витачів Обухівськ. р-ну Кв (Новицкий — КС, 1882, XI, 358); ще як на л. б. Дніпра, навпроти пос. (Андріяшев, 44); тепер не простежується; належне тому ж власникові, що й м. *Мирславецъ* Кіївськ. землі (Тихомиров, 162; Новицкий, II, 505); 1151, и

сташа на Витечевъ оу *Мирославскаго* села (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 424).

Релятив на **-ьск-** від д.-р. особового ім. *Мирославъ*, яке носив київськ. боярин, згадан. у «Пространной Русской Правде» як учасник наради на Берестові перед вступом Володимира Мономаха до Києва (Тихомиров, 161—162); пор. *Мирославиць* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240). I. Ж.

МИХАЙЛОВЪ, м., в Кілівськ. землі, попл. Перелетового поля (Андрияшев, 51); суч. с. *Малá Михайлівка* Сквирськ. р-ну Кв, бл. ур. *Васильковъ* гонь (нібито за ім. д.-р. кн. Василька, XII ст.) й р. Рут (Андриевский — КС, 1882, IX, 453); як на р. Золотоноші л. Дніпра (Неволин, 66—67) або на місці суч. с-ща *Михайлівське* (Барс., 125) Карлівськ. р-ну Пл; 1172, *Василко* же *Ярополчиць* оувѣдавъ ъ. из *Михайлова*... Тогда же Глѣбъ поиде на *Василка*. к *Михайлову* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 550), обрѣте Половцовъ и побѣждень бысть отъ нихъ, яко едва во градъ *Михайловъ* убѣже. Слышавъ же о семь Глѣбъ, прійде къ *Михайлову* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет. 312).

Посесив на **-ов-** від д.-р. християнськ. особового ім. *Михаилъ* (Роспонд, Стр., 69). I. Ж.

МИЧЬСКЪ, м., біля вп. р. *Мици* в Тетерів п. Дніпра; суч. м. Радомишль Жт (Андрияшев, 52); пор.: *Микгород*, його передм. (Похил., УКР, 161); 1150, *ѣ Мицьска* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 330), и оугада *Изаславъ*. поити... къ *Мицьску* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 412—413), Володимеру... съ Андрѣем и ста-ста оу *Мицьска* (т. ж., 416), у *Мыцьска* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 50); 1159 (?), *Мическъ* (Оп. КПЛ, 170).

Похідні: 1150, *Мичане* (ПСРЛ, II, 1962, 413), *Мичаномъ* (т. ж., 417).

Як від гідроніма бас. Дону *Мечь*, *Меча*, нібито похідн. від удмурт. теє «крутой, обривистий» (Роспонд, Стр., 66). Імовірноше, релятив на **-ьск-** від назви р. *Мика* л. Тетерева п. Дніпра (ГУММЗ, 35—36). I. Ж.

МОКЛЕКОВЪ, м., в Галицьк. землі; очевидно, між Теревовлем і Збаражем; 1211, потом же Лестько не можаша приАти Галича. но шедъ воева... около *Моклекова*. и Збыража и Быковень взАтъ быс ЛАхи и Роусью (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 730). У Ермолаївськ. сп. Ипат. літ. також *клекова* (т. ж., 1843, 160).

Посесив на **-ов-** від особового ім.; пор. 1503, Губа *Моклаковъ* (Ук. ПСРЛ, I, 257; Морошкин, 66); формант **-ов(ъ)**, як дуже експансивний, додавався й до іншомовн. основ; пор.: *Комовъ*, *Моклековъ* (Роспонд, Стр., 76); рос. *мак-лак* «перекунник, маклер, шахрай» (Фасмер, II, 561), а також *моклок*, *моклак* «маслак; кістка, що стирчить від худорби в коней; місце під крижками»; «дика качка» (Даль, II, 339).

Як від (?) того ж кореня, що й укр. *моклак* «мокра місцевість», до *моклий* «сирний, вологий» (Нерознак, НДГ, 109). Л. М.

МОЛОЧЬНАА, р., в Чернігівськ. землі; як р. *Малотич(ка)* п. Десни л. Дніпра (Насонов, 227); поч. за с. Бугринівка Новгород-Сіверськ. р-ну Чрг; пор.: *Молочна*, *Малочна* (СГУ, 373);

1167, *Стославъ* же посла брата своего. *Ярослава* с Половци к Новгороду. и дошедше *Молочны* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 526); 1166, и дошедше *Молочны* рѣкы (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 74; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 78); пор. рр. *Молочни* на тер. України: 1. л. Кільчені п. Самарил. Дніпра; 2. п. Росі п. Дніпра; 3. в Надазов'ї; 4. в с. Пекарів Сосницьк. р-ну Чрг; 5. три потоки на Закарпатті й под. (СГУ, 373).

Семантичним способом від д.-р. *молочныи* (Белецкий, 16); за мутний («молочний») колір води (Никонов, КТС, 272), що ймовірно. А. К.

МОРОВИЙСКЪ, м., в Чернігівськ. землі; як м-ко *Моравскъ* кол. Остерськ. пов. Чернігівськ. губ. (Андрияшев, 104; Насонов, 227); тепер с. *Морівськ*. Козелецьк. р-ну Чрг; 1154, а *Гюрги* ста оу *Моровииска* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 344); 1153, оу *Моровииска* (XV ст., ЛПС, 71); 1139, *Ярополкъ* ... створи с нимъ миръ, стоАша оу *Моривииска* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 302); 1152, Половци... *Якоже* быша оу *Моровииска* (т. ж., 457);

1154, *Стославъ* же оста Чернигову. а *Дюрги* оста оу *Моровииска* (т. ж., 478); 1160, снимасА

Ростиславъ с *Стославомъ* *Ялговичемъ* *Моровишки* (т. ж., 504); 1175, и пришедше *Ростиславичи*. и *Ярославъ*. пожгоша *Лутаву* и *Моровиескъ* (т. ж., 599); 1152, *Приидоша* же от *Олжичъ* к *Моравишску* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 57); 1154, и *Юрьи* ста у *Моравишка* (т. ж., 61); 1159, взях *Черниговъ*... *Моровишскъ*, *Любеч*, *Оргиче* (т. ж., 65); 1152, къ *Моравишску* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 59); 1154, у *Моравишка* (т. ж., 63); 1159, *Моровишскъ* (т. ж., 69).

Релятив на **-ьск-** від *морава* (*Морава?* — В. ред.): 1. певна р., край і народ (Moszyński, PZ, 142); 2. апелјатив у значенні «низовинна місцевість, луки, дуги», зустрічається в основному в зх. і лд. слов'ян і об'єднує різні за походженням слова (Rozwadowski, 297); 3. із сл. *мурава* «дуг» (Lehr-Spł., 69, 70, 81); 4. (стосовно серб. назви) з античн. (мізійськ. або іллір.) *Margus* «рубіж, грань» (Георгієв, БЕ, I, 13—14) або з основою паг-«вода»; пізн. зміни за аналогією до пн. гідронімів на **-ава**; 5. з кельт. *magos* «великий» (Погодин, 100); 6. (у Чехії) з лат. *Magus*, *Мораґа*, пов'язан. з іллір. *magus* «болото», герм. «болотяна річка» (SB, 160); 7. з герм. **Magus* «болотяна річка», адаптованим слов'янами (Vasmer, 550); *Моравіа* як із д.-в.-нім. (Фасмер, II, 652), подібн. до сл. *мурава* «соковита лугова трава»; д.-р., укр., білор. болг., с.-х. «різновид водоростей», словен. «м'яка трава, газон» (Фасмер, III, 11); 8. з прасл. **mog-*, **mogje*, *моґава* «сира земля, поросла травою» (Роспонд, Стр., 66); 9. від д.-р. *моровеи* (Яценко, 68). О. Трубочов порівнює *Мораву* з дунайськ. *Морава*, виявляючи як досл., так і догерт. мовні особливості давн. населення наддунайських обл. Європи (Трубочев, 51). Див. ще *Мѣравица*. А. К.

МѢНАРЕВЪ, м., в Болохівськ. землі (?); тепер не простежується; 1150, Володимиръ пе-

решель Болохово. идеть мимо *Мунаревъ* к Володареву (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 398—399); 1159, и дошедъ ИзАславъ *Мунарева* (т. ж., 500); 1160, межн *Мунаревомъ* и *Ярополчемъ* (т. ж., 505).

Посесив на *-ев-*; пор. д.-р. антропоніми *Мѣнзора*, *Мѣнтъ* (романск.? — *В. ред.*), *Мѣневъ*, *Мѣнинъ*, *Мѣнехинъ* (Роспонд, Стр., 69), неясн. походження. Як із балт.; пор. лит. оз. *Miņas*, білор. поле *Муней* (Нерознак, НДГ, 116). Л. М.

МЗРАВИЦА, пос., у Волинськ. землі; пор. кол. м-ко *Муравица* на р. Ікви Дубенськ. пов. Волинськ. губ. (Барс., 130); 1149, князь же *Гюрги* с братомъ своимъ *Вачеславомъ* и... дѣтми поидоша к *Лучьску*. Ростиславу *Гюргевию*. с братомъ... *Андрѣемъ*. ходашцо... с *Половци*... оу *Муравицѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 323), к *Лючьску*... оу *Муравици* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 389), у *Моравици* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 46), у *Моравици* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 36), у *Муравици* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 112), у *Моравици* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 1856, 47).

Іменник на *-ица* від **пог-* // **тиг-*; пор. д.-р. *мѣрава* «соковита, лучна трава, дерен», укр. *мірава*, білор. *мірова*, болг. *мурѡва*, с.-х. *мірава* «різновид водоростей» і под. (Фасмер, II, 10—11); вважають, що назви з цією основою (пор.: р. *Морѡва* бас. Дунаю, в Чехії, Югославії; р. *Moravica* бас. Вісли; обл. *Моравія* в Чехословаччині; р. *Муравля* бас. Дніпра; р. *Моравка* бас. Прип'яті і т. ін.) можуть бути різн. походження, залежно від тер. (*Dickenmann*, III, 45). Як від: 1. прикметника **погав-* «темної барви»; пор.: дієсл. *porati*, *marati* (*Lehr-Spr.*, 193); 2. і.-е. **пѣг-* із суф. *-ава* (пор. антич. *Μεγρος* на сл. ґрунті (за аналогією до *дѣбрава*, *дѣржава*) (*Дуриданов*, *Развой*, 227); 3. кореня *пог-*; пор.: назви рр. *Morzupa* бас. Олави; *Морица*, або *Марица*, бас. верхн. Дніпра; *Могпik* у Словенії й сл. аплетивни: рос. *морас* «болото»; *подморья*, *подморные* (места) «болотяні (місія)», чes. *погава* «мокрє місце, вкрите травою»; «рiчка, що тече болотяною долиною». Оскiльки в Чехiї та Югославії ці гідронiмн фіксуютьсѧ ще з досл. часiв, очевидно, основа в них і.-е. (Георгиев, 1958, 257; *Šmilauer*, 1932, 289—290; *Domanski*, 95—96; *Никонсв*, *КТС*, 274 та ін.). Як: 1. із лит. *paugus* «ряска» (*Петров*, *Балтика*, 16); 2. від д.-р. *мѣрава* «соковита лучна трава», «болотяні мокрі місця, вкриті травою» (*Ślawski, Zarus*, 98—99). Див. ще *Моровицкѣ* А. К.

МЪТИЖИРЪ, ур. або пос. (укріплений пункт), у Київськ. землі; суч. с. *Мотіжин* (Похил., УКР, 59, 66; ПЗВ) *Макарівськ. р-ну* Кв; 1162, оу *Котелниці*... поидоша к *Бълугороду*. на *Мутижирѣ* и быша на *Кучари* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 517); 1160, кь *Бълугороду* на *Мутижирѣ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 75); 1602, *Mutyžup*, *Motyžup*, *Motyžup* (*Zg. dz.*, XXI, 68, 75, 444), 1604, *Mutyžup* (т. ж., 503); 1795, *Мотыжинъ* (ЦДІАК, ф. 193, оп. 1. од. зб. 2086, 8); 1797, *Motyžup*

(т. ж., ф. 486, оп. 6, од. зб. 103, 18 зв.); 1836, *Мятижинъ* (т. ж., ф. 442, оп. 785, од. зб. 87, 25); пор.: р. *Мутежерѣ* л. Тур'ї л. Прип'яті п. Дніпра; с. *Муцжар* з вар. *Мутѣжеры* (ОМГ, карта) і *Мутижирѣ* (Зеленский, карта) в Калининковицьк. р-ні Гомельськ. обл. БРСР; оз. *Мутю* на л. б. Прип'яті в кол. Мозирськ. пов. Мінськ. губ. (Зеленский, 255).

Посесив на **-ж(ь)* від релікт. антропоніма **Мѣтижирѣ*. Пор. ще антропоніми: д.-р. *Мѣтъ*, *Мѣтиша*; с.-х. *Mutimir*, *Mutibar*; польськ. *Маціміг*; д.-р. *Доброжирѣ*, *Домажирѣ*, *Нажирѣ*; укр. *Стежир*; білор. *Пережир*; словен. *Nežir*; польськ. *Домажуг*; чes. *Можіг* та ін. (докладніше див.: *Железняк* — М-во, 1974, № 3, 62—66). І. Ж.

МЫЛЬСКЪ, м., у Волинськ. землі, кол. м. *Мыльскѣ* на р. Оствиці п. Горині (Барс., 130); як кол. мм. *Старий* і *Новий Мыльскѣ* *Острозьк. пов.* Волинськ. губ.; суч. м. *Мыльскѣ* *Рожищенськ. р-ну* Вл. неподалік м. *Луцька*; 1150, *ИзАслав* же ида мимо *Первосопницю*... и ста оу *Мыльска* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 329), оу *Милеска* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 411), у *Мыльска* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 49; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 49).

Релятив на *-ьск-*; пор.: 1. і.-е. **mī-* // *moi-*, прасл. **mu-* «пливти, текти» (*Rospond*, 189); прус. *ap-tū-snap* «миття», лит. *tau-d-ūtī* «купати», д.-інд. *mī-tra* «сеча» (*Rospond*, Стр., 66); 2. р. *Мылинка* пр. *Десни* л. Дніпра, а також луж. топоніми *Mielec*, *Mielczani* й д.-сл. етнонім *Μιληγχοί* в Греції (*Rospond*, 193) з основою **mēl-* // *mīl-*; як балт. походження, пор. топоніми: д.-прус. *Meluken*, *Myluken*, *Miluke*, *Miluks*; лит. *Milkutis*, *Milčius*; зокрема гідроніми бас. *Десни* — *Милча*, *Случь-Милча*, *Милеча* // *Мелечь* (ТТ, 134—195).

Як від д.-р. *мыло* «миючий засіб»; пор. гідроніми: *Мыльня* на Україні, *Мыльной* бас. Оки тощо (Нерознак, НДГ, 117). А. К.

МЪРЛЪ, р., л. Ворскли л. Дніпра; пд. ч. *Переяславськ. землі*; суч. *Мѣрло*; Пл, Хрк; 1183, за *Мѣрломъ*. и срътсѧ с *Половци* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 633), *мѣрлѡм* (т. ж.), за *Мерломъ* (т. ж., 1843, 128); 1498, *Глинскому Григорью* меншому досталося *Съверь-Глинщина* и в *Ворсклѣ*, и *Мерла* рѣчка съверху до устья (ДР, II, 900); 1577, *Merla* (*Zg. dz.*, XXI, 17); XVI—XVII ст., *Мерло* (КБЧ, 63), *Мерль* (Семенов, III, 227), *Мѣрля* (КРУ, 116).

Похідні: XVI—XVII ст., А по леву *Муравской* дороги от речки от Олешенки к речке к *Мерчику*, а *Мерчик*... пала в *Мерло* (КБЧ, 63); *Мокрый Мiрчик* л. *Мiрчика* л. *Мѣрлі (-а)* (КРУ, 116).

Очевидно, *Мiрчик* із **Мѣрлѣчикъ?* пор. ще: *Мурафа* (< **Морафа* < **Морава?*) пр. *Мiрчика*; територіально суди ж *Муравський* (< **Моравський?*) шлях. Вар.: 1. *Мѣрлѣ* (з афіксальн. -і; пор. сусідні: *Псьоло*, *Псел* (< **Псьоль*), *Псло*; *Ворскло* (*Ворскла*) < **Вѣрвскѣлѣ*; *Хорьлѣ*; *Ѣгълѣ*; *Орль* < *Ѣрель*); як від (?) пѣг- // *пог-* // *паг-*, пор.: лат. *paге*, д.-в.-нім. *та-*

гі, meгі «море»; англосакс. mōg «калюжа, болото»; гот. megei, ст.-нім. thuog «болото», франц. marais «трясовина», сл. *more* тощо; 2. *Мёрло* < *Мьрл; пор.: *мьрети* // *мерети*, рр. *Мёртвий Доніць*, *Мертвовод*; укр. *мёрлий* і под. (Стрижак, НРП, 50; Трубачев, 138). Пор. ще ностратичне m(ā)g «хворіти, помирати»: семітохамітське m- «хворіти» ~ і.-е. meг- «помирати» ~ уральське m(e)g «рана, біль», з одного боку, й māg'ā «волога, вологий»; семітохамітське m «вологий»; дощ, водойма» ~ картвельське *maг-(ei) «озеро, вологий ґрунт; хмара» (< «вологий») ~ і.-е. *mog- «болото, водойма»; дравідійське maг-ai «дощ» ~ алт. mōRā- // mūRā- «море, річка; вода», — з другого (Иллич-Свитыч, II, 59, 60). О. С.

МЬСТИСЛАВЛЬ, двір («дворъ») кн. Мстислава, в Києві в «місті Володимира», тер., належн. суч. київськ. головн. телеграфу, буд. № 10 по Володимирськ. вул. (Богусевич, 17); 1147, і тако Ігорь вьста і вниде вь дворъ *Мьстиславль* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 352), и волокоша и сь *Мьстислава* двора чересь

Бабинь торжекъ на кнжъ дворъ (т. ж., 352—353). Посесив на *-(y) від д.-р. антропоніма *Мьстиславъ*. І. Ж.

МЬЛЬНИЦА, м., у Волинськ. землі; тепер с. *Мельниця* Ковельськ. р-ну Вл; 1247, Воеваша Литва около *Мьльницъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 798); 1262, около *Мьльницъ* (т. ж., 856); 1282, і тако поидоша вси. и Юрьи кнѣзь. с ними же идѣше на Болеслава. ѣко быша в *Мьльницъ* и прнсла к нему ошъ его Левъ (т. ж., 891).

Семантико-метонімічним способом перенесення номенклатурн. терміна (*мьльниця*) на пос. А. К.



НАВОРОТЬ, «пос.» (не існуюче), внесене помилк. до реєстру геогр. назв Галицьк. землі (Ук. ПСРЛ, II, 261) на основі хибн. фіксації в одному з вид. Ипат. літ. приименника на разом із *Ворота*, назвою гірськ. проходу між Галицьк. й Польськ. землями: 1268, обншедше около *Наворота* (ПСРЛ, II, 1843. Ипат. лет., 203). Пор. в ін. вид.: обншедше около на *Ворота* (~ 1425 р., т. ж., 1962, 865). Див. *Ворота*. Л. М.

НАДОВО, оз., пд. давн. Києва; пізн. передм. Шулявщина, за Либіддо (Закревский, Лет., 174); тепер не простежується; 1146, і прииде Изѣславъ ко валови идеже есть *Надово* озеро оу Шелвова боркоу (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962.

Ипат. лет., 325), и нѣльзъ бы имь доѣха *Надово*мъ озеромъ. и поидоша на верхъ озера. и тоу быша имь пророви **Н** озера. а друози ись *Соухоѣ* Лыбеди (т. ж., 326). Пор.: 1964, оз. *Надков* у с. Орane Іванківськ. р-ну Кв (МЕ); р. *Надюнка* (вар. *Мбдянка*) л. Серебрянк. л. Тясмина п. Дніпра (Похилевич, 647); р. *Надва* в бас. верхн. Дніпра з **Нады*, що пов'язується з д.-інд. padī «річка», гр. гідронімами Νεδα, Νεδων у Аркадії (Соболевский — ИОРЯС, 1924, XXVII, 286).

Як відантропонімн. посесив на -ов- (Фролова, 113). Імовіріше, від відом. в гідронімії Центр. Європи і.-е. *ped- // pod- (Krahe — BzN, 1956, VII, 1, 1—8) через балт. посередництво, набувши вокалізму pad- (ТТ, 197). Проте пор. ще угор. паду «великий» (Nadyvarad, м. в Угорщині) (див. Никонов, КТС, 283). І. Ж.

НЕБЬЛЬ, м. («городъ»), у Волинськ. землі; пор. с. *Нобель* Зарічанськ. р-ну Рв на однойменн. оз.; 1262, кнѣзь же Василко... и оуғонша ю [Литву.— А. К.]. оу *Небля* города (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат., лет., 856).

Похідні 1158, *Ярополкъ*. вда всю жизнь свою. *Небльскую* волость. и Дервьскуюю и Лучьскую (т. ж., 492), *Небльскую* волость, и Дервьскуюю и Лучскую, и около Києва (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 63).

Небль // *Нобель* як від і.-е. *pobhā-, *pobhaljo- (можливо, й *pabh-, бо і.-е. а й о в балт., герм. і сл. мовах злилися), *pobhljo-, *pebhljo-, розширен. за допомогою суф. -lo-; пор.: ст.-інд. lābhya-m, pābha-, pābhā- «відросток, пуповина»; ст.-прус. pabīs; латиськ. paва «т. с.»; а також стр., які витікають з оз. *Нобель* і пов'язують його із системою Прип'яті, напр., із р. Струмінь л. рук. Прип'яті в Зарічанськ. р-ні Рв (СГУ, 535); оз. Nobel, рр. Nebel (у Мекленбурзі), Naba (в Баварії), Nibel (у Вюртембурзі) тощо. Як геогр. термінологія, лексично пов'язана з чч. людськ. тіла й перенесена в топонімію (Rozwadowski, 135—141). Як заперечна частка **Не-** + **-бъль** (?); «білизна»; пор. укр. нетіч(а) «стояча вода, болото» (Нерознак, НДГ, 119). А. К.

НЕБЬЛЬСКАЯ, земля («волость») із центром у м. *Небль* (див.); суч. с. *Нобель* Зарічанськ. р-ну Рв. на одноймен. оз.; 1158, *Ярополкъ*. вда всю жизнь свою. *Небльскую* волость (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 492), *Небльскую* волость (т. ж., 1843, 82), *Небольскую* волость (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 67), отда на монастырь Печерскій всю жизнь свою, *Небльскую* волость (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 305).

Релятив на -ъск- від ойконіма *Небль* (див.). А. К.

НЕІАТИНЬ, м., в Київськ. землі; пізн. с. *Ягнѣтич* Ружинськ. р-ну Жт (Андріяшев, 51; Гончаров, 237); на р. Раставиці; належало берендичам (Чт. ОНЛ, 1889, № 3, 13); у «Списку городъ руських» (помилк.) як сіверське, тому його відносили до Чернігівськ. землі (*Унеятинъ*) (Ук. ПСРЛ, II, 265); 1071, Половци оу Растовца. а и оу *ѣтина* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 174), оу Растовца. и оу *Неятина* (~ 1425 р.,

ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 164), у Растовца у *Неятина* (XV ст., ПСРЛ, V, 1925. Софійск. 1-я лет., 138), у Ростовца, у *Неятина* (к. XVII ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 337), *Унеятинъ* (т. ж., 240).

Посесив на -ин- від д.-р. антропоніма **Неята*. І. Ж.

НИКИФОРОВЪ, двір боярина *Никифора*, в давн. Києві, в «місті Володимира» (Каргер, 280), пн.-зх. Десятинн. ц. (Толочко, 122—123); 945, градъ же бѣ Киевѣ. идеже естъ нынѣ дворѣ Гордѣтинѣ и *Никифоровѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 55), городъ же бѣше Киевѣ идеже естъ нынѣ дворѣ Гордѣтинѣ и *Никифоровѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 44), *Никифоровѣ* (ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 283).

Посесив на -ов- від д.-р. християнськ. ім. *Никифоръ*, носій якого, — він же *Микѣфоръ Кыянинъ* в заголовку Правди Ярославичів, — брав участь у вишгородськ. раді 1072 р. І. Ж.

НОВЪГОРОДЪ СВАТОПОЛЧЬСКИЙ, м., в Київськ. землі, воно ж *Свѣтополчъ* (див.);

1223, Татаромъ же побѣдившимъ Рѣскыѣ кнзи... и дошедшимъ... до *Новогорода Стокольскаго* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 509).

Лексико-семантичним способом від д.-р. *новъ городъ* (див. *Малыи Новъгородъ*) та прикметника на -ськ- від ойконіма *Свѣтополчъ*. І. Ж.

НОВЪГОРОДЪ СЪВЕРСКИЙ, м., в Чернігівськ. землі; суч. *Новгород-Сіверський*, райцентр Чрг; ~ 1096 (у «Подчєньи» Володимира

Мономаха), на Дєснѣ... за *Новымъ Городе* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 248); 1146, Изаславъ... поидоца к *Новгороду*. и много зла створица околѣ *Новогорода* (т. ж., 314); 1152, к *Новгороду Сѣверскому* (т. ж., 339); 1141, и поаша Ростислава Гюргєвича. и посадиша *Новгородъ*... *Новгородѣ*. на столѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 308); 1142, иде Стославъ Коурьскоу. бѣ бо и *Новѣ сѣдѣ Сѣверскѣ* (т. ж., 309); 1143, Изаславъ... ѿтолѣ иде къ другомуо братѣу. своєму. Стополкоу Новоугороду... и приде Изаславъ бѣжа к *Новгороду* оу Переяславль. свон (т. ж., 313—314); 1152, а Гюрги иде на *Новгородѣ*. на *Сѣверскѣи* (т. ж.,

458); 1164, Стославу съступи Чернигова. а собѣ вѣѣ *Новгородѣ* (т. ж., 563); 1185, во всемъ Посєми. и в *Новгородѣ Сѣверскомѣ* (т. ж., 645); 1140, Сѣтополчъ же, пришедъ в *Новѣградѣ* (XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 32); 1144, а братъ его Сѣтославъ бѣжа к *Новуграду* к *Сѣверскому* (т. ж.); 1186, И сняшяся у Переяслава Игорѣ Сѣтославич из *Новогорода Сѣверского* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 91); 1146, Сѣтославъ бѣжа къ *Новгороду Сѣверскому*... къ *Новгородцу*, и много зла створиши идущє власти Сѣтославль (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 36); 1152, А Юрьи иде на *Новгородѣ Сѣверскѣи* (т. ж., 59); б. д., *Новгородѣ Сѣверскѣи* (А се грады Кієвскіє) (т. ж., 240), и кнзъ пакъ великыи Кєстоутєи поидєть ко

Сѣверскому Новгородкоу... а ида ко *Сѣверскому Новоугородкоу* (XVI ст., ПСРЛ, XVII. Зп.-р. лет., 74); 1542, приходил Имень-Кирти царевич и со многими людми... и к *Новугороду Сѣверскому* (XVII ст., ПСРЛ, XXIX, 142); 1604, *Новгородок Сѣверскѣи* в Спаскоу монастырѣ (ПСРЛ, XXXI. Лет.-цы посл. четв. XVII в., 149); 1125, *Новогорода Сѣверского* (XVIII ст., ПСРЛ, XXVII. Сокр. летоп. св. к. XV в., 157).

Похідні: 1142, Черниговскои и *Новогородкоу* волости (ПСРЛ, II, 1962, 311); 1146, и *кѣтровъ* свою Игорєвоюю *пош* со собою *Новгородци* же *Сѣверскѣи* дружи (т. ж., 335), *Новгородци* же *Сѣверскіє* послаша ко Изяславу Мстиславичю (ПСРЛ, VII, 37).

Атрибутивне словосл., в якому означуване (*Новъгородѣ*) указує на відносний вік пос. (див. *Старата Бѣлавѣжа*) і його тип (-городъ < *gord-; пор. *Старгард* у поморськ. слов'ян), а означуване — на його пл. належність — релятив на -ськ- від *Сѣверъ* (див.); пор. ще: *Нижний Новгород*, *Новгород Великий* і под. А. К.

НОВЪГОРОДСКАЯ, ц. («божницѣ»), в давн. Києві, на Подолі; суч. вул. Волоська, № 20 (Толочко, ДК, 84), вона ж *Сѣтого Михаила* (див.); попл. ц., зокрема по вул. Волоська; № 17, археологами виявлено залишки житлових буд., належн. *новгородським* купцям (Толочко, ДК, 83); пор.: наоутрѣю же шєдше *Новгородци* повѣдаша митрополитоу (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 354); 1147, и повєлѣ Лазарь вѣѣти [тѣло] Игорѣ. и понєсти и в

црkvь стѣ *Михаила*. в *Новгородскую Божницю* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 318), на торжици... вѣ цркви сѣтого *Михаила* в *Новгородскую божницю* (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. или Никоновск. лет., 176), во црkvь во сѣтого *Михаила*, вѣ *Новгородскую божницю* (XVI ст., ПСРЛ, XX, І. Львовск. лет., 110).

Релятив на -ськ- від ойконіма *Новъгородъ*. І. Ж.

НОВЫИ, двір кн. Рюрика, в давн. Києві; на суч. вул. Десятинній; 1197, созда... Рюрикъ. црkvь стѣ *Васильѣ*. во йма своє. в Кьєвѣ на *Новомѣ* дворѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 707).

Семантичним способом від д.-р. *новыи*. І. Ж.

НОСОВЪ, м. на *Рудѣ* (див. *Рѣда*) в Переяславськ. землі; суч. м. *Носівка Носівськ.* р-ну Чрг; 1148, Мстислав же скопєнъ дружинѣ. и Переяславльѣ... и оугони и оу *Носова* на Рудѣ... и ...идє в Городець. а Мстиславъ воротисѣ Переяславлю (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 319); 1147, оу *Носова* на Роудѣ... а самѣ иде вѣ Городець (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 360), у *Носова* на Рудѣ (т. ж., 1943, 36), *Носова* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 42; т. ж., 71), *Носовѣ* (поч. XX ст., Ук. ПСРЛ, II, 310); суч. м. *Нос'ї* ука.

Похідні: 1159, на «р. *Носовѣ*»; 1808, р. *Носовочка*; суч. *Носівка* л. Остра л. Дєсни л. Дніпра; кол. *Рѣда* (СГУ, 392).

Посесив на -ов- від антропоніма **Носъ*; в основі д.-р. *носъ* «ніс» (Срезневский, II, 468);

пор. ще 1186, новгородськ. посадник *Носовъ* Есипъ (Ук. ПСРЛ, I, 147). О. С.

НѢЖАТИНА, *нива*, в Чернігівськ. землі; неподалік від м. Чернігова Чрг; як: 1. у р-ні кол. м. Лісковичі пд. Єлецьк. м-ря (Барс., 149); 2. десь за м. Черніговом, біля р. *Свинь* п. Десни (побл. с. Свенковичі; Андріяшев, Сівер., 104; Насонов, 227—228); 1078, і бывшимъ нмъ на мѣстѣ оу села. на *Нѣжати́нѣ* нивѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 201), на мѣстѣ на *Нѣжати́ни* нивѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 192), у села на нивѣ *Нѣжати́нѣ* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 12), у лѣса на нивѣ *Нежати́нѣ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 2).

Посесив на -ин- від д.-р. особового ім. *Нѣжата* (*< neg- + -ta) (Роспонд, Стр., 45); пор. *Нежата Твердиловичь*, посадник у Новгороді (ПСРЛ, XXV, 33); *Nežata* (Svoboda, 164). Див. *Нѣжати́нѣ*. А. К.

НѢЖАТИНЪ, м. («городъкъ»), в Переяславськ. землі; як: 1. біля р. Альти, на шляху до р. Супій (Барс., 149); 2. суч. м. *Ніжин*, райцентр Чрг, кол. невелика фортеця в оборонн. лінії між Остерськ. городком і т. зв. Ігорев. бродом (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет. 506; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 72), який і є нібито цей «городъ» (Андріяшев, Сівер., 105) з бродом через р. Остер; 1135, придоша *Слгловичи* с Половци, і взяша *Городокъ* и *Нѣжати́нѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 303), *ИзаСлавъ* же... поиде. иде же на *Лто*. и

ѡтолѣ иде къ *Снѣжатиноу* и ѡтѣ *Нѣжати́на*. шедь и ста оу *Роусотины* (ПСРЛ, II, 1962, 344), *княжати́ну*, отѣ *княжати́на* (т. ж., 1843, 31), а *Олговичи*... взяша *городокъ Нѣжати́нѣ* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 32; ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 30); 1078, оу *Нѣжати́на* (XVII ст., ПСРЛ, XXVIII. Летоп. св. 1518 г., 177).

Посесив на -ин- (Роспонд, Стр., 45) від д.-р. особового ім. *Нѣжата*; пор.: луж. топонім *Nežetice* (Sgátek, 102); сл. антропоніми *Neža*, *Nežata* (Svoboda, 164). А. К.

Сюди ж: 1138, *Нѣжата* (*Нежата* Твердячич); 1200, *Ратьмиръ Нѣжати́ничь*, новгородці; 1471, *Нѣжата*, або *Нежата* (Ук. ПСРЛ, I, 147), зменшен. від **Нѣгомиръ* чи под. (менш імовірно, від **Нѣгославъ*), бо ім. на -славъ були переважно князівськ., серед яких із початк. *Нѣга-*, той же корінь, що й у слові *ніжитися*, на Русі не зафіксовано (Богдан, 256). Див. *Нѣжати́на*, *нива*. В. ред.

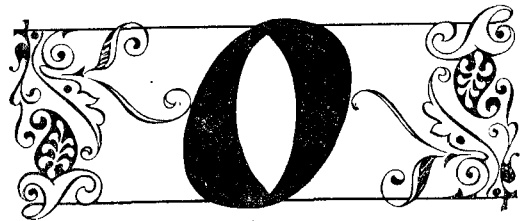
НѢЗДА, р. («рѣка»), в Галицьк. землі, суч. р. *Гнізна* л. Серету л. Дністра; в Збарзськ., Тернопільськ. й Тереховлянськ. р-нах Тр; 1153, *Іарославъ*. поиде чере (через) *Сновь* (*снов*) [тут *Сновь* — помилк.; див.: *Зубрицкий*, II, 91.— *Л. М.*] к Тереховлу. и не оутѣже къ бродомъ. *ИзаСлавъ* бѣ перешель ...рѣку *Сереть* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 466); 1208, *ѡтоудоу* же [від Звенигорода.— *Л. М.*] поидоша к Галичю и Володимерь. бѣжа из Галича и снѣ его *ИзаСлавъ* и гнаша и до *Нѣзды* *ИзаСлавъ*

же *биса* (на мѣсте) *Нѣзды* (*незды*) рѣки (т. ж., 726); 1564, *Hniezda*; 1570, на *gieszce Hniesdzie* (СГУ, 144); *Gniezpa*, *Hniezpa*, *Gnizna*, *Hnizna* (SG, II, 629); *Гнѣзна* (Машт., ДБ, 22); місц. *Гнѣзна*, *Гнѣзна* (ОКІМ); ін. вар.: *Hnizna*, *Гнила* (СГУ, 144).

Безафіксоване утворення (з **gnezdo*) того ж походження, що й назва м. *Gniezno* (< прасл. **gnezdьno*), одного з найдави. центрів Польщі (відоме з X ст.). Як: 1. «пташине *гніздо*» (Rospond, *Gniezno*, 331—342; St. SS, II, 114); 2. (переносно) «осіле житло» (Буслаев, 369); 3. «рід, племя» (Staszewski, 96). Гіпотетично з прасл. **gnezdo* «заглиблення, оточене підвищеннями» (Rospond, *Gniezno*, 331—342); пор. ст.-рос. *гнѣздо* «особливий різновид родовищ корисних копалин», «заглиблення, куди що-небудь вставляється, вкладається» (СРЯ XI—XVII вв., IV, 43—44). Л. М.

НѢМЬЦЬСКЫЕ, *ворота* («врата»), в м. Галич Галицьк. землі; суч. І.-Ф.; тепер не простежуються; 1235, *Данило* же вниде во градъ свои... и постави на *Нѣмьцьскихъ* (*немецкихъ*) вратѣхъ хороуговь свою (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 778).

Релятив на -ьск- від етноніма *Нѣмьць*; пор. *Жидовьскыє* (днв.), *ворота* (Ук. ПСРЛ, II, 188, 108). Л. М.



ОБРАМЛЪ, міст («мостъ»), через р. В'язд-вижнь (суч. Здвиж п. Тетерева п. Дніпра), десь у р-ні кол. м. Білгорода (Ук. ПСРЛ, II, 319), суч. с. Білогородка Києво-Святошинськ. р-ну, а, точніше, очевидно, в суч. Макарівськ. р-ні Кв; як ур., суч. с. *Абра́мівка* Вишгородськ. р-ну Кв. (Барс., 150); 1150, азъ паки любо на *Обрамль* мостъ переѣду, лобъ другоиде вѣзду же вѣ Черныа Клобуку (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 414).

Посесив на *-jь) від д.-р. християнськ. особового ім. **Обрамъ* (< *Абрамъ*); пор.: 1766, *Оврам* — *Аврам*, *Оврашко* й под. (Худаш, 105). І. Ж.

ОБЛАЗЫНА, місцевість (пос.?), побл. кол. мм. Мунарів та Ярополч, суч. сх. р-ни ЖГ; 1160, *Галичане*. избиша Половци. межи *Мунарево*мъ и *Іарополчемъ* ...тогда же и Берендиць избиша вѣ *облазынѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 505); 1195, еси даль вольсть моложьшемоу в *облазынѣ* (т. ж., 684); 1159, избиша Половць межи *Мунарева* и *Ярополчемъ*...; тогда же и Берендичи избиша во *Облазынѣ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 71); 1196, во *облазынѣ* (т. ж., 103). Пор.: сс. *Об* и *Хустьск.* р-ну Зк і *Облазыця* та *Воля-Облазыцька* Жидачівськ.

р-ну Лв; потоки *Облазний*: 1. п. Пині п. Латориці л. Бодрогу п. Тиси л. Дунаю в с. Солочин Свалявськ. р-ну Зк; 2. в с. Зарічєвє Перечинськ. р-ну Зк (СГУ, 393); ур. *Облаз* Зк (СГУ, 393); пот. *Потік-Облаз* п. Дідушкової Річки п. Чорного Черемошу л. Черемошу п. Пругу л. Дунаю у с. Красноїлв Верховинськ. р-ну І.-Ф. (СГУ, 440).

Ад'єктив на *-н-* від д.-р. **обълазъ*; пор. укр. *облаз* як «глуха стежка» (?) з помилк. посиляннєм на Й. Федьковича: Ясна нічка в Чорногорі... С легиннями тисяч двісті Квапить Добуш *облазами* (Пискунов, 159); фактично ж це — «урвище, стрімчак, крутизна» (Тутк., 145); пор. *облаз* «урвище, круча; скеля; крута гора; крутий схил гори; дорога через гору; виступ гори на дорозі; невисокий зарослий хребет гори» (Марусенко, 238). І. Ж. Сюди ж у Львівськ. землі с. *Облазниця*: 1421, тьи старць... визнали і вказали староую границу и врочища mezi *облазнічи* і mezi дьбошнчи (м. Зудечів) (ССУМ, II, 68). А. К.

ОБЪРОВЪ, ур., попл. м. Переяславлє Руського Переяславськ. землі (суч. м. Переяслав-Хмельницький Кв); тепер не простежується; в «Поўчєньї» Володимира Мономаха (про події 1078 р.): во *Обровь* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 248); *Обровь*; «на *Обровь*» (Ук. ПСРЛ, II, 319). Пор.: сс. *Оброво* й *Обровка* (1368) на Тухольщині (Зх. Карпати) й Пінщині (БРСР), *Obrovise* в Чехії; рр. *Обра* л. Варти й *Обриця* в бас. Варти.

Як посєсив на *-ов-* від етноніма *Объръ* «аварин» (Стрнжак, ПГН, 55—56); пор.: *Объръ* (Ковалєв, 25, 34), а також *Обри* (*Авари*), нар.; ходили на імператора Іраклія, «воевали Славянъ, примучили Дулебовъ... и Богъ истребилъ ихъ...»; про нихъ єсть притча на Руси: «погибоша аки *Обри*» (Ук. ПСРЛ, II, 319); у прислів'ях, записан. у зх. обл. України: «*Обре*, *Обре*, схвайся добре» і «*Обри*, *Обри*, ховайте сі добре, бо я лиху волю маю, пси по лолю розпускаю: пущ! бери!» («Мабуть, натяк на пл. *Обрів*» — Франко І. Галицько-руські народні приповідки.— Т. II, вип. II. — Львів, 1908, 465). Можливо також: *Объровъ* — від *обърити*, як *проровъ* — від *прорити* (пор.: р. *Проров* л. Десни л. Дніпра, с. Шабалинів Коропськ. р-ну Чрг; СГУ, 449); тоді це «місце, *обрите ровалии*», що зустрічаються в цьому р-ні. Див. *Валь*. О. С.

***ОЛ(Ъ)МИНЪ**, двір («дворъ»), в ур. Угорському (див. *Ъгорское*), пд. давн. Києва; суч. парк Аскольдова Могила; як тут нібито був двір княгині *Ольги* й ж. Микільський м-р (Саббатовський, прим. 79); 882, и погребоша и на горѣ, еже са ныне зоветь Оугорское, кде ныне *Ольминъ* дворъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет. 23) еже с(А) ннѣ зоветь Оугорско(є). *Ольминъ* дворъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 17), и погрѣбоша на горѣ, еже зовєтсА Оугорское, иде же ннѣ *Ольгинъ* дворъ (2-га пол. XV ст., ЛПС, 6); 881, на гору Аскольда... нынѣ наречєтсА Угорское, идѣ же єсть двор *Альмин*... на тои могилѣ постави *Альма* божнцу святого Николы (1-ша чв. XVI ст.,

УЛС, 21); 854, и погребоша и Аскольда на горѣ, еже ся нынѣ Угорское наричєтѣ, идеже єсть дворъ *Ольминъ*, на тои могилѣ постави *Олма* церковь святого Николу (XVI ст., НЯ I, 107); 882, Угорское, идѣже єсть дворъ *Ольминъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 270), и погребоша Осколде на мѣстѣ, идѣже зовєтсА Угорское, идѣже *Ольминъ* дворъ (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 239).

Можливо, посєсив на *-ин-* від антропоніма **Ольма*, якщо це не перекрученнє з **Ол(ь)-жинъ*. І. Ж.

ОЛЫКА, ур., у Волинськ. землі (Ук. ПСРЛ, II, 322); суч. смт *Олика* Ківерцівськ. р-ну Вл; пор. р. *Оличка* л. Стиру п. Прип'яті (СГУ, 397); очевидно: ур. > р. > нп; 1149, *Иза*-славъ же... и тако поидоша полкы своими. *Ольч* Лучьска. и шєше сташа оу Черемина. на *Ольчѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 387);

1433, мы великий кнзь швѣтрикга(л) свѣдоми чинимъ... иже дали єсмо... лєнькови зарубичо таА села... *ольку* на рєчь *ольчѣ* (ССМ, II, 83). Пор.: рр. *Отока* бас. Зх. Бугу (НВ, 157); дві *Олички* (*Олика*) бас. Стиру й Случі (СГУ, 397); *Олуча* бас. Случі (СГУ, 398).

Як генетично споріднені назви, що зафіксували наслідок динаміки голосних у, и, о (Станівський, 101): *Отока* — *Олька* (*Ольча*) — *Олуча*; з тюрк. (осман) *aloka* «ущєлина, яр» (Schütz, 102); пор. с.-х. *oluk* «жолоб, канава, рів, водний шлях на міліні» (т. ж., 70). А. К.

ОЛЬГОВА, мог. кн. *Олга* (д.-р. *Ольгъ*), на горі Щекавиці в Києві (Києвськ. синопс., 29; Сементовський, Киев, 226); як: 1. на узвишші в Києві, де тепер обсерваторія Київськ. універс., в саднбі № 3 по Обсерватори. вул. (Лебединцев — Чт. ОНЛ, 1892, VI, Отд. III, 77); 2. згадка в літ. про Щекавицю є пїзн. вставкою після втрати локалізації топоніма (Лебединцев — Чт. ОНЛ, 1879, I, 27); 912, и погребоша

[его] на горѣ еже глтѣсА Щековица. ...словєто моголы *Ольгова* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 39); 1150, оу *Ольгови* моголы (т. ж., 313); 912, моголы *Ольгова* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 29); 1146, *Кидане* же особно сташа въ *Ольгови* моголы (т. ж., 325); 1150, кѣ *Ольговѣ* моголы (т. ж., 402); 1151, до *Ольгови* моголы (т. ж., 427), ко *Ольговѣ*... *Ольгови* оли и въ огородъ стого *Олана* (т. ж., 428); 1167, Ростиславъ же повєлѣ єму *Ольгови* стати (т. ж., 512);

1169, Мьстиславъ... иде Києву... Василєвський

путє та кѣ *Ольговѣ* (т. ж., 534); 912, на горѣ, зовомой *Шковица*... словєтѣ *Ольгова* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 276); 1150, у *Ольгови* моголы (т. ж., 35); 1151, повєлѣста же князи Володимеру понти сѣ Берєндѣн... ко *Ольговѣ* (т. ж., 52); 1160, *Ольгє* же пришедѣ во *Ольжи*, посла кѣ Ростиславу река: «гдѣ ми повєлиша стати?» и повєлѣ єму у *Ольгови* стати (т. ж., 73). Пор.: суч. вул. *Олєгівська* (під горою Щекавицею), до 1869 р.— *Погребальна(я)*, потім *Ольгова* (Сементовський, Киев, 224).

Посесив на **-ов-** від д.-р. особового ім. *Ольгъ* (> *Олегъ*). Див. *Ольгово*, поле. I. Ж.

ОЛЬГОВО, поле, в Чернігівськ. землі; як: 1. *Льговъ*, звідки *Льговскій* (Барс., 151); можливо, це згадане в XIX ст. с. («д.») як *Льговъ*, воно ж *Льговка*, *Ильговъ*, або х. *Льговскій*, кол. Чернігівськ. пов. й губ. (СНМ Чрг, 14); 2. нп. побл. м. Чернігова, між рр. Стрижем і Білоусом (Андрияшев, Сівер., 104); 3. у м. Чернігові, між суч. Красною площею і Єлецьк. та Троїцьк. м-рями, де було язичницьке кладовище, від якого лишилася Чорна мог. (Верзилов, 68); 4. між м. Черніговом і с. Білоусом (Иловайский, II, 61); 1148, Изаславъ... поиде к Черниговоу.

і прише ста на *Ольговъ* поли... прише опать к Черниговоу ставъ на *Ольговъ* полъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 360, 361, 363).

Посесив на **-ов-** від д.-р. особового ім. *Ольгъ* (> *Олегъ*), в основі д.-сканд. **Helgi* (heilig «святий») (Фасмер, III, 133). А. К.

ОЛЬЖИЧИ, с., біля гірла р. Десни (Голубовский, История, 33); між сс. Сваром'я і Осещина Києво-Святошинськ. р-ну Кв; як с. *Старосілля* кол. Остерськ. пов. Чернігівськ. губ. (Александрович, 3, 13); тепер тут Київське вдсх.; 947, і єсть село єе [Ольжи.—А. К.] *Ольжичи* і доселе (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 60); 1142, і позва Всеволодъ братю к собѣ. и пришедше стаща во *Ольжичихъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 310); 1152, Вачеславъ съ

Изаславо стоащета на сеи сторонѣ. Днѣпра оу *Лжичъ*... и Половци пригонивше к Чернигову и городъ пожгли. и поидоста **Ѡ** *Лжичъ* полкы своими къ Чернигову (т. ж., 457); 1161, *Олеговъ* же пришедъ въ *Ольжичъ* (т. ж., 512); 1183, *Стославъ*. Всеволодичъ. поидоша на Половцѣ и стаща оу *Ольжичъ* (т. ж., 628); 1152, Вячеславъ и Изяславъ стояху на сеи сторонѣ Днѣпра у *Ольжичъ*... Придоша же от *Ольжичъ* к Моравииску (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 57); 1160, *Олеговъ* же пришедъ во *Ольжичи* посла к Ростиславу (т. ж., 69); 947, і єсть село ея у Києва близъ на Деснѣ *Ольжичи* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I, Львовск. лет., 57); 947, і по Днѣпру перевѣснща і села і по Деснѣ, єсть село *Ольжино* і до сего дни (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 285); 1152, у *Ольжичъ*... от *Ольжичъ* къ Моравииску (т. ж., 59); 1160, *Олеговъ* во *Ольжичи* (т. ж., 73).

Семантичним способом від патроніма на **-ичи** (<*-itjo) від д.-р. особового ім. *Ольга*: гадають, що це с. засноване княгинією *Ольгою* й назване на її честь (Александрович, I, 3; Роспонд, Стр., 48—50). Очевидно, тут жили люди, належні або рідні (?) княгині *Ользі*. А. К.

ОЛЬШАНИЦА, р., бас. Стугни в Київськ. землі; суч. р. *Вільшанка* п. Раківки п. Стугни п. Дніпра; як р. Тростинка, або Раківка, п. Стугни п. Дніпра (Андрияевский — КС, 1882, IX, 454), в сс. *Вільшанка*, Тростинка, Шарки Васильківськ. р-ну Кв (КГВ, 1859, 24, 188); 1150, Изаславъ... перешедъ Стугну. и *Ольшаницю* переиде в то же верема Володимерь стоаще верхъ *Ольшаницъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962.

Ипат. лет., 400); 1507, *Ольшаница* (АЮЗР, I, VI, 12); 1831, *Ольшаница* (Оп. КПЛ, 168); 1913, *Ольшанка* (Машт., Дн., 52).

Іменник на **-ица** від д.-р. *ольшаныш*; в основі назва дерева *ольха* (Никонов, КТС, 308); пор. укр. *вільха* *Alnus glutinosa* Willd (Рогович, 111); тут були великі бол., порослі *вільхою* (Андрияевский — КС, 1882, IX, 441). I. Ж.

ОЛЬШЬЄ, м., на нижн. Дніпрі; де у XVIII ст. була *Ольшківська Січ*; тепер тут м. Цюрупинськ Хрс (Стрижак, НРЗХ, 52); 1084, Двѣдъ *Заю* Гръкы въ *Ольшѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962.

Лавр. лет., 205); 1153, посла і ошь с вои. противу мачесъ... і с Берендѣи. і ходища до *Ольшѣ* (т. ж., 340); 1227, придоша лодья. из *Ольшѣ*...

на Днѣстрѣ (т. ж., 735); 1084, Двѣдъ *Заю* Гръчнѣки во *Ольшѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 196); 1160, *Ольшѣ* (т. ж., 505); 1164, и възвратиса опать. Гюрата изъ *Ольшѣ* (т. ж., 552); 1213, придоша лодья. из *Ольшѣ* (т. ж., 735); 1084, *Заю* Давыдъ Гречники во *Ольши* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 3); 1153, до *Ольшѣ* (т. ж., 60); 1159, посла Ростиславъ изъ Києва Юрѣя Нестеровича і Якуна въ насадѣхъ на Берладники, иже бяху *Ольше* взяли (т. ж., 71); 1223, не дошедше *Ольшѣ*, стаща на Днѣпрѣ (т. ж., 130); 1224, не дошедше *Ольшѣ*, и стаща на Днѣпрѣ (XIII ст., НЛ, I, 217; текст модернізовано); б. д., *Ольшескъ* (А се Литовський...) (XVI ст., т. ж., 448); 1219, Князи же Роустіи того не послушаша, но і послы Татарскія избиша, а сами придоша противу имъ и, не дошедше *Ольшѣ*, стаща на Днѣпрѣ (т. с., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 88); 1224, И не дошедъ *Ольшѣ* (Ольшѣ, *Ольша*), стаща на Днѣпрѣ (т. с., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 152).

Як іменник на **-ье**; пор.: прасл. **olъsha* // **jeľsha* «вільха» (Роспонд, Стр., 31). Пор.: *Ольшник*, *Ольшина* на Україні; польськ. *Olse* й под. Див. ще: Стрижак, НРЗХ, 52—53. А. К.

ОНЪТЪ, пос., в Галицьк. землі; суч. с. *Онут* Заставнівськ. р-ну Чрв, біля вп. р. *Онут* до Дністра; 1213, проидоша в *Оноутѣ* (в *ноутрѣ*). и идоша в поле (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 735).

Назва темна. У XVII—XVIII ст. с. ділиться на Верхнє й Нижнє: молд. *Онутул де сус* і *Онутул де жос*. У XVIII ст. назва *Онут* закріпилася за *Верхнім Онутом*, а *Нижній Онут* став називатися *Баламутівкою*. В австр. док. XVIII ст. *Aunoth*, *Unut*, *Onuth*; у XIX—XX ст.—*Онут*, іноді з рум. артиклем — *Онутул* (Карп., ТЦЧО, 50—51). Археологи виявили на тер. суч. с. *Онут* (в ур. Клиння) рештки д.-р. пос. XII—XIII ст. (Тимошук, ЛМБ, 165), яке слід вважати селом (Тимошук, ИГБ, 213). Л. М.

ОРГОЦЬ, м., в Чернігівськ. землі; як с. *Рогоща* на л. б. р. Білоус неподалік від м-ка Листвин, за 19 км. пн. Чернігова (Голубовский, 119, Насонов, 228); суч. с. *Рогощі* Чернігівськ. р-ну і обл.; 1159, взати Черниговъ съ зю городъ пустыхъ Моровиескъ. Любескъ. *Оргоць*. Всеволожъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 500), Моровинськ, Любеч,

Оржище (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 65), Моровийськь, Любечь, *Оржище* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 69); 1496, имѣнія в Черниговскомъ повѣтъ єсть, на имя Сибрезь... а селище *Ргоиць* (*Ръгоиць*) (Добр., 3).

Посесив на *-j(ъ) від д.-р. особового ім. **Оргостъ*, двоелементн. ойконіма, складен. з прасл. *og-, що в *ogati, й *gost- (Роспоид, Стр., 64), що в укр. *гість*? Пам'ятки засвідчують також і форму з *Ръгоиць* (див. вище). А. К.

ОРЄЛЬСКЪ, м., у Волинськ. землі; тепер не простежується; 1204, сѣде Инъгварь. в Володимерь. поА оу него Лєстько дщєрь. и поусти иде же ко *Орельскоу* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 720).

Релятив на -ск- від **Орел-*; пор. *Орѣл* (*Орѣль*) < *Єрель* (див.). Назва темна. А. К.

ОРМИНА, пос.; як: 1. на місці с. *Орлино* на р. *Вормиці* кол. Мгдинськ. пов. Чернігівськ. губ. (Ук. ПСРЛ, II, 324); 2. пд.-сх. Лєглина Брянськ. обл. (Насонов, 228); можливо, в суч. Червоноармійськ. р-ні Жт; 1142, Всеволодъ же радъ бьвъ разлочѣиью ихъ. и оуладивъсѧ. ѿ волость. и да Берестин. Дорогичинъ. и Выцижь. *Орминоу*. а братамо пославъ и да има. Игорєви Городєчь. Гюрговъ. и Рогачєвъ а Стославоу Клєчєскъ. и Черторьєскъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 312).

Родовий належності від етноніма **Орминъ* (?); пор. *Рѣсинъ*, *Чѣдинъ* і под., а також *Орменський* (*ворменський*) (ССМ, II, 91); с. *Ормянка* кол. Липовецьк. пов. Київськ. губ. (Похилевич, 30, 902) тощо. А. К.

ОСКОЛЬ, р., л. Сіверськ. Дінця п. Дону, сх. ч. Переяславськ. землі; суч. *Оскіа* (СГУ, 405), Хрк УРСР, Белгородськ. обл. РРФСР; 1195, Игорьъ... перебрєде Донѣць и тако приида. ко *Осколоу*... *Ѡтоуда* поидоша к Салницѣ (~ 1425, р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 638); 1191, Ъхаша до *Оскола* (т. ж., 673); 1185, ко *Осколу* (т. ж., 1843, 130); 1191, до *Оскола* (т. ж., 141); 1481, *Осколь*; 1628, *Большой Осколь*; 1650, *Oskull*; 1681, *Оскуль*; 1684, *Oskul*; 1699, 1760, *oskol*; 2-га чв. XVIII ст., *Oskol*, *Oskul*; 2-га пол. XVIII ст., *Oskoll*; 1706, d' *Oskul aude Oskol*; XX ст., *Оскіа*, *Оскіла* (СГУ, 405); суч. *Оск'їл*. Вар. *Въсколь* (див.), очевидно, помилк. зам. *Вѣрѣскъль* (див.), хоч не виключено й *Въсколь* < *Осколь*; пор.: *Вост(ъ)рѣ* (див.), суч. *Остѣр*.

Похідні: 1600, м. *Осколь*; суч. нп: *Червоний Оскіа* Ізюмськ. р-ну Хрк УРСР; *Старий* і *Новий Оскол* Белгородськ. обл. РРФСР (СГУ, 405).

Із тюрк. **Аз* кол. «Сто річок», де *аз* — нумеративний член, а *gol* — «рука(в), відгалуження», «долина»; пор.: *Сіткїуль*, *Чинєуль*, *Тилїуль* (< тат. *Делїєуль* «скажена річка»), *Інгул(їць)* тощо; як указівка на «численність його приток» (Отін, 64) (р.). О. С.

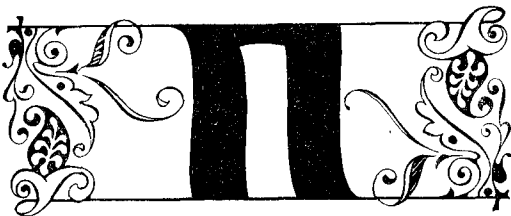
ОСТРОГЪ, м., у Волинськ. землі; суч. с. *Острѳг* (закономірно *Острїг*), райцентр Рв; 1100, в Бужськѣмъ. въ *Острогѣ*. а Дубєнь. и Черторьєскъ. то ти даєть Стополкъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 274); 1099, в Божєскомъ. во *Острогѣ* Дубєнь и Черторьєскъ. то ти даєть Стополкъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962.

Ипат. лет., 249); 1100, въ Божскѣ, во *Острогѣ*, а Дубєнь и Черторьєскъ даєть ти Святополкъ (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 23—24); б. д., Волянськыи... на Горынь: *Остро* (XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 163), въ Божськѣ. во *Острогѣ* (XVI ст., ПСРЛ, VII, 18); б. д., на Горынь *Остро* (А се грады Волянськіє) (т. ж., 240); 1514, король... князя Константина з триумфом в Вилню вдячне приймовал и до *Острога* отпустил (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII, 106); 1268, Той Васидий зоставил по собѣ сына Данила, княжа на *Острогу* (т. ж. Прилож. 210: рукоп. не датов).

Похідні: князь Константин *Острозский* (т. ж., 106).

Як нібито в контексті «в *Божєскомъ* во *Острогѣ*» два ойконіми (Лихачев, II, 466), що сумнівнво.

Семантичним способом від апелятива *острогъ* «місце, обгороджене гострими кілками» (пор. рос. *острокол*). Подібн. назв на Україні багато; пор: *Великий* і *Малій Острїжок*, *Острожець*, *Острожек*, *Острожани*; ч. сілезьк. м. **Raciborz* також називалась *Ostróg* (Роспод, Стр., 18; Никонов, КТС, 315; Фасмер, III, 166); вар.: *Остро(-въ)*, *Острома* тощо є помилк. А. К.



ПАСЫНЪЧА БЄСЪДА, кут («конць», «конець») кол. Подолу, в давн. Києві, пн. Іллїнськ. ц., охоплював і суч. Волоську вул.; тут виявлено Новгородську божницю й житл. буд. XII ст., належні новгородськ. купцям; можливо, й увесь кут належав новгородцям; як уздовж. нижн. течії Глибочиці, від Дніпра й припл. до кол. Царе-Костянтинівськ. ц. в Плоскій ч. старого Києва (Петров, 47); 945, а хєиуніу Русь водища ротъ. в цркви стго Ильи. *наже* єсть надъ ручаємъ. конєць *Пасынъчѣ бєсѣды*. и Козарѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 54), въ црквь стго Ильи. *наже* єсть надъ ручьємъ. конєць *Пасынъчѣ бєсѣды*. и Козарє. се бо бѣ сборнана цркви (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 42), на Ручаємъ конєць *Пасынча бєсѣды* и Козары (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 350), *пасынъчѣ бєсѣды* и Козары (XV — поч. XVI ст., ПСРЛ, XVI. Лет. Авраамки, 230), конєць *Пасынъча бєсѣды* и Козары (I-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 20); 944, *Пасынчи бєсѣды*, Козары (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 55); 945, конєць *Пасынча бєсѣды* и Козары (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 282), над Рочаєм, конєць *Пасынчи бєсѣды*, и Козарѣ

(т. с., ПСРЛ, XXVII. Сокр. летоп. св. 1493 г., 184). Пор.: сс. 1572, *Бесбда* (XVI—XVII ст., ПСРЛ, III, 184). Новгородск. 2-я лет., 169) під Новгородом Великим; 1598, *Беседы* (I-ша пол. XVII ст., ПСРЛ, XXXIV. Пискаревськ. лег-ц, 200) під Москвою, *Бесиди* в Нестеровськ. р-ні Льв, *Бесідки* в Славутськ. р-ні Хм., *Бесідка* (кол. *Мнихова-Бесбдка*) (АЮЗР, I, III, 743) в Ставищенськ. р-ні Кв тощо.

Посесивне словосл., в якому I-шу ч. пояснювали як «privignus» (Дювернуа, 131), утворену за допомогою суф. *-j(а) від *пасынькъ* «дружинник», що сягає слова *пасати* «опоясувати мечем» (цей обряд посвячення в дружинники має аналогію в зх.-европ. рицарськ. обрядах) (Тихомиров, 19—20), а 2-гу — від д.-р. *бесбда* «сідалище, місце сидіння» (Срезневский, I, 83—84); пор.: ст.-укр. (XVII ст.) *бесбда* «Nomilia. Colloquium. Commertium. Conuersatio» (ЛСЛ, 426), «компанійські веселощі з пригощанням» (Тимч., I, 87—88); *бесбда* знаменита «гощеніє» (СС, 99); укр. *бесіда* («бисіда, бесіда») «бесіда, гості» (Білецький-Носенко, 56) і *бесіда* «розмова, бесіда, промова; пир, випивка; товариство гостей» (Грінченко, I, 53); рос. діал. (арханг.) *беседа* «місце для сидіння» (СРНГ, II, 263); як «місце сходів, народного віча» (Никонов, КТС, 53). Докладніше див. Железняк — Мовознавство, 1980, 3, 15—19. I. Ж.

ПЕРЕВОЛОКА, ж. («градь»), у Переяславськ. землі; як с. *Переволочна*: 1. (датоване 1092 р.) затоплене Дніпродзержинськ. вдсх.; кол. с. біля гирла Ворскли (Татищев, II, 252; Карамзин, II, 59; Барс., 157; Арандаренко, I, 170; Богд., Сб., 104) в Кобеляцьк. р-ні Пд; 2. в Прилуцьк. р-ні Чрг (Лаз., ОСМ, III, 155—156; Аристов, 5; Пог., Роз., 95; Бод., Пам. кн., 7; ЛВП, 176; Андріяшев, Переясл., 10; ІМСУ, Чрг, 558), що імовірноше; 1092, рать велика баше **ѿ** Половець и **ѿ**всюду. вѣаша ѿ грады Пѣсочень. *Переволоку*. (Прилуцьк) і многа села воеваша (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 215); 1094, взяша 3 грады: Песочень. *Переволоку* и Прилуцьк (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 112); поч. XVII ст., *Meżygrzece...* на *Udaju...*, яке «przymiaje [?] — O. С.] z czasem тiано *Perewoloczna*» (Zt. dz., XXII, 175); 1628, *Międzyrzecz* (Лаз., Луб., 120); 1648, *Perewoloczno* (Prz., 43); 1666, *Переволочная* (МПК, 16); 1668, *Переволочна* (Лаз., ОСМ, III, 3); суч. *Переволочина*.

Похідні: 1643, *mielnik Przewłoczyński* (Лаз., ОСМ, III, 156); 1648, сотня *Переволочанская* (Рестра, 311); суч. *Переволочнянська с/Р* (АТПУ-1969, I, 513).

Як: 1. указівка на *волок* на одній із *лук* Удаю, краї якої так наближаються один до одного, що ч. м. стоїть ніби на о-ві (Лаз., ОСМ, III, 155); 2. як 2-га назва м. *Прилѣка* (див.) (Роспонд, Стр., 18), що не переколиво.

Семантичним способом від д.-р. *переволока* (<**reg-volk-*) «простір між двома річками або їх частинами, через який сухоходом перевозять товари» (Даль, III, 40); пор. ще: *Переволока*, сс. на Самарській (тепер р-н м. Куйбишева РРФСР) *Луці* бас. Волги й у *Переволоцькій с/Р*

Буцацьк. р-ну Тр УРСР; оз. в Чрг, Зп; прот. Дніпра й Кубані, р. й лим. на Нижньонадні-прлянському Львобережжі та ін. О. С.

ПЕРЕВѢСИЩЕ, ур., попл. давн. Києва; суч. ч. вул. Хрещатик (Сементовский, 103; Захарченко, 28; Лихачев, 296); 945, *перевѣсище* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 55), а *перевѣсище* бѣ внѣ города (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 44), а *перевѣсищ* бѣ вне града (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 351).

Семантичним способом від д.-р. *перевѣсище* «місце ловлі птахів *перевѣсами*», тобто великими сітьями, які натягувалися високо над землею в місцях перельоту птахів» (Лихачев, 296); «угіддя, місця для ловлі птахів; знаряддя (сітки), пристосування для ловлі птахів» (Кочин, 232). I. Ж.

ПЕРЕДЪСЛАВИНО, с. («сельце»), біля давн. Києва, на р. Либеді; як: 1. у суч. р-ні Караваєвих дач; 2. попл. Батієвої гори, де знайдено сліди д.-р. поселення (Толочко, ДК, 90); 3. між рр. Борщагівкою (п. Ірпеня п. Дніпра) й Либіддо (п. Дніпра; КГВ, 1859, № 6, 44); 4. на р. Либідь, на місці кол. с. або «городка», належн. Либеді, гаданій сестрі кн. Кня (Самойлов, 5), у межах суч. м. Києва; 980, и бѣ же Володимерь побѣженъ похотью женьскою. и быша ему водимыя. Рогънѣдь юже посади на Лыбеди. идеже ныне стоить сельце *Предѣславино* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 79—80), селище *Предѣславино* (XIII ст., НЛ, I, 128, текст модернізовано), быша ему водимыя. Рогънѣдь юже поса-

ди на Лыбеди. идеже... *Переславино* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 67), Рогънѣдь... на Лыбеди... селце *Предславино* (к. XVII ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 294); 1859, *Предславино* (КГВ, № 6, 43); пор. вул. *Предславинська* в Києві.

Посесив на -ин- від д.-р. ж. особового ім. *Передѣслава* (очевидно, на честь дочки кн. Володимира Святославовича). I. Ж.

ПЕРЕМИЛЬ, м., у Волинськ. землі; як на р. Стир (Ук. ПСРЛ, II, 328); суч. с. *Боремель* Млинівського району Рв; пор. ще село *Перемиль* Горохівськ. р-ну Вл; 1097, которой ти

городъ любѣ. любо Всеволожь. любо Шполь. любо *Перемиль* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 265); 1211, Данило и Василко. Лестьковою помощью приѣста Тихомль. и *Перемиль ѿ* Слександра (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 730); б. д., *Перемиль* (Вольнынский) (XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 163); 1098, любо Всеволож, или Ополь, или *Перемиль* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 21), *Перемиль* (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 15; б. д., т. ж., 240; т. с., ПСРЛ, IV, 1929. Новгородск. 4-я лет., 276).

Посесив на *-j(ь), від д.-р. особового ім. **Перемиль* з преф. *Пере-* < прасл. **рег-* (пор.: д.-р. *Перенѣгъ*, *Переѣславъ*, польськ. *Przebor*, *Przemysl*) + -миль; пор.: чес. *Bohumil*, *Lidmila* й под. (Роспонд, Стр., 35—36); 1539, *Перемил* Иван Дорохов у м. Новгороді (Веселовський, 242). А. К.

ПЕРЕПЕТОВО, поле, в Київськ. землі, де були дві високі мог. *Перепет* і *Перепетиха* ще в XIX ст. (Grab., 116); тепер тут Білоцерківськ. степ, між м. Білою Церквою, р. Стугною, м. Фастовом і с. Мирівкою Кагарлицьк. р-ну Кв (Андриєвський — КС, 1882, IX, 454); 1169, Гльбъ же Гюргевичъ поиде... і бывшо ему на *Перепетовьскомъ* поли (1377 р., ПСРЛ, I, 1962, Лавр. лет., 358); 1150, Володимиръ идеть чересь *Перепетово* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, Ипат. лет., 400); 1172, і бывшо ему на *Перепетовьскомъ* полѣ. Половци же... обѣхавша Гльба. къ *Переяславлю*... і бывшо ему на *Перепетовьстемъ* полѣ (т. ж., 556); 1151, поидоша мимо Василевъ чере Стугну і пришедше к валови і не проходѣче валу. ту і стаща... і постиже і оу *Перепетовыхъ* (т. ж., 434); 1151, 1150, у *Перепетовыхъ* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 38); 1170, на *Перепетовьстемъ* поли (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 85), на *Перепетовомъ* (т. ж., 86); 1159 (?), *Перепетовка*... *Перепетово* (Оп. КПЛ, 168) — кургани; 1571, *Перепетовы Курганы* (перший на шляху з Білої Церкви до Києва) (ТК ЦНБ АН УРСР); 1660, *Перепахтиха* (1730 р., Величко, II, 13); 1703, мог. *Перепахтиха* (ОКІМ); 1704, ур. *Перепахтиха* (Лег. Лиз., 44); кург. *Перепахтиха* (Грабянка, 256; Самовидець, 298); 1864, мог. *Перепеть*, *Перепахть* повл. с. Ксаверівка Васильківськ. р-ну Кв (Похилевич, 512); 1850, Ререгіата на полях Фастова, Ререгіатуша бл. с. Мар'янівка Васильківськ. р-ну Київськ. обл. (Grab., 66); 1847, *Перепахта* між Васильковом і Глевахою Васильківськ. р-ну Кв (КГВ, № 5, 44); 1860, *Перепахта* й *Перепахтиха* біля Фастова (КГВ, № 32, 211), кург. *Перепетовка* біля с. Мар'янівка Васильківськ. р-ну Кв (Похилевич, 512); 1882, *Білоцерківський степ* (КС, 1882, IX, 436), *Перепета* в с. Фастівець Фастівськ. р-ну Кв (ОКІМ); *Перепахт* — кург. за 60 верст зх. Києва, між рр. Рутком та Ірпенем, повл. м. Фастова (ТК ЦНБ).

Похідні: с. *Перепетівка* кол. Васильківськ. пов. Київськ. губ. (ЗНТШ, 1913, СХVII, 12). Пор. гора *Pripet* у Чехії (Соболевський — ИОРЯС, 1924, ХХVII, 269).

Посесив на -ов- від незасвідчен. особового ім. **Перепеть*; пор. сл. поганськ. бог *Переплут* (Фаминцын, 36). За легендою, тут поховано кн. *Перепета* й княгиню *Перепетиху*, яка випадково вбила свого чоловіка, а потім з горя — й себе; виникла на основі топоніміо-топограф. особливостей мог., розміщен. біля витоків рр., що течуть у різні боки: мог. *Перепетиха* — бл. І версти біля витоків р. Рут, а *Перепет* — біля поч. безіменн. стр., що вл. до Унави (Андриєвський — КС, 1882, IX, 455). І. Ж.

ПЕРЕСЬПЬНИЦА, м., у Волинськ. землі, на р. Стублі; тепер с. *Пересопниці* Ровенськ. р-ну й обл.; 1149, і придоша к Вачеславу в *Пересопниці*. Гюргевича. два. Ростиславъ. і Андрій (1377 р., ПСРЛ, I, 1962, Лавр. лет., 323), Изяслав... приѣха... в *Пересопниці* (т. ж., 326); 1150, Мстислава [Гюргевича] же посади в *Пересопниці* (т. ж., 328), Андрій... шедъ сѣде в *Пересопниці*... Изяславъ же иде мимо *Пересопниці* (т. ж., 329); 1155, і выгнаша [Юрія.— А. К.]

і ис *Пересопниці* в Луческъ (т. ж., 345); 1150, в *Пересопниці* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, Ипат. лет., 416); 1152, і ту приѣха к нему братъ Володимиръ. *Столъ* поидоста к *Пересопниці* (т. ж., 446); 1210, в *Пересопниці* (т. ж., 728); 1227, братъ же да Василкови Лоуческъ. і *Пересопниці* (т. ж., 751); 1246, Придоша Литва і воеваша окола *Пересопниці* (т. ж., 797); 1150, дасть Юрьи сыну своему Андрѣю Туровъ. і Пънегу, і Дорогобужъ, і *Пересопниці* (XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 37); 1152, к *Пересопниці* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 54); 1149, въ *Пересопниці* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 46, 47, 48); 1150, отецъ же дасть ему волость Туровъ, і Пинескъ, і Дорогобужъ, і *Пересопниці*. Андрѣй же шедъ сѣде въ *Пересопниці*; Изяславъ же иде мимо *Пересопниці* (т. ж., 49), въ *Пересопниці* (т. ж., 50); 1151, і ты негомко Кіевъ взя себѣ, но і *Пересопниці* і Дорогобужъ [в Изяслава.— А. К.] (т. ж., 53); 1152, і отголъ поидоста къ *Пересопниці*, і ту у *Пересопниці* прииде къ нему Володимиръ Андрѣевичъ (т. ж., 56); 1155, Юрьи Володимиричъ... выгнаша изъ *Пересопниці* въ Луческъ (т. ж., 63); 1156, Юрьи... рече: ...но се ти волость даю Дорогобужъ, і *Пересопниці* (т. ж., 65); 1161, а Мьстиславъ же Изяславичъ иде изъ Волдимера на Волдимера Аидрѣевича въ *Пересопниці* (т. ж., 76).

Похідні: 1211, Мьстиславъ *Пересопницькии*. посадивъ Лестька поиде в Галичъ (ПСРЛ, II, 1962, 729).

Іменник на -ица від д.-р. *пересѣчьнъ* «пересіпаний»; (пор.: *Бережниця*, *Рубниця* в сх. слов'ян.); *Bręznica*, *Viżnitsa*, *Rubnica* в Югославії та ін.), утворен. за допомогою -ьн- від д.-р. *пересѣчь* «земляний насип, вал» (Максимович, 232—233); пор. р. *Пересопецъ* п. Сейму л. Десни л. Дніпра (Машт., Дн., 224) в основі *Перес* (<*reg-) + *sъry; пор.: д.-р. *сѣчь*, *сопъ* «насип, вал»; польськ. пазур; укр. *насип*, *пересна* «земляне укріплення»; нп *Pręzna* (в Греції); *Serpo*, *Zaspy* (в Польщі); *Perésin*, *Perésna* (на Україні). Див. ще: St. SS, IV, 60; Sp, I, 98. А. К.

ПЕРЕСЬЧЬНЪ, мм.: І. в Київськ. землі; як: 1. біля Києва, де тепер Китаївська Пустиня (Новицький, II, 601); 2. в землі деревлян тощо; 1154, Ростиславъ же съ Стославомъ. выступиста исъ Києва. къ *Пересѣчьну* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, Ипат. лет., 471); 914, А под *Пересеченомъ* стоа 3 лѣта (XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 5); 1154, изъ Києва к *Пересѣчьну* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 61); б. д., *Пересѣченъ* (А се грады Кіевьскіе) (т. ж., 240); 922, і не вдадѣшется единъ градъ, именовемъ *Пересѣченъ*... і сѣде окола три лѣта (XVIII ст., НЛСХС, 7).

Похідні: 1161, Ростиславъ... повелъ изомати Новгородци. і оуметати ъ оу *Пересѣченьскыи* погребѣ (ПСРЛ, I, 1962, 511). А. К.

II. в землі уличів; тепер не простежується; як: 1. суч. м. *Пересечен* (Надеждин, Пересечен, 235) Криуляньск. р-ну МРСР, що не підтверджено археологічн. дослідженнями (Рыбаков, Уличи, 507); 2. пд. Києва в бас. р. Стугни, центр

м. уличів, згадане під 914 р. (т. ж., 507), що не знайшло підтримки в істор. дослідженнях (Насонов, 42), оскільки «можна також шукати його між Бугом і Дністром» (т. ж., 42); 922, Игорь же сѣдѣше в Києвъ княжа, и воюя на Древяны и на Угличь. И бѣ у него воевода, именовемъ Свѣдѣлду; и примучи Угличѣ, възложи на ня дань, и вдасть Свѣдѣлду. И не вдадѣшета единъ град, именовемъ *Пересѣченъ*; и сѣде около его три лѣта, и едва взя (XV ст., НЛ, I. Комисс. сп. 1-й Новгородск. лет. мл. изв., 109); 940, яшася Уличи по дань Игорю, и *Пересѣченъ* (*пересѣченъ*) взятъ бысть (т. ж., 110); 914, *Пересѣченъ*... И бѣху сѣдѣше Угличи по Днѣпру внизъ и по семь приидоша межѣи вои Днѣстръ и сѣдоша тамо (к. XV — поч. XVI ст., ПСРЛ, V. Софійск. 1-я лет., 24); 922, град, именовемъ *Пресѣченъ* (XVI ст., НЛ, I, Троицк. сп., 515); 940, и *Пересѣченъ* взятъ бысть (т. ж., 516). Пор.: с. Peresieka в кол. Борисовск. пов. (SG, VIII, 6); потік Peresieka в кол. Сокальск. пов. (т. ж.) та ін. Л. М.

Як субстантивований ад'єктив на -ън- від д.-р. *peresъkati*; пор.: прасл. *peresēka; польск. Przesieczna, чес. Přisečná, с.-х. Пресечна, болг. Пресечен (Роспайд, Стр. 71); очевидно, «город, пересічений шляхами». Останнім часом деякі дослідники вважають, що всі згадки літ. про *Пересѣчньскыи* стосуються одного й того ж пос. А. К.

Як від тієї ж основи, що й рос. діал. *пересек*, *пересечка*, *пересечина* «перелісок» (Нерознак, НДГ, 133). О. С.

ПЕРЕСѢЧЪНЬСКЫИ, лѣох («псгребъ»), у м. *Пересѣченъ*; тепер не простежується; 1161, повелѣ изонмати Новгородци. и оуметати ѣ оу *Пересеченьскыи* погребѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Ипат. лет., 511).

Релятив на -ъск- від д.-р. ойконіма *Пересѣчньскыи* (див.) І. Ж.

ПЕРЕАСЛАВЛЬ (РѢСЬСКЫИ) м., («градъ», «городъ», «замокъ», «місто»), біля злиття рр. Альти й Трубежа л. Дніпра, суч. (з 1943 р.) *Переяслав-Хмельницький*, райцентр Кв; 907, на

Києвъ... Черниго... *Переаславль*... Полтѣськъ...

Росто... Любе (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 31); 945, тогда возьмутъ мѣсѣчное свое съи слѣбное. а гостѣ мѣсѣчное. первое ѿ города Кнева. паки изъ Чернигова и [ис] *Переаславля* (т. ж., 48—49); 992, Печенѣзи придоша... ѿ Сулы. Володимеръ же... срете и на Трубеши ни бродѣ. кде нынѣ *Переаславль*. ...и приѣха князь Печенѣжьскыи... во[з]ѣва Володимера и

ре ѣму. выпустѣ ты свои мужь... оударить мѣимь. да не воюемъ за три лѣта. аще ли нашъ мужь оударить. да воюемъ за три лѣта... приѣхаша Печенѣзи. и свои мужь приведоша... и поча тужити Володимеръ... и приде ѣдинъ старъ

мужь к князю. и ре ѣму княже. есть оу мене ѣдинъ снѣ меншеи дома... ѿ дѣтства бо ѣго

нѣ кто имь оударилъ. единою бо ми и сварѣщю. и оному мѣнущо оусниѣ. разгнѣвавъса на ма преторже черевѣ руками. князь же... посла по

нѣ и приведоша и ко князю... и ре ѣму Володимеръ. можешѣ са с нѣмѣ бороти. и наутриѣ придоша Печенѣзи. почаша звати нѣ ли мужа. се нашъ доспѣлъ... и приступиша ту обои. выпустиша Печенѣзи мужь свои... и выступи мужь Володимеръ. и оузрѣ и Печенѣзинъ и посмѣѣса. бѣ бо середни тѣломъ. и разбѣривше межѣи ѡбѣма полкома. пустиша ѣ къ собѣ. и ѣстасѣ. [и] почаша са крѣпо держати. и оудави Печенѣзина в руку до смерти. и оудари имь ѡ землю. и кликнуша. и Печенѣзи побѣгоша. и Русь погнаша... сѣкуше... Володимеръ... заложѣ городъ на бротѣ томъ. и наре и *Переаславль*. зане *перѣя славу* отрокъ тѣ (т. ж., 122—124); 1054, Пришедѣ Изаславъ сѣде Києвъ. Стѣславъ Черниговъ. Всеволодъ *Переаславли*. Игорь Володимери. Вячеславъ Смолинскѣ (т. ж., 162);

1089, цркъѣ ста мѣхаила (*перѣаславьскѣ*)... бѣ бо преже в *перѣаславѣ* митрополю (І)

и оукраси [митрополит *Ефрем*.— О. С.] *горо Переаславьскыи*. здании цркъвными (т. ж., 208—209); 1091, *Ефрѣмъ Переаславьскыи* (т. ж., 211);

1096, на оцѣ своѣго мѣсто *Переаславлю*... ис *Переаславля* за Сулу (т. ж., 249—250); 1198, в Русьскыи *Переаславль* (т. ж., 414); 1199, в Руськомъ *Переаславѣ* (т. ж., 415); 1201, в *Переаславль*. в *Русьскыи* (т. ж., 416); к. XIV — поч. XV ст., А се Києвскыи гради... *Переаславль Руськыи* (XV ст., НЛСХС. Сп. Археограф. ком., 447); 907, на Києвъ. Черниговъ.. *Переаславль*.. Польтѣськъ... Ростовъ.. Любечъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 22); 1187, Володимеръ. Глѣбовичъ... скончасѣ. И принесоша ѣ во свои градъ. *Переаславль*... и плакашасѣ по немь вси *Переаславль* (т. ж., 652—653); 993, *Переяславль*, зане *перѣя славу* отрокъ тои (XV ст., ПСРЛ, V, 1925. Софійск. 1-я лет., 74), заложѣ князь велики Владимиръ градъ *Приславль*, понеже отрокъ *прѣя славу* (т. с., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 16), О *Переаславѣ Руськомъ*, иже близъ Києва... Печенѣзи придоша... отъ Соулы. Володимеръ... срѣте и на Трубежоу на бродоу, гдѣ нынѣ *Переасловець*... заложѣ городъ на бродѣ томъ. и нарече *Переаславль*, зане *перѣя славу* отрокъ тѣи (XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 40); 1146, въ *Переаславль* (т. с., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 107); 1188, в *Переаславѣ Руськомъ*; 1227, в *Переаславль Руськыи*... въ *Руськомъ Переаславѣ*... в *Переаславль Руськыи* (т. ж., 139, 154); 945, *Переаславля* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 280); 993, О *Переяславѣ Руськомъ*, иже близъ Києва... Печенѣзи придоша... отъ Сулы; Володимеръ же поиде противу имь, и срѣте на Трубежи на броду, гдѣ нынѣ *Переаславль*... и удави Володимеръ мужь Печенѣжаина... до смерти...

Володимерь же... заложи городъ на броду томъ и нарече имя ему *Переяславль*, зане имя отроку тому *Переяславъ* (т. ж., 314); 1198, в *Руський Переяславъ* (т. ж., 414), в *Переяславъ в Русьский* (т. ж., 416); 1340, *Переяславлене* слышали иж Киев и прыгородки Киевские подалиса великому кнзю Кгиндими(ну)... и... Кгиндимин вѣавшы Киев и *Переяславль* (т. с., ПСРЛ, XVII. Лѣтописецъ Великого кнзства Литовског. и Жмоитьского, 313), *Переяславляне*, слышали иж Киев и прыгородки, Киевскии. подалиса... Кгиндиминѣ. а гсдръ их кнзъ Сѡлгъ Ѡ...Кгинदिмина оубит... і подалис з городом... Кгиндимин оѣавшы Киев, і *Переяславль* (к. XVII ст., т. ж., Кроника Великаго княжства Литовског и Жомойтскаг, 260), И *Переяславляне*... Кгиндиминъ

побраши... Киевъ и *Переяславль* (т. ж., Кнѣга Великого княжства Литовскаг и Жмоицкаго, 374), у князъ велики Gidymin, wzlawszy Kijew u Pereslawl (XVII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Быховца, 137); 1592, Была брань великая... от западных краев замков украинных Чернигов, Гомель, Любеч, Белая Церков, *Переяславль*, Стрещи, Речица, Рогачов, Кричов (т. ж., Баркулабовск. лет., 182); 1149, и бишася у *Переяславля* и *Переяславци* сѣдоша на щитъ (XVIII ст., НЛСХС. Толстовск. сп., 138); 1340, уѣхал Гединим през мѣсто в замок Киевский, побрал тежъ и инши мѣста: Бѣлгород, Сѣлѣврон, Канев, Черкасы, добыл тежъ и Бранска Сѣверскаго и *Переяславля*, замку столечнаго княжат руских (т. с., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 38); XVIII ст., Азагориум град., где ныне *Переяславль* волсти [? — О. С.], в Лексиконе географическом погрешно оной разумеет Чернобель на Припети; имя сие видно славенское Загорие, потому что за горами нли за Киевом стал (Татищев, I, 183).

Похідні: 1089. ц. *Переяславская*, городъ *Переяславский* (ПСРЛ, II, 1962, 208—209); 1091, Ефрѣмъ *Переяславский* (т. ж., 211); 1153, *Переяславский* (т. ж., 454) [полком]; (городъ) *Переяславецъ*, *Переяславль-Русский* (ПСРЛ, XXIV, 40); 1767, ур. «возле речки *Переяславской*»; *Переяславцева* Долина там же (від прізви.) (Ксзаки, I, 234, 250) в Полтавськ. 1-й сотні; XIX ст., х. *Переяслов(ск)ая Балка* в Полтавськ. пов. (ПГ, 18); тер. *Переяславщина*, з. ст. *Переяславська*, радгосп «*Переяславский*», р-н *Переяслав-Хмельницький*; істор.: 1654, *Переяславська* рада, *Переяславський* полк; 1917, *Переяславська* Рада (ІМІС Пл, 496—506), *Переяславская* (Тарасова) ночь (БЕ, XXIII, 293); прізви.: 1649, *Переяславецъ*, *Переяславский*, *Переяславченко* (Рестра, 57, 260, 26); назви мешканців: 1340, *Переяславлене* (ПСРЛ, XVII, 313), *Переяславляне* (т. ж., 260); 1149, *Переяславци* (НЛСХС, 138); 1187, *Переяславци* (ПСРЛ, II, 652—653); XX ст., *переяславецъ*, *переяславка* (рідше, напр. у піснях, — *переясловка*, *переяслівка*), -авці; ін. ойконіми: мм. *Переяслав-Залеський* і *Переяслав-Рязанський*, виниклі пізн., але до монголотат. навали й належні, як і *Переяслав-Хмельницький* (літоп. *Переяславль Рѣський*), до бас. місц. рр. Трубежів.

Як (нар.-етимол.): 1. *Переяславль*, «зане *перейя славѣ* отроко» (Лавр. літ.); 2. *Приаславль*, «понеже отрокъ *прия славу*» (Єромолинськ. літ.); 3. *Переяславль*, «зане імя отроку тому *Переяславль*» (Воскр. літ.); найдовше користувалася успіхом 1-ша версія (Максимович, I, 326), хоч уже В. М. Татищев схилився до 3-ї (за Воскр. літ.), вносячи корективи: «зане *Переяславль* отроку тому і м я» (Карамзин, I. Прим. № 471). Посесив на *-j(ь) від д.-р. особового ім. *Переяславъ*; пор. 1162, *Нажиръ Переяславичъ* (Стрижак, НРП, 78). Літоп. датування м.— 992 (993) р. є помилк.; пор. згадки цього м. в договорах Русі з греками під 907 і 945 рр. Як у зв'язку з переселенням сіверян із Балкан (Стрижак, Сіверяни, 70—71). О. С.

ПЕРЕСЛАВЬСКАЯ: І. епископія («епископія», «епископіа»); тер., підлегла єпископові з центром у м. *Переяславі Руському*; суч. *Переяслав-Хмельницький* Кв; 989, А се число... епископій в Русь (в руси): первая Киевская (киевская, киевская) митрополия, потом Новгородская (новгочкаа, новгочкая) архиепископья, также Черниговская, *Переяславка*, Бѣлогородьская, Володимирская, Юргевская, Ростовская, Полочская (полочкаа, полочкая), Смоленская, Тферская, Рязанская (XIII—XVIII ст., НЛСХС, 70), *Переяславская* Володимирская.. Галичская... Перемышльская... Лучская... Хльмская... Туровская... Суздальская... Сарьская... Коломенская... Самборская Пермьская... Епископи *Преслаестіи* (1538 р., ПСРЛ, XXII. Русск. хронограф. I... Хронограф. ред. 1512 г., 463—465), Великого Новгорода и Пскова... Казанская и Болгарская... Подольская... *Переяславская*... (XVI—XVII ст., ПСРЛ, XXI, I. Кн. степенная., 1). До д.-р. віднесено умовно. О. С.

II. ц. («цркъвь», «црквы»); вона ж *Свѣтого Михаила IV* (днв.), в кол. м. *Переяславі Руському*; суч. *Переяслав-Хмельницький* Кв; 1089, сѣна бы цркы ста Михаила (*Переяславская*; *Переяславская*). Ефрѣмо митрополитомъ тоя цркы иже бѣ создалъ велику сущю. бѣ бо преже в *Переяслави* митропольд... тогда многа зданья въздвиге. докончивъ цркъвь стаг Михаила (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 208—209); як *Арх(ангела) Михаила* (Ук. ПСРЛ, II, 534).

Релятив на -ськ- від ойконіма *Переяславль (Рѣський)* (див.). О. С.

ПЕРЕСЛАВЬСКИЙ, город («градъ», «городъ»), тобто фортеця, в м. *Переяславі Руському* (див. *Переяславль (Рѣський)*); суч. *Переяслав-Хмельницький* Кв; 1089, (Ефрѣмъ) оукраи д горо *Переяславский*. здании црквными (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 209); б. д., Ефрѣмъ, митрополитъ Киевский и всеа Русіи... градъ *Переяславль Руский* камень (-ъ) заложи (ПСРЛ, XXI, I. Кн. степенная, 175).

Релятив на -ськ- від ойконіма *Переяславль (Рѣський)* (див.). О. С.

ПЕРѢНА, рѣнь («рѣнь» помилк. «рѣка») на Дніпрі, нижче порогів; суч. Зп?; 988, Володимерь... повелѣ кумиры испровреци... *Перуна* же повелѣ привазати. коневи къ хвусту. и влещи съ горы по Боричеву на Ручан... влекому же

ѣму по Ручаю къ нѣпру... и привлекше вринуша и въ Днѣпрѣ... юко пустиша. и проиде сквозѣ пороги. изверже ...вѣтрѣ на рѣцѣ (рѣнь). и ѿтоль прослу *Перуна*на Рѣнь (*Перуня* рѣнь). юкоже и до сего дне словеть (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 116—117), проиде пороги сквозѣ, извѣрже ѣ вѣтрѣ на рѣнь, и оттоль прослу *Перуня* рѣнь (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 311); *Перуняна*, *Перуня* (Ук. ПСРЛ, II, 337); пор.: 988, идоль *Перунь*, або *Перунь* у Новгороді (т. ж.).

Посесив на *-j(a) від міфоніма *Перѣнъ* як називався сл. язичницк. бог-громовержець; в основі і.-е. *reg(k)-, що збереглося в лат. quercus «дуб» (Бернштейн, 57). О. С.

ПЕЧЕНЬГЫ, країна, зайнята однойменним народом; в Пн. Надчорномор'ї; 980, (Варашко...) бѣжа... в *Печеньги*. и (много воева Володимира с *Печеньгы*) (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет. 78); 1018, и поиде Ярославъ на Стополка. и бѣжа Стополкъ в *Печеньги* (т. ж., 144); 1019, приде Стополкъ с *Печеньги*. в силѣ тажыцѣ (т. ж.); 980, побѣгши в *Печеньги*... бѣжа... в *Печеньги*... воева с *Печеньги* на Володимира (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет. 66), побѣгши в *Печеньги*... бѣжа в *Печенеги* (НЛСХС, 28—29); 1016, и бѣжа Святопѣлкѣ въ *Печеньги* (и бысть межи Чахы и Ляхы...) (т. ж., 84).

Похідні: 968, *Печеньгь*... оумѣна *Печеньскы* (*печеньжескы*) (ПСРЛ, II, 1962, 54), князь *Печеньжескы* (т. ж., 54—55), рысташе сквозѣ *Печеньгь*... умѣя велми *Печеньжескы*мъ языкомъ (НЛСХС, 18), князь *Печеньжескы* (т. ж., 19, 24), країна *Печенеги*, горы *Печенежские* «Урал» (Рыбаков, КР, 219).

Семантичним способом від д.-р. етноніма *Печеньги* // *Печеньзи*; пор. 968, 993, *Печенези* (ЛПС, 14, 32), *Печенеци* (т. ж., 51), *Печенеги* (т. ж., 16) і под.

Абсурдно зближати з назвою р. *Печенги* бас. Пн. Львовитого океану (Орлов, 217); однак пор.: (похідний) гідронім *Печеніга* (род. належності від *Печеніг?*) пр. Сопівки п. Пістинки п. Пруту л. Дунаю, а також ойконіми *Печеніжин* І.-Ф. (СГУ, 420), *Печеніги* і *Печенізький* Хрк, *Печеніги* Чрг тощо. Етнонім *Печеньги* // *Печеньзи* є нар.-етимол. утворенням від тюрк. *бедженек* // *баджанак* «печеніги». Пор.: с.-гр. *πατζενάιοι* (Кекавмен, 150, 368—369); араб. *баджни*, *баджнак* (Рыбаков, КР, 183; Орлов, 189); хозар. *базна* < *баджна* < *баджанак* (Еремеев, 134, 135). Як *паджанак* «своєяки» (?) (Сулейменов, 159). О. С.

ПЕЧЕРЬСКЫИ, м-р, попл. давн. Києва; заснован. Антонієм і Феодосієм, із XII ст. як «лавра» (Київ, 246); тепер *Державний Київсько-Печерський історико-культурний заповідник*; 1051, *Печерський* монастирь (1377 р., ПСРЛ,

I, 1962. Лавр. лет., 155), почаша *Печерський* монастирь. имѣже быша жили чернѣци преже в *печерь* (т. ж., 159); 1073, цркви *Печерьскаго* (т. ж., 183); 1089, цркви *Печерьскаго стѣна Бѣца*. монастиря Феодосѣева (т. ж., 207); 1094, игумень *Печерьскому* монастирю (т. ж., 226); 1149, оу стоіє Бѣци в *Печерьстѣмъ* монастири (т. ж., 328); 1216, в *Печерьскомъ* монастирь (т. ж., 439);

1231, монастиря *Печерьска* (т. ж., 456), *Печерьскыи* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 143); 1072, Феодосіи же игумень *Печерьскыи* (т. ж., 171); 1073, цркви *Печерьскаго* (т. ж., 173); 1074, Феодосіи игумень *Печерьскыи* (т. ж., 173); 1075, церкви *Печерьскаго* (т. ж., 189); 1088, Никонъ *Печерьскыи* игумень (т. ж., 199); 1089, цркви *Печерьскаго стѣна Бѣца*. монастиря Феодосѣева (т. ж., 199); 1094, Стефанъ... бывшу преже игумену *Печерьскаго* монастиря (т. ж., 217); 1107, завѣтрено в *Печерьскыи* монастирь (т. ж., 258); 1171, монастирь *Печерьскыи стѣна Бѣца* (т. ж., 545), и посла Гльбъ князь игумена *стѣна Бѣца Перьскаго* монастиря Поликарпа (т. ж., 546); 1182, абы былъ намѣ игумень. и оуправитель стадоу черноризциѣ. Феодосѣева монастиря *Печерьскаго* (т. ж., 627); 1052, начало *Печерьскому* монастирю от Антоніа (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 332); 1075, 1089, церкви *Печерьскаго* (т. ж., I, 4); 1110, въ *Печерьскомъ* монастири (т. ж., 21); 1156, преставися Нифонтъ владыка Новгородскій въ Киевѣ, и положень бысть владыка Новгородскій въ Киевѣ, и положень бысть въ Феодосѣевѣ *печерь* (т. ж., 64); 1108, кончана бысть трапезница монастиря *Печерьскаго* (т. ж., 21); 1112, въ *Печерьскомъ* монастири бысть игумень Грехоръ (т. ж., 22); 1230, въ монастири *Печерьскомъ* церкви святаа Богородица каменаа (т. ж., 136).

Похідні: 1088, оумре Никонъ игумень *Печерьскыи* (ПСРЛ, I, 1962, 207); 1057, игумень Феодосій *Печерьскій* въ Киевѣ (ПСРЛ, VII, 333); 1091, *Печерьскій* игумень со братією совѣтъ створше (т. ж., 5), *Печерьяне* пересяха церковь святаго Дмитрея (т. ж., 28), 1680, 1782, *Печерьское* (Мѣстечко), попл. старого Києва (Оп. КПЛ, 279, 301), *Печерьскій Забринецъ* (ліворуч від Неводницького стр., м. Київ) (Петров, 61).

Пор. м. *Печерск* (Куйбишевська обл. РРФСР) тощо.

Релятив на -ъск- від д.-р. *печеры*; у підземеллях майбутньої *Києво-Печерської* лаври містилися щ. ѣ келії ченців (ПСРЛ, II, 1962, 143). І. Ж.

ПИРАТИНЬ, м. («градъ»), в Переяславськ. землі; суч. м. *Пирятин* Пл на р. Удай; 1154, приде Гльбъ Гюргевичъ со множьствомъ Половецъ. к Переяславлю... Переяславци же бяшуться с ними крѣпко. и не оупсѣвъ же Гльбъ... ничтоже... и тогда же ида въз *Пирятинъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 342), *Пирятинъ* (т. ж., 1846, 147); як 1153, градъ *Пирятинъ* (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 200); 1552, на Удаю земля *Пирятиньскаго*, от-

чизна боярина Каневского Чайки (АЮЗР, VII, 1, 102); 1591—1592, *Пирятинъ*, або *Михайлове* (АЮЗР, VII, III, 297—299; Ник., Вишн., 6), на честь *Михайла Вишневецького* (Бочк., Луб. стар., 27); пор.: 1958, *Заріччя*, а кол. *Михайлівське* — околиця *Пирятин* (МЕ); *Piratyń*, *Michajłow* (Зг. dz., XXII, 86, 155); к. XVI ст. ~ 1627, А выше Коренки городъ *Пирятинъ*. Подъ *Пирятиномъ* пала в Удай (Уду) рѣчка Переводъ. А выше *Пирятин* на Удае (Удѣ) городъ Журавка (КБЧ, 1838, 96); 1613, *Piratyń Nowy*, назв. *Michajłow* (Лаз., Луб., 120); *Piratyń* (Зг. dz., XXI, 182); 1632, *Пирятинъ* (ѵ) (Воссоед., 1, 129); 30-ті роки XVII ст., *Peratın* (Ляск., 146); 1649, *Пиратин* (Воссоед., II, 264); 1658, *Перятинъ* (Сб., 18, 95); 1662, *Пѣратинъ* (Самовидец, 65); 1666, *Пирятинъ* (тут живе й Панка Чайка; МПК, 45); за польськ. панування також *Лопатино* (як належн. воеводі *Лопати*; Гор., 184); XIX ст., *Пырятинъ* (ПГ, 3); 1958, *Пир'ятин* (МЕ).

Похідні: 1552, земля *Пирятинская* (АЮЗР, VII, I, 102); 1638, *Пирятинский* пов. (Величко, IV, 136); 1649, сотня *Пирятинская* (Реестра, 247); 1699, подварки *Пирятинские* (Модз., Мал. род., IV, 577); 1713, *Иванъ Пирятинский* (Лаз., Люди, 30); 1719, *Пирятинский* замок (Модз., Мал. род., IV, 579); 1749, брама *Пырятынская* (я) (в м. Прилуки; Маркевич, О нар., 43); хх. *Пирятинщина* (на Гадяччині; ПГ, 27, 32); пор.: 1607, пос. *Ператинъ* в кол. Кременецьк. пов., суч. Тр (АЮЗР, VI, I, прилож., 342—344); *Пирятин* (вар.: *Ператин*, *Пиратин*, *Пир'ятин*) у Радехівськ. р-ні Лв і в Дубнівськ. Рв; с. і р. *Пиратин* у кол. Новомиськ. сотні, суч. Чрг (Новгородсв., 221, 234), сюди ж, очевидно, й с. *Пирятин* кол. Суразьк. пов. (Модз., Гути, 27) та ін.

Як: 1. (нар.-етим.) тут, мовляв, *пиряли* (кидали) через *тин* ворогів (МЕ); 2. У Радехівськ. р-ні Лв від ім. *Перата* «не в'яшеного значення» (Кордуба, 14); 3. того ж походження, що й *Пирогощань*; тобто є посесивом на *-j(ь) від д.-р. особового ім. *Пирата*, зменш. з **Пирогостъ* (пор.: *Воигостъ*, *Орогостъ* і под.), що, ймовірно, був видним боярином у Києві XI—XII ст. (Соболевский, Материалы и исследования в области славянской филологии и археологии.— Сб. ОРЯС. Т. LXXXVIII, 1910, № 3, 256; Ж. Ст., 1893, вып. IV, 460; Фасмер, III, 266; Стрижак, ППНП, 83 та ін.). О. С.

ПЛАВЪ, пос. чи р., в Галицьк. землі; тепер не простежується; можливо, pobl. суч. с. Онут Заставнівськ. р-ну Чрв; 1213, проидоша в Оноуць. и идоша в поле... поидоша вози н. къ *Плавоу* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 735); пор.: рр. *Плава* в пол. Рязанськ. землі (НЛСХС, 448); л. Гнилого Тікича л. Тікича п. Синохи л. Пд. Бугу (Похилевич, 388); *Pława* в бас. Уборті (SG, XIII, 765) і в кол. Смоленськ. губ. (SG, VIII, 277); *Плав* п. Ствиги п. Прип'яті (Машт., Дн., 145) Жт; потік *Плава* в бас. Дністра з однойменн. с. на ньому (СГУ, 427) та ін.

Семантичним способом від д.-р. *плавъ* (із **рлоц-* «текти»); пор.: укр. діал. *плав* «низький берег ріки, зарослий очеретом»; «багниста ни-

зовина»; «болото», «мул», «повінь», «вир, течія»; «плавучий острів, зарослий очеретом та ін. рослинністю» й под. (Jurkowski, 125); рос. діал. *плав* «болото» (детальніше див.: Толстой, 171—175; Мокиєнко, 164—167); польськ. діал. *pława* «острів; плавуча лука», в.-луж. «*pław*, *pława*» «предмети, що пливуть по воді», словен. *płavež* «острів» та ін. (Jurkowski, 125—126). Л. М.

ПЛЪСЬНЬСКЪ, м., в Галицьк. землі; суч. х. *Плїснесько* в складі с. Підгірці Бродівськ. р-ну Лв (Ратич, 25, 30); як кол. с. *Плоске* pobl. Києва (Сл. СОПИ, I, 20; IV, 83); 1188, Романъ же испросиса оу... Рюрика на Галичь... Рюрикъ же поусти с нимъ сна своего. и Славна Борисовича воеводу. Романъ же передъ своих. посла ко *Прѣсьньскоу* (къ *плѣсьньскоу*). да забдоуть *Прѣсьнескъ* (*плѣсьнескъ*) переди... Оугре же и Галичане заехаша и оу *Прѣсьнескъ* (оу *плѣська*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 661—662); 1232, Даниль же поиде со братомъ. и со *Влѣксандромъ*. *Плѣсьньскоу*... и. подъ Арѣбоузовичи. и... обрatisа во Володимѣръ (т. ж., 770); б. д., Всю ночь съ вечера бусови врани възграху у *Плѣсьньска* (в Катеринівськ. сп.— *Плѣньска*.— Л. М.) (Сл. СОПИ, I, 20; IV, 83; підстав для ідентифікації з найменуванням м. Галицьк. землі бракує, хоч її спроби й відомі; див.: Барс., 163; Сл. СОПИ, IV, 83—84).

Можливо, релятив на -*ьск-* від д.-р. гідроніма **Плѣсьнь* (і); пор.: потік *Плєсний* у Сколівськ. р-ні Лв; р. *Плесна* кол. Городецьк. вол., зафіксован. в Путівльськ. «писцовій» кн. 1594 р. (Котков, 67—68); рр. *Плиска*: 1. л. Борзни бас. Десни; 2. в бас. Ірпєня п. Дніпра, на рій с. *Плєсецьке* Васильківськ. р-ну Кв; 3. в бас. Турії п. Прип'яті (СГУ, 429); рр. *Плиса* (дві) бас. Березини (ТТ, 202); р., тер. й м. *Plisni* в Польщі, перші фіксації з Х ст.; м. й тер. (сербо-луж.) *Plisnia* на р. *Plisy* (Pleisse; St. SS, IV, I, 149), а також *Божьськъ* (від гідроніма *Богъ*), *Кѣрьськъ* (пор. р. *Кѣръ*), *Слѣцьськъ* (від *Слѣчь*), *Сновськъ* (р. *Сновъ*), *Шисекъ* (від *шиа*) та ін. Як від апелятива *плѣсьнь* «пліснява, гниль» (Роспонд, Стр., 67; St. SS, IV, 149). Л. М.

ПОБОЖЬЕ, місцевість, понад *Пд. Бугом*; суч. *Надбужжя*, *Побужжя*; 1257, Даниль... посла Деонисія Павловича. взА *Межибужье*... воевахоуть. люде Данилови же и Василкови Болоховъ. а Лвови *Побожье* и люди Татарський (и ~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 838).

Похідні: *побожане*, жителі *Побожья*: 1682, господарь волоский, зогнавши волости немеровские и устьхъ *побожанъ*, будоваль собѣ дворъ у Цекийновцѣ. на семь боцѣ Днѣстра (Самовидец, 155—156).

Іменник на *-*ьj(е)* від назви р. *Богъ* (див.) за допомогою преф. *По-* Л. М.

ПОГОРИНА, обл. («волость»), понад р. *Гбрїнь* п. Прип'яті; охоплювала мм. Бужеськ., Шумськ., Тихомль, Выгошевъ, Дорогобужь, Гноиница (Ук. ПСРЛ, II, 73) тощо; тепер це частково: Рв, Тр й Хм' (верхів'я бас. *Горині*); 1097, брата ти оубилъ (*А*)рополка и тебе хоче оубити. и зайти волость твою. Туровъ и Пинеськъ. и Берестіє. и *Поборину* (*Погорину*) (1377 р.,

ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 263); 1150, Изаслав же тогда ида заяд *Погорину*; и попроси ми оу оша *Позорины* (т. ж., 328, 329), *Погорину* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 403); 1139, дошедше *Погорины* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. сп. к. XV в., 35); 1150, *Погорину* (т. ж., 48), а прси ми... *Позорины* (к. XVI ст., ПСРЛ, VIII. Воскр. лет., 49).

Похідні: 1155, но се ти вольсть даю Дорогобуж и Пересопнищу и всѣ *Погоринские* городы (ПСРЛ, XXV, 62); 1156, Дорогобужь, и Пересопнищу, и всѣ *Погоринскія* городы (ПСРЛ, VII, 65).

Префіксальне (за допомогою **По-**), фемінізоване (-а внаслідок узгодження із словом «вольсть») утворення від гідроніма *Горинь* (як серб. *Горина*, *Слатина* й под.) (Роспонд, Стр., 32), змодельоване за балт. (?) зразками; пор. нп: лит. *Panapgen*, *Rapemipe*, білор. *Пожижма*, *Порозово*, укр. *Посвіреж* тощо. А. К.

ПОДЕС(Ь)НЬЕ, обл., понад р. *Десною* п. Дніпра; суч. *Наддесіння*, *Подесіння*; 1147, вибъгоша посадничи Володимери. Изаслави. из Ватичь... и **Ѡ**тоуда иде... заємъ вси Ватичи и Добранескъ и до Воробинь *Подеснье* Домагощъ и Мценескъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 342).

Похідні: 1156, Володимиричь... *заяд* оу негѡ все городы *Подеснескыя* (т. ж., 484); 1155, городы его *Подеснеския* (XVI ст., ПСРЛ, XXV, 61); 1156, городы *Подесньскіе* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII, 64), *Подеснеския* грады (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 304).

Іменник на ***-ь(је)** від гідроніма *Дес(ь)на* (див.) за допомогою преф. **По-**; пор.: *Посемье*, *Польсье*; *Покъття*; сюди ж *Заволожье*, *Межибожье* (див.), *Прикарпаття* й под. А. К.

ПОДОЛЬЕ, р-н («градъ») давн. Києва, в долині на п. б. Дніпра, між гирлом р. Почайни й схилами гір Старокиївської, Замкової, Хоревичі й Щекавиці; суч. *Поділ* (Київ, 483); 945, бѣ бо тогда вода текуци. въздолъ горы Киевскыя. и на *подольи* не сѣдаху людѣе (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 55); 1124, пожаръ великъ Киевѣ городѣ. *яко* погорѣвшю ему мало

не всему. по два дни по *Подолью* и по Горѣ (т. ж., 293); 1145, *Кыѣвъ* погорѣ половину *Подольна* (т. ж., 312); 1147, и возложише и на кола везоша и на *Подолье* (т. ж., 318); 945, возлѣ горы Киевскыя. и на *Подолѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 14); 1124, бездожгье. то погорѣ *Подолье* все (т. ж., 288); 1147, и на *Подолье* на торговце (т. ж., 353); 1150, а друзии почаша... дру-

жину е перевозити сю сторону в *Подолье* (т. ж., 402); 1161, нача Изаславъ полкы рѣдити съ братьею. и dospѣвъ иде къ *Подолью* (т. ж.,

515); 1171, и грабиша... весь гра *Подолье* и Гору. и монастыри (т. ж., 545); 1069, и погоре *Подоліе* (НЛ, I, 17), погорѣ *Подолье* Киевѣ (т. ж., 20); 1111, погорѣ *Подоліе* Києва (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 22); 1124, И погорѣ въ Киевѣ *Подоліе* все (т. ж., 25), и возложиша и на кола и везоша и на *Подоліе* (т. ж., 42); 1160, къ *Подолію* (т. ж., 74); 1170, градъ, *Подоліе* и Гору (т. ж., 84), не токмо бо едино *Подоліе* взяша, но и митрополію святую Софію разграбша (т. ж., 108); 1651, *Подолное* мѣсто (Грабянка, 106—107); 1689, *Нижній городѣ* (УАЗ, I, 1926, 19); 1699, *Подолѣ* (т. ж., 24); 1718, *Подолѣ-Кіевѣ* (Дн. Марк., 7).

Похідні: 1202, и ѡтвориша ѣму *Кыяне* ворота *Подольская* в Копыревѣ конци. и вѣвѣха в *Подолье* (ПСРЛ, I, 1962, 417), и ѡтвориша ему *Кыяне* ворота *Подольская*, въ Копыревѣ конциѣ, и вѣвѣаша въ *Подоліе* (ПСРЛ, VII, 107).

Пор.: с. *Подолѣ* (пізн. Фрузинівка, нижче с. Ораного Іванківськ. р-ну Кв) (Психилевич, 120); 1974, ур. *Поділ* в сс. Біївці і Хохітѣва Богуславськ. р-ну Кв (Анк.); оз. *Подільське* в межиріччі Сули й Хоролу (Швецъ, ГПУ, 73); 1974, став *Подольський* у с. Кривошійці Сквирськ. р-ну Кв (Анк.).

Іменник на ***-ь(је)** від д.-р. *подоль* «нижня частина міста, міський район; місця, розташовані в долині річки» (Кочин, 246); пор.: укр. *поділ*, *поділля* «низовина, долина» (Тутк., 160); рос. діал. *подолья* «низьке, низовинне місце, низовина, особливо поблизу річки або мочара» (Машт., Мат., 84), *подол* «низкое болотистое место» (Мельниченко, 151). І. Ж.

ПОДОЛЬСКАЯ, земля, суч. *Поділля*, охоплює тер. між Дністром і Пд. Бугом (див. також *Понизье*); 1150, приде Изаславу вѣсть, оже Володимиръ перешель Болохово, идетъ мимо Мунаревъ къ Володареву [В Ермолаївськ. сп. на полі зазначено: *болоховъ, мунаревъ в подольской* землі.— Л. М.] (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 50); 1481, Перекопський царь Мингирей воевалъ *Подольскую* землю королеву (XVI ст., ПСРЛ, IV, 1848. Новгородск. 4-я лет., 134); б. д., а Корьядовы дѣти: Александръ, Коньстантинъ, Феодоръ, тѣ всѣ бездѣтны, извелися въ *Подольской* землѣ (т. с., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 256); 1241, По плѣненіи Киевскомъ... пойдѣ безбожный Батій на землю Волинскую и *Подольскую* (XVII ст., т. ж., 1843. Густ. лет., 339); 1375, *подольскою* землі (ССУМ, II, 167); 1386, Князь Василей Дмитреевичъ приѣже изо Орды в *Подольскую* землю, к Петру Воеводе (XVII ст., ПСРЛ, XXVIII. Летоп. св. 1497 г., 85); 1351, князѣта Korjatowicyz... z dozwoleńiem wielikoho kniazia Olgierda... y s pomocziyu litowskoju poszli w Podolskuju zemli. A w tot czas w Podolskoju zemli ne byt ni odyn horod ni derewom rublenny, ni kamenem budowany (XVII ст., ПСРЛ, XXII. Хр. Быховца, 139); 1524, Турки и татарѣ Львовскую, Сълуцкую (Сапоцкую), Белзскую и *Подольскую* землю окупные звоевали и неоплаканую школу по всей Руси Подгорской учинили (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 76); 1672, *Подольскую* землю (Самовидец, 274).

Похідні: на *Подольскихъ* и Украинскихъ границахъ (1730 р., Величко, I, 157), въ воеводствахъ Киевскомъ, Браславскомъ, Чернѣговскомъ, *Подолскомъ* (т. ж., IV, 97); въ воеводствахъ: Рускомъ, Киевскомъ, Волинскомъ, *Подольскомъ*, Браславскомъ, Чернѣговскомъ (т. ж., 98); 1454, Жигимонт Кестутовичъ... Ли-

товское, Смоленское, Полоцкое, Киевское, Подольское, Витебское, Мстиславское князства русские опановал (т. ж., 85); 1399, князь великий Витовтъ Кестутьевичъ Литовскій събра воя многы... и Литва, и Нѣмци, и Ляхи, Жемоть, Татарове, и Волохи, и Подоляне, съ ними же бѣ числомъ князей 50 (XVI ст., ПСРЛ, IV, 1848. Новгородск. 4-я лет., 103); 1489, По многомъ плѣненіи земель нашае отъ Татаръ, посла противу ихъ Казимѣръ сына своего Юана Олбрахта, иже совокупися со Русю и Подоляны (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 360); 1564, А в обоих полкѣх... было Литовскихъ людей землян и Волынцов и Подолян и Жемойти... с пядесятъ тысячъ (т. с., ПСРЛ, ХХІХ. Продолж. Александроневск. лет., 340); 1401, города Подольские (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 72).

Релятив на -ьск- від д.-р. *подолье* «долина; підгір'я; низовина понад берегом річки» (Срезневский, II, 1043); фіксація 1150 р. і 1241 р. як пізн. вставка (Молчановский, II—12); пор. *Понижье* (див.). Л. М.

ПОДОЛЬСКЫЕ, ворота. в давн. Києві, в Копиревім кінці; в р-ні перехрестя суч. Вознесенськ. узвозу й вул. Глибочицьк. (Толочко, ДК, 84); 1202, і отворица їму Кылане ворота Подольская в Копыревѣ концѣ. и въѣха в Подолье (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 417), ворота Подольская в Копыревѣ концѣ (ПСРЛ, ХХV. Моск. летоп. св. к. XV в., 100); 1201, врата Подольская въ Копыревѣ концѣ (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, X, I. Патриарш. лет., 34); 1202, ворота Подольская въ Копыреве концѣ (XVI ст., т. ж., 142), ворота Подольская, въ Копыревѣ концѣ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 107).

Релятив на *-ьск- від хороніма *Подолье* (див.). І. Ж.

ПОДЪГОРЬЕ, обл., ч. Галицьк. землі, прилегла до пн.-зх. схилів Карпат; суч. *Підгір'я*; 1235, Миханлови же стоющоу на *Подъгораи* (*подъгорьи*). хоташо снѣтисѣ с Кондратомъ. и ожидающо Половецъ со Изаславомъ. Половци же придоша в землю Галичкоую... возвратишасѣ. то слышавъ Миханль. возвратишѣ в Галичь. а Кондратъ побѣже до Ляховъ (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 775); 1245, Вышата воева *Подъгорье* (*подгоріе*) (т. ж., 795). Также и въ Сармаціи... Поляне, Древляне, Сѣвери, Кривичи и проч., или якоже и нынѣ, Москва, Бѣлая Русь, Волынь, Подоля, Украйна, *Подгоря* и проч. (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 236); 1593, зо всехъ земель и поветовъ земли Волынской, с Подоля, с *Подгоря*, з Руси, из Литвы, зе Лвова, с Києва, с Премышля, с Пинска (т. с., ПСРЛ, ХХХІІ. Баркулабовск. лет., 180); 1655, А войска коронные уступили за Богъ, а иинные в Полщу повернули, и... колѣ *Подгоря* держалися (Самовидец, 40); 1350, на *Подгореве* всѣ краины полские, межѣ Саном и Вислоу лежачне, вшир и вдользъ звоевали аж до Тарнова и за Сендомир (XVIII ст., ПСРЛ, ХХХІІ. Прил.: О плондрованю руского панства отъ литвы и пораженіи их, 213); 1527, полону... з Руси, Подоля и *Подгоря* 80 000 отгромили (т. с., ПСРЛ, ХХХІІ. Хр. Лит. и Жмойтск., 107);

1657, И такъ потягши *Подгорямъ* за Самборъ, и тамъ злучилися з войсками венгерскими а напотомъ и з шведскими и пустошили Полщу ажъ по самыя Прусы (*Самовидец*, 47), от *Подгуря* орды зайшли (т. ж., 48); 1672, татаре загоняи ходили на *Подгор'е* (т. ж., 116); 1759, *rojechatem w Podgórzu* (АЮЗР, III, III, 698); 1682, *wwożenia soli z Podgórza* (АЮЗР, I, IV, 61); фолькл.: Нема пары ни въ Кордонѣ, ни въ нашѣмъ *Поддѣбрью* (Гол., Нар., III, отд. II. Думы и думки, 220), Ой ѣхавъ Козакъ, ой ѣхавъ молодъ, *Зъ Поддѣбрья* на Подолье (т. ж., II, 580), Турки, Татаре *Поддѣбрья* взяли, В полонъ забрали, доловъ погнали (т. ж., III, отд. II, 130); обл., пор. на Балканахъ: *Podgorie* (submontana), біля підніжжя головного пасма Динарскихъ гір; *Podgotie*, в Хорватіи, *Podgotie*, в Славоніи (St. SS, IV, 167—168).

Похідні: 1267, Лев Данилович... сам в русских князствах, Подляском, Волынском, Киевском, Звиногородском и *Подгорском*, гдѣ Львов мѣсто з двома замками на свое имя заложил... взявши Галичь широко и велможне пановал (XVIII ст., ПСРЛ, ХХХІІ. Прил., 209).

Семантичним способом від д.-р. апеллатива *подъгорье* «місце біля гори, по схилу гори» (*подъгоріе*) (Срезневский, II, 1054—1055). Л. М.

ПОЛѢ: І. степи («поло», «станы», «страны») вздовж сх. й пд. околиці руської ойкумени, відвідувані кочовими нар.; 968, Придоша Печенѣзи на Руску землю первое... то слышавъ Стославъ... и приде Киеву... и прогна Печенѣги в *поли* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 65—67); 1103, и придоша [русскі воїни.— О. С.]...
м

ниже порогъ. и стаща... въ Хортичѣ островъ и всѣдоша на конѣ. и пѣши из людеи выше. идоша въ *поле*. д. дни. и придоша на Сугтѣнъ (т. ж., 278), в *поле* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 253); 1144, и пробѣже [Іван Ростиславич.— О. С.] сквозъ полкъ к Дунаю и *Ѡтоуда* *полямъ* прибѣже ко Всеволодоу. Киевоу (т. ж., 317); 1159, Иванъ же... ѣха в *поле* къ Половцемъ.
х

и шедъ с Половци и ста в городехъ Подунанскы (т. ж., 497); 1161, Стославъ не иде и-Щернигова. и поѣха противу Половцемъ во *поле*... и побѣже Изаславъ. а Половци бѣжаша в *поле* (т. ж., 514); 1174, Игорь Стославичъ. совокупивъ полкы свои и ѣха. в *поле* за Вортсколь... и стрѣте Половцы (т. ж., 568); 1214, *Ѡтоудоу* [кн. Данило Романович.— О. С.] придоша в Оноутъ. и идоша в *поле*...и къ Плавоу (т. ж., 735); 1226, идетъ Мьстиславъ в *поле* (т. ж., 747); 1237, ишедшо же Ростиславоу во *поле* (т. ж., 777); 1259, и не оупсѣвше ничтоже [татары.— О. С.] вратишасѣ во станы (въ страны) своѣ. рекше в *поле* (т. ж., 842); 1240, Батьеви погнавшу до Дуная. И стоя ту три лета, и воевавши до Володавы, возвратишасѣ в *Поле* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, ХХХІІІ. Холмогорск. лет., 68); 1160, идоша на Половцы въ *поле* за Донъ далече (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. или Никоновск. лет., 34); 1479, придоша ис

Поля два царя Мердоулат с сыном своим Бердоулатом да брат его Айдар, дети царя Ачи Герия Крымского (т. ж., 124); 1494, приде из Волох... Субата-Плещеев, а ис Крыму Константин Заблоцкий, а шли *Подем*, и грабили их на *Поле* татарове ордынские казаки (т. ж., 128); 1497, князь великий Иван Васильевич послов своих в Крым... с Москвы отпустил *Подем* (т. ж., 132); 1506, [він же.— О. С.] *Подем* послал... рать х Казаки (т. ж., 134); 1546, прислаша татарове от черкас челом к великому князю, чтобы... велел им город поставити от Путимля в *Поле* (т. ж., 136); 1554, приде крымский царь на *Поле*... помышляя, как бы извоевати украину и пригородки великого князя (т. ж., 138); 1599, послав царь Борис Федорович на *Поле* ставити города Борисова (ост. чв. XVII ст., ПСРЛ, ХХХІ. Мазуринск. лет-ц, 147).

Семантичним способом від апелятива *поле* (в основі той же корінь, що й у д.-р. *полюи* «пустий»). О. С.

П. ч. Чернігівськ. землі вздовж Десни; (1965 р.) суч. *Степівк* (МЕ) Менськ. р-н Чрг; 1159, Изаслав же ...туписа в *поле*. а Половци идоша домовъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 350); 1147, и посажа посадники свои Глѣбъ Гюргевичъ по Посьюмъ за *подемъ* (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 356); 1160, Изаславъ же с Половци. *Ѡвхаша* в *поле* (т. ж., 606). Див. *Поле* I. А. К.

ПОЛОВЬЦИ, країна («страна»), де кочували *пóловці*, вона ж *Половецьская* (див.) земля, *Половецьское* (див.) поле; 1174, *бѣгала*... ово в Галечъ. ово Оугры ово в РАЗань. ово в *Половцихъ* (*половцехъ*) (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962.

Ипат. лет., 567); 1185, Игорь же Стóславичъ... башеть в *Половцехъ*... боудуоще же емоу в *Половцехъ* (т. ж., 649); б. д., Тѣми тресну земля, и многи с т р а н ы [розрядка наша.— О. С.] — Хинова, Литва, Ятвязи, Деремела и *Половци* сулиця своя повѣргоша (Сл. СОПИ, IV, 141). Вар.: земля Половецьская, поле *Половецьское*, *Поле*; *Половѣщина* (суч. літер.); *Дешт-і-Кипчак* (Кудряшов, 124).

Похідні: валь *Половецькши* (див.); 1571, *Половецкіе* лески, на р. Сосна бас. Сіверськ. Діняч (Беляев, 10); XVII ст., с. *Половецка* кол. Білоцерківськ. староста над р. Россю (Воссоед., I, 40); 1770, сл-ка *Половѣщина* кол. Протовчанськ. паланки над р. Орілля (Голобуцький, 220).

Семантичним способом від етноніма *Половци* (пор. 1055, приходи Болуш с *Половци* и сотвори Всеволод миръ с ними; ПСРЛ, ХХVI. Вологодско-Пермск. лет., 43), що є формою мн. від *Половць*, утвореного за допомогою суф. -ць від *полови* «білуватий», рос. «изжелта белый», «половий», «у білих плямах» (Срезневский, II, 1130); «блідий, блідо-жовтий» тощо (Преображенский, 814—815); «жовтий, кольору стиглого жита» (Грінченко, III, 285—286); «сивий», відповідно *Половци* — за кольором шапок, які начебто вони носили; пор.: *каракалпáки* і *чóрні клубу́ки* «чорні шапки»; *карапапáхи* «чорні папахи» (різновид шапок); *кизилбáши* «червоні голови», тобто шапки (Кримський, Тюрки, II, 158—159);

«блідаво-жовтий, солом'яно-жовтий» (етнонім за кольором волосся цього народу) (Сл. СОПИ, IV, 141); «сивий» (звідси назва головної *половецкої* орди; пор.: нім. *Blawen, Blawen* «сині, голубуваті», серб. *pláv* «синій, голубий; світлий, блідо-жовтий»; укр., інколи щодо волів, «голубуватий»; див. Соболевский, Неск., 175); пор. *кòк-тúрки* орх.-енісей. написів; як переклад тюрк. *куман/кубан* «синій» (Сл. СОПИ, IV, 143). Див. *КѠманьская*(на), країна. О. С.

ПОЛОВЬЦЬСКАЯ, земля (рідше, орда), зайнята *пóловцями*; в XI—XII ст. причорноморській степи між Волгою й Дунаєм (Кудряшов, 124); 1116, Ярополкъ ходи на *Половецкую* землю. к рѣцъ зовомѣи Донъ... и ꙗ города възаша *Половецкыѣ*. Галинь. Чешуевъ. и Сугровъ. и приведе с собою *Ясы* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 291); 1238, Батыи... поиде в землю *Половецкую* (т. ж., 522); 1152, Ярославичъ Рос-

тиславъ. с браею и с РАЗанци. и с Муромци. поидоша съ Гюргемъ. а не *Ѡрекоша* ему. тако же и *Половци*. и *Ѡперлюеве*. и Токсобичи. и вса

Половецкая (*половецкаа*) земля. что же и mezi Волгою и Днѣпромъ и поидоша туда на Ватичъ (~1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 455); 1224, Приде неслыханаю рать. безбожнии Моавитане. рекомыи Татаряне. придоша на землю *Половецкую*... и придо [руські війська.— О. С.]

к рѣцъ Днѣпроу. ко островоу Варяжкомоу. и приѣха тоу к нимъ. вса земля *Половецкая* (т. ж., 740—741); 1237, Батыеви же. вземшо Козлескъ. и поиде в землю *Половецкую* (*половецкую*) (т. ж., 781); 1152, Ростиславъ Ярославичъ Рязанский... и *Половци* с нимъ мнози... mezi Волги и Днѣпра (XV—XVI ст., ПСРЛ, ХХIII. Ермолинск. лет., 39); 1224, придоша язъци незнаемий... Моавитянь рѣкоміи Татари... ихже тако Урмены зовуть, а друзии Печенѣзи... мнози страны поплениша: Ясы, Обезы и Касоги; придоша на землю *Половецкую*... Они же [руські війська.— О. С.] отпустиша послы ихъ, ту приде к нимъ вся земля *Половецкаа* (т. ж., 69—70); 1237, Батый же... иде в землю *Половецкую* (т. ж., 76); 1380, Мамаи собра...

силу безъбъжноу Татарскю и всю землю *Половецкую* (1519 р., ПСРЛ, XVII. Супральск. сп., 41); 1116, Ярополкъ ходи на *Половецкую* землю к рѣцъ Дону... и города поима *Половецкие* Галинь, Чешуевъ, Сугровъ (1-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, ХХV. Моск. летоп. св. к. XV ст., 27); 1152, *Половецкаа* земля... mezi Волгою и Днѣпромъ (т. ж., 56); 1203, Прииде... Рюрик и Олговичи, и латыни, и со всею *Половецкою* землею, и взя Киев (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, ХХХIII. Холмогорск. лет., 57); 1224, на землю *Половецкую* (серед. XVI ст., ПСРЛ, ХХIV. Вологодско-Пермск. лет., 66); 1139, *Половецкая* земля (XVI ст., ПСРЛ, ХХ, I. Львовск. лет., 106); 1226, *Половецка* земля (XVII ст., ПСРЛ, ХХVII. Никаноровск. лет., Прилож., II, 156); б. д., Почнемъ... повѣсть сію отъ старато Владимера до нынѣшняго Игоря, иже... наведе

своя храбрія плъки на землю *Половьцькую* за землю Русьскую. Трещать копіа харалужныя въ полѣ незнаемъ среди земли *Половецкыи* (Сл. СОПИ, IV, 140). Вар.: страна *Кѣманьская*, поле *Половьцьское*, *Поле* (див.); *Дешт-і-Кипчак*, *Половѣщина*.

Похідні: 1770, сл-ка *Половетицина* кол. Протвчанськ. паланки над р. Орлілю (Голобуцький, 220); тут у XIII ст. проходив *Половецкий* вал (див. *Половьцьскыи*).

Релятив на **-ьск-** від етноніма *Половѣци* (див.). О. С.

ПОЛОВЬЦЬСКОЕ, поле; тер., де кочували *пѣловци*, які в XI—XII ст. займали причорноморські степи між Волгою й Дунаєм (Кудряшов, 124); 1207, ста *ѣ* города Проньска... и роставла полкы... КостАнтину... на горѣ. а Юрославу с Переяславци *ѣ* врата Дѣду... третьяю

врата. а самъ кнѣ великыи. ста за рѣкою с полѣ *Половецкаго* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 431—432); 1223, приидоша *языци* незнаемн... Моавитане. рекомни Татарове... Татары.

а инѣ глѣть Таурменѣ. а друзиѣ Печенѣзи... И приидоша на землю *Половецкѣю*... *Половци* же... побѣгоша. да рѣкы Днѣпра... и в *лѣкѣ* морѣ... Бгѣ. хотѣ а погѣбити безбожныа сны Измаиловы. *Коуманы*... побѣдиша ѣ Татари... и приидоша всю страну *Коуманьскѣю*... а Котань... прибѣгоша. идѣже зоветсѣ *валъ Половецкыи* (т. ж., 503—504), вси люди и кнѣзи [руські.— О. С.] ...поидоша ... в поле *Половецкое* (т. ж., 506—507); 1224, в поле *Половецкое* (*половецко*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 742), *половецкое* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 57), *Половецкое* (XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 89); б. д., Хошу... копіе приломити конецъ поля *Половецкаго*. Почнутъ наю птнци бити въ полѣ *Половецкомъ* (Сл. СОПИ, IV, 140). Они бо взялися... со земли Русскыя на поля *половетции*; буря соколи снесет из земли Залѣтскыи в поле *Половецкое* (т. ж., 130). Вар.: земля *Половьцьская* (див.). *Поле*, страна *Кѣманьская* (див.), *Дешт-і-Кипчак* (Кудряшов, 124); XVI ст., поле *Татарское* (Сл. СОПИ, IV, 130); суч. літер. *Половѣщина*.

Релятив на **-ьск-** від етноніма *Половѣци* (див.). О. С.

ПОЛОВЬЦЬСКИЙ, вал; як суч. *Надорільськ.* вал уздовж р. *Орелі* та її пр. Берестової, де 1731—1733 зв. створено т. зв. *Українську оборонну лінію* (Ляс., Русск., 79; див. *ѣкраина*); 1223, *языци*... и зовут ѣ Татари. а инѣи глѣють Таурмены. а друзиѣ Печенѣзи... многы страны поплъниша *Ясыѣ Ѡбезыѣ Касогиѣ и Половецѣю*... множество избѣша... проидоша то ти Таурмению всю страну *Кѣманьску*. и придоша близъ Руси. идеже зоветсѣ *валъ Половецкыи* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 445—446), *Половецкыи* (т. ж., 1846, 189), *языци*... Моавитянѣ, рѣкомі Татари... их же тако Урмены зовутъ, а друзиѣ Печенѣзи... мнози страны поплѣниша: Ясы, Ѡбезы и Касоги; приидоша на землю *Половецкую*, *Половци* же... бѣжаша... по Дону в лукоморіа,...

до рѣки Днѣпра. А Кѣтякъ князь *Половецкыи*... прибѣже, идѣже зоветсѣ *валъ Половецкыи* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXI, 69), Татарове... приидоша... на землю *Половецкую*... *Половци*... побѣгоша... до рѣки Днѣпра... по Дону и в луку моря... Богъ же отмщеніе створи над безбожныи *Коуманы*... побѣдиша их Татари... приидоша всю страну *Кѣманьску* и... близъ Руси. А Котякъ, *Половецкыи* князь... прибѣгоша, идѣ же зоветсѣ *валъ Половецкыи* (1-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. лет. св. к. XV в., 118—119), *Половецкыи* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV, 88), *валъ Половецкыи* (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 67), *Половецкыи* (1-ша пол. XVII ст., ПСРЛ, XXIV. Пискаревск. л-ц., 83), Татарове... приидоша на землю *Половецкую*... *Половци*... бежаша... А Котякъ, князь *Половецкыи*... прибѣжаша, идеже... *валъ Половецкыи* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I, 152) тощо.

Релятив на **-ьск-** від етноніма *Половѣци* (див.). О. С.

ПОЛОНАМ, р. л. Стиру п. Прип'яті (Барс., 164); як п. Черногузки л. Стиру, обл. суч. нп Угринів і Шкльинь Горохівськ. р-ну, Вигуричі й Голишів Луцьк. р-ну Вл (СГУ, 435); 1149, поиде Володимерь из Галича... и пришедъ ста. на *Полони*. межѣ Володимеромъ и Луческомъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 391).

Як від: 1. *полонина* «лука, дуг» (пор. д.-р. *болонье*; див. *Полонина*), суч. «гірська рівнина» (Никонов, КТС, 337; Роспонд, Стр., 23); 2. *полонъ* «повний» із д.-р. **plъnъ*, ст.-сл. *пльнь* (Фасмер, III, 312), що пізн. форми заперечують; пор.: *Polopka* (SG, VII, 529); 1571, *Полона*, *Полонная* (АЮЗР, VIII, VI, 325); 1609, *Полонка* (АЮЗР, VIII, VI, 395); 1887, *Полонка* (Забелин, 19); с. *Полонка* Луцьк. р-ну Вл й р. *Полонка* (*Полонный*) у Пл (СГУ, 435).

Семантичним способом від тієї ж основи, що й поширене на Поліссі *полоня* «відкритий простір, який не поріс деревами і кущами» (Толстой, К проблеме, 51). А. К.

ПОЛОНИНА, місцевість, в р-ні Угорських гір (див. *ѣгорьскыи*; суч. *Карпати*); 1263, иде Воишелкъ. до Галича. к Данилови. кнѣзюу и Василкови. хотѣ *приятн* мнискки чинъ... потомъ иде в *Полониноу*. ко Григорьевѣи в манастырь (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 859).

Семантичним способом від д.-р. *полонина* «долина» (Сташа въ *поло(ни)нѣ* Йзли = гр. 'εὐ τῆ κοιλάδι) (Срезневский, II, 1136); пор.: ц.-сл.-р. *планина* «гора, покрита лісом» (Батью же ко Угорскимъ *планинамъ* бѣжашу) (т. ж., 953), ст.-укр. *полонина* «гірське пасовище» (пор. 1395, ... szelo... Kruselnicu... z lisci u s polenipatu [!]) у з нувату; 1424, а тоє село... имѣють на(м) давати подлу(г) пра(в) волоско(г)... доходы... с *по(л)нинѣ* (ССУМ, II, 184); суч. укр. *полонина* «гірська рівнина, пасовище на верхинах гір», болг. *планина* «гора», с.-х. *планина* «гора; лісиста гора»; сюди ж, гадають, і топоніми: *Planta*, зафіксован. Географом Равенським в землі *Careneola*, суч. Країна в Югославії (*Kraina*) (Staszewski, 343); м. *Полонне* Хм (пор. д.-р. *болонье*) (Никонов, КТС, 337) та ін. О. С.

ПОЛ(О)НЫИ, м., бл. лугу Хоморського, в Волинськ. землі (Барс., 164); тепер м. *Полбине*, райцентр Хм на р. Хоморі; 1169, и вхаша за *Кыѣвъ воевати*. и приѣхаша к *Полному* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 358); 1172, Глѣбъ...

приѣхаша къ *Полоному* къ стѣи Бѣѣ. къ граду Десаѣнньному (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 556); 1195, Рюрикъ... да емоу [Роману. — А. К.] *Полони* и поль тѣртака Корьсоуньского (т. ж., 688); 1196, Романъ же восла люди своѣи в *Полони*... слышавъ же Рюрикъ. аже ис *Полоного*. ехавше воевали волость (т. ж., 697); 1234, Данилъ же оувѣдавъ. изиде на нѣ. из Галича. оугони и во *Полономь*. и иша и в лоуѣзъ Хоморьскомъ (т. ж., 771—772); 1196, да емоу *Полоно* и полторка Рускаго (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 104);

Семантичним способом від д.-р. *полонина* «лука, луг» (також *болонь*; суч. *полонина* «гірська рівнина») (Никонов, КТС, 337; Роспонд, Стр., 74); як *полоня* «відкритий простір, який не поріс деревами й кушами» (Толстой, К проблеме, 51). Див. *Полонина*. А. К.

ПОЛЬСЬЕ, обл., ч. суч. Білорусії (Мінська й Брестська обл. БРСР), а також пн. України (Вл. Рв, Жт, Кв); 1274, Мьстиславъ же башеть не прѣтѣглъ. но шель... *Ѡ* Копыла воюю по *Польсью* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 873), пор. сс. (6) *Польсье* в БРСР.

Іменник на *-ь(е) від д.-р. *лбсъ* за допомогою преф. **По-**. А. К.

ПОНИЗЬЕ, тер. по середн. течії Дністра та ч. пр.: Ушиці, Смотровича, Збруча й Серету; пор. суч. *Поділля*; 1226, Мьстиславъ дасть Галичь королевичю Андрѣви. а самъ взѣ *Понизье* (*понизіе*). *Ѡ*тоудоу иде к Торьцкому (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 750); 1227, ты возми Галичь. а азъ *Понизье* (*понизіе*) (т. ж., 752); 1229, прислаша Галичанъ рекуще яко Соудиславъ шель естъ во *Понизье*. а королевичъ в Галичи ошталъ (т. ж., 758); 1240, Доброславъ же во княжилъса бѣ. и Соудичъ поповъ вноукъ. и

грабаше всю землю. и вше во Бакотоу. все *Понизье* приѣ... Григорья же Васильевичъ собѣ горною страну Перемышльскою мышлѣше одержати (т. ж., 789); пор. пізн. *Подолье* (суч. *Поділля*).

Іменник на *-ь(е) від д.-р. *низъ* «місце, що міститься нижче інших» (Срезневский, II, 448—449) за допомогою преф. **По-**; протиставлення *низовинной* місцевості гірській (Карпатам і Передкарпаттю); пор.: *Понизье* і «горная страна Перемышльская» у літоп. фіксації під 1240 р. Л. М.

ПОНТ(ЬСКОЕ), море, бас. Атлантич. океану; суч. *Чорне*; 1224, до *Поньского* моря (XIII ст., НЛСХС, 215); б. д., полунощныя страны и западн[ыя]... Воспорни. Меоти (меотии)... Гарьмати (сармати). Тавріани (таврилли; в Георгія Амартола *Тавриани*)... Словъне... до *Понетьского* моря... в Аѣетовѣ же части съдѣтъ Русь. Чюдъ. и вси языци... (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 3—4), Воспоріи, Меоти... Сармати, Тавріани, Скуѣія... Словъне... до *Понетьского* моря (т. ж., 1846, 2); 941, Иде

Игорь на Греки... и почаша воевати Виѣфанскія страны и воеваху по *Понту* (т. ж., 1962, 43); 1223, языци... и зовуть ю Татары... и поплѣнѣтъ всю землю. *Ѡ* востока до Ефранта. и *Ѡ* Тигрь до

Понетьска мора (т. ж., 445—446), до *Понетьскаго* (т. ж., 1846, 189); б. д., Воспоріи, и Меоти (меотии)... Сармати (сармати), Тавріани (тавриани), Скуѣія... Словъне... до *Понетьскаго* (да *поньскаго*) моря (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 261), море Варяжское, и по тому морю внити до Рима, отъ Рима... ко Царюграду, а отъ Царяграда пріити въ *Понть* море... въ *Понтьское* (*понтиское*) море... се же море словеть *Русское* (т. ж., 265); 1223, до *Понтьского* моря (т. ж., 129); 1242, отъ моря Варяжскаго и до моря *Понтьского*, и до моря Хупожьского (т. ж., 151); 1223, до *Понтийского* моря (ПСРЛ, I, 1846. Троицк. лет., 216); 941, по *Понту* (XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 5; ПСРЛ, XXV, 347), до *Понтьского* (т. ж., 69; XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. лет. св. к. XV в., 118 та ін.); б. д., вѣсточному морю *Понтейскому* (XV ст., ПСРЛ, XVI. Летоп. Авраамки, 21), а отъ Царяграда пріити в *Понто*, в него же течеть река Днепръ (т. ж., 34), Река Днепръ течеть оу море *Понетьской* [!] (т. с., ПСРЛ, XVII. Зп. р. лет-и, 60); 1243, до моря *Понетьскаго* и... Хупужского (поч. XVI ст., ПСРЛ, XXV, 135); 941, на устьи *Понста* [!] (т. ж., 348), по *Понтоу* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV, 15), *Понтьскаго* (т. с., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 1), в *Понт* море (т. с., ПСРЛ, XXXIII, 11), *Понту*, усть *Понта* (т. ж., 17), в *Понтъ* море (XVI ст., ПСРЛ, XXV. Эрмитажн. сп., 338), *Понетского* (т. с., ПСРЛ, XXVII, 172), *Понетскаго* (т. с., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 9), *Понтьское* (т. ж., 10), *Понтиское* море... словеветь *Русское* (т. ж., 11), *Понтишскаго* (т. ж., 66), *Понетскаго* (т. ж., 81), *Пондского* (1-ша пол. XVII ст., ПСРЛ, XXXIV, 92); 1242, *Понтишскаго* (XVI ст., ПСРЛ, XXVII, 46); 1243, в *Понтъ* (ПСРЛ, XXVII, 168, 304), до *Понетского*, -аго (т. ж., 172, 304). Ін. вар.: д.-р. **Понтьское*, море; нязьплуше Руси на Константинъ градъ... они пріидоше и близъ Фара быше, съ къ *Евксінскому Понту*... приплу *Русь* на Костянтинъ градъ... Се наутрія *Евксина Понта*, сирѣчь добородна *Понта* (ПСРЛ, I, 1846. «Изъ хронографа Георгія Амартола», 245), правнучи Аѣетовы Скиф и Зардан отлучишася... от западныхъ стран, и коснушася полуденныхъ стран, и вселишася во *Ексинопонте*... и от сихъ породнишася сынове и внуци и умножася зело, и прозвашася по имени прадеда своего *Скифа Скифия Великая* (ПСРЛ, XXXIII, Прилож. «Хронологический рассказ о Словене и Русе и городе Словенске», 139). Від *Πόντος*: 1. Чорне море; 2. Середземне море; 3. країна *Понт* у Малій Азії, на пд. узбережжі Чорного моря, між Пафлагонією й Вірменією (Дворецкий, II, 1355). Щоб відрізнити від Середземного моря, як *Πόντος* "Αἰθῆνος (пор.: гр. "αἰθῆνος, "αἰθῆνος «негостинний»; помилк. від Σκιφες «скіфське»; Семенов-Зусер, 53), «Негостинне море» (на відміну від Середземного, — холодне, туманне, бурхливе, похмури; небезпечно для плавання; бб. якого на-

селені ворожнми пл.— нар.-етимол. з д.-іран. *axšaēpa- «темний», авест. axšaēpa- (Фасмер, IV, 345); пізи. (з VI ст. до н. е.) Πόντος Εὐξείνιος (гр. εὐξείνιος «гостинний»), «Гостинне море» (обжите, освоєне; багате, прибуткове — евфемистична заміна, заклинання, реклама). Пізи.: ὁ Πόντος і ἡ Ποντική ἑσλαχτία (Страбон); у римлян (від греків) (Euksīpus) Pontus (Білецький, Гідр., 38) і Ponticum mare (Скаржинская, 44); *Аксенопонт*, *Евксинепонт* (ПСРЛ, ХХХІ. Лег-цы посл. четв. XVII в., 261); пор.: Понти́я «Понти́ське царство»; δεῦδρον Ποντικός (гіпотетично) «черемха» (бот.), Ποντικός μῦς «ласка» (зоол.) (Дворецкий, II, 1355); антропоніми: Ποντικός, Ποντικός, Ποντικός (КБН, 894); *Понти́ський* (рос. *Понтийский*) бас. (геол.; Еремеева, 9); Προποντίς, -ίδος = *Пропонтида* (суч. Мармурове море) «Передмор'я» — «Та (те), що перед *Понтом*» (Боднарский, 359), Ἑλλησποντος (Georgiev, 25) = *Гелеспонт* «Болотяне море» тощо. В араб. (Аль-Масуді, X ст.) *Бунтус* «Чорне море» (Білецький, Гідр., 38); ін.: *Понт Скифський*, *Хазарське море* (у генуезц. і венеціанц. до 1475 р.); *Рьсьское*, *мор* (див.); *мор* *Московитів* (Янко, 163); *Румське море* (Гапусенко, 53) від *Рум* «Рим» в значенні «Візантія»; *Турецьке море* (Халанський, ГН, 319); арабско-тур. *Бахр Трабзунд* «Трапезундське море», *Бахр Сардак*, *Бахр Судак* «Судацьке море» (Білецький, Гідр., 38—39; див. *Сброжьское*, *мор*), «Азовське море разом з Чорним» (Сл. СОПІ, V, 254); *Кафинское* море (ПСРЛ, ХХХІІІ, покажчик) від *Кафа* (суч. м. Феодосія); *Великое*, пор.: 1399, *И* проидохом устие Азовскаго моря и въздохомъ на великое море; въ шестый день въ субботу ми ухомъ *Кафинский* лимень и *Сурожъ* (суч. *Судак*; XVI ст., СОПІ, V, 254) — за розміром; *Сине*, напр., у галицьк. колядці: На тихій Дунай, на *Сине* море (Сумцов, 275); пор. ще в «Слові о полку Ігоревім»: Се бо Готьскыя красныя дѣвы вѣспѣша на брѣзѣ *Синему* морю, звоня Рускымъ златомъ, поють время бусово, лелеють мечь Шаруканю (Сл. СОПІ, V, 65) — за кольором; дінськ. *Святѣ* (Фасмер, IV, 345). Помилк.: *Чермное* (змішування з *Червоним*) море (ПСРЛ, IV, 1929. Новгородск. 4-я лет., Ч. I, вып. III, 69). У скіфів *Тама* «темне» (Никонов, КТС, 468); д.-гр. Πόντος Μελάς, с.-гр. Ἐσλαχτία Σχοτεινή (Фасмер, IV, 345). Суч.: тур. Кага дāniz «(Зле) Чорне море» — аиттеза до Ak dāniz «Біле (Середземне) море»; н.-гр. Μαύρη Θαλάσσα, н.-в.-нім. Schwarzes Meer, франц. Mer Noire, італ. Mer Nera «Чорне море» (Фасмер, IV, 345) та (істор.) Mare Majorum «Велике море» (див. вище) (Живописная Россия. — СПб., 1898. — Т. V, ч. II, 114); рум. Marea Neagră, болг. *Черно море*, груз. *цхви зѣва* «т. с.» (Белецкий, 125); осет. Sa(w)denžuz «Чорне море» (Абаев, Осет., 47); польськ. morze Czarne, рос. *Чёрное море*; істор. *Чорное море* (XVII—XVIII ст., ПСРЛ, ХХХІІІ, 233); укр. *Чорне море*. Звідси *Азѡво-Чорноморський* край; нп: *Чорноморітка*, *Чорноморка*, *Чорноморське*, *Чорноморські Кричиці* та ін. (АТПУ—1969, II, 179); *Чорноморія* («Кубань»; суч. Краснодарський край), військо *Чорноморське* (КС, Т. XVIII, 131); *Чорноморье* (Надхін,

159); *Чорноморська* Русь (наук.), *чорноморець*, *-ка* тощо. Як назване не за колір води (пор. *Сине*), а: 1) за його сувор. іорв чи 2) за розміщенням: «чорний» у багат. мовах Азії означає «північ»; отже, — це «Північне море» (Никонов, КТС, 476—478); пор. «Біле» — Середземне море — далі на пд. *Понтьское* — релятив на -ськ-від *Понтъ* (в основі д.-гр. πόντος «море», пор. прасл. *ротъ, укр. *путь*). О. С.

ПОПАШЬ, м. («городъ», «градъ»), в Надсѣйм'ї; як: 1. де р. Вир вп. в р. Сейм (побл. літоп. м. *Вьяхань*; див.); пор. тут. мм. *Спаш*, *Пропашька* (Київські; Барс., 166, 168); 2. побл. р. Терну (Андріяшев, Сівер., 106) у суч. Білопільськ. р-ні См; 3. біля вп. р. *Попаді* в Сулу (Насонов, 229); тепер не простежується; 1147, *Изаславъ..* идоша къ *Вьяханю..* к *Попашо..* взяша *Попашь* и... приде къ *Изаславоу* вѣсть. къ *Мьстиславичю* оже *Вьяхань*. инии городи *Обьидиса* а *Попант* «*Болотяне море*» тощо. ПСРЛ, II, 1962. *Ипат. лет.*, 356; 1148, город *Попаши..* а оттуду идоша к *Пашу..* и взяша град *Попаши* (ПСРЛ, ХХV. Моск. летоп. св. к. XV в., 43), къ *Попашу..* градъ *Попаши*. Приде же вѣсть... оже въ *Вьехани* городъ отбилися, а *Попаши* взяли (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 42—43).

Безафіксне утворення від д.-р. *паша* (узгодження зі словом «городъ») за допомогою преф. **По-**; пор. с.-х. раша «луки», словен. раша, чес. раша, болг. раша; укр., рос. *паша* «зелений корм» (Schütz, 56) із *раšij (Фасмер, III, 223, 292—293). А. К.

ПОРОГЫ: 1. кам'яна грядя, перетинає Дніпро вище о-ва Хортиці; суч. Дн, Зп; 971, Сто-
славъ... поиде... къ *порогомъ*. и ре ему воєвода
отень Свѣдѣль. поиди кнаже на конихъ ошоло.

стоять бо Печенѣзи въ порозѣ. и не послуша его... Печенези. заступниша *порози*. и приде Стославъ къ *порогомъ*. и не бѣ лъзѣ прони *порогъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 73); 988, Володимерь рекъ. аще кде пристанеть [Перун.— О. С.]... то *ѡрѣванте* него *ѡ* берега. дондеже *порогы* проидеть... и проиде сквозѣ *порогы*. изверже и вѣтръ на рѣцѣ. и *ѡтолъ* прослу Перуна Рѣнь (т. ж., 117); 1103, и придоша [руські воїни.— О. С.]

ниже *порогъ*. и стаща въ протолче. въ Хортиче островъ (т. ж., 277—278); 1224, а выгонци Галицькыа придоша по Днѣпру... и возведоша *порогы* и стаща оу рѣкы Хоутиць. на бродоу оу Протолчи (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. *Ипат. лет.*, 742); 1102, ниже *порогъ* (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. или Никоновск. лет., 34); 988, поидоша.. Днѣпромъ, даже до *пороговъ..* и стаща въ Протолчехъ (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 286); *Пороги Днѣпровскіе* (XX ст., Ук. ПСРЛ, II, 357).

Похідні: 1516, Козаки... живуть же всегда на *Запорожю* (XVII ст., ПСРЛ, II. Густ. лет., 368); суч. тер. *Запоріжжя*, кол. *Запоріжжя* (рос. *Запорожье*), звідки укр. істор. *запоріжець* (рос. *запорожецъ*) «козак *Запорозької Січі*»; також «відвідувач, що стоїть на весіллі за *порогом* хати»;

діал. *запорѣжчик* «запорізький (істор. *запорѣзький*) козак»; діал. *запорѣжський* — *запорожський* (Гринченко, 1925, 619—620); *запоріжці*, рідше *запоріжяни*, одна *запоріжянка*, мешканці суч. м. *Запоріжжя*; прізви.: *Запоріжець*, *Запоріженко* і под. Як сюди ж (?) і т. зв. Zabrozi 866—890 рр. Баварського Географа (Шафарик, II, 111, 215). О. С.

П. тер., що прилягає до кам'яної гряди, яка перетинає Дніпро вище о-ва Хортиці (див.

Пороги I); 972, Поиде Стославъ в *пороги*. и нападе на нь Кура князь Печенъжский. и оубиша Стослава (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 74), поиде Святославъ въ *пороги* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 291); 1154, Посла Изаславъ сна своѣго... противу мачесъ своен. бѣ бо повель жену собѣ изъ Обезъ. и оустрете... Мстиславъ въ *порозѣхъ*. и приведе юг Кыѣву (ПСРЛ, I, 1962, 341); 1167, Половци... шедше въ *пороги* начаша пакостити. Гречникомъ (~1425 р., ПСРЛ, 1962. Ипат. лет., 526). Суч. *Надпоріжжя*, звідки *надпорізький* і под.

Семантичним способом від д.-р. *пороги*. О. С.

ПОРОХЪНА, ур., в Чернігівськ. землі; в 1552 р. с. *Порохонь* (*Парахонь*) на р. Знобівці належало Новгород-Сіверськ. Спасопреображенськ. м-рю (Зап. Іст.-філ., XX, 126); суч. с. *Порохонь* Середино-Будськ. р-ну См; 1146, стаха оу Мелтековъ селѣ. ...въ лѣсъ. в *Порохни* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 332).

Очевидно, безсуфіксне утворення за допомогою прийменника **По-** від гідроніма *Рохъна (*Рахъна*); 1146, и заграбиша Игорева и Святослава стада, въ лѣсъ, по *Рахни* (т. ж., 1843, 26); 1300, р. *Рахна* (ИКЧГ, 19) п. Десни л. Дніпра, нижче м. Новгород-Сіверськ. Чрг (СГУ, 457). Див. *Рахъна* А. К.

ПОРЬСЬЕ, обл., бас. р. *Росі* в пд. ч. давн. Полянської землі між Дніпром, *Росію* з допливами, Красною й верхів'ями Ірпеня й Тетерева (Андріашев, 46); суч. *Надросья*, *Поросья*; було природ. межею Київськ. землі (Добр., ЗМДК, 55); у XII ст. єдина тер. з центром у м. Торчеську (певний час кн. стольне м.) (Тихомиров, 303); 1154, *Поросье* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 345; 1146, Изаславъ... переиде Днѣпръ оу Зараба. и тоу прислашася к нему Чернии Клобуци. и все *Поросье* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 323); 1150, Изаславъ... поиде ѿ Звенигорода къ Тумащю. и ту придоша к нему Чернии Клобуци. жены своа и дѣти своа... затворивше на *Поросьи* (т. ж., 400); 1155, а Василкови да *Поросье* (т. ж., 479); 1169, Володимиру къ своен волости Торцьскимъ съ вснмъ *Поросьем* (т. ж., 533); 1174, Стославъ же съ братью и Михалко съ братомъ съ Всеволодомъ. и со сыновци. и Кыяны совокупивше. и Берендичъ и *Поросье*. и всю Рускую землю (т. ж., 575), Володимеру Торцьский со всмъ *Поросьемъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 80); 1155, Андрею сыну своему даде Вышгородъ и Василевъ, Борису Туровъ, Глѣбу Переяславъ, Василкови *Поруся*, идѣже Бѣлая Церковь

(XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 303), в *Поросіе* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 40), Юрьи... раздая гради сыномъ своимъ и сыновцемъ: Борису Тоуровъ, Василкови *Порсье* (ПСРЛ, IV, 1915, I, I. Новгородск. 4-я лет., 155), *Порусье*, *Поросье* (Киевск. синопс., 69).

Похідні: 1289, Мьстиславъ.. посла гонцѣ. по Юрьи князи Пороском... бо Юрьи. *Пороский* слоужаше Мьстиславоу (ПСРЛ, II, 1962, 930); 1149, съ *Поршаны* (ПСРЛ, VII, 46).

Іменник на *-ь(є) від гідроніма *Рѣсь* допомогою преф. **По-**. Словотвірний тип, характерний і для інших сл. мов (Пецо — ЈФ, XXX, I, 517—523). Див. *Рѣсь*. І. Ж.

ПОСЪЛЪЕ, обл., Переяславськ. землі, вздовж р. *Сулі* л. Дніпра; межувала з (Половецьк.) полем; суч. *Надсулля*, *Посулля*; ч. Чрк, Пл, См; 1126, бѣ же вѣсть Юрополку и повель гнати люди. и Торки в Баручь. и в прочаи грады... оувѣдавъ же Юрополка. в Переяслави. вратишася на *Посулье* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 289—290); б. д., велить послухати земли незнаемъ, Влѣзь, и Поморію, и *Посулю*, и Сурожу, и Корсуно, и тебѣ, Тьмураканьский бѣлванъ (Сл. СОПИ, IV, 168); рос. *Посулье*; укр. *По'ул'я*, *Над'ул'я*.

Похідні: 1138, послаха Олговици по Половци... по *Суль...* и всхотѣ лишитися Переяслав-

ла. и тако бы пагуба *Посуль*. (ПСРЛ, II, 1962, 305), *Посульци* (к. XVI ст., ПСРЛ, IV, 1929. Новгородск. 4-я лет., Ч. I, вып. III, 679).

Іменник на *-ь(є) від гідроніма *Сѣла* (див.) за допомогою преф. **По-**. О. С.

ПОСЕМЬЕ, земля, понад р. *Сейм* л. Десни л. Дніпра; суч. *Надсѣйм'я*, *Посѣйм'я*, ч. Чрг, См УРСР, Курськ. обл. РРФСР; 1147, и посажа посадники свои Глѣбъ Гюргевич. по *Посѣмью* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 356);

1149, Стославъ Олговичъ поча емоу молвити... и тогда заА Курськ и съ *Посемьемъ* (т. ж., 384); 1146, Иванкови же Дюргеви пришедши в Новгородъ Стославоу. и да емоу рекъ и с *Посемьемъ* (т. ж., 332); 1185, Стославъ посла сна своего. Олга и Володимера. в *Посемье...* скорбъ и тоуга люта... во всемъ. *Посемьи*. и в Новгородѣ Сѣверьскомъ (т. ж., 645), Игорь... иде ко брату Юрославоу к Черниговоу. помощи проса на *Посемье* (т. ж., 651).

Похідні: 1185, городи. *Посемьские* (т. ж., 645).

Іменник на *-ь(є) від гідроніма *Семь* (див.) за допомогою преф. **По-**; пор.: **Подес(в)нье*, *Посълье* (див.) і под. А. К.

ПОЧАИНА, р., п. Дніпра; м. Київ; поч. на Оболоні з оз. Іорданського, текла сх. ч. Подолу, вп. в Дніпро нижче ур. Хрещатик (р-н суч. Поштової пл.); нижня ч. *Почайни* була Київськ. гаванню (КС, 1884, № 9, 253); 955, в *Почаинѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 63); 964, постоиши оу мене в *Почаинѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 51); 988, Владимир посла по всему граду, глаголя: «Пондите на

реку *Почайну* креститися... Наутрии... Владимир с попы на реку *Почаю* снидеса без числа лудей (т. ж., 28); 958, въ *Почайнѣ* (XV — поч. XVI ст., ПСРЛ, XVI. Лет. Авраамки, 236); 955, в *Почайнѣ* (XVI ст., ПСРЛ, XXVII, 188); 988, поидите на реку *Почаю* креститися... Владимиръ съ попы царичинными и съ Корсуинскими на реку на *Почаю* сниде (т. с., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 80), въ *Почайне* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII, 286), в *Почайне* (XVII ст., ПСРЛ, XXXIV. Пискаревск. лет.-ц, 43); 955, в *Почане* (2-га пол. XVII ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 20); 1383, *Почана* (Чт. ИОНЛ, 1888, II, 29), *Почайная* (на рѣцѣ *Почайной*) (Киевск. синосл., 70); XVI—XIX ст., *Почайна* (1539, АЮЗР, I, VI, 29; ИТК, II, 134; Величко, I, 385; 1785, ЦДІАК, ф. 193, оп. I, од. зб. 2863, арк. 6; Фунд., 316; СНМ Кв., I; Машт., Дн., 51; Макс., Киев., 24; Гавр.-Речм., 35); 1713, *Пещаная Почайна* («до Почайны речки *пещаной*»; ИТК, 145), *Большая Почайна* (1785, ЦДІАК, ф. 193, оп. I, од. зб. 2863, арк. 6), *Пачаня* (1848, ПС) *Пичаня* (Нов., 653), *Крещатикъ* (Путеводитель, 39), *Почаина*, *Ручай* (Бублик, 23), *Почев-река* (Былины, 186), *Пучай*, *Почай-река* ДРС, 453, 440), 1918, *Почаиня* (КП), *Опчѣань*, *Пичѣань* (Шарлемань, 2).

Похідні: вул. *Почайнинська* (м. Київ). Пор.: р. *Почайна* п. Волги як перенесена назва з Києва (Тихомиров, 418).

Як первісн. прикметник із формантом -на (Трубачев, 145): I. Якщо *Почаина*, то пор. д.-р. *потъ*, укр. *пiт*, рос. *пот*, болг. *пот*, с.-х. *pōt*, словен. *pōt* «пiт», укр. *пōтак* «прилад для мазання» (Ніковський, 609), рос. *потіна* «сирість на стінах, осадок вологи», рос. діал. *потъ* «пiт; сире гнилля в дереві» (Даль, III, 356); *пōча* «калюжа, болото, старе русло річки» (Кулик., 91), (арханг.) *поця* «калюжа, болото» (Барсов, ПСК, XV), *потча* «річкова або озерна затока, затон, губа річкова або озерна» (Машт., Маг., 89), лат. *pōtābilis* «придатний для пиття; той, що містить воду для пиття», *pōtus* «сеча», *pōto* (поет.) «жити на березі річки» (Дворецкий, ЛРС, 789—790), *pōsulum* «бокал, чаша; водопій; пиття; пиятика» (т. ж., 778—779); з і.-е. **potlōm*, пор. д.-інд. *pāttram* «посудина для пиття», д.-ірл. *ōl* «напій, пійло» (Walde, LEW, 595), етруське *pito* «глекчик, кухоль» (<**potto* «горщик, глекчик, посудина») (Сагпоу, 141), за умови прийняття слов. **potъ* < і.-е. **pet-*: **pot-* «бути вологим, текти», сюди ж гр. *ποταμός* «річка», *Ποσειδών* (Wiedemann, 256). Первісно, очевидно, **pot-ja-jъ* < **pot-ja-jъ* «те, що містить воду; вмістище води; водоїма», проте не зовсім ясним лишається **ja-jъ*. 2. Якщо *Почаина*, то пор. укр. *спокій*, *споківати*, *кōйти*, рос. *покой* «спокій», болг. *покой* «спокій», польськ. *rokoj* «мир, тиша; кімната», с.-х. *pōkoj* «спокій, заспокоєння», н.-луж. *rokoj* «спокій, тиша, відпочинок, мир», д.-р. *чашати* «чекати, сподіватися» як наслідок аблауту о : е : ē (пор. д.-р. *косити* : *чесати* : *часъ*) з семантикою гідрооснови «тиха, спокійна, з повільною течією»; Пор. рр. *Покийня* бас. Дніпра (СГУ, 434); *Покой* бас.: 1. Дніпра (Машт., Дн., 117); 2. Волги (Смолицкая, Ока, 26). Докладніше див.: Железняк — ОЛА, 1985. I. Ж.

ПРИЛЬКЪ, мм.: I. в Київськ. землі; пор. суч. сс. *Старá* й *Новá Прилька* Липовецьк. р-ну Вн; 1146, Приде Володимерь и вѣА *Прилькѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 312), взя *Прилькѣ* (XV ст., ПСРЛ, XXXIII. Ермолинск. лет., 32), *Прилькѣ* (*Прилькѣ*) (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 107).

Як пос. біля *луки* «річкової дуги» (Никонов, КТС, 341); пор. рос. *прилука* «берег на вигині річки», укр. *прилька* «зелена лука» (Фасмер, III, 365); з прасл. **lak-* // **luk-* «волога, низовинна лука» (Роспонд, Стр., 19). А. К.

II. «городъ», «градъ», ур. (?; пор., 1459, на *Прильцѣ*; див. нижче) у Переяславськ. землі; суч. м. *Прильки*, райцентр Чрг; як (непереконливо): 1. *Переволка* (див.; суч. *Переволочна* Прилуцьк. р-ну Чрг; Роспонд, Стр., 18); 2. *Ѳстъе* (див.) біля гирла Сули (?) (Татищев, II, 252); далі з лінгво-історико-географічн. міркувань — приклади не за хронологією дж., а за структурою цитат і послідовністю подій; 1092, рать велика баше Ѳ Половецъ и Ѳвсоду. вѣАша Ѳ грады Пѣсочень. Переволку. (*Прилькѣ*) и многа села воеваша (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 248), Псѣчень *Прилькѣ* і многа села (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 206), три грады, Псечень и *Прилькѣ* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. сп. к. XV в., 14); 1094, 3 грады: Псечень, Переволку и *Прилькѣ* и многи села (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 119), в «Псеченьи» Володимира Мономаха: посади ма Ѳць в Переа-

славли... и ходихо за Супои. и Ѳдучи к *Прилькѣ* городу. и срътоша ны везапу Половецкѣ князи (ПСРЛ, I, 1962, 248); 1138, почаша воевати Ѳлговичи. и приведоша Половецъ множество. и вѣАша *Прилькѣ* (т. ж., 305), взяша *Прилькѣ*, и хотъ поити къ Киеву (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 31), *Прилькѣ* (ПСРЛ, IX, 162; XV—XVIII ст., ПСРЛ, V, 1925. Софійск. 1-я лет. Вып. I, 162); 1139, привде Всеволоде Ѳлговичъ Половицъ к *Прилюку*. и вѣА ины городы-поима. Посоульское (ПСРЛ, II, 1962, т. ж., 302); 1137, 1138, *Прилу*к (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXV, 34; серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 49); 1136, *Прилуки* (ост. чв. XVII ст.; ПСРЛ, XXVII. Никаноровск. лет., 30); 1137, взяша Олговичъ *Прилькѣ* (поч. XVI ст., ПСРЛ, IV, 1917. Новгородск. 5-я лет. Ч. II, вып. I, 150); 1144, Володимерко, пришедь, взя *Прилькѣ* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXXIII. Ермолинск. лет., 32); 1146, Володимерь Галичскы пришедь взя *Прилькѣ* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXV, 14); 1459, писанъ на *Прильцѣ* за Днепромъ (Розов, 1928, 172); XV ст., *Прилуки* (АЮЗР, VII, I, 59), *Pryluki* (Zg. dz., XXII, 704); XVI ст. ~ 1627, А выше Журавки 3 мили, на Удаѣ (Удѣ) городъ *Прилуки*. А выше *Прилькѣ* на Удаѣ (Удѣ) 2 мили, городъ Грабовъ (КБЧ, 1838, 96); 1604, городъ и мѣсто князей Вишневецкихъ *Прилуки* (Лаз., ОСМ, III, 79—80); 1617, *Прилуки*: *Старая* и *Новая* (т. ж., 81), 1638, *Прилука* (Величко, IV, 136); 1640, татаровья были за Днѣпромъ подъ *Прилуками*, въ Вишневецкого имѣнїяхъ (Акты

ЮЗР, II, 32); 1666, *Прилуки* (Сб., 24); XIX ст., Изъязали ноги, руки Та повезли до *Прилуки*, Одъ *Прилуки* до Полтавы, До вирненькой расправы (КС, 1897, VIII, 90), *Прилуки* (ПГ, 2); пор. епізодичне (1835 р.) «городъ *Прилуцкѣ*» (ЦГИАЛ, ф. 1350, оп. 2 [155], спр. 420).

Похідні: 1648, полк *Прилуцкий*, сотня *Прилуцкая* (Реестра, 304, 308); 1666, Сахно й Пашко *Прилуцкой* (МПК, 3—4); 1638, *Прилуцкій* пов. (XVIII ст., Величко, IV, 136); суч. *Прилуцький* р-н.

Як: 1. тотожне з м. *Переволока* (див.), мовляв, *прилѣка* — це «пристанище», «постоялий двір», необхідні в місцях, «які мали назву *волок*, *переволока*» (Роспонд, Стр., 18); 2. від *прилѣчатися* (пор. помилк. *Прилуць* зам. *Прилугъ* з *Прилуцкѣ*) (Ук. ПСРЛ, II, 358); начебто до берега Удаю (де м. *Прилѣкѣ*) «зручно було *прилучатися* суднам» (Маценко, 7); 3. від д.-р. *лѣка*: а) «заплавний луг» (Лаз., ОСМ, II, 77) — «за розміщення міста на *лучному* березі річки» (Арандаренко, 293); б) «вигин, закрут річки» (Города. Прилуки, 3; Никонов, КТС, 341) — на закруті річки; пор. сс. *Лука*, *Лука* Пл й под.; 4. від *прилѣгъ*; пор. *Прилугъ* (див. вище) і рос. *прилуге* «невисоке підвищення, що облямовує річку» (Мурзаєви, 182); 5. від *прилѣка* «берег на вигині річки»; пор. укр. *прилѣка* «лісовий луг» (Фасмер, III, 365). Найімовірніше, семантичним способом від *прилѣкѣ* «край закруту, луки, урвища», «місце, протилежне мисові»; пор. с. *Прилук* на дузі р. Вага пн.-сх. м. Вельська Архангельськ. обл. (Мурзаєви, 182); із спільною. **prilak* // **priluk*-; пор. польськ. *przylek*, *przyleg* «бугристе місце в низовині, на вологій луці»; укр. (гуц.) *прелѣка* «полянка в лісі», в основі **lāk* // **luk* «волога низька *лука*, розміщена в закруті (*луці*) річки» (Роспонд, Стр., 18—19). Отже: *прилѣкѣ* > *Прилѣкѣ* > *Прилука* (*Старѣ* й *Новѣ*) > *Прилуки*. О. С.

ПРИПЄТЬ, р. («рѣка») п. Дніпра; суч. *Прип'ять*; поч. в Любомльськ. р-ні Вл УРСР, тече тер. Брестськ. та Гомельськ. обл. БРСР, гирло в Чорнобильськ. р-ні Кв. УРСР (СГУ, 446—447); б. д., и прочаю рѣки Десна *Припєть*... а друзини сѣдоша между *Припєтью* и Двиною (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 4, 6); 1108, в Днѣпрѣ и в Деснѣ. и вѣ *Припєтѣ* (т. ж., 283), во Днѣпрѣ и вѣ Деснѣ и в *Припєтѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 259); 1150, 1151, на оустье *Припєти* (т. ж., 419); 1158, и воеваша Берендичи около Пиньска. и за *Припѣтью* (т. ж., 491); б. д., рѣкы: Десна, *Припѣть*... между *Препѣтью* и Двиною (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 261, 262); 1150, и поидоша на усть *Припєти* и на Давыдову боженку (т. ж., 50); 1157, а Берендичи воеваша около Пиньска и за *Припѣтью* (т. ж., 67); б. д., На *Припєти* Чрънабыль, Копыль (т. ж., 240); 1490, *Припєто* (XVII ст., ЛСРЛ, II. Густ. лет., 360); 1503, до *Припєти* (т. ж., 363).

Як: 1. від прасл. **prī-ręti*; в основі дієсл. **prī-rę-ti*; пор. *Гнилоп'ять* (Погодин, 95); 2. лізн. форма *Prīrjātē* відбиває білор. акання в 2-ій ч., оскільки д.-р. формою є *Prīręti*; пор. *Pereręcz*, *Pereręca*, *Pererętus*, *Перерєтєво* (див.), *Перерєтиха* (Rozwadowski, 188—189); 3. «при-

тока», пор.: гр. *ποταμός* «рїчка», *πέτομα* «летіти», *πίπτος* «падати», дор. *προπέτης* «той, що падає вперед», д.-інд. *prapat-* «спішити, падати»; лат. *retō*, -ere «виходити, шукати», *praeres* «той, що летить попереду; швидкий», *perpetuus* «безперервний» і под. (Фасмер, III, 365); 4. «рїчка з сильною течією», від і.-е. **ret-* «швидко рухатися, летіти, спадати»; пор.: гр. *πρόπετης* «той, що падає наперед», *πίπτος* «сильний рух»; алб. *per-rjete* «урвистий, стрімкий», а також *Prīret* (гора в Чехії), *Peręgon* (2 рр. бас. *Прип'яти*); населення Полісся, звикле до стоячих вод (боліт, озер), рух відносно повільної *Прип'яти* міг вважати швидким; 5. «приплив» води, пор.: рр. *Чернопет*, *Ікопет* (-пот), *Снѣпоть*, *Гнилоп'ять* з допливом *П'яток*, які вказують що *ret-* чи *rot-* міг бути апелятивом у значенні «рїчка, потік» або **tek-* «струмїнь, потік»; можливо, що назву було дано й не слов'янами, й вони зрозуміли її так по-своєму (Moszyński, PZ, 173—175); 6. іншосл. походження проти пов'язування назви із сх.-балт. **Prei-pait-is* «приполуднева» — помилк. з фонетичн. погляду (ТТ, 119, 220); 7. від прасл. **prīręti*, що походить від дієсл.: кореня **ryp-* // *ręti*; пор. ще: ст.-прус. *pīntis* «дорога», лат. *pīntis* «п'ята»; сл. **retī* і **prīrīp-atī*, назви рр. *Gnilopiat'*, *Piatna*, *Pīna*, пор. *Перенет* і *Перенєтиха* на *Перенєтовому* молі й под. (Kuraskiewicz, 339—342; St. SS, IV, 372; див. ще: Pauls, 189; Никонов, КТС, 342). Найімовірніше, в основі і.-е. **ret-* «швидко рухатися». А. К.

ПРОТЄЛЧИ, водойма, в системі рук. Новий Дніпрѣ та о-в Хортнця (тепер у складі м. Запоріжжя); як: 1. у Дніпровськ. луці, пд. ч. якої (від о-ва Хортнці) прилягла до Великого Лугу, нижче порогів (Кудряшов, 131); 2. *Протєльчий* брід (?) у нижн. течії рук. Новий Дніпро, утворен. о-вом Хортнця (Кищенко, 17); 1103, и придоша ниже порогъ. и стаща вѣ *про-*

толчѣ. в Хортнчѣ островѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 277—278), и стаща вѣ *протолчѣхѣ*. и в Хортничѣм островѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 253); 1190, и ѣха... до *Протолчи*. и тоу заша стада многа Половецкая. в лоузѣ в Днѣпрескомѣ (т. ж., 671); 1224, выидоша вѣ Днѣпрѣ, и возведше пороги, и стаща у реки Хортнчи, на бродѣ у *Протолчей* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 152).

Семантичним способом (форма *pluralia tantum*) від д.-р. *protělčъ* // *protělčь* «стиснуте річкове русло; бистрина» (Срезневский, II, 1599); в основі *protělčьskъti* // *protělčьskъti* «проптовхнути». Див. *Протєльч*. О. С.

ПРОТЄЛЧЬ, водойма, в р-ні Дніпровськ. порогів (пор. *Протєльчи*); 1224, и выидоша во Днѣпрѣ, и возведоша пороги и стаща оу рѣкы Хортнчѣ. на бродоу оу *Протолчи* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 742); 1223, на *протолчѣ* (т. ж., 1846, 217; текст модернізовано), на *протолчи* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 130); пор.: 1552, уходъ *Протолчѣ* (АЮЗР, VII, 1, 84); 1697, р. *Проточь* (1730 р., Величко, III, 472); 1765, ур. *Проточь* (Голобуцький, 211);

р. *Проточка* (з Чаплинкою) л. Дніпра (Эв., Вольн., 29), оз. на л. б. Орелі (т. ж., 193); р. *Протоль*, -і, *Прото(в)ча* л. (рук.) Орелі (Машг., Дн., 79; СГУ, 450); р. *Протовица* (Арх. Зап., 22); *Старая* и *Новая Проточь* (Ляск., Русск., 70) тоно.

Похідні: 1760, *Протовчанская* палаика на р. *Протовчи* (*Протовчи*), вона ж *Терен*, *Тернівка* та ін. (Скальковский, I, 36).

Семантичним способом від д.-р. *протѣльч* // *протѣльч* «стиснуте річкове русло; бистрина» (Срезневский, II, 1599); від *протѣлкнѣти* // *протѣлкнѣти* «проштговхнути». Див. *Протѣлчи*. О. С.

ПРѢТЪ, р., л. Дунаю; суч. *Прут*, в І.-Ф., Чрв УРСР; МРСР, СРР; 1229, до рѣки Оушницѣ и *Проута* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 759), и переиде Днѣстрѣ, и поиде ко *Проуту* (т. ж., 761); 1359, сѣ рѣки *Прута* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 256); б. д. («Список русских міст»), на *Пруте* рѣцѣ Романовѣ Торгѣ (т. ж., 240); у Геродота (V ст. до н. е.) скіф. *Πρωτα*, д.-гр. *Πρωτῆς*; у Константина Багрянородного (X ст.) с.-гр. *Πρωτος* (Карп., 170; СГУ, 451); на Певтінгеровій таб. *Agalingus* (?) (St. SS, I, 7; IV, 371—372); 1409, на *пруте* (ССУМ, II, 269); 1499, оу *Проут* (т. ж., 269); 1429, по сію сторону *Прута* (Карп., 171); 1468, от *Прута* (т. ж.); 1573, до рѣки *Пруту* (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 115); 1685, у реки *Прута* (Величко, II, 549); 1686, nad rzeką *Prutem* (т. ж., 599); 1695, через *Прутѣ* (т. ж., III, 336); 1650, у *Прута* (Самовидец, 23); пор. ще р. *Прут* у бас. Дністра (СГУ, 451).

Похідні: потік *Проутеца* у кол. Молдавськ. кн-ві (1459, ССУМ, II, 268); *Прутич*, витік *Прутиця-Яблунецького* л. *Пруту* л. Дунаю (СГУ, 451); *Prutec Jablonicki* пр. *Пруту* (SG, XII, 218); *Prutec* — два допливи *Пруту* (SG, IX, 109—110).

Як: 1. іран.; пор.: скіф. *Πρωτα*, авест. *prəta* «брід, перехід», або *prəta* «широкий» (Фасмер, III, 390; Карп., 170; Никонов, КТС, 344; St. SS, IV, 371), звідки д.-р. *Прѣтъ* під впливом *прѣдѣ* «швидка течія» (Георгиев, ИСИЯ, 255); 2. в зв'язку з гіпотетичн. основою **prouti* (> *prūt*) «швидкий; той, що стрибає»; пор.: рос. *прыть*, укр. *спрїтний* (Карп., 170); 3. сл. за позичення з іран. через посередництво ін. (невідом.) мови (St. SS, IV, 371); 4. із д.-гр. *πρωτος* «переправа, перевіз, брід» (Петров, Гідроніми, 139), хоч і важко шукати гр. корінь у назві, про яку грек Геродот пише, що вона скіф. (Карп., 170). Л. М.

ПѢТИВѢЛЬ, м. («градь»), в Сіверськ. землі; суч. м. *Путівль*, райцентр См; 1146, Игорь... рекоста. поиди из Новагорода *Поутивлю*; а сами поидоша къ *Поутивлю* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 329, 333); 1147, Изяславъ... далъ Новгородъ и *Путивль* (т. ж., 347); 1152, Половци же поидоша на *Путивль* (т. ж., 458); 1160, воева Георгни. Ярославичъ ис Турова къ *Путивлю*. (т. ж., 505); 1183, Володимерь же Галичкыи. ни тамо обрѣте собѣ покоиа. приде к зѣти своєму *Поутивлю* (т. ж., 634); 1185, а друзини Половцѣ. идоше по оной сто-

ронѣ к *Поутивлю* (т. ж., 649); 1203, а Володимерь бѣжа во *Поутивль* (т. ж., 720); 1512, до *Путимля* (XV ст., ПСРЛ, VI, 1853. Софийск. лет., 252); 1152, на *Путивль* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 57); 1146, а сами поидоша къ *Путивлю*... Изяславъ же Давыдовичъ... иде изъ *Путивля* на Сѣвско и на Болдыжъ (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 36—37), а сами поидоша *Путимлю* (т. с., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 108); 1159, ходи Изяславъ *Путивлю* (ПСРЛ, VII, 71); б. д., *Путивль* (А се грады Кіевськіе) (т. ж., 240). *Путивль* на Сѣми (А се Кіевськіе грады) (XVI ст., ПСРЛ, IV, 1929. Новгородск. 4-я лет., 425); 1605, И *Путимль* ему здался и Комарицкая волость (ПСРЛ, XXXIV, 241); 1630, Putimle; 1632, Putywe (Ляск., ИКА, 5, 10).

Похідні: 1223, Кѣрѣне и Трѣбчѣне и *Пѣтивлицы* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 506); 1146, *Поутивлечи* (ПСРЛ, II, 1962, 333); 1224, *Поутивлицы* (т. ж., 742); 1273, ...Андрѣя *Поутивлчи* (т. ж., 870); 1146, и не дашася имъ *Путимлчи* (ПСРЛ, XX, I, 108), *Путивольцы* (ПСРЛ, VI, 37); 1223, *Путивльцы* (т. ж., 130); 1518, приходили Татарове Крымськіе на украину на ихъ *Путимськіе* мѣста (ПСРЛ, VI, 1853, 260).

Посесив на *-*іь* від д.-р. антропоніма **Пѣтивѣ* або **Пѣтимѣ* (мл // вл); пор.: чес. **Zliv*, с.-х. Staniv, мекленбургськ. **Pŕitim*; д.-р. **Пѣтимбрѣ*, *Пѣтимыслѣ* (Росподн, Стр., 84; Никонов, КТС, 345); **Putim, Radim, Chotim* (Svoboda, 163); помилк. від гідроніма *Путивль-ка* (Тихомиров, 346), який сам є похідн. А. К.

ПѢТАТИНЪ, двір («дворъ») тисяцьк. *Путяти Вишатича*, в давн. Києві, в ін.-зх. ч. «города Ярослава» (Толочко, 127); 1113, Князи же разьграбиша дворъ *Путятинѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 275), дворъ *Путятинѣ* тисяцького (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 23), Кіяне же разграбивше дворъ *Путяти*, воеводы Святополча, потом же Жиды, и паки послаша къ Володьмеру (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 289).

Посесив на -ин- від д.-р. антропоніма *Пѣтата*; ототожнюють тисяцьк. *Путятю Вишатича* з бйлинн. *Путятином Путятвичем*, а *Забаву Путятинину* вважали його дочкою (Тихомиров, 225—226; Миллер, 28). І. Ж.

ПѢЛЪКЪСТѢНЬ, м., в Переяславськ. землі; як суч. с. *Повстин* Пирятинськ. р-ну Пл; 1125, Половци... присунушася... къ Барочю. и ко Бронь князю. хотѣщю полонити Торкы проклѣтыя. и с теми повоевати Русску землю... князь же Ярополкъ. оукрѣпивься... токмо с Переяславци своими. испостиже ја оу *Полкъстѣня* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 295), у *полкъстѣня*, у *полкъстѣня*, у *полкъстѣня* (т. ж., 1846, 129), *Стѣня*, *стѣня* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 26), *Полкъстѣнь* (Ук. ПСРЛ, II, 345); 1498, городище *Полствинѣ* (ДР, II, 900), польськ. *Polstwin* (Zt. dz., XXII, 704); 1666, *Полстина* (МПК, 48—49); 1687, *Повстинѣ* (Сторожени, VI, 36); суч. *Поустин*, 'Поустин' (МЕ, 1958).

Похідні: оз. *Повстинське* в с. *Повстинь* [1] Пирятинськ. р-ну Пл [за мат. Швеця Г. І.]; пор.: XVIII ст. (відоме з XV ст.), с. *Полствинѣ* [1]

Повстинь у кол. Канівськ. пов. (АЮЗР, VII, III, 294).

Як: 1. того ж походження, що й *Иско-ростьнь, Олѣстьнь, Прастьнь, Фрастьнь* (останне, за Томсоном, від сканд. Freysteinn; Соболевский, Лингв., 88); 2. композит від д.-р. *полѣкъ* (*пѣлѣкъ*) «полк, війська, битва, похід, стан, город» (Срезневский, II, 1747) + *-stěpъ*, що й у д.-р. *стѣна* «стіна» (пор.: с.-х. *стѣнь* «скелі, стрімчаки»; укр. діал. *стінка* «скеля») — нар.-етимол. в значенні «бойова стіна»; *-лкъст- > -лкт- > -лст- > -вст-*; фінальне *-инь* за аналогією до *повстина* (Стрижак, ППНП, 63—85). Назва темна. О. С.

ПЬСИИ, о-в («островъ»), на Дніпрі, очевидно, недалеко від давн. Києва; 1172, посла же его Андриѣн к митрополиту Киеву. митрополитъ же Костантинъ обнии его всми винами. и повелѣ его вести в *Песии*. островъ. и тамо его ѡсѣкоша (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 552).

Семантичним способом від д.-р. прикм. *пѣси* // *пѣси* «собачий, псячий» (Срезневский, I, 1776—1777). Пор. кут *Песій Край* в с. Руське Поле Тячівськ. р-ну Зк (ОКІМ). І. Ж.

ПЬСЬЛЪ, р., л. Дніпра, в Переяславськ. землі; суч. *Псел* (*Псло*); 1153, Посла ИзАславъ сна своѣго Мстислава на Половци. к *Песлу*. зане пакостахуть тогда по Сулѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 340) [в Радзивілівськ. сп. к. XV ст. — кь *переслу*; причому *-ре-* закреслено. — О. С.]; 1111, в Патокъ быша на Сулѣ. в субботу... на Хороль... а в недѣлю... приидоша на *Пслѣ*. и ѡтуди стаха на рѣцѣ Голтъ... и... идоша Върьскла (~ 1425 р. ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 266), на *Пселѣ* (т. ж., 1843, 2); 1153, кь *Песлу* (т. ж., 73), вь *песлу* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 60); XIV—XV ст., на *Пслѣ* Ничань, Городище, Лошници, Жолважъ (т. ж., 240); 1111, собращеся князи Рускіе на Половцовъ.. и поидоша въ землю ихъ.. презъ Сулу и *Псіоль* и Хороль и Голтву, даже и кь Дону (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 288); (1399?), spod Kijowa przez Perejasław, Czumak, Jabłonow... Sułę... Korol... Psołę pod Hołtwa... skąd... do Worskty (Narbutt, V, 616); 1489, На *Пслѣ* (СИРИО, XLI, 79); 1511, до Pskty rzeki (Стороженко, Баторий, 237); 1557, на Днепре на устьи реки *Пслы* (Кн. пос., I, 135); 1558, во *Пслѣ* (1-ша пол. XVII ст., ПСРЛ, XX, II. Львовск. лет., 588); 1581, Pskta rzeka (Стороженко, Баторий, 294); 1572, *Пселѣ* (ДР, II, 902); 1590, уходъ река *Псюль* (Астраб, 6); 1638, *Псолѣ*, рѣка *Псіоль*, на рѣцѣ *Псолѣ* (XVII ст., Величко, IV, 195, 198, 199); 1664, за *Псол*; 1668, на *Псолѣ* (АКПГУ, I, 10, 140); 1665, Psczol (Кордт, I, 2); 1681, *Пселѣ* (ОКІМ); 1706, Pzizol (Кордт, I, 19); 1739, Psoł; 1-ша пол. XVIII ст., Psoł; 1745, *Псолѣ*; 1769, Psozol (т. ж., 22, 23, 25, 26); 1842, *Пселѣ* (СД, 523); суч. *Псел*, *Псло* й *Псвол* (*Пс'ол*). Як *Пантікапа* Геродота (Παντικαπᾶ; Дворецкий, II, 1231) (?).

Похідні: рр. *Пселѣць, Псільчик, Псінка* пр. *Псла* (*Пселѣць, Пселъчикъ, Псинка*) (Машт., Дн., 65, 69); нп: 1559, *Пселский городъ* (Кн. посл., I, 164), сс. *Псільське* Великобагачанськ. р-ну

і *Запсілля* (XIX ст., *Запселье*, ПГ, 115) Кременчуцьк. р-ну Пл, *Псіоловка* (пор. 1740—1767, Григорій Дяченко, «прозываемый *Пселѣ*», звідки дворянське прізвище *Псіоль*; Лаз., ОСМ, II, 158) «при р. Голтва Полтавської губ.» (ПГ, 13) та ін.

Як від того ж кореня, що й дитяче *псіяти*, серб. *пйшати*, лит. *pissa* «cuppus; pisū, pisti «coire» (Потебня, 68); пор.: *рѣс- // *рѣд-с- як у гр. *лѣдаѣ* «джерело», *лѣсѣа* «вологе місце, луги» (Moszynski, PZ, 179); 2. сл. *песъ* < *рѣсь із суф. *-ьл-* (за аналогією до *орѣл* < *орьлѣ*), тобто «великий собака» [? — О. С.] (Фасмер, III, 397); 3. убих. *bzi, bze* «вода» (т. ж.); 4. гр. *ψελλός* «темний» (Ященко, Курск., 16) і под., що заперечують ін. (Трубачев, Происх., 19; Трубачев, 206, 262).

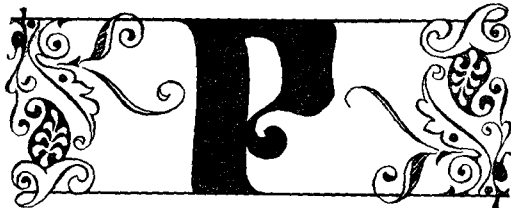
Можливо, *Пьсьлѣ* // *Пслѣ* > *Псел* // *Псло*; щодо фінальн. *-лѣ* > *-лѣ* пор. суміжні рр. *Сѣла* (див.), рідко, *Сѣлѣ* л. Дніпра; *Хорѣлѣ* (див.) л. *Псла*; *Вѣрѣськѣлѣ* (див.) л. Дніпра; *Мьрлѣ* (див.), вона ж *Мерлѣ*, л. Ворскли; *Єрелѣ* (див.), або *Ѣгѣла* (див.), суч. *Орілѣ* л. Дніпра та ін.; про факультативність фінальн. *-лѣ* тут може свідчити вторинна (із суфіксальн. *-к-*) назва р. *Псінка* (замість очікуван. «Песлінка» < **Пьсьлінка*) пр. верхн. *Псла* (див. вище) із **Псѣ* (відповідно *Псинка* із **Псына*?), того ж кореня, що й адиг. (кабард.-черкеське) *пс(ы)* «вода (річка)» (Кокков, 13) і *псына* «джерело» (т. ж., 12), звідки гідроніми Пп. Кавказу *Псоу* «Довга річка», *Псынѣдаха* «Джерело красиве», *Псыгуансу* «Вода швидка» та ін. (т. ж., 13, 121). Про зв'язки бас. *Псла* з адиг. (власне ч е р к е с ь к и м) мовним ареалом може свідчити ще, напр., назва р. *Грунь-Черкес* л. Грунь-Ташані л. *Псла* (Машт., Дн., 70; В-ко, 3; Маевич, VII—VIII). Пор. ще ностр. р'іsа «бризкати»: картвел. рs̄ «мочитися» ~ урал. ріsа- «крапати, мрячити» ~ дравід. ріsа- «мжичити, дощ» ~ алт. р'іsū- / р'ūsū- «бризкати» та ін. (Іллич-Свитыч, II, 101—102), а також ностр. суф. *-ел* (т. ж., 20—21). О. С.

ПЬСЪЧЬНЪ, пос. («городъ», «градъ», «градькѣ»), у Переяславськ. землі; побл. Переяславля-Руського, суч. Переяслав-Хмельницький Кв; як: 1. с. *Піщана* (наймовірніше, суч. *Піщане* Золотоніськ. р-ну Чрк на Супої) («*Песочен*... местечко *Пещано*... на Супое»; Татишев, II, 252), кол. Золотоніськ. пов. Полтавськ. губ. (Карамзин, II, 59; ЛВП, 33; Мавродин, 20; Андріяшев, Переясл., 10); 2. на Сулі (Аристов, 5); 3. Удаю (Соловьев, II, 699); 4. в кол. Лохвицьк. пов. Полтавськ. губ. (Бод., Пам. кн., 7); далі із-за структурних особливостей літоп. контекстів цитати не скрізь подано ~~за~~ хронолог. порядком; 1092, ратѣ велика баше ѿ Половѣць и ѿвсюду. взаша. ꙗ грады *Пьсоченѣ*. Переволу. (Прилуку) и многа села воеваша (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 215), 3 грады, *Песоченѣ* и Прилуку, и многа села (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 6); 1092, три грады, *Песоченѣ* и Прилуку, и многа села... (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. сп. к. XV в., 14); 1094, *Песоченѣ*, и Переволу. и Прилуку, и многа села (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. или Никаиоровск. лет., 119); 1092, і

взаша ꙗꙗ города *Посвченъ*. Прилукъ. ꙗ многа села (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 206); 1169, приде множество Половецъ. раздѣлившесѧ на двое. ѡдини придоша к Переяславлю. и сташа у *Пѣсочна* (ПСРЛ, I, 1962, 357), къ Переяславлю и сташа оу *Пѣсочна* (ПСРЛ, II, 1962, 555); 1170, у Переяславлѧ, у *Песочна* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 48); 1168, к Переяславлю и сташа у *Пѣсочна* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XX в., 80); 1240, Посла Батыи Менгукака съглядати града Киева. Оному же пришедшу и ста на оной странѣ Днепра у градка *Песочного* (т. ж., 131), оу градка *Капасочнаго* (градка песочного) (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типограф. лет., 94), на оной странѣ реки Днепра у градка *Песочнаго* (XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 76); XV ст. ~ 1627, а по рѣкъ по Суною въ верхъ 2 мили городъ *Пещаная* (*Пещана*) (КБЧ, 1888, 94); 1609, *Piaseczne, Pieszcana* (Zg. dz., XXI, 161; XXII, 231); 1616, *Peszczane* «на gruncie domontowski» (Zg. dz., XXII, 160); 1635, *Песчаное* (Ник., Вишн., 10); 1638, *Песчаная* (Астряб, 18; 1640, АЮЗР, VI, I, прил., 520); 1646, *Пѣщана* (Лаз., Луб., 131); 1767, *Пещаное* (Ковба, 47); XIX ст., *Пѣщана, Пѣщаное* (ПГ, 47); фолькл.: Куди їдеш, Купріяне? — На ярмарок у *Пищане* (П. П. Критенко); суч. 1970, *П'ищчана* (МЕ), *П'ищчане*.

Похідні: 1649, сотня *Пещанская* (Реестра, 59); суч. *Пищанська с/Р* (АТПУ, 1969, I, 475); мешканці *п'ищчан'ці*.

Субстантивований ад'єктив на **-ън-** від д.-р. *пѣсъкъ, песокъ* (Срезневский, II, 1789) < *рѣсъкъ «пісок»; стосовно взаємозв'язку д.-р. (*Пѣсчченъ*) і суч. (*Пищане*), пор. польськ. (1609 р.) *Piaseczne* — *Pieszczana* (див. вище). О. С.



РАДИЛОВЪ, двір («дворъ») тисяцького *Радила*, в давн. Києві «на болоньї ѿ (от) Днѣпра» (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 534); 1169, зажагша дворъ тысяцького. *Дѣва Радиловъ* (т. ж.).

Посесив на **-ов-** від д.-р. антропоніма *Радила* (-о). І. Ж.

РАДОСЫНЬ, ур., на л. б. Дніпра, навпроти давн. Києва; як: 1. р. (Барсов, 22); 2. первісна назва р. *Радуні* (Гошкевич, 22); 1146, совокупи Всеволодь братью своєю. на *Радосыни*. и сложи путь с Бориша дни на Володимера (1377 р., ПСРЛ, II, 1962. Лавр. лет., 312—313); 1111, ту бо баше Володимеръ в *Радосыни* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 268), въ *Радосыни*

(к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 22); пор.: 1766, оз. *Радосинь* біля с. Погреби суч. Броварськ. р-ну Кв (РОКП); 1918, оз. *Радусень* (Київ з передмістями.— К., 1918).

Посесив на ***-јѣ** від д.-р. антропоніма **Радосынъ*; пор.: (1666 р.) *Олешка Радисина* в нп Сосниці суч. Чрг (ПК, 410); с.-х. (к. XIII — поч. XIV ст.) *Радосинь* (ОАИМ), с. *Radosin* у Сербії (I. т., 365); болг. *Радосинка* (ж. р.), *Радосинович* (Илчев, 417). Про походження антропоніма **Radosinъ* див.: Железняк — М-во, 1976, № 5, 65—69. І. Ж.

РАДЬСЛАВЪ, двір («дворъ») боярина *Радьслава*, на Подолі, в давн. Києві (Каргер, 282); 1161, Половци. възвѣдаху в городъ. проськающе столпие. и зажагоша дворъ. Лихачевъ поповъ. и *Радьславъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 515).

Посесив на ***-јѣ** від д.-р. антропоніма *Радьславъ*. І. Ж.

РАИ, княжі: І. двір («дворъ») за Дніпром, навпроти Києва; 1158, и престависѧ Киевѣ. Георги Володимиричъ. *кнѣзь* Киевьскыи... положиша оу монастыри стго Спса... розграбиша дворъ его красныи и другыи дворъ его за Днѣпромъ... егоже звашеть самъ *Раемъ*. и Василковъ дворъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 489).

Семант. способом від д.-р. *раи* «сад» (пор.: Створихъ вертограды и *раи* и насадихъ в нихъ дресеса) (Срезневский, III, 62), «квітник», «первісний сад, житло прабатьків», «житло праведних у вічному житті», «рай» (т. ж., 62—63); пор. побл. двір *Красьныи* (див.). О. С.

II. нос. у Волинськ. землі; можливо, біля суч. м. Любомля Вл, де був нп *Райовище*, перейменован. наприкінці XVIII ст. в *Яревище* Старовижівськ. р-ну тієї ж обл., де на б. Прип'яті виявлено г-ще XII—XIII ст.; пор.: Воло-

димѣру же любѧ бы рѣчь та. посем же поѣха ис Каменца. до *Раю*... Мьстислав же приѣха к нему в *Раи* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 901).

Можливо, того ж кореня, що й лит. *raištas* «болото, болотяна місцевість», переєсміслен. пізн. в *раи* у бібл. розумінні (Раппопорт, 56); пор.: *Рай* (Тр), *Райгород* (Вн, Чрк), *Райгородка* (Днц, Жт, Од), *Райозеро* (Пл), *Райок* (Чрк), *Раймісто* (Вл). А. К.

РАСТОВЬЦЬ, м., на р. *Растовици*, в Київськ. землі; суч. с. *Білілівка* Ружинськ. р-ну Жт (Гончаров, 237), яке ще на поч. XVIII ст. зберігало свою давню назву (Андріяшев, 50—51); 1071, оу *Растовьца*. и оу *Іатина* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 174), Воеваша Половци. оу *Растовца*. и оу Неятина (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 164); 1169, и снасѧ с Берендичи. ниже *Растовца* (т. ж., 536); 1177, Половци же взаша *С* городовъ Берендичъ. и пондоша к *Растовцю*... и постигоша Половци оу *Растовца*. и Половци шборотившисѧ. побѣдиша полкы Роускъѣ. и много бояръ изымаша. а князѣ възбѣгоша в *Растовьць* (т. ж., 603); 1071, *Растовечь* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII, 163), у *Рас-*

товца, у Неятина (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 337), *Рястовечь* (т. ж., 240); 1070, у *Растовца* и Неятина (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 272).

Маскулінізована форма гідроніма *Растовиця* (л. Росі п. Дніпра) як узгодження з д.-р. «городь». І. Ж.

РАТЬМИРА, діброва («дѣрова»), в Переяславськ. землі; тепер не простежується; 1127, Всеволодъ послася по Половцѣ. и приде ихъ... тысящъ... и стаща оу *Ратьмирѣ* дубровы. за Выремь (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 296), у *Ратмбрѣ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 26), *Ратьмира*, *Ратьмбра* (Ук. ПСРЛ, II, 385).

Посесив на *-j(a) від д.-р. особового ім. *Ратьмирѣ*; пор.: 1200, *Ратьмирѣ* Нѣжатиничъ, новгородецъ, і 1240, *Ратьмирѣ*, він же *Ратмбрѣ*, *Ратмирѣ*, учасник Невськ. битви (Ук. ПСРЛ, I, 191; див. ще: Железняк, Типи, 201). О. С.

РАТЬШИНЬ, двір («дворь») *Ратьши*, тіуна кн. Всеволода, в межах Верхнього Києва (Каргер, 282); 1146, они же оустремишася на *Ратьшинь* дворѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 322).

Посесив на -ин- від д.-р. антропоніма *Ратьша*. І. Ж.

РАХЪНА, р., в Сіверськ. землі; суч. *Рахна* п. Десни л. Дніпра, иижче м. Новгород-Сіверський Чрг (СГУ, 457; Насонов, 229); як рр. *Малотечь*, *Ревна* чи *Рванець* (Барс., 138); 1146, въ лѣсъ. в *Порохни* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 331—332); въ лѣсъ, по *Рахни* (ОАІМ); 1300, р. *Рахна* (ІКЧК, 19).

Назва темна; пор.: звуконаслідувальне курське *рахать*, *рахнуть* «кидати, шпурляти щось важке»; твер. «гнати» (Фасмер, III, 449); антропонім *Рахна* (ж. р.), *Рахъ* (ч. р.) (Морошкин, 167), звідки назва м. *Рахів* Зк; р. *Рахнянка* п. Кіблича л. Собу л. Пд. Бугу, потік *Раховець* у с. Білі Ослави Надвірнянськ. р-ну І.-Ф. (СГУ, 457, 458); с. *Рахни* Гайсинськ. р-ну Вн. Днв. **Порохъна*. А. К.

РИМ(ОВ)Ъ, м. («городь»), на р. Сулі л. Дніпра; в Переяславськ. землі; тепер не простежується; 1096, за *Римовѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 249); 1185, Половци... ѿ Переяслава. идоуци же мимо пристоупиша к *Римови* [букву в написано поверх у.— О. С.]. *Римовичи* (*римовци*) же затворишася въ городѣ. и възлѣзъше на заборолѣ. и тако Бинимъ соудомъ лѣгста. дакъ городници с людми. тако к ратнымъ... да которѣи же гражанѣ... ходѣше по *Римьскомуу* (*римскому*) болотоу. то тѣи избыша плѣна... Половци же вземше городѣ. *Римовѣ*... поидоша во свояси (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 647—648).

Похідні: *римовичи* (*римовьци*) й *Римьское*, бол. (див.).

Як: 1. адаптація іншомовн. ім. на (?) Rom- // Rim- // Rem- (Роспонд, Стр., 42); 2. від лит. gamis «тихий» (Стрижак, НРП, 59—60; Трубачев, 209, 262); 3. того ж походження, що й Argentia, Argenta; лит. Argenta. Формально, посесив на -ов- від *Римъ* (?). Пор. ще: сс. *Рим*

ки // *Рымки* Оршанськ. й Поставськ. р-нів, *Рымоўцы* Бобруйськ. р-ну БРСР. Ймовірно, балт. походження (Нерознак, НДГ, 147). Див. *Ромьнѣ*. О. С.

РИМСКОЄ, бол.; в дол. р. Сулі л. Дніпра біля кол. м. *Рим(ов)ѣ* Переяславськ. землі; тепер не простежується; пор.: 1185, Половци... приступиша к *Римови*. *Римовичи* (*римовци*) же затворишася в городѣ. да которѣи же гражанѣ. вийдоша изъ града и быахоутся ходѣше по *Римьскомуу* (*римскому*) болотоу. то тѣи избыша плѣна... Половци же вземше городѣ. *Римовѣ*... и ополонишася... поидоша во свояси (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 647—648).

Релятив на -ьск- від топоніма *Римъ*. Див.: *Рим(ов)ѣ* і *Ромьнѣ*. О. С.

РОГОЖИНА, р. (або пос.?) в Галицьк. землі; тепер не простежується; як с. *Рогожно* кол. Стрийськ. округи (Барс., 175), що не переклииво, можливо, с. *Рогізне* Жидачівськ. р-ну Лв; очевидно, на шляху між м. Галич і Каменець (суч. Кам'янець-Подільський Хм) (Зубрицький, III, 1855, 73); 1213, Даниль же затворишася в Галичъ... потом же приде рать подѣ городѣ. Каломанъ. и Ляховѣ. и многоу бою бывоши. на Кровавомъ бродоу... не могоша стояти. идоша за *Рогожиноу*... на Мьстислава (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 733—734). Пор. с. *Рогожниця* в кол. Молдавськ. кн-ві над р. Серет (ССУМ, II, 294).

Посесив на -ин- від д.-р. антропоніма *Рогожа*; пор. *Рогоза* (Ук. ПСРЛ, I, 113; Морошкин, 168) і д.-р. *рогозъ* «очерет, комиш» (Срезневский III, 130). Л. М.

РОДЪНЬ, ур., на л. б. Дніпра pobl. Києва (Ук. ПСРЛ, II, 388); як: 1. між колишніми селами Вигурівщиною і Троещиною (тепер у складі лівобережної частини міста Києва) на р. *Радунці* (Машт., План, 355); 2. *Радосынъ* (?) (див.) і под. (Машт., План, 355); 1151, поиде Гюрги къ Киеву и стаща в *Родуни* и придоша Половци... Дюргеви в помочь. и Издаславу же блюдоущо възбрести въ Днѣпрѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 423), въ *Родуни*; *родуни* (т. ж., 1843, 58), *Радунь* (Ук. ПСРЛ, II, 388).

Похідні: р. *Радунька* (т. ж.), *Родунька* (СГУ, 467); ур. *Радунка* (Новицкий, II, 331).

Посесив на *-j(b) від антропоніма *Родънѣ*; див. *Роднь*; пор. ще: *Радунь*, *Радунка*, а також р. Radunia, оз. Raduńskie в Кашубії (SG, III, 905) та ін. О. С.

РОДЬНЬ, м., в Київськ. землі, біля гирла р. *Рось* (див.) п. Дніпра; тепер тут с. Пекарі Канівськ. р-ну Чрк (Величків., 25; Толочко, ККЗ, 150), на Княжій горі pobl. м. Канева Чрк. Визначали ще в Київськ. Поліссі (Ляскоронський — ЖМНП, 1904, VI, 323—334) або в Могильовськ. обл. БРСР на р. *Рось* л. Дніпра (Роспонд, Стр., 30); 980, въ градѣ *Родьни*. на оустѣ [*Рси*] рѣки... и осѣде Мрополка в *Роднь*. и бѣ глады великъ в немь. [и] есть притча и до сего дне. бѣда аки в *Роднь* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 77), въ градѣ *Роднь* на

т

оусьи *Рѣси...* и ѡсѣдаху Ярополка в *Роднѣ...* бѣда аки в *Роднѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 65); б. д., вь градъ на усть *Росѣ* (НЛ, I, 127), бѣжа в *Родень*, на усть *Урси* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 12), в градъ *Роднѣ* на устьи у *Рси* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. сп. к. XV в., 357), во граде *Родне* на усте *Рси...* Оседоша Ярополка вь *Роднѣ...* беда аки вь *Родне* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 65), во градъ *Роднѣ* на усть *Урси*; ... вь *Роднѣ*; ... бѣда яко вь *Роднѣ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 293), во *Роднѣ*, на усть *Рси...* и посла къ *Родну* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 249). Пор.: *Родняківка*, передм. м. Сквири Кв (СПБ, 49); с. *Родня* Могильовск. обл. БРСР; д. *Логъ вь Роднѣ* в кол. Новгородск. землі (НПК, V, 498); м. *Родня* пд.-зх. м. Калінін РРФСР (Рикман, карта).

Як: 1. **Родна* (Бережков, 82); 2. **Родня* (Тихомиров, 16; Андріяшев, 35; Барсов, 124); 3. **Родень* (Толочко, ККЗ, 150); 4. (найточніше) **Родньнѣ*, сл. за походженням (Тихомиров, 16), де апелятивн. формант *-nj- < *-ьnj- перш за все в поміна іосі; пор.: польськ. *studnia* до *studzić* «місце з холодною водою», *stajnia* «стайня», *godny* «плідний, урожайний», чес. *rodná*, с.-х. *rodne*, *rodno brdo* (Роспонд, Стр., 30). Можливо, субстантивованій ад'єктив на -ьн- від теоніма *Родъ*, стародавн. верхови. язичницьк. бога слов'ян — сукупності предків по чоловічій лінії (Костомаров — ВЕ, 1873, 3, 13) або бога *родючості* (Рыбаков, ДР, 13; Рыбаков, ГС, 219), попередника Перуна. Детальніше див.: Рыбаков, ППР, 743; Рыбаков, СЯ, 79. I. Ж.

РОЖЬНЕ(Є), поле біля м. Звенигорода в Галицьк. землі; тепер не простежується, можливо, в Пустомитівськ. р-ні Льв. Як с. *Рожня* в Галичині, між верхів'ями Зх. Бугу, «Середя в Стыри» (Барс., 175; Ук. ПСРЛ, II, 389); 1097, и срѣтошасѣ на поли на *Рожни* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 270); 1144, идоша обои подѣ рѣку, за неделю къ Звенигороду, и на *Рожни* поли не могаща сѣ бити, занѣ Володимерь стои

на Голыхъ гора (т. ж., 311); 1099, на поли на *Рожни* (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 16; XVI ст. ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XIV в., 22); 1144, на *Рожьни* полѣ (ПСРЛ, VII, 34), на *Рожнеци* полѣ (ПСРЛ, XXV, 36), на *Лебежнемъ* (*лебежнемъ*) [помилк.—Л. М.] полѣ (XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. или Никои. лет., 167).

Ад'єктив на -ьн- від д.-р. *rogъ*, пор. прасл. **rogъ* (Ворек, 202, 203; Роспонд, Стр., 53); польськ. *Rożno*, *Rożna*; чес. *Rožná*, словен. *Rožno*, болг. *Рожен* (Роспонд, Стр., 53). Укр. (можливо) *Рожни* й под. Л. М.

РОМЬНЪ, м. («градъ»), у Переяславськ. землі; суч. м. *Ромні* (*Ромны*) (ПГВ, 1852, № 50, 595) см. біля гирла р. *Ромна* п. Сули л. Дніпра (СГУ, 474); ~ 1096 (в «Повчєньи» Володимира Мономаха), к Вурєви баху прищди. Аєпа, и Бонѣкъ... ко Ромну... со Слгомы (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 250); XIV—XVI ст., *Роменъ*

(XVI ст., ПСРЛ, IV, 1929, Ч. I. Новгород. 4-я лет. Прилож., 622), «на Сулѣ» (XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет. Прилож., I, 163), А се грады Кієвськіє... на Сулѣ... *Роменъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240); 1590, *Ромно* (Зг. dz., XXII, 585); XVI—XVII ст., А выше Глинска 20 верстѣ, пала вь Суду рѣчка *Роменъ* (*Роменъ*), а на устьѣ городъ *Роменъ* (*Роменъ*) (КБЧ, 1838, 95); 1618, *Stare i Nowe Rumeńskie* (Лаз., Луб., 119; Зг. dz., XXI, 315); 1630, *Rumne* (Ляск., ИПЗ, 151); 1638, зъ *Ромна* (1730 р., Величко, IV, 273); 1644, *Руменъ* (Ник., Вишн., 10); 1648, *Ramno* (Prz., 44); 1958, вь *Ромнѣ* (Самовидец, 254); 1659, *Rumno* (Памятинки, III, 360); XVIII ст., р. *Раменъ* (ЦГИАЛ, 1350—304—22, арк. 35); XIX ст., Нароуду... як об Іллї в *Ромні* (Гребінка Є. Байки.— К., 1956, 22), *Ромны* (Курилов, 48); поч. XX ст., Видно *Ромен*, видно *Ромен*, *роменскій* хрести (Гнедич, I, 103); суч. *Ромні* (офіц.) і *Ромѣн* (нар.).

Похідні: 1552, далєй от Войновского... ити два дни, а рекою болшѣ, уходы *Ромъковъщизна* (АЮЗР, VII, I, 101; помилк., зам. **Ромъковъщизна*); 1638, волость *Руменскую* (1730 р., Величко, IV, 272), *Роменскій* пов. (т. ж., 136), старосты... *Роменскаго* (ДР, II, 892); 1644, держава *Руменъская* (Ник., Вишн., 10); 1649, Гаврыло *Роменецъ* (Реестра, 317), Макарь *Роменскій* (т. ж., 298), согня *Ромонская* (т. ж., 271); 1670, уряду *Роменского* (АКПГУ, I, 189), XVIII ст., *Роменщина* (Мак., Гор., 5); XIX ст., х. *Роменчикъ* у Полтавськ. губ. (ПГ, 221); суч. (назви мешканців): *ромен'ц'ї*, *ромен'чани* (рідко).

Як: 1. (довільно) відповідник літоп. м. *Рим(ов)ъ* (див.), а також (вторинно) м. *Римові* (?) на Тібрї — у зв'язку з місц. (бас. Сули) пос. поч. XX ст. *Рим* (можливо, пізня назва кол. трактиру при заїжджому дворі?) та знахідк: ми туг, як і в багатьох ін. місцях Наддніпрянщини, *римських* монет, що пояснюється міграціями (?) з кол. *римських* провінцій (Самоковасов, Мог., 167); 2. із **Rōmīn-*; пор. р. *Рома* бас. Десни (Мант., Дн., 204); рум. *Român*, *Romîn* «румун» (Стрижак, Сіверяни, 64—76); пор. ще *ромѣн* «самоназва циган»; 3. від назви росл. *ромѣнъ*, *романъ* (Курилов, 5; Виноградський, Назви, 38); пор. укр. *ромѣн* (-зілля), *роман* — росл. *Matricaria Chamomilla* і *Chrysanthemum inodorum* (Гринченко, ДВУ, 1679); рос. діал. *ромѣн*, *рамѣн* «т. с.», білор. *рамѣн*, *ромѣн*; с.-х. *рѣман*, *рѣмена*; словен. *г(о)тѣп* «деревій», чес. гтєп «римський ромен» тощо (з лат. *anthesis gōmāna*, *chamaemēlion gōmānum*) і через польськ. посередництво (?), пор. польськ. *gotan(ek)* «молочай» (Фасмер, III, 499—500); 4. у зв'язку з балт. гідронімами *Ормена* // *Армена* (-яна) (XVI ст., Жомойтська земля) (Спрогнос, 214), пор.: *Тясмин* // *Тесмень* (див.), *Німан* // *Нѣмень*, *Румянка* бас. Дону, *Ромонка* пр. Іпуті бас. Десни, *Рамышка* бас. Дону, оз. *Ромпа* бас. Вісли (НВ, 632); лит. рр. *Ramōnas*, *Ramis*, а також *gamūs*, *gomūs* «тих(ший)», *gāmioi* «тихо», *gāmiau* «тихше» (*Ромьнѣ* має повільну течію, лісно-болот., низовинні бб.; Стрижак, НРП, 59—60) — як (етимологічно) «серйозна спроба»,

пор. *Листвънѣ* (див.), *Червен* (Никонов, КТС, 355); 5. назва не зовсім ясна; закономірно зіставлювана з лит. *Армена* як відбиття д.-европ. гідронім. процесів; пор. р. *Армено* в обл. Трієнт, *Арменія*, **Агмантія* та ін. (Трубачев, 209, 262). Гідронім побутував на фоні етно- і фітографічн. асоціацій. Пор., однак, білор. *ром* «простір, вільне місце, обшир». Як балт. походження (Нерознак, НДГ, 149). О. С.

РѣДА, р., в Переяславськ. землі, суч. *Носівка* л. Остра л. Десни л. Дніпра в м. *Носівка* Чрг; 1148, Мстислав же скопивъ дружину, и Переяславъць... и оугони и у *Носова* на *Рудб*...

и са иде в Городець. а Мстиславъ воротиса Переяславлю (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 319); 1147, у *Носова* на *Рудб*... а самъ иде въ Городець (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 360) [на *роуде*; в Хлебницьк. сп. е перероблено в т.— О. С.]; 1148, у *Носова* на *Рудб* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 42), *Руда* (Ук. ПСРЛ, II, 396); 1859, на р. *Носовкѣ*; 1898, *Носовочка*; 1964, *Носівка* (СГУ, 392); пор. ін. численні (понад 170) гідроніми на *Руд-* в УРСР (СГУ, 476—479).

Як указівка на бол., заболоч. рр., стр., оз. та їхні кольор. особливості (пор. укр. *рудий*; Стрижак, НР, 35—37), а також у зв'язку з назвами на *Рут-* (т. ж., 36); див. *Рѣтѣ*. Очевидно, семантичним способом від д.-р. *рѣда*, в якому контаміновано значення «металева руда», «рудник» (Срезневский, III, 187) і «водоїма»; пор.: И въ *роудахъ*, и в потоцѣхъ и ихъ; зъ *рудами*, и зъ рѣками (т. ж.); останнє, очевидно, з іран. **rauta-* «річка», пор. перс. *rūda*, пехл. *rōt*; д.-інд. *śrav-* // *śruta-* «тексти» (Абаев, II, 428). Див. ще *Рѣдица*. О. С.

РѣДИЦА, р., л. Дніпра; на л. б. Дніпра навпроти Видубицьк. м-ря; тепер не простежується; 1097, приде Василко въ д. *ноамьбра*, и перевезе са на *Видобичь*... а товары своя (постави) на *Рудици* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 258), Приде же Василко и перевезе са на *Видобичь*... а товары своя на *Рудицѣ* постави (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 12), *Рудица* (Ук. ПСРЛ, II, 396).

Іменник на -ица від д.-р. *рѣда* «кров» (очевидно, «річка») (Никонов, КТС, 360); пор.: рос. діал. *рудá* «кров»; укр. *рудá* «руда», «кров»; білор. *рудá* «грязь», «кров»; болг. *рудá* «руда» тощо (Фасмер, III, 513), а також: *Рдица* п. Дніпра, вар. *Родица*, *Ордица*, з **Ръд-*, сюди ж *Рудая*, *Руда*, *Руденка* і под. (ТТ, 220), *Рудá* (46 назв на тер. УРСР), рр. й потоки *Рудки* (69 назв) (СГУ, 476—479). Із прасл. **rūda* «залізна руда», сюди ж **rūdja* (д.-р. **rūža*) «іржа» (Moszyński, PZ, 176). Див. *Рѣда*. А. К.

РѣСОТИНА, ур., в Переяславськ. землі; тепер не простежується; як побл. кол. с. Бикова (*Русотина*; Андріяшев, Переясл., 10), у верхів'ї Супою (Мавродин, 20) або ж у с. *Русанів* кол. Остерськ. пов. Чернігівськ. губ. (*Русановѣ*) (Барс., 174), тепер Броварськ. р-ну Кв (АТПУ—1969, II, 183), що не переконаливо; 1147, иде же на Лго. и *Бголь* иде къ *Снѣжатиноу* и *Бтъ* *Нѣжатиноу*. шедъ и ста оу *Роусотины* (*росотины*)... и

Бгоуда посла Оулѣба Черниговоу (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 344), у *Русотины*, у *росотины*, у *роситинѣ* (т. ж., 1843, 31), *Росотина* (XX ст., Ук. ПСРЛ, II, 397).

Посесив на -ни від д.-р. антропоніма *Рѣсо-та*; в основі *Рѣс-* (див. *Рѣсь*); пор. укр. *німота* (див. *Нѣмьцьскыє*) і под. О. С.

РѣСЬ, земля («земля»), населена *рѣсью* або належна до *Рѣської* держави (див. *Рѣськаца*, волость, земля, країна); з етимологічних міркувань далі хронологію цитат підпорядковано внутрішній логіці викладу; б. д., Поланомъ... бѣ путь изъ *Варагъ* въ Греки. и изъ Грекъ по *Днѣпру*... рѣка *Днѣпръ* бо потече изъ *Оковьскаго* *лѣ[са]*... *Двина*... не тожеже *лѣса* потече... *Волга* на *въстокъ*... в море *Хвалисское*. тѣмже и изъ *Руси* можетъ ити [по *Волзѣ*] в *Болгары* и въ *Хвалисы* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 7), изъ *Руси* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 6); пор. як етнонім: [*русь*] можетъ ити по *Волзѣ* в *Болгары* и въ *Хвалисы* (XVI—XVII ст., ПСРЛ, IV, 1917, II, I. Новгородск. 5-я лет. *Погодинск.*, *Академич.*, *Публичн.* Библиот. сп., 4), изъ *Руси* (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. *Патриарш. лет.*, 3), се бо токмо *Словѣнскѣ яззыкѣ* в *Руси*. *Полане*. *Деревляне*. *Ноугородци*. *Полочане*. *Дреговичи*. *Сѣверѣ* *Бужане*... *послѣже*... *Вельяне*, а се суть инии *язъци*. иже данъ дають *Руси*. *Чюдь*. *Мѣра*. *Весъ*. *Мурома*. *Черемисъ*. *Морѣдва*. *Пермь*. *Печера*. *Имь*. *Литва*. *Зимигола*. *Корсь*. *Норова*. *Либѣ* (ПСРЛ, I, 1962, II), в *Руси* (ПСРЛ, II, 1962, 8), *Сими* всіма обладаху *Русь* [*роусъ*; вправлено з *росъ*. — О. С.], иже отъ *Кіева* града, и данъ емляху на *Чюди*... *Новгороднихъ*... *Мѣри*... *Веси*... *Муроме*... *Чернимисе*... *Морѣдвѣ*... *Перми*... *Печорѣ*... *Еми*... *Литвѣ*... *Зимголе*... *Корси*... *Мораве*... *Ниломи*... (*Неромѣ*)... *Либѣ* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. *Львовск. лет.*, 41), *русий* (ПСРЛ, IX, 4), *русии* (XVII ст., ПСРЛ, VII. *Воскр. лет.*, *Карамииск. сп.*, 262), *Русии* (к. XVIII ст., ПСРЛ, XXV. *Моск. летоп. св. к.* XV в. *Ермитажн. сп.*, 339), въ *русии* (ПСРЛ, VII, 263); 898, *Словѣни* же сѣдаху по *Дунаевѣ* ихже *пріиша* *Оугри* и *Марава*. (и) *Чеси* и *Ляхове* и *Полане* иже нынѣ зовомаю *Русь*... первое преложены книги *Маравѣ*. иже прозваса грамота *Словѣнська*. иже грамота есть в *Руси* и в *Болгарѣхъ* *Дунаискихъ* (ПСРЛ, I, 1962, 25—26); б. д., *Тая* же грамота есть *Роусии* и в *Болгарѣхъ* *Доунайска* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. *Типограф. лет.*, 8), въ (*русии*) (ПСРЛ, VII, 270), *Словѣнскѣ язъкоу* оучитель с Павель (паоуль). ѿ негоже *язъка* и мы есмо *Роу...* а *Словѣнскыи* (*словѣнскѣ*) *язъкѣ* и *Рускыи*: ѿдно є. ѿ *Варагъ* бо прозваша *Роуью*. а первое бѣша *Словене*. аще и *Полане* звахѣса ио *Словѣнська* рѣ бѣ. *Полами* же прозвани бѣши (*прозвани бѣша* *полями*). зане в *поли* сѣдаху, а *язъ* *Словѣскї* (*имѣ*) *еди* (ПСРЛ, I, 1962, 28—29), есмо *Русь*... *Руси* оучитель єсть. *Павель*...

Словѣнскъ языкъ и Рускыи одинъ (ПСРЛ, II, 1962, 20), в Руси... отъ Варягъ бо прозвася Русию (ПСРЛ, IV, 1917, II, I, 19), Словенскый языкъ и Руской единъ есть (ПСРЛ, XX, I, 46), въ Моравы бо ходилъ и апостолъ Павелъ, и училъ ту, ту бо есть Илирикъ... ту бо быша Словенѣ первіе... Тѣмъ же и Словенску языку училъ есть Павелъ отъ того же языка и мы есмь Русь... а Словенскій языкъ и Рускій одинъ есть, отъ Варягъ бо прозвася Русью (ПСРЛ, IX, 17), Отъ негоже языка и мы есмь, Русь, тѣмъ же и намъ, Роуси (русїи), оучитель есть Павелъ... отъ Варягъ бо придоша, прозвасяся Русью (ПСРЛ, XXIV, 9); 907,

и заповѣда Ѡле... дакти углады на Роукыа град.

первое на Киевъ. та на Черниго... Переас-

лавль... Полтѣскъ... Росто... Любе... да приходо-

ачи РѸсь слобное емлют елико хотачи ... поидѣ-

чи (домовъ в) Роу за са. да емлют оу црѣ ваше (на путь) брашно (ПСРЛ, I, 1962, 31), на Рускїе города... Русь... и поиду же Русь домови (ПСРЛ, II, 1962, 22), на грады Рускїа (Рускїе)... Киевъ... Смоленскъ... Ростовъ... Любечъ (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII, Ермолинск. лет., 4), поидучи же Руси (Русь) домовъ (XV—XVII ст., ПСРЛ, V, 1925, Софійск. 1-я лет., 19), въ Русь (ПСРЛ, XX, I, 47), и Русь (XVI ст., ПСРЛ, XVIII, Троицк. лет., 12); 912, Посла моужи свои Ѡлегъ.

постронти мира. и положити рѣд межю Роу и Греки (ПСРЛ, I, 1962, 32), Русью (ПСРЛ, II, 1962, 23, 36); 955, рѣша же Деревляне. се княза оубихомъ Рускаго [Горя.— О. С.] (т. ж., 55),

Ѡльга приде Киеву и присла к неи црѣ Гречскїи гла... ты бо глше ко мнѣ. Ако аще возвра-

шоса в Русь. многи дары прсло ти (ПСРЛ, I, 1962, 62); 984, Иде Володимеръ на Радимичи... и побѣди Радимичѣ... и плататъ дань Руси (т. ж., 83—84), Радимичи... и плататъ дань в Руси (ПСРЛ, II, 1962, 71); 989, А се в Новгородѣ... Святополкъ сѣде на столѣ... и абіе позва его братъ Изяславъ в Русь, а сына своего присла Ярослава... и выгнаша его Новгородци, и введоша Ростислава Мьстиславича. И сѣдивши лѣто едино, иде в Русь (НЛСХС, 66—67); 1132, ходи Всеволодъ в Русь Переяславлю... а целовав крестъ къ Новгородцемъ (т. ж., 126); 1149, Иде архиепископъ Новгородскый Нифонтъ въ Русь... ставилъ бо его быше Изяславъ съ епископы Рускїа (рускїа, рускїа, рускїа) области, не славъ Царюграду (т. ж., 138); 1152, поиде Гюргї... с Ростовїи. ни с Суждалци. и с Рязанци. и со князи Рязанскїими и в Русь. тогда же слышавъ Володимерко идуча в Русь. поиде г Кыѣву. Изаславъ же выиде противу ѣму. Володимерко же воротиса в Галич. Гюргеви же идущю в Русь. пришедъ ста оу Глухова (ПСРЛ, I, 1962, 338), Володимиръ

же слышавъ оже идетъ сватъ е Дюрги в Русь.

поиде из Галича Киеву (ПСРЛ, II, 1962, 455); 1154, поиде Гюрги с Ростовци. и с Суждалци... в Русь... вниде в Кыѣвъ... роздади волости (ПСРЛ, I, 1962, 341—345); 1224, Мьстиславъ Романовичъ в Кыѣвъ. а Мьстиславъ въ Козельскъ и в Черниговъ. а Мьстиславъ Мьстиславичъ в Галичъ. то бо бѣахоу старѣишины в Рускои земли (ПСРЛ, II, 1962, 741), А Татарове гнашася по Русь до Новгородка Святополчскаго (ПСРЛ, XXIII, 71);

1230, приходи пресвщныи митрополитъ всеа Руси Кирилъ. к великому князю Гюргю. Ѡ Кыѣвскоу княза (ПСРЛ, I, 1962, 455); 1284, не осталъ

ѣси в Руси избывъ в Вороножскы лѣсъ. того дѣла (т. ж., 432); 1380, и стрѣтошася за Дономъ на оустъ Непрѣдвы. и бысть съча зла... не бывала в РѸси. (т. ж., 536); 1381, прииде изъ

Црѣграда на Ру... Киприанъ митрополи на свою митрополию на Москвѣ (т. ж.), 1389, една митропольа Кыѣвъ. и Галичъ и всеа РѸси (т. ж., 537); 1410, выиде... митрополитъ Фотѣи, кыѣвскїи и

всеа Руси. изъ Црѣграда на Кыѣвъ. и приде на Москву (т. ж., 539). Пор. ще: РѸсь (ПСРЛ, I, 1962, 45), росъ, роуи (помилк.) (ПСРЛ, XX, I, 41, 43), Роусия (ПСРЛ, XXIV, 8), русия («въ русїи») (ПСРЛ, IX, 4), русїа (ПСРЛ, VII, 262); Руссия, Руссия, Рутенїа, Россїа, Руциа, Роксаниа, Роксаланиа, Россїа, Роксоланиа, Руциа (Татищев, 493, 129, 218, 286, 288 та ін.); Русїа (Карамзин, I, прим. 39); Roschouasko («Рошчуаско», держава у верхів'ї Дону, 80—90-ті роки IX ст.) (Мавродин, Обр., 203); Русь-Тюрк «Русь на Сіверськ. Дінци» (Березовець, 59—74); Артанїа, Арсанїа (?), аорси — реплика ім. Рос — Русь), «Рускїй каганатъ» (Смірнов, 6); с.-гр. Ρῶς (Rōs) «Русь» (Роспонд, Киев, 106, 109), Ρῶσῖα; араб. ar-Rūs; лат. Ros, Rus(s)ia (люд — Rutheni); Roxolania (зокрема «Русь Червона») (Staszewski, 366, 370), Rusia, Rucia, Ruscia; араб. Русыйя (Роспонд, Miscellanea, 45, 47), Rvsia, Ruzzia, Rytzeland, Ryscaland, Ruzaland (OAIM); Ruthenia (Шгаль, 23; Первольф, III, II, 2); араб. Rūs (ZMK, 1968, № 4, 541); д.-сканд. (з лат.) Ruscia (Рыдзевская, 146); Ryssaland («Рюссаланд»), Risaland, Rizaland (Смірнов, 63); нім. Rus-land, англ. Russia, лит. Rūsija, болг. Русия, с.-х. РѸсия, чеч. Rusko «Росїя»; молд. Руши «Русь»; угор. Orozország «Росїя» і под.

Вар.-компоненти: д.-р.: Пургасова Русь

(1228, Побѣди Пургаса Пурешевъ снѣ. с Половци. и избїи Мордву всю и Русь Пургасову) (ПСРЛ, I, 1962, 451) — «останки волзьких русїа» у Мордовїї (Смірнов, 228); Біла Русь (1305, Бѣлая Русь) (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 227, 236), суч. БілорѸсїа; тат. Ак-Урусъ (Татищев, I, 355); Велика Русь (1542, Великыя Росыя) (ПСРЛ, XX, II, 460), потім Великороссїа; Волїнська Русь (Софроненко, 14), переважно Волинь; Галицка Русь (Галицкая Русь) (Шараневич, 8), частїше: Галичинѣ, рос. Галицїа; пор. Галицко-Володимїрская Русь (т. ж., 67); Галицко-Волиньська Русь та ін.; Західна Русь (Западна

Русь) (Ук. ПСРЛ, II, 409); *Карпатська Русь* (*Карпатская Русь*) (Первольф, III, II, 13, 15); *Малá Русь* (*Малая Русь*) (Тихомиров, 12) — уперше 1334 р. в титулі Юрія II: *Dei gratia patus dux totius Russae Minoris* «З божої ласки природжений князь цілої Малої Русі» — стосовно *Галицько-Волинського* ки-ва, пізн. щодо всієї *Південної Русі* (~ України); *Малá Росія*, *Малоросія* і под. (Кримський, Розв., 282—292); сюди ж гр. Μιχρ'α Ρωσία, лат. *Russia Parva* й под. (див. *Україна*); *Південна Русь* (*Южная Русь*) (Ук. ПСРЛ, II, 410), пор. *Малá Русь*; *Південно-Західна Русь* (*Юго-Западная Русь*) (т. ж.); *Південно-Східна Русь* (*Юго-Восточная Русь*) (т. ж.); *Північна Русь* (*Сверная Русь*) (т. ж.); *Подільська Русь* (*Подольская Русь*) (Первольф, III, II, 40); *Пряїцьвська Русь* (*Пряшевская Русь*) (Мавродин, Обр., 401); *Східна Русь* (*Восточная Русь*) (Ук. ПСРЛ, II, 409); *Угорська Русь* (*Угорская Русь*) (Гол., Нар., I, 637), пізн. *Подкарпатська Русь* (*Подкарпатская Русь*) (Гумецкий, 21), суч. *Закарпаття*; *Холмська Русь* (*Холмская Русь*) (Первольф, III, II, 40); *Черво́на Русь* (*Черво́н(н)ая Русь*; *Russia Rubra*; кол. *Галицьке* кн-во, а потім *Руське* воеводство) (Гол., Нар., I, 622), 1715 р., *Красна Русь* (Первольф, III, II, 15, 134), *Чермна Русь* (Житецкий, См., 426), *Lodometia* (Мавродин, Обр., 298); *Чорна Русь* (*Черная Русь*; бас. Німану з м. Гродно, Новгородок, Слонім та ін.) (Первольф, III, II, 168), кол. земля дреговичів; пор. епізодичні: *Литовська Русь*, *Польська Русь* (*Чернава Русь*), *Россолахія*, *Новоросія* тощо. Науково-термінологічні (авторські), зокрема, хоронімі: *Азовсько-Дніпровська Русь* (*Азовско-Днѣпровская Русь*) (Яловайский, I, 16); *Азовсько-Чорноморська Русь* (*Азовско-Черноморская Русь*) (Трубачев, СЯ, 265); рідше, *Азовська* (*Озівська*) (Смірнов, 48), *Чорноморська Русь* (Березовець, 64), *Чорноморська Русь* (Венедин, 42); *Приазовська Русь*, *Причерноморська Русь* (Греков, КР, 443); *Чорноморсько-Азовська Русь* (Мавродин, Обр., 222); *Волзька Русь* (Смірнов, 48); *Володимиро-Суздальська Русь* (*Владимиро-Суздальская Русь*) (Мавродин, Обр., 398); *Дніпровська Русь* (Березовець, 68); *Ільменська Русь* (*Ильменская Русь*) (Мавродин, Обр., 207); *Кіївська Русь* (не змішувати з *Кіївсько-Полянською Руссю*); *Кримська Русь* (*Крымская Русь*) (Тихомиров, 40); *Лукоморська Русь* (Новицький, Лукомор'я, I, 35, 51, 52); *Московська Русь* (*Московская Русь*) (ВЯ, 1975, № 5, 131); *Новгородська Русь* (*Новгородская Русь*) (Мавродин, Обр., 223); *Острівна Русь*, *Поморська Русь* (Новицький, I, 35, 51, 52); *Тмутараканська Русь* (Березовець, 63; див. *Тьмторокань*); *Українська Русь* (Шараневич, Иссл., 64), рідко, *Українська Русь* та ін. Напр., відокремні (військово-етнічні): *Амастридська Русь*, *Суразька Русь*; відетнонімі: *Болгарська* (слід *Булгарська*) *Русь* (Смірнов, 221); *Варязька Русь* (т. ж., 70); *Кельтська Русь* (рідко); *Слов'янська Русь*; *Норманська Русь* (також *Скандинавська Русь*); *Хозьрська Русь*; *Хорватська Русь* і ряд ін.; відантропонімі: *Аскальдова Русь* (*Русь Аскольда* (й *Дира*) — *Руський* каганат (Мавродин, Обр., 217); *Рюриківська Русь*, *Тага* а *те-*

ва тощо; ін.: зовнішня *Русь* (гр. Ῥωσῖα *Росіа*) (Насонов, 31); метрополітна *Русь*, стародавня *Русь* (древняя *Русь*) і под.

Похідні. Семантичні: рос. *русь* «(білий) світ» (Даль, IV, 114); укр. *рус* («руссь?») «казкове страхіття Дніпрових порогів» (т. ж., 115), словотвірні: 1. суфіксальні: д.-р. *рѣзьскыи* «русський, давньоруський»; **рѣзькыи* (пор. *Роузкая*, земля; НЛСХС, с. VII); **росьскыи* (напр., *Правда росьская*) (Тихомиров, Русск. пр., 75), пор. ст.-рос. [XVII ст., «Задонщина»] *росский* (Фасмер, III, 505); *Роусинъ* «східний слов'янин» (Первольф, III, II, 2); *русичь* (*русичь*) «давньоруська людина; -ий воїн» (*Русичи* велика поля чрленими щити прегородина; *Русичи*, хошу главу свою приложити, а любо испити шело-мьъ Дону; Сл. СОПИ, V, 62); ст.-укр. *роуски(и)*, *роускы*, *роускіи*, *русьскыи*, *руски(и)*, *рускіи*, *русъкии*, *ру(с)кы*, *рускии*; *роускаа*; *русков*; *Русскіи*, *рос(с)кии*, *ро(у)ски*, *русъкыи*; *русици*; *русинъ* «українець феодальної доби», *руска* «українка феодальної доби» (ССМ, II, 308—309); укр. *русський* «давньоруський» (спрнл. *х Русь*, а також относящийся ко времени Киевской *Руси*»; УРС, 1975, 736), рідше (помилк.) «російський», істор. «західноукраїнський» («русинський»); *російський* = рос. «великоруський» («относящийся к *России*»; т. ж., 734); застар. (діал.) *росиян* «росіянин» (Гринченко, 1680); локальні: *русіян*, *руснак*, *русняк*, *рус* (рідко), *рутен* (книжн.) «західний українець», «закарпатський українець» (також застар. *карпатрусь*); соц. (в зх. обл. України) «кмить» — «мужик» (Первольф, III, II, 197), «бідняк», «слуга» й под.; діал. *рущатися* «ставати *рус(ин)ом*»; пор. ще: *русизм*, *русіст*, *русифікація*, *русифіал*, *русифоб* і под.; рос. розм. *русак* «росіянин», *русачка* «росіянка», *русеть* («русеть») «ставати *росіянином*», жарт. *русат(ъ)* «той, хто особливо *русить*, хоче бути *русаком*» (Даль, IV, 114), *русская* «національна пляска *русских*» (Ожегов, 634); діал. (брян., трубч.) *руцкой* «російський» (Преображенский, 946); білор. діал. (?) *руцкій* (т. ж.); болг. *русін* «росіянин», *рускіна* «росіянка»; польськ. *Rosjanin* «росіянин»; с.-х. *Рус* «росіянин» (*рус* «русявий»), *Русьвѣк* «русин», *руски* «російський»; лит. *Rūsijos* «росіянин», *rūsų*, *rūsiskas* «російський»; ім. *Russe* «росіянин», *Russin* «росіянка», *russisch* «російський», «по-російському»; англ. *Russian* «росіянин (-ка), російський (-а мова)»; молд. *рус*, *рушь* «російський», *русеште* «по-російському», *русойкэ* «росіянка»; перс. *Urūs* < тюрк. *урус*; *орус*, *урус*, *рус* (ОАІМ) «росіянин, російський» (Радов, I, 1659, 1663); угор. *ogosz* «росіяни(н)», застар. «українець» і т. ін.; 2. композити: *білоруси*, застар. *малороси*, *малоруси*, *малоросіяни*; *південноруси* (рос. застар. *южноруссы*), *слов'янороси* (книжн.), *ядротороси* (рідко); прикм. *грекоросійський*, *давньоруський*, *святоруський* (III), *Святоруская*, земля; XVI—XVIII ст., ПСРЛ, IV, 1929. Новгородск. 4-я лет., 584) та ін. Топоніми: м. *Русса* (*Старая Русса*) в Новгородськ. землі; *Рускій*, кінець («кут») у м. Вільні (суч. Вільносе) і в Юр'єві Лівонському, *Русотина* (див.) в Переяславськ. землі (Ук. ПСРЛ, II, 396—397); ст.-

укр. сс. в кол. Молдавськ. кн-ві: 1490, *Роусковъ*; 1448, *Роусеци*; 1466, *Роускани*, *Роусоньгъ*; 1458, *Роуси*; 1491, *Роусчари* (ССУМ, II, 308—309); (*Старые*) *Русаки* в кол. Радомишльськ. пов.; *Русановъ* в кол. Остерськ. пов.; *Русивль* (помилк. *Русоль*) в кол. Луцьк. пов.; *Руская*, коса на л. б. Бузьк. лим.; *Рускіе-Фольварки*, передм. Кам'яня (-Подільського); *Рускій* Гостинець, вул. в Люблині; *Руское*, воеводство (*Русь*, *Рускія* землі, Russia) з центром у Львові; с. *Бискупичи-Русскія* Володимирськ. пов. та ін. (Указатель к изданиям Временной комиссии для разбора древних актов.— К.: Тип. Данилова, 1882, 697—698); суч. *Русилів*, *Русин* (Льв); *Русилів*, *Руська Гута* (Гр); *Русів* (кол.), *Русовичі* (Вл); *Русів* (Л.-Ф.); *Русівщина*, кол. *Руське* (См); *Руська* (Чрв); *Руська Долина*, *Руська Кучава*, *Руська Мокра*, *Руське*, *Руське Поле*, *Руський Мочар*, *Руські Геївці*, *Руські Комарівці* (Зк); *Руська Лозова*, *Руські Тишки* (Хрк); *Руська Поляна* (Чрк); *Руська Слобідка*, *Руськоіванівка* (Од); *Руське* (Крм); *Русько-Орлівка* (Диц) та ін.; назви водотоків: *Русанів* (Хрк), *Русина* (Диц), *Руський* — бас. Сіверськ. Діңця; *Русинкова Поточина*, *Руський*, *Русківський* (Зк) — водозбір Тиси; 1458, *Роусятинка* в Київськ. землі; *Русинова* (Хрс) — сточище Дніпра; *Руська* (Чрв; 2 назви), *Руський* (Л.-Ф.) — бас. Дунаю; *Руська* (Л.-Ф.) — Дністра; *Руський* (Льв; 2 назви) — система Сяну й под. Катойконіми: *русскополянцы*, *русскополянец* (мешканці смт *Русская Поляна* Омськ. обл.); *староруѣцы*, *староруѣсец*, *староруѣска*; *староруѣчане*, *староруѣчанин*(ъ); *староруѣшанка*; *староруѣсяне*, *староруѣсянин*; *рушане*, *рушанин*; *староруѣсы* (застар.); *русяне* (застар.); мешканці м. *Старої Руси*, кол. *Руса*, Новгородськ. обл.) (СНЖ, 197—198, 203). Антропоніми: 1388, *Русанъ*; 1392, *Русинович*(ъ); 1473, *Русьлович*; 1491, *Роусоулъ* (ССМ, II, 307—309); XVI—XVIII ст., *Русановъ*, *Русановичъ*, *Русановскій*, *Русанскій*, *Русецкій*, *Русинскій*, *Русинъ*, *Русиновичъ*, *Русіанъ*, *Русяновичъ* (Указатель к изданиям Временной комиссии для разбора древних актов.— К.: Тип. К. Н. Милевского, 1878, 615—616); *Русич*, *Русок* (ОАИМ); 1649, *Русиненко*, *Русьновичъ* (Реестра, 241, 277); XIX—XX ст., *Русило*, *Русинек* (Корнилович, 117); *Русиновъ* (Павловский, К ист., V); *Рус*, *Руснак*, *Русняк*, *Русицан* і под.

Семантичним способом від етноніма *РѢСЬ* (пор.: б. д., В Афеговъ же части сѣдѣтъ *Русь*. Чюдь... МерА. Мурома Вєсь Морѣдва. Заволочьскаѣ Чюдь. Пермь Печера іамь. Оугра Литва. Зимѣгола Корсь. Сѣтъгола (лѣтъгола)Любь (либь) Лахове же и Пруси Чюдь прєсѣдѣтъ к морю Варѣжскому по сему же морю сѣдѣтъ Варѣзи сѣмо ко вѣстоку до предѣла Симова. по т[о]муже морю сѣдѣтъ къ западу до землѣ Агнѣнски и... Волошьски. Афегово бо и то кольво Варѣзи Свеи. Оурмане [Готе] *Русь*. Агнѣне Галичане. Волѣхва Римлѣне Нѣмци. Корѣзи Венѣдци Фрѣгове и прочии; ПСРЛ, I, 1962, 4), в зв'язку з походженням якого сформувався ряд концепцій, зокрема (назви умовні): 1. В а р я з ь к а. Скомпонована д.-р. літ-цем; пор. 859, [И]маху дань *Варази* изъ заморѣя. на Чюди и на

Словѣнех. на Мери. и на всѣхъ [очевидно, «на Вьсьхъ»]; пор. *Вєсь* < *Вьсь*. — О. С.] Кривичѣхъ.

а Козари... на Поланѣ... Сѣверѣ... Вятичѣхъ (т. ж., 19). Ці пл. 862 р. «Изъгнаша *Варази* за море... и почаша сами в собѣ володѣти. и не бѣ в нихъ правды... [и] идаша за море къ *Вараѣомъ* к Р у с і [написання к без ь і *Руси* зам. *Руси* — пізн. інтерполяція. — О. С.] сице бо са звахуть и *варази* суть (*русь*, *русью*). како се друзии зъвуса Свое... Оурмане. Анѣглѣне... Гѣте. тако и сирѣша. *Русь* (*русь*). Чюдь [и] Словѣни. и Кривичи... да пондѣте кнѣжити и володѣти нами. и избрѣашасѣ ѿ братьѣа. с роды своими. [и] покѣша по собѣ всю *Русь*. и придоша старѣншии *Рюрикѣ*... [и] ѿ тѣхъ (*Вараѣѣ*) прозвасѣа *Руская* землѣ» (т. ж., 19—20). 2. Н о р м а н с ь к а (різновид «варязької»; прихильники: Г.-З. Байер, Г.-Ф. Міллер, М. П. Погодін, В. Томсен, Й. Маркварт, Л. Кетгуен, А. Брюкнер, Р. Екблом, Е. Сетеле, Ф. Браун, Х. Тіктін, Г. Рамстедт, М. Фасмер та ін.); інтерпретує араб. Rūs (ar-Rūs) «руси в Іспанії й Франції», с.-гр. οἱ Ῥῶς «руси» і «Ῥωσιотί «по-руському» як «нормани» й «по-скандинавському», бо, мовляв, майже всі, згадані в гр.-р. договорах 911 й 944 рр. послі («отъ рода *рѣвска* *посѣли*»), мають сканд. ім., а Rusios Кременського єпископа Ліудпранд (X ст.) — це «Nordmannos; відповідно народ «Бертинських анналів» (Франк. літ., складен. Пруденцієм Галіндою, що помер 861 р.), зафіксован. під 839 р. (Фасмер, III, 522), — це «шведи» і т. ін. *РѢСЬ* як нібито з фін. Ruotsi «Швеція»; пор.: Ruotsalainen «швед», ест. Rootis, Rootslane «т. с.»; водськ. Rōtsi, лів. Rūot's «Швеція», Rūot'sli «швед». Сам же фінно-угор. етнонім з д.-ісл. [!?] — О. С.] Róðsmenn чи Róðskarlar «веслярі, мореплавці», бл. до шв. Roslagen — назви узбережжя Упланду. *Róðsmenn > Ruotsi, як шв. båtsman > фін. ruosu «боцман», чи шв. hofman > фін. huovi «солдат» (т. ж.) (â — довге); ігнор.: до 971 р. наймане війське гр. імператорів складалося з *русів* (с.-гр. Ῥῶς) — корінних сл. жителів Пд. *Русі*, гр. «синонімами» до тодішн. самоназви яких були *тавроскіфи* (Ταυροσκόφαι), яких, за Львом Дяконом, «називають звичайно *Росами*» (СДИ, 82), вони ж *таври* (пор.: «Святослав... начальник *Таврів*», т. ж.) або скіфи чи *сармати*, але не *нормани*, хоч окремі з них і вступали в «руське відділення» гр. війська (Васильевский, I, 176—177); ще більше *норманів* було в дружині й при дворі київськ. (і не тільки) (Юшков, 140—141) князів-каганів, зокрема на дипломатичній (і розвідувальній) службі, що її представники й виступали від ім. (чи під машкарою, як у посольстві до Людовіка Благочестивого) «руського роду» (нар.). Що ж до араб. та ін. сх. авторів IX—X ст., то вони, ієридко подаючи *русів* і слов'ян поряд і окремо, все ж інколи їх і суміщають; пор., напр., в Ал-Істархі, Ібн-Хаукаля, Ал-Ідрісі та ін.: *Руси*. Іх три групи: ...Куйбаж... ас-Славійа й... ал-Арсаніяа (СДИ, 49). Саму ж тезу про перехід фін. Ruotsi > *РѢСЬ* (повинно бути «РѢць»; ts ≥ ц), що нібито через посередництво якогось ін., можливо, гунно-тюрк. нар.:

потрапила в формі 'РѸс до ромеїв (і арабів), «не доведено» (Трубачев, ВЯ, 26). З. Готська. А. Кунік, А. Будилович, В. Брім та ін., відмовившись від норманської концепції, зближали РѸсь за співзвучністю з д.-ісл. Hreiðgotar (в ін. траєкції Hreiðgotar), нібито пов'язаним із реконструйован. гот. *Hrōthigutans «славні готи» (БЕ, XXVII, 366—367) або hrōðt «слава»; гот. *hrōðh-// *hrōth- чи з д.-ісл. drótt («військовий загін»), що не виправдано ні лінгв. (Фасмер, III, 522), ні літоп.; пор.: варязи суть (русь, русью). яко се друзии [«інші» — О. С.] зъвуться Своє... Оурмане. Аньглане ...ГѸте» (ПСРЛ, I, 1962, 19), тобто, «варяги-русь» — це не готи, не шведи, иормаин чи англи, а якийсь ін. нар.; готи, зокрема і кримські, у пам'ятках згадуються завжди окремо від русі (ще раніше — від россомонів; див. далі), як два різні нар. 4. Кельтська. На основі літоп. тези, що «варяги-русь» сиділи біля Варязького моря, під яким літ-ць розумів не тільки суч. Балтійське, але й Німецьке море, Атлантичний океан, Середземне та Мармурове моря [пор.: Волхове... втечеть вь озеро... Нево. и того озера виднеть оустье в море Вараское. и по тому !; тут і далі розрядка наша. — О. С.] морю внити доже и до Рима [навколо суч. Зх. Європи. — О. С.] а Ѡ Рима прити по

т о м у же морю. кь Црюграду (ПСРЛ, II, 1962, 6), виник ряд концепції іміграції русі з тер., що омивалася цим «морем», тобто з Фінляндії, Прибалтики, Пруссії, Полабщини, Німеччини і навіть із Франції. Кельтська концепція пов'язувала РѸсь із Францією, мовляв: а) д.-р. літ., подаючи, за традицією, розміщення европ. нар., згадують РѸсь на сх. (поряд із чуддо, литвою та ін. фін. й балт. нар.) й на зх. — між германцями й кельтами (пор.: Афетово же колѣно и то Варязи. Свен. Оурмане. ГотѸ. Русь. АглаиѸ. Г а л и ч а н Ѹ. Волохове. Римляни. НѸмци. Корлази. Венедици. ФраговѸ; т. ж., 4), де Г а л и ч а н Ѹ інтерпретуються як галли, кельт. нар. (сюди ж г а л а т и, ісл. Галісія тощо), асимільован. римлянами (й франками, гр. Θράγροι), оскільки ж АглаиѸ «англи» живуть на Британськ. о-вах, то на материк РѸсь опиняється поруч із галлами («Г а л и ч а н и м и»), б) в пд. ч. стародавн. Г а л л і ї була обл. Рутенія (лат. Ruthenia), іасел. рутенами (Rutheni, *Rut(h)i) з мм. Руссільон (Russillon), Русціно (Ruscino), Русцітон (?) тощо, а численні латинськомовні, нім. та ін. зх. дж. називають стародавн. русів і представників нар., виникл. на д.-р. основі (росіяні, українців, білорусів), рутенами, а їхню землю — Рутенією; пор. лат. Ruthenia, — поряд із Russi(a), — «Русь» (Первольф, III, II, 2), Rutheni rubri «руські (червоноруси)» в Польщі й Литві, Rutheni albi «росіяні (й білоруси)» в Моск. державі (т. ж.); 1089, Ruthenorum regis («князя русів»), в XI — на поч. XII ст. хроніст Аннонім Галл знав: Ruthenorum rex («князь русів»), Duces Ruthenorum («вожди русів»), окремих Rutheni («русів») і под.; пор. це: застар. нім. Ruthene «русин, малорус, українець»; ruthenisch «russinisch, kleinrussisch, ukrai-

nisch» (Желехівський, II, 844); відповідно «Руське село» бас. Дону по-гр. Ρουσία, по-лат. — Casale de Ruthenisi; в) гр. письменники Кедрин (XII ст.) та Іоанн Фракісійський (XI ст., він же Скіліца) «варяги-русь» називають кельтами: Βάραγροι (γένος δέ Κελτικόν), лат. Varangi Celta patio (Васильевский, I, 322—323); г) грек С. Логофет 941 р. зазначав: «руси (οι 'Ρως)... називаються також дромітами (Дромітати), воїни є з народу франків (Θράγγων)» (Д.-р. лет., 323) та ін. Гр. Βάραγροι = д.-р. Варязи, Θράγγροι = літоп. Фрази; пор.: При Михайлї и Василю царема и при Фотїи патриарсѸ придоша Словене, рекше Новогородни, и Меря, и Кривичи. ВарегомѸ рѸша... преже бо нарицяхуса Словене, а ныне Русь от тѸх ВарягѸ прозвашася (ПСРЛ, IX, 9); 862, Рюриксъ... раздая грады... По тѸм градом суть перви насильници: вь Києве Фрязи (ост. чв. XVII ст., ПСРЛ, XXVII, 18). Загалом, Ruth- (rue-) є ближчим до рус- (*Ruthi > РѸсь, як сѸми > Сумь, *сѸрби > літоп. СѸрль, *скѸби > СкѸбь; див. Великаа СкѸфь), ніж «германсько-фінське» Ruotsi (> *РѸць?). Ряд 'РѸс — Rutheni(a) (гр. Ѡ — довге вузьке Ѡ, бл. до лат. u = укр. у), Дромітати, Θράγγροι, Келтикон (пор. ще д.-гр. Келтикі «Кельтика, обл. кельтів; Галлія», Дворецкий, I, 933; при д.-гр. дроуіас, дроуіасос «той, що біжить, мчить, блудить, мандрує, кочує, мігрує» й под. від дрѸіос «біг, форсований марш; доріжка або площа для змагань із бігу; ристалище; віддаль; шлях») та ін. є досить показовим. К е л ь т и, зокрема галати (Γαλαται) та ін., мігруючи, проходили й ітер. майбутн. України і, можливо, напали на Ольвію (в союзі зі скірами наприкінці III — на поч. II ст. до н. е.; див. РЕІУ, I, 392), а в Києві перед навалою орда Батия був кельт. м-р (Літературна Україна, № 22, 1982). І все ж ця концепція не здобула визнання. Так, за В. М. Татищевим, який (необгрунтовано) виводив русів із Фінляндії, «рутени, от латин нам данное, но неправое... латинисты... по подобию... русь в рутены превратили» (Татищев, I, 287); аналогічно: «Rutheni» від слова русини в мові київників, що, наткнувшись у творах лат. авторів (Ю. Цезаря, Плінія, Птолемея та ін.) на відповідний нар. у Галлії, «штучно» перенесли його на сх.-сл. ґрунт (Первольф, III, II, 2); м. Руссільон у пд.-зх. Франції фінік. походження (Никонов, КТС, 361), Русціно — ібероафрикайск. (Staszewski, 368) і «досить важко припустити» (Васильевский, I, 324), щоб візантійці називали кельтами скандинавів [пор. вираз Скіліца: РѸсь — в а р а н г и, за походженням, — к е л ь т и. — О. С.] або «русів зараховували до кельтів». 5. П о л а б ь с ь к о п о м о р ь с ь к а. Ті, хто під літоп. А г л а и а м и вбачає датчан, бо, мовляв, батьківщиною а н г л і в, які разом із саксами в V ст. переселилися в Британію, є пд. ч. датськ. Ютландськ. п-ва (пізн. А н г а л ь т) (Кобьчев, 105), шукають РѸсь поміж а н г л а м и (нім. Angeln) і готами (о-в Готланд, навпроти землі лівіє — літоп. Ливь і куріє — літоп. Корсь), тобто в Прибалтиці як окремих пд.-прибалт. нар., що (зважаючи на вказівку Ібн-Хардадбега: «руси...

плем'я із слов'ян) нібито мешкав серед зх.-сл. пл., між гірлами *Ельби* (*Лаби*, звідси *полаби*), *Одера* (*Одри*; пор. *ободрити*), *Вісли* (пл. *віслачи*), річками Німану й Зх. Двіни. Тут *Рѣсь* локалізували по-різному. Так, за Перш. Софійськ. літ., у IX ст., «при... Михаила царствѣ послаша за море къ *Варягомъ* къ *Русі*... И избраша отъ Н ъ м е ц њ 3 браты съ роды своими... и отъ тѣхъ *Варягѣ* на х о д и н и ц и х њ прозвашася *Русь* и ... словеть *Русская земля*» (ПСРЛ, V, 1925, 10—11); за З. Герберштейном (XVI ст.), *Рѣсь* походила із землі пл. вагрів, бл. кордону нім. держави Каролінгів (Бестужев-Рюмин, I, 89). Більшість прихильників сл. походження *русі* з бб. пд. Балтики шукали її на о-ві *Рюген* (нім. *Rügen*; лат. *Rugia*; польськ. *Rapa* із д.-сл. *Rujana* тощо), тер. *ружан*, найсильніш. заодерськ. сл. пл., вони ж *руги*, *ругяни*, *руяни*, *рани* і — *Рус(с)и*. Ця *ругька* (рос. *Ружская*) або *ругька* (*Русская*) гілка слов'ян поширилась і топонімію відбилась на балт. По м о р' і; пор.: Несторові *варяги-русь*, *руси* (*Руссы*), або *роси* (*Россы*), — слов'яни надбалтійські (Максимович, I, 369), «руни й рутени (*рутены*) — «*ругьки*» (*ругские*)» (Державин, 32); балт. слов'яни («*руси*») — предки сх., зокрема, київськ. — наслідок відступу перед герм.-католицьк. силами з о-ва *Рюген* і балт. Помор'я в р-ни Ладogi, оз. Ільмень, р. Дніпра та ін., як гадав уже ісландець, абат Гунналауг, XIII ст. (Вяземский, I—II, 28, 37); пор. відбиття в одному з універсалів Б. Хмельницького 1648 р. «валечных *Руссовѣ* зъ *Русии* отъ Поморія Балтицкого албо Нѣмецкого... за предводителствомъ кн(я)зя... Одоначера, року... 470,... онихъ... продковъ нашихъ» (Величко, Сказание, 51); палестинськ. топонім XIII ст. (занесений на Близьк. Схід хрестоносцями?) *Rugia*, він же *Russa*, *Roia*, *Rugen*, *Ruzcia*, *Rusa* (Тихомиров, 36), а також польські назви о-ва *Рюгена*: *Rugja*, *Roja*, *Ruja* й под. (Leg. i L.-S., 114). Прихильники генетичних зв'язків сх. слов'ян із *рюгенсько-прибалт.* є й серед радянськ. дослідників (Вилинбахов, 85—88). Все це, як і теонімі паралелі та шляхи проникнення (перехід **Rug-* > *Rus-* є сумнівним) на о-в *Рюген* топонімів типу *Ruskovici*, *Rusavin* [пор. р. *Русави* бас. Дністра.— О. С.] (Skalová, т. 4A9—10 I 84, 4 B9 I 172), а в землю ободричів — назв типу *Rusov* // *Rosov* (т. ж., 7C6 B1), вимагає дальшого вивчення. б. П р у с ь к о - л и т о в ь с ь к а. Топоніми на *-рос-* // *-рус-* у сусідн. із *Пруссією* Литви, напр., гідронімі типу *Rūsingė*, *Rusnaitė*, *Rusota* (пор. *Рѣсотинь* в Переяславськ. землі.— О. С.) і под. (Vanagas, 76, 168, 170, 350), а також компонент *-рус-* в етронімі *Пруси* (пор.: 1422, *Прусы*, польськ. *Prusy*, латиськ. *Prūsiale*, араб. X ст., *Bṛūs*; гр. *βουροσχοι*, нім. книжн. *Borussen*, пізн. *Ostpreußen*; с.-лат., XIII ст., *Pruzzia* та ін.; сюди ж: 997, *Pruzzi*; пізн. *Pruzzi*, *Prutheni*; нім. *Pruzzen*, *Preußen*; польськ. *Prusowie* тощо; Фасмер, III, 389; *Brückner*, 439, *Staszewski*, 355) спричинилися до виникнення концепції походження *русі*, зокрема *Рюрика* з його «родом», із Литви (М. І. Костомаров, який згодом зрікся її) чи з *Пруської* (вар. «Руської») землі; пор. випад-

ки текстуального взаємозмішування *Русі* й «Прусі» в літ. (Ук. ПСРЛ, II, 398), а також р. (рук.) *Русь* (вар. *Руса*, *Росса*?) бас. Німану, вона ж (?) *Россь*, або *Рось* (*-Русь?*), що витікає з оз. *Россо* бас. Німану (Орлов, 15), сусідн. з ними тер. *Порусьє* (?) (хибне **Порѣсьє* > *Пруссія?*), кол. назва Куршської зат. *Русна* (*Русино?*) (Карамзин, I, прим. 40, 46, 48; Надеждин, 53) тощо; до цього ареалу належать суміжні *Prusy* й *Rusko* в сусідн. Польщі (бас. Варти) (*Koziegowski*, *Pierw.*, 114), а також: вул. *Прусская* в Новгороді (Карамзин, I, прим. 30), оз. *Пруса* й *Вруське* (*Вруское*), р. *Прусина* і под. поряд з ойконімами *Стара* й *Нова Руса* в трикутнику Мста — Ільмень — Волхов «на *Русі*» (Поспелов, 37—38). Однак пов'язування *Прусії* (< лит.-прус. *praušti* «мити») (*Brückner*, 439) з *Руссю* виявилось науково неспроможним (Фасмер, III, 389). 7. Р о с ь с ь к а. Із *пруською Руссю* (такі ж назви є й у бас. Нарєва, Сіверськ. Діңця, в Чрг УРСР, у ПНР тощо) доволіно намагалися пов'язувати назву р. *Рось* п. Дніпра, що певн. час була межею або одним з осередків (див., зокрема, *Роднь* біля гирла *Росі*; Ук. ПСРЛ, II, 388) стародавньої (власне, «київськ.» у вузьк. розумінні) *Русі*, а отже, із-за зовнішн. схожості цих назв (пор. суч. місц. вимова род. відм. одн. *Росі*'і «Росі»), їхньої синтоїчності та змішування в д.-р. літ.: напр., 1095, Половци... не ідоша на *Русь*; вар.: за *Русь*, на *Русь* (ПСРЛ, I, 1962, 229), за *Русь* і за *Русь* (XIV—XVII ст., ПСРЛ, V, 1925, 118 та ін.). Розглядали їх у генетичн. взаємозалежності (мовляв, *Рось* ≥ *Рѣсь*), віддаючи пріоритет то 1-й з них, то 2-й (напр., у «кельтськ.» побудовах), а інколи приєднуючи сюди (Д. І. Іловайський) ще й *роксоланів* (див. далі), що в такому поєднанні не знайшло вжиття в суч. лінгвістиці, бо назва цієї р. подається в д.-р. дж. переважно з коротким голосн. задн. ряду (ъ) або й без нього в коренев. ч. (пор.: 980, на устьї *Рѣси*; 1031, за *Рось*, по *Рѣси*; 1159, во *Рси*; 1187, по *Рси*, *Рѣси* тощо, сл. СОПІ, V, 60—61; мешканці її бас.— *Пориань*; див. *Рѣсь*), натомість етнохоронім *Рѣсь* — із довгим голосн. того ж ряду (пор.: гр. *Ῥῶς*; Солов'єв, Визант., 135), який зберігається незалежно від позиції, що для д.-сл. діал. (напр., IX ст., відколи надійно фіксується цей вар.) є ознакою генетичн. неспорідженості порівнюван. слів. 8. В о л з ь к а. Пробували (невдало) вивести *Рѣсь* із припущуван. сл. назви р. Волги **RQs(a)* // *Ros(a)*, реконструйован. із ст.-інд. **Rā*, *Rasā*, або авест. *Raṣhā* «Волга» (?) (Фасмер, III, 522; Смірнов, 7; Ткаченко, 64—66). Проте жодна сусідня із д.-р. мова, зокрема польська, яка добре зберігає носові голосні, не відбила **RQs-* (із носовим о) (Ткаченко, 65). 9. «Р у с а н с ь к а». Грунтувалася на співзвучності слова *Рѣсь* із гідронімом *Руса*; пор.: Й нарекошася *Русь* рѣки ради *Рус(с)ы*, іже владоша в озеро Ільмень (ПСРЛ, VII, 262; Ук. ПСРЛ, II, 396). Однак від назв річок етроніми утворюються афіксальн. способом; пор.: *Вісла* — *віслачи*, *Буг* — *бужани*, *Спрева* (*Шпрее*) — *спрев'яни* («шпрєвані») й под., а не «вісла», «буг» (чи «бузь»), «спрева»

(Ткаченко, 65). Сумнівн. є й аналогічні побудови ускладнен. типу; пор.: етнонім *Рѣсь* < хоронім *Рѣсь* // *Русь* < гідронім (ойконім) *Руса* (Роспонд, Miscellanea, 46—47). Сл. хоронімія відгідронімн. походження є також афіксованою; пор.: *Буг* — *Надбужжя* (істор. *Богъ* — *Побожье*), *Дніпрó* — *Наддніпрянщина* (літоп. *Дънѣпръ* — **Подънѣпръ*; істор. *Подніпрóв'я*, *Придніпрóв'я*), *Сѣла* — *Надсѣлля* (літоп. *По-сѣльє*, див.) й под. 10. Р у с ь к а. *Рѣсь* від д.-р. *рѣсь* «русий», як *чѣрнь* від *чѣрнынь*, *зѣлень* від *вѣленьй*, *синь* від *сінній*, *біль* від *білій*, *прізьв*. *Рудь* від *рудій* і т. ін. Дотичність цієї моделі до проблеми походження *русі* припускають і деякі норманісти (Р. Екблом тощо), які, намагаючись пояснити появу с у д.-р. *Рѣсь* замість очікуван. ц (пор. фін. Ruotsi), заявляли, що т випало [? — О. С.] тут під впливом *рѣсьий* «русий» (Черных, 100), пор. також літоп. *Рѣсь* «оть *русыхъ* власовъ, понеже въ сей странѣ изъ сичевими власы мнози обрѣтаются» (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843, 236). II. Грецька. Розглядає гр. простонародне *Ῥῶς*, як виникле на візант. ґрунті під впливом прикм. *ῥοῖστος* «червоний, рудий» (пор. у Лидупранда: «Ггаесі vocant Russos») або з іменн. *ῥοῖσος* «здоров'я, сила», зважаючи на фіз. особливості нар., що з'явився з могутн. військов. силою біля бб. Візантії (Завитневич, 19; Соловьев, Візант., 137), кияни-поляни ж перейняли свою майбутню самоназву від греків книжн. шляхом — через тр. літ., договори кийвськ. князів із константинопольськ. урядом, біблію тощо. Імовірніше, у формуванні гр. «концепції» слова *Рѣсь*, зокрема в «трансформації» *ῥοῖσ-* > *рѣс-*, певну роль відіграло бібл. (з «Апокаліпсиса» пророка Іезекіїля; подається в стилізован. перекладі) «Се аз навожу на тя Гога і Магога, князя *Рос*» (Смірнов, 92), скомпоноване з д.-евр. «рош», тобто «глава» (Мавродин, Обр., 216). Поява *русів* біля Царгорода викликала паніку у Візантії й ототожнення т. зв. бібл. нар. *Ῥῶς* (< «Рош») із реальн. *Рѣсь*, псевдоетимол. зближеного з гр. *ῥοῖστος* «червоний, рудий», лат. *russus* «русий, рудий, червонявий», сх.-сл. *рѣсь* «русявий». 12. Л а т и н с ь к а. Легенда про «покликання» «варягів-русів» на чолі з *Рюриком*, *Трувором* (?) і *Синеусом* (?), нібито, за деякими літ., «синами» *Пруса*, що був «братом Августа-кесаря», тобто римськ. (!) імператора, наштовхує на думку про дотичність до неї якчось латинськомовн. дж. Тут, крім типово лат. *Синеуса* (пор. *sinē* «без», «позбавлення чогось»), привертає увагу ще й лексико-фонетична симетрія: лат. *gūs* (наз. відм. одн.) — *gūris* (род. відм. одн.) «село, хутір, господарство, маєтність, поле; -я, лани, ниви; простакуватість, хуторянство» й под. і *Рѣсь* — *Рюрикъ* // *Рѣрикъ* (зближення з лат. *gūris*?). «Виводили *русів* і прямо від лат. *gūs* (хоч **ū* > *ы*), й опосередковано — від антропоніма *Рюрикъ* (*Рѣрикъ*); пор.: отъ вожа, си есть князя... *Рурика* сіє имя прігъгъ *Русь*... яжеже *Ляхи* отъ *Леха*, *Чехи* отъ *Чеха*... Сице і наша *Русь* отъ *Рурика* князя своего, иже из *Рускія* земль къ намъ пришедъ (ПСРЛ, II, 1843, 236). 13. Ревксинальсько-роксолансь-

к а. Бібл. «рош» > гр. «народ *Рос*» є дуже показ.: не будь десь такого «етноніма», його б не стали вводити до гр. вар. стар. звіту 70 досвідчен. перекладачів. А те, що подано цей «народ» в етнічн. контексті «Гога й Магога» — втілення засобами персько-арабсько-європ. книжн. традиції пн., зокрема сх.-європ., етнічн. конгломерату, гадають, кіммерійців і скіфів, які в VII—VI ст. до н. е. штурмували Передню Азію, є дуже важливим, виходячи з однотериторіальності (Пн. Надчорномор'я) цих етносів. Звідси *Ῥῶς* пов'язана з д.-бактр. *gaokšna* — «блискучий, ясний, світлий» (згодом «*русий*»?), спричинилася до виникнення назви як «скіфів»-*ревксиналів*, так і сарматів-*роксоланів* (II ст. н. е.; Смірнов, 92), яких ще деякі літ-ці ототожнювали з *русью* («*Роксоляни*, акиби *Русь* і *Алянь*»; ПСРЛ, II, 1843, 236), пор.: у XVI (*Росса*, вона ж *Роксолана*, тур. Хуррем «Радісна», — дружина султана Сулеймана I; Эв., Ист., 410), XVII (в одному з універсалів Б. Хмельницького 1648 р.: «в... землях... наших *Руских*... братию нашу *Роксолановъ*»; Величко, Сказание, 47), XVIII (М. В. Ломоносов: «*Российский* народ имеет свое происхождение и имя от *Роксолан* древних», локалізован. у бас. Балтійськ. моря; Семенов-Зусер, 17), XIX ст. (Д. І. Іловайський: «*Рось* или *Русь* и *Роксоланы*... одно и то же название, один и тот же народ. *Роксоланы* иначе... *Роксоланы*... означает *Алан*, живущих на реке *Рокс* (*Аракс*) или *Рос*»; т. ж., 55; як і з гр. *Ῥωξολανοί*, лат. *Roxolani* «світлі алани»; осет. *гохс* «світлий»; Абаев, Осет., 38; сюди ж *аланорси* [*Alanorsoi*] й осет. *ors* «білий», а також *аорси*; гр. *Ῥορσοί*, яких теж зближували з *русями*; Надеждин, 42—43). Ця концепція не втратила й досі своєї актуальності. Як аргумент на її користь пор. подачу зам. *Roxolanogetum* форми *Rosomonogetum* чи *Rossomanogetum* (?) у Йордана (VI ст. н. е.; т. ж.). *Росомони* Йордана й сар про Германаріха — як із гр., V ст. н. е., *Ῥῶς* «Волга» й д.-іран. папу-«людина, чоловік» — «волжани; волзькі люди» (Ткаченко, 66) чи, — того ж походження, що й герм. *goso*(*mo*) «руді; червоні; підступні (?)» і паппа «людина; чоловік» — переклик. із «русською» й «грецькою» концепціями. *Росомони*, як і «народ *Рос*», жили на Наддніпрянщині між Дніпром і Доном, у IV ст. н. е. вступили до антського союзу проти остготів, лишили після себе антропоніми типу Аммії, Сар, *Сун(х)ільда* й под., з яких останній є герм. калькою сл. *Льббѣд* (див.). *Росомони* сприяли занепадові гот. держави. У формі, бл. до етноніма *рос-о-мони* 555 р. (стосовно подій 544 р.) в хр. Захарії Ритора, або псевдо-Захарії, згадується («за Меотійським болотом», тобто знову ж між Дніпром і Доном), назва нар. *Hrōs* // *Hrus*, що є вірм. транскрипцією гр. *Ῥῶς* (пор.: вірм. *Hrōta* з гр. *Ῥῶα* «Рим»; Пугулевская, 42—48); інакше: з гр. *ἥρως* «герой» та ін. (ОАИМ), що сумнівно. Тоді ж нар. із назвою на *рос-* («росції»; рос. «росціни») згадає й срінець Єфрем Сірін (Кобычев, 102), а самих *русів* знають, за Шагір-ед-Діном (Надеждин, 44), як сусідів хозарів (що породило ще одну, 14-ту, т. зв. «хозарсько-тюркською

концепцію походження *русі*; див. Березовець, 59—74) і слов'ян-полян (пор.: Словѣнъ же съ-

даху по Дунаю. ихъ же приаша Оугре. и Мрава. и Чесн. и Лаховѣ. и Полане. *наже* нѣвъ зовемаа *Русь*; ПСРЛ, II, 1962, 18), які жили на тій же чи сусідн. тер. (бас. Дону й Дніпра). Тут здавна фіксуються етноніми бл. нар.: *аорси* ('Аорси, I ст. до н. е.— I ст. н. е.), *роксолани* ('Ρωξολανοί, II ст. до н. е.— IV ст. н. е.), *росомони* (Rosomoni, IV ст. н. е.), *рос-* ~ *рус-* (Hrōs ~ Hrus, VI ст. н. е.), *рос* (Rhos, 839 р.), *Рѣсь* ('Ρῶς, IX ст.). Підпорядкувавши полян, а потім і всі ін. сх.-сл. пл. союзи, *Рѣсь* деякий час зберігала серед них панівне становище, що й знайшло своє відбиття в 15-й, т. зв. «соціалънй концепції» *Русі* (Юшков, 137—156). Найбільше заперечень у цьому етнонімн. ряду викликали *роксолани* (й *ревкснани*, гр. 'Ρεϋξινολοί, к. II — поч. I ст. до н. е.), скіф. союз пл. із центром у Νεαπολις «Нове місто», пізн., в IX ст. н. е.,— «*рѣсьський новий градъ*», згадан. у розповіді про чудо Стефана Суrowsького й у Життії Дмитрія Прилуцького та з яким пов'язують «*ЕУАГГЕЛІЕ И ПСАЛТИРЬ РОУСЬСКИМИ ПИСЬМЕНУ ПИСАНО*», знайдені Кирилом-Костянтином у Тавриді. Пізн. на місці Неаполя Скіфського виникло м. Ак-мечеть «Білий храм», руїни якого зберігаються побли. м. Сімферополя). І все ж розв'язання проблеми походження слова *Рѣсь* суч. наука шукає саме тут, насамперед враховуючи перехід *ks > s на досл. ґрунті, в основі д.-інд. guk-, goka-, gukṣa- «світлий, блискучий», звідки в кримськ. істор. топонімії та етнонімії: нар. Rocas, Rogas (*gokas «світляй»); с. *Рукуста* (із *guk-ōsta «світле істор?»); Rosso Tag, Rossotar «світлий берег» (із *gukṣa-tag «білий берег»; пор. у понизв'ях Дніпра гот. Rogastadans = д.-р. *Бьлоберезьке*: див.) та ін. (Трубачев, Indoarica, II; Трубачев, СЯ, 387, 397). О. С.

РѣСЬСКАЯ: I. *волесть* (також «власть»); тер., населена *русю* або належна їй (див. *Рѣсь*); XI ст., И оттолѣ крамола преста въ *Русьскѣ* земля, а Ярославъ прея вью волесть *Русьскую* (XII ст., Житие Бориса и Глеба; Сл. СОПІ, II, 127), 1078, Всеволодъ же съде Кыѣвъ... переима вл а с т ь [тут і далі розрядка наша.— О. С.] *Русьскую* всю. и посади сна своѣго Володимера Черниговѣ. а Ярополка Володимери. придав ѣму Туровѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 204), всю власть *Руськую* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 195), *Роуськую* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 69), *Русьскую* (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 109); *Руськую* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 2); 971, Азъ, Святославъ, князь *Рускій*, якоже кляхся... Яко николиже помышляю на страну вашу, ни збираю вой, ни языка иного приведу на землю вашу, ни збираю, еликоже есть подь властію Греческою, ни на власть *Руськую* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 63; замість «Корсѣнскую»; ПСРЛ, I, 1962, 73; див. *Корсѣнська*, *волесть*); 1139, Андрѣй же... рече: «...отець

мой Курске не сидѣль, но въ Переяславли; а язъ хошу на своей отчине смерть пріяти; а ле ти, брате, не годи *Рускіа* волости, а хочещи и сіе, да убивъ мене, возми же волесть мою»

(ПСРЛ, XX, I, 106); пор. у Лавр. літ.: *ѡць* мой Курьскъ не съдѣль. но въ Переяславли. и хочю на своей очинѣ смръть пріяти. ѡже ти брате не досыти всю з ем л ю *Руськую* [*русской* з ем л и] держаще. а хочещъ и сеѣ волости. а оубивъ мене тобѣ то волесть (ПСРЛ, I, 1962, 307). О. С.

II. *земля* («зем(л)а», «земля»), тер., населена *русю* або належна їй (див. *Рѣсь*); б. д., Се повѣсти времѣнныхъ лѣтъ. *ѡ*куду есть пошла *рускаа* земл. кто въ киевѣ [тут і далі розрядка наша.— О. С.] нача первѣе княжит и *ѡ*куду *рускаа* землА стала есть (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 1); пор.: Повѣсть временныхъ

лѣ. черноризца Федосьева монастыра Печерьскаго. *ѡ*куду есть пошла *Рускаа* землА стала есть (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 2); Лѣтопись Акіма... откуду пошла *Роусьская* землА... *ѡ*куду *Роускаа* [! — О. С.] землА пошла есть именем (НЛСХС, VII); *Русьская* (XV ст., ПСРЛ, V, 1925. Софійск. 1-я лет., 1), откуду пошла *Руская* земля... и почему именуется (XVI ст., ПСРЛ, IV, 1917, II, I. Новгородск. 5-я лет., 1), *Русская* (т. с., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 1), *Рус(с)кая* (XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 9), О началѣ *Рускихъ* князин земля *Руская* како и откуда быша... како обороняху *Руськую* землю... отъ началъ а *Руская* земля все по ряду извѣстно скажемъ... (852 р.) наченъю Михаилу царствовати и начатъс прозываети *Руская* земля... (854 р.) начал о [? — О. С.] *Руской* (*руская*) земли (ПСРЛ, IV, 1917, II, I, 11), начал а прозывать *Рускаа* землА. ѡ

семь бо оувѣдахо. яко пр се при приходиша *Русь*.

на Цръга. яко же писашеть в лѣтописани

Гръцко (ПСРЛ, II, 1962, 12), началъ пръзываети сѣ *Русьская* земля (XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 2), призываети *Руская* земля (XVII ст., ПСРЛ, XXVIII. Летоп. св. 1497 г., 13—14), *Руска* (ПСРЛ, I, 1962, 17), *Рускаа* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 5) і под.; 954, начал о [?] земли *Русьти* (XV ст., ПСРЛ, V, 1925, 3—4), *Рускои* (*руская*) (ПСРЛ, IV, 1917, II, I, 11); 859 [и] маху дань *Варажи* изъ заморья. на Чюди... Словѣнх... Мери. и на всѣхъ Кривичѣхъ. а Коза-

ри... на Поланѣ... Сьверѣ и на Вятичѣхъ... [862], Изъгнаша *Варажи* за море... и не бѣ въ нихъ [місц. пл.— О. С.] правды... [и] идаша за море к *Варагомъ* к *Руси*. сѣбе бо сѣ звахутъ и. *варажи* суть (*русъ, русю*). тако се друзии зъвутьсѣ Свое (свие)... Оурмане (уръмьани). Анѣглане (агняне, инѣгляне)... Гѣте (гѣте, иготе). тако и си рѣша. *Русь* (*руси*) [!]. Чюдъ [и] Словѣни. и Криви-

чи... да поидѣте кнѣжити и володѣти ѿ нми. и избѣраша^а г^а брѣтя. с роды своими. [и] поаша по собѣ всю Русь. и придоша старѣиши Рюрикъ... [и] ѿ тѣхъ (Варягъ) прозвася Руская земля (ПСРЛ, I, 1962, 19—20). При ... Михаила царствѣ послана за море къ Варягомъ к Руси... И избѣраша отъ Н е м ѣ ц ѣ 3 брѣты с роды своими... И отъ тѣхъ Варягъ находнишихъ прозвася Русь и отъ тѣхъ словеть Русская земля... суть первии населници: въ К и е в ѣ В а р я з и [у ПСРЛ, I і II, в цьому контексті К и і в не згадується.— О. С.], в Новгородѣ Словени, въ Полоцьскѣ Кривичи (ПСРЛ, V, 1925, 11), суть первии насилници: въ К и е в е Ф р я з и [і] (ост. чв. XVII ст., ПСРЛ, XXVII. Никаноровск. лет., 18), Руская (Роуская) земля (XVI ст., ПСРЛ, XVIII. Симеоновск. лет., 7). При Михаиле и Василии царема и при Фотіи патріарсѣ придоша Словене, рекше Новгородци, и Меря, и Кривичи, Верегомъ рѣша: «...поидите владѣти нами» (ПСРЛ, IX, 9; пор. інакше:) 861, новгородци же после начальнаго их князя Гостомысла... воспомянувшѣ наказанье Гостомысла всей Руской земли и послы свои послаша в Варяжскую землю. Послы же шедше и обретоша тамо курфистра, или князя великого именем Рюрика, рода суща Августа, и умолиша его ити на Русь [? — О. С.] ... [862], придоша из-за моря Рюрик с роды своими в Великий Новгород при греческихъ царехъ Михаиле [и] Василии Македонянинѣ (ост. чв. XVII ст., ПСРЛ, XXXI. Мазуринск. лет.-ц, 36); 848 [? — О. С.], во царствіи... царя Греческого Михаила со матерію Θεодорою, княжашу тога в Лясѣхъ Пясту... послаша ко Варягомъ, иже зовутся Русь, со моленіемъ...: «...прідѣте кнѣжити въ землѣ нашей...» Нѣци же глаголють, яко Гостомыслъ, иже бѣ у Словянь, си есть Новгородцовъ, старѣшина, умирая повелѣтъ имъ поити въ Рускую (прускую) землю во градъ Малборкъ, поискати себѣ князя; еже и сотворниша, 862, и отъ тѣхъ потомъ Варягъ прозвася Руская земля (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 235); 882, И съде Олегъ, княжа в Києвѣ, и рече: «се будетъ мати всѣмъ градомъ Рускымъ». И обладаша всею землею Рускою. И бѣша у него мужи Варязи, Словени, и отътолѣ прочии прозвашася Русью (поч. XVI ст., ПСРЛ, IV, 1917, II, I, 13); пор.: градомъ Рускими (Русскимъ). Бѣша у него Варязи (Варязи) и Словѣни и прочии прозвашася Русью (ост. чв. XVII ст., ПСРЛ, XXVII, 19) [Більшість літ. у цьому контексті подає «оттолѣ, -е, -и», напр., ПСРЛ, IX, XV, XVI, XXIII тощо, за виняткомъ найдавніш.: ПСРЛ, I і II. Як літоп. етимологічн. підсумок:] откуду и въ кая лѣта, чесо ради нашъ Славенскій народъ наречеся Русю... Едины глаголють, яко отъ Росса (роска), князя полуночнаго, его же пророкъ Езекииль въ главахъ 38 и 39 поминаеть, иныи отъ рѣки глаголемая Росъ, ... отъ русыхъ

власовъ, понеже въ сей странѣ изъ сидевыи власы мнози обрѣтаются... отъ града Руссы, лежачего недалече Великого Новгорода... отъ Русса сына Лехова, его же глаголють нѣкогда здѣ кнѣжити; ... яко отъ розсѣванія Россія именуется... паче всѣхъ сихъ достовѣрѣиши естѣ... Русь отъ Рурика князя своего, иже изъ Рускія землѣ къ нимъ пришелъ (ПСРЛ, II, 1843, 236). Пор. ще один «русский» бібл.-легенд. мотив: Лета 3099... Словен и Рус [нащадокъ Скѣфа, правнучка Афета, сына бібл. Ноя.— О. С.] с роды своими отлучишася отъ Ексинопонта [днв. Понт(ское), море]... дошедша езера великого, Моиска... последи же Ирмер [суч. Ильмень.— О. С.]... Рус вселися... у Соленого Студенца созда град... и нарече его во имя свое Руса (ПСРЛ, XXXI. Лет.-цы посл. четв. XVII в., 11—12), пізн. «Руса Старая» (т. ж., 28), звідки, задовго до т. зв. «покликання варягів» — земля Руская

(т. ж.). Далі: 1146, Слославъ... ре пославъ къ Юргви. оу Соуждалѣ... а поиди в Роускою землю. К и е в о у (ПСРЛ, II, 1962, 329);

1155, начало кнѣженію Юрьева в Києвѣ... Юрги же посла [із Києва.— О. С.]... по Рос-

тислава Смоленьску. река ему сну мнѣ ...Рускую землю оудержати с тобою. а поиди сѣмо (т. ж., 479); 1178, Прислаша Новгородци моужѣ свои. ко Мъстиславоу. к Ростиславичю. зовоуче и Новогородоу в Велико м о у. он же не хоташе ити изъ Роуской земли (роуская землѣ) (т. ж., 606—607), он же [Мстислав Ростиславич.— О. С.] ... поиде съ боюары Новгородцкими. и се положи на оумѣ своемъ. аще Бѣ приведетъ ма сдорового дни сиа то не могу никакого же. Роуской землѣ забыти (т. ж., 607; пор.: 1154, поиде Георгіи с Ростовци. ис Суждалци. и со всѣмъ дѣтми в Русь; ПСРЛ, I, 1962, 341); 1214, прислаша внуци Ростиславичи въ Новгородъ къ Мъстиславу Мъстиславичю: «се не творить намъ Всеволодъ Святославецъ часті въ Руской землі; а поиди, поищемъ своей отчины». Мъстиславъ же съзва вѣче на Ярославли дворѣ и почя звати Новгородъче Киеву (новгородци къ киеву, новгородци киеву) ... И поиде князь Мъстиславъ съ Новгородци... и начаша воевати по Днѣпру городъ Черниговъскѣе... и придоша подъ Вышегородъ... и ввиде... въ Киевъ (XIII ст., НЛСХС, 195—196); 1327, приде рать Татарская... и взяша Гфѣръ і Кашинѣ і Новоторжскую волость, и просто рещи всю землю Рускую положиша пугу, толко Новгородъ ублюде Богъ (т. ж., 323); 1366, паномъ Пилецкимъ старостою Роускоб земли [р-н м. Перемшля.— О. С.], Русскоб (Розов, 1928, 12, 16); 1565, zwiącaiom Ruskiej ziemie (ОАИМ; стосовно Галичини), 1226 (у формі мн.), да не боудеть емоу пристанька. во всихъ землѣхъ в Роускихъ. и во Оугорьскихъ (роускихъ и въ оугорскихъ) (ПСРЛ, II, 1962, 747). О. С.

III. країна («страна»), тер., населена *рѹсско* або належна їй (див. *РѢсь*); 945, на вса лѣта, дондеже съяеть слнце и весь миръ стоить, и иже помыслишь ѿ страны *Рускиа* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 47), да кленутса ѿ всемъ иже суть написана на харатыи сеи, хранити

ѿ Ира и ѿ всѣхъ боляръ, и ѿ всѣхъ людии, ѿ страны

Рускиа (т. ж., 53), *Рускыа*, *Рускыа* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 36, 41), *Руския* (XV ст., ПСРЛ, V, 1925. Софийск. 5-я лет., 27), *Руския* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I, Львовск. лет., 54), *Руской* (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXXIV, Пискаревск. лет.-ц, 40); 1224, вси князи *Рустии*, поидоша за Днѣпръ... Мстиславъ Романовичъ с Кіянны, Володимерь Рюриковичъ Смольняны, Черниговскіе князи, Галичане, Волянцы и Куряне, и Трубчани, и Путивлици, и вса страны *Руския* (ПСРЛ, XX, I, 152); 1565, z Ruskich krauj przez Sapozkzа ziemię (OAIM), належну до *Руського* воеводства, створеного після придання *Галицької Русі* до Польщі; 1340 р. вел. азерб. поет Нізамі знав сім «*Руських* країн» (Надеждин, 44). О. С.

IV. обл. («область»); тер., населена *рѹсско* або належна їй (див. *РѢсь*), 1195, присла Все

володь князь Соуждальскы, послы свои ко свату своему Рюрикови река емоу тако... съдѣль еси в Києвъ, и мнѣ еси части не оучинилъ в *Роуской* землѣ, но раздалъ еси инѣмъ... мне в ней части нѣтъ, да то ты а то Києвъ и *Роускаа* область а кому еси в ней часть даль, с тем же еи и блюди и стережи (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, 683).

Релятив на -ьск- від етноніма *РѢсь* (див.). О. С.

РѢСЬСКОЕ, море, бас. Атлантичн. океану; суч.: 1. *Чорне* море; 2. *Чорне* та *Азовське* моря разом (див. *Сѣрожское*); 3. оз. *Ільмень* (*Ильмеръ*) (XVI ст., ПСРЛ, XX, I, Львовск. лет., 296);

б. д., а ѿ Црагорода прити в *Понотъ* мора. в неже втечет Днѣпръ... а Днѣпръ втечетъ в *Понетское* море жереломъ. еже море словеть *Руское* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Ипат. лет., 7), *Понтское*... *Руское* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 6), *Поньское*... *Руское* (XV ст., ПСРЛ, V, 1925, 3); *Понтское*... *Русское* (к. XV — поч. XVI ст., ПСРЛ, XXVII. Сокр. лет. св. 1498 г., 309), *Понтьское*... *Руское* (1-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Эрмитажн. сп., 338), *Русское* (XVI ст., ПСРЛ, X, I. Патриарш. лет., 3; серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 9), *Руское* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I, Львовск. лет., 40; ПСРЛ, IV, 1917, II, I. Новгородск. 5-я лет., 4; ПСРЛ, XVIII. Симеоновск. лет., 3; 1-ша пол. XVII ст., ПСРЛ, XXXIV. Пискаревск. лет.-ц, 33), *Понтьского* моря, иже словеть море *Руское*, то же и *Чермное* море именуется (ПСРЛ, XXI, I. Кн. степенная, 72). Ін. вар.: *Понтъ*, -о, *Бунтус* (< гр. *πόντος*); *Аексенопонт* (пор. гр. *Πόντος Ἰασηνός*); *Евксинопонт* (ѳ), *Евксиний Понтъ* (з гр. *Πόντος Εὐξηνός*), *Понт Скифский*; море *Хазарское*, *Московитов*, *Румське* (*Рума*), *Турецке*, *Сѣ-*

рожьское (див.), *Кафинское*, *Синеє*, *Чермное*, *Великое*; *Тама*; *Бахр Трабзунд*, *Бахр Сардак* («*Сурдака*»), *Бахр Судак*; *Бургара*; *Найтос* (*Нейтос*), *Чорне*, *Kare dâniç*, *Μαύρη Θάλασσα*, *Schwarzes Meer*, *Mer Noire*, *Mer Nero*, *Маре Мајорити*, *Sa(w)dençyз* (див. **Понтьское*); *Черкаське*, *Українське* (рідко) тощо. Споріднені назви: о-в *Руський* (Rossa), в р-ні Джарилгацьк. коси (Новицький, Лукомор'я, 2, 23); р. *Руська* (f. Rossa), pobl. гирла Дону (т. ж., 16); пос. *Руське* (casale de Rossi), в тому ж бас. (т. ж.); р. *Русія* («Русия») — Керченська прот., між Матрахією (Тмутараканно, або *Тмутараканською Руссю*; див. *Тъмѣторкань*) і м. *Русією* (суч. Керч; див. *Кърчевъ*), а також р. *Русія* (суч. Сіверськ. Донець?, див. *Донць*) — у бас. *Дону* (Рыбаков, Идрис, 19—20) і гр. *ἠ'έσω Ρωβία* «ближня Росія» — д.-р. пос. в Тавриді (*Боспор Кіммерійський*; суч. р-н *Керченської* протоки) на відміну від «дальної Росії» (*Київської Русі*) (Соловьев, Визант., 136) тощо. Пор. ще наук. (*Азово-*) *Чорноморська Русь*.

Релятив на -ьск- від *РѢсь* (див.); пор. IX ст.: *руси* «живяху в Евксинопонте» (тобто в р-ні *Руського*, суч. Чорного, моря) (Рыбаков, ДС, 23). О. С.

РѢТЬ, р., в Київськ. землі; суч. р. *Протока* л. Росі п. Дніпра у Васильківськ. (сс. Мар'янівка, Ксаверівка, Пінчуки, Гребінки, Саливінки, Соколівка) та Білоцерківськ. (сс. Храпачі, Скребіши, Піщана, м. Біла Церква) р-нах Кв (Величків., 29); 1151, перешед же Гюрги за *Рутъ* ста (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 333), и бѣжачимъ имѣ чресь *Рутъ* много дружини потопе въ *Руту* бѣ бо гразокъ (т. ж., 334); 1150, перешедъ Гюрги за *Рутъ* ста (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 435), видивше оже нѣлъзъ имѣ за *Роуть*. перейти (т. ж., 436—437), чресь *Рутъ*... в *Руту* (т. ж., 438); 1162, придоша. Половци мнози къ Гюргеви, и вѣаща вежи многи по *Роту* (т. ж., 521); 1150, за *Руту* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 52); 1162, по *Руту* (т. ж., 72); 1150, за *Рутъ*... чересо *Рутъ*... истопоша въ *Руту* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I, Львовск. лет., 114), через *Рутъ*... в *Руту* (ПСРЛ, XXXIII, 47); 1151, за *Руту* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 54), по *Руту* (т. ж., 76), *Рюта* (Ук. ПСРЛ, II, 410); 1159, *Рутокъ* болого (Оп. КПЛ, 168), *Рутокъ* (МІОР, I, 187; Юнк, 30; Новицкий, 962; Семенов, I, 402); 1597, *Рутекъ* (Похилевич, 493), *Rut* (Jabl., 592); 1659, *Rudok* (на *Rudku*; Памятники, III, 362), *Rutek* (т. ж., III, 374), *do rz. Rutka* (SG, I, 820; X, 42; Rulik., ОРК, 15); 1665, *Rutecht* (Кордт, № 1); 1805, *Ротокъ* (КЭОКГ, карта; ЦДІАК, ф. 127, оп. 1030, од. зб. 43; Карамзин, II, прим., 205; Семенов, I, 402; Похилевич, 489; Мукалов, 60; Андр., ЛЮ, карта; Новицкий, 176), *Рутъ* (Ляс., ИКА, 23); XVII ст., *Rutehe* (на карті Л. Боплана — Ляс., ИКА, 23), *Протока* (Фунд., 42; СККГ, 1852 р.; Новицкий, 702; Ляс., ИКА, 23; Машт., Дн., 55; Величків., 30; БКМ, 540), *Rotok* (Grab., 70), *nad rz. Rotokiem* (SG, I, 641), *Rotka* (rzeczki *Rotki*; SG, VIII, 232; X, 42), *Rotoka*, *Rotek*, *Protoka* (SG, IX, 812; X, 42), *Przetoka* (Jabl., 592; Jabl., Atlas, № 9),

Рутець (Ук. ПСРЛ, II, 410), *Ротка* (1922, «Росі і ручья Роткі»; Пазенко, 3), *Рудка* (Соболевський — ИОРЯС, 1922, XXII, 260), *Роток* (Величків., 30; 1978, Анк.), *Прото́ка* (КРУ, 103; 1974, Анк.), *Стру́га* (БКМ, 9313), 1977, *Роток* (Анк.).

Похідні: 1508, с. Rut Nowyj та Rut Staryj на р. *Руток* (Dapiłowicz, II, 278; Клепатський, 409); 1511, ур. Rutek pobl. м. Біла Церква (Rulik., ОРВ. 16—17); 1594, с. *Ротулка* в р-ні м. Фастова Кв (МЮР, I, 16); 1622, х. Rutek, або Mogulino, бл. Білої Церкви (Zg. dz., V, 139); 1913, *Роток*, ч. м. Біла Церква Кв («Ротецький сільський сход»; БКМ, шифр ПД—11926—210); 1815, ур. *Ротокъ*, або *Лилини*, біля с. Ксаверівка Васильківськ. р-ну Кв (ЦДІАК, ф. 127, оп. 1030, од. зб. 28); ур. *Третій Ротокъ* неподалік с. Мар'янівка Васильківськ. р-ну Кв (Андриєвський — КС, 1882, IX, 437, карта); ур. *Рутокъ* pobl. м. Біла Церква Кв (Юнк, 30); Rutek, передм. м. Біла Церква Кв (SG, X, 42). Пор.: 1542, рр. *Рута* біля кол. с. Тудоров Луцьк. пов. (АЮЗР, VIII, IV, 68), *Рутець* л. Іпуті л. Дніпра (Машт., Дн., 134), *Рута*, вар.: 1) *Руда*, *Руд*, *Руть* л. Шанки л. Шані л. Угрі л. Оки п. Волги; 2) *Руда*, *Руть*, *Рудка*, *Руд*, *Рудь* п. Протви л. Оки п. Волги (Смолицкая, Ока, 41, 95); Ruta л. Сервена л. Немана (м. Кореліч Гродненськ. обл. БРСР); Ruty пр. Сяну п. Вісли (HW, 94), Rutupis с. Жидикай Мажейк-ийськ. р-ну Лит. РСР (Lietuv. u.-e., 140), д.-прус. Ruthen, Rutz, латиск. Rutene (Топоров — Baltistica, 1966, I [2], 108); 1646, прізви. *Рутокъ* (Максимович, II, 314); 1874, ур. *Ратки* між сс. Курилівка й Пищальники Канівськ. р-ну Чрк (АКОБД); р. *Рутка* л. Волги, гірло в м. Козмодем'янка (Семенов, IV, вып. V, 352—353); д. *Рутка* на р. *Рутка* (т. ж., 353); с. *Рутути* («ю Рутутов», pobl. м. Призрен, Югославія; Даничій, III, 65); нп в Югославії: Rut i Ruta (Словенія); Rutavci (Боснія і Герцеговина), Rutevac i Rutoši (Сербія) (I. т., 383), брет. р. Rutupa (суч. Roden), лігур. Rutuba (суч. Roza; Rokorno, 130—131); Rota Cap, Rotecas, Routagal (Франція) (Сампроух, 245); р. Rutzgraben бас. верхн. Рейну (Bahlow, 407); р. Ruta п. Руру п. Рейну (Schmidt, 66), р. Rutenmoos неподалік Трауна, Австрія (Bahlow, 407); м. Rutenj, суч. Rodez; Франція (Alphenque, 187) та ін.

Як із іран. (ст.-перс.) gautah- «річка» (Vasmer, 61). Імовірноше, від і.-е. *rou-, *geu-, *gu- «рвати, копати»; пор. д.-р. *рѣтъ* «рот», *рѣдѣти*, *порѣдѣти* «скасувати, порушити (грамоту, рукопис)» (Кочин, 307); укр. *рѣтка* «вибоїна, наповнена водою» (Марусенко, 248), діал. «низовина» (Марусенко, Назв. рельєф., 393), *рудá* «невелика річка; ручай, потік» (Білецький-Носенко, 317, 277), *рѣти*, *руслó*, рос. діал. (курськ.) *рѣтка* «копань, колодязь» (Даль, IV, 115), с.-х. *рудача* «трава ситна по утринама» (Карацнї, 675), польськ. gżyszcú «кинути», gziut «кидок», лит. gausis «вирита яма» (Невская, 358), gusis «ручай» (т. ж., 359), франц. gut «ручайок, потік» (Ганшина, 524), góta, gouto «розорвання цілини; корчуння; розорана земля, новина» (Сампроух, 245). Вар. *Рѣта* є фемінізован. від *Рѣтъ* (внаслідок узгодження із сл. «рѣка»), вар. *Рѣтъ*

відбиває чергування м'якість — твердість кінцев. приголосн., виникл. в процесі балто-сл. взаємодії; *Рата*, з і.-е. *gā- «рвати, рити», можливий кельт. вплив, пор.: Rotomagus — Rotomagus (Dottin, 58), Meandhrath, Dúngrath (Watson, 117—118). *Ротъ* міг виникнути в ході вторинн. зближення з генетично споріднен. *рѣтъ*, яке мало й гідрографічне значення; *Прото́ка* (< *Ротóка*) могла сформуватися під час етимологічн. адаптації й фемінізації вар. *Роток* — *Ротка* й *Ротóка*. Докладніше див.: Железняк — ОЛА, 1981, 126—138. I. Ж.

РѢТЬЦЬ, р., п. *Руту* л. *Росі* п. Дніпра; суч. р. *Чорнявка* п. *Протока* л. *Росі* п. Дніпра; поч. пн.-зх. с. Вінницькі Стави (Андриєвський — КС, 1882, IX, 454, і КЗОКГ), гірло pobl. с. Пінчуки Васильківськ. р-ну Кв; 1151, *Гюрги*... заіде... за *Малыи Рутець* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 435), *Гюрги*... поїдоша на верхъ *Рутьца* (т. ж., 436), *Вачьславъ* же *Изаславъ*. и *Ростиславъ* тако же поїдоша... к верхъ *Рутьца* (т. ж., 436), на верхъ *Рутьця* (т. ж., 1843, 63), къ верху *Рутьца*... кь *Великому Рутови* (т. ж., 63); *Чорнявка* (Фунд., 42; Андр., ЛЮ, карта; Машт., Дн., 55; Макс., Киев, 24; Величків., 30); 1927, *Ротока* (Величків., 30).

Демінутив на *-ьць від назви р. *Рѣтъ* (див.), в яку вона впадає. I. Ж.

РѢЧАИ, р., п. Дніпра, в давн. Києві; витікала з гори на суч. вул. Боричів Тік, вп. pobl. Іллінської ц., де ще в XIX ст. протікав невелик. стр. (Пошил., МЦ, 38). З логічних міркувань

перевагу надано хронології подій: 945, а *кепную* Русь водиша ротѣ. в цркви стго Ильи. *каже* есть надъ *ручаемъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 54); 988, *Перуна* же повелѣ... влещи с горы по *Боричеву* на *Ручаи* (т. ж., 116), влекому же єму по *Ручаю* кь Днѣпру (т. ж., 117); 945, надъ *руцьемъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 42); 988, по *Боричеву* на *Ручаи*... по *Ручаеви* (т. ж., 102), по *Боричеву* на *Ручаи*... по *Ручаеви* (НЛ, I, 156); 945, надъ *ручаемъ*, конецъ Пасынча бѣседы, и *Козарь* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 282); 988, по *Боричеву*, на *Ручаи*... по *Ручаю* (XV — поч. XVI ст., ПСРЛ, XVI. Лет. Авраамки, 257), по *Боричеву* мосту на *Ручай* (т. ж., 311), по *Ручеву* (XVII ст., ПСРЛ, XXXIV. Пискаревск. лет.-ц, 55), Великий еси господи, чюдна дела твоя! Вчера чтим от человека, днесь влекому ему по *Ручаю* ко Днепру (т. ж., 55), по *Боричеву* на *Ручай* (НЛСХС, 61), по *Ручаеви* (т. ж., 61), *Боричеву* мосту по *Ручаю* (ПСРЛ, XXXIII, 28); 944, надъ *Ручаеи*, конецъ Пасынчи бѣседы, и *Козарь* (к. XVI ст., ПСРЛ, XXVII, 184); 988, по *Боричеву* мосту на *Ручаю*... по *Ручаю* (т. ж., 212—213), по *Боричеву* на *Ручаи*... по *Ручаю* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., Эрмитажн. сп., 364), по *Боричеву* на *ручаи* (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермская лет., 30), по *Боричеву* на *Ручаи*... по *Ручаю* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 38), по *Боричеву* мосту, по *Ручаю* (к. XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 80); також: *Потокъ*, *Боричевъ* потокъ, *Ручай* (Максимович, II, 148). Пор.:

1974, 1977, яр, стр. і кут *Рѹчай* у с. Старі Безрадиці Обухівськ. р-ну Кв (Анк.).

Семантичним способом від д.-р. гідрограф. терміна *рѹчай* «струмок». І. Ж.

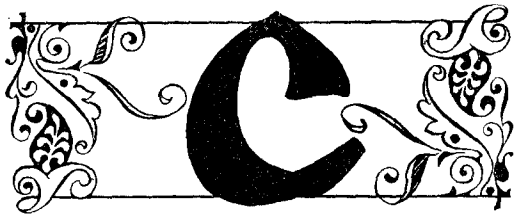
РЬСЬ, р., суч. *Рось* п. Дніпра; Вн, Кв і Чрк; 1031, і многи ЛАХы приведоста і раздѣливша на. Ярославъ посаді [свою] по Рьси. и суть и до сего дне (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 150); 1095, за *Рось* (т. ж., 229, 249); 1150, Изаславъ... поиде г Кыѣву. сторожем же

Володимерковы надѣстигши *юго* на *Рси* (т. ж., 330); 1154, Половци воеваша по *Роси* (т. ж., 345); 980, на устьи *Рьси* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет. 65); 1031, по *Рси* (т. ж., 137); 1032, Ярославъ поча ставити городы. по *Рси* (т. ж., 1095), за *Рось* (т. ж., 219); 1151. ко *Рси* (т. ж., 426); 1159, Половць же бѣжаша ѿ Бѣлагограда на Гюргевъ. и много ихъ изонмаша Берендичи. и Гюргевци а оюно ихъ. во *Рси* истопе (т. ж., 502); 1162, Чернын же Клобукъ весь.

свъѣкупившеса ѣхаша по ни. и постигоша *ю* на *Рси* (т. ж., 521); 1165, Василко Ярославичъ избіи Половци на *Руси* (т. ж., 525); 1174, и начаша Половци пакость творити по *Рьси* (т. ж., 568); 1187, воева Кончакъ. по *Рси* с Половци. по семь же почаша. часто воевати по *Рси* (т. ж., 653); 1190, и возвратишася к ватагамъ своимъ. и оѿтоуду же вѣдаци... почаша. часто воевати. по *Рси* с Кѣнтоувдѣмъ (т. ж., 669), Половци же бѣжачи ѿ города обломашася на *Рьси* (т. ж., 673); 1192, А Коунтоувдѣа, остави оу себе. и да емоу горь на *Рси* Дверень. *Роускоб* земль дѣла (т. ж., 674); 1193, онъ же ѣха к немоу... со Здеславомъ с Жирславичемъ... и постиже и за *Росью* (т. ж., 677), Половци... постигоша полки Ростислави Рюриковача. видивше силу ихъ. и не смѣаша наѣхати. но ѣхаша по ни до *Роуси* (т. ж., 678); 980, во градъ Роднѣ на усть *Рьси* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 293); 1031, и повоюста Лятицкую землю, и многи Ляхи приведоста... великій князь Ярославъ посади по *Руси*, и суть и до сего дни (т. ж., 330); 1032, Великій князь Ярославъ поча городы ставити и по *Руси* (т. ж.), 1095, за *Рь* (т. ж., 8); 1150, сторожемъ же Володимерковымъ настигшемъ его на *Рси* (т. ж., 49); 1159, во *Рси* (т. ж., 69); 1162, 1165, на *Рси* (т. ж., 76, 78); 1193, на *Рши* Корсунъ (т. ж., 240); 980, бѣжа в Родень, на усть *урси* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXII. Ермолинск. лет., 12); 1031, и многихъ Ляховъ приведе... и посади своихъ Ярославъ по *Рси*, по неже грады постави (т. ж., 20); 980, въ градъ *Роднѣ* на оусть *Рьси* (ПСРЛ, IV, 1915, I. Новгородск. 4-я лет., 54); 1031, Ляхи... Ярославъ посади по *Рси* (т. ж., 113); 1032, Ярославъ города нача ставити по *Рси* (т. ж.); 1095, Половци поидоша за *Рь* и Юрьевъ зажгоша (т. ж., 137); Дверень на *Арши* (ПСРЛ, IV, I, II. Новгородск. 4-я лет., 623); 1031, *Рша* (Барсов, 177); XV—XX ст., *Рось* (Барсов, 177, ССУМ, II, 304; Величко, 9; Самовидецъ, 105; МЮР, I, 154; Макс., Киев, 49; Величків., 25; 1966, МЕ); 1536, *Рь* (АЮЗР, VII, I, 71, 295),

Ros (Кордт, III; Ляск., ИКА, 17), *Rossa* (Кордт, XLI), *Rouss* (Кордт, X), *Росса* (Шуберт; Фунд., 40), *Росъ* (Ляск., ИКА, 17; Месясцеслов, 1770, карта), *Рось* (ч. р., Зуев, 222), *Россь* (ВСОРИ КГ, 17; Де-ла-Флиз, 612; КГВ, 1859, № 24, 188; Макс., Прил., 75; Филипенко, 9), *Россъ* (Фунд., 42), *Розань* (Макс., Дн., 187), 1874, *Роса* (ЦДІАК, ф. 486, оп. I, од. зб. 16522), *Русіта* (Величків., 26), *Росѣвиця* в с. Ординці (Горбачук — ПУОК, X, 30), річище *Стара Рось* у с. Бирюки Рокитнянськ. р-ну Кв (1974, Анк.). Пор.: 1309, місцевість *Rosz* (Франко, 59), с. *Россь* Волковиськ. р-ну Гродненськ. обл. (БРСР, АТДБ, 120).

Як із: 1. гр. в значенні «текуча вода» (Юнк, 29); 2. прасл. *rūd- (відповідно, *rūd- < i.-e. *rudh- // toudh-, пор.: прасл. *rūdja, польськ. rdza до rūd- «рудий, червоний» (L.-Spł.—RS, 1960, XX, I, 16); 3. сл. *руслó* (Фасмер, III, 506); 4. прасл. *Rьdsъ, споріднен. із *руда*, *іржа* (Мозуїські, PZ, 176). Відхиляється можливість пов'язування з етнонімом *Рьсь* (див.) (Хабургаєв, 218 та ін.). Назва темна (Трубачев, 237). І. Ж.



САДОВОЄ, с., у Волинськ. землі; можливо, в суч. Турійськ. р-ні Вл; 1287, а *Садовое* ен Сомино же даль есмь [кн. Володимир.—А. К.] кнагинѣ свое (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 904).

Семантичним способом від д.-р. прикм. *садовыи*; узгоджено як ад'єктив-означення з геогр. терміном с е л о; пор.: д.-р. *садъ* «дерево, рослина, гай, сад»; болг. *сад* «насадження», «плантація»; с.-х. *сăд* «посадка», «насадження»; прасл. *sadъ «посадка» від *sadiiti (Фасмер, III, 544), пор. с. *Садове* (47 назв на тер. УРСР) та ін. споріднені утворення. А. К.

САКОВЪ, м., в Переяславськ. землі; як с. *Сальків* кол. Переяславськ. пов. над Дніпром (*Сальковъ*) (Ук. ПСРЛ, II, 416); 1101, *Сакова* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 275); 1150, Ростислав... гна къ *Сакову*. и згони Турпѣ оу Днѣпра. и поймавъ и приведе *Переяславлю* (т. ж., 326), *Сакову* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 398; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 48); 1639, на *Sakowo* (Борисполье, 28); сюди ж (?): 1455, *Salkowo* (Žg. dz., XXII, 577); 1756, *Салково* (Сулим. арх., 90); 1900, *Сальково* (КС, LXXI, 1900, ноябрь, 133), суч. *Сал'ків'ю* (?) (ОАІМ).

Похідні: 1095, Стополкъ же повель рубити городъ на Вытечевъ холму в свое има. нарекъ Стополчь... и повель... съ Юргевци състи ту. и *Засаковцемъ* и прочимъ (ПСРЛ, I, 1962, 229),

Засаковець (ПСРЛ, II, 1962, 219), за Сакавцемъ (ПСРЛ, VII, 8); 1141, Саковскій (Ук. ПСРЛ, I, 226), Лазарь, ймовіськ. воевода; сюди ж (?) г-ще Сальковское (Стороженко, Оч., 114). Як отожднення Сакова із Сальковим (Пог., Раз., 81; Барс., 181; Андріяшев, 44; Кудряшов, 135—136 та ін.), так і пов'язування його з половецьк. антропонімом Сакзь (Роспонд, 42—43) є досить проблематичними: від Сакзь було б *Сакзевъ, а Сальковъ, ймовірно, існував поряд із Саковымъ; пор. занесений на пн. із Наддніпрянщини (разом із назвами м. Переяслава, рр. Трубежа, Либеди, Ірпеля та ін.) Сальковъ кол. Пере(я)-славського пов. Володимирськ. губ., ще перед навалюю орд Батия.

Посесив на -ов- від д.-р. (відетнонімн.?) антропоніма; пор. 1413, Сакъ (АЮЗР, VII, I, 44), мешканець Житомирськ. староства; звідки у XVIII ст. ур. Саковъ Боръ (т. ж., III, 545—546), 1622, Саковичъ (Закревський, II, 892); 1740, Сакевичъ (Модз., 248). Як алт. (?) походження; пор. рос. діал. сак-сак «різновид овечої шкури»; калмицк. saksog «волохатий; шкура ягняти, молодий баранчик»; монг. sagsag «т. с.» (Нерознак, НДГ, 153).

Від календарн. ім. Иса(а)къ (?). О. С.

САЛЬНИЦА, р., п. Сіверськ. Дінця п. Дону; вп. між рр. Ізюмом та Ізюмцем у р-ні м. Ізюма Хрк; як рр. Сала, Сильница (Сольница), Търъ (див.), Солюна й под., що не знайшло свого підтвердження (Кудряшов, 48—81, 113—120, 143, 145); тепер не простежується; 1112, Идоша на Половць... и доидоша града Сусенева. и Сугрова. вземше вежъ Половечскыѣ. и бышася с Половци. на Сальъ рѣцѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 289); 1111, в пАтокъ быша на Суль. в суботу... на Хороль... а в недѣлю... приидоша на Псль. и ѿгуди стаха на рѣцѣ Голтъ... и... идоша

Върьскла... и поидоша к Донови... и ко гра Шаруканю... и завѣтра... поидоша к Сугрову... и падоша... врази... и вои на потоци Дегъна...

въ кз. днь. избъни быша иноплемениць... на рѣцѣ Салницѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 266—268), солници (т. ж., 268); 1185, перебрѣде Донѣцъ и тако приида. ко Ссколоу... ѿтоуда поидоша к Салницѣ (салници) (т. ж., 638); 1111, ко другому граду Сугробу... начаша битися на потоцѣ Дѣгъна... и побѣдиша я на рѣцѣ Салницѣ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 22); XVI—XVII ст., А ниже Изюма пала въ Донецъ, съ правыя стороны, рѣка Сальница. А ниже тоє-Изюмецъ. А выше (ниже Изюма и) Изюмца на Донцѣ Изюмской перевозъ (КБЧ, 1838, 30).

Іменник на -ицѣ від сальныи; пор. рос. сало «шуга», «льодова кашка, що йде річкою перед замерзанням»; сальний «брудний»; сальница «посуд для сала, мазі, мастила» (Даль, IV, 130—131), а також: рр. Сала в кол. Нижегородськ. і Вятськ. губ.; Сал л. Дону в кол. Астраханськ. губ., суч. Ростовськ. обл. РРФСР; остання, ймовірно, з тюрк.; пор.: кирг., алт., казах. salā «притока, рукав річки» або калм. salā «роз-

галуження, рукав річки, долина, яр» (Фасмер, III, 548). О. С.

САМАРА, р., л. Дніпра, суч. Самара; Днц. Хрк, Дн; 1152, Бъ... [Мстиславу] помоглъ Половци побѣдити на Оуглѣ и на Самарѣ... и възвотитишася в Переяславль (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 460); 1502, Самара (СИРИО, XLI, 418); т. с., Самарь (СГУ, 485); 1508, до Самара (ч. р.), Самару (ж. р.); 1595, Samara; 1596, Samar; XVII ст., Самаровка; 1650, Samar, Samtava; 1807, Самара Днепровская (очевидно, Днѣпровская); XVII—XVIII ст., Самарь, Сомар (т. ж.); суч. Самара, Самарка, Самар'юка (МЕ); ін. вар. (гіпотетично): 1170, Сѣлпородъ; 1187, Снепородъ (ПСРЛ, II, 1962, 553, 134); 1169, Снопородъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 82; Ук. ПСРЛ, II, 416); XVII ст., Святая рѣка, Товца (?) Самарская; СГУ, 485); 1680, Большая Самарь (Эв., Ист., II, 583); фолькл.: На усті Самари-Бозу Семенова козацького рогу усі поля самарськії пожарами погоріли (Нар. дума); пор. Сліпорід, вона ж Сьнопородъ (див.) і под., п. Сули л. Дніпра (Стрижак, НРП, 61—63).

Похідні: мм. (семантично) Самара, вона ж Самарь, Самарчукъ; 1760, Самарчикъ, Новая Самара (Новоселица, Новоселовка, потім Новомосковск) (Эв., Ист., I, 343); 1576, Старая Самара (Богородицька фортеця; т. ж., 9, 316) або Старосамарь (т. ж., 347); 1741, сл. Усть-Самара (т. ж., 324); 1602, м-р Самарско-Николаевскій-Пустыньскій (т. ж., 316), паланка Самарская, с. Песчаная-Самарь (т. ж., 204), Самарская Сича (т. ж., 157); рр.: 1680, Малая Самарь (т. ж., II, 583); XVII ст., Старая Самара (ОАІМ); 1688, стан Самарский, товариство Самарское (Модз., Мал. род., III, 154); нп: XVIII ст., Старая Самарь, -а; Главная Самара; Верхня Самара та ін. (СГУ, 485), фолькл., у річці Самарки, у криниці Салтанки, Там усі поля самарськії пожарами погоріли (нар. дума).

Як (нар.-етимол.) від: 1. сармати (Сарматы) построкли... город Савромару, в просторечии называемую Самарою, при реке того же имени; Эв., Топ., 397); 2. палестинськ. Самарі (т. ж.); 3. билинн. С(а)мородинки (Ляск., Ист., 33); 4. м. Самара-кент // Самарканд, «р. достатку, родючості» (Фоменко В. Назви половецького степу.— Молодь України, 1968, 15 листопада); 5. іран. (Погодин, 94); 6. кельт. тощо. Імовірно, тієї ж основи, що й Самара бас. Волги (тат., чув. Samar, калм. Samɣ), а також р. в кол. Орловськ. губ., пор.: чагат. samar «мішок», кирг. samar «газ, глечик» (Фасмер, III, 552); д.-тюрк. (за формою) сямър, семер «мішок, сідло, ярмо» (Отін, 17—26, 43). О. С.

САПОГЫНЬ, м., у Волинськ. землі; як с. Сапожин кол. Острозьк. пов. Волинськ. губ., тепер Корецьк. р-ну Рв; 1151, оу Сапогыня (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 335), Сапогыня (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 441; XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 38; XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 54; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 55).

Посесив на ***-j(ь)** від д.-р. антропоніма **Сапогінъ* (?); пор. ще: рос. *сапожок* «дільниця орної землі чи луки, що заходять у ліс, або лісовий клин на луках» (Макаров, Заметки, отд. 4); а також нп *Сапогів* (І.-Ф., Тр), *Сапогово* (Вл), *Сапожинє* (Пл) УРСР; *Сапожок* на р. *Сапожєва* Рязанськ. обл. РРФСР (Никонов, КТС, 369); із прабулг. **saVaG-* // **saVuG-*, д.-тюрк. **sapaγ-* // **saruγ-* «стебло», «взуття з халявою» (Фасмер, III, 559).

Пор. ще рос. *с(а)пог* «пеньок із кореневищем та кореневим суком» (Нерознак, НДГ, 153). А. К.

САРМАТИ, країна («страна») в Євразії, зокрема в Пн. Азово-Надчорномор'ї (Смирнов, Савр., 10); б. д., полунощна країна і западн[и]та... *Гарьмати (сармати)* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 3), Афетови же *яса* полунощна країна і западна... Воспорин. Меоти Деревн. *Сармати*. Тавриани. Скуфія... Илурикъ. Словене (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 3), Иафету же: Воспоръ, Меоть... *Сарматия*, Тавриания, Вастарния, Скиена (Въспорія, Меотія... *Сармати*, Тавриани, Скуфія) (ПСРЛ, I, 1846. Хронограф Г. Амартола, 240), Разшедшюся Словенскому народу въ *Сармаціи* и съдшу комуждо на своемъ мѣстѣ (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 234), Грецы ихъ [слов'ян]; далі розрядка наша.— О. С.] для тиранства *Савроматы* нарицаху, си есть родъ с о е х и д н и м и о ч и м а, понеже *Σαβρος* значит е х и д н у, а *βρμα* о к а. Такожє и въ *Сармаціи* сѣдше...: Поляне, Древляне, Сѣвери, Кривичи и проч., или якоже и нынѣ, Москва, Бѣлая Русь, Вольны, Подоля, Украина, Подгоря (т. ж., 236), старий учитель Римскій Тертуліанъ: бѣше въ *Сармаціи* вѣра християнская... Первозванный Андрей апостоль въ *Сармаціи* нашей первый проповѣда Христа (т. ж., 251), *Сармати* (ПСРЛ, I, 1846. Лавр. лет., 2; к. XV ст., ПСРЛ, XXVII. Никаноровск. лет., 172; XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 337; серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 9; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 261; 2-га пол. XVII ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 10).

Похідні: кралество *Сарматское*, еже Польскимъ нарицають... между Бальтійскимъ и Германскимъ и *Сарматскимъ* окіяномъ (ПСРЛ, XII, I. Русск. хронограф, 327), *Сарматский* хребет «Малі Карпати», а також, за Птолемеєм, рівнини *Сарматські* (Гайдукевич, 35); бол. *Сарматское* (Погодин, К вопр., 13); р. *Сарматська* (?) л. Міусу бас. Азовськ. моря (повідомив Є. С. Отін); 1663 (з лат.), *Азіатська Сарматія* (Шевальє, 55, 185); 1685, кн-во *Сарматійське, Сарматія* (з центром у м. Немирові) (Вінниця, 8); антропонім *Σαρμάτας* (с) (КБН, 896). Пор. ще лат. (IV ст. н. е.) *gēra Sarmatēsa* (Колосовская, 234).

Семантичним способом від однойменн. етноніма; пор.: д.-гр. *Σαρμάται* «сармати», а також: *Σαρματικός* «сарматський»; *Σαυρομάται*, іон. -έων «савромати» = «сармати»; *Σαυρομάτης* — одн. до *Σαυρομάται*; *Σαυροματικός* «са(в)р(о)-матський»; *Σαυροματίς*, -ίδος «са(в)р(о)матська»

й под. Етнонім як від: 1. д.-гр. *σαύρα*, також *σαύρη* // *σαύρος* «ящірка» (нар.-етимол. зближення); 2. д.-сл. *svariti* [? — О. С.] «битися» (ДКШ, 365); 3. того ж походження, що й хороетнонім *Сверь* (див.) (т. ж.); 4. тієї ж основи, що й авест. етнонім *сайріма* (т. ж.); 5. осет. *Sawermatos* «смуглорукі» (*сармат* < *савромат*) (Абаев, Осет., 37), що сумнівно (Білецький, Скіфи, 76); 6. іран. *Savromant* «підперезаний мечем» (Загоровский, 5) та ін. (ДКШ, 365; Орлов, 179, 194—199). Цікавим є зближення *Σαυρομάται*, лат. *Sarmatae* з індоарійськ. **sar-mat-* «жіночі, належні жінкам», прикм. із суф. -*ma(n)t-* від реліктового **sar-* «жінка»; пор. антич.: *Σαυροματών δὲ ἔστιν ἔθνος ὑναίκοις κατοίμενον* = *Saurmatae* *Gynaeoscatumenos* (Трубачев, Ст. Скифия, 40). О. С.

СВЕНЬКОВИЧИ, с., в Чернігівськ. землі; як (помилк.) кол. с. *Свень* і *Свеньський* м-р Брянськ. обл., тепер у межах м. Брянська (Vasmer, 830); імовірно, десь вище м. Чернігова на р. *Свинь* // *Свинка*, Замглай і под. п. Десни; пор. с. *Свинь* кол. Білоуськ. сотні Чернігівськ. губ. на р. Мала Домаха (ОРОМ, Чп., 27; Андріяшев, Сівер, 104; Насонов, 230); 1160, и приѣхавъ ИзАславъ къ Деснѣ. противу *Свѣнковичемъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 507); 1158, 1160, *Свѣнковичемъ* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 68; ПСРЛ, II, 1843, 87; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 72).

Семантичним способом від патроніма на -ичи, в основі д.-р. особове ім'я **Sveпъко* (від **Sveпъ* (?); пор. сканд. *Sveinn*, *Sven* або *Sveinki*; Vasmer, 830, 831), за аналогією до *Варяжсько, Васильсько*; пор. датськ. ім'я *Свенд*, похідне від д.-сканд. *svin* «вепр, дикий кабан» (Никонов, КТС, 372); а також ім.: *Свенельдъ, Свентав*а тощо (Моршкін, 173). А. К.

***СВИНЪХЫ, с.** («село»), у Волинськ. землі; як с. *Свинухи* кол. Володимирськ. пов. Волинськ. губ. на р. Лузі (Барс., 182); майомовірно, с. *Свинарин* Турійськ. р-ну Вл; 1157, и снастасА Гюрги съ Ярославомъ Галичьскы оу *Свинусехъ* в сель (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 486); 1155, въ *Свинусьх* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 62); 1156, во *Свинусьхъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 65).

Семантичним способом від д.-р. антропоніма *Свинъхы* (прізвисько), в основі потіпа *agentis свинъхы* «свинарі» (?); пор.: прасл. **svinī* «свиня» (Фасмер, III, 579), д.-р. *свина* «поросся» (Срезневский, III, 273); суф. -*х-* поширен. переважно на сх.-сл. землях і має знижен. розмовно-експресивн. відтінок (SP, I, 71—75); пор. зх.-сл. мікрогідроніми: *Swini*, *Swiniagłowa*, *Swiniarz*, *Svinica* (Dickenmann, 111, 131). А. К.

СВИНЬ, р., («р'вка»), в Чернігівськ. землі; суч. *Свинка* п. Десни; поч. з бол. Замглай біля с. Голубичі Ріпкинськ. р-ну, гірло нижче с. Брусилів Чернігівськ. р-ну Чрг; 1152, Гюрги... поиде къ Березому... и яко ста оу *Свини*; и поидоша от Чернигова... и идоша за *Свинь*. та за Сновъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет.,

456, 458); 1176, *Свини* (т. ж., 600); 1152, за *Свинь* да за *Сновъ* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 55); 1157, *сташа* за *Свиною* (т. ж., 63; XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 41); 1152, Юрьн... *яко ста у Свини съ Половци...* и *отступиша* отъ Чернигова, *идоша за Свинь* да за *Сновъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 58—59); 1157; за *Свиною* рѣкою (т. ж., 66). Ин. вар.: *Свень*, *Свинка*, *-инка*, *-інка*; *Замглай*, *Самглай*; *Канин* (СГУ, 489—490).

Назва темна. Посесив на *-j(ь) від **Свинъ* (пор. д.-р. і ст.-сл. *СВИНЪ*, рос. *свин*, укр. *свиний*, латиськ. *svīns* «забруднений» і под.; від і.-е. **swīns* «свиня») (Фасмер, III, 578) чи *Свень* (пор.: вар. *Свень*, однойменний топонім у Брянськ. обл. РРФСР, сканд. антропонім *Sven* тощо) (Vasmer, 830—831)? Див. *Свинъхъ* й *Свенькоичи*. А. К.

СВѢТАѢ БОГОРОДИЦѢ ДЕСѢТИНЬНАѢ,

ц. («цркви», «црки», «црквъ», «церкы»), в давн. Києві; зруйнована ордами Батия 1240 р.; пізн. на її залишках двічі будувалися нові однойменні цх.; суч. садиба Держ. істор. музею УРСР (вул. Володимирська, 2), де кольоров. гранітом викладено контур фундаменту первин. будови; 945, за *стною Бцею* надъ горою дворъ теремны (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 55), дворъ теремныи. и другыи идеже... дворъ демесниковъ. за *стною Бцею* надъ горою (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 44); 983, цркви *стыѣ Бца*. юже създа Володимиръ (т. ж., 69), црки *стыѣ Бца* (ПСРЛ, I, 1962, 82); 988, *взаша же ида мѣданъ.в. капици. и.д. конъ мѣданы иже и нынѣ стоятъ* за *стною Бцею* (ПСРЛ, II, 1962, 101); 991, *По сем же Володимиру живущо...* и помысли создати каменую црквъ *стыѣ Бца* (т. ж., 106); 996, и рекъ сиче се даю цркви сен. *стыи Бѣѣ... десѣтую* часть, и положи написавъ. клѣтву (т. ж., 109), даю *святби Богородици* сен от имѣнна моего и от град моих *десѣтую* часть (НЛ, I, 165); 1007, *Принесени стии въ стую Бцею* (ПСРЛ, II, 1962, 114); 1015, и поставиша и въ *стыи Бци* цркви. юже бѣ самъ создалъ (т. ж., 115), 1078, въ црквъ *стыѣ Бца* (т. ж., 193); 1039, цркви *стыѣ Бца*. юже созда Володимиръ ѿць Ярославль. митрополитомъ Феопеньгомъ (т. ж., 141), въ цркви *стыѣ Бца Десѣтиньнаѣ* (т. ж., 216); къ *стои Софьи. и ѿтода...* ко *стыи Бци Десѣтиньнѣи* (т. ж., 403); 1151, поклонивше сѧ... *стыи Бци Десѣтиньнѣи* (т. ж., 433), *стыи Софьѣ и стыи Бци Десѣтиньнѣи* (т. ж., 441); 1171, весь гра Подолье и Гору. и монастыри. и Софью. и *Десѣтиньную Бцею* (т. ж.); 1172, чюдо створи Бѣ. и *стѣ Бца*. црквъ. *Десѣти-*

наѣ. в Києвѣ юже бѣ создалъ Володимиръ... и далъ бѣ *десѣтину* цркви тои. по всеи Руськом земли (т. ж., 554—555); 1240, ѿколо *стог Бѣѣ* (т. ж., 785); 1015, у *святби Богородици* (НЛ, I, 169), *Свѣтаѣ Богородицѣ десѣтиннаѣ* (т. ж., 273), церкы *святѣя Богородицѣ* (НЛ, I, 16).

Від *десѣтина* «десята частина (державного прибутку)», яка йшла на цю ц. (див. вище), висвячену на честь *св. богородици*. І. Ж.

Атрибутивне словосп. (наз. відм. одн.) з двома означеннями в: І. *пре-* (д.-р. *Свѣтаѣ* з прасл. **svetъ*, спорідн. з лит. *šveit̃as*, д.-прус. *swēpta-*, авест. *srənta-* «святый», д.-інд. вед. *śvāpt̃as* «квітучий», латиськ. *svīpēt̃, svīpu* «святкувати») (Фасмер, III, 585) і 2. постпозиції — ад'єктив на *-ьн-* від *десѣтина* (див. вище) до означуваного *Богородицѣ* (калька гр. *θεοτόκος*) (т. ж., I, 183). Див. *Свѣтаѣ Богородицѣ Златоверхѣ*. О. С.

СВѢТАѢ БОГОРОДИЦѢ ЗЛАТОВЕРХѢ,

ц., у м. Володимирі Волинськ. землі; суч. *Володимир-Волинський*, райцентр Вл; 1183, въ градъ Вьлодимери ... *сгорь...* *сборнаѣ* цркви *стѣѣ Бца Златоверхѣ*. и всѧ. ѣ. *верховъ. златѣю* *сгоръ* юже бѣ оукрасилъ блговѣрнынъ князь Андрѣи (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 630); 1204, ѿ цркви *стыи Бци* (т. ж., 720); 1223, Иванъ пискоупъ... ѿ клироса. великое цркви *стои Бци. Володимерскои* (т. ж., 740); 1160, свѣршена бысть цркви *святѣя Богородицѣ* въ Володимери, *благовѣрнынъ княземъ Андрѣемъ Юрьевичемъ*, и *верхъ еѣ позлоти* (т. ж., 1846, 75).

Атрибутивне словосп. з двома означеннями: від ім. *святѣи богородици*, у християнськ. релігії звичайна назва матері Христа (СМ, I, 210), *ЗЛАТОВЕРХѢ* (старослов'янізм), бо всѧ. ѣ. *верховъ. ЗЛАТАѢ*, тобто мала *золоті* куполи. Див. *Свѣтаѣ Богородицѣ Десѣтиньнаѣ*. А. К.

СВѢТАѢ БОГОРОДИЦѢ ПИРОГОШАѢ,

ц., в давн. Києві, на Подолі; на суч. Червон. пл., ц. називалася також *Успенською*; в реконструйован. вигляді проіснувала до 30-х років ХХ ст. (Київ, 68); 1131, *заложи црквъ Мстиславъ стѣѣ Бца. Пирогошою* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 301); 1132, цркви *камѣна стѣѣ Бца рекомаѣ Пирогоша* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, Ипат. лет., 294); 1136, цркви *Пирогоша* свѣршена бы (т. ж., 300); 1155, *иде Андрѣи. ѿ оца своего из Вышегорода в Суждаль. безъ ѿтнѣ воль.* и *взѧ из Вышегорода. икону стог Бци* юже принесоша. с *Пирогошею* ись Цраграда. въ *одиномъ кораблѣ* (т. ж., 482); 1131 Мстиславъ *заложи святую Богородицѣ Пирогошою* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 29); XII ст., къ *Святби Богородици Пирогошей* (СОПИ, 45).

Атрибутивне словосп. з двома означеннями (див. *Свѣтаѣ Богородицѣ Десѣтиньнаѣ*); озна-

чення в постпозиції як від: 1. назви кол. с. *Пирогово*, тепер пд. околиця Києва (Похилевич, 31); 2. гр. πῶρος «пшениця, зерновий хліб» та д.-р. *гость* «купець», мовляв, ц. *Пирогощана* була храмом купців, які торгували хлібом, інакше «ц. хлібн. Житнього ринку» (Мальшевский — Чт. ОНЛ, 1891, V, 113); 3. назви ікони *Богородиці*, привезен. з Константинополя; вона могла бути копією з гр. ікони *Пироготисса* (від πύργος «башта»), звідки д.-р. *Пирогощана* (т. ж., 113—133); 4. гр. Πύργωτις «та, що має башту» (до неї зверталися з молитвою про дарування перемоги над ворогом); 5. назви якоїсь константинопольск. ц., де первісно містилася ця ікона (Завитневич — Тр. КДА, 1891, I, 156—164); 6. назви ч. м. Києва *Пирогощ* (Селищев — Уч. зап. ЛГУ, 1948, вып. 128, кн. 1, 144), яка пізніше стала називатися *Пирогово* (Агушаа—SS, 1960, VI, 150, 160); 7. назви ікони *Пирогощана* від «ПирогорАщана» (з гр. πῶρ «вогонь» та д.-р. *горашана*) кбпінна; пор. в дж. XVII ст. помилк.: «сь *Пирогорящюю*» (Альшиц — ИОИ, 1964, VII, 475—482); 8. фрак. антропоніма Ругула, Ригула, Ригула (Топоров — АБ, 2, 1975, 37) та ін. Насправді ж, *Пирогощана* — посесив на *-j(a) від д.-р. особового ім. **Пирогостъ*. Як нібито ікону було привезено з Константинополя *Пирогостомъ* (Соболевский — Сб. ОРЯС, 1910, т. 88, № 3, 256; Дригалкин — ЭИРЯ, 1976, VIII, 66—71). Ц. дістала свою назву за назвою ікони. Пор.: Мароєвѣй Р. «Пирогощана» у «Слову о полку Игореве» і староруским летописима. — Зборник за славістику, 1982, 23, с. 211—214. I. Ж.

СВѢТОГО АНДРѢЯ, щц. («цр(к)въ», «цркъвъ»): I. в складі *Андрѣвського*, Янчинного, м-ря в давн. Києві, побл. пд.-сх. воріт «города Володимира», суч. пл. Калініна (Богусевич, 18); закладена 1086 р.; протягом XII ст. ц. була усипальницею нащадків кн. Всеволода Ярославича (хрещене

ім'я — *Андрѣя*); 1138, оу *ста Андрѣя* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 306); 1145, в цркъв *ста Анѣдрѣя* (т. ж., 312); 1170, ПрестависА блгороднын князь Володимерь. Андрѣвичь. и

положиша и оу *ста Андрѣя* в Києвъ. въ Янъчинѣт монастыри (т. ж., 362); 1086, Всеволодъ заложѣ цркъв *стго Андрѣя*... створи оу црви тоуа манастирь (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 197); 1111, пристависА княгини Всеволожан... и положена бысть оу *стго Андрѣя* в манастири (т. ж., 273); 1112, оу цркви *стго Андрѣя* (т. ж., 274); 1115, и Сава стго Спса и Григории *стго Андрѣя*. Петръ Кловьскыи и прочии игумени (т. ж., 280); 1128, башАть бо ты дни игумень *стго Андрѣя*. Григории. любимъ бо бѣ преже Володимеромъ... тотъ бо не вдадАше Мьстиславу вьстати ратью по Юрославѣ (т. ж., 291); 1131, цркви *стго Андрѣя* Янъчина монастыра (т. ж.,

294); 1139, въ Янцинѣт монастыри оу *стго Андрѣя* (т. ж., 302); 1145, перенесе блговѣрнаю княгини Олена. Яска кня А своего Юрополка. из гробницѣ. въ цркъв *стго Андрѣя* (т. ж., 319); 1171, посла Глѣбъ князь. игумена. стъна Бца Перьскаго монастыра. Поликарпа. и Семѣона игумена *стго Андрѣя*. до Вышегорода (т. ж., 546); 1086, Всеволодъ заложѣ церковь *свѣтого Андрѣя* и сотвори в нея монастырь (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 4); 1138, у *свѣтого Андрѣя* въ Києвъ (т. ж., 32); 1170, преставися князь Володимерь Андрѣвичь... и положиша и въ церкви *свѣтого Андрѣя* в Києвъ (т. ж., 87).

Похідні: 1231, игумень... Семень *Андрѣвѣвскыи* (ПСРЛ, I, 1962, 456).

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення *Свѣтъ* від прасл. **svęť* «свѣтый» (див. *Свѣтата Богородица Десѣтишна*), а означуване — від д.-р. християнск. особового ім. *Андрѣя*, запозич. з гр. (головну ц. м-ря було висвячено на честь «св. апостола Андрѣя»). I. Ж.

II. в м. Переяславѣ (суч. Переяслав-Хмельницький Кв); 1089, сщена бы... Ефрѣмо митро-

политомъ... цркъв *ста Андрѣя* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 208—209); 1090, Многа же и ина зданія сей епископъ постави, заложѣ и церковь... и при вратѣхъ *свѣтого апостола Андрѣя* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 277); *св. Андрѣя Первозванного* (Ук. ПСРЛ, II, 510).

Ц. названо на честь *апостола Андрѣя*, за євангельск. переказами, одного з дванадцяти учнів Христа, яких він послав проповідувати своє вчення (СУМ, I, 55). Див. *Свѣтого Андрѣя* I. А. К.

СВѢТОГО АПОСТОЛА ПЕТРА, ц. Дмитрівськ. м-ря в давн. Києві на Михайлівськ. горі, на тер. пізн. Михайлівськ. м-ря (Каргер, 41); закладена Ярополком, внуком Ярослава Мудрого, збер. її фундамент у дворі буд. № 4-а по вул. Героїв Революції (Толочко, ДК, 76); 1086,

проводѣша и до *ста Дмитрѣя* спрѣтавшѣ тѣло тѣго. с честью положиша и в рацѣ мраморѣнѣ.

в цркви *ста апла Петра*. юже самъ началъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 206); 1087, до монастыра *стго Дмитрѣя*... положиша ї в рацѣ.

оу цркви *стго апла Петра* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 198), въ церкви *свѣтого Апостола Петра* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 4).

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення *Свѣтъ* з прасл. *svęť* «свѣтый» (див. *Свѣтата Богородица Десѣтишна*), а означуване — іменникове словосп., складене із ст.-сл. апелятива *АПОСТОЛЪ* (< гр. 'απόστολος «по-

сланець, проповідник») (Фасмер, I, 81) і д.-р. християнськ. особового ім. *Петръ*, -о (запозич. з гр.): ц. висвячено на честь *апостола Петра*. I. Ж.

СВЯТОГО АРХАНГЕЛА МИХАЙЛА ЗОЛОВОТВЕРХАЯ, ц. («цркви», «церкы»), в давн. Києві, на тер. суч. Володимирськ. гірки; закладена 1109 р. кн. Святополком; первісно була в складі Дмитрівськ. м-ря, пізн. (не раніше XVI ст.) за ім. цієї *Золотоверхо-Михайлівської п. Дмитрівський* м-р почав називатися *Михайлівським Золотоверхим* (П. Л., 7); тепер не існує;

1108, церкы *ста Михаила. Золотоверхая* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 283), цркви *стго Михаила. Золотоверхая*. Стополкомь кнАземь (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 259);

1113, и положиша въ цркви *стго Михаила*. юже... самъ создалъ (т. ж., 275); 1190, во цркви *стго Михаила. Златоверхаго* (т. ж., 665—666), игоумена *стго Михаила*. Андрѣяна Выдобычиского (т. ж., 666); 1195, справаше тѣло его. положиша во цркви *стго Михаила Златоверхого* (т. ж., 694), церквы *святаго Архангела Михаила*, въ Києвъ, *Златоверхая* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 21); 1113, въ церквы *святаго Михаила* (т. ж., 22—23).

Атрибутивне словосп. з двома означеннями: 1. в формі род. одн. (*Святъ* із прасл. *svęť «святий»; див. *Святаа Богородица Десятичнана*) до іменников. словосп., в якому апелятив **АРХАНГЕЛЬ** (ст.-сл., р.-ц.-сл.) з гр. ἀρχάγγελος «т. с.» (Фасмер, I, 90) + д.-р. християнськ. ім. *Михаиль* (ц. висвячено на честь *архангела Михайла*); 2. в наз. відм. одн. до номенклатурн. терміна ц(ерква) — композит, котрий указує на те, що бачо ц. було *позолочено*. I. Ж.

СВЯТОГО ВАСИЛИЯ: I. м-р, у давн. Києві; під 1231 р. згадується *Афанасиу Васильєвськыи*, ігумен цього м-ря (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 457). I. Ж.

II. ц., в м. Вишгороді, попл. Києва, заснована вел. кн. Володимиром Святославовичем (Макарий, I, 151); 1115, и положиша тѣло...

отай Вышегороду. оу цркве *ста Василья* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 134), и положиша и

оу брата своѣго Бориса. оу цркве *ста Василья* (т. ж., 137); 1015, Вышегороду въ цркви *стго Василья*. (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 121), оу церквы *стго Василья* (т. ж., 124), *святаго Василиа* (НЛ, I, 172), въ Вышегородѣ... *святаго Василія* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 321). I. Ж.

III. ц., в давн. Києві на горі, що в XIX ст. звалася Чортово Беремце (Самойлов, 29—30); суч. вул. Десятинна; ц. побудовано вел. кн. Володимиром Святославовичем 988 р. на честь свого патрона *св. Василія* (Фундуклей, ОКГ,

32); 980, на томъ холмѣ нынѣ црки стоить. *стго Василья* есть (1377 р. ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 79); 988, и постави црквъ *стаго Василья* на холмѣ. идеже стояше кумирь Перунъ. и прочи (т. ж., 118); 980, црки... *стго Василья* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 67); 988, црквъ *стго Василья* (т. ж., 103); 1183, свще-

на бы црки *стго Василья*. иже стоить в Києвъ на велицѣмъ дворѣ (т. ж., 634); 980, церковь... *святаго Василиа* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 294); 988, *святаго Василиа* (т. ж., 311); 980, *святаго Василья* (XVI ст., ПСРЛ, XVI. Лет. Авраамки, 247); 988, *Василья* (т. ж., 258).

IV. ц., у давн. Києві на Новому дворі вел. кн. Рюрика; 1198, созда великыи болюбивыи кнзь Рюрикъ. црквъ *стго Василья*. во имѣ свое. в Києвъ на Новомъ дворѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 707).

Згадані ц., зокрема й головну в київськ. м-рі, було висвячено на честь *св. Василія*. I. Ж.

V. ц. («црки»), в кол. м. Корсуні (див. *Корсунь*); тепер попл. м. Севастополь; 988, Володи-

мерь... крти ж са в цркви *стго Василья* (*святое богородици*). и есть црки та стоящи въ Корсунѣ градѣ. на мѣстѣ... идѣже торгъ дьютъ КорсунАне (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 111), *святое софьи, святыа софьи* (т. ж., 1846, 147), не свѣдуче глаголють, яко крестилься есть въ Києвъ... и ниже рѣша: *Василии* (въ *василевѣ*) (т. ж., 48), *святаго Василиска* (НЛСХС, 6). Див. *Святои Софьи* II.

Атрибутивні словосп. (род. відм. одн.), в яких означення з прасл. *svęť, спорідн. з лит. šventas, д.-прус. swenta-, авест. sraenta- «святий», д.-інд. ved. svāntás «квітучий», латиськ. svīnēt, svīpi «святувати» (Фасмер, III, 585), а означуване — д.-р. християнське особове ім'я *Василии* (з др.-гр. βασιλεύς «цар, володар, повелитель, вождь») (Дворецкий, I, 291), прийняте вел. кн. Володимиром Святославовичем під час його хрещення. О. С.

СВЯТОГО ВЪЗ(Ъ)НЕСЕНЬЯ, ц. («црковъ»), на кн. дворі в м. Путивлі Чернігівськ. землі, тепер райцентр СМ; 1146, црковъ *стго Възнесенія* всю облоулища [Ізяслав з ін. кн.— А. К.] (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 334), *святаго Вознесенія* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 36).

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення з прасл. svęť «святий» (див. *Святого Василиа*), а означуване — із ц.-сл. *вознесение* (калька гр. ἀνάληψις; Фасмер, I, 344), ц. названо на честь християнськ. свята «святого вознесіння». А. К.

СВЯТОГО ГЕОРГИЯ: I. м-р у давн. Києві попл. Софійськ. собору в межах «міста Ярослава»; суч. ріг вул. Володимирськ. та Стрілецького пров. У літ. інтерпретується як будова 1037 р.,

однак вважають, що не всі споруди, згадані під цим роком, справді з'явилися у той же час (Каргер, 232—233); зруйновано 1240 р.; 1674 р. було збудовано невелику дерев'яну ц. на місці д.-р. руїн; 1744 р. на давн. фундаментах закладено кам'яний храм (Київ, 130), тепер не існує; 1037, Ярославль... заложи *стаго Георгія* манастырь (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 151); 1063, Судиславъ престависѧ. Ярославль

братъ. и погребоша и въ цркви *ста Георгію* (т. ж., 163); 1037, *стаго Георгія* манастырь (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 139); 1063, во цркви *стаго Георгія* (т. ж., 152), въ цркви *свѣтого Георгія* (XIII ст., НЛ, I, 183; текст модернізовано); 1037, двѣ цркви постави на Златыхъ вратахъ, Благовѣщеніе и *свѣтого Георгія* (XVI ст., ПСРЛ, III, Новгородск. лет., 210); двѣ цркви постави: на Златыхъ вратѣхъ Благовѣщеніе и *свѣтого Георгія* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII, Воскр. лет., 330); 1062, въ цркви *свѣтого Георгія* (т. ж., 334); 1034, црковь *свѣтого Георгія* и манастырь, недалече Златыхъ вратъ и Софіи (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 267); 1063, *свѣтого Георгія* (т. ж., 269). I. Ж.

II. ц. в Игоревім сільці Чернігівськ. землі, тепер біля м. Новгорода-Сіверського Чрг; 1146, [Давидовичі.— А. К.] идоста на Игореве селче... повельста зажечи дворѣ и црковь *стаго Георгія* и гоумно его (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 333), *свѣтого Георгія* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII, Воскр. лет., 36). А. К.

III. ц. в м. Каневі кол. Київськ. землі, тепер Чрк; 1144, цркви Каньвѣская. *стаго Георгія* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 317). У Воскр. літ. як *Каневская* (див. *Каневская*). I. Ж.

IV. ц. в давн. Києві; 990, Постави Володимерь въ Києв пръвую црковь *свѣтого Георгія* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII, Воскр. лет., 313); 1063, въ цркви *свѣтого Георгія* (НЛ, I, 183). I. Ж.

V. ц. у м. Любомлі, тепер райцентр Вл; 1288, цркви. *стаго и великаго мчнка Хава Георгія* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 916), црковь каменну *свѣтого и великаго мученика Христова Георгія* (т. ж., 1843, 223). А. К.
Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення з прасл. *svęť «свѣтый» (див. *Свѣтого Василя*), а означуване — д.-р. християнське особове ім'я *Георгіи* (книжне запозич. з гр. Γεώργιος; Фасмер, I, 402); головну ц. м-ря було висвячено на честь св. *Георгія*. I. Ж.

СВѢТОГО ДМИТРИЯ: I. м-р, у давн. Києві на горі (пізн. Михайлівська), суч. тер. від фунікулера до перших буд. по вул. Героїв Революції; заснован. у 60-ті роки XI ст. сином Ярослава Мудрого Ізяславом (хрещене ім'я *Дмитрій*); належав до «вотчих» кн. м-рів (Толочко, ДК, 75—76); ця назва зникла в I-й пол. XII ст. після перейменування основн. *Дмитрівської* ц. цього м-ря на ц. св. Петра (П. Л.,

5—7); 1051, ИзАславъ же постави манастырь *стаго Дмитрія*. и выведе Варлама на игуменьство к *стму Дмитрію* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962.

Лавр. лет., 159); 1086, проводиша и до *ста Дмитрія*... положиша и... в цркви *ста апла Петра*. юже самъ началъ (т. ж., 206); 1051, манастырь. *стаго Дмитрія*... къ *стму Дмитрію* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 147), Антонни... глахъ. Варламу же шедшо къ *стму Дмитрію* (т. ж., 148). I. Ж.

II. ц. у м. Володимирі-Волинськ. землі, суч. Володимирі-Волинському, райцентрі Вл; 1288, у Володимери же списа *Свѣтого Дмитрея* (ПСРЛ, II, 1843, 222). А. К.

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення із прасл. *svęť «свѣтый» (див. *Свѣтого Василя*), а означуване — д.-р. християнське особове ім'я **Д(ь)митри*: цн. (зокрема м-ря) висвячено на честь св. *Димитрія*. I. Ж.

СВѢТОГО ЕЛЬФЕРЫ, о-в, біля гирла Дніпро-Бузького лим.; суч. о-в Березань; 945, да не имѣють власти Русь. зимовати въ вустьи

Днѣпра Бѣльбережи. ни оу *стаго Ельферы* (1377 р., ПСРЛ, II, 1962. Лавр. лет., 51), у *свѣтого Елеуѣрія* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII, Воскр. лет., 281). Вар.: *Еферія*, *Еферія* (помилк.?) (Болтенко, Ст., 40 та ін.), *Елеферія*, *Елефтерія* (Рыдзевская, Березань, 80—81); він же XIV—XV ст., (з італ.) *Барбарезе*, *Берберезе* (Болтенко, Ст., 44), пор. літоп. *Блобережъ* (див.); тур. Вігйізен-оба (за Ф. Бруном, «Острів Вовчої ріки»; Рыдзевская, Березань, 82), XIV—XV ст., сх.-сл. *Березань* (т. ж., 81); билнн. (гіпотетично) *Буян*, (*Ко*)*дольскій* (Болтенко, Ст., 39—40; Болтенко, Ист., 44); XIX ст., *Березовскій*, Ната (Рыдзевская, Березань, 81) та ін., звідки: р. *Березань*, вп. в (*Соційсько*-) *Березанскій* лим. зх. гирла Пд. Бугу; 1792, *Везезап*; 1720, «отъ *Березани* до *Очакова*»; 1745, *Березанъ*; 1769, *Вьрезанъ*; 1792, *Березанъ*; оз. *Березанское* (СГУ, 41) тощо.

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення від прасл. *svęť «свѣтый» (див. *Свѣтого Василя*), а означуване — ім'я померл. тут у IV ст. н. е. на шляху з Царгорода до Херсонеса єпископа (Болтенко, Ист., 44). О. С.

СВѢТОГО ИЛЬИ, ц., в давн. Києві, на Подолі; нібито побудована ще кн. Аскольдом (IX ст.) (Нелидова, 32); до офіц. прийняття християнства була соборн. ц., що свідчить про існування в м. й ін. цн. (Голубовскій — УИ, 1878, IX, 38); пізн. на цьому ж місці побудовано однойменну кам'яну ц., що збереглася й дотепер на вул. Почайнінській, № 2 (Остромыслинскій, 29); 945, мы же елико насъ хртлисѧ есмы клахомъѧ црквию *стаго Ильи* въ сборнѣи

цркви (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 52), а хєханую Русь водиша ротъ. в цркви *стго Ильи*. юже єсть надъ ручаемъ. конецъ Пасынчъ бесѣды. и Козарѣ (т. ж., 54), црквю *стго Ильи* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 41),

хртыаную Русь водиша въ црквь *стго Ильи* (т. ж., 42), церквю *святого Ильи* (XV — поч. XVI ст., ПСРЛ, XVI. Лет. Авраамки, 229), *святого Ильи* (т. ж., 230), *святого Ильи* (1-ша пол. XVII ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 19), 944, *святого Ильи* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 55); церкви *святого Ильи* (к. XVI ст., ПСРЛ, XXVII. Зп.-р. лет., 184); 945, церквю *святого Ильи*... въ церкви *святого Ильи* (т. с., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 282), *святого Ильи* (к. XVIII ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 350).

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення із прасл. *svęť «святий» (див. Святого Васи́лиа), а означуване — д.-р. християнське особове ім'я із ст.-сл. *ИЛНІА* < гр. Ἰλιὰς (Фасмер, II, 128); ц. висвячено на честь св. *Или*. I. Ж.

СВЯТОГО ІОАННА: I м-р, у м. Галич, тепер І.-Ф.; 1189, Оугре же оусмотривше его и приложивше зельє смрътноє к ранамъ. и с того оумре. и положнша и в манастырь. во цркви *стго Іоана* [в ін. сп. — *іоанна*. — Л. М.] (XV ст., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 665). Л. М.

II м-р («манастырь»), у м. Переяславлі Руському; суч. Переяслав-Хмельницький Кв; пор. 1126, Постави князь Юрополкъ игумена

Марка *ста Іоа* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 296), *Іоана*, его же постави Никита митрополитъ епископомъ Переяславлю (т. ж., 1846, 130); 1146, И по 4-хъ днехъ емше Игоря въ болотъ... и посла й въ манастырь на Выдобычъ, отгудъ Переяславлю; и всадиша и въ порубъ въ манастырь у *святого Іоана*... и тако скончася волюсть Игорєва (т. ж., 136). О. С.

III ц., в давн. Києві на Копирєвім кінци; побудована, гадають, Володимиром Мономахом (Слюсарєв, 65); 1121, заложи цркви *стго Івана*. въ Копыревъ концѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 286); 1151, ВАчславъ же Изаславъ и Ростиславъ. повельбша Володимироу поити с Берендѣи... ко *Слговѣ*. и сташа мъжи дьбрьми. от *Слговы* оли и въ огородъ *стго Івана* а сѣмо оли по Шковнцѣ (т. ж., 428); 1121, церкви *святого Іоана* в Копыревъ концѣ (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 28), *святого Іоанна* въ Копыревъ концѣ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 25).

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення від прасл. *svęť «святий», а означуване — д.-р. християнське особове ім'я *Іоаннъ* (< гр. Ἰωάννης) (Фасмер, II, 113); культові об'єкти висвячено на честь *святого Іоанна*. I. Ж.

СВЯТОГО КИРИЛА, м-р («манастырь»), біля давн. Києва, в ур. Дорогожич; суч. Вишгородська вул. в м. Києві; заснован. бл. 1140 р. ки. Всеволодом Ольговичем для ки. чернігівськ. династії; був протягом XII ст. їхньою усипальницею; тут розміщувався й двір чернігівськ. ки., пн. храму знайдено залишки житл. будов XII—XIII ст. (Толочко, ДК, 88); зберігся головн. храм м-ря; 1195, престависа князь

Кыевський *Стославъ*. и положень бы в манастыри въ цркви *стгъ Кирила*. юже бѣ создалъ оць іего (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 412);

1171, снашася брая Вышегородъ и пришедше сташа на Дорогожичи. подъ *стымъ Кирило* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 544); 1179, престависа княгини Всеволожаа... И по-

ложена бы. в Киевѣ оу *стго Кюрила* юже бѣ сама создала (т. ж., 612); 1194, *Стославъ*... прѣѣха Кыевоу... ко стмъ моченикомъ цркви тоу соуцоу. оу *стго Кюрила*... и положиша и во *стмъ Кюрилъ*. во отнѣ емоу манастырь (т. ж., 680); 1699, *Кириловскій*, *Кирилловъ* (УАЗ, 1926, I, 27, 28).

Похідні: попл. м-ря протікав руч. *Кирилівський* п. Почайни п. Дніпра; вар.: 1887, *Кириловскій* (Бошно); 1894, *Кирилловскій* (ПК); 1530, оз. *Кирилское* на Оболоні в Києві («которое озеро прилегло концемъ ку Почайне реще, гдѣ и другая речка Кривая Почайна зишлась») (Петров, 41).

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення від прасл. *svęť «святий» (див. *Святого Васи́лиа*), а означуване — д.-р. християнське особове ім'я (із ст.-сл. *КѢРИЛА* < гр. Κίριλλος (Фасмер, II, 237); головну ц. м-ря було висвячено на честь св. *Кирила*. I. Ж.

СВЯТОГО МИХАИЛА: I м-р («манастырь»), він же *Въсволожь* (див.), попл. давн. Києва, в ур. Видобич; ц. св. *Михаїла* закладено 1070 р. й освячено 1088 р. (НЛ, I, 17—18); як засновано на поч. XI ст. київськ. митрополитом *Михаїлом* (Закр., Лет., 85); 1072, Софронин же *стго Михаїла* игумень (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 171); 1093, Володимеру же пришедшо Киеву. и совокуписа оу *стго Михаїла* (т. ж., 210); 1097, и прииде Васи́лко... и перевезєса на Выдобычъ... къ *стому Михаїлу*. в манастырь (т. ж., 232); 1115, съ Селивестромъ *стго Михаїла* (т. ж., 280); 1149, стояше Изаславъ. противоу *стмоу Михаїлѣ* оу Выдобыча въ островѣ (т. ж., 372), Гюргн... поиде Киеву... и пришедъ ста противу *стму Михаїлу*. по лугови (т. ж., 383); 1190, игумена *стго Михаїла*. Андрѣяна Выдобычского (т. ж., 666); 1197,

и созва дхвнны тыи пиръ... игоумена Моисѣа. игоумена *стго Михаила Выдобычского* (т. ж., 707); 1199, заложи стѣноу каменюу. подъ цркъвю *стго Михаила*. оу Днѣпра иже на Выдобычи (т. ж., 709); 1250, в *домъ архистратиѣа Михаила*. рекомыи Выдобичъ (т. ж., 806); 1097, Прииде же Василько и перевезеса на Выдобичъ и иде поклонитися *святому Михаилу* в монастырь (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 19); 1564, монастырь *святого Михаила Видубицкого* (Максимович, II, 300); 1636, сей служебникъ... даль есть въ храмъ *святаго архистратиѣа Михаила* чудесе въ монастырь Выдубицкій Кіевскій (т. ж., 251). I. Ж.

II. ц., в Городцѣ Вост(ь)рьскомѣ, тепер м. Остѣр Козелецк. р-ну Чрг; 1152, разведоша Городокъ Гюргевъ и пожго [Ізяслав Мстиславич з ін. кн.— А. К.] и (и божницю) же *стго Михаила* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 446); црковь... *святаго Михаила* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 56). А. К.

III. ц., вона ж *Новъгородская*, божниця (див.), в давн. Києві, на Подолі; суч. вул. Волоська № 20 (Толочко, ДК, 84); як біля гостин. двору, його пд.-сх. рогу (Петров, 187); 1147, и повелѣ Лазарь взати [тѣло] Игорѣа и понести

и в цркъв *ста Михаила*. в Новгородскую Божницю (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 318), въ цркъв *стго Михаила* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 354), црковь *святаго Михаила* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 42), *святаго Михаила* (XVI ст., ПСРЛ, XX. I. Львовск. лет., 110; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 42), и взяша... Игоря Олговича... на торжище, и положиша его въ цркви *святаго Михаила* въ Ноугородікую божницю (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 176). I. Ж.

IV. ц. («цркъвъ», «цркъ»), в м. Переяславлі Руському, суч. Переяслав-Хмельницький Кв;

1089, цркъ *ста Михаила* [Переяславская; Переяславская]... бѣ бо преже в Переяславлі митрополью... Єфрѣмъ... тогда многа зда-

нья въздвиже. докончавъ цркъв *ста Михаила* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 208—209);

1123, падеса цркъ каменная Переяславлі (в переяславлі) *ста Михаила*. юже баше создалъ...

преблжныи еппъ Переяславскыи. Єфрѣмъ (т. ж., 293); 1230, в Переяславлі Руско цркви *ста Михаила* каменная (т. ж., 454; як *Арх. Михаила*—Ук. ПСРЛ, II, 534); 1114, во Переяславлѣ. оу цркви *стго Михаила* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, 277); 1124, Земля потрафеса мало. и падеса цркви великия *стго Михаила*. оу Переяславлі

(т. ж., 288); 1141, престависа. блговѣрный кнѣз Андрѣй Володимеричъ. оу Переяславлі... оу *стго Михаила* (т. ж., 309); 1149, Гюргя... вниде в Переяславль. и поклонивса *стму Михаилу* (т. ж., 383); 1150, престависа Ростиславъ... и положиша й... въ цркви *святаго Михаила* (т. ж., 1843, 57). А. К.

V. ц., в м. Чернігові; 1174, Стославъ. Всеволодичъ заложи цркъв камену. въ Черніговѣ на кнѣжѣ дворѣ *стго Михаила* (~ 1425 р., ПСРЛ, II. Ипат. лет., 571), Святославъ Всеволодичъ, въ Черніговѣ съдѣа, заложи црковь каменную *святого Михаила* (т. ж., 1843, 314). А. К.

VI. ц. («божница») в кол. м. Юр'єві на Росі, суч. м. Біла Церква Кв; 1152, разведоша Городокъ Гюргевъ и пожго [и божницю] же *стго Михаила* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 446).

Атрибутивні словосп. (род. відм. одн.), в яких означення від прасл. *světъ «святій» (див. *Святого Василя*), а означуване — др.-р. християнське особове ім'я (із ст.-сл. МИХАИЛЬ < гр. Μιχαήλ) (Фасмер, II, 630); цц. вшвячено було на честь св. Михайла. I. Ж.

СВЯТОГО МИХАИЛА ВЕЛИКОГО, м-р і ц., в м. Володимирі Волинськ. землі, суч. Володимир-Волинський Вл; 1268, оуби Воишелка...

и положиша. во цркви *стго Михаила Великаго* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 868).

Ц. й м-р названо на честь св. Михайла (див. *Святого Михаила*). А. К.

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.) з двома означеннями: до означуваного д.-р. християнськ. особового ім. Михайлъ: 1) в пре- (від прасл. *světъ «святій»; див. *Святого Василя*) і 2) в постпозиції; пор.: д.-р., ст.-сл. ВЕЛИКЪ, рос. велик(ий), укр. великий, болг. велик, с.-х. věliki, словен. vélik, чес. vel(i)ký, словац. veľiký, польськ. wielki тощо; спорідн. тох. А. wāl «князь, государ», тох. В. walo «т. с.», walke «тривалий» і т. ін. (Фасмер, I, 289). В. ред.

СВЯТОГО МЪЧЕНИКА ФЕОДОРА, ц.

(«цркъвъ»), в м. Переяславлі Руському; суч. Переяслав-Хмельницький Кв; 1089, цркъв на воротѣхъ городныхъ. во има *стаго мчника Феодора* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 209).

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення з прасл. *světъ «святій» (див. *Святого Василя*), а означуване — іменникове словосп. мѣченикъ (апелатив на -ик(ъ) від мѣчениш; в основі д.-р. мѣчити «страчувати, карати, мордувати, мучити») (Срезневский, II, 199) † д.-р. християнське особове ім'я Феодоръ (з гр. Θεόδωρος) (Фасмер, IV, 188). Названо на честь св. мученика Феодора. Див. *Святого Феодора*. О. С.

СВЯТОГО НИКОЛЫ, божниця або ц., в ур. Угорському, пд. давн. Києва, тепер у ме-

жах м. (парк. Аскольдова Могила); як м-р, заснован. вел. княгинією Ольгою (Саббатовский, прим., 79) після її хрещення в Києві 954—955 р. (Острогорский, 1466), і взагалі перша ц. в Києві (Києвск. синопс., 27); 882, і погребша і на горѣ. еже са ныне зоветь Оугорское. кде ныне **С**льминъ дворъ. на тои могилѣ поставилъ цркъвь **с**тго **Н**иколу (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 23), божнищо **ст**го **Н**икола (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 17), постави Олма церковь **с**вятого **Н**икола (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 270).

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення із прасл. *svęť «святый» (див. **С**вятого **В**асилиа), а означуване — д.-р. християнське особове ім'я з гр. Νικόλαος (Фасмер, III, 75): ц. висвячено на честь **с**в. **М**икола. I. Ж.

СВЯТОГО ПЕТРА, ц., в давн. Києві, в складі Дмитрівськ. м-ря; перейменовано так кол. ц. св. Дмитрія після захоплення її Києво-печерськ. м-рем; право на володіння й перейменування її печеряни могли одержати від дочки вел. кн. Ярополка Ізяславовича, вдови кн. Гліба Всеславича, яка все своє майно віддала Києвопечерськ. м-реві (П. Л., 7); 1128, прелаша цркъвь **Д**митриа Печеране. и нарекоша ю **П**етра.

сь грѣхо велики. и неправо (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 299), Печеряне переяша церковь **с**вятого **Д**митрея... и нарекоша ю **с**вятого **П**етра (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 28).

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення із прасл. *svęť «святый» (див. **С**вятого **В**асилиа), а означуване — д.-р. християнське особове ім'я; із ст.-сл. **П**ЕТРЪ < гр. Πέτρος (Фасмер, III, 253): ц. висвячено на честь **с**в. **П**етра. I. Ж.

СВЯТОГО ПРЕОБРАЖЕНЬЯ ГОСПОДНЯ, ц., в м. Василеві Київськ. землі; суч. м. Васильків Кв; заснована вел. кн. Володимиром Святославовичем (Макарий, I, 151); 996, обѣщася

Володимерь поставити цркъвь Василевѣ. **ст**а **П**реображенья (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 125); 996, обѣщася Володимѣрь. поставити цркъвь въ Василевѣ **ст**ов **П**реображеніе. бѣ бо празникъ. **п**реображенію **Г**сню (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 109), церковь **В**асилевѣ. **с**вятое **П**реображеніе **г**осподне (НЛ, I, 166), обѣщася Володимерь поставити церковь въ Василевѣ **с**вятого **С**паса **П**реображеніе (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 315), Володимерь... сотвори обѣтъ **Б**огу поставити церковь **П**реображенія **Х**ристова въ Васильковѣ, аще его **Б**огъ сохранитъ отъ Печенѣгъ (бѣ бо тогда день **П**реображенія **Г**осподня) (XVII ст., ПСРЛ, I, 1843. Густ. лет., 260).

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.) з двома означеннями: 1. в пре- (від прасл. *svęť «святый»; див. **С**вятого **В**асилиа) і 2. в

постпозиціі: ад'єктив на **-н** від д.-р. із ст.-сл. **ГОСПОДЪ**; пор.: рос., укр. *gospódъ*, болг. *gospódъ*, с.-х. *gōspōdъ*, словен. *gospōdъ*, д.-чес. *hospodъ*; лат. *hospes* «господар» тощо (Фасмер, I, 446). Ц. висвячено на честь «святого преображенія» Христа; від ц.-сл. *прѣображеніе*, що є калькою гр. μεταμόρφωσις; у вар. *С*паса *П*реображеніе *сп*ас із гр. σωτήρ «спаситель» від дієсл. *сп*асті «врятувати» (т. ж., III, 359, 732). I. Ж.

СВЯТОГО СИМЕОНА, м-р («манастырь»), у давн. Києві, в Копиревому кінці; побудований чорнігівськ. кн. Олегом Святославовичем і Святославом Ярославовичем у XII ст.; 1147, и везе и к **ст**ому **С**имеону (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 318), и везе на конецъ града в манастырь **ст**моу **С**емеону (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 354); 1150, **С**тославъ **С**лговичъ. перенесе мощи брата своего Игоря. **с**тго **С**емена ис Копырева конца. в Черниговѣ (т. ж., 408); 1162, Мьстиславъ... посла в мана-

стырь. къ **ст**о **С**емени еже есть. в Копыревѣ концѣ (т. ж., 518); 1147, **с**вятого **С**имиона (1-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 42), на конецъ града въ монастырь **с**вятого **С**имеона (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 176), **с**вятого **С**емиона (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 110), **с**вятого **С**имиона (т. с., ПСРЛ, XXVIII. Летоп. св. 1518 г., 184); 1160, въ монастырь ко **с**вятому **С**емиону (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 75); 1147, въ церкви **с**вятого **С**емиона (т. ж., 42), **с**вятого **С**имеона (XVII ст., ПСРЛ, XXVIII. Летоп. св. к. 1497 г., 29).

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення із прасл. *svęť «святый» (див. **С**вятого **В**асилиа), а означуване — д.-р. християнське особове ім'я (із ст.-сл. **СИМЕОНЪ** гр. Συμεών д.-євр. пох.) (Фасмер, III, 598): голівну ц. м-ря було висвячено на честь св. **С**имеона. I. Ж.

СВЯТОГО СЪПАСА: I. м-р, у кол. с. Берестовому пд. давн. Києва, тепер у межах м.; побудован. вел. кн. Володимиром Святославовичем (Захарченко, 61); за іншою думкою, візант. зодчими в 1-й пол. XII ст., можливо, за особист. наказом Володимира Мономаха (Лашкарев, Церк.-арх. оч., 113—114). Після кількох вел. руйнувань одну з його ц. 1640 р. було реставровано київськ. митрополитом Петром Могилою (Вольский, 22). З 1679 р. вона міститься всередині Києво-Печерської фортеці (Закревский, II, 736) і частково зберігається дотепер; 1072,

Германъ игумень. **ст**а **С**пса (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 181); 1138, на Берестовѣмъ оу **ст**го **С**пса (т. ж., 305); 1157, преставсА... князь Гюрьги Володимеричъ в Києвъ... и поло-

жиша и в цркви оу **С**пса **ст**а (т. ж., 348); 1172, оу **ст**аг **С**пса (т. ж., 363); 1185, КнАзь Всеволодъ посла г Києву... хотА поставити Луку... игумена

сто Спса (т. ж., 390); 1230, монастырА *стго* Спса Києвъ на Берестовѣмъ (т. ж., 455); 1115, 1158, 1173, 1183, *стго* Спса (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 280, 489, 563—564, 630); 1157, въ монастыри у *святаго* Спаса (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 66); 1172, у *святаго* Спаса (т. ж., 87).

Похідні: 1185, Всеволодъ посла... Луку смиреннаго, прося себѣ во епископа Володимірю, игумена *Спаско* изъ Кієва съ Берестового (т. ж., 97). Пор.: 1720, перевіз *Спаскій*, очевидно, pobl. м-ря (Оп. КПЛ, 274). І. Ж.

II. *сильце* («сълце»), в Чернігівськ. землі, по п. б. р. Десни, вище м. Чернігова (Насонов, 230); 1160, а Половци воюють. и *сълце* *стго* Спса заґжоша (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 507); 1159, село *святаго* Спаса (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 72).

Можливо, належало ц. *Святого* Спаса в м. Чернігові. Див. *Святого* Спаса III. А. К.

III. *ц.*, в м. Чернігові; 1034, Мстиславъ... оумре. и положиша и въ цркви *стго* Спса. юже создалъ самъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет. 138); 1078, въ Черніговѣ за *святымъ* Спасомъ (т. ж., 1843, 275); 1148, цѣловаша хрестъ у *святомъ* Спасѣ ворожду про Игоря отложити (т. ж., 39), во *святомъ* Спасѣ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII, 44). А. К.

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення із прасл. *svęty «святій» (див. *Святого* Василиа), а означуване від ст. сл. *СПАСЪ* «рятівний, спаситель, Христос», калька з гр. σωτήρ «спаситель» (Фасмер, III, 732), як характерний ше язичницьк. реліґії (Фаминцын, 46); *ц.* (зокрема в м-рі) присвячено *св. Спасові*, тобто Христові; пор. християнськ. свято *спасів день* («на спаса»). І. Ж., А. К.

СВАТОґО ФЕОДОРА, м-р, у давн. Києві, на тер. суч. садиб № 9—11 по вул. Володимирській; заснован. 1129 р. вел. кн. київськ. Мстиславом, сином Володимира Мономаха; був фамільн. усипальничею династії Мстиславовичів; зґадується до 1259 р. Уперше зруйнован. 1240, остаточно — 1482 р., під час навали Менґлі-Гірея; 1638 р. ше стояли його стіни (Голубев, 2, 16); 1128, заложи цркъв. Мстиславъ

кназъ камену. *ста* Феодора (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 299); 1147, и *таше* Игоря

въ цркви. стояща по обычаю... оу *ста* Феодора (т. ж., 317); 1154, положиша и оу *стго* Феодора. въ оути ієму монастыри (т. ж., 342); 1129, заложи Мстиславъ. цркъв камену *стго* Феодора. в Києвъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 293); 1133, оу цркви *стго* Феодора (т. ж., 294); 1146, и приве-доша Киевою в монастырь *стго* Феодора (т. ж., 337); 1147, въ цркви *стго* Феодора (т. ж., 351);

1154, Изаславъ Мьстиславечъ... престависа... и тако спрАтавшѣ тѣло его въ цркви *стго* Феодора. въ Ѡни ему монастыри (т. ж., 469); 1174, въ *стмь* Феодорѣ (т. ж., 567); 1187, во цркви *стго* Феодора в Києвъ в монастырь (т. ж., 655); 1195, престависа... Изаславъ Юрославичъ меншини...

и положиша тѣло его во *стмь* Феодорѣ близъ отна гроба (т. ж., 690); 1166, *святого* Феодора (НЛ, I, 32); 1147, а се Игорь ворогъ князя нашеґо и нашѣ не въ порубѣ, но въ монастыри *святаго* Феодора... и поидоша на Игоря ко *святому* Феодору... и яща Игоря въ церквѣ... у *святаго* Феодора (т. ж., 1154, престависа... Изяславъ Мстиславичъ... и положиша и у *святаго* Феодора (т. ж., 60), у *святого* Феодора (т. ж., 80); 1128, церковь камену *святаго* Феодора (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 28); 1146, въ монастырь *святаго* Феодора (т. ж., 38).

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення з прасл. *svęty «святій» (див. *Святого* Василиа), а означуване — др.-р. християнське особове ім'я з гр. Θεόδωρος (Фасмер, IV, 188); голову ц. м-ря було висвячено на честь *св. Феодора*. І. Ж.

СВАТОИ БОГОРОДИЦИ: I. м-р, на Болдинних горах, м. Чернігів Чрг; 1074, (Антоніи же пришед к Черниговѣ). възлюбѣ Болдины горы. ископавъ пещеру ту са всеми. [и] есть ту манастырь

стѣ Бѣци. на Болдинных горахъ (~ 1425 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 193); 1069, Антоній абіе иде въ Черніговъ, и възлюбѣ тамо гору Болдиню, въ ней же ископа себѣ пещеру и вселися въ ню, и есть тамо и доселѣ монастырь *пресвятой* Богородици (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 272); 1177, И посла Святославъ ко Всеволоду Пырфюрія епископа Черниговского и Офрема игумена *святоб* Богородици (т. ж., 119). А. К.

II. м-р., у пос. Синеволосько (за А. К., на Волніі; імовірнише, Синеводско, суч. Верхне або Нижне Синьовидне Сколівськ. р-ну Лв; пор. Барс., 185); 1240, Данило... воротиса. Ѡ королА. и приѣха въ Синеволосько [вар. синеводско.— Л. М.], во монастырь *стѣ* Бѣца (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 787). Л. М.

III. *ц.*, в м. Мельниці Волинськ. землі; суч. с. Ковельськ. р-ну Вл; 1260, и помоливса [Василько.— А. К.] Боу стмоу Спсоу. избавнкоу *наже* есть икона... в городѣ Мѣлннцѣ. во цркви *стѣ* Бѣцѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 846—847). А. К.

IV. *ц.*, в м. Переяславлі Руському, на кол. кн. дворі; суч. Переяслав-Хмельницький Кв; 1098, заложи. Володимерь. цркъв камену. *стѣ* Бѣцѣ... на кнажѣ дворѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 248). О. С.

V. *ц.*, в м. Полонному Волинськ. землі; суч. райцентрі Хм; 1172, Глѣбъ... приѣхаша къ

Полоному къ *стби Бѣѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 556). А. К.

VI. ц., в м. Галич; 1187, престависа Галичкыи кнѣзь Ярославъ снѣ Володимерь... положень

бы во цркви *стыла Бѣѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 656); 1208, посадиша кнѣза Данила на столѣ оца своего великаго кнѣза

Романа, во цркви *стѣѣ Бѣѣ* придвѣ Мръѣ (т. ж., 726); 1219, в Галичи и созда градъ. на

цркви. *прѣтоѣ влѣѣѣ* нашеѣ *Бѣѣ* (т. ж., 737); 1235, Данило же вниде во градъ свои. и прииде

ко... *стби Бѣѣ*. и приѣ столѣ оца своего (т. ж., 778); 1205, шедше же Галичане взяша князя своего мертвѣ, и несоша ѣ въ Галичъ, и положиша ѣ въ цркви *святыѣ Богородици* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 112). Л. М.

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в яких означення з прасл. *svęť «святый» (див. *Свѣтѣ Василица*), а означуванє — калька з гр. θεοτόκος (Фасмер, I, 183); щ. (зокрема м-рив) висвячено на честь *св. Богородици*. А. К., Л. М., О. С.

СВАТОИ БОГОРОДИЦИ ВЛАХЪРНЫ, ц. Кловськ. м-ря, в давн. Києві; тепер садиба середн. школи № 74 на вул. К. Либкнехта, № 25-а (Толочко, ДК, 92); заснована бл. 1078 р. ігуменом Печерськ. м-ря Стефаном за зразком *Влахернськой* ц. в Константинополі (Л. М., 47); зруйновано, очевидно, ордами Батия (Толочко, ДК, 92); 1108, кончаща верхъ *стыла Бѣѣ Вла-*

хърны на Кловѣ. заложеньи Стефаном еппомъ бывшу ему прѣже ігуменомъ Печерьскаго манастыра (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 260); 1112, въ цркви *стыла Бѣѣ. Влахърнѣ* на Кловѣ (т. ж. 273); 1204, О ризѣ *Пречистѣѣ. Въ Лажернѣ* риза *святѣѣ Богородици* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 112).

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення з прасл. *svęť «святый» (див. *Свѣтѣ Василица*), а означуванє — калька з гр. θεοτόκος (Фасмер, I, 183) + додаткова назва ц., висвяченої на честь «божѣи матерѣ *Влахернитисси*» (Лихачев, 477), тобто «св. Богородици *Влахернськой*»; головною іконою ц. був образ *богородици* в ризѣ на зразок тієѣ, що зберігалась у *Влахернському* палаці в Константинополі (Костомаров — ВЕ, 1873, II, 570; Мурзакевич — ТТАС, I, 131—135). І. Ж.

СВАТОИ ИРИНЪИ, м-р, у давн. Києві, в межах «міста Ярослава»; тепер риг вул. Володимирськой ѣ *Ірининськой*; ще в XIX ст. існували руїни цього м-ря (Максимович, II, 119); 882, а Дирова могила за *стою Сѣриною* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 23); 1037, заложк... стаго Георгія манастырь. и *стыла Ирины* (т. ж., 151); 882, а Дирова могила за *ст(о)ю Сѣриною* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат.

лет., 17); 1037, кнѣзь Ярославъ... створи... стаго Георгія манастырь и *стыла Сѣрины* (т. ж., 139); 1146, Сѣславъ Всеволодичъ вбѣже в Києвъ къ *стби Сѣрины* в манастырь (т. ж., 327); 882, а Дирова могила за *святою Ириною* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 270); 854, *Ириною* (НЛ, I, 107).

Атрибутивне словосп. (род. відм. одн.), в якому означення з прасл. *svęť «святый» (див. *Свѣтѣ Василица*), а означуванє (*Ирина*) — д.-р. християнське особове ім'я патронеси дружини Ярослава Мудрого *Ингерди* (Толочко, ДК, 66). І. Ж.

СВАТОИ СОФЬИ, ц. («цркви»): I. в давн. Києві; збудован. за кн. Ярослава Мудрого на честь перемоги над печенігами 1036 р.; нині тут *Софійський музей* (Київ, 562—563); цитати подано за внутр. логікою вар.: 1037, заложі же и цркви *стыла Софья*. митрополію (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 151), Ярославъ же... любимъ бѣ книгамъ. [и] многы написавъ положи в *стби Софьи* (т. ж., 153), Заложі Ярославъ. городъ великыи Києвъ... и цркви. *стыла Софья*. премудрость Бюю [розрядка наша.— І. Ж.] митрополію (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 139), Ярославъ же съ такоже рекохомъ. любимъ бѣ книгамъ. и многы списавъ.

положи въ цркви *стои Софьи* юже созда самъ (т. ж., 141); 1051, Постави Ярославъ. Лариюна митрополитомъ. Руси *стби Софьи* (т. ж., 143), Постави Ярославъ Лариюна митрополитомъ. Русина. въ *стби Софьи* (ПСРЛ, I, 1962, 155), церковь *святыю Софью* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 325); 1037, церковь *святая Софья* (т. ж., 330), и заложена бысть святая София Киевѣ (НЛ, I, 15; текст модернізовано), *святѣѣ Софья* (ОАІМ); 1036, И Печенъзи почаша приступати, и сосупицѣся на мѣстѣ, идѣже естъ нынѣ *святѣѣ Софья*, митрополія Русскаѣ *святѣѣ Софьи* (т. ж., 16), *святѣѣ Софья* (НЛ, I, 180); 1045, Сѣгорѣ *святѣѣ Софья* (т. ж., 16), *святѣѣ Софьи* (ПСРЛ, VII, 332); 1054, в цркви *стѣѣ Софьѣ* (ПСРЛ, I, 1962, 162), въ цркви *стби Софья* (ПСРЛ, II, 1962, 151); 1126, Престависа... Володимерь Мономахъ... тѣло его. положиша оу *стби Софьѣ* (ПСРЛ, II, 1962, 289); 1146, и приѣха къ *стои Софьи*. и поклонисѣ *стои Бѣѣ* (т. ж., 327); 1147, созовите Княны на дворѣ къ *стби Софьи* (т. ж., 347—348); 1150, Изаславъ же поклонивъсѣ *стои Софьи* (т. ж., 397); 1151, *стѣѣ Бѣѣ* Десѣтиннѣѣ и *стби Софьи* (т. ж., 433), *стби Софьѣ* и *стѣѣ Бѣѣ* Десѣтиннѣѣ (т. ж., 441), *святѣѣ Софья* (НЛ, I, 182), 1077, во *святѣѣ Софьи* въ Києвъ (ПСРЛ, VII, 2); 1093, в велицѣѣ цркви. *стыла Софью* (ПСРЛ, I, 1962, 216), оу велицѣѣ цркви *стыла Софья* (ПСРЛ, II, 1962,

207), оу стои Софьи (т. ж., 208); 1054, въ церкви святѣя Софѣя (ПСРЛ, VII, 338); 1093, во святѣй Софѣи въ Кіевѣ (т. ж., 6); 1122, приде митро-

полить изъ Цраграда въ стую Софью (ПСРЛ, I, 1962, 292); 1125, в стви Софѣи (ПСРЛ, I, 1962, 295); 1147, ѿ стое Софьи (т. ж., 316), во святѣй Софѣи (ПСРЛ, VII, 39); 1150, ко святѣй Софѣи (т. ж., 49); 1151, Введе Изяславъ дядо своего Вячеслава въ Кіевъ, онъ же иде ко святѣй Софѣи (т. ж., 50); 1154, оу стое Софьи (ПСРЛ, I, 1962, 343); 1203, митрополью стую

Софью (т. ж., 418); 1224, Поставленъ бы митрополитомъ в стои Софѣи Кіевѣ. блжнии Кирилъ Гръчинъ (т. ж., 447); 1231, в стви Софѣи (т. ж., 457); 1240, Взаша Кыевъ Татарове. и стую Софью разграбѣша (т. ж., 470), оу стѣя Софѣя (ПСРЛ, II, 1962, 473), во святѣй Софѣи (ПСРЛ, VII, 62); 1159, ѿ стѣя Софѣя (ПСРЛ, II, 1962, 503); 1161, и шедъ въ Софью (т. ж., 516); б. д., а святая Софѣя о 12 версѣх (НЛ, I, 475); 1171,

и грабиша... весь гра Подолье и Гору. и манастыри. и Софью. и Десятинную Бѣю (ПСРЛ, II, 1962, 545); 1180, в Кіевѣ. погорѣша дворовѣ по Горѣ и цркви зажьжеса великаа митрополья стѣя Софѣя (т. ж., 613—614); 1194, во стоую Софью (т. ж., 681); 1108, во святѣй Софѣи, во Акимъ и Аннѣ (ПСРЛ, VII, 21); 1124, во святой Софѣи (т. ж., 26); 1159, ко святѣй Софѣи (т. ж., 71); 1170, весь градъ, Подоліе и Гору, и манастырь, и Софѣю, и Десятинную Богородицу (т. ж., 84); 1202, митрополию святую Софью разграбѣша (т. ж., 108); б. д., а святѣя Софѣя о двунатцати врсѣхъ (т. ж., 240); 1699, м-р Софійский (УАЗ, 1926, I, 25). I. Ж.

II. в кол. м. Корсуни (див. Корсѣнъ); тепер pobl. м. Севастополя Крм; 988, Володимерь...

крти же са въ цркви стое Софѣи. и есть цркви

та стояще в Корсуни гра на мѣстѣ посредѣ града. идеже торгъ дѣють Корсоунанѣ. полата Володимѣра воскраи цркви стоить. и до сего дни.

а црчина полата за олтѣаремъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 97); вона ж: св. Василия, св. Богородицы, св. Іакова (Ук. ПСРЛ, II, 522), О. С.

Атрибутивні словосп. (род. відм. одн.), в яких означення з прасл. *svęty «святій» (див. Сватою Василиа), а означуване з гр. Σοφία, (Фасмер, III, 729) «Мудрість». Цц. висвячено на честь св. Софїї. О. С.

СВАТОПОЛЧЬ: I. двір («дворъ») кн. Сватопола в давн. Кіеві; тепер не простежується; 1097, И прїѣха въ малѣ дружинѣ на дворѣ Сватопольчѣ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 13).

Посесив на *-j(ь) від д.-р. особового ім. Сватопольчѣ. I. Ж.

До д.-р. відноситься умовно. В. ред.

II. м. («городъ», «градъ»), на п. б. Дніпра, в Кіевськ. землі; як I. давн. м. Витичевъ (Барсов, 124); 2. пд. суч. с. Витачів Обухівськ. р-ну Кв (Плетнева, Макарова — КСИА, 1965, 104); 3. суч. с. Стайки Кагарлицьк. р-ну Кв (Андрієвський — КС, 1883, VII, сент.—окт., 7). Можливо, його засновниками були кочівники, про що свідчить архітектура оборони. споруд (Плетнева, Макарова — КСИА, 1965, 104, 61) і суч. прїзв. в с. Витачів типу Атаман, Музира тошо (МЕ, 1975); 1095, Стопольч же повелѣ рубити городъ на Вытечевѣ холму в свое імѣ. нарекъ...

Стопольч городъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 229); 1223, Татаром же побѣдившимъ Рѣскаа кзи... и дошедшимъ... до Новогорода Стопольскаго (т. ж., 509); 1095, на Вытечевскомъ холмѣ... Стопольч градъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 219), А Юрьевци сь епискупомъ Мариномъ, прибѣгше, сѣдоша на Видичевѣ холму въ градѣ Сватопольчѣ (XV ст., ПСРЛ, V, 1925. Софійск. 1-я лет., 150), на Витичевѣ холмѣ, во градѣ Сватополичѣ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 8), повелѣ Сватопольчѣ поставити градъ на холмѣ Витическомъ... и нарече его градъ Сватопольчѣ (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 280).

Посесив на *-j(ь) від д.-р. антропоніма Сватопольчѣ. I. Ж.

СВАТОСЛАВЛЬ: I. м. («городъ»), в Кіевськ. землі, pobl. Перепетового поля (Андріашев, 51); в «Повѣчєньи» Володиміра Мономаха: и потомъ

на Стославль гонихо по Половци и потомъ на Торческый городъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 249). I. Ж.

II. двір («дворъ») князя Сватослава Олеговича в м. Путивлѣ Чернігівськ. землі; суч. райцентр См; 1146, и тоу дворѣ Сватославль раздѣли на д. части (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 333), дворѣ Сватославль (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 36).

Посесив на -j(ь) від д.-р. антропоніма Сватославль із I-епентетичним, характерн. для сх.-сл. назв. А. К.

СВАТОСЛАВЛА КРИНИЦА, ур. біля р. Уші п. Прип'яті п. Дніпра, в Кіевськ. землі; суч. Жт; 1150, Изяславъ же ѿтолѣ шедъ и ста оу Стослави Криницѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 412), у Сватослави Криницѣ (т. ж., 1843, 55).

Посесивне словосп., в якому означення — присвійн. прикметник на -j(ь) від д.-р. особового ім. Сватославъ, а означуване — географ. термін криницѣ «криниця». А. К.

СВАТОЮ МЪЧЕНИКЪ БОРИСЪ И Г(Ъ)ЛЪБЪ, цц. («церковь», «божницѣ»): I. на р. Алтѣ в р-ні м. Переяслава Руського; суч. м. Переяслав-Хмельницький Кв; як у самому Переяславлі (ПСРЛ, III, 124); хибно зам. ц. Сватою

Михаила IV (днв.); 1117, Володимиръ Всеволодичъ, заложи црковь камену. *стою мученику* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 291); 1125, *стыма мнѣкама. Борису и Глѣбу...* црковь прекрасну созда на Лтъ (алтъ). во има єю. идеже *ста Бориса* кровь прольана бы (т. ж., 294); 1154, много зла створища Половци околѣ Переяславла. пожгоша бо села вса. ии Лєгьскую божицю. *стою мнѣку* зажгоша (т. ж., 344); 1117, Володимиръ и цркъвъ заложи на Лтъ *мученику* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 285). О. С.

II, в м. Чернігові; суч. Чрг; 1162, Стославъ [кн. Ізяслава.— А. К.] положиша... въ ѡтнѣ. єму цркви... оу *стою мѣку Бориса и Глѣба*. (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 518); 1160, цркви *святою мученику Бориса и Глѣба* (к. XVI ст. ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 75). А. К.

Атрибутивне словосп. (род. відм двоїни), в якому означення від прасл. *svęť «святой» (див. *Святого Василю*), а означуване — тричленне субстантивне словосп. з єднальн. сполучником и: *мѣченикъ* (апелатив на -икъ) від *мѣченикъ*; в основі д.-р. *мѣчити* «страчувати, карати, мордувати, мучити» (Срезневский, II, 199) + імена *Борисъ* (пор.: д.-болг. вождь Вѣроуриц, Вѣроуриц, Вѣроуриц з монг. bogogі «маленький» і *Бориславъ*, як *Боримъ* із *Боримиръ*) (Фасмер, I, 194) та *Глѣбъ* (<д.-сканд. Guðleifr, д.-шв. *Guðleifr; пор. *Глѣбъ* < д.-сканд. Oleifr; т. ж., 411); *святыми мучениками* тут називають убитих під час міжусобної боротьби кн. *Бориса й Глѣба*, яких православна ц. причислила до «святых». А. К., О. С.

СВЯТЫХ АПОСТОЛЪ, цц.: I, в кол. с. Берестовому, обл. давн. Києва; заснована вел. кн. Володимиром на зразок одноймен. ц. в Константинополі (Лебединцев, 2); 1051, князю Ірославу. любашцо Берестовое. и цркъвъ ту сущою. *Стыхъ Апль* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 155—156). I. Ж.

II, в м. Білгороді, Київськ. землі; суч. с. Білогородка Києво-Святошинськ. р-ну Кв;

1144, цркви оу Бѣлѣгородѣ *стхъ апль* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 314); 1187, вѣнчана оу *стхъ апль*. оу дереванѣи цркви (т. ж., 658);

1198, созда цркъвъ камену. *стхъ апль*. в Бѣлѣгородѣ... кнАзь Рюрикъ (т. ж., 706).

Атрибутивне словосп. (род. відм. мн.), в якому означення від прасл. *svęť «святой», а означуване — із ст.-сл. **АПОСТОЛЪ** «посланець, проповідник» < гр. ἀπόστολος «т. с.» (Фасмер, I, 81); цц. було висвячено на честь «святых апостолів». Див. *Апостоля*, м-р. I. Ж.

СВЯТЫНА БОГОРОДИЦА, ц., в Печерському м-рі давн. Києва; тепер Києво-Печерський іс-

торико-культурний заповідник; 1060, Заложі Феодосей в большем монастырѣ в Печерском црковь *святых Богородица* (УЛС, 42).

Ц. висвячено на честь св. *Богородиці*, назву утворено семантичним способом. I. Ж.

Атрибутивне словосп., в якому означення від прасл. *svęť «святой» (див. *Святого Василю*), а означуване — калька з гр. Θεοτόκος (Фасмер, I, 183). Див. *Свята Богородица Десатинна*. До д.-р. віднесено умовно. В. ред.

СЕМЫНЬ, пос. між м. Черніговом і кол. Гуричевом Чернігівськ. землі (Насоив, 231); тепер Бобровиця: у складі м. Чернігова Чрг; на л. б. р. Стрижень; можливо, тут була й однойменна р. (Багаей, 152; Барс., 184); як «сілце» Святого Спасу в межах суч. м., за р. Стрижень (Андріяшев, Сівер., 104); 1152, Гюрги и Стославъ исполчивша воѣ свои. поидоша к городу. и стаха не дошедше *Семына* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 338). *Семына*; Половцемъ же пришедшимъ... много полона взяша. и *Семынь* пожгоша (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 456, 457), *Семынь* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 57), *Семыня* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 59).

Як від гідроніма *Семь* (див.; вона ж *Сьмь*) пр. Десни (Роспонд, Стр., 75, 78). Можливо, іменник на -упъ), пор. рос. *жарынь*, д.-р. назви мм. *Кобрынь*, *Вольнь* і луж. особові ім. Dobguy, Gouy, Radyń (SP, 141). А. К.

СЕМЬ, р., л. Десни л. Дніпра; суч. *Сейм*; Курськ. обл. РРФСР; См, Чрг УРСР; б. д., а друзи сѣдоша по Деснѣ. и по *Сьли* (*Семі*) по Суль і нарекоша Свѣрь; 1127, Іароплчи бо бахуть посадници. по всеи *Семі* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 6, 296); б. д., по Деснѣ. и по *Семі* и по Суль. і нарекоша Свѣро (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 5); 1185, на *Семь* (т. ж., 646); б. д., по Деснѣ, и по *Семь* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 262); 1127. по всеи *Семі* (т. ж., 27); 1148, и посажа Глѣбъ посадници своя по *Семі* (т. ж., 42); б. д., Путивль, на *Семь* (т. ж., 240); 1148, отец Глебов... поиде Курску и тамо посади по всеи *Семі* наместници своя (2-га пол. XVII ст., ПСРЛ, XXIII. Холмогорск. лет., 44).

Як: I, в основі гідронімів Semka, Semica, Semec бас. Зх. Бугу та ін.; апофонічні форми в: д.-інд. suāva- «темно-коричневий, темний», прасл. *sivъ «світло-сірий»; д.-інд. suāta- «чорно-сірий, чорно-зелений, чорний», лит. šėtas «блакитно-сірий», прасл. sip- «синій», сх.-сл. *sizъ «темний з чорнуватим, фіолетовим чи блакитним відтінком», «сизий»; і.-є.: *keg- «сірий», — пор. польськ. szpō (< serp), — *keu- «ясний, світлий»; д.-інд. śōpa- «червоний, яскравочервоний» і прасл. *sunica «суниця». Отже, Semъ < *Kemi- (Moszyński, PZ, 186—188), 2. pp. *Семь*, *Сев* і *Сава* мають спільний корінь із д.-інд. suāta- «темний»; пор. ще *seu- «тексти, бути вологим» або *keu- «сяяти, блищати» (Moszyński, PZ, 180), іран. *sāva-; осет. sau «чорний» і р. *Сава* (Vasmer, Die Iranier, 76); *Сава: Сьвъ* наближаються до *sav- // *seu- (ГТ, 226). Суч. вар. *Сейм* фіксується порівняно пізно (польськ.

вплив?); пор. XVII ст., *Семь Колдубанская, Семь Колкуданская, Семь (Семица) Котлуданская, Семь Колдыбанская* (Машт., Дн., 214; СГУ, 493); 1782, *Сеймъ* (Кордт, № 32); сюди ж *Сеймок* л. Клевені п. *Сейму*; с. *Присем'я* Конотопськ. р-ну См та ін. А. К.

СЕРЕБРАНЬИ, пос., в Переяславськ. землі; тепер смт *Срібне Срібнянського* р-ну Чрг; 1174, Игорь... переѣха Вросколъ оу Лтавы къ Пенаславлло... и оузърѣнаса с полкы Половцькыми... и темь не оутѣрѣша стати противу Игореву и тако побѣгоша... бахуть бо воевали оу *Серебраного*. и оу Баруча (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 568, 569); вар.: *Сребной* (Ук. ПСРЛ, II, 422); як в XV (т. ж., с. VIII) і XVI (Семенов, IV, 715) ст.; 30-ті роки XVII ст., *Srebne* (карта Боплана); 1648, *Siebrne* (Prz., 43); 1656, *город Сребряный* (Воссоед., III, 535); 1659, *Срѣбное*, до *Срѣбного*, въ городѣ *Срѣбно-номѣ* (XVIII ст., Величко, 372); надъ *Срѣбнымъ* (т. ж., 374); 1666, *Срыбный* (МПК, 16); 1786, *Сребное* (Шафонский, 527); 1852, *Серебряное* (ПГВ, № 52, 411); XIX ст., *Срѣбное* (Лаз, ОСМ, III, 1), *Сребное* (Лясък., Снег., 3), *Срибне* (ДЭС, 163—164); XX ст., *Срѣбне* (Андрияшев, Переясл., II) на р. *Срѣблянци* (*Срибрянка, Среблянка*; Лаз., ОСМ, III, 76); *Срибное* (Оппоков, 145); суч. *'Ср'ібне*.

Похідні: 1638, пов. *Сребрянскій* (XVIII ст., Величко, IV, 136); 1649, сотня *Срибранская* (Реестра, 309); 1672, сотник *Сребрянский* (Величко, II, 316); 1786, р. *Серебрянка* (Шафонский, 526), *Сребрянка* (т. ж., 527); XIX ст., *Срибрянка* (Маркевич, 373), прізви. *Серебрянськіє* (СД, 623); суч. р-н *Срібнянський* (АТПУ—1969, I, 517).

Як (гіпотетично) за: 1. суміжністю (*Серебряны* від назви р. **Серебранана* (*сьгевьль-, пізн. *Срѣблянка*); 2. кольором води (пор. с. *Серебряные Пруды* в кол. Тульськ. губ.; Семенов, IV, 225); 3. належністю (**Серебраного* > *Серебряны*), пор. кн. *Серебряный* (Ук. ПСРЛ, II, 270—271). О. С.

СЕРЕТЬ, р., л. Дністра; Галицьк. земля; суч. *Сéret*; поч. у с. *Серетець* Зборівськ. р-ну Тр, тече через нп: Заложці Зборівськ. р-ну, Тернопіль, Теревовля, Чортків тощо; гирло в с. Городок Заліщицьк. р-ну Тр (СГУ, 498); 1144, и не могоша битиса. зане башеть (межи има) рѣка *Серетъ*. идоша ѿбои подлѣ рѣку. за неделю къ Звенигороду (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр.

лет., 311); 1153, ИзАслав же перешедъ к ни чересь рѣку. *Съртъ* (*серетъ*) (т. ж., 340). ИзАслав же пусти Володимира Андрѣевича и сна свое Мьстислава. и Черныи Клобуки битса с нимн. ѿ рѣку. ѿ *Сереть* (*серет*) а самъ поиде к Теревовлю... переледе рѣку *Серетъ* (*серет*)...

ИзАслав бѣ перешедъ до ни рѣку *Сереть* (*серет*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 466); 1202, и срѣтоша и боАре Галичкыи. и Володимерьстни. оу Микоулина на рѣцѣ *Серетъ*.

и бившимаса има весь днь ѿ рѣку *Сереть* (т. ж., 717); 1206, и срѣтошася съ нимъ у Микоулина, на рѣцѣ *Серетъ* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 329); 1564, на dol Seretha (OAIM); 1570, на gzeze Szereze (OAIM); XVIII ст., *Середъ, Сыретъ, Сыреть* (Татищев, II, 1963, 159), *Середа* (Чубинский, VII, 461, 508), *Seret, Sered* (SG, X, 443); помилк.: 1153, *Осетръ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 60; Ук. ПСРЛ, II, 325), рѣку *Сестрю* (XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 197).

Пор.: 1) *Seret* (рум. *Siretul*) л. Дунаю, поч. на тер. Чрв УРСР, протікає в СРР, де під м. Галацем вп. до Дунаю; у Птолемея (II ст. н. е.) 'Βρασοος; в Амміана Марцелліна (IV — поч. V ст. н. е.) *Gerasus* (Карп., 182; СГУ, 499); на ньому кол. м. *Сереть* «въ горахъ» (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240); сюди ж: *Малый Серет* п. *Серету* л. Дунаю і *Серетель* п. *Малого Серету* (СГУ, 499); 2) р. в бас. Горині в с. Висоцьк Дубровицьк. р-ну Рв (*Серет*; СГУ, 499). Похідні: с. *Серетець* Зборівськ. р-ну Тр; рук. *Seretu*; *Seret markopolski, Seret Nuszczanski, Seret Jasinowski* (SG, X, 443).

Як: 1. з іран. (?), пор.: д.-інд. *sarit* «ріка», *sarati* «тече» (Карп., 182); 2. фрак. походження, пор. г. *Серта* в Македонії (Трубачев, 219, 262); від і.-е. **ser-* «текти». Л. М.

СЕРХОВИЦА, яр або ур. біля давн. Києва, за подільськ. укріпленням («столпієм»); як суч. *Юрковиця* (Новицкий, II, 917) або вул. *Юрківська* (Петров, 44), що з'єднувала Лису гору з Подолом (Толочко, ДК, 37—38); 1171, и стога ша г̃ дни оу города. и снидоша всихъ книзи дружина *Серховицею* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 544); 1539, *Юрковъ* ставокъ (АЮЗР, I, VI, 29); 1699, *Юрковъ* прудокъ (УАЗ, I, 29); 1847, *Юрковица* (Фундуклей, ОКГ, 4); пор.: 1502, с. *Сереховици* суч. с. *Сереховичі* Старовижівськ. р-ну Вл (AL, I, 148); 1551, маєток *Серховъ*, суч. с. *Серхів* Маневицьк. р-ну Вл (АЮЗР, VIII, III, 25); с. *Serchow* кол. Кременецьк. пов. (Zr. dz., XIX, 30); с. *Serechowi-cze* кол. Луцьк. пов. (SG, X, 438); р. *Шérexiv* пр. Случі п. Горині п. Прип'яті п. Дніпра (СГУ, 620); поле *Сérxavo* в Мінськ. обл., БРСР (МБ, 220); с. *Sercha* кол. Згожелицьк. пов., Польща (SG, X, 437); 1436, с. *Sreč* пн. м. Пардубицьк. ЧССР (Profous, Svoboda, IV, 153); нп *Srhinje* в Боснії й Герцеговині (I. m., 405); нп *Srh* (R.-і КЛ, 428), гора *Серта* в Македонії, Югославія (Mladenow — ZONF, 1926/1927, II, 49).

Як транспозиція ороніма *Хоревица* (див.) з д.-р. *«Се Хоревица», що відрізняється від нього лише перестановкою 2-го й 3-го складів (Толочко, ДК, 38). Імовірноше пов'язувати із: ст.-сл. **СРЪХЪЛЬЪ** «трахълъ, aspěl» (Miklosich, 877); д.-р. *серехъкыи* «шорсткуватий, нерівний» (Срезневский, III, 340); укр. *серехáтий, шерхій* «шершавий», *шёрхнути* «покриватися льодом», *шёрех, шёрешень* «дрібний лід на ріці» (Грінченко, IV, 429), *шёріш* «крига», *шёржень* «ней» (Желєхівський, II, 1087), *сéрен* «ожеледь» (Пискунов, 235), діал. *зашёрхла вода* «тонкий льодок

на поверхні води» (Никончук, 118); рос. діал. *сърнуть* «плоскнути, дерев'янити, втратити чутливість у якійсь частині тіла» (Герасимов, 81); *серпнет* (про воду) «холодно, морозить»; коли вона покривається тонким льодом, говорять, що вона серпнет» (Машт., Мат., 100), *серенъ, серень* «наст, який проломлюється; череп по снігу; відлига, коли сніг викрупився, став різучим і покрився кіркою, черепом, під час морозу» (Даль, IV, 178); серб. *срх* «край, кут, лезо, жак» (Лавровський, 662), с.-х. *sřh* «dreszcz, ciarki» (Франці, II, 876), словен. *sřh* «дріж» (Хостник, 287), д.-чесь. *sřatŭ* «zuřivŭ» (Machek, 468), чесь. *sřch* «sřseň, sedlský člowěk, nocticorax» (Jungmann, IV, 267), *sřslavá* (pŭda) «tuhá, drsná», словац. *sřchky* «nepŭrodnŭ», польськ. *pasierzaty* «pajeżeny» (Machek, 468), *sřzon*, рос. «облой», «ней» (Linde, V, 422) та ін., що сягають і. -е. *ser- «Sichel, krummer Haken» (Walde, II, 500). Очевидно, безпосередньо з д.-р. *сєрхъ — *сєрховьє — *сєрховица «нерівна місцевість, крутий рісхил» тощо. Докладніше див. Железняк — ОЛА, 1982, 87—98. І. Ж.

СИНЕВОЛОДЬСКО, *пос.*, в Галицьк. землі; суч. с. *Вєрхне Синьовїдне* (місц. *Вєрхне Синьовїдське*) і с. *Нїжне Синьовїдне* (місц. *Нїжне Синьовїдське*) Сколівськ. р-ну Льв.; 1240, преже того вхаль бѣ. Данило кнзь. ко королеви Оугр... и воротиса. Бѣ корола. и приѣха вѣ *Синеволодьско* (*синеводско*). во монастырь стѣя Бца (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 787); XIX ст., Synowódzko Niżne і Synowódzko Wyżne (SG, XI, 744—745).

Релятив-комполит із суф. -ьск- від ад'ективн. (*син-ни*) і субстантивн. (-вод-а) сснов. Л. М.

Пор. ще: 1. сс. *Синиха*, *Синівка*, *Синівці* на тер. України і д.-р. *володѣти* «володіти»; 2. сс. *Синій Колодязь* у Брянськ. обл.; *Сине Озеро*, р. *Синя* р. Псковськ. землі (Ук. ПСРЛ, II, 424) тощо. А. К.

СКѢФИЯ, *країна* («страна»), в Пн. Надчорномор'ї; у VIII—VII ст. до н. е. — в Надазов'ї й Передкавказзі (*Скифія*) (Бибигов, 136), перед тим — у межиріччі Амудар'ї й Сирдар'ї («батьківщина *скифів*»), «найдавніше» (?) — поряд із Гіндукушем, Паміром і Гімалаями; пор. ще в II ст. до н. е. *скиф.* царство *Скілура* й Палака в Криму (ДКШ, 30—31, 65, 210); б. д., (А)фегу

же іаща... страны... Воспорию. Меоги Дереви. Гарьмати (сармати). Тавріани [таврїлини; в Г. Амаргола *Ταυριανός* — О. С.] *Сируфьна* (*скифия*)... Слов'єне... до Понетського мора... в Адетовѣ же части сѣдѣть Русь. Чюдь. и вси юзыци (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 3—4), *Скуеія* (т. ж., 1846, 34), *Скуфия* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 3), *Скифия* (I-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 337; I-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Холмогорск. лет., 1), *Скуфия* (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 9), *Сисифія* (т. с., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 1); *Скївія* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет.,

261), *Скифія* (т. с., ПСРЛ, XXVII. Сокр. летоп. св. 1493 г., 172), *Скуфія* (т. ж., 308); 1420, *Скифія* (ост. чв. XVII ст., ПСРЛ, XX XI. Мауринск. лет., 11); б. д., *Великая Скѣфь* (див.), *Великая Скївія* (ПСРЛ, VII, 264), *Скифія Великая* (ПСРЛ, XXXI, 11) і под.

Споріднені: о-ви *Скифос* (Кулаковський, I, 267) і *Скивскій* «въ Руси» (Ук. ПСРЛ, II, 425); узбережжя *Скифское* (80-ті рр. н. е.) (Петров, Макаревич, 23); *Понт Скифскій* (Гайдукевич, 19), «Чорне море» (див. *Понт(тское)*, море); *Неаполь Скифскій*; *скифо-сармати*, *тавроскїфи* тощо. Увічнювальні: пров. *Скїфскій* у м. Сімферополі (Шульц, Головкина, 150), курган 'Ск'іф'с'кий у с. Великі Гаї Тр; мог. 'Ск'іф'скаїя в м. Білгород-Дністровський Од та ін.

Д.-р. транскрипція д.-гр. Σκυθία, іон. Σκυθία = лат. Scythia «Скїфія» (як держава проіснувала з VII ст. до н. е. до поч. III ст. н. е.); пор. ще: Σκυθης «Скїф» (ім'я) ≪ «скїф(ський)», застар. укр. «скит(ський)», Σκυθαί «скїфи», вони ж (част. плем.) Σάκαι, Σκώλοται; Σκυθίς «скїф'янка (скїфська)»; σκυθιστί «по-скїфському»; пор.: И в лето... 3099 Словен и Рус с роды своими отлучишася от Екиспонта... и хождаху по странам вселенныя... И от того времени новопришельды *скифстии* начаху именоватися словяне (2-га пол. XVII ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 139—140), лат. Skutai-Skolotai «скїфи-сколоты» (Білецький, Скїфи, 76). Етнонім Σκυθαί як від: 1. д.-гр. σκυφος (skuphos) «чаша», еол. σκυθος (skuthos) «т. с.» (Орлов, 199—200); мовляв, Таргітай, син Зевса й дочки р. Борисфена, народив синів Ліпокайсая, Арпоккайсая і Колаккайсая, в царювання яких із неба впали золоті плуг, ярмо, сокира й чаша (Геродот, 188); отже, скїфи «чашечники» (Орлов, 366); чаші були примітною рисою скїф. побуту; 2. мідичн. Яфетового правнука *Скіфа* (ПСРЛ, XVII, 137; XXXI, 11; XX XIII, 139); пор. античну (скїф.) версію легенди про пох. *скїфів* як дітей *Скіфа*, наймолодш. Гераклогового сина (ін. його діти — *Гелон* та *Агафірс* — стали родоначальниками пл. *гелонів* і *агафірсів*), від якого *Скіф* успадкував пояс із золотом чашею й лук (Геродот, 189); 3. того ж кореня, що й д.-герм. skūpan, лит. šauti «стріляти»: *Скіф* став царем, лише натягнувши лук свого батька (ДКШ, 210); 4. гр. σκῆζεσθαι «сердитися, гніватися» (Бибигов, 45) — «гнівливий»; 5. арійського skji «скитатися» (того ж походження, гадають, і Чѣдь: див. Чѣдиль) — «кочівники»? (ДКШ, 210); 6. того ж кореня, що й д.-сл. *studu «велетень» (т. ж.); 7. назви р. *Куфись* (в Пн. Надчорномор'ї) внаслідок перестановки (?) кінцевого приголосного (Орлов, 200); 8. запозичення з якоїсь сх. мови; пор. вар. lskuzai, Aşquzai (ДКШ, 210); 9. зіпсован. Σ'ακαі «саки», «скїфи» (Вс. Миллер — ЖМНП, 1886, X, 181—183); 10. іран. *skul-ta: різновид ін. скїф. самоназви Σκώλοται; пор. Σκῶλης «скїфський цар», Σκίλορος «т. с.» і Skoloritus «т. с.», де *skul- // *skol- залишаються темними (Абаев, Осет., 243—244); 11. того ж кореня, що й етнонім *кушани*, — з і.-е. *(s)keu- «стежити (за ки-

мось)», отже, *скіфи* — «сторожі (стад)» (Чеснов, 50)? Назва темна (ДКШ, 210). О. С.

СНІВЬ: І. р., п. Десни л. Дніпра, суч. *Снов*; Щорськ. и Городнянськ. р-ни Чрг (СГУ, 514); 1068, а дружини [половці.— А. К.] потопа-ша вь *Снѡви* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 172); 1152, поидоша к Чернигову и пере-шедше *Сновѡ*. и стаща оу Гуричева (т. ж., 338); 1068, вь *Снѡви* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 161); 1152, кнзи же видивше Половци идуче прочь. и поидоша **Ѡ** Чернигова. и идоша за Свинь. та за *Сновѡ* (т. ж., 458); оть Черниго-ва... за Свинь, да за *Сновѡ* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 55); 1068, во *Снови* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 356); 1152, *Сновѡ* (т. ж., 59).

Як від: скіф. **Съны* (*Съны*); род. відм. **Сънъве* (**Сънъве*): -сн- (із *-сѣн- // -сѣн-), скла-дов. ч. багатьох гідронімів типу *Дес(ь)на* (?), *Кросна*, *Шексна*, *Туросна*; сюди ж рр. *Сънепо-род* — *Сънопород*, *Снежеть* і под. з початк. **Сно-** // **Сна-** (?) (Соболевский, 262, 264; Фасмер, III, 699); з і.-е. *(s)nāu- // nāu- «пливти, текти»: *spū > spy > Spъve, Spъvъ (Роспонд, Стр., 24; Mozuyński, PZ, 181; Rozwadowski, 199; Сум-цов, 27; Нерознак, НДГ, 160—161); сюди ж д.-інд. snāiti «текти, сочитися, омиватися», дієприкметник snitās; гр. νέω (із *snevō) «пли-ву» (Фасмер, III, 699); пор. ще snāruati «кра-пати, плавати», авест. спада- «лити» (Стрижак, НРП, 62—63). Коренев. **Сно-** // **Сне-** характерн. для багат. гідронімів; пор.: *Сновъ* п. Тускорі в Курськ. обл. РРФСР; *Spowka* (бас. Німану); *Снежать*, *Снеберь*, *Снопотъ*, *Сновид*, *Снагость*, *Снепород* (бас. Дніпра; ТТ, 208, 220); 1153, и то слышавъ **И**рославъ. поиде чере *Сновъ* к Тере-бовлу (ПСРЛ, II, 1962, 466; див: *Снѡвь* II). А. К.

II. так в Іпат. літ. під 1153 р. помилк. названо р. *Нвзду* (див.); суч. *Гнізна* л. Серету л. Дністра. Див. *Снѡвь* I. Л. М.

СНІВЬСКАЯ, *тисяча* («тисяча»), військо-во-адміністративна тер. одиниця із центром у м. *Снѡвськѡ* (див.) Чернігівськ. землі (тепер м. *Седнів* Городнянськ. р-ну Чрг; охоплювала бас. р. *Снові*, на пн. з м. Стородубом, по р. Десні з м. Новгород-Сіверськом; як найдавніша ч. Чернігівськ. «волості», давніша, ніж Ново-род-Сіверськ. кн-во (Насонов, 58); 1149, **С**то-славъ **Ѡ**лговичъ поча емоу молвити держиши **Ѡ**чину мою. и тогда взА Куреськ и с Посемьемъ. и *Сновьскою* тисАчу. оу Ислава (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 384).

Релятив ж. р. від *Снѡвськѡ* (див.). А. К.

СНІВЬСКЪ, м., в Чернігівськ. землі, на р. *Снов* п. Десни; як: І. біля гирла р. *Снов*, обл. суч. с. Брусилів Чернігівськ. р-ну Чрг (Барс., 188); 2. суч. *Седнів* Чернігівськ. р-ну Чрг (Голубовский, ТЧК, 168, в. VII; Андріяшев, Сівер., 104; Насонов, 231), заснован. у VII—VIII ст., із давнім г-цем, залишками фортеці, розміщен. на високому б. (Балика, 4—16); 3. відом. у XVI ст. с. *Сновескѡ* на р. *Снов* (Голубовский, История, 108), а в XIX ст.— м. *Сновськ*. суч.

м. Щорс Щорськ. р-ну Чрг; 1068, **С**тославъ же собравъ дружини нѣколикю. изиде на нь ко *Сновьску* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 172); 1203, и веде Ростиславъ ко *Сновьскѡ* (т. ж., 419); 1068, **С**тославъ... изыиде на на ко *Сновьску* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 161); 1155, тогда же прида ему **Ѣ**. города. а *Сновескѡ* собѡ **Ѡ**ла. и Корачевъ и Воротинескѡ. зане- ч же бѡ его **Ѡ**ступилъ и поиде **С**тославъ **Ѡ**лгови *Сновьску* (т. ж., 479); 1234, Мьстиславъ Гльбовичъ... поимаша грады многы по Деснѡ тоу же взаша и Хороборъ и Сосницю. и *Сновескѡ* (т. ж., 772); 1068, побѣди Святослав Половце у *Снѡвьска*... Святославъ изиде... ко *Сновьску* (XVI ст., ПСРЛ, IV, 1929. Новгородск. 4-я лет., 17, 189), Святославъ же собравъ дружини нѣ-коликю, изиде на нь ко *Сновьску* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 336); 1202, ко *Сновску* (т. ж., 108), *Сновескѡ* (А се грады Кіевськіе) (т. ж., 240).

Похідні: 1149, **С**тославъ **Ѡ**лговичъ... взА Куреськ и с Посемьемъ. и *Сновьскую* тисАчу (ПСРЛ, II, 1962, 384).

Релятив на -**вск-** від гідроніма *Снѡвь* (див.); пор.: *Кѡрьскѡ* і р. *Кура*; *Тѡришскѡ* — від р. *Тѡръна* й под. (Роспонд, Стр., 24). А. К.

СОЛИ, пос. (?), в Галицьк. землі (?), суч. Підкарпаття; тепер не простежується; пор. с. *СтарА Сіль* Старосамбірськ. р-ну Льв; 1255, слышав же Левъ. яко Федоръ посланъ **Ѡ** него ко *Солемъ* (къ *солемъ*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 830).

Пор. ще: *Нижні*, *Дальні* й *Верхні Соли* в Боснії (Головацкий, 294) та *соляні* промисли, якими славилась Галицька земля (Тихомиров, 91).

Pluralia tantum від д-р. *соль*. Л. М.

СОЛОНЬИ, шлях («пѣть»), із Києва Дніпро-ром, Самарою, Вовчими Водами, Кальміусом (пор. пр. *Соляна* до Перекопа (умовно) й *солян*их озер Криму (Кудряшов, 103—106, 145; Фотинский, 23); 1170, и Гречьский путь... и *Солоньи* и Залозный (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 538), *солоньи* (т. ж.), Гречь-ській... и *Солянный*, и Залозный (*солянный*, *соль-ный*, *солоньи*, *солоньи*) (т. ж., 1843, 97); 1169, Греческий... и *Солоньи*, и Залозы (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 82); помилк. «Смолян-ный» (Ук. ПСРЛ, II, 111). Пор. ще: *Сольный* шлях і 1564, баня *Соля* в м. Дрогобиці Льв (ОАИМ), кол. вул. *Сільна* в м. Перемишлі та гідроніми на *Солон-* (див. СГУ, 517—520).

Ад'єктив із прасл. *solnъ від апелатива *соль*. О. С.

СОМИНО, с., у Волинськ. землі; с. Со-мин Турійськ. р-ну Вл; 1287, а Садовое еи *Со-мино* же далъ есмь (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 904); 1499, и просил(л) в на(с) оу во-ло(дн)мирсько(м) повѣте села на имя *сомина* (ССУМ, II, 368).

Посесив на -**ин-** від антропоніма **Сом(а)* (?); пор. особові ім.: *Сомко*, *Сомовитъ* (Морош-кин, 182); *Сомовитовичъ* (~ 1425 р., ПСРЛ,

II, 1962. Ипат. лет., 896); 1281, два *Сомовитовича* (т. ж., 882—883). А. К.

СОСЬНИЦА, м., в Чернігівськ. землі; суч. м. *Сосниця* Чрг; 1234, Мьстиславъ Глѣбовичь... поймаша грады многы по Деснь тоу же взаша и Хороборъ и *Сосницю* и Сновескъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 772).

Іменник на -ица від д.-р. *сосъна*, часто вживан. на Поліссі, коли йшлося про дерево з борто, дуплом (пор. рос. діал. *сосна* «заболонь дерева») (Фасмер, III, 726—727). А. К.

СТАНЬКОВЪ, пос., в Галицьк. землі (?); тепер не простежується, як: 1. на шляху з м. Володимира (-Волинського) до Теребовля (див.: Зубрицький, II, 90—91; Барс., 189—190); 2. с. *Станин* Радехівськ. чи с. *Станимир* Перемишлянськ. р-ну Лв; 3. с. *Струсів* Теребовлянськ. р-ну Тр; 4. кол. с. *Стоянов* (не локалізоване) тощо; 1153, и тако скупасА. всѣ оу Володимира поиде къ *Станкову* (*станко*, *станковоу*) [*станко* переправлено іншою рукою в *станкову*, а наступне *станковоу* закреслено.—Л. М.] (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 466).

Пор.: сс. *Станків* Стрийськ. р-ну, *Станківці* Миколаївськ. р-ну Лв; *Станківці* Долинськ. р-ну; *Станкова* Калуськ. р-ну І.-Ф.

Посесив на -ов- від д.-р. особового ім. *Станько*, зменшен. від *Станиславъ*, *Станимиръ* і под.; пор. ст.-укр. *Станко* (ССУМ, II, 379), яке має загальносл. поширення (Морошкин, 185). Л. М.

СТАРАЯ БѢЛАВѢЖА, м., в Переяславськ. землі; гіпотетично, бас. Сули; на сх. від суч. м. Прилук (Багалея, 127), Чрг; 1149, Гюрги... поиде... на *Бѣлувежю*. на *Старую* и стояща оу *Бѣлувежи* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 377), на *Бѣлувежю*. на *Старую* (т. ж., 1842, 42), у *Бѣлувѣжи* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 46). Як *Бѣлая Вѣжа*, «поселена» (звичайно, відновлена) Кочубеєм 1753 р. в Прилуцьк. полку (Лаз., ОСМ, III, 268).

Атрибутивне словосп. (наз. відм. одн.), в якому означення — форма ж. р. від д.-р. *старый* (вказує на існування ін., *новішого* одноїменн. пос.; див. *Бѣлая Вѣжа*), пор.: ст.-сл. **СТАРЪ**, рос. *стáр(ый)*, укр. *старий*, болг. *стар*, с.-х. *stár*, словен. *stár*, чес., словац. *starý*; польськ., в.-луж., н.-луж. *stary* тощо (Фасмер, III, 747), а означуване — композит: нечлenn. ад'єктив *Бѣлая* (див. *Бѣлка*) + *Вѣжа* (< д.-р. *вѣжа* «шатро, кибитка, башта» з прасл. **věža*, **vězja* «будинок-віз на полозках або колесах», до **vezǫ* «везу»), сюди ж укр. й білор. *вѣжа* «башта» (Фасмер, I, 285). О. С.

СТЕПАНЪ, м., у Волинськ. землі; суч. смт *Стѣпань* Сарненськ. р-ну Рв; б. д., *Стѣпань* (Волинський) (XV ст., ПСРЛ, XXII, I. Русск. хронограф, 163), *Стѣпанъ* (А се грады Волинськіе) (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240).

Похідні: 1292, *престависА Степаньский* князь. Іванъ снѣ Глѣбовъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 938); 1596, Ісаакій *Стѣпанскій* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 342).

Посесив на *-j(ь) від д.-р. християнськ. особового ім. *Стѣпанъ* (див. *Стѣфановъ*, м-р). А. К.

СТЕФАНОВЪ, м-р («монастырь»), попл. давн. Києва, на Кловськ. узгір'ї; 1096, вьжгоша *Стѣфановъ* монастырь и деревнѣ и Герьманы (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 232), монастырь *Стѣфанечъ* деревнѣ. и Германечъ. і придоша на монастырь Печерський (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 222), *Стѣфанъ* монастырь и деревнѣ и Германечъ (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 16), *Стѣфанъ* монастырь, и Деревлѣ. и Германечъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 9), и пожгоша монастырь дѣвическій святого *Стѣфана* и деревнѣ германъ (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 281).

Посесив на -ов- від д.-р. християнськ. особового ім. *Стѣфанъ*; вар. *Стѣфанечъ* — на *-j(ь) від розмовн. **Стѣфаньць* // **Стѣфан(ъ)-ко*; див. *Стѣпанъ*. Засновником та ігуменом м-ря був якийсь *Стѣфанъ* (Петров, 89), Пор.: *Стѣфан...* иже бысть в него мѣсто игумень, паки по отшествии изъ монастыря състави на Кловѣ свой монастырь (КПП, II). І. Ж.

СТОЖЬКЪ, с., у Волинськ. землі; як с. *Стожжѣк* кол. Кременецьк. пов. Волинськ. губ.; суч. с. *Стіжок* Шумськ. р-ну Тр; 1261, Левъ розмета. Даниловъ и *Стожжѣк...* Львовъ розмѣта (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Лавр. лет., 849); 1288, Рачьша же изнаиде Мьстислава. во *Стожжьцѣ* (т. ж., 912).

Семантичним способом від *стожжѣк* «маленький стіг» (пор. також: 1424, *стожжѣк* «мезвий знак»; Ако оуѣхана к нему граница о(т) рознова чере(с) поле попере(к) на оустѣ волово(г)... до паськи а обчиною попере(к) на *стожжи*) (ССУМ, II, 388); демінуив від д.-р. *стогъ*; пор. ще: ц.-сл. *стогъ*, болг. *стог*; укр. *стіг*, *стіжок*, білор. *стог* «стіг сіна» й под. (Фасмер, III, 763). А. К.

СТОНАНИЧИ, с., в Чернігівськ. землі; як *пос.* (чн *ур.*) десь у р-ні: 1. суч. *Лісковиці* (м. Чернігів); 2. Єлецьк. м-ря (Андріяшев, Сівер., 104); 3. м. Чернігова (Барс., 191) Чрг.; 1160, и поиде ИзАславъ к Чернигову. съ всею силою Поло-

вевьскою. на *Стослава* на *Долговн* и *сташа* подлѣ Десну. по Крырову. оми до оустѣа. а внизъ до *Стонаничь* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 506).

Семантичним способом від патроніма на -ич(и); в основі д.-р., антропонім **Стонанъ*; пор. *Стоянъ* (Морошкин, 187). Як *Гостѣничи*, *Гостоняничи* — «місце (?)», де зупинялися гості» (Насонов, 224). А. К.

СТРЪЖЬНЬ, р., суч. *Стрїжень* п. Десни л. Дніпра в м. Чернігові (Насонов, 232); суч. Чрг.; 978, Володимиръ же приступи ко вратомъ всточнымъ. ѿ *Стрежени* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 201). Пор.: рр. *Стрїжень*: 1) п. Коронця л. Десни; 2) бас. Тетерева; 3) в Києво-Святошинськ. р-ні Кв; 4) в Ріпкинськ. р-ні Чрг (СГУ, 533).

Семантичним способом від д.-р. *стржьньнъ* «стрижень, середина течії, глибина, бистрина»

(Срезневский, III, 565); «лінія найшвидшої течії в річці» (Мурзаевы, 211; ТТ, 118); пор. рос. *стрезень // стерзень*; як *Стрижень* з ознаками укр. рефлексії трѣт (Трубачев, 232). Пор. ще: *Стрѣмьнь*, рук. Прип'яті, з оз. Нобель в Зарічненськ. р-ні Рв, гірло в Пінськ. р-ні Брестськ. обл. БРСР (СГУ, 535); а також: *Воробеевскъ* на р. *Струменъ* (А се грады Волиньскіє; к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240) — від *стрѣмьнь* «ручай»; сюди ж: укр. *стрімінь*, словен. *strūmen*, польськ. *strumień*, прасл. **strumy*, лит. діал. *straumiuo* «потік, ручай» (Фасмер, III, 783—784); рр. *Струма* на Балканськ. п-ві (Георгиев, БЕО, 28), *Струмок* бас. Десни (СГУ, 535) тощо. А. К.

СТРѢКВА, р., пр. Трубежа (Трубайла), (Андріяшев, Переясл., 8) л. Дніпра; попл. м. Переяслава Руського, суч. Переяслав-Хмельницький Кв (Ук. ПСРЛ, II, 410); 1142, Игореві *Слзовичю* восхотѣ ити в Переяславль. и пришедѣ ста по *Стрѣкви* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 310); 1148, поиде *Стрѣковѣ* мимо городъ. и ста межі валома (т. ж., 322), поидемъ к Переяславлю... и пришедше сташа оу Кудьнова селца. перешедше. *Стрѣковѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 378); 1142, Игорь Олговичъ восхотѣ себѣ Переяславль... и пришедѣ ста по *Стрѣкви* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 33); 1149, перешедше *Стрѣковѣ* (т. ж., 46), *Стрѣковѣ*, *Стрѣковѣ* (Ук. ПСРЛ, II, 440). Пор.: 1622, с. *Строково* попл. с. Помоклі (Воссоед., I, 37), очевидно, пізн. с. *Строкова*, згадане 1689 р. в Переяславськ. полку (ОАІМ, а в 1765—1769 — у 3-й Переяславськ. сотні (ГО, 63).

Як від **Стрѣкы*, род. відм. *Стрѣкъве* (Соболевский, Лингв., 69); пор.: укр. *церква*, д.-р. *цѣркы*, род. відм. *цѣркѣве*, ст.-сл. *ЦРЬКЫ*, *-ѢВЕ*. Що ж до *Стрѣк* // *Стрѣк* // *Строк* пор. д.-р. *стрѣкати*, *стрѣчѣ* «штрикати, колоти, жалити» й под. Сюди ж: д.-р. *стрѣкатель* «штрикач», *стрѣкало* «штрикало», *стрѣкъ* «гедзь» та ін. (Срезневский, III, 567—564); укр. *стрікнути* «жалити», «штрикати», «колоти, тикати», «стрибати» (Гринченко, ДВУ, 1831, 2130); білор. *стрікаць* «жалити, колоти»; болг. *стрѣкам* «тріскаю, стукаю»; с.-х. *стриѣка* «тріщина; смуга»; з ін. вокалізмом рос. *строкá* «строчка; рядок» і «гедзь», первинно «укол»; болг. *шрѣклица*, діал. *štrǫkǎl* «гедзь» з експресивною зміною с > ш (Фасмер, III, 773—774; 780—781). О. С.

СТѢБ(Ь)ЛА, р., у Волинськ. землі; суч. *Стубла* п. Стиру п. Прип'яті п. Дніпра (Ук. ПСРЛ, II, 440) Рв; пор.: на *Стубль* (Барс., 158) с. Пересопиця Ровенськ. р-ні Рв, а також рр. *Стубелька* пр. Горині (т. ж., 191); *Стубелка* п. *Стубли* л. Горині п. Прип'яті п. Дніпра; *Стубло* пр. Стиру п. Прип'яті (СГУ, 535); імовірноше, це р. *Стубла* л. Горині, вона ж: *Стубель*, *Стубазка*, *Stubelka*, *Stublo*, *Stubelko*, *Stubel*, *Stubeńka* (СГУ, 535); 1150, Гльбъ стоише выше города Пересопици. на *Стубль* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 393).

Як семантичним способом від однойменного апелятива в значенні «криниця»; гідронім зустрічається у всіх сх. слов'ян один раз

(Moszyński, PZ, 171); пор.: серб.-ц.-сл. *стубль* «джерело», болг. *стубел* «пусте дерево, зруб колодязя», *стублица* «дерев'яне корито», с.-х. *стублина* «колода, видовбане дерево», словен. *stúblo* «труба із стовбура дерева», д.-чес. *stbel* «джерело, колодязь» (Фасмер, III, 785—786; Schütz, 67); югосл. гн: *Stuble*, *Stublenica*, *Stublina*, *Stublica*, *Stublarica* (Dickenmann, II, 123—124); в значенні «джерело», поширене, в основному, в пд. слов'ян (Трубачев, 137, 264). А. К.

СТѢГНА, р., суч. *Стієна* п. Дніпра, в Київськ. землі; суч. Васильківськ. і Обухівськ. р-ни Кв; 988, нача ставити городы... и по *Стугнѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 121); 1093, и поиде Стополкъ и Володимерь и Ростиславъ къ Тренолоу [и] придоша къ *Стужьнѣ*... придоша Стугну рѣку (т. ж., 219), прибѣгоша к рѣцѣ *Стугнѣ* (т. ж., 220); 1150, ѿ рѣцѣ ѿ *Стугну* (т. ж., 327); 988, Володимерь... нача ставити городы... по *Стугнѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 106);

1093, и поиде Стополкъ и Володимерь и Ростиславъ къ Трьполю. и придоша ко *Стугнѣ*... и придоша *Сту* (*стѣгну*) рѣку. бѣ бо тогда наводнилася велми (т. ж., 210), и прибѣгоша к рѣцѣ *Стугнѣ* (т. ж., 211); 1150, Изаславъ. поиде противу Володимиру... и перешедѣ *Стугну*. и Слшаницю переиде (т. ж., 400); 1151, поидоша мимо Василевъ чере *Стугну* и пришедше к валови (т. ж., 434); 988, и по *Стугнѣ* (НЛ, I, 159); 1093, ко *Стугнѣ* рѣцѣ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 6), къ *Стугнѣ* (т. ж., 7); 1150, на *Стугнѣ* Василевъ (т. ж., 240), о рѣку *Стугну* (т. ж., 48; ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 48); 988, И нача ставити городы по Дѣснѣ... и по *Востугнѣ* (ПСРЛ, IV, 1915, I, I, 90); 1093, придоша Половци на Рускоюу землю, Святополкъ же и Володимерь Манамахъ бишася с ними об ону страну *Стугны* (т. ж., 136), Василевъ на *Стугнѣ* (т. ж., в. II, 623); 1159, *Стугна* (Оп. КПЛ, 168: 1594, МЮР, I, 155; 1686, ПСЗРИ, II, № 1186; АЮЗР, VII, I, 526; 1785, ЦДІАК, ф. 193, оп. I, од. зб. 2863, арк. 3 зв.; Горшков; ВСОРИ КГ, 16; Фунд., 41; Де-ла-Флиз, 626; Похилевич, 37; Андр., ЛЮ, карта; Макс., Прил., 71; Машт., Дн., 51; Макс., Киев, 24); 1541, *Стугъна* (АЮЗР, I, VI, 31); 1593, *Stuchna* (т. ж., I, 386), 1607, *Stuhna* (Zg. dz., XXI, 124; Rulik., ОРК, 50); 1686, (помилк.) *Стульма* (ПСЗРИ, II, № 1186), *Stuha* (Кордт, № 4, 16; Ляск., ИКА, 23), *Бѣлка* (Фунд., 41), *Стругна* (Орлов, 235); 1977, *Стієна* (Анк.).

Похідні: сс. *Застієна* (Васильківськ. й Обухівськ. р-нів Кв), кут. *Стієна* в с. Копачів Обухівськ. р-ну Кв (Анк.); 1974, став *Стугнянський* у с. Погреби Васильківськ. р-ну Кв (Анк.).

Як від: 1. того ж кореня, що й *стогнати* (Юнк, 30); 2. прасл. **stǫga* «стрічка» (сюди ж *Овстуглянка*) або ж укр. *стугнати* «гриміти» (Moszyński, PZ, 177—178); 3. (найімовірініше) прасл. **stug-* // **styg-*, пор. д.-р. і рос. діал. *стієнуть* «стынуть»; польськ. *stugnąć* «холонуть, мерзнути» (Lehr-Splawiński — RS, 1960, XXI, I, 16; Фасмер, III, 786) тощо І. Ж.

СТЫРЬ, р., суч. *Стыр* п. Прип'яті п. Дніпра; Волинська земля; поч. в Бродівськ. р-ні Льв. тече через Вл й Рв УРСР, гирло в Брестськ. обл. БРСР (СГУ, 530); 1149, конь же ѿго язвень велми. оунесь... своѿго и оумре. он же жалудя комонства ѿго. повель и погresti надъ *Стыремъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 325), князь же Андрѣи... повель и погresti надъ *Стыремъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 391); 1259, Коуремьсь же не перешдоу *Стыра*. посла люди к Володимѣроу (т. ж., 840); б. д., Луческъ Великий на *Стыри* (Волинський) (XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 163), Луческъ(ь) Великий на *Стырѣ* (НЛСХС, прил., 447; XVI ст., ПСРЛ, IV, 1929. Новгородск. 4-я лет., 623), Луческъ Великий на *Стыри* (А се грады Волинськіе) (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240); 1441, кроль пре-правился през *Стыр* рѣку (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII, 82).

Як від: 1. прасл. *sturo; пор. гр. σταυρός «кілок», «паля»; д.-в.-н. staur «т. с.», лат. restaurare «відновлювати; відбудовувати» (Lehr-Spr., 61); 2. прасл. *S-tu-t-i-s; пор.: Тбръс, «Дністер», д.-інд. s-thura «великий, могутній», що в слові *тур*, рос. настѣрный «настирливий» (Вержбовский, 30); 3. ст.-ісланд. staur «паля», д.-в.-нім. stiuga «руль», латиськ. stūris «кут», stūrs «упертий», рос. стѣиръ (Вігъ, II, 313); 4. комплексу **стр-**, що в гідронімії часів балтосл. єдності, коли всі (?) рр. звалися «стриями» і, поступово архаїзуючись, випадали з живої мови, а значення «річка» дрібноло й переходило в апелятив *струмѣк* («потічок, ручай»); пор.: д.-р. стрѣнь, *стрѣа; укр. стрѣмь, польськ. strumień; чес., укр., рос., в.-луж. struha; лит. straūjas «швидкий»; латиськ. strāuts «струмок», strāva «течія, потік»; а також: д.-прус. Stradaun, Stromke, Stromyk і под.; укр. пр. Стрѣа, Стрѣй, Стрѣмь; югосл. Стрѣе та ін. (Петров, Етн., 83—87); помилк. із д.-інд. sthūrās «сильний» і «руль, кормило» (Фасмер, III, 790; Moszyński, PZ, 168, 169); 5. двох коренів *stir- і *stūr-, оскільки для укр. мови можливе змішування голосн. і та **ы** (<ū), бо збереглися пізн. фіксації; аналізована назва в давнину, очевидно, звучала інакше, пор. с. Zastyrnje, а не *Zastyrje, а також Prostryń, або Prostryń, пр. нижн. *Стыру* й відомі на Україні гідроніми Probuška, Protorn, Probojna й под. Отже, *Stirь або *Stirь чи *Prostirnъ (розлоге озеро, повільна течія), від прасл. *styrъ, *sterti «розширятися»; пор.: ст.-болг. pro-strēti, pro-stranъ; укр. про-стѣрѣти; польськ. przestrzeń, przestronpu; ст.-інд. stīrṇā «розлогий», prastarāh «розширяти», а також герм., д.-іран. та д.-інд. континуант. і.-е. *sthūrās «великий, широкий, сильний», що дозволяє виводити гідронім і від зникл. прикметника *styrъ чи *stūrъ; пор. ще гідронім Star від *starg «старий», як Сегі від *сгѣп «чорний» (Moszyński, PZ, 168—170); того ж кореня, що й *Простырь* (Трубачев, 237; Pauls, 190). Пор. ще с. *Стырово*: 1. в Тверськ. губ.; 2. біля м. Вишній Волочек, а також ст.-дат. антропонім Стуг як давнє «немир,

боротьба» (Vasmer, Wikingspuren, 826); укр. гідроніми *Стырець*, *Стырин*, *Стыриця*, *Стыр-тиська* (СГУ, 530) тощо. А. К.

СЪЛА, р., л. Дніпра в кол. Переяславськ. землі; суч. *Сула* в Пд; б. д., а друзии съдоша по Деснь. и по Съли (семи) по *Суль* и нарекоша Съверъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 6), 989, Володимерь... нача ставити городы по Деснь. и по Востри. и по Трубешеви. и по *Суль*. и по Стугнь (т. ж., 121), 1096, бѣжаша на *Сулу* (т. ж., 248), ис Переяславла за *Сулу* (т. ж., 250); 1107, бродиша чрьс *Сулу* (т. ж., 282); 1154, бѣ... тогда Глѣбъ на *Суль* (т. ж., 343); 1147, к *Суль*... на *Соулоу* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 357); 1182, за *Соулоу* (т. ж., 613); 1183, на *Суль* (т. ж., 631); 1185, возлѣ *Соулоу* (т. ж., 637); 1201, Кончакоу. иже снесе *Соулоу* (т. ж., 716); 988, по Десне. и по Днепрѣ и по *Стри*. и по Трѣбежю. и по *Сълъ* (XV ст., ПСРЛ, XVII. Уваровск. сп., 117), по Деснь и по Днепроу и по *Стри* и по Трѣбежю. и по *Соули* (1519 р., ПСРЛ, XVII. Супрасльск. сп., 14); 1157, по Деснь... Востри... Трубежи... *Сули* и по вѣ Стугне (1-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 365), по *Суль* (т. ж., 75); 988, по Деснь и по Сѣмъ и по *Соуль* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 2), по Деснь и по Вѣстри и по Трубежи, по *Суль* и по Вѣстугнь (т. ж., 39); 993, Печенѣзи придоша по оной странѣ отъ *Соулы* (т. ж., 40); б. д., по Десньи... Съли... *Суль* (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IV, 1929. Новгородск. 4-я лет., 580); 993, приде Бонякъ и Шаруканъ старши и инии князи мнози Половетьни, и стаща около Лубна. Святополкъ же и Володимерь и Олегъ и Святославъ и Мстиславъ, Ярополкъ и Вячеславъ идоша на них к Лубни и перебродивши черезъ *Силу* !! (т. ж., 389); б. д., Комони ржуть за *Сулоу* — звенить слава въ Киевѣ... по Росі і по *Сули* гради поделиша... Уже бо *Сула* не течеть сребреними струями къ граду Переяславлю (Сл. СОПИ, V, 253); 1518, за *Сулоу* (XVI ст., ПСРЛ, XXVIII. Уваровск. лет., 354); 1595, в селе Лубни, на речке *Суле* (XVII ст., ПСРЛ, XXXII. Баркулабовск. лет., 183); 1498, наехаль... тѣхъ Татаръ на полѣ у Белово Озера, и они его... не отпустили..., да и приведчи къ усть *Суль*, да его отпустили (СИРИО, XXXV, 248); 1502, Орда дей кочоеть на Турпачъ [Трубежі.— О. С.] да и по *Суль*. А крепости хотятъ себѣ чинити на усть *Сулы* (т. ж., XII, 419); 1681, *Суль* река (Рус., Тр., 18). Пор. ще: р. *Сула*: 1. п. Німану в кол. Мінськ. і Віленськ. губ.; 2. п. Мезені в кол. Ростовськ. пол. Ярославськ. губ.; 3. попл. р. Казанки в кол. Казанськ. губ. (Фасмер, III, 799); 4. л. Печори (Никопов, КТС, 398); 5. п. Німчі в бас. Сейму; 6. л. Клевені в тому ж. водозборі; 7. пр. Попраду та ін. (SG, III, 884).

Похідні: 1226, *Посуле* (ПСРЛ, II, 1962, 290), звідки деривати *Посульци* (ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 305), *Посульци* (ПСРЛ, IV, 1929, 679); 1498, *Съверъ Сулская* (ДР, II, 90); 1552, р. *Сулица* (АЮЗР, VII, I, 102); 1669, *Сула Старая* (Астряб, 77); XIX ст., *Сулинка*,

рук. Сули (МДП, 81); Сулка пр. Сули (Машт., ДН, 217); оз. Сулице в кол. с. Чигирин-Діброві Кременчуцьк. пов.; сс. Засу́лля Лубенськ. р-ну ГІЛ і Надригайлівськ. СМ (ОКІМ); кут Прису́лля в с. Глинськ. Роменськ. (1908, Прису́лье) (ОАІМ) і с. Верхосу́лка Білопільськ. р-ну СМ; прізв.: 1366, Соульські (можливо) на Перемищині (Розов, 1928, 12); 1767, Сулицкій — на Лівобережжі (ОКІМ); 1659, Сулицичь (Акты ЮЗР, IV, 272) та ін.

Як: 1. із тюрк. sulıy, де su (sū в казах. і тат.) «вода» (пор. ще д.-уйг., орх. suv, sub «т. с.»), а афікс -ıy /-ıy (після втрати кінцев. -y) чи -ıaq // -ıay (-ıa-q, -ıa-y) означає наявність або повноту того, на що вказує основа: *Сзла* < *sula (< *sūlay) «повноводний»; пор. кашг. suvlay «водопій, водойма»; тюмен., курдак. sulau «водопій; місце, багате водою»; чагат. sulaq «водопій»; тур. sulaq «водянистий, вологий; місце, багате водою»; мовляв, сх. слов'яни принесли цей тюркізм із пд. (?), як вони занесли назви *Ока, Уда, Біла* та ін., напр., у Сибір; можлива гетерогенна омонімія, пор. Сула (Менгес, 131—132) бас. Дніпра, Німану (балт.), Мезені, Печори (фін.), Волги (тюрк.); 2. споконвічно сл., але не від ст.-сл. *СОЗАН* «ліпше»; пор.: гот. bi-sauljan «бруднити, загрязняти», норв. sōula «мул, трясовина», шв. saula «грязь» (Фасмер, III, 793—800); сюди ж гр. ὄλη «мул», лит. sulā «сік дерева» (Менгес, 132); це припущення, за яким можливий фін. суб- чи адстрат (пор. фін. sulā «рідкий, розмірзлий, талий»; sulava «те, що тане; пливкий, талий»; sula vesī «відкрита вода»), є дуже показовим: верхня ч. течії р. Сули підходить до бас. р. Сейму л. Десни (де є ще дві рр. Сули) — р-ну балто-іран. контактів та фін. субстрату (ТТ, 231, 242); 3. паралель (з більш еволюційован. консонантизмом) до іран. назви р. Сура́ (п. Дніпра в Дн., власне, *Мокра Сура́* з пр. *Комишуватою, Стоповою* й *Сухобою Сурами та Суркою* тощо), яку можна поставити в зв'язок із молодавест. sūga «loch, lacupa», l / / г нагадує відоме явище скіфсько-осет. консонантизму (Трубачев, 138—139). Зберігаючи можливість балто-сл.-іран. походження назви, пор. ще: д.-уйг. söl, sül «соковитість; сік (у дереві, м'ясі)»; тат. (казанськ.) sül «сік (у клітинах, тканині тваринних організмів), сироватка», kaplı sül «сукровиця»; сари-югур. səl «кров (барана)» ~ монг. писемне silän «суп», монгор. (!) sulō (< *sūl-) ~ манчж. šula «каламутна рідина, плодовий сік», чув. šuv, д.-тюрк. sub, туркмен. сув, якут. ü (< *suč), узб. suv, тур. su, уйг. su, башк. һув «вода» (Иллч-Сви́тч, I, с. XV; збережено авт. систему), що разом (пор. ще: алт. sūla «волога, сік, тануги», урал. sulā «талиий, тануги», і.-е. sulā «сік, напій», картв. sūwel- «мокрый, мочити, мокнути», семіто-хамітськ. šwl «напій»; т. ж., 35) відкриває ностратичні горизонти цієї лексичн. групи. О. С.

СЪПОИ, р., п. Дніпра; Переяславська земля; суч. *Супій*, Чрг, Кв, Чрк; 1096, посади ма оць

в Переяславлі... і ходило за *Супои* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 248); 1136, начаша

воевати. села і города по Суль... и Оустыѣ пожтоша и... сташа на *Супои* (т. ж., 303), приде

Всеводъ... к Переяславлю... и бишася оу елихъ воротъ. и въ княжихъ... и почютиша *Дрополка*... идоуша на верхъ *Соупоя* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 297); 1147, стояше Изяславъ верхъ *Соупоя* (т. ж., 354); 1149, придоша к Гюргеву ту на *Супои* (т. ж., 377); 1155, придоша... Половци на миръ. и сташа по Дубнишо оли до верхъ *Супоя* (т. ж., 481); 1145, перебродъся черезъ Днѣпръ... а самъ поиде на *Супой* (XVI ст., ПСРЛ, XVIII. Троицк. лет., 19); 1136, Олговици приведше Половецъ, и начаша воевати города и села по Суль, и пришедше к Переяславлю много пакости сътвориша и Устье пожегше отъидоша, и сташа на *Супои* (т. с., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 33); 1147, и перебродъся чресъ Днѣпръ и ста над Черторыею и отгуду посла... к Чернигову, а самъ... на *Супои* (т. ж., 41); 1552, Повинни... Каневцы-мещане и бояре ездить зъ старостою в ловы на *Супой* (АЮЗР, VII, I, 95); 1665, Сапуо, Супој; XVII ст., Супоі (СГУ, 540); 1869, за *Супоємъ* (Чубинский, VI, 365); 1898, *Супонь*; Супол (СГУ, 540); суч. *Супл'ий*. Ін. вар.: Gelmasofka (СГУ, 540); *Стриженъ* («Стрижэн'», *Канѡва, Рѣчка, Мастраѣ* (< *magistrālv*)), *Стрѣга* (Пономаренко, 36).

Похідні: 1776—1769, х. *Супойский*, «Хутір коло річки Супій» (ГО, 67); р. *Супоецъ* (*Малый Супой*) (Маркевич, 432) п. *Супою* (Бод., Пам. кн., 132); на ній с. *Супоївка* (СГУ, 540).

Як: 1. від *Съ-* «з поняттям про сусідство» (пор. *сут(оч)ки*) і *-по-* (пор. д.-р. *поити*), мовляв, «суміжний водопій» (?) (Брахнов, 43); 2. «суміжний із полем»; пор. вар. Супол і бол. *Пілля* бл. с. Дівички бас. *Супою* (т. ж.); 3. відповідник гр. Ἐσσηλαῖος бас. Пд. Бугу (скіф. «Святі шляхи», пор. іран. yazama- «священний») (Соболевский, РСЭ, 257), що сумнівно (Трубачев, 195); 4. сл. префіксальне *sō-rojъ (т. ж., 195, 264) (Стрижак, НРП, 93); пор. в бас. Дніпра й Дністра: *Сувид, Суглца, Суземка, Сукіль, Сукичь, Сукремля, Сукромля, Сукромна, Сумарынь, Супорь, Супрута, Суржа, Сурича, Сусеченка, Сутин, Сутонка, Суточка* // *Супоцкая, Суболиця, Субодь* — позбавлені апеллативн. відповідності, що свідчить про їхню архаїчність; сюди ж (бас. Вісли): Saplat, Sapolna, Sašpówka, Sašad і Sudot, Sutomie, Suprásł < *Sō-pred-slb; лит. Sap-drava, San-taka(s), Suvalka = Sūvalka, іран. *Сънопородъ* (див.) < *sap-parata- «стічка, злиття»; д.-балк. *Съ-варъ* та ін., належні до типової і.-е. гідронімної словотвірної моделі (Трубачев, 264—265). О. С.

СЪРОЖЪ, м., на пд. б. Криму; тепер смт *Судак Судакської* селищної Ради Феодосійськ. міськради Крм.; 758, лета 6266... бывшего иже во святых... Стефана, архиепископа *сурожского*, в царство Льва Исавра... от страны Каппадокийския и от патриарха Германа *Сурожсу* поставлен бысть (ост. чв. XVII ст., ПСРЛ, XXXI. Мазуринск. лет-ц, 33), мало лтъг минуо... изъ Новаграда, князь Бравлинъ [прийшов у *Сърожъ*.— О. С.] (Соболевский, «Третъ», 57);

б. д., Збнся-Дивъ, кличеть..., велить послушати земли незнаемъ, Вльзъ, и Поморю, и Посулю, и Сурожу, и Корсуню, и тебѣ Тьмудораканьскыи бльвань; 1389, И приходомъ устне Азовскаго моря, и вздохомъ на великое море; въ шестый же день..., минухомъ Кафинский лимень и Сурожь (Сл. СОПИ, V, 254); 212 р. н. е., гр. Σουρδαία (Фасмер, III, 807); а також Σουρδαία, лат. й італ. Soldaia, Soldachia; араб. *Шолта́тийа* (Ідрісі); тюрк. *Сү(е)дәк*, звідки 1327, *Сурдәк*; VII ст. н. е. (Равенський анонім), Sugdabon (Бартольд, 489—490); араб. Sūdāq, Suydāq (Менгес, 132), Sūdāk (XIII ст., ібн аль-Атхір), Surdāk; с.-гр. Σουρδία, звідки ст.-сл. **СОУГЪДАН**; XIV—XV ст., італ. (нар.-егім.) Solda(d)ia (Фасмер, III, 795, 807); 1314, Sardaia (Менгес, 132); 1400, Sodaia (т. ж.); тат. *Су-даг* і *Sudak* (Ізюмов, 41). Ін. вар.: *Сугдая*, *Сугдея*, *Сугдія*, *Сольдадія*, *Сольдая*, *Содая*, *Сордая*, *Сідагіос*, *Сольтак*, *Судагра*, *Седак*, *Сурдак*, *Сувейда*, *Суддік*, *Судаг*, *Судак* (Білецький, Осн., 14); *Судагій*, *Судок* (Суперанская, Крым, 175); *Сугда*, *Сугдайон* (Маркевич, Крым, 18, 23); *Судат* (Гарагуля, 180) та ін.

Похідні: *Сѣрожьское*, море (див.); 1288, и тако плакашася надъ нимъ всемножество Володимерцевъ... Нѣмци и Сурожьци и Новгородци (ПСРЛ, II, 1843, 220); 1375, Прибеже с Москвы въ Твѣрь къ князю Михаилу Иванъ Васильевичъ тысячскаго да Некоматъ Сурожанинъ (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 130); 1356, приде на Москву изо Орды Ирынчѣй и съ нимъ гости Сурожанъ (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, X. Патриарш. лет., 228); б. д., Поят же с собою князь великий от гостей сорожан... аше что случится тайно, оне поведаетъ вборзе на Москве (XV—XVI ст., Сл. СОПИ, V, 255). *Сурожани*, крім *суровьких*, також московські купці (Ук. ПСРЛ, II, 448), *сурожці* — мешканці *Сурожа* та ін. італ. колоній Криму й, насамперед, Кафи (Котляр, 87); як татари, араб. купці, турки, що проживали в Луцьку, Володимирі (-Волинському), Львові, де була вул., названа їхнім ім., пізн. Заровенська (Житецький, См., КС, 415); сюди також: д.-р. *сѣроскоу* рядъ; рос. *суровская* лавка, *суровский*, *суровской* товар, ім. билин. героїв: *Суровец* — сузалець, Пленко *Сурожанин*; ойконім *Суро́ж* у кол. Вітебськ., Гродненськ. і Чернігівськ. губ. (Фасмер, III, 795, 807), укр. антропонім: 1649, Семень *Сурожъ*, козак Хорольськ. сотні на Лівобережжі (Реєстра, 267).

Як від осет. *суѣдѣс* «священний» із булг. переходом *ѣ > г* (Фасмер, III, 807); вар. *Судак* із *Суѣдѣс* < *суѣдѣс* «чистий, священний», звідки й гр. Σαυδαία (!) (Абаев, Осет., 38); гр. й араб. форми тісно пов'язані з етнонімом *суді* (в паннонськ. «житті» Кирила), тобто алани з м. Σουρδαία, носії тієї ж іран. пл. назви *Соуд* (Soṷad, Soṷat), відомої й у Туркестані (~ *соддіяці*) (Менгес, 132); за допомогою суф. *-jo; *юд > *юд > г* на основі волязько-булг. ротацізму (т. ж., 133). О. С.

СѢРОЖЬСКОЕ, море, бас. Атлантичн. океану; суч. Азовське (Ук. ПСРЛ, II, 448), також разом із Чорним (Сл. СОПИ, V, 254); 1199, По-

ловци... бѣжаша... к морю. князь же великий ходивъ по зимовищемъ ихъ... възлѣть Донь (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 414); 1185, [без означення:] а прочии в морѣ истопаша (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 644); 1199, къ морю (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 106); 1319, Дошедшу же ему въ орду... на усть рѣки Дону, идѣже течеть в море Сурожьское (т. ж., 192), реки Дону, моря Сурожьскаго (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 99), Сурожьское (1-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 162), Сурожьское (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 109); 1317, Сурожьское (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 101; 2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 79 та ін.); 1242, И нача имя слыти великого князя Александра Ярославича... от моря Варяжского и до моря Пондского и до моря Сухоположского (1-ша пол. XVII ст., ПСРЛ, XXIV. Пискаревск. лет.-ц, 92), Сурожьскаго (XVII ст., ПСРЛ, XXVIII. Летоп. св. 1497 г., 66), Михайло Ярославичъ Тверскій приде во Орду ко царю у моря Сурожьскаго на усть Донь рѣки... то убо море зовется Сурожьское (2-га пол. XVII ст., ПСРЛ, X. Патриарш. лет., 182); 1319, Сорожьское (ост. чв. XVII ст., ПСРЛ, XXVII. Никаноровск. лет. 58). Ін. вар.: д.-гр. Μαῖωτις, іон. Μαῖωτις «Меотіда»: 1. Λίμνη, суч. Азовське море; 3. Χώρα, обл. Азовського моря, звідки: Μαῖωτικός (також Μαῖωτικός) «меотійський», тобто «азовський»; Μαῖωτα, іон. Μαῖῶτα «меоти, або меоти» (пл. бас. річок, що вп. в Μαῖωτις λίμνη); пор. ще: Μαῖωτις, іон. Μαῖωτις = *Меот.* або *Меет* (р. в Сарматії, інакше Τάναϊς, суч. *Дін*), а також μαῖωτιοί «по-меотійському», тобто на скіф. лад. (Дворецкий, 1046); у Плінія (нар. 23 або 24 — номер 79 р. н. е.): лат. palus Maeotis (Семенов, I, 21), очевидно, сюди ж д.-р. *Меть* < *Меоть?*), пор.: 1155, вси желающе и хотяще великого княженія Кіевскаго, и нѣсть никому ни съ кѣмъ мира, и отъ всѣхъ княженія опустѣша, и по Дунаю, и по *Мети* и по Астри чужин облодаша и населиша, а отъ поля Половци выплениша и пусто сотвориша (2-га пол. XVII ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 204).

Як: 1. із адиг. *меі* «сморід» і *јате* «болото, калюжа, гвань», тобто «Вонюче болото» (Погодин, К вопр., 13); 2. з іран. māyavant- (ж. -vaitī) «де відбувається парування» (рос. «случка») (Фасмер, I, 63), що малоюмовірно. Переконливіше, від гр. *μαῖα* «мати годувальниця»; пор. *μῆτηρ* *τοῦ* *Πόντου* «м а т и П о н т у» (Чорного моря) (Трубачев, Temarundam, 40—41): «Tanaim ipsum Scythae Silim (він же Sinum; т. ж., 38) vocant, Maeotim Temarundam, quo significant matrem maris» «сам Танаїс скіфи називають Silis (Sinu-), а Меотиду — Temarunda, що в них означає м а т и м о р я»; також Themarunda, Temarundam, Temeirinda (Білецький, Скіфи, 72); від сіндю-меотськ. *tem-arun-da «Годувальниця Чорного моря»; *d(h)a- < i. e. *dhe- «годувати (грудьми)», *tem- «темний», *agun- «море» (Трубачев, Temarundam, 44); в арабів (Аль-Масуді) X ст. море *Руське* («у верхів'ях хазарської ріки є гирло, що сполучається

з рукавом моря *Нейтас*, яке є *Руське море*; Юшков, 150); рос. *Русское* (Фоменко, 88): «*русь* панувала на *Найтосі*, себто на *Озівському* та *Чорнім* морях... на деяких частинах їх, що межували з територією *Руси*... Тому і назву у Масудія моря *Найтоса* «*Руським* морем» треба розуміти як назву частини цього моря... рівночасно з ним існували ще такі моря: «*Рума*», «*Бургара*» та «*Сурдака*» (Новицький, Лукомор'я, 14), де (?) були ще: *Руський* о-в, нібито пов'язан. із Тмутараканню (т. ж., 2; як бл. дельти Дунаю, Рубаков, КР, 342—358), гірло *Руської* ріки (Керченської прот.), вона ж f. *Rossa* (т. ж., 16), і пос. *Casale de Rossi* (Новицький, Лукомор'я, 2). (Див. ще: *Рѣсь* і *Рѣсьское*, море). В Аль-Масуді також *Мяютис*, в ін. арабів (XVI ст.) — *Бахр Азу*; візант. (с.-гр., XII ст.) *Καριπάλμ* із тюрк. *Qarbaluq taniç* «осетринне або білужаче море»; італ. (XV—XVII ст.) *Mare delle Zabache*; пор.: тат., алт. *Sabak* «чабак»; *Surginus lacustris* L.; крим.-тат. *Azaw dāñizi* (Фасмер, I, 63; Білецький, Гідр., 39) «*Азовське море*» (пор.: 1389, И проидохом устие *Азовскаго* моря, и въздохомъ на великое [Чорне.— О. С.] море... минухомъ *Кафинский* лимень и *Сурожъ*; XVI ст., Сл. СОПИ, V, 254) з крим.-тат. «*Азов*», укр. застар., XVII ст., *Озовъ* (пор.: По експедиції Московскої в пільтора року як козаки на *Озовъ* воевали; АКПУ, 93) // *Озів* (звідки *Озівське* море, *Озівські* коси; Арх. Зап., 57, 72, 152, 214, 319) // *Азів* (ОАІМ; у половців (XI ст.) — *Азуп* «*Азовське море*», пов'язуване з ім. половецьк. кн. Азифа // *Асупа*, загубл. 1063 р., що мало ймовірно, як і араб. *Бар-ель-Азов* «темно-синє» (Фоменко, 89; Ивановский, 13), у турок — *Барбаль Ассакъ*, (*Бахр-ель Ассакъ* і под. (Семенов, I, 21); від сх.-тюрк. *azak* «низький, низьке місце» (Фасмер, I, 63). У рос. білинах *Синєе* море (Фоменко, 88), як із цим же значенням у турків, італійців — *Таны* (Семенов, I, 21); пор. м. *Танаіс* (див. *Доньць*); також *Сарматське* бол. (Погодин, К вопр., 13). *Сарматські* й *Скіфські* ставки (!) (Семенов, I, 21); *Кафинське* (*Кафинское*) (Ук. ПСРЛ, II, 448) — від м. *Кафа*, тепер *Феодосія* (в Криму) та ін. О. С.

СѢТЬНЬ, р., вп. в оз. *Молочне* на пн. узбережжі *Азовськ. моря* (СГУ, 373); 1103, и придоша на *Сутьнъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 278), на *Сутинъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 253), на *Сутинь* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 19), *Сутинь* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1846. Густ. лет., 286). Вар.: д.-гр. *Герр* (гіпотетично) (Фоменко, 60); V ст. до н. е., *Гѣроос* (Дворецкий, I, 320); д.-р. (?) *Сутьнъ* (Ук. ПСРЛ, II, 448); 1475, 1560, *Молочные Воды* (*Молочные В.*) (СГУ, 373); XVI ст., *Moluscha*; 1659, *Молочьи* (на *Молочьих*) (Отин, Каталог, 21); 1692, *Молочные* (на *Молочных*); 1697, *Токмак*(ъ); 1699, *Moluschna*, *Molotziñje vodi*; XVII ст., *Сют*; 1748, *Сутьбой*; 1749, *Молочна*; 1751, *Молочная*; 1778, *Молочные воды*; 1786, *Молошная*; XVIII ст., *Сут-Су*; 1739, *Toskna vodi* (2-га чв. XVIII ст., *Tokmak*) (як пр. *Азовськ. моря*); 1760, *Tasna Vodi*; 1778, *Мокрая Токмачка*; 1792, *Тайман* (назва верхів'я р. *Молочної*) (т. ж., 21—22); 1862, *Безымянная*

і *Соленая* (вище с. Терпіння Мелітопольськ. р-ну Зп.; т. ж.); 1936, *Молішна* (цю назву р. дістає після злиття рр. *Чингулу* й *Токмака*); суч. локальна *Суть-Бой* (Отин, 17, 65, 94) та ін. Похідні: мм. *Молочанськ* (також: 1803—1915, *Гальштадт* «Півмісто»; Янко, 99); *Токмак* (до 1962 р. *Великий Токмак*) (Кругляк, 128); пор.: сс. *Вѣрхній* і *Нижній Токмак*, *Вѣрхній Токмак Перший* і *Другий*, зал. ст. *Верхньотокмак*, ур. *Токмак* та ін. (Отин, 22).

Як: 1. д.-тюрк. назва (т. ж., 17); пор. тур., дуже близьк. до *половецької*, «*süten*» (?)... «*молочна*» (Кудряшов, 92); 2. виходячи з вар. «*Сютень*» і «*Мати-вода*» (останній на карті Я. Сандарта, склад. «за Бопланом у 1651 році», із *половецьк. *Сютана* (пор. тур. *sütana* «годувальниця, мамка» (Фоменко, 60—61); 3. незважаючи на суфіксальну затемненість *Сутьнъ*, *Сутень*, *Сутинъ*, пізн. до тюрк. *Сут-Су* «*Молочна річка*» і *Суть-Бой* «*Молочне узбережжя*»; пор.: тюрк. *су* «*вода, річка*» і *бой* «*смуга, берег, узбережжя, відмілина, надріччя, басейн річки, глибина*» та ін. (Севортян, 176—177), але, враховуючи її сх.-сл. відповідники (*Молочна*, *Молочні Води* й под.), в основі тюрк. *сут* «*молоко*» (Радлов, IV, 834) — «*За мутнуватий «молочний» колір води*» (Никонов, КТС, 272), яка «від білої глини схожа на молоко» (Кругляк, 88). Стосовно вар. *Токмак*, *Токмачка* й под. пор.: тюрк. *tök-māk* «*лити*» (Рясянен, 182; Стрижак, НРЗХ, 15), звідки (нар.-етимол.) зближення з тюрк. *tokmak* «*дерев'яний молоток, било* (рос. *колотушка*), *ціп*» та ін. (Радлов, II, 1156). Як того ж (?) походження, що й *СѢТЬСКА* (див.) (Нерознак, НДГ, 167). О. С.

СѢТЬСКА, м., у Галицьк. землі; можливо, суч. с. *Сутиски* Тьверськ. р-ну Вн; як с. *Соньска* Замостьськ. пов. ПНР (Исследования по истории славянских и балканских народов.— М., 1972, 80—81); 1096, та ідохъ *Переяславлю* оцю. а по *Велиць* дни... *Володимерю*. на *Сутеиску* мира творить с *ЛАХы* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 247); 1097, *Юрослав* же бь ж на *ЛАХы* и приде *Берестью*. а *Двѣд* займъ *Сутьску*. [и] *Червень* (т. ж., 271), *Сутьбиску* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 246); б. д., *Сутескъ* (А се Литовский) (XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 164; ПСРЛ, VII, 241); 1099, *Сутбск* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 23); 1098, *Сутескъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 17).

Семантичним способом від географ. терміна *sotěska; пор.: чес. *sotěska*, словен. *sofěska* «*вузька долина*» (Schütz, 45); д.-р. *сѣтеска* «*convallis; удоля, ра(з)доліє*» (ЛІСЛ, 142), «*вузька, тісна долина; тісний прохід*» (Moszyński, PZ, 159—160); пор. х. *Сутиски* в кол. Глухівськ. пов. Чернігівськ. губ. (тепер с. *Сутиски* См), *Soteska*, *Sutieska* (Югославія), *Сѣтеска* (Болгарія) (Schütz, 45) тощо. Як: літ-ць підігнав первинн. топонім під продуктивн. на той час тип на -ьск- (Роспонд, Стр., 19; Rospond, SNM, 235, 236; St. SS, V, 485) (?). А. К.

СѢХАМ ДОРОГЪВА, ур. чи пос., у Волинськ. землі; суч. *Вл.*, прибл. її центр; 1213,

Лестько... ѡхаша Лаховѣ воевать. и воеваша по Боугоу. и посла по нихъ Даниль. Гаврила Доушиловича... и биша и до *Соухое Дорогве...* на *Соухои Дорогви* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 732).

Атрибутивне словосп. (наз. відм. одн. ж. р.), в якому означення від д.-р. *сѣхъ* (пор. ст.-сл. *СОУХЪ*, рос. *сух(ой)*, укр. *сухий*, болг. *сух*, с.-х. *сух*, словен. *suh*, словац., чеш. *suchý*, польськ. *suchy* з прасл. **sux-* (Фасмер, III, 813), а означуване, можливо, з і.-е. **dogh-* того ж кореня, що й рос. *дергать*, і означає «продраний у лісі простір» (пор. ц.-сл.-р. *продагы* «край»; Фасмер, I, 530). *Дорогѣва* від **дорогы*; (пор.: **мъркы* — род. *мъркѣве*, **тыкы* — род. *тыкѣве*) «викорчуване сухе місце серед лісу», що й підтверджує означення. Пор. ще: р. *Дорожня* (Курськ. обл.) від д.-р. *дорога* «сухе русло тимчасового водотоку» (Ященко, Язык, 99). А. К.

СЪХАА ЛЫБѢДЪ, р., п. *Либѣді* п. Дніпра; попл. давн. Києва; 1146, и тоу быша имъ пророви *Ѡ* озера. а друзии ись *Соухоб Лыбѣди* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 326); 1151, Андрѣи же Поргевиць и Володимѣр Андрѣевичъ. с Половци налегаша силою и тако переѣхаша *Лыбѣдъ*. они переѣхаша кдѣ же есть *Сухана Лыбѣдъ* (т. ж., 431).

Атрибутивне словосп. (наз. відм. одн. ж. р.), в якому означення від прасл. **sux-* (Фасмер, III, 813) (див. *Съхан Дорогѣва*), а означуване *Лыбѣдъ* (див.) І. Ж.

***СЪБЫРАЖЪ**, м., в Галицьк. землі; суч. м. *Збараж* Тр., де виявлено д.-р. пос. (Ратич, 69—70); 1211, Лестько... шедѣ воева около Теревовла. и около Моклекова. и *Збыража* (*збаряжа*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 730); 1474, прийдоша Татаре на Подолу, идѣже около Каменца, Галича, Дунайца, Глинянь, *Збаражка*, Гольхъ горъ (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 359); 1401, Корибутови дал замки... на Подолу и на Вольню, Браслав, Вѣницу, Сокал и Кремянец, а потым Дмитр *Збараж* и Вишневецъ жбуодвал (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойск., 71); 1463, *Збараж* (ССУМ, I, 388); 1545, и *Zbarazi* (Пам., IV, II, 226); 1654, подѣ *Сборажемъ* (Акты ЮЗР, X, 694); 1734, род *Zbaražem* (АЮЗР, III, III, 68); 1735, *Zbaraž* (т. ж., 132).

Похідні: *збаразский*, прикм.; антропоніми: *Збаражкаа*, *Збаразкии*, *Избаразский*, *Збаразкий*, *Збаразкый*, *Збаражський*, *Избаразкий* (ССУМ, I, 389); пор. сс. *Збараж* Козятинськ. р-ну і *Збаражівка* Погребищенськ. р-ну Вн УРСР; *Збураж* Малоритськ. р-ну Брестськ. обл. БРСР, зафіксоване під 1566 і 1680 рр. (Купчинський, 125); пос. польськ.: *Zbyrog*, *Zbyrož* (Роспонд, Стр., 75); чес. *Zberaz* (Smilauer, Atlas, t. 2, карта 112).

Як: 1. *Збараж* від ім. *Збор*, *Забор* (Stasz., 345; Никонов, КТС, 145), що не відповідає його фонетичн. структурі; 2. д.-р. *Збыражъ* (*Збаражъ*) — посесив на *-*ј(ь)* від особового ім. **Збырадъ*, **Збарадъ* (Купчинський, 125; Роспонд, Стр., 75); пор. давні сл. антропоніми з 2-м компонентом -*рал-*: рос. *Сбырад*, *Урад*, *Сурад*; чес. *Volerad*, *Cetorad*, *Lutorad* (Svoboda,

83) тощо. Точніше, від **Събырадъ*, **Събарадъ*. Л. М.

***СЪДВИЖЪНЪ**, м. («городъ»), на р. *Здвиж*, Київськ. земля (Неволин, 44—45), на торговельн. шляху Київ — Волинь (Андріяшев, 52); суч. с. *Здвижка* (Барсов, 125; Антонович, 44; Ук. ПСРЛ, II, 115); ще як: с. *Містечко* (КГВ, 1847, № 3, 29) Коростишівськ. р-ну ЖТ; с. *Андрійка* Макарівського р-ну Кв (Похил., 89); смт *Макарів* Кв (Лясък., Родня, 9); с. *Брусилів* Коростишівськ. р-ну ЖТ (Галайчук, 129—131); 1097, въ *Звиждени* городъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 261); 1150, ИзАславъ перешедѣ за Тетеревъ и... поиде къ *Въздвиждени* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 413); 1097, во *Здвижени* городъ (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 131); 1618, *Звиждченъ* (АЮЗР., III, I, 212); 1646, *Звиждженъ* (ОКІМ); 1852, *Здвижка* (Фунд., 33).

Субстантивований адектив на -*нь* від гідроніма **Съдвизжъ*, а також (пор. **Въз(ъ)движдьнъ*) — аглютинат (прийменник *въ* + **Съдвизжъ* + -*нь*), виникл. під впливом ст.-сл. **ВОЗДВИЖЕННЕ** (Роспонд, Стр., 28); пор. ще: д.-р. *звиздъ* «свист, шум» (СРЯ, XI—XVII, V, 355), рос. *звизнутъ* «дуже вдарити» (Шахматов, Очерк, 106) від звуконаслідувального **gvizd-//zvizd-* (Фасмер, II, 87). І. Ж.

В основі **Съдвизжъ*, очевидно, той же корінь, що й в укр. *здвиж*, *здвигати(ся)*, *здвигнути*, рос. *сдвигать*, *сдвинуть* і под.; пор. укр. *здвиж* «трясовина», *здвижівина* «т. с.» й под. (Гринченко, ДВУ, 679). В. ред.

***СЪДВИЖЪНЪСКИЙ**, міст, у м. *Здвижень* (див. **Съдвизжъ*) Київськ. землі; 1097, перешедше мостъ *Звиженський* на торговици (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 261), на мосту, на *Въздвиженскомъ*, на торговици (ПСРЛ, V, 1925. Софійськ. 1-я лет., 153), перешедъ мост *Здвиженский*, на торговищѣ (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 131).

Релятив на *-*ьск-* від топоніма **Съдвизжень* (див.) І. Ж.

СЪЖИЦА, ур., в Чернігівськ. землі (Ук. ПСРЛ, II, 448); як *Оржиця* пр. Сули (Барс., 193); 1078, Всеволодъ же зиде противу има. на *Съжицѣ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 200), ему на *Сжицу* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 2), Бѣжа Ольгѣ Тьмутороканю, и приведе Половчѣ, и побѣди Всеволода на *Съжицяхъ* (XIV ст., ПСРЛ, III. Новгородск. лет., 3), на *Съжицяхъ* (XIII ст., НЛСХС, 117).

Як: 1. *Съжица* > *Жижица* > *Ржица* > *Оржица* (Стрижак, НРП, 96), що неперекожливо, хоч, мабуть, ур. *Съжица* було, дійсно, десь у р-ні Оржиці; 2. від того ж кореня, що й д.-прус. **siuge* «дощ» (можливо, балто-сл. походження): **Sūgica* > *Съжица* (Стрижак, НРП, 96); див. *Съжь* (Фасмер, III, 706—707); за допомогою сл. суф. -*ица*. А. К.

СЪЖЪ, р., л. Дніпра; суч. *Сож*; Ріпкинськ. р-н Чрг УРСР на кордоні з БРСР (СГУ, 515); б. д., сѣдоста Радимъ на *Съжю*. прозвашася Радимичи (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 12), седеша Радим на *Ръжю* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 339), и сѣдоша Радимъ

на *Ресью* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 264).

Як: 1. *Sъža* < **Sъdja* до *Sudka*, *Sudost*; *Sudemka*, *Sudzanka*, *Sudža* і под.; відповідник є в д.-інд. мов.; пор.: *sunhathi* «*czysci*» з і.-е. **kudh-* // **keudh-* «т. с.»; *Sъža* < **Sъdja*, як **ruda* і **gъža* < **гъdja* (*Moszyński*, PZ, 189—190); *Съжь* від того ж кореня, що й: д.-прус. *suge* «дощ», гр. *βει* «іде дощ», д.-в.-нім. *sūgan* «сосати», лат. *sūgō* «сосу» (Фасмер, III, 706—707); 3. прикм. ж. р., від фін. *susi* «вовк»; пор.: ест. *suzi* «т. с.», звідки гідроніми: латиськ. *Suži*, *Suris*, рос. р. *Созь* л. верхн. Волги (*Vasmer*, *Beitäge*, 241) — уздовж р. *Сожу* є ряд «вовчих» гідронімів (ТТ, 15, 208, 227; Никонов, КТС, 388). А. К.

СЪЛЪЧЪ, р., п. Горині п. Прип'яті п. Дніпра, в Волинськ. землі; суч. *Случ*, тече в Хм; гірло в Дубровицьк. р-ні Рв; пор. нп: *Случ* і *Заслучне* Хм, *Прислуч* і *Заслучя* Рв (СГУ, 51);

1150, Оутрии же днь вьставъ ИзАславъ и переиде *Случь* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 411); 1231, Володиславоу же вхавшоу во сторожъ. ☉ Данила ис Кыева. и срѣте рать во Бѣлобережьи. и бившимса имь о рѣкоу. *Солоучь*. и гониша до рѣкы Деревное (т. ж., 766).

Як: 1. від прасл. **slukъ* «чистий» або дієсл. **sluti* «чистити, змивати», пор. **bić* від **biti* (*Moszyński*, PZ, 171—172); 2. від **slukъ* «вологий» (L.-S., 15); 3. від. **сълъчъ*; пор.: укр. діал. (середньозакарпат.) *слүтий* «незграбний», *слутак* «каліка», «хворий з ураженими руками чи ногами» (Воронич Г. В.; усно); рос. *слүкий* «згорблений, скорчений; кривий, вигнутий»; д.-р. с(ъ)лѣжъ «т. с.» (Фасмер, III, 678, 679); 4. балт. походження (ТТ, 208; Трубачев, 238); 5. від прасл. *-lŏk- // *-luk- (Роспонд. Стр., 23). Очевидно, з тією ж основою, що й у слові *сълѣчати* «з'єднувати»; пор. ще: *Случ*: а) п. Сожу (вона ж *Мілча-Случ*); б) п. Прип'яті; рук, Горині п. Прип'яті тощо. А. К.

СЪНОПОРОДЪ, р., бас. Дніпра; як: 1. р. *Самара* (Ук. ПСРЛ, II, 416); 2. п. Суля (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 444; Стрижак, НРП, 61); 1170, и вѣша вежъ ихъ на Оуглѣ рѣцѣ а другыѣ. по *Снопороду* (*слѣпороду*). а самѣхъ постигоша в Черного (оу черниого) лѣса (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 540); 1187, князи Роускыѣ. поидоша по Днѣпроу... и доидоша до *Снепорода* (*Снопорад*)... и повѣдаша вѣжа и стада Половѣцкая. оу Голоубога лѣса (т. ж., 653); 1170, и вѣша вежи ихъ на Угрѣ (ухлѣ) рѣцѣ, а иніи по *Снопороду*, а самыхъ угониша у Черного лѣсу (к. XV — I-ша чв. XVI ст., ПСРЛ, XV. Тверск., лет., 239); 1169, на Углѣ рѣцѣ... по *Снопороду*... у Черного лѣса (I-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 77), на Углѣ рецѣ... по *Снопороду*... у Черного лѣса (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 124), на Оуглѣ рецѣ... по *Снопороду*... оу Черного лѣса (т. ж., 192), на Угле реце, а иніи по *Снопоряди* (2-га пол. XVII ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 51) та ін. Пор. *Слѣпорід*, м. і р. (вони ж: *Слепородъ*, *Слѣпо(в)родъ*, *Снепородъ*, *Снепо-*

родокъ, *Снепорожъ*, *Слѣпорожъ*, *Снопородъ*, *Слекородъ*, *Шлѣкородъ* і под.) (Стрижак, НРП, 13, 42, 50, 52, 60—63, 83, 95, 96, 99) бас. Сули.

Похідні: Київські грады... на Суль: *Снепородъ*, *Скънятинъ*, *Грошинъ* (НЛСХС, 447), Року 1322... уѣхал Гедимни през место в замок Киевский, побрал тежъ и иншии мѣста: Бѣльгород, *Слѣповрон*, Канев, Черкасы, добыл тежъ и Бранска Съверскаго и Переяславля, замку столечнаго княжат руских (ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 38); *ustyszali to prihorodki kijewskie, Wyszehorod, Czerkasy, Kanew, Putywly, Sleprowrod* (т. ж., Хр. Быховца, 137), в(ъ)ѣхал Гедимин... в замок Киевский... Взял... иншии пригородки киевские, або волости: Бѣльгород, *Слѣпород*, Канев, Черкасы... добыл и Бранска Съверскаго и Переяславля... монархию Киевскую, Волинскую и князство Съверское ажъ до Путивля... и до Литовского панства прилучил (т. ж., прил., 211). Ойконім від назви р.

Як (нар.-етим.): 1. від «снопи родити» й «сліпі родники (дж.)»; 2. «зіпсов». *Слѣпородъ*, або *Самородъ* (?): мовляв, численні дж. давали річці можливість «самій відродитися» (Ляск., ИПЗ, 152); 3. народне кепкування над незначн. р. (Сумцов, Мал. геогр. ном., 25). Ін. етимол.: 1. розрізняє в ній *Сън(о)-* // *Сън(о)-* < *Sīna* и -пород < -пард-, де *Sīna* — кол. скіф. назва *Дону* й означає, як і осет. *дон* «вода, ріка», а -пард- «барс», тобто «річка Барс» (?) (Соболевский, РСЭ, 274—276), очевидно, «швидка»; 2. зіставляє з назвами *Снѣвъ* (див.), *Снопоть*, *Снежетъ* пр. Десни; *Сниводи* бас. Пд. Бугу; *Снига*, *Сноведъ*, *Лопасна* водозбору Оки; *Шексна*, *Лужесна*, *Медесна* кол. Вітебськ. губ. тощо. (пор.: д.-інд. «*spāiti* «текти, литися», *spitās* «текучий, пливкий», *spārayati* «кратати, плавати»; авест. *spāda-* «мити» і под.), й *Артополот* (кілька назв у Пл; пор.: *Артополот Лохвицький*, *Другий*, *Удайський* бас. Сули) < **Alītarord* (пор. осет. *ford* «велика ріка, море»; р. *Прут*, скіф. *Πόρτα*; див. *Прѣтъ*) — як «велика текуча річка» (Стрижак, НРП, 66); 3. *Сънопородъ* із с.-іран. **san-* *rod-* // **san-* *ford-* «стікання, злиття» (Трубачев, 184). О. С.

СЪВЕРА, земля, населена *свер(ян)ами* («племя славянское и их земля»; Ук. ПСРЛ, II, 449); бас. Десни, Сейму й Сули (див.: *Свевро*; *Сверьскага*, земля; *Сверь*; просторова функція виражена в найдавніш. пам'ятках порівняно слабо й опосереднено); б. д., (По) мнозѣхъ же времѣнѣхъ. съли суть Словѣни по Дунаеви... ☉ тѣхъ Словѣнъ разидошася по землѣ. и прозвашася имени своими. гдѣ съиде на которомъ мѣстѣ... съдоша по Деснѣ. и по Съли (семи) по Суль и нарекоша *Сверь* (*свевера*, *свеверо*) (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 5—6), Кривичи... также *Сверь* (*свевера*) ☉ нихъ (т. ж., 10); 881, иде *Съльгъ*. на Греки... *пога* же мнозество *Варагъ*. и *Словенъ* и *Чюд* и *Кривичи* и *Мероу* и *Поланы* и *Сивероу* и *Древляны* и *Радимачи* *Ватици*. *Хорваты*. *Доулепы* и *Тиверци* (1519 р., ПСРЛ, XVII. Супрасльск. сп., 6; хоронімн. аспект посилюється після ординської навали); 1499, Москва поразиша *Сапѣгу*... *Путивль* же,

Торопецъ и Дорогобужъ и проч. *Съверу* взяша (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 362); 1604, приде изъ Литвы воръ Гришка розстрига, назвався царевичемъ Дмитреемъ Углецкимъ. и приде на *Съверу* (XVI—XVIII ст., ПСРЛ, IV, 1848. Новгородск. и Псковск. лет., 321). Вар.: *Severia* (Хабургаев, 185); рос. *Севера*, укр. *Сівера*; *Сіверія* (Юшков, 152); суч. рос. *Северская Украина* (Яценко, Укр., 104); пор.: *Сверци*(з)на (див. *Сверьскага*, земля).

Фемінізований вар. назви *Съверъ* // *Съверо* (див.), узгоджен. з номенклатурн. терміном «земля». О. С.

СЪВЕРО, земля, населена *сівер(ян)ами* («племя славянское и их земля») (Ук. ПСРЛ, II, 449); бас. Десни, Сейму й Сули; спочатку просторова функція його, як і ін. назв цієї групи (*Съверъ* // *Съвера*; див.), виражена загально слабко; б. д., съли суть Словѣни по Дунаєви... **Ѡ** тѣхъ Словѣнъ разидошасѧ по землѣ. и прозвашасѧ имены своими. гдѣ сѣдше на которомъ мѣстѣ... сѣдоша по Деснѣ. и по Съли (семи) по Суль и нарекоша *Съверъ* (*свера*, *сверро*) (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 5—6), се бо токмо Словѣнскъ языкъ в Руси. Полане. Деревлане. Ноугородьци. Полочане. Дреговичи. *Съверъ* (*сверро*) Бужане... (т. ж., 11), иже баху в мирѣ Полане. и Деревлане. (и) *Съверъ* (*сверро*) и Радимичъ. и Ватичи. и Хрвате. Дулѣбы... и Радимичи и Ватичи и *Съверъ* (*сверро*). одинъ обычаи имаху (т. ж., 12—13); 907, Иде **Ѡ**легъ

на Грекъ... **поа** (же) множество Варѧ. и Словенъ. и Чю. и Словене. и Кривичи. и Мерю. и Деревланы. и Радимичи. и Поланы. и *Съверо*

(*сверъ*). и Вати. и Хорваты. и Дулѣбы. и Тиверци (т. ж., 29); 1024, и постави *Съверъ* (*сверро*) в чело противу Варѧгомъ... Мьстиславъ...

видѣвъ лежачиѣ сѣчены. **Ѡ** свой *Съверъ* (*сверро*), и Варѧгы (т. ж., 148—149); пор.: сѣдоша на Деснѣ. и по Семи и по Суль и наркошасѧ *Съверо* (*сверро*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 5), Радимичи и Ватичи. и *Северо* (т. ж., 10), Кривичи. таже *Съверо* (т. ж., 8), Полане и Древлане. и *Северо* и Радимичи (т. ж., 9).

Нейтралізований вар. із *Съверъ* (див.), як *Пслѧ* < *Пслъ*, *Днѣпрѧ* < *Днѣпръ* // *Днѣпръ* (див.) і под., внаслідок подовження кінцев. редуков. задн. ряду. О. С.

СЪВЕРЪ, земля, населена *сівер(ян)ами* («племя славянское и их земля») (Ук. ПСРЛ, II, 449); бас. Десни, Сейму й Сули (*Съверьскага*, земля; див.); спочатку просторова функція назви виражена порівняно слабко й опосередковано, пор.: б. д. съли суть Словѣни по Дунаєви. гдѣ єсть ныне Оугорьска земля. и Болгарьска... **Ѡ** тѣхъ Словѣнъ разидошасѧ по землѣ. и прозвашасѧ имены своими. гдѣ сѣдше на которомъ мѣстѣ... а друзии сѣдоша по Деснѣ. и по Съли (семи) по Суль (псуль) и нарекоша *Съверъ* (*свера*, *сверро*) (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 5—6), Кривичи... на верхъ Волги. а на верхъ

Двины и на верхъ Днѣпра... таже *Съверъ* (*сверра*) **Ѡ** нихъ (т. ж., 10), се бо токмо Словѣнскъ языкъ в Руси. Полане. Деревлане. Ноугородьци. Полочане. Дреговичи. *Съверъ* (*сверро*) Бужане... послѣ же Вельнѧне (т. ж., 11), баху в мирѣ Полане. и Деревлане. (и) *Съверъ* (*сверро*) и Радимичъ. и Ватичи. и Хрвате. Дулѣбы... гдѣ ныне Вельнѧне... Радимичи и Ватичи. и *Съверъ* (*сверро*). одинъ обычаи имаху (т. ж., 12—13); 907, Иде **Ѡ**легъ на Грекъ... **поа** [же]

множество Варѧ. и Словенъ. и Чю. и Словене. и Кривичи. и Мерю. и Деревланы. и Радимичи.

и Поланы. и *Съверо* (*сверъ*). и Вати. и Хорваты. и Дулѣбы. и Тиверци (т. ж., 29); 1024, постави *Съверъ* (*сверро*) в чело противу Варѧгомъ... и сступисѧ... *Съверъ* съ Варѧгы (т. ж., 148). Виразніше хоронімна функція слова спостерігається після ординської навали; пор.: 1498, *Съверъ-Глинщина*, *Съверъ Сульскага*, *Удай Съверъ* (ДР, II, 900); 1500, замки *Сиверские* и всю *Сивер* (XVI ст., ПСРЛ, XVII, 342); 1552, *Сверъ* (!) (АЮЗР, VII, I, 90) — помилк., зам. *Сиверъ*; 1659, городъ Нѣжинъ... со всѣмъ *Съверомъ* (див. Модз., Ракушка, 26); рос. *Север*, польськ. *Siewierz*, укр. *Сівер*.

Вар. і похідні: *Съвера*, -о (див.); *Съверьскага*, земля (див.); XVII ст., *Съверщина* (1730 р., Величко, IV, 97), *Съверщина* (Акты ЮЗР, VIII, 400); рос. *Северщина* (Хабургаев, 132), укр. *Сверщина*; *Severia* (т. ж., 185); *Ducatus Severiensis* «Сіверське воеводство» (Русов, I, 19); *Чернігово-Сіверщина* та ін.; етноніми: 859, дань

Козари имаху на Поланѣ. и на *Съверѣ* и на Вятичѣхъ (ПСРЛ, I, 1962, 19); 884, Иде [Олегъ] на *Съверанѣ* (*Съверы*) и побѣди *Съверяны* (т. ж., 24); 885, бѣ обладана **Ѡ**легъ. Поланы. и Деревланы. (и) *Съверены* (*сверяны*) (т. ж., 24); 859, на *Съверехъ* (*сверохъ*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 14); 882, на *Съвары* (*сверяны*). и побѣди *Съвери* (*сверяны*) (т. ж., 17); 907, Варѧзи съкуше *Съверъ* (*сверы*) (т. ж., 136); 1024, се лежить *Съверянинъ* (т. ж., 316); 859, на Поланех. и на *Сиваранех* и на Ватичех (1519 р., ПСРЛ, XVII, 3); б. д., и нарекошасѧ *Съверо* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 262), Радимичи и Вятичи и *Съверяне* (т. ж., 264); 859, на Полянѣхъ, и на *Съварянехъ*, и на Вятичахъ (XVI—XVII ст., ПСРЛ, IV, 1848. Новгородск. и Псковск. лет., 173), Радимичи, и Вятичи, и *Съверине* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 42); 858, на Полянѣхъ, на *Съверянихъ*, на Вятичахъ (т. ж., 43); рос. *северяне*, польськ. *Siewierzanie*, укр. *сіверяни*; *сіверіи* (Юшков, 152); XV—XVI ст., *сверюки*, *сверюки* (Астряб, 4), *сверюки* (одн. *сверюкѧ*) (Стороженко, Баторий, 10), *сварюки* (АЮЗР, VI, I, прил., 77), *сверюки*; нар.-етимол. *своряни* (див. нижче) тощо; антропоніми: *Сівер* (графіку модернізовано), представник антів (Федоров, 227); XV ст., *Сиверъ* Тимофеевъ (Туников, 355); XVI ст., *Сев(ъ)рукъ* на Овруччині, у Києві і в Черкасах (т. ж., 252; АЮЗР, VII, I, 87, 115); 1666, Мишка *Сверюченко* (МПК, 42)

в с. Лукім'я суч. Оржицьк. р-ну Пл; 1772, Кондратъ *Сверскій* у Кодаку на Надпоріжжі (Эв. Ист., I, 298); суч. *Саврук* (*Саўрук*) у с. Підгайчики Самбірськ. р-ну Льв тощо; ойконіми: 1579, с. *Сверы* в кол. Київськ. воеводстві (АЮЗР, VII, III, 26); 1781, х. *Сверской* на *Новгород-Сіверщині* (Новгородсв., 8); сс. *Сверюки* Хм (АТПУ — 1947, 838), *Сівроки* См, *Сівірюки* Хрс (т. ж., 841); станиця *Сіверська* в Краснодарськ. краї; м. *Новгородъ Сверскій* (див.), *Севсськ* (?) у Брянськ. обл. РРФСР; 1146, *Сѣвъскъ* на р. *Сѣва* (Барс., 194), сюди ж *Свер-* (необов'язково в другинним значенням «північний вітер») (Роспона, Стр., 67); пор.: словосп. *Сверськіб* города, вживане як *Сверщина* (вона ж *Сверская*, земля; див.: *Сверца*, *Сверзь* тощо), населена *сівер(ян)ами* в бас. Десни, Сейму, Сули й на суміжн. землях; 1183, Володимирь... иде на *Севрськіб* города (ПСРЛ, II, 1962, 628—629); *сверскія*, *сверскія* города (т. ж., 629—630); *Сверськіб* города (т. ж.; 1843, 127); пор.: 1542, приходилъ царевичъ Крымскій Иминъ Гиръй... на *Сверские* мѣста, къ Путньюлю, и къ Стародубу, и къ *Новгороду Сѣверскому*... а они повоевавъ *Сверру*... пошли (ПСРЛ, XX, II, 460); 1535, Король Литовской великого князя города воева *Сверскія*, Черниговъ и инья (ПСРЛ, IV, 1848, 299), на Черниговъ и на инье грады *Сверскіе* (т. ж.); 1606, изъ *Сверскихъ* городовъ (т. ж., 323); 1616, и даща ему 12 городовъ *Сверскихъ* и Себежъ

Поковской пригородъ (т. ж., 332); 1500, князь Московскій зобрав вси замки *Сиверские* и всю *Сивер* у головах замки Бранескъ Стародубъ *Новгородъ Сиверскій* Трубчеськ Черниговъ Путниль и иных по *Сиверы* замковъ всіхъ шестдесят (XVI ст., ПСРЛ, XVII, 342); *Севрские* и всѣ *Севру*... *Новгородокъ Севрскій* (т. ж., 402). *Сверськіб* за допомогою суф. *-ськ-* від етнохороніма *Сверъ* (див.), города — форма мн. від городъ (*<gord-) «місто» (пор. *Сверские* мѣста); гідроніми: рр. *Сверський Донець* п. Дону; бол. *Сверско* на Овруччині (АЮЗР, VII, III, 588—589); оз. *Севрѣк* // *Саврѣк* у с. Ковалівка Шишацьк. р-ну Пл та ін.; назви уходів: 1552, уходамъ... *Сиверскимъ* (АЮЗР, VII, I, 103); мікротопоніми: ур. *Севруги* pobl. Ружина кол. Ковельськ. пов. на Волині (АЮЗР, VI, I, 325); ін. назви: 1498, *Сверные* вотчины (як «сіверські», див. ДР, II, 900); 1731, мельницы *Сиверскихъ* (на р. Орелі) (Опись, 6); 1710, на *Сверянскихъ* странахъ въ Стародубщинѣ (Сб., 74); апеллятиви: 1571, «siewruki to jest strzeczsu» в Київськ. воеводстві (Стороженко, Оч., 197), бо *сверане*, «живяху въ лѣсъ», були звіроловами, умілими мисливцями й стрільцями (т. ж.); 1616, «suwiegry albo gruntu» на р. Ворсклі л. Дніпра (Ник., Вишн., 7).

Як (нар.-етимол.): 1. із тюрк.; пор.: *Саврѣк* // *саврѣк* (у М. В. Гоголя *басаврюк*), рос. *севрѣк* «похмурий, понурий (чоловік)» (Соболевскій, Укр., 398), тур. sawruk // sawrag «дикий, дуже імпульсивний» тощо; 2. лат. походження; пор.: *sēvērus*, мн. *sēvēri* «суворі, жорстокі, непохитні» (Флоринскій, 14); 3. із сл.; пор. д.-р. *сверзь*

«сторона світу, протилежна півдню», «північ», «північні країни», «північний вітер» тощо (Срезневскій, III, 885—886), — мовляв, «країна й народ північні і ш е Києва, по Десні» (Ефименко, 22); 4. того ж кореня, що й *сівий*; пор. діал. *сиволяни* (?), — мовляв, «ті, що носили *сіві* свитки» (Чубинскій, 462—463); 5. від сїати-орати (?); пор. *своляне* (Виноградській, 117), д.-р. *свѣць* «сіяч» (Срезневскій, III, 886); 6. кельт. перенесення з бас. Дунаю (Кобычев, 100) та ін. Того ж походження, що й назва р. *Сѣва* (а) // *Сава* (<*sēu-: sāu-); пор.: осет. saw «чорний», д.-інд. śvāva «теміо-брунатний», іран. suāva (Абаев, III, 43); сюди ж: вар. *Чернівка*, -евка, *Черныш* (ГТ, 226), а також: м. *Чернігів*, найголовн. *сіверянський* центр; місц. Геродотові Мелáγγυλλαινοи «чорні одяги» (Трубачев О. Н.—ВЯ, 1974, 6, 51); зх. *Сіверське* кн-во в бас. Вісли з центром у м. Siewerz, відомим з XII ст. (Rytmut, 21) і пд. *сівери* (Σέβερες, sēvēres) бас. Дунаю (Стрижак, Сіверяни, 64—76). О. С.

СЪВЕРЬСКАЯ, земля, населена *сівер(ян)ами*; бас. рр. Десни, Сейму, Сули й суміжні тер.; як: 1. кол. *Чернігівської*, Полтавськ., Курськ., Могильовськ., Калужьк., Орловськ., Тульськ., Московськ. й Смоленськ. губ. (БЕ, XXXII, 310); 2. мало не вся *Чернігівська* та прилеглі ч. кол. Мінськ., Могильовськ., Смоленськ., Орловськ., Курськ., Харківськ. і Полтавськ. губ. (Андріашев, Сівер., 199); 1026, Ярославъ... поиде х Києву и сотвори миръ з братомъ своимъ Мстиславомъ у Городца. И раздѣлиста си землю по Днѣпръ: единый Киевскую землю, а другий *Сверскую* землю (XVI ст., ПСРЛ, XX, I, Львовск. лет., 90); 1500, książ Moskowskī rosylaiet wojewodu swojego Jakowa Zacharyncza, z mnohimi ludmi do Branska, u do Sewerskoie zemli (XVI—XVII ст., ПСРЛ, XVII. Зп.-р. лет., 558).

Похідні: 1658, въ *Сверцинь* (Величко, III, 97); пор. ще: *Сверцизна* (Акты ЮЗР, VIII, 400); суч. *Сіверщина*.

Релятив на *-ськ-* від *Сверъ* (див.). О. С.

СЪМИЧЬ, ур., у Волинськ. землі; як біля м. Полонного, суч. райцентру Хм (Барс., 184); 1169, и ѣхаша за *Кыѣвъ* воѣвать. и приѣхаша к Полному... и к *Съмичю* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 358), за Киевъ воевати, к Полоному... к *Смичю* (ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 48); 1172, къ Полоному къ стѣи Биѣ. къ граду Десаиньному и къ *Съмичю* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 556); 1168, к(ъ) *Семичю* (1-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 80; XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 125; 1170, XVI—XVII ст., ПСРЛ, XXVIII. Летоп. своды 1497, 1518 гг., 37, 193).

Як від: 1. д.-р. *Сѣме(о)нъ* гр. < Σεμέων; пор. ще: прасл. *sēm-; укр. *сім'я*, рос. *сем(в)я* і р. *Семь* (Роспона, Стр., 75) (д.-р. *Сѣмь*); 2. *семца* «молодий член сім'ї, слуга», пор. д.-р. *сѣмьца*, від *семьа* (Фасмер, III, 599). Імовіріше, посесив на *-j(ь) від антропоніма *Семикъ* («сьомий»). Сумнівно від *семикъ* «четвер на сьомому тижні після пасхи... день поминання мертвих» (Фасмер, III, 599). Пор. ще особові ім.:

Семека, Семькъ, Семикъ (Морошкин, 176). А. К.

СЬМЪЦЬ, м. («городъ»), в бас. верхн. Теререва й Случі; Волинськ. земля; суч. Полонськ. р-н Хмільбарськ. р-н ЖТ; 1258, посла... Шварна на Городокъ. и на Сьмоць. и на вси городы. и в за Городокъ. и Сьмоць. и всь городы (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 838); 1262, на город Сьмоць и на вси мьста и замки над Тереревою (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII, 208).

Як від (?) сьмьца «молодий член сім'ї, слуга» (див. Сьмичь); сьмьца із «семья» (Фасмер, III, 599); пор. ще особове ім'я *Семота* (Морошкин, 177). А. К.

СЬТОМЛА, р., пр. Почайни п. Дніпра; в давн. Києві, на Оболоні (Новицький, II, 790); як пізн.: 1. р. Юрковиця п. Почайни п. Дніпра (Закр., Плани, II); 2. один із ставків на Либеді, найімовірніше, той, що в XIX ст. звався Кадетським (побл. суч. Повітрофлотськ. мосту; Лебеднцев — Чт. ОНД, 1879, I, 26); 1036, (ови бежаше) тонаху въ Сьтомли (1377 р., ПСРЛ,

I, 1962. Лавр. лет., 151); 1064, бы дѣтищъ вверженъ в Бѣстоль (т. ж., 164); 1034, и побѣгоша Печенѣзи... и овии бѣгающе топаху въ Сьтомли. инѣи же во инѣхъ рѣкахъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 139); 1065, въ Сьтомле (т. ж., 153); 1150, оу Сьтомля на болоньи (т. ж., 403); 1064, в Києвъ рыболове выняша из Сьтомль дѣтищъ (к. XVI ст., ПСРЛ, XXXVII. Сокр. летоп. св. 1493 г., 231; т. ж. Сокр. летоп. св. 1495 г., 317); 1085, из Сьтомля (ПСРЛ, XXVIII. Летоп. св. 1497 г., 22); 1064, въ Сьтомли (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 330); 1065, въ Сьтомль (т. ж., 334; НЛ, I, 184); 1036, И побегоша печенези... истопоша Сетомли (XVII ст., ПСРЛ, XXXIV, Пискарь. л-ц, 63); 1065, въ Сетомль (т. ж., 66), в Сьтомль (НЛСХС, 95), в Сетомль (XVI ст., ПСРЛ, XXI. Зп.-р. лет., 188), рыболовъ выяша изъ Сетомля в Києвъ дѣтище (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXXIII. Ермолинск. лет., 22); 1067, в Сетомль (ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., 36); 1065, из Сьтомля (ПСРЛ, XXVIII. Летоп. св. 1518 г., 176); 1036, в Сьтомля (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типограф. лет., 52); 1065, в Сьтомль (т. ж., 58); 1036, в Сетомли (ПСРЛ, XXV, Моск. лет., св., 376); 1065, в Сьтомль (т. ж., 380); 1033, въ Сетомли (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 80); 1065, изъ Сьтомля (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 92); 1036, в Сетомле (ПСРЛ, IV, 1915, I, I. Новгородск. 4-я лет., 114); 1065, в Сетомъ (т. ж., 121). Пор. 1434, ур. Сьтомля (на Сьтомль) побл. Новгорода Великого (ААЭ, I, 18).

Як від д.-р. *сѣтъ* «сіть» («місцевість, де рибалки розвішували сушити сіть»; Сементовський, Киев, 225). Імовірніше, від прасл. *sēt- «пласти, зв'язувати»; основа гідроніма не має засвідчен. відповідника серед сл. апелятивів, проте, пор. словотвірні аналоги укр. діал. *сухомл'а* «худа, суха людина», *старомл'а* «дрантя», *сыромл'а* «мокре місце» (Никончук, Листвин, 91) тощо. Докладніше див.: Железняк, Мов-во, 1983, 3, 25—30.

СЬЧЬНИЦА, р., в Галицьк. землі; можливо, суч. *Січня* л. Вишні п. Сяну п. Вісли, в нп.: Ганьковичі, Нагірне та ін. Мостиськ. р-ну Льв; Sieczna, Czarna potok (SG, I, 768; X, 496; XIV, 168; СГУ, 505); 1245, Ростиславъ же оумолявъ Оугорь... да выидеть. на Перемышль... и собра ѿ в Перемышль. Даниль же и Василько слышавше. посласта Лва млада соуца. и яко ни во бои емоу внити... бившимса имъ на рѣцѣ Сьчници. одолъ Ростиславъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, Ипат. лет., 797). Пор.: Siczca пр. Ськонци п. Сичні (SG, X, 496); *Сеча* п. Стоходу п. Прип'яті (ОАИМ).

Іменник на -иц(А) від *сьчнана*, прикметника від *сбча* «росність в лесу, где вырублен лес» (Срезневский, III, 903). Л. М.

СЮБРЛИИ, р., в Половецьк. полі; між рр. Сальницею й Каляй (Ук. ПСРЛ, II, 449); тепер не простежується; як у бас. р. Міуса; суч. Томацьк. р-н Зп (Отін, 36); 1185, Игорь... перебрѣде Донѣць и тако приида. ко Ссколоу... Ђтоуда поидоша к Салницѣ (Салници)... и... заоутра же... во обѣдне верема. оусрѣтоша полки Половѣцькиѣ... стоахууть. на оной сторонѣ рѣкы. Сюурлиа... и яко быща к рѣцѣ ко Сюурлиа. и выхаша си Половѣцькихъ полковъ. стрѣлци... и тако поскочиша. Роусъ же бахоууть не переѣхалъ еще рѣкъ Сюрлиа (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, Ипат. лет., 638—640); мѣсто ж елю [розрядка наша.— О. С.] на рѣцѣ Каналы (т. ж., 643), Сюрлія, Сюрлія (т. ж., 1846, 130), Сюрлій (Ук. ПСРЛ, II, 449). Вар.: *Суугли* (Кудряшов, 51, 57).

Похідні: *сюрлийская* (трагедія) (Рыбаков, Русск., 402).

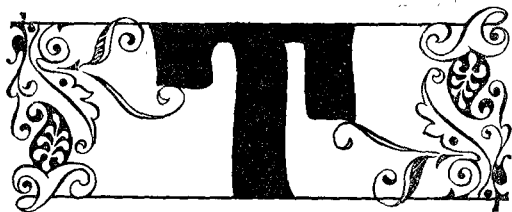
Як: 1. із *Сѣрьли від тюрк. *су* «вода, річка» + *Ерель* (див.), суч. *Оріль* л. Дніпра (КС, 1886, XIV, 663); 2. місце злиття (ріг, кут, «вугол») *Орелі* (кол. *Ерель*) з пр. *Орількою*, тобто преф. *Сѣ* + **Ерли* (форма мн.); пор. *Ерель* его же Русь зоветь *Ђголъ* (Кудряшов, 96) і вар. *Суугли* (т. ж., 51, 57), де *сѣ*- означає «з'єднання, зближення» (Срезневский, III, 592), як у словах: *сѣдеревъ* «суміжно», *сѣмжеице* «межа», *сѣтокъ* «злиття» тощо (т. ж., 596, 618, 630); 3. *Сѣ* + *Орля* пр. Вовчої бас. Самари (Кудряшов, 53—54); 4. *Сѣ* + *Угольні* — дві пр. Довжика бас. Сіверськ. Дінця (т. ж., 56—58); 5. від тюрк. **Сѣарлы* (**сѣарлы* «повінь», «місце розгалуження річок» і под.) (т. ж., 64—69); 6. «Комарина річка» (?) (див. Отін, 35); 7. із тюрк. **Саурли* (!), того ж походження, що й назва *Са(в)урмогили*; пор. тюрк. *сау(ш)р* «згладжений горб округлої форми» (Отін, 36). О. С.

САНЬ, р., п. Вісли; укр.-польськ. порубіжжя, укр. *Сян*, рос. *Сан*, польськ. *San* (Stieber, 172—174; Стрижак, Сян, 75—78); 1097, и побѣгоша Оугри. и мнози истопоша в Вагру. а друзи в Сяну (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 271), и побѣгоша Оугре. и мнози истопоша оу Вагру. друзи же въ Сяну (в сяноу). и бѣжаше возлѣ Санъ (сяна) оу гору (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 246); 1099, И побѣдиша Угры... а инѣи истопоша во Вагру, а друзи... въ Сяну (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 16); 1152, Изаславъ же приде на Санъ (сян).

рѣку... подѣ Перемышль. и такоже прибреде рѣку Санъ (сян) и ту пригна ему посоль (ПСРЛ, II, 1962, 447), к рѣци к Санови (т. ж., 447), и придоша к рѣцѣ к Санови (к сянову) (т. ж., 448), надѣ рѣкою надѣ Саномъ (сяном) (т. ж., 449); 1245, по Санову (посяноу) (т. ж., 796); 1245, до рѣки Вислы. и Санову (т. ж., 802); 1283, переидоша. Санъ (сян) рѣкою... тоу же на Санову (сяноу) Володимерь воротиса... назадѣ (т. ж. 893); 1287, и доидоша рѣки. нарѣцаемаго Сана [сяна; переправлено: вѣ Сана.— Л. М.] (т. ж., 897); 1152, Изяславъ же прииде на Санъ рѣку... и перебрѣдѣ рѣку Санъ... къ рѣцѣ Санови (ПСРЛ, VII, 56); 1152, къ Санови (т. ж., 57); 1279, преидоша Сянъ и Вислу (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 346); 1350, пришедши до Сану реки на Подгорье всѣ крайны полские, межѣ Саном и Вислою лежаче, вишир и вдоль звоєвали (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII, Прил.: О плондрованю руского панства от литвы и поражицѣ их, 213); 1387, на всѣ крайны полские, межѣ Саном и Вислою рѣками (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 62); 1656, надѣ рѣкою Саномъ (Величко, I, 242); 1657, рѣки сану (т. ж., 274), Сянъ (Грабянка, 62, 68).

Похідні: Сянокъ (Санокъ), м. на р. Сян у Галицьк. землі, тепер у складі ПНР; 1150, король же прошедь Гору. и зѣа Санокъ (сянок) городъ (ПСРЛ, II, 1962, 406); 1202, во Сановѣ (сяновѣ; т. ж., 717); 1231, до Санока (т. ж., 764), 1340, пойдѣ на Русь и взятъ... Володымеръ, Премышь, Галичъ, Ловичъ, Санокъ, Луковъ, Любачовъ, Трѣмбовлю и проч. (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843, 349); Сянѣчок л. Сяну (Кордуба, 175); сяноцькыи, прикметник від Сянок (ССУМ, II, 412).

Як: 1. із *Sān- з дуже відкрит. е чи (палатальн.) 'а або еа (Rozwadowski, 190), звідки Санъ і Санъ; 2. Санъ > Санъ, точніше Сан < Сан- з заміною с' > с (Stieber, 172—174); 3. з герм. sen(a) (Rozwadowski, Kijka, 54); 4. того ж походження, що й фрак. гідронім San-danos (Lehr-Spl., 171); 5. з іллір. *sān- // *sēn- (Трубачев, 202—203); 6. з і.-е. *snā // *sēn(a) // *sōn(a), пор.: рр. Sanica, Sanna, Sop(i)a бас. Вісли; Sana водозбору Драви (Боснія); Sann у системі Сави (пд. Штірія); San у Курляндії; Sena, вл. в Адриатичне море (Умбрія) та ін. (Rozwadowski, Kijka, 54; Stieber, 172—174; Трубачев, 202; Стрижак, Сян, 75—78; Rieger, 146). Л. М.



ТАВРИАНИ, країна («страна»); пізн. Таврида, суч. Крим; б. д., полунощныя страны и западныя... Воспорни. Мешта Деревн. Гарь-

мати (сармати) Тавриани (таврилни)... Словъне (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 3), Тавриани (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 3), Тавриани (-ія) (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 261). У Г. Амартола Ταυριανίς (ПСРЛ, I, 1962, 3), Тавриани (XVI ст., ПСРЛ, XXVII. Никаноровск. лет., 172, 308; 1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXXIII. Холмогорск. лет., II; 1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., I), Таврияни (1-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 337); 988, Приємъ же Володымеръ... градъ Греческій Корсунъ (нынѣ же тамо Кримъ), и весь той островъ, глаголемый Таврику (XVII ст., ПСРЛ, II, 1847. Густ. лет., 255); 1482, Махомет, царь турецкій, Кафу, або Феодосию, мѣсто... над морем Понтским в Таврицѣ [вар. Таврице — О. С.] лежачое, опановал (40-ві роки XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтская, 91).

Споріднені: д.-гр. Таурихѣ «Таврика», суч. Крим; таурихѣс «таврійський»; Тауро-лоа і Таурололоос «поважана в Тавриці» або «та, що полое на биків» (епітег Артеміди) та ін. (Дворецкій, II, 1605), лат. Taurica (tegra); Таврика (Ук. ПСРЛ, II, 164, 450); равньосередньовічне Таврія (рос. Таврия); Таврида (БЕ, 63, 452), звідси гот. Дорос, Дори, Тавроскіфія тощо. Вар. лексичні: д.-гр. Херсѣнѣос (див. Корсѣн), Херсѣнѣос (Білецький, 38); тур. Кирым, крим-тат. Хирым, італ. Сгітеа (т. ж.); ст.-рос. Кримъ і Крымъ (Ук. ПСРЛ, II, 164, 450), суч. рос. Крым, укр. Крим; пор. ще Перекопська орда «Крим» (Ук. ПСРЛ, II, 461).

Похідні: м. Херсонѣс-Таврійський; Таврійська (з рос. Таврическа) губ.; вул. Таврическа в м. Кам'янці-Дніпровській Зп, тавроскіфі, скіфотаври тощо.

Семаантичним способом від етноніма (катойконіма?) Тавриани з д.-гр. Ταυριανίς «мешканці Таврії». Пор.: Сармати (див.), Печенѣги (див.), Половци (див.) тощо. В основі д.-гр. Тауроі, таври «найдавніше з відомих племен у Тавриці»; огречений етнонім, тубільн. вар. якого точно не відомий (Лесков, 99); пор.; д.-гр. таѣрос, лат. taurus, лит. tauras, д.-прус. tauris «тур» і топоніми з тією ж основою, що відбивають особливості бугруватої місцевості або круті береги водойм, напр., ур. Турьи, Туровье, Турская (гірка), Турья (гора) у Новгородськ. землі, а також на тер. від Дніпра й до Одри (Подольская, 66). Корінь *-tauros- походить із Передн. Азії (Rudnicki, 67), де є гори Тавр і Антитавр (пор. також Ліван і Антилван) (Ильинский А. Конспект географии всеобщей русской... — Воронеж, 1896, 12); від семіт. түр «гора» (БЕ, 63, 467—468). Таври «горяни»? Як «Бики» чи «Ті, що обожують Бика» (Абаев В. И.— ВЯ, 1981, 2, 76) (?). О. С.

ТАТИНЬЦЬ, м., на п. б. Дніпра припл. між рр. Россю й Сулою (Рыбаков, карта); тепер простежується; як брід на Дніпрі (Максимович, II, 351) шлях тощо: 1187, Сдоумавъ... Стославъ. со... Рюрикомъ. поити на Половцѣ... повѣдахоуть бо имъ Половци. близъ на Татин-

ци... на Дніпрѣйскомъ бродѣ... Володимерь же Гльбови. приѣха к нимъ. ис Переяславльа (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, Ипат. лет., 652), Тятинци (т. ж.), Татинець (Ук. ПСРЛ, II, 645).

Іменник на -ць(ь) від д.-р. *татиньци* «належний злодієві» (Срезневский, III, 926); пор.: рубль *татин*, *татиньци* «судове мито» (Кочин, 307). В основі д.-р. *татъ* «злодій, грабіжник», звідки *татъба* «злодійство, грабіжництво»; *татъбиньци* «той, що стосується злодійства, грабіжництва» і т. ін. (т. ж., 926—928); як *Татинець*, або *Татинський* брід (?), у бас. Ворскли, пор. *Гатинець* (?), передм. м. Кобиляк (офіц. Кобеляки), що непереколно. Семантично пор. Злодійський шлях (Злодійський путь) (Лясск., Русск., 51), проходив через Переяслав, уздовж л. б. Дніпра, перетинаючи нижні течії Сули, Псла, Ворскли й Орелі (Кудряшов, 136). О. С.

ТЕРЕБОВЛЬ, м. («городъ»), в Галицьк. землі; суч. м. *Теребовля*, райцентр Тр; 1097, розданлъ Всеволодъ города. Двду Володимерь. Ростиславичема Перемышль. Володареви *Теребовль* Василкови (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 257), и съде Василко *Теребовли* (*теребовли*) (т. ж., 267); 1144, иде к *Теребовлю*. и вынде противу имъ Володимерь... к *Теребовлю* (т. ж., 311); 1153, к *Теребовлю* (т. ж., 340); 1097, *Теребовль* (*теребовль*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 231); 1153, к *Теребовлю* (*теребовлю*) (т. ж., 466); 1206, *Теребовль* (т. ж., 723); 1211, около *Теребовля* (т. ж., 730); 1226, поиде король ко *Теребовлю*. и вѣа *Теребовль* (т. ж., 749); 1098, въ *Теребовли* (XVI ст., ПСРЛ, VII, Воскр. лет., 15); 1097, *Теребовль* (*теребовль*) (XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. или Никоновск. лет., 129); 1153, у *Тереболя* (т. ж., 197); 1097, в *Теребляв* (*теребляв*) (ПСРЛ, XXX. Владимирск. лет.-ц, 54); 1332, *Теребовль* (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 44); 1340, поиде на Русь и взятъ... Володымеръ, Премышло... *Трембовлю* и проч. (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 349), 1515, ку *Теребовлю* (т. ж., 367); 1496, под *Теребовлим* (XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 290), XVI ст., *Trebowla* (SG, XII, 460); 1680, *Теребовля* (Самовидец, 151); 1682, под городъ Чертковъ и *Трембове* (т. ж., 286); 1758—1765, in oppido *Trembowla* (АЮЗР, I, IV, 546); польськ. *Trembowla*, *Trębowla* (SG, XII, 460), укр. (фолькл.) Ой гої, гої-саса! Горъвочка зъ Бучача, А кийшоцьк зъ *Треболя*: «Дай намъ, Боже, здоровля!» (Гол., Нар., III, II, 481).

Похідні: *теребовельський*, прикм.: 1386, *теребовельський* луніньк, 1411, старосту *теребовельско(г)* (ССУМ, II, 428); 1440, Швидригайло... Львовские и *Трембовекие* волости побурил (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII, Хр. Лит. и Жмойтск., 82); пор. нп *Теребени*, *Теребино*, *Требово* кол. Тверськ. губ.; *Теребень* кол. Калузьк. губ.; *Теребинь*, *Теребуха* кол. Смоленськ. губ. (Смолицкая, Некр., 87—88), *Теребля* Тячівськ. р-ну Зк; кол. *Теребіж* Монастирськ. р-ну Тр; *Теребежі*

Бродівськ. і Буськ. р-ну Льв; *Теребище* Корюківськ. р-ну Чрг; *Теребовиці* Ратнівськ. р-ну Вл; *Trzebowski* кол. Жешувськ. пов. (SG, XII, 562); *Trzeboszowice* кол. Бжезіньск. пов. (т. ж.); *Trebovle*, *Trebivlice* в Чехії (Никонов, КТС, 415).

Як від: I. д.-р. *теребити*, *теребло* «розчищати» (Срезневский, III, 950); пор. в пн.-рос. говорах *тереб* «розчищена від чагарника під ниву земля», *тереба* «сіножать, луки», «болотяне, оточене лісом місце» (Фасмер, IV, 45); 2. менш імовірно від **terebovatı* «принесити жертву»; пор. д.-р. *tereba* «жертва» (Skulina, St. SS, 152). Л. М.

ТЕРЕМЬНИЙ, двір («дворъ») у давн. Києві, поза «містом Володимира», найімовірніше, на пн.-сх. виступі Старокіївськ. гори (Толочко, 122), суч. садиби по Андріївськ. узвозу № 36—38 (Толочко, ДК, 26); 945, за стою Бцею надъ горою дворъ *теремны* бѣ бо ту *теремъ* камень (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 55), Ольга же повелѣ ископати яму велику и глубокоу. на дворѣ *теремьствь*. внѣ града (т. ж., 56),

дворъ *теремныи*. и другиѣ идеже є дворъ демесниковъ. за стою Бцею надъ горою. бѣ бо

ту *теремъ* камень... Ольга же повелѣ ископати яму... на дворѣ *теремьсколѣ*. внѣ города (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 44), за святою Богородицею надъ горою дворъ *теремный*. бѣ бо ту *теремъ* камень (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 283); 980, и постави

кумиры на холъму. внѣ двора *теремна* (ПСРЛ, I, 1962, 67); Володимерь... вышедъ въ дворъ *теремныи* отень (ПСРЛ, I, 1962, 78).

Прикметник на -въ від д.-р. *теремъ*. I. Ж. **ТЕРЕМЬЦЬ**, пос., пн. давн. Києва; суч. с. *Теремці* Чорнобильськ. р-ну Кв; 1150, Воло-

димерко же ста оу Кыѣва оу *термца* (~ 1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 327), у Києва у *теремьца* (к., XVI ст., ПСРЛ, VII, Воскр. лет., 48).

Демінутив на -ць від д.-р. *теремъ* «терем, палац»; пор.: укр. *терем* «т. с.»; серб.-ц.-сл. *трѣмъ*, болг. *трѣм*. «ганок, світлиця» й под. (Фасмер, IV, 47). А. К.

ТЕСМЕНЬ, р., п. Дніпра; в Київськ. землі, суч. *Тясмин* Крв й Чрк; 1190, Стославъ. сватомъ своимъ с Рюрикомъ... сдоуамваша и идоста на ловы. по Днепру в лодьахъ на оустья *Тесмени* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 668); 1498, *Тясмень* (Акты ЗР, I, 178; 1552, АЮЗР, VII, I, 81; Филиппченко, 7; Прив., 166); 1536, *Тесмень* (КБЧ, 109; АЮЗР, VIII, V, 11); 1546, *Tiasmeń*, (АЮЗР, VII, II, 372); 1565, *Tiasmen* (Лясск., ИКА, 7); 1589, *Tasmin* (АЮЗР, V, I, 83); 1674, *Тясминъ* (Самовидец, 122; 1759, АЮЗР, I, II, 1; 1767, т. ж., III, 159; Фунд., 44); Похилевич, 643; 1888, МХГ, III, 1; Машг., Дн., 63; 1916, Дог., Д., 69); 1684, *Tysmīna* (АЮЗР, III, II, 94), 1686, *Тясмина* (Величко, II, 569;

Полунин, 446; 1778, Нач., 8; Зуев, 226, 232); Tasmín (МИРК, № 1, 9, 43; Ляск., ИКА, 23; 1765, АЮЗР, VII, III, 7); Tasména, Tasmien, Tazsmín, Teszmin, Czuszmien (МИРК, № 10, 11, 15, 36, 39, 42); *Тасма* (Русс., РТ, 128); 1751, *Тасьминъ* (АЮЗР, III, III, 607); 1763, *Tasmina* (АЮЗР, VI, I, 115; 1785, т. ж., II, 281); 1787, *Tasmin Gotuj* в с. Медведівка Чигиринськ. р-ну Чрк (АЮЗР, VI, II, 339; 1792, верхів'я, на межі Дикого поля; АЮЗР, V, I, 553); 1792, *Tasmin Blizpu* в Черкаськ. пов. (т. ж.), *Тисма*, *Тисмень* (Татищев, III, 303; IV, 313), 1778, *Тасмина* (Нач., 8), *Тасьма* (Ист., Мат., I, 27; СШ, II, 354; Русс., РТ, 148), 1791, *Тасмень*, *Тасьмьнь*, *Тасмень* (Прив., 164), *Тисмень* (ИИЗК, 40), *Тасьминъ* (Договори, 10), *Тясмянь* (КГВ, XXII, 1857, 146), *Тясминка* (СНМ Хрс., 43), *Тясмин* (СШ, II, 354; ОАІМ), 1907, *Тясмень* (ВЛД), *Тясмин* (КРУ, 110); *Тясмин* (ОАІМ). Пор. р. *Тесь* л. Костерівки п. Прип'яті п. Дніпра (Машт., Дн., 154).

Як: 1. старий тюркізм, споріднен. із гідронімом *Ташлік* (Трубачев, 211); 2. похідн. від і.-е. *tek'- // tok'- (Костерівки, 29). Точнішим є зв'язок з і.-е. *tek'- > сл. *teks- > tes- (Machek, 527) з характерн. для сл. мов варіантністю суф. -ten'- // -ta- (Откупщиков, Из истории, 267) і спорідненістю з д.-р. *тесати*, *тесъ* «зарубка на деревах для зазначення межі», укр. діал. *тасма* «межа між посівами на полі» (Лисенко, 64) тощо. Від зниклого апелатива **тесмьнь* «порубіжжя, межа»; пор.: д.-р. *ѡземьнь*, укр. *ўземьнь*, рос. *сухмень*, а семантично — рр. *Рубіжжа*, *Порубанець*, *Межівник* тощо. На систему численн. вар. впливало іншомовне середовище, зокрема тюрк. Докладніше див.: Железняк, Гідр. півн. поруб., 90—92. I. Ж.

ТЕТЕРЕВЪ, р., суч. *Тетерів* п. Дніпра; Жт і Кв; 1150, а що ти будеш на *Тетереви*. а ту к тобъ дружина твоя. вси приѣдутъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 412), а сами пойдоща черес ночь к Мичьску. и ту оусрѣтоша и дружина многое множество. иже съдахуть по *Тетереви*... князь Изяславъ же ѿтолъ перешедъ за *Тетеревъ* (т. ж., 413); 1257, в за Городокъ. и Съмоць. и всѣ города. съдашина. за Татари Городеськ. и по *Тетереви* до Жедьчевьева (т. ж., 838), *Тетеревъ* (1159, Оп. КПЛ, 170; реки *Тетерева*, 1629, АЮЗР, I, VI, 604; 1651, АЮЗР, III, IV, 549; 1697, Величко, I, 173, Машт. Дн., 42); 1458, *Тетеревъ* (ССУМ, II, 429), XV ст. *Ciecierzew* (Długosz, I, 131); 1570, *Szecierew* (АЮЗР, VII, III, 17); 1584, *Тетеревъ* (на[д] рекою *Тетеревою*; АКЖМУ, 138; Похил., УКР, 171); 1598, *Teterow* (Zt. dz., XXI, 22; 1765, АЮЗР, VII, III, 166); XVI ст., *Тетеровъ* (ж. р.; Похилевич, 138); 1593, *Teterka* (АЮЗР, VI, I, 226), *Teterów* (Rulik, ОРК, 50); *Teterev* (КРУ, 88; 1962, МЕ).

Похідні: сс. *Тетерівка*, Житомирськ. р-ну й обл.; *Тетерівське* Іванківськ. р-ну Кв; рр. *Тетерівка* п. *Тетерева* п. Дніпра (сс. Жеребки, Іванопіль, Волосівка Чуднівськ. р-ну Жт); *Тетерівський Старик* пр. *Тетерева* п. Дніпра (побл. с. Сухолуччя Вишгородськ. р-ну Кв).

Як: 1. від назви птаха (пор.: прасл. *tetervъ, польськ. *cietrzew* «tetrao tetrix»; Lehr-Splawinski — RS, 1960, XXI, I, 16); 2. це відхиляється на тій основі, що в сл. мовах топоніми, похідні від назв птахів, тварин, рослини завжди мали суфіговану структуру. Вважається, що *Тетеревъ* тієї ж структури, що й *Танев*, *Нарев*, *Пельтев* (Никонов, КТС, 416). I. Ж.

ТИСМАНИЦА, м., в Галицьк. землі; суч. смт *Тисмениця* Івано-Франківськ. р-ну й обл., де, над р. Стримбою, д.-р. г-ще (Ратич, Древи., 58); 1144, на тоу же зиму вьшедшо Володимироу в *Тисманицю* (*тисмяницю*) на лова. в то же верема послашася Галичане по Івана. по Ростиславича вь Звенигородъ и вьведоша к собѣ в Галич (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 316); 1531, Петрило, воевода волоский, вторгнул з великим войском до Полщи... Снятин, Коломыю, *Тисменицу*, Отенъю и иншиє мстечка и волости аж до Галича звоевал (XVIII ст., ПСРЛ, XXXII. Хр. Лит. и Жмойтск., 107); 1686, за *Тясменицею* (Величко, II, 597); 1758—1765, *Dominicanorum Tuymieniensium*, in oppido Tuymienica (АЮЗР, I, IV, 556—557).

Похідні: можливо, 1404, *Тисьменичаны* (ССУМ, II, 431), суч. с. *Тисменичани* Надвірнянськ. р-ну І.-Ф.; пор. р. *Тисьмениця* п. *Бістриці-Тисьменицької* п. Дністра, відома з XV ст. (СГУ, 565).

Як: 1. від і.-е. *teus- «тихий» (Rozwadowski, 300; Трубачев, 266—267; Роспонд, Стр., 74) за допомогою формантів -ten- та -ica; 2. нібито споріднена з гідронімом *Тесмень* (див.) бас. Дніпра (Соболевский О. И., рец. на: Маштаков П. Л. «Список рек бассейнов Днестра и Буга (Южного)» — ИОРЯС, XXIV, кн. I, 1919, 306), утвореним за допомогою суф. -ten- від д.-р. *тесати*, *тесъ* «зарубка на деревах для позначення межі» із загальною вихідною семантикою «порубіжжя, межа» (Железняк, Гідр. півн. поруб., 91), що сумнівно; 3. тюркізм: від таъ «камінь» (Трубачев, 211, 267). Л. М.

ТИХОМЛЬ, м., у Волинськ. землі; як с. *Тихомель* Острозьк. пов. Волинськ. губ. (Ук. ПСРЛ, II, 474), суч. с. *Тихомль* Білогірськ. р-ну Хм; 1152, Изяславъ... посла посадники своа вь города... Володимиръ вь Бужескъ. вь Шюмескъ вь *Тихомль*. оу Выгошевъ. оу Гноиницо (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 454) 1153, к *Тихомлю* (т. ж., 465); 1211, *Тихомль* и Перемиль (т. ж., 730); 1227, ѿтсудоу же понде король... к *Тихомлю* и в за *Тихомль* (т. ж., 749).

Посесив на *-{ъ} від ім. **Тихомъ* з l-epentheticum, характерн. для сх.-сл. топонімів. Пор. імена *Радом*, *Луком* і под. (Роспонд, Стр., 65; Агутаа, 48), *Tich* (Svoboda, 129), *Тихомир* (Веселовский, 318), р. *Тихомель* у с. Юрійове (офіц. Юр'єве) Путивльськ. р-ну См (СГУ, 565) та ін. А. К.

ТОВАРОВЪ, м., в Київськ. землі, побл. р. Рось (Неволин, 86-87); суч. с. *Межирич* Канівськ. р-ну Чрк (Баранович, 223); 1190, Половци же слышавше. ажь Стославъ ехалъ в Киевъ.

и перебравшесѧ с Коунтоувдѣмъ и ѣхаша к Товаромоу, и бы вѣсть Глѣбови. Глѣбъ же заеха и оу Товарова (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 672—673); 1494, имене Товарова (РИБ, XXVII, 527); 1552, Товарова (АЮЗР, VII, I, 100).

Вихідна форма поновлювалася як *Товарыи* (Неволин, 86—87), *Товарев* (Татищев, IV, 314), *Товаровъ* (Барс., 198). Від д.-р. *товаръ* «стан, військовий табір, обоз армії»; сюди ж *товарище* «місце стоянки табору, обозу»; *товарное* «товар, майно» (Кочин, 362), *товари* «табір, стан» (Біледський-Носенко, 354); ст.-рос. *тáворы, тóвары* «шатра, палатки, табір, стан» (Даль, IV, 709). Див. ще: Нерознак, НДГ, 171. I. Ж.

ТРѢБЕЖЪ, р., л. Дніпра, в кол. Переяславськ. землі; суч. *Трубїж*; 988, И нача ставити городы [Володимеръ] по Деснѣ. и по Востри. и по *Трубешеви* (*трубежеви*). и по Суль. и по Стугнѣ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 121); 992, Печенъзи придоша... ѿ Сулы. Володимеръ... сrete и на *Трубеши* (*трубежи*)... кде нынѣ Переяславль (т. ж., 122); 1096, Половци стояху на оной сторонѣ *Трубежа* (*струбеша*)... Стополкъ... и Володимеръ. вбредоста в *Трубеж* (*трубеш*) (т. ж., 231), *Трубша* (*троубиша*)... и *Трубшь* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 221—222); 1149, по *Троубежю* [прим. видавців: «Букву ж написано... по вишкребленому». — О. С.]... ѿб оную сторону *Троубеша* [«Букву ш переправлено на ж». — О. С.] за звѣрницемъ... верхъ города по *Троубешю*... за *Трубеш* (*троубеш*) [«Букву ш перероблено в ж»]... за *Трубеш* (*троубеш*); т. ж., 379—381); 988, по *Трубешевѣ* (XV — поч. XVI ст., ПСРЛ, XVI. Лет. Авраамки, 259), по *Требежю* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XVII. Зп.-р. лет., 14), по *Трубжю* (т. ж., 117); б. д., по *Трубжю*; 1096, к... *Трубжю* (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 15—16), по *Трубжи* (1-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. лет. св. к. XV в., 16); 993, на *Трубжи* (т. ж., 366), б. д., по *Трубешеви* (*трубежевѣ*) (серед. XVI ст., ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 30); 990, по *Трубжю* (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. лет., 58), 993, на *Троубежю* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIV. Типогр. лет., 40), к *Трубжю* (XVI ст., ПСРЛ, XXVIII. Летоп. св. 1518 г., 173), на *Трубжи* (к. XVI ст., ПСРЛ, XXVII. Сокр. лет. св. 1493 г., 215), на *Трубжѣ* (т. ж., 314); 988, по *Трубеши* (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 258); 993, на *Трубеш* (т. ж., 259); 1096, за *Трубеш* (т. ж., 281); 1502 (можливо), Орда дей кочюеть по *Турпач* да и по Суль (СИРИО, XVI, 419); 1619, надъ... *Трубешомъ* (Очерки, 23), XVII—XVIII ст., *Trubicz, Trubiecz, Trubiec*; 1760, *Трубеч*; б. д. *Trubiezs, Trupiec* (СГУ, 573); суч. рос. *Трубеж* (*Трубѣж*; Никонов, КТС, 425); укр. *Труб'їж*, діал. *Труб'їж*. Ін. вар.: *Десна* (?), *Трубайло* (СГУ, 573); останній, з XVIII ст., стосовно заболочен. верхів'я р.

Похідні: с. *Трубайлівка* Переяслав-Хмельницьк. р-ну Кв (т. ж.); вул. *Трубівка* в м. Києв; можливо, х. *Трубе(ж)щина* в кол. Пирятинськ. пов. Полтавськ. губ. (ПГ, 174); звідси (перенесення) рр. *Трубеж* (з пр. *Либедь*) пр. Оки в р-ни кол. Переяславля - Рязанського, суч. Стара Рязань (пор. у тому ж бас. і р. *Трубежница*) (Смолицкая, Ока, 212) і пр. Плещеево оз. попл. м. Переславля - Залеського Ярославської обл. (Семенов, V, 228) РРФСР; пор. ще ін. *Трубежі*: 1. л. Жені в бас. Сожу; 2. л. Туросни під час бас.; 3. п. Снову п. Десни (ТТ, 180—181); 4. п. Псла з пр. *Рубежъ!* (Машт. Дн., 65) [« *Трѣбежъ? »] та ін.

Як: 1. із *Дрѣбежъ; пор. чес. *drůbez* (помилк. «*drůbez*») «домашня» птиця» (Югов, 212—213); 2. від д.-р. *трѣбити, трѣблю*, мовляв, у давнину тут під час полювання *трубили* в мисливській роги (Стороженко, Оч., 202) чи робили «трубіж» — *трубили* під час воен «на знак перемоги або при відбої» (Янко, 150—151); 3. від *tr-Qb-, як *голдбъ* від *gol-Qb- і рос. *отруб* від *o-tr-Qb- (із тим же коренем, що й у слові *терти, тру*) (Moszyński, PZ, 180—181); 4. від *трѣба* (ТТ, 221) у зв'язку з археологічними слідами кол. будівництва в дол. *Трубежа*, «коლოსальної» водойми (ЛВП, 32); пор. ще: *Трубай* (від *Трѣба, як *Удай* від *Уда?*) пр. *Трубеж* (Арандаренко, III, 360); 5. від *Tr-Qb-beg- (I. С. Варченко.— Рец.); пор. ще рр. *Труба* л. Дніпра на Могильовщині БРСР і *Біж*, вона ж *Бѣжъ, Бежъ, Бижъ*, Віз п. Терну в бас. Сули л. Дніпра; Машт., Дн., 34, 58), «той, що біжить трубою», де *трѣба* — «специфічне русло річки або струмка» (Пособ., 13); пор. ще: рр. *Любеж* у кол. Київськ. губ., *Радубежъ* Курськ. губ., *Шарбеш* пр. Случі в бас. Прип'яті, оз. *Себежъ* Вітебськ. губ., тощо (Соболевский, РСЭ, 268—269). Залишилися поза увагою дослідників структурно-семантичні мотиви ускладнення назви (*Трубежа* — *Струбеша*) та її усичення (пор. *Рубїж* пр. *Трубежа* в бас. Псла). О. С.

ТРЪПОЛЬ, м., в Київськ. землі, на п. б. Дніпра; суч. с. *Трипілля* Обухівськ. р-ну Кв, побудоване вел. кн. Володимиром Святославичем 996 р. (Києвск. синопс., 69); 1093, и поиде Стополкъ и Володимеръ и Ростиславъ. къ *Треполю* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 219), [и] минуше *Треполь* проидоша валь (т. ж., 220), оу *Тръпола* (т. ж., 221—222); 1136, шедши... Слговичи с Половци. вѣша *Треполь* (т. ж., 304); 1205, приехаша во *Треполь* (т. ж., 420); 1207, и перебродихасѧ противу городу *Треполю* (т. ж., 429); 1093, и поиде... къ *Тръполю* и придоша ко Стугнѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет. 210); 1136, почаша воевати. ѿ *Тръпола*. около Красна (т. ж., 299); 1151, поидоша къ *Треполю*. и пришеде ко *Треполю*... поидоша ѿ *Трепола* Киевоу (т. ж., 427), Гюрги же перебѣже Днѣпръ оу *Трепола* (т. ж., 440); 1164, въ *Треполю* (т. ж., 514); 1162, Ростиславъ же дастъ ему *Тръполь* (т. ж., 521); 1163, за *Тръполь* да ему Каневъ (т. ж., 521); 1169, поиде съ *Трепола* Вышгороу (т. ж., 533); 1172, Мьстиславъ...

поиде к *Треполю* (т. ж., 548); 1174, выгнаша... ис *Трѣпола* (т. ж., 572); 1177, поидоша. к городу. ко *Трѣполю* (т. ж., 604); 1179, вышедшо Стославоу ис Києва, ниже *Трѣпола* стоющо (т. ж., 613); 1180, изо *Трѣпола* (т. ж., 621); 1185, оу *Трепола* (т. ж., 646); 1193, посла въ *Треполь* (т. ж., 677); 1195, Всеволодь бо просаше оу него. Торцького *Трепола* Корьсуна Богоуславла. Канева (т. ж., 683), и даль Рюрикъ Всеволодоу .ѣ. городовъ Торцькыи Корсоунъ. Броуслалъ. *Треполь*. Каневъ (т. ж., 685); 1093, побѣдиша Половчи Святопѣлка и Мьстислава иа *Трѣполи* (НЛ, 1, 18), минувшѣ *Треполь* проидоша валь (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 6), Святополкъ же вбѣже во *Треполь* (т. ж., 7); 1136, Олговичи же посемь шедше съ Половчи взяша *Треполь* (т. ж., 30); 1160, бывшу же ему во *Треполи* (т. ж., 74); 1162, *Треполь*, и иныи 4 города... ко *Треполю* (т. ж., 76); 1163, Ростиславъ же возврати всѣ города Мстиславу, Торцьскыи и Бѣльгородъ, а за *Треполь* да ему Каневъ (т. ж., 77); 1169, изъ *Трепола* Вышегороду (т. ж., 80); 1196, просяше у него Тръческаго, *Трепола*, Корсуна, Богуславля, Канева... 5 градовъ, Торцьскый, Корсунъ, Богуславль, *Треполь*, Канев (т. ж., 103); 1203, И придоша во *Треполь* Рюрикъ и Романъ (т. ж., 108); 1207, и перебродшася *Треполю* (т. ж., 114), *Треполь* (т. ж., 240), б. д., *Треполь* на Днепръ (НЛ, I, 475); 1136, Олговичи с Половчи взяша *Трѣполь* и Халѣпъ (ПСРЛ, IV, 1915, I, I. Новгородск. 4-я лет., 148), *Треполь* на Днѣпръ (ПСРЛ, IV, 1929, I, I. Новгородск. 4-я лет., 623); *Триполь* (книже Триполя); Киевск. синопс., 21); XVII ст., Тгурол (Карта Л. Боплана — Ляск., 25); 1686, *Триполье* (АЮЗР, VII, I, 541), 1764, *Триполя* (АКБМ, 61); 1785, *Три поля* (ЦДІАК, ф. 193, оп. 1, од. зб. 2863, арк. 5), 1923—1927, *Комсомолья* (1977, Анк.).

Похідні: 1177, *Трѣпольць* (ПСРЛ, II, 1962, 604); 1567, *Трипольскый* (гостинецъ) між Києвом і *Трипіллям* (Максимович, II, 244, графіку модернізовано); дорога *Трипільська* в с. Долина Обухівськ. р-ну Кв; 1977, дорога *Стара Трипільська* в смт Обухів Кв; 1974, *Трипільський* шлях попл. с. Піщана Білоцерківськ. р-ну Кв, він з'єднував Білу Церкву з *Трипіллям* (Анк.).

Як: 1. сл. назва (Тихомиров, 301) з числівником *три* в 1-й ч. (пор. словен. Triglav) + *поле* — в 2-й — межова функція; пор. польськ. Szepoła (Роспонд, Стр., 53); 2. в зв'язку з релігійн. віруваннями: пор. давній польськ. язичницьк. бог Тгуз, тобто «Трояк» або «Трибог» (Фаминцын, 140) і відом. храм бога *Триглава* в Щетині (Винокур, 142); 3. занесення з Близьк. Сходу; пор. *Триполи* (ГУУМЗ, 3). I. Ж.

Тьмашь, м., в Київськ. землі, на р. Стугні (Древности, 1876, VI, 44); як: 1. попл. кол. с. Ханьникова, припл., за 5 км від м. Василькова (Андріяшев, 45); 2. на місці суч. с. *Томашивка* Фастівськ. р-ну Кв (Карамзин, II, прим., 198; Неволин, 88—89); 3. суч. с. Барахти Васильківськ. р-ну Кв, де є кут *Тимошивка* (Андрієвський — КС, 1882, 9, с. 443); 4. г-ще попл. с. Старі Безрадиці Обухівськ. р-ну Кв

(Раппопорт, 173); 1150, Изаславъ... поиде ꙗз Звенигорода къ *Тумацю* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 400), оу *Тумаща* (т. ж., 418); 1170, в *Тумащи* (т. ж., 539); 1150, оу *Тумаща* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962, Лавр. лет., 327), и у *Тумаща* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 48), и срѣте и у *Тумаща*, и стаща о рѣцѣ Стугнѣ (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 37), у *Тумаща*... о рецѣ Стугни (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 113), у *Тумаща* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 48). Пор. с *Тумин*(ъ) (Памятники, IV, II, 183) суч. Локачинськ. р-ну Вл.

Назва тема; пор.: укр. *тум* «домашня тварина поліпшен. породи»: «Се не простий, а *тум*. Це кращої породи» (Білецький-Носенко, 358), *тум* «людина, що походить від помісі тат. й «руської» крові, а, можливо, лише така, що народилася в Криму»; «поміс птахів і тварин»; «покруч»; «ненадійний, підступний, зрадник» (про людину); «несповна розуму, придуркуватий» (Потебня — РФВ, 1879, II, 243), «похмура, мовчазна людина» (Гринченко, IV, 294), укр. діал. *тумак* «висохле почорніле яйце» (Лисенко, 217), рос. діал. *тума* «частина поселення»; «не корінний козак» (СРДГ, III, 164); пор. 1601, Дружинка *Тумаць* (Туников, 460). I. Ж.

ТЪРИИСКЪ, м., у Волинськ. землі; як м-ко Ковельськ. пов. Волинськ. губ. на р. *Тур'ї* (Барс., 202); суч. смт *Турійськ*, райцентр Вл; 1097, а Лазарь и Василь воротистаса *Туришску* и слышаша людье яко *Туришскъ* суть. кликнуша людье (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 268); 1205, Литва же и Атьвъзъ. воевахоу и повоева же *Тоурискъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 721); 1254, Миндог... воева околѣ *Тоурьска* (т. ж., 819); 1098, воростяся *Турьско* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 22), и слышаша людье, яко *Турійскъ* суть, кликнуша на Давыда (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 15).

Релятив на -ськ- від контакти. гідроніма *Търина* (Роспонд, Стр., 43). А. К.

ТЪРОВА, божиця, на Подолі, в давн. Києві (Тихомиров, 194), на місці пізн. ц. Бориса і Гліба (Петров, 163), суч. вул. Борисоглібська № 11 (Толочко, 135); як: 1. 1-ша ц., збудована вел. кн. Володимиром Святославичем (Фундуклей, Обзор., 7); 2. попл. гирла р. Почайни і Хрещатицького дж. (Максимович, II, 64—70); 3. на місці пам'ятника хрещення Русі (Семеновський, КД, 54); 1146, и пакы скоупишася. вси Киане. оу *Тоуровы* божьницѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 321), у *Тоуровы* божици (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 31).

Пор.: руч. *Турівський*, він же: *Турець* (ПСУ; Голубин, карта), *Туровський* (Макс., Киев, 24), що витікав (1854 р.) з оз. Чернече і вп. у затоку Дніпра нижче гирла Почайни (ПСУ); 1539, дол. *Турець* у кол. Плоскій ч. м. Києва (АЮЗР, I, IV, 29); 1800, оз. *Турець* на пн. околиці Києва (АКТ); оз. *Турець* (1857, попл. Дніпра і р. Бистриці; Обухівськ. р-н Кв; ЦДІАК, ф. 491, оп. 76, од. зб. 579, арк. 185), яр *Турова* долина (1803, попл. с. Крюківщина Києво-Святошинськ. р-ну Кв; ЦДІАК, ф. 492,

оп. 34, од. зб. 310), як (1980 р.) ур. *Туро́ва Долина* (МЕ).

Пояснювали як: 1. ц. святого мученика *Тѣр(ов)а*, або Федора *Тирона* (Самойлов, 25; Сементовский, КД, 54); 2. від імені першого канонізованого мученика на Русі варяга *Тура* (Шахматов — ИОРЯС, 1907, IX, 261—264); 3. від імені цього ж варяга *Тудор* (у пізніх джерелах він *Федір*) (Марков, 437); 4. ц. побудована на місці якогось *Тѣрового* капища чи якимось *Тоуро́мъ* (Петров, 177), пор.: 980, антропонім *Тѣръ* (Ук. ПСРЛ, II, 318); 1495, Федко *Туръ* (Тупиков, 461); 5. від особового ім. *Тѣръ*, будівника або власника цієї ц., звідки ур. *Туро́во* (Тихомиров, 15, 309); 6. від назви тварини (Тихомиров, 15, 306; Шарлемань, 9); 7. пов'язана з діяльністю купців *Туровської* землі, двір яких міг міститися побли. подільськ. *Торговища* (Толочко, ДК, 84). Імовірно, посесив на **-ов(ъ)**, від *Тѣръ*, ім. язичницьк. бога сонця й родючості *Тѣра* на місці кол. капища (Фаминцын, 148); пор.: *Туро́ва* могила в кол. с. Рижівка Уманськ. пов. Чрк, побли. якої знаходили кістки й цілі скелети *тура* (Фундуклей, ОКГ, 107); капище *Туро́во* на горі над Галицьким оз. (Фаминцын, 236), а також згадки про поклоніння *Турові* як залишок язичницьк. культу (Києвск. синосп., 50). Пор. ще підкладання *турячих* рогів під зруб будинку (Гупало, 27) та ін., що дозволяє зупинитися на цій версії (Іванов, Топоров, Исслед., 170). І. Ж.

ТѢРОВЪ, с., в Курськ. землі (Ук. ПСРЛ, II, 488); можливо, суч. с. *Тѣрове* Семенівськ. р-ну Чрк; 1283, начаша бесурмене вАзати головы боАрьскыа... и поидоша отъ Ворогла и пришеде в село *Туровъ* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 481); 1160, воева Георгии. *Арослави*чъ ис *Туро́ва* къ Путивлю (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 505).

Посесив на **-ов-** від д.-р. особового ім. *Тѣръ*. Див. *Тѣрова*, божниця. А. К.

ТѢЛЪМАЧЬ, м., в Галицьк. землі; суч. м. *Тѣлмач*, районцентр І.-Ф.; 1213; Даниль же изииде... из града [Галича.— Л. М.] и быша проти́во *Толмачю* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 734); 1398, на своємъ селѣ на *толмачи* (ССУМ, II, 436); 1758—1765, *Тѣмасъ* (АЮЗР, I, IV, 552), польськ. *Тѣмасъ* (Гол., 316).

Похідні: р. *Тѣлмач* п. Дністра в м. *Тѣлмач* (СГУ, 566); р. *Тѣлмач* л. Пруту в с. *Товмачик* Коломийськ. р-ну І.-Ф. Пор. с *Товмач* Кам'янсько-Бузьк. р-ну Льв, Шполянськ. р-ну Чрк; р., п. Великої Вісі л. Синохи л. Пд. Бугу (СГУ, 567); тonya *Товмачка* на Дністрянськ. лимані й под.

Від д.-р. *тѣл(ъ)мачь* «перекладач» (Срезневский, III, 1046), можливо, через антропонімічну стадію. Як від порк. етноніма *Толмач* реконструйованого на основі *Талмат*, поданого у Константина Багрянородного (Фасмер, IV, 72); однак, пор.: *толмачи* — це тільки домисел... що ґрунтується на неймовірних припущеннях» (Попов, О возможности, 126). Неприйнятним є також *Тѣмасъ* із рос. *толмач* «чайка» (Staszewski, 436). Л. М.

ТѢМТОРОКАНЬ, м., на *Таманьск.* п-ві й д.-р. земля обабіч суч. Керченськ. прот. (кол. Боспор-Кімерійський) Крм; як: 1. у кол. Чернігівськ. губ.; 2. в р-ні м. Муром; 3. біля кол. Корокондами; 4. побли. Перекопу; 5. бл. гирла Дону; 6. у бас. Ворскли; 7. бл. м. Фанагорія, суч. *Тамань* (!) (Козловский, 58); 8. в р-ні Астрахані; 9. в околиці Скадовська (Новицький, Лукомор'я, 2, 37); 10. кол. (VI ст. до н. е.) Гермонасса (суч. *Таманьск.* станиця) (Гайдукевич, 206); 11. кол. *Samkrtz*, р-н (!) суч. Керчі (Фасмер, IV, 66) та ін.; 988 (штучно; Насонов, 232), Володимерь... посади Вышеслава в Новѣгородѣ.

а ИзАслава Полотвьскѣ. а Стополка Туровъ. а *Арослава* Ростовъ... старьишему. Вышеславу Новѣгородѣ. посадища *Арослава* Новѣгородѣ.

а Бориса Ростовъ. а Гльба Муромѣ. Стослава Деревъхъ. Всеволода Володимири. Мьстива *Тмуторокани* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 121), Мстислава *Тмуторокани* (т. ж., 1846, 52); 1022, Мьстиславу суцю *Тмутороканю*. поиде на Касоги... и пришедѣ *Тмутороканю*. заложити цркъвь стьна Бѣда (т. ж., 1962, 146—147), *Тмутороканю* (т. ж., 1846, 63), *Тмуторокани* (т. ж., 1962, 147), *Тмуторокани* (т. ж., 1846, 63); 1024, приде Мьстиславъ ис *Тмуторокана*. Къеву (т. ж., 1962, 147), *Тмуторокана* (т. ж., 1846, 63); 1064, Бѣжа Ростиславъ *Тмутороканю*...

Стославъ же пришедѣ *Тмутороканю*... Ростиславъ же съде *Тмуторокани* (т. ж., 1962, 163), Ростиславъ... выгна Гльба изъ *Тмуторокана* (т. ж., 1846, 70); 1077, сѣде борнсь Черниговъ... **БѢЖА ТМТОРОКАНО КЪ РОМАНОВН** (т. ж., 199);

1078, Бѣже Олєгъ (снѣ) Стославль. *Тмутороканю*. ѿ Всеволода (т. ж.); *Тмутороканю* (т. ж., 1846, 85); 1079, Всеволодъ же посади посадника Ратибора *Тмуторокани* (т. ж., 1962, 204); 1081, И придоста *Тмутороканю*. и наста Ратибора. и сѣдоста *Тмуторокани* (т. ж., 204); 1083, Приде Олєгъ изъ Грекъ. *Тмутороканю*... и сѣде *Тмуторокани*. [и] исъче Козары (т. ж., 205); 1094, Приде Олєгъ с Половци ис *Тмуторокана*. [и] приде Чернигову (т. ж., 226), *Тмуторокана* (т. ж., 1848, 96); 988, 1022, 1065, 1066, въ *Тмутороканѣ*, -и (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 106, 134, 154, 155); 1022, 1064, 1065, к(ь) *Т(ь)мутороканю* (т. ж., 134, 152, 153); 1024, 1064, ис (изъ) *Т(ь)муторокана* (т. ж., 134—135, 152); 1077, бѣжа... *Тмутороканю* (т. ж., 190), *Тмутороканю* (т. ж., 193); 1083, сѣде *Тмуторокани* (т. ж.); 1094, ис *Тмуторокана* (т. ж., 216); 1063, Бѣжа Ростиславъ во *Тмуторокани*... выгна Гльба изъ *Тмуторокани* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII, Воскр. лет., 334); 1066, Ростиславу суцу *Тмуторокани* (т. ж., 335); 1078, Бѣжа Олєгъ... *Тмутороканю* (т. ж., 2); 1079, Всеволодъ... посади... Ратибора *Тмутороканю* (т. ж., 3); 1083, Приде изъ Грекъ Олєгъ *Тмутороканю*... и сѣде *Тмуторокани* (т. ж.); 1094, приде Олєгъ съ Половци изо *Тмуторокана* къ Чернигову (т. ж., 7); 980, Владымеръ раздѣли Рускую землю на 12 княженій, сыномъ своимъ двенадцятимъ... на великомъ княженіи Новгородскомъ

старѸйшого сына своего Вышеслава, въ Полоцку Изяслава, Святополка в ТуровѸ, умершу же Вышеславу въ НовгородѸ посади тамо Ярослава вмѸсто него, Бориса же въ РостовѸ, а ГлѸба въ МуромѸ, Святослава въ ДеревѸхъ, Всеволода въ Володымери Мстислава въ *Тмуторокани*, Станислава въ Смоленску, Судислава въ ПлесковѸ сѸ есть въ ПсковѸ, Позвизда въ Волюню (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 259); 1022, во *Тмуторокани* (т. ж., 270); 1078, ко *Тмуторокани* (т. ж., 275); 1083, ко *Тмутороканю* (т. ж., 276), къ *Тмутороканю* (т. ж., 282); 1079, въ *Тмуторокани* (т. ж., 276); б. д., в *Туроки* (т. с., ПСРЛ, XXXIV. Пискаревск. лет-ц; 55); 1066, в *Тматорокани* (т. с., ПСРЛ, XXVIII. Летоп. св. 1497 г., 22). Ін. вар.: черкеськ. *Tamatarakan* (Фасмер, IV, 65); адиг. *Тамтаракай* (за переказами, в XI ст. кн. Ідар, зібравши воїнів — представників різних адиг. племен, пішов на *Тамтаракай*) (Козловский, 64), гр. (X ст.) то *Ταμᾶταρασα* (Константин Багрянородний), та *Ματᾶραχα*; італ. *Matrica*, *Matercha* (Менгес, 151), тюрк. *Taman* (т. ж.), *Таматарака* (Никольский, 6); араб. *Матраха* (Аль-Ідрісі), угор. *Матрика* (Юліан); ін.: 1333, *Матрига*; XIV—XV ст., італ. *Матрага*, *Матрега* (Козловский, 61, 70). Пор. ін.: А се Кіевськіи гради: ...ВышегородѸ, Милославниці, *Тмуторокань*, ОстрѸчський на ДеснѸ, ЧерниговѸ... (НЛСХС, 447).

Похідні: 1094, ОлегѸ СвятославичѸ Стародубській и *Тмутороканській* (ПСРЛ, II, 1843, 279); див... велить послушати земли незнаемѸ, Вльзь, и Поморію, и Посулюю, и Суроужу, и Корсуню, и тебѸ *Тмутороканьскіи* блъванѸ (Сл. СОПИ, V, 254); 1912, *Тмутараканській* пов. (Скальковский, Хр., 186), *Тмутороканській* проливѸ, суч. *КѸрченська* прот. (Смирнов, VI, 173), о-в XI ст. (Козловский, 65); *Тмутараканській* камень 1068 р. (на ньому текст: **ВЪ ЛѸТО**

/с. Ф. О. Ѹ ИДИКТА]Ѹ ГАБѸБЪ КНЯЗЬ МЪРНЛЪ
МО[РѸ] / ПО ЛЕДѸ Ѹ ТЪМЪТОРОКАНА ДО КЪРЪСКА/

І. Н. Д. САЖЕ(НЪ); див. Медынцева, 9); *Тмутараканська Русь* тощо. Пор. ще: *Таматархия* — країна від м. Керчі до р. Кури (Козловский, 58); б. д., «А се грады Кіевськіе... ВышегородѸ, Мирославици, *Тмуторокань*, ОстрѸчський на ДеснѸ, ЧръниговѸ» (ПСРЛ, VII, 240).

Як від: 1. (нар.-етимол.) д.-р. апелятива *таракань* «тарган»; пор. літоп. «Сверчок *тъму таракан* победил»; кн. Ігор Олегович, тісно пов'язаний із *Тмутараканню*, називав «сверчком» кн. Изяслава (Рыбаков, Русск., 325); 2. ім. половецьк. кн. *Темуртархана* (Смирнов, V, 151); 3. **ТъмѸторкань* тюрк. *tamantarkan* «півний сан»; д.-р. посесив на -**ю**- (Фасмер, IV, 65), 4. д.-тюрк. *Tamantarkan* (менц імовірно; всупереч Маркварту: інакше мав би бути наявним -г-; пор. *tamga* — *тамбжня*); 5. тюрк. **Temirtarkan* (ризиковано); 6. араб. *taṣraḥ* (неймовірно) (Фасмер, IV, 66); 7. тюрк. **Tıman-Tarqan* (хїбно) (Менгес, 156); 8. назви м. *Taman-Tarqan* «місто Таман-тархана» (т. ж., 155), виникл. на нар.-етимол. основі із с.-гр. *Ταμᾶταροχα*. похідн. від назви певн. сорту риби, котру засолювали («*ταρᾶχες*») там (т. ж.), О. С.

ТЪРЧЬСКАЯ, волость, у Кіївськ. землі; 1169, Володимиру къ своей волости *Торцьскіи*. съ всимъ Поросьемъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 533).

Релятив на -ськ- від д.-р. етноніма *Търци*. І. Ж.

ТЪРЧЬСКИЙ, мм.: І. в Кіївськ. землі на р. Рось, прибіл. на р. Горохуватці л. Росі п. Дніпра (Насонов, карта, 64—65), між сс. Шарки й Ольшаниця Рокитнянськ. р-ну Кв (Рыбаков, Торчск, 243; Толочко, ККЗ, 152). Як: 1. попл. Гюргева (Тихомиров, 303); 2. на місці суч. с. *Торчица* Ставищенськ. р-ну Кв, на р. *Торчи* пр. Росі (Соловьев—ОЗ, 1851, 79, № 11—12, 6; Барсов, 120; Grab., 79—81; Орлов, 192; Роспонд, *Miscellanea*, 29); 3. бл. смт Стеблів Корсунь-Шевченківського р-ну Чрк (Фундуклей, ОКГ, 120); 4. м. Корсунь або Біла Церква (Татищев, I, 249; II, 349), 5. г-ще *Торч* на Стунгі попл. с. Старі Безрадичі Обухівськ. р-ну Кв, де селили *торкія* (Андр., ЛЮ, 5; Андріяшев, 51); 6. с. Старі Безрадичі Обухівськ. р-ну Кв (КГВ, 1863, № 33, 34). Первинно заселено *торками* (Києвск. синопс., 71). Вважається, що в літописі з 1093 р. по 1161 р. згадується одне м., а з 1161 до 1234 р.— ін. (Андр., ЛЮ, 8—9, вин. 2; Андріяшев, 51), останнє є суч. м. *Кагарлік* Кв (Андр., ЛЮ, 11); 1093, и придоша Половци

мнози. и оступиша *Торцискіи* гра (1377 р., ПСРЛ, I, 1962, Лавр. лет., 218), к *Торцьскому* (т. ж., 221, 222); 1096, на *Торчеськыи* городѸ (т. ж., 249); 1177, ис *Торцьскаго* (т. ж., 390), 1207, к *Торцьскому* (т. ж., 429); 1093, *Торчський* градѸ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 209), к *Торочьскому* (т. ж., 211), Половцемъ же осьдѸше *Торочьскіи*. противѸщемъ же сѸ *Торочкомъ*... ПоловцѸ оузъвратишасѸ к *Торочкому* (т. ж., 212), к *Торчьскому* (т. ж., 215), 1161,

а АндрѸви Ѹха къ *Торчскому* и къ Берендьемъ и к *Торкомъ* (т. ж., 516); 1162, Рюрикъ поиде ис *Торцьского* (т. ж., 517), 1163, Ростиславъ... възврати всѸ городы Мстиславу *Торський* и БѸльгородѸ (т. ж., 521), 1174, Михалько же ис *Торцького* самъ не иде въ Кіевъ (т. ж., 570), онѸ... пусти Володимира. къ Михалькови въ *Торцькыи* ... поидоша Ростиславчи на Михалька къ *Торцькому*... Михалько бо вохвоти къ *Торцькому* *Переяславъ* (т. ж., 571), 1177, Половци... приѸхавше к *Торцькому* (т. ж., 605); 1188, Рюрикъ же да емоу *Торцькыи* (т. ж., 662); 1190, и слышавше Ростислава Рюриковича в *Торцькомъ*... Рюрикъ... сна своего Ростислава оставѸ в *Торцькомъ* (т. ж., 669), сдоумаша лѸпшии моужин. в Черныхъ Клобоучехъ. и приѸхаша в *Торцькыи* к Ростиславу. Рюриковичю (т. ж., 670), Ростиславъ же прѸбѸх в *Торцькыи* (т. ж., 672); 1193, Ѹт Чернобыля в *Торцькыи* (т. ж., 677), в *Торцьскіи* (т. ж., 678); 1195, Всеволодъ бо просѸше оу него. *Торцького* Треполя Корьсоуна. БѸгоуславла. Канева (т. ж., 683), и даль Рюрикъ Всеволоду. Ѹ. городовъ *Торцькыи* КорсоунѸ. БѸгоуславъ. Треполь. Ка-

невъ (т. ж., 685); 1226, Мьстиславъ... взѧ Полизье. Ѡтоудоу иде к Торцькому (т. ж., 750); 1231, Даниль жь из Роускон землѧ. взѧ собѣ часть. Торцькый городъ (т. ж., 766); 1234, воемь.

многимъ Половецкимъ. оу Торьского. бы съча люта (т. ж., 773); 1160, къ Торцьскому къ Берендѣмъ и къ Торкомъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 74); 1161, Давыдъ же Ростиславичъ... иде въ Торцьскій (т. ж., 76); 1163, Торцьскы и Бѣлгородъ (т. ж., 77); 1169, Торцьскый со всѣмъ Поросьемъ (т. ж., 80); 1195, просяше... Трьческаго, Треполя, Корсуня, Богуславля, Канева... 5 градовъ, Торцьскый, Корсунь, Богуславль, Треполь, Каневъ (т. ж., 103); 1093, Торцьскый градъ (т. ж., 6), къ Торцьску... Половцемъ же отступившимъ Торцьскъ, противящемъ жеся Торкомъ (т. ж. 7); 1207, къ Торцьскому (т. ж., 114); 1220, иде на Галичъ Мстиславъ Романовичъ изъ Кіева, и Мстиславъ же Мстиславичъ изъ Торцьскаго (т. ж., 128); 1093, Половци... взяша Торцьскъ (XV—XVI ст., ПСРЛ, XIII. Патриарш. лет., 25); 1160, к Торцькому и Беренднемъ и Торкомъ (т. ж., 44); 1163, грады... Торцьскъ и Бѣлградъ (т. ж., 45—46); 1196, А просяше Торцьскаго (т. ж., 56); 1207, к Торцькому (т. ж., 61); 1093, Половци взяша градъ Торцьскый (ПСРЛ, IV, 1915, I, I, Новгородская 4-я лет., 136), Торцьскъ (Киевск. спис., 76).

Похідні: 1190, Слославъ на Кондоувдыи Торцького кнѧза (ПСРЛ, II, 1962, 668). Пор.: рр. Торч — вона ж: Торчикъ, Торгзак (Лясск., ИКА, 22), Starca (Кордт, № 3), Torgza (RZ, № 19), Торчица (ВСОРИ, КГ, 17; Похилевич, 445, Андр., ЛЮ, карта), Торчь (Орлов, 191; Машт. Дн., 54; Макс., Киев., 25), Торчъ (Фунд., 43; Похилевич, 450), Торч (Величків., 25; КРУ, 102), Торц (КО, 1958, 1946), Торчица (Величків., 32; Лисенко — ДБ, 1955, V, 32), Torgz (Grab., 79), Торцеъ (Веклич, карта; п. Росі п. Дніпра; сс. Стрижавка, Василюха Ставищенськ. р-ну, смт Володарка Кв); Торчанка л. Ужа п. Прип'яті п. Дніпра (с. Запілья Чорнобильськ. р-ну Кв); замчице Торцьское (Похилевич, 39; Похил., УКР, 112), гора Торчь біля с. Старі Безрадиці Обухівськ. р-ну Кв (Ант., 22); с. Торчин Хмільницьк. р-ну Вн (ОКІМ); 1631, с. Торчинъ Радомильськ. пов. Київськ. губ. (АЮЗР, VII, I, 363), м-ко Торчинъ на Волині (Забелин, 2); 1539, замок Торчинъ (АЮЗР, VIII, IV, 288); 1583, Торчьинъ Луцьк. пов. (т. ж., III, 361). I. Ж.

II. у Волинськ. землі; як с. Старий Тараж Кременецьк. пов. Волинськ. губ., тепер Кременецьк. р-ну Тр (Батюшков, 12); пор. смт Торчин Луцьк. р-ну Вл; 1231, Даниль жь из Роускон землѧ, взѧ собѣ часть. Торцькый... городъ... перендѣть рѣкою Велью. на Шоумьскъ. и... поиде ко Торчевою (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 766—767). А. К.

Релятив від етноніма Търци, назви кочов. народу, що осів на околиці Київськ. землі (Андрияшев, 48; Тихомиров, 303); як з іншомовн. основою toг- (Роспонд, Стр., 24); ч/ц від-

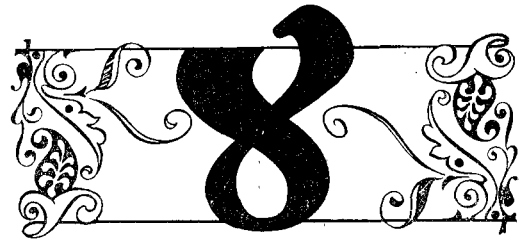
биває пн.-д.-р. діал. цокання (Роспонд. Miscellanea, 29). I. Ж.

ТЪРЬ, р., п. Сіверськ. Дінця п. Дону вп. в Азовське море; суч. Казенний Торѣць (СГУ, 227); 1185, перееди на ѡноу сторону. Тора...

и иде пѣшь .аі. день до города Донца... Ѡтолѣ иде во свои Новгородъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 651), Тора (т. ж., 1843, 133); *Торъ, XVI—XVII ст., Большой Торъ (СГУ, 227), як пониззя Казенного Торця (Кудряшов, 68); 1571, Торъ (ОАІМ); 1622, Торцеъ, 1699, Тор; 1739, Thor(etz); 1743, Казенный Торецъ як л. Кривого Торця; 1764, Торъ Казенный; 1775, Тарецъ, Торци — як назва всього бас.; 1808, Тор(ецъ); 1837, Казенная Торецъ; 1882, Соединенный Торецъ; також: Казенной; Казанской Торецъ; Красный Торецъ (середн. течія до гирла р. Сухій Торѣць); Вѣрхній (у верхів'ї) і Північний (у пониззі) Торѣць.

Похідні: 1622, ип Торъ (пізн. Thor; із 1794 р. — м. Слов'янськ), також Торецъ (СГУ, 227); ~ 1783, м. Таверъ (Торъ) (над р. Сухім Торцѣм (Новицький, Азов, 1904, 85); ~ 1648, Гришка Торскій у бас. р. Торъ (Зубковскій, 5); 1668, оз. Торскіе (Эв., Ист., 400), суч. Тѡрські (СГУ, 227), торяники «соляники Торських озер» (пор. х. Торяники, що злився із с. Крива Руда кол. Полтавськ. губ.; Лазаревскій, Очерки, I, 121), звідс тиряники? (пор. прізви. Тиряник у сс. Спасівка і Гранітне Зп) тощо.

Як від: 1. (нар.-етимол.) етноніма Търкы (Эв., Вольн., 173), звідки р. Торчь і м. Торцьскъ у бас. Росі (див. Рѣсь); 2. аелятива торъ «шлях, дорога, слід, колія»; 3. сканд. (?) теоніма Торъ; 4. д.-інд. Тйг- // Тйг- «швидкий» (!), пор. рр. Торуса, Торопа і под. (Соболевскій, 4; Соболевскій, РСЭ, 266; Соболевскій, Нов., 19), що, врешті, на думку Т. Лера-Сплавінського, етимологічно пов'язано з гідронімом Тѡрас (Lehr-Spt., 60). Із д.-тюрк.? Пор.: Торкая, Торгай (Тургалі, Турчалі) і тюрк. тор «джерело» (Отін, 17, 66). О. С.



ЗБЕРЕЖЬ, ур. в Київськ. (?) землі; пор. с. Убереж Сарненськ. р-ну Рв; 1193, воеваша Половци. по Оубережи понмаша Торкы... и то слышавше Половци воеваша. по Оубережи (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 679). Іменник на *-і(ь) (?) від д.-р. *Зберезъ; пор. бережъ. А. К.

ЗВѢТИЧИ, пос. на р. Віта п. Дніпра (Соловьев — ОЗ, 1851, т. 79, № XI—XII, 27; Барсов, 125), в Київськ. землі, pobl. с. Хотянівка

Вишгородськ. р-ну Кв (КС, 1891, V, 259), як: 1. давн. м. *Витичевъ* (Неволин, 88—89; Рыбаков, ПВРИ, 117; Лихачев, I, 181); 2. кол. с. Пирогово під Києвом (Похил., УКР, 106), 3. ур. *Вѣтвици* між Дніпром і Десною (побл. гирла), де засвідчено ще *Ветову Могилу* (Новицкий, II, 243); 1100, створиша міръ межи собою...

въ *Оувѣтици* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 273), во *Утвчехъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 17), въ *Оувѣтечехъ* (к. XV-поч. XVI ст., ПСРЛ, IV, 1915, I, 1. Новгородск. 4-я лет., 138).

Як аглутинативне утворення: *ѵ-вѣтици*, похідне від і.-е. **vep-* «мокрый, вологий», прасл. **veř-* (Rospond — RS, 1968, ХХІХ, I, 24). «Ті, що живуть біля (д.-р. «ѵ») р. *Віта* (*Вѣта*)?» Див. ще: Нерознак, НДГ, 177—178. I. Ж.

ЇГЪЛА, р., л. Дніпра; суч. *Оріль*; 1185,

Бъ вложи и въ срце кнѣземъ Русскимъ. ходиша бо кнѣзи Рустии вси на Половци... и перешедше *Оуголь* рѣку (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 394—395), 1152, *и*коже приде Изѣславъ оу Черниговъ. и ту приде ему вѣсть... оже Бъ ему помогъ Половци побѣдити на *Оугль* и на Самарѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 460), 1170, И взяша вѣжъ ихъ на *Угль* рѣцѣ, а другыѣ по Снопороду, а самѣхъ постигоша въ Черного лѣса... гониша по нихъ и за Вѣсколь (т. ж., 1843, 98), на *Оугль* (т. ж., 1962, 540), *Угла* (Ук. ПСРЛ, II, 489). Пор.: 1183, возворотншася Русь, и стояша на мѣстѣ нарѣцаемѣмъ *Ерель*, его же Русь зоветь *Уголь* (ПСРЛ, II, 1843, 128), *Ерель...* *Оуголь* (т. ж., 1962, 631).

Похідні: *уличи* «по рекам *Углу*, или *Орели*, и Ворсклу и Самарѣ; *улогче* (?) «по реке *Углу*, ныне *Орель*» (Татищев, I, 425—426), чого не поділяють ін. (Трубачев, Уличи, 188).

Як із прасл. **Qgъль* «кут, закрут, ріг»; місце (а від нього й р.), де, зливаючись, *Оріль* (літоп. *Ерель*; див.) й Дніпро утворюють «досить гострий кут» (Кудряшов, 99). Див. *Богъ* II. О. С.

ЇГЪЛЬ, ур. («місто»), в бас. р. *Їгъла*, суч. *Оріль* (біля її гирла) л. Дніпра, суч. Пл; 1185, *Оуголь* рѣку (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 395), *Уголь* (т. ж., 1843, 167); 1183, возворотншася Роусь, и стояша на мѣстѣ нарѣцаемѣмъ *Ерель* егоже Роусь зоветь *Оуголь* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 631—632), *Ерель*, его же Русь зоветь *Уголь* (т. ж., 1843, 128), пор. ще: 1152, на *Угль* и на Самарѣ (т. ж., 71), на *Оугль* и на Самарѣ (т. ж., 1962, 460), на *Оугль* (*Угль*) рѣцѣ (т. ж., 540; т. ж., 1843, 98).

Як: місце, де зливаються рр. *Оріль* (літоп. **Ерель*; див.) й Дніпро, створюючи «досить гострий кут» (Кудряшов, 99); пор. ст.-укр. *оуголь* «ріг, кут, закрут»; 1446, озерце Секриуоль... що єсть оу *углу* Прута (ССУМ, II, 464); д.-р. *ѵгъль* < прасл. **Qgъль*. О. С.

ЇГЪЛЬНИКЫ, пос. або ур., в Галицьк. землі, побл. м. Галич, суч. І.-Ф.; 1229, Данилови же приѣхавшоу. ко Галичю... Даниль ... не

хотѣ стати въ города но иде на иноу страну Днѣстра... Даниль стоаше *Оугльницѣхъ* (стояше *оугльницѣхъ*) на березѣ Днестра (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 758—759).

Як наслідок помилок переписувача замість «ѵ Гановьцѣхъ» (?), пор. с. *Ганнівці* Галицьк. р-ну І.-Ф. неподалік від Галича (Зубрицкий, III, 110), що бездоказово. *Pluralia tantum* від д.-р. *ѵгъльникъ* // *ѵгольникъ* «церковний сторож, який наглядає за кадилом і місцем у вівтарі, де зберігається вугілля» (Срезневский, III, 1142)? Л. М.

ЇГЪРЬСКОЄ, ур. або гора, пд. давн. Києва, між Києвом і Печерським м-рем; р-н, що за літоп. часів був заселен., мав систему укріпленя, вічову площу й уходив до Берестівського «урядового центру» (Бронштейн, 46); тепер у межах м. Києва (парк Аскольдова могила); як слобода, насел. *угор*. купцями (Брайчевський, 127), 882, и погребоша и на горѣ. еже сѧ ныне зоветь *Оугорьское* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 23); 898, *Идоша Угри* мимо Києвъ *горюю*. еже сѧ зоветь ннѣ *Оугорьское* (т. ж., 25), 882, *Оугорьское* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, Ипат. лет., 16), и несоща на *гору*. еже сѧ [А] ннѣ зоветь *Оугорьско[е]* (т. ж., 16—17); 898, *Идоша Оугре* мимо

Києвъ *горю*. еже сѧ зоветь ннѣ *Оугорьское* (т. ж., 17—18), 1146, иде с ними подѣ *Оугорьскии* и сѣзва *Кийнѣ* (т. ж., 320), 1151, подѣ *Оугорьскимъ* (т. ж., 445), 1161, и побѣгоша Берендичѣ къ *Оугорьскому* а друзии к Золотымъ воротомъ (т. ж., 515); 854, и погребоша и Асколда на *горѣ*, еже сѧ ннѣ *Угорьское* наречеть (НЛ, I, 107); 882, и несше ихъ на *гору*, погребоша ихъ. еже ннѣ сѧ нарицаеть *Угорьское* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 270); 898, *Идоша Угри* мимо Києвъ *горюю*, еже сѧ зоветь *Угорьское* (т. ж., 270); 1146, и поидоша... въ Києвъ... и пришедъ подѣ *Угорьскій* созва всѣ Кіянє (т. ж., 35), 1160, къ *Угорьскому* (т. ж., 74); 882, и несоща ихъ на *гору* и погребоша ихъ, еже сѧ ннѣ нарицаеть *Игорьское* (XV ст., ПСРЛ, V, 1925. Софійск. I-я лет., 12), *Игорьское*, идѣ же єсть двор Олминъ (серед. XVI ст., ПСРЛ, ХХVI. Вологодско-Пермск. лет., 16). Пор.: 898, *Идоша Оугре*

мимо Києвъ *горю*. еже сѧ зоветь ннѣ *Оугорьское*. и пришедше къ Днѣпру (ПСРЛ, II, 1962, 17—18. Запис є пізн., уперше цю назву згадено під 854 р., пор.: НЛ, I, 107. Див. ще Толочко, 160).

Як ідентична з горою *Хоревица* (див.) і похідна від одного й того ж кореня (Петров, 52). Імовірніше, релятив на -*ьск-* від д.-р. етноніма *ѵгъре* «угорці». I. Ж.

ЇГЪРЬСКЫЄ: I. **ворота**, в пос. на ур. *Угорьскому* побл. давн. Києва; сюди від Дніпра піднімався узвіз, що замикався брамою — компонентом місцевих укріплень (Толочко, ДК, 94—95); 1151, а Кооуєвъ и Торчи. и Печенѣзи. тоуда

сташа *ѵ* Золоты ворота по тѣмъ шгородом. до Лѣдскихъ воротъ. а *ѵ*тохъ оли и до Клова. и до Берестоваго и до *Оугорьскихъ* воротъ. и до

Днѣпра (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 428).

Від назви ур. *Їгърьское* (див.), у системі укріплень якого вони містилися. І. Ж.

II. **гори**, суч. *Карпати*; б. д., на польнощныа страны Дунаи Днѣбстръ. і *Кавкасиинскія* (*кавказіиска, чеканбскія*) горы. рекше *Оугорьски* (*угорьскія, угорскія*) (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 3); 898, Половци. пришедь **Ѡ** стока (встока)... чересь горы великиа (*..Ѡгорьскія*) (т. ж., 25); 1015, Стополжъ... оубн Стослава пославъ в горѣ *Оугорьстви* (*угорескою*). бѣжашо ему въ *Оугры* (т. ж., 139), *Кавкасиинскія* горы. рекше *Оугорьскія* (1425 р., ПСРЛ, II, 1962, Ипат. лет., 3); 898, чересь горы великыа, иже прозвашася... *Оугорьскія* (т. ж., 18);

1015, къ горѣ *Оугорьскои* (*оугорьстви*). бѣжашу ему; въ *Оугры* (т. ж., 126); 1226, они же... **Ѡ**идоша в землю Перемышлескою. в горы *Кавкасиинскія* (*кавокаскія*) рекше во *Оугорьскія*. на рѣкоу Днепръ: послаша послы своа (т. ж., 747); 1229, шедъшоу же емоу. во горы *Оугорьскыѣ* (*оугорьскыа*) (т. ж., 760); 898, *Вѣкакасііскыя* горы, рекше *Угорскыа* (XV ст., ПСРЛ, V, 1851. Софійск. I-я лет., 82), въ *Какасііскыя* горы, рекше *Угорьскія* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII, Воскр. лет., 261); 898, устремилася чрезъ горы великіа, яже прозвашася горы *Угорьскія* (т. ж., 270), в *Канскія* горы, яже суть *Угорьскія* (т. с., ПСРЛ, XXX. Владимирск. лет.-ц, 7). *Угорьскія Горы* — кол. рос. транскрипція місц. (галицьк.) назви *Буйковинско-Семиградських Карпатських гір* (Гол., 326); 1649, под *венгерскими* горами (Вос-соед., II, 181—182).

Як *Гора* або *Горы* (Барс., 53; Гол., 82); пор.: 1150, Володимеръ... стояше оу Белза. и ту оуслышавъ оже король оуже вшелъ в *Гору*. и ту поверга возы свои. а самъ гна съ дружиною своею к Перемышлю. король же прошедъ *Гору*. и въза Санокъ городъ (ПСРЛ, II, 1962, 406); 1151, прошель *Гору* (т. ж., 434); 1188, и слышавъ Романъ. ажъ король за *Горою* оуже (т. ж., 661); 1235, [Данило.— Л. М.] гнаша по нихъ до *Горы*. (т. ж., 778); 1282, Нога(и) поиде. на Брашевъ. а Телебоуга поиде. поперекъ *Горѣ* (*горѣ*) (т. ж., 890); 1206, король... поиде с ними

чересь *горы* (ПСРЛ, I, 1962, 427); 1149, и то рѣ ему король... хочю поступити подъ *горы* (ПСРЛ, II, 1962, 385); 1211, Галичане приведоша къ собѣ *Угры* отай чрезъ *горы* (ПСРЛ, VII, 117). Сх. ч. *Карпат*, як: 1. *Alpes Bastarnicae* Певтингерівської табл.; 2. *Пейнѣ* 'Орос у Птолемея (Sl. SS, I, 90); 3. *Ruthenorum alpes* угор. хр. (Шушарин, 148); 4. *K(a)g(a)k(u)*, тобто «краківські» (гори) в араб. географі ХІІ ст. Аль-Ідрісі — в основі мифонім *Крак* (Иванов, Топоров, 124), 1639, in oras *Ungariae post montes Carpati* (Воссоед., I, 288); 1648, *regnum Hungariae et Poloniae sub montibus Carpati* alias *post Beszkidem* (ОАИМ). Суч.: *Карпати*, *Карпатські* гори; лат. *montes Carpathici*, фракійського або іллір. походження (пор. алб. карге «скеля»),

штучно відновлена за античн. дж. (Карп., Топ., 8; Никонов, КТС, 180; Гол., 138); як назва зовсім невідомо народів, що називає частини гір: *Татрами*, *Бескідами*, *Верхами* та ін. (Гол., 138). Пор. лат. *Montes Sarmatica* «сарматські гори» (Никонов, КТС, 180).

Похідні: *Їгорьскыє*, ворота в *Угорьских* горах, за м. Сянок; 1231, гонаше і оли и до Сянока. воротъ *Оугорьскыѣ* (ПСРЛ, II, 1962, 764).

Ототожнюються (помилк.; пор. фіксації під 898 і 1222 рр.) з *Кавказькими* горами, відомими ще з антич. дж. (Шахматов А. А. Повесть временных лет и ее источники.— Тр. ОДРЛ, IV.— Л., 1940, 73—74). Як: літоп. *Кавкасиинские* гори є *Карпатскими* (вони ж *Їгърьскыє*), бо в «Хроніці» Малала останні також звуться *Кавказь-воротъ* (Лихачев, II, 210). Вважають, що *Кавказом* (-зькими горами) звали будь-які великі гори; пізн. ця назва закріпилася лише за гірською країною між Каспійськ. і Чорн. морями (Зубрицкий, III, 98). Як (помилк.) д.-р. *Кавкасиинскыѣ горы* — це суч. *Кавказ* (Фасмер, II, 153).

Релігійні в -ськ. від етноніма *Їгъре*; виникли в IX ст., після переходу *угорців* через Сх. Європу й Карпати на тер. суч. *Угорщини*; пор. в Києві ур. *Їгърьское* (див.). Л. М.

За Геродотом, киммерійці після братовбивчої війни в р-ні нижн. Тірасу (суч. Дністер) утікали від скіфів, що наступали зі сходу, вздовж Чорн. моря, «а скіфи переслідували їх, маючи праворуч [?! — В. ред.] *Кавказ*» (ДКШ, 105). Якщо це не помилка, то *Кавказом* тут названі ще в V ст. до н. е. *Карпати*. В. ред.

ЇДЕЧЬ, пос., в Галицьк. землі (?); тепер не простежується; 1164, везапу... понде вода изъ Днѣстра. велика в болоньѣ и взиде оли до Быковаго болота. и потопаи члвкъ боле. ꙗже баху пошли. съ солюю изъ *Удеча* (изъ *иудеца*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, Ипат. лет., 524), до Боковаго болота и потопаи чловѣкъ боле 300; иже бѣху вошли съ солюю изъ *Удечева* (XVI ст. ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 73).

Як: а) м. *Ужечь* у Карпатах біля витоків одного з допливів р. *Угни* (Барсов, 204); б) с. *Удич* Теплицьк. р-ну Вн (на р. *Удич* л. Пд. Бугу), що сумнівно. За літ., з *Їдеча* «пошли съ солюю», тобто із зх. р-нів суч. України, де видобувалася сіль; пор.: и не пустиша гостей изъ Галича, ни людей зъ Перемыля, и не бысть соли въ всей Руской землі (Патерик, 108), а також рр. *Уда* в бас. Сіверськ. Діниця, *Удава* у водозборі Псла, *Удай* у бас. Сули, *Удица* у системі пр. Сейму Чрг; потік *Удичева Зворина* в бас. Тиси Зк (СГУ, 578) та ін.

Як: 1. посесив на *-j(ь), пор. д.-р. особові ім. *Їда*, *Їдаликъ* (Роспонд, Стр., 75). 2. (доцільніше) однокоренев. з гідронімами на *Їд-*, що мають переконливу іран. етимологію; пор.: авест. *оодоа* «джерело», д.-інд. *удан* «хвиля, вода», *одтап* «потік, хвиля, приплив» (Rozwadowski, 276, 278; Трубачев, 52, 80, 178; Стрижак, НРП, 66, 67). Л. М.

ЇКРАИНА, тер. «на краю»: І. Волинськ. землі (Ук. ПСРЛ, II, 58; Иловайский, II, 22);

1189, И еха и Смоленська в борзѣ и приѣхавшю же емоу ко *Оукраинѣ Галичьскои*. и вѣа два города Галичькыи (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 663—664), 1213, Данилоу же возвратишоуся к домови. и вѣа с братомъ. и прии Берестии. и Оугровескъ. и Верещинъ. и Столпъ Комовъ. и всю *Оукраиноу* (т. ж., 732); 1282, взялъ бяшетъ [Лестко.— А. К.] у него село на *Въкраицици*, именовъ Воинъ (т. ж., 1843, 211).

Семантичним способом від д.-р. *Украина* «порубіжна місцевість»; пор.: рос. *окраина* (Никонов, КТС, 435); *украина* за Окою, пд.-зх. *окраина* Московської держави; *Україна Терская*, пд. б. Кольськ. п-ва; арх. *украї* «скрау, на березі», *україной* «крайній» (Фасмер, III, 157). Первинно невелика порубіжна тер. взагалі; пізн. власна назва країни (SI, SS, VI, 253). А. К.

II. Переяславськ. (Иловайский, II, 68) і Київськ. (Ук. ПСРЛ, II, 497), точніше, пд.-д.-р. земель (Трошкский, 2); 1187, и плахашася по немь вси *Переяславици*... бѣ бо князь [Володимир Глібович.— О. С.] добръ... ѿ нем же *Оукраина* много постана (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, Ипат. лет., 653), *Україна* (т. ж., 1843; 134), *Україна Киевская* (Ук. ПСРЛ, II, 497); 1399, привели... Витовта къ *Литовской Украинѣ*, къ городу его Хороблю... Макошину... Сохачеву... Верху... Оболону (Виноградський, Сосниця, 150); 1556, Крымской царь... хотѣхъ ити на царя и великого князя *україну*... а пошелъ былъ на Черкасы... на Днепръ (XVI ст., ПСРЛ, XX, II. Львовск. лет., 573); 1563, приходил на цареву и великого князя *україну* на Сѣверске мѣста из Канева князь Михаило Вишневецкой с Черкасы Каневскими и з Белогородскими Татари... многіе волости Черниговские и Стародубские и Ноугородские и Почапские повоевали и в Радогоше посад пожгли (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, XXIX. Александро-Невск. лет., 321); 1578, он [Байбуза на Лівобережжі.— О. С.] будучи на *Україне*, годне и пожиточне... верне служил (ОАІМ); 1585, на *Вкраїни*, за Днѣпромъ городище... Переяславъ (АЮЗР, VII, III, 285); 1593, поставиша... города Белгород, Оскол, Валуйку... а да тех городов поставиша на *україне*... Воронеж, Ливны, Курск, Кромы (ПСРЛ, XXXI. Лет-цы посл. четв. XVII в., 145); 1604, окаянный Гришка... с литовскими людьми и с черкасы, прииде на *Україну*, под град Чернигов (т. ж., 150); 1632, Hlinska i Bielska... wuzej Potawy... на *Україніе* (Воссоед., I, 121); 1670, отъ басурмановъ... *Україна* в запустѣіе пришла, гдѣ и монастырь Пивскій (Матченко, 13); 1696, Петрикъ съ ордами выходил на *Вкраїну* подъ Голтву (Модз., Мал. род., III, 750); 1730, Городъ нашъ Прилука... посередъ *Україны* найдующийся (Лаз., ОСМ, III, 90), XVIII ст., Черкасы... на правомъ берегу... Днѣпра, ниже Канева, въ *Польской Украинѣ* (Шафонскій, 53); XVII—XVIII ст., тогочасніе *Україно-Малоросійскіе* поля; *Україну Малоросійскую* по обоих сторонахъ Днѣпра; *Малоросійскую Україну*; далей *Козакорускїей України*; на *Україну Козацкую* (Величко, Сказаніе, 15, 26, 45, 46, 159); XIX—XX ст., Село! і сердце од-

почине. Село на нашій *Україні*... Я так її, я так люблю Мою *Україну* убогу, Що проклену святого бога, За неї душу погублю (Т. Г. Шевченко); Ньо!... з долини в долину та на свою *Україну* (фолькл.); Дѣвчинонько мила, що будешъ робила Въ *Українѣ* далекій (Сумцов, 291); Ой горе, горе калині при долині Та так сироті на чужій *Україні* (ОАІМ); Як у саду та при лісі Соловейко най орісі, А зозуля на калині Десь мій милий *нау Країні*. Мабуть, жінко, шей торбину, та піду я *Уокраїну*... та коня на ярмарок одведу, та і сам на *Окраїну* піду (Гнедич, 71, 108); Дюжа саскучился, а я весь измучился по свойй я *вкраїне* (Миртов, 43). Суч.: *Україна* (*Україна*, рідше: *Ук'раїна*, *Ук'раїна*), *Радянська Україна* (УРСР); рос. літературне *Україна*, розм. *Україна*; польськ. *Україна*, нім. *Ukraine*, угор. *Ukran*, болг. *Україна*, с.-х. *Україна*, чес. *Ukrajina*, тур. *Ukajna* (Ukajna), вірм.-половецьк. *Ыкраїна* (Документы, 132). Іст.-геогр. вар. компоненти й паралелі: *Брацлавська Україна* (УМШ, 1958, № 1, 66—67); *Волинська Україна* (*Україна Волинская*; Ук. ПСРЛ, II, 497); *Галицька Україна* (ко *Оукраинѣ Галичьскои*; ПСРЛ, II, 1962, 663); *Закарпатська Україна*; *Запорізька* (*Низова, -івська*) *Україна* (Арх., Зап., 167), *Мукачівська Україна* («Munkacsiensem Ukraine»; ББЖСТ, 43); *Наддніпряньська Україна* (*Україна Поднѣпровская*, Новицкий, II, 835), *Подільська Україна* (УМШ, 1958, № 1, 66—67); *Сіверська Україна*, *Слобідська Україна*; *Угорська Україна* (*Угорская Украина*; Кадлец, 22); *Ханська Україна* (*Україна Ханская*; Сергеевский, 113) та ін. Пор. ще: *Україна Терская* (Фасмер, IV, 157) на Кольськ. п-ві; *Тульська Україна* (Никонов, КТС, 435) та ін.

Похідні: апелятивн 1268, *оукраинанѣ*; XIV ст., *Украиникъ*; 1503, *Украинникъ*, *Украиньныи*, 1586, *Украиньши* (Срезневский, III, 1184—1185); *українний*, *україн(ь)ство* (Желехівський, II, 1008), *українофіл (-філ)*, *українофільство*, *українцина* (Гринченко, ДВУ, 1946); *український*, пор.: 1606, мятєж... в северьских градах и в *українских* (1-ша пол. XVII ст., ПСРЛ, XXXIV. Пискаревск. лет-ц. 211), 1636, войску Запорожскому и цалому народу *Українскому* (Величко, Сказаніе, 26), 1720, монеты доброй копѣичаной личбы *українской* (Лаз., Обзор., 15); *україночашество*, *українізація*; *українці*: XIX ст., *Ук'раїн'ці* «жители Киевской губ., которая называется *Україною*» (Левченко, 264), *Українець*, «Bewohner der *Україна*, Klei'n-, Südrusse» (Желехівський, II, 1007), суч. *україн'ці*, діал. *україн'ці*, *у'країн'ці*, *о'країн'ці*, *ву'країн'ці*, *ву'країн'ці*, *україн'ці* й под. Хороніми: *Українська Полісія*; 1657, *Речь Посполитая Украинская* (Величко, Сказаніе, 289), *Речь Посольства Украинская* (т. ж.); XIX ст., *Слободская-Українская* губ. (Павловский, 110); 1918, Іменем *Української Робітничо-Селянської Республіки* — Центральный Виконавчий Комітет Всеукраїнської Ради робітничих, селянських та солдатських депутатів та Народний секретаріат *Української Народ-*

ної Республіки... уповноважує надзвичайне повноважене посольство... Української Східно-Української Федеративної Республіки (Михайличенко, 6); 17—19. III. 1918. Українська Радянська Республіка; 10. III. 1919. Українська Соціалістична Радянська Республіка; 30. I. 1937. Українська Радянська Соціалістична Республіка (Барабой, 21—25); також Українська РСР. Ороніми: Українські Карпати. Ойконіми (назви суч. та істор. пос.): Андріїв-Український, Високо-Українське (Жт); Вільна Україна, Вільна Українка (Хрс); Губин-Український (Вл); Кірово-Українське (Крв); Конче-Українське (Вл); Крошня-Українська (Жт); Малоукраїнка (Мк); Нова Україна (Хрк); Нова Українка (Дн, Хрк, Хрс); Новоукраїнка (Вн, Врг, Дп, Од, Чрк, Крв, Лз, Мк); Новоукраїнський (Дп, Дпн, Зп); Петраш-Український (Хм), Пилипи-Українські (Жт); Радянська Україна (Дпн); Староукраїнка (Зп); Ступниця-Українська (Лв); Слободня-Українська (Од); Темрюк-Український (Дпн), Українець (Мк); Українка (Дп, Дпн, Зп, Кв, Крм, Мк, Хрк, Хрс); Українське (Вн, Хрк), Український (Дп, Зп, См, Хрк, Чрг), Український Робітник (Хрс); Червона Україна (Дп, Дпн); Червона Українка (Дп, Мк); Червоний Українець (Чрг); Червоноукраїнка (Дпн); Яски-Українські (Од); м. Українськ (Дпн; навколо шахти «Україна»; Янко, 153). Антропоніми: Українець, Українець, Українські (Новицький, I, 727); суч. Українець, Український та ін. (Редько, 222).

Як від: 1. (нар.-етимол.) санск. «укхраїа» «горб, бугор», мовляв, Україна — це «рубіж, що охоронявся сторожовими курганями» (Великанов, 64), 2. того ж кореня, що й хороніми Уккермарк (?), земля полаб. укрів; австр. Крайн (корінь Край-) і под. «споконовічні край... венец-слов'янського світу» (Надеждин, 78); 3. дієсл. укрятти тощо. Насправді, семантичним способом від д.-р. *украина «порубіжна місцевість» (Срезневський, III, 1184); пор. ще: ст.-укр. оукраина «окраїна» (ССУМ, II, 474); рос. украинна «область скраю держави... Латини взяла украини кілька псковських сель... Даже до украини нашей страны молдавской... На украинь, на студеномь морь... Украинной зовут Малую Русь» (Даль, IV, 484); сюди ж: украинна за Окою (Фасмер, IV, 157); як: 1. контамінація хороніма й апелятива країна; пор.: «Україна... = Країна. Прибудь, прибудь, мій миленький, з україні далеких... Ой по горах по долинах, по широких украиннах» (Гринченко, ДВУ, 1945); апелятив — за допомогою суф. -ина від *край- «окрай, рубіж» (ЛКН, 276); пор. укр. окрѣць; 2. того ж походження, що й анти (гр. "Αντα, лат. Antes): «залишається найбільш імпонуючим... зближення... з д.-інд. anta- «кінець, край», бездоганне фонетично, а також семантично, тому що так звані анти справді займали південно-східний край слов'янства, відомий згодом під назвою Україна» (Трубацев, СЯ, 399—400). О. С.

ЗНЕНЬЖЬ, м. («городъ», «градъ») в Чернігівській землі; як: 1. давнє г-це біля м. Івангород на р. Острі кол. Борзенськ. пов. Чернігівськ. губ. (Голубовський, Історія, 123—124; Андрія-

шев, Сівер, 105), суч. с. Івангород Ічнянськ. р-ну Чрг; 2. м. Ніжин (Іловайський, II, 65); 3. (ймовірніше) на б. р. Остер на пд. сх. від м. Ніжин (Насонов, 232); 1147, города... Оуненъжъ. Бѣлавежа. Бохмачъ... Изаславъ же повелѣ зажечи. грады ты слышавъ же Глѣбъльци. оже Оуненъжъ. и Бохмачъ и Бѣлоузежо (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет. 358), грады, Унѣжъ и Бохмачъ (XV ст., ПСРЛ, ХХІІІ. Ермолинск. лет. 35); 1148, гради, Унѣжъ (Утенъ), и Бѣлавѣжъ (XVI ст., ПСРЛ, ХХ, I, Львовск. лет., 110), Унѣжъ, и Бахмачъ, и Бѣлавѣжа не убѣжаша (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 43).

Як (з уваги на вар. *ѣнъжъ) слід пор. з р. Унежь (вона ж Унечь, Унѣчь п. Іпуті) з помилк. *ѣни(Иуній)градъ, звідки пізн. Иванъ-городище (Голубовський, Історія, 124), що непереконливо. Імовірніше, посесив на *-ї(ъ) від антропоніма *Унѣнѣжъ; пор. прасл. упѣ- (upij-, upěj-) «кращий» і д.-р. нѣг(а) «ніга» (Роспонд, Стр., 65); а також: полаб. Unēbud, Unēhost, Unērad; польськ. Unięmię; чес. Mito-pěha, Ubuněha (Svoboda, 82); д.-р. антропоніми Нѣжата (Фасмер, III, 56), Милонѣжъ, Миронѣжъ, Перенѣжъ (Тупиков, 307, 357); укр. назви сс. Ніжин, Ніговиці, Ніжин (УРСР) тощо. А. К.

ЗНОВЬ, р., в Київськ. землі; суч. р. Унава п. Ірпеня п. Дніпра; в Жт і Кв; 1171, сь братомъ же Ярославомъ снАса за Оуновью (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Іпат. лет., 545); 1168, за Уновью и идоша Володимерю (ПСРЛ, ХХV. Моск. летоп. св. к. XV в., 79); 1169, за Уновью (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 84); 1171, за Увною (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 311); 1159, (?) Унья (Оп. КПЛ, 168); 1594, Унава (МЮР, I, 155; 1686, АЮЗР, VII, I, 538; 1758, АЮЗР, I, IV, 519; ВСОРІ КГ, 16; Фунд., 41; Похилевич, 214; Андр., ЛЮ, карта; Машт., Дн., 49; Величків., 29; Макс., Киев, 23); 1683, Улава («пад rzeka... Улава»; АЮЗР, VII, I, 509; 1765, т. ж., III, 135; Grab., 74; SG, III, 301); 1686, Унова (АЮЗР, VII, I, 523); 1812, Апава (ЦДАК, ф. 484, оп. 6, од. зб. 151, арк. 83); 1954, Унава; 1964, Унава (МЕ). Пор.: 1415, с. Унин (тепер с. Тетерівське Іванківськ. р-ну Кв; Похил., УКР, 235), р. Унява л. Ворони п. Бистриці-Надвірнянської п. Бистриці п. Дністра в смт Тисмениця Івано-Франківськ. р-ну й обл. (СГУ, 580); р. Унячка: 1. л. Лодинки л. Стривігору п. Дністра у Льв; 2. пр. Заварівки л. Любачівки бас. Сяну п. Вісли; с. Завадів Яворівськ. р-ну Льв (т. ж.); с. Уніж Городенківськ. р-ну І.-Ф.; 1397, р. Уна у Двінськ. землі (ГНП, 145); р. Уневка: 1. (вар. Унивка, Волчек, Стрєня) п. Мочі п. Москви л. Оки п. Волги, 2. п. Теші п. Оки п. Волги (Смолицкая, Ока, 117, 268); р. Уна п. Сави п. Дунаю; Югославія (Dickentmann, II, 150); Unawy «pole na Biskupicach Smolanuch» (Kozierowski, 435); рр. Aunūpis, Aunūva (Lietuv. ч.-е., 10).

Як: із: 1. *ѣны (род. одн. *ѣнѣве) (Соболевський, РСЭ, 272); 2. ірл. úape «зелений», англосакс. wan «lividus, pallidus; fuscus, alter», авест. «Loch, Riss (in der Erde)», гр. εὔνυς «rozbawionu», «mający brak czegos», санск. ūnā-

«mający brak czegoś, niekompletny» (Rozwadowski, 223); 3. ст.-сл. **НАВЬ** «*νεμρός*», ст.-чес. *náv* «*hrob*, open svět, peklo», чес. *hnava* «*Ermüdung*», *půti* «*schmachten*»; рос. *нѣтъ*, рос. діал. *о́нава* «*Müdigkeit*», укр. *павський* *вѣтыкей* «*wielki czwartek*», польськ. *пуѣ* «*schnąć, niszczyć, kapić*», *пѡв* «*okres czasu gdy księżyc jest niewidzialny*» (Rudnicki, — SO, 1962, V, 383) за умови членування як ***ѣ-нав-а**, літоп. ***ѣ-нов-ѣ** І. Ж.

ЅСТИЛОГЪ, м., у Волинськ. землі; як м-ко Володимирськ. пов. Волинськ. губ., при впадінні р. *Лує* у Зх. Буг; суч. м. *Устилує* Володимир-Волинськ. р-ну Вл; 1150, ИзАславъ пославль баше Оугры на покормъ *Оустилогъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, Ипат. лет., 408).

Композит: **ѣст-** (пор. д.-р. *ѣстѣ* від *ѣста*) (Фасмер, IV, 173) + **-логъ**, об'єднані голосним **-и-**, «*пос. біля устя* (гирла), р. *Лує*»; пор. укр. *лує* «рівне, низьке місце під лісом, гай, куші» і под. (Фасмер, II, 527); а також на тер. УРСР: сс. *Уставиця*, *Усть-Кам'янка*, *Усть-Лип'янка*, *Усть-Чорна*, *Усть-Путила*, *Усть-Зелене*. Можливо, помилк. **-логъ** зам. **-логъгъ**: географ. термін *лог* тепер характерніший для Рязанськ., Калінінськ., Воронежськ. обл., Південного Уралу (Мурзаєвы, 138), Ростовськ. обл. та ін. тер. РФФСР. Див. *ѣстѣ*. А. К.

ѣСТЬЕ, пос. (ур.?), в Переяславськ. землі; як: 1. між Кременчуком (біля гирла Псла) й «Чигирим-Дубровою» [Чигирин-Діброва.— О. С. I (Татищев, II, 252) побл. вп. Сули в Дніпро; 2. біля гирла Трубежа (Пог., Роз., 97) над Дніпром (ЛВП, 176; Грановский, 6) лд.-зх. Переяслава («коло Трубайлового гирла»; ОАІМ), його гавань (Мавродин, 20) чи безпосередн. попередник (Тихомиров, 310); тепер не простежується; 1096, воєва КурА с Половци оу Переяславла. и *оустѣ* пожеже (1377 р., ПСРЛ, I, 1962, Лавр. лет., 231), и *Устѣ* пожеже (т. ж., 1846, 98), *оустѣ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, Ипат. лет., 221), воєва Куря с Половци у Переяславля и *Устїе* (XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 9); як: 1092, Песочен, Переволоку и *Устїе* (Татищев, II, 98); в ін. сп. тут замість *Оустѣ* — *Приѣска* (див.).

Семантичним способом від д.-р. *ѣстѣ*; пор.: *ѣстїе* «отвір», «край», «гирло, місце впадіння річки» тощо (Срезневский, III, 1282), ст.-укр. *оустїе*, *оустїѣ* «місце впадіння річки, потоку в іншу річку, оз., море», «нижня частина течії річки, потоку» та ін. (ССУМ, II, 488), рр. *Устя* в бас. Волги, Ваги (Семенов, V, 301, 368), Горні, Псла (КРУ, 76, 112 та ін.), сс. *Устя* у Вл, І.-Ф., Лв, Рв, Тр і Хм. О. С.

ѢЩИЦА: І. м., в Галицьк. землі; суч. с. *Старі Ушиця* Кам'янець-Подільськ. р-ну Хм на р. *Ушиця* (*Оушица II*); 1144, приде же к нему ИзАславъ Двдвичъ с Половци. переємъ два города. *Оушицю* и Микулинъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962, Лавр. лет. 311), и оуверни те му Всеволодь *Оушицю*. и Микулинъ (т. ж., 312); 1159, поиде къ Кучелмину... и *Ѣтуда* къ *Оушици* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, Ипат. лет., 497); 1159, ко *Ушици* (т. ж., 68); 1144, *Ушицю* и Микулинъ (к. XV ст., ПСРЛ, ХХІІІ. Ермолинск. лет., 32); *Ушицю*

и Микулинъ (XVI ст., ПСРЛ, ХХХ, Владимирск. лет.-ц, 62); 1144, *Ушицю* и Микулинъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 34, 35); 1702, z Uszycy (АЮЗР, III, II, 430); 1703, Uszyca z włościami (т. ж., 561).

Похідні: смт *Нові Ушиця*, райцентр Хм. Семантико-метонімічним способом від назви однойменного контактного гідрооб'єкта (Семенова, 113; Gógnowicz, 101). Див. *Ѣщица II*. Л. М.

II. р., л: Дністра, суч. *Ушиця*, в Хм; 1229, и обьеха Даниль городъ [Галичь.— Л. М.]... и собра *Ѣ* Бобрюкы. доже и до реки *Оушицѣ* (реки *оушици*) и Проута (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, Ипат. лет., 759); 1472, на *ушица*, на... *ушицѣ* (ССУМ, II, 496); 1-ша пол. XVII ст., Опсзїса (Ляск., Карти); 1674, Ouszyca (Кордт, № I, 3), 1685, Ouszyka (т. ж., № 6); XIX ст.: *Ушица*, Uszyca, *Ужица*, Uszyca Stara, Uszyca Wielka (СГУ, 582). Пор.: *Уша* п. Прип'яті і м. *Оушьскъ* на ній, зафіксоване під 1150 р. (ПСРЛ, II, 1962, 411), *Ушва* пр. Сейму в См (СГУ, 582), *Ушня* і *Ушківка* в бас. Десни; Чрг (СГУ, 582); с. *Ушиця* і с-ще *Ушиця* Коростенськ. р-ну Жт.

Похідні: м. *Ушиця* біля гирла р. *Ушиці*; дві *Ушки* п. *Ушиці* (СГУ, 582).

Як споріднена з гідронімом *Уша* балт. походження: від лит. uosis, діал. ouasis «ясен» (ТТ, 212; Роспонд, Стр., 67); очевидно, іменник на **-ица**; пор.: д.-р. *ушь* «назва якоїсь рослини, що люди їли під час голоду», зафіксована в Новгородськ. літ. під 1128 і 1230 рр. (Филин, Происх., 556). Л. М.

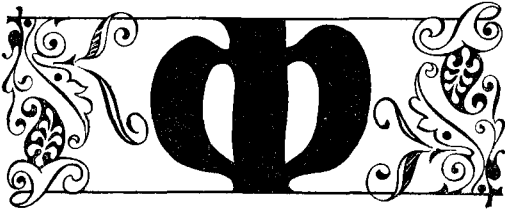
ѢШЬСКЪ, м., у Волинськ. землі; пор. нп *Ушиця*, *Ушомир*, *Рудня-Ушомирська* Коростенськ. р-ну Жт; 1150, ИзАславъ... переиде Случь. и *Ѣтоль* поиде... к *Ушеску*. и переиде рьку *Оушо*. под *Оушескомъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962, Ипат. лет., 411), Глѣб поиде... на *Оушескъ* (т. ж., 396).

Релятив на **-ьск-** від назви р. *Ѣша* (див.) (Роспонд, Стр., 67). А. К.

ѢША, р., у Волинськ. землі, суч. р. *Уж* п. Прип'яті п. Дніпра; поч. біля с. Олександрівка Новоград-Волинськ. р-ну Жт; вп. біля м. Чорнобіля Кв; 1150, ИзАславъ... переиде Случь. и *Ѣтоль* поиде чересь *Чертовъ лѣсъ* к *Ушеску*. и перенде рьку *Оушо*. подъ *Оушес-*

комъ. акоже преправнїша вси полци ИзАславли. чересь *Оушо*... надъ рьку надъ *Оушо*... Володимеръ перешедъ *Оушо* (~ 1425 р., II, 1962, Ипат. лет., 411—412); 1502, буѣ боѣ з Tatarami... па гесе Uszy (XVI—XVII ст., ПСРЛ, ХVІІ. Зп.-р. лет., 565, 570).

Як: 1. із балт. мов, зокрема з лит. uosis, діал. ouasis «ясень», демінутив uselis, латиськ. ouis; пор.: рр. *Ясень* п. Березини п. Дніпра; *Уса* (*Усса*): а) п. Березини, б) л. Ворониці л. Іпуті л. Сожі, в) п. Судості п. Десни (Машт., Дн., 88, 130, 199), а також *Уша*: п. Березини; л. Оли л. Березини; л. Березини (Машт., Дн., 98, 103, 154); пізнє *Уж* — результат переосмислення (ТТ, 211—212); 2. *Уж* (вар.: *Уш*, *Уша*, *Усца*) — неясний гідронім (Трубачев, 187). А. К.

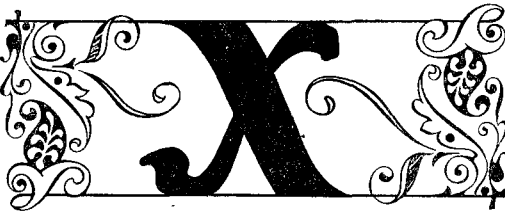


ФЕОДОСЬЄВА, печера, в Києво-Печерськ. м-рі побл. давн. Києва; пізн. *Федосієвими* звалися всі т. зв. Дальні печери цього м-ря (Закревський, Лет., 195), 1156, оу Печерськомъ манастыри. оу *Федосьєвѣ* печерѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 483), въ *Федосьєвѣ* печерѣ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 64), Нифонтъ, епископъ Новгородскій... преставися... и положень бысть въ пещерѣ *Федосієвой* (XVII, ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 303—304).

Посесив на -ев- від д.-р. християнськ. антропоніма *Феодоси*. І. Ж.

ФЕОДОСЬЄВЪ, або *Печерський* (див.), м-р («манастырь») у давн. Києві; 1089, цркви Печерська стѣна Бца. манастыря *Федосьєва* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 199).

Посесив на -ов- від християнськ. антропоніма *Феодоси*. Названо за ім. його засновника. І. Ж.



ХАЛѢПЪ, м., в Київськ. землі, суч. с. *Халеп'я* Обухівськ. р-ну Кв (Барсов, 124); 1096, быхомъ оу *Халѣпа* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962, Лавр. лет., 249); 1136, Слговичи с Половци. взаша Треполь. и *Халѣпъ* (т. ж., 304), взяша Треполь и *Халѣпъ*... и придоша къ Києву (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 33); 1096, Треполь, и *Халѣпъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 30); 1136, Трьполь и *Халѣпъ* (ПСРЛ, IV, Новг. лет., 5); 1508, *Халепля* (АЮЗР, VIII, II, 159); 1508, *Халепіе* (Акты ЮЗР, I, 36—37), 1683, *Халепіе* (АЮЗР, VII, I, 505); 1852, *Халепье* (Фунд., 29), Пор.: р. *Халеп* л. Здвижу п. Тетерева п. Дніпра; с. Шибене Бородянськ. р-ну Кв; вар. *Халеп* (Похилевич, 95).

Похідні: 1576, до устя *Халепи* у Днепра (АКБМ); 1977, дорога *Халепська* в с. Трипілля Обухівськ. р-ну Кв (Анк).

Як пов'язана із стародавн. назвою м. *Халеп* (відома в Європі в італ. формі *Алеппо*) в пн. Сирії, від хеттськ. *Халап* (Никонов, КТС, 450), гр. *Ха'лел* «Халеп, Алеппо, місто в Сирії» (Соболев-

ский — РФВ, 1911, 65, 406; Фасмер, IV, 217) тощо. Назва темна (Роспнд, Стр., 54; Роспнд, Miscellanea, 33). І. Ж.

ХВАЛИМИЧИ, с., у Волинськ. землі; як с. *Фалемичі* (Ук. ПСРЛ, II, 502) Володимир-Волинськ. р-ну Вл, на р. Лузі л. Стыру п. Прип'яті; 1157, и ѿтуда пойдоста к Володимирю. и стага въ *Хвалимичихъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 486); 1156, во *Хвалимичьхъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 65).

Семантичним способом від патроніма на -ич(и) від особового д.-р. ім. **Хвалимъ*; пор.: Chval(a), Chvalimir (Svoboda, 77, 270); *Хвалимиръ*, *Хвалъ* (Морошкин, 200). А. К.

ХОМОРА, р., л. Случі л. Горині п. Прип'яті; в Ізяславськ., Шепетівськ., Полонськ. р-нах Хм та Баранівськ. р-ні Жт (СГУ, 593); 1235, Придоша Галичане на Каменецъ. и вси Болоховський князи с ними. и повоеваша по *Хомороу* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 774). Пор.: селище на ім'я Польна, на оустіє *Хомора* (р. в Молдавськ. кн-ві; ССУМ, II, 512).

Похідні: 1234, Даниль же оувѣдавъ. Изниде на нѣ [Олександра.— А. К.] из Галича. оугони и во Полономъ. и яша и в луозѣ *Хоморьскомъ* (ПСРЛ, II, 1962, 772).

Як: 1. скіф. походження; початк. *Хо-* або **Хъ-* (див. *Хорѣль*; пор. *Ходоса*, *Хоперь* й под.) з іран. **Ко-*, **Къ-* // **Гъ-* (Соболевский, РСЭ, 271), 2. без пояснення (Трубачев, 159). А. К.

ХОМОРЬСКИЙ, луг («лоугъ»), у Волинськ. землі; тепер у р-ні м. Полоиного Хм; 1234, Даниль же оувѣдавъ. изниде на нѣ [Олександра.— А. К.] из Галича. оугони и во Полономъ. и яша и в луозѣ *Хоморьскомъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 771—772).

Релятив на -ьск- від гідроніма *Хомора* (див.). А. К.

ХОРЕВИЦА, гора, в давн. Києві; б. д., (и) быша ꙗꙗ братья. единому има Ки. а другому Щекъ. а третьему *Хоривъ* (и) сестра ихъ Лыбедь... сѣдаше Ки на горѣ гдѣже ныне оувозъ Боричевъ. а Щекъ... на горѣ. гдѣже ныне зоветсѣя Щековица. а *Хоривъ* на третьей... ѿ негоже прозвасѣ *Хорєвица* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 9), а *Хоривъ* на третьей горѣ. ѿнюдѣже прозвасѣ *Хоривица* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 7), а *Хоривъ* сѣде на третей горѣ... *Хоривица* (XV—поч. XVI ст., ПСРЛ, XVI. Лет. Авраамки, 35), *Хоривъ*... *Хоривица* (поч. XVI ст., ПСРЛ, IV, 1917, II, I. Новгородск. 5-я лет., 5; серед. XVI ст.; ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., 11; 1-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. лет. св. к. XV в., 339; НЛСХС, 3), *Хоривъ*... *Хорєвица* (XVI ст., ПСРЛ, XVIII. Симеоновск. лет., 4), *Горив* же вселися на третьей горѣ... *Хоривица* (ост. чв. XVII ст., ПСРЛ, XXXI. Мазуринск. лет-ц, 39); потім під: 430, единому имя Кий, а другому Щокъ, а третьему *Харив*... а *Хоривъ* живяше на третьей горѣ... *Хоривица* (т. ж., 28), 854, *Хоривъ*, от него же прозвасѣ *Хоривици* (поч. XV ст., НЛ, I. Троицк. сп., 512), помилк.: *Шекъ*... отъ него же прозвасѣ *Хорєвица* (т. ж., Воронцовск. сп., 432), Кий, Щокъ (Шекъ), *Хоривъ* (*Хоревъ*)... *Хоривица* (*Хорєвица*) (XVI ст.,

ПСРЛ, XX, 1, Львовск. лет., 40—41). Вар. *Хорива* (Фасмер, IV, 263).

Пор. вул. *Хореві* (*Хор'євайа*) в м. Києві, між Дніпром і горою *Фролівською* (за назвою однойменн. м-ря), вона ж *Киселівка* (тут був *Киселів*, — у серед. XVII ст. належав київськ. воєводі Адамові *Киселю*, — «городок», тобто замок) (Новицький, II, 318; Максимович, II, 12), а перед тим, при бл. з XIV ст., — *Замкова* (Закревський, I, 395—396). Назву (рос. *Хоревая*, рідше *Хоривая*; *Хорбаская*) (Фунд., I, Прил., № 12) дали на поч. XIX ст., в зв'язку з ототожненням *Фролівської* гори й літоп. *Хоревица* (РЕІУ, II, 377), яку ще шукають: 1. у р-ні Вишгорода (райцентра Кв), pobl. кол. Межигір'я (Максимович, II, 95), пізн. гора *Білий Спас* (Фунд., I, 482); 2. на Кирилівськ. висотах, пн. Шекавиці, над Йорданськ. ц., бл. Юрківськ. стр. й Богословськ. яру, де проходив Микільськ. узвіз (Толочко, 67); 3. в самому *Вишгороді* (Ляск., Вишгород, 199—235); 4. між Старокиївськ. горою й Шекавицею, поряд із Кожум'яками (Новицький, II, 319).

Іменник на *-иц(а)* від основи *Хорив-// Хорев-*; пор. ще: 859, три братія, Кин. Шекъ. *Хоривъ*... сдѣлаша го(род)ди сии (ПСРЛ, II, 1962, 15), Kij, Szczyg, Korew i czwarta siostra Libed... Korew (Chotiw zbudował) Korewicę (Długosz, I—II, 183). Як: 1. за допомогою звукосполюки *-ев-*, що сприймалася як суф. прикметника: «*Хоревица*, з *е*, хоч назву утворено від *Хоривъ* (з *и*)» (Карп., Становление, 9); 2. від д.-перс. ороніма *Нараіва* (Фасмер, IV, 263). *Хоревъ* нібито був: 1. вісянином (ОАІМ); 2. новгородськ. розбійником (Соловьев, I, 307); 3. аваром (Карамзин, I, прим. № 71); 4. сарматом (Татищев, II, 200); 5. хорватом (Кузеля, IV, 21); 6. гунном (Карамзин, I, прим. № 71); 7. кельтом; 8. хозаром; 9. киммерійськ. «тотемом» (Март, V, 230); 10. вигадкою літ-ця, даною т. зв. «Dreibüdersystem» (Роспонд, Киев, 107; Роспонд, Стр., 85); 11. слов'янином (від сл. *gora*; Ляск., Выпгород, 221). Його ім'я пов'язували з гр. *Ἰωρῆον* «місце, область, площа, укріплення, пункт, помістя»; польськ. *szorawina* «назва свіжих шкір» (?) (Brückner, Nestor, 14); укр. топонімами *Хорів* Дорогиничівськ. с/р (рос. *Хорев*; поряд із сс. *Старий* і *Новий Загоріє*) Локачинськ. р-ну Вл й *Хорівської* с/р (рос. *Хоров Хоровского* с/с) Острозьк. р-ну Рв (АТДУ, 746); польськ. мікро-топонімами *Chorzew*; 1301, *Chorsewo* (від ім. **Chorz*) (Kozierowski, Pierw., 194) й оронімом *Шорова гора* (від *Chor*) (SG, I, 629); болг. антропонімами: *Хоров* (м. Пловдив) і *Хорев* (м. *Нова Загора*) від *Хоро-* як елімінація від *Проход* і *Заоро* — від *Форво* (Илчев, 521); пор. ще: укр. (1668 р.) сс. *Хорици* в кол. Сосницьк. вол. Чернігівськ. губ. (рос. *Хорици*) (КС, 1896, июнь, 377); 1926, *Хоровица* та *Хоревичина* в кол. Шепетівськ. округу на Поділлі (ОКІАМ) і под. Досить інтригуючим є дивовижн. «паралелізм» у легендах про *Кия*, *Щека* й *Хорива* із землі *полян* (наддніпрянськ.) і *Куара* (Куар), Мелтея та *Хорейана* (Хорейан) із країни *Палуні* (Paluni) — Велика Вірменія: вірм. *Хорейан* «Хорів» (див. *Києв'є*). Як іран. походження; пор. авест. *hag-* «гора»;

д.-перськ. *Naraiwa* «обл. Аріани», етнонім *хорвати* тощо (Иванов, Топоров, 121). Однак цей оронім в XI—XII ст. в Києві не побутував (Толочко, 69); «чергування» *е-і* у відкрит. й закрит. складах (*Хоревица* — *Хоривъ*) характерне лише для пізн. укр. періоду; генетичн. взаємозв'язку між вірм. *Хорейан* і д.-р. *Хоривъ* (як і між *Куаром* та *Киевом*, етнонімом *полян* й хоронімом *Палуні*) поки що не доведено (Иваненко, 79), а в Києві (Великому), крім літоп., існував ще один *Хорив* — у р-ні кол. скиту Феофанія, тепер передм. столиці України, де в XIX ст. було зафіксовано ряд мікротопонімів, утворених місц. ченцями: дол. *Іоасафова*, гора *Елеонська* (*Елеонская*), потоки *Кедрський* (*Кедрський*) і *Силуамський* (*-скій*), гори *Синай* (*Синай*), *Фавор* (*Фаворъ*) і... *Хоріє* (*Хоривъ*) (Закревський, II, 549; пор.: аналогічні топоніми бібл. походження в кол. Мгарському м-рі; Бочк., Луб. стар., I—39), «придєль» *Входъ во Іерусалимъ* (у кол. київськ. Михайлівськ. Золотоверхому м-рі), оз. *Йорданское*, м-р *Лавра* (Закревський, II, 929—947), папиром *Голофа* в м. Києві, який нерідко називали сх.-сл. *Іерусалимом*. Чи не дали ранні християни-киїани одній із центральн. київськ. гір назву, запозич. з біблїї (пор.: «божа гора» *Хорів* за р. *Йорданом* у пустині *Синай*; ст.-рос. *Хоривъ*, рідше, *Хоревъ* і *Горевъ*, відповідно до гр. *Ἰωρῆ* й лат. *Nogeb*; Гагарин, III, 525, БЕ, ХХХ, 2. Фасмер, IV, 263) й дооформлену суф. *-иц(а)* під впливом таких назв давн. Києва, як *Божьниця* (див.: *Новгородська* й *Тбірова*), *Бісовиця* (гора), *Глибвиця* (дол., а потім вул.), *Кієвиця* (гора, вона ж *Старокіївська*), *Здихальниця* (гора, вар.: *Здихальниця*, *Вздихальниця*, *Уздихальниця*; на ній Андріївська ц.) (Закревський, II, 851—852), *Щьковица* (див.) та ін. О. С.

ХОРОБОРЬ, м. («градъ»), в Чернігівськ. землі; як: 1. м. *Коропъ* (*Коробъ*) кол. Чернігівськ. губ. (Багалея, 147), кол. Кролевецьк. пов. на р. *Короп* л. Десни (Барс., 210); 2. г-ще *Хороборь* на л. б. р. Мени п. Десни (Голубовський, История, 125—135; Насонов, 233); 3. м. Мена (Андріяшев, Сівер, 104), тепер районтер Чрг; 4. на р. Десні, вище м. Сосниці (ИКДР,

30) тощо; 1153, *Стославъ Слговичъ* скупася съ

Изаславомъ Двдвичемъ. оу *Хоробра* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 465); 1159, киїани же бѣжа... Переяславоу и бѣтудъ ѣха на Городокъ. та на Глѣблъ. та на *Хороборъ*. та на Ропескъ (т. ж., 502); 1234, Мьстиславъ Глѣбовичъ... по Деснѣ тоу же вѣща и *Хороборъ* и Сосницю. и Сновескъ (т. ж., 772); 1159, бѣжа ис Києва к Переяслави... и оттуду ѣха на Городок, да на Глѣблъ, да на *Хороборъ*, да на Юропескъ (1-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 66), изъ Києва къ Переяслави... и оттуду... на Городокъ, да на Глѣблъ, да на *Хороборъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 70). Пор.: *Хороборъ* (Волинськіє) (XVI ст., ПСРЛ, IV, 1929. Новгородск. 4-я лет., 623), *Хороборъ* (Волинськіє) (XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 163).

Посесив на *-j(ь) від двоелементн. антропоніма-компози́та *Хороборъ, пор. ім.: Chog (указівка на зовнішність, фізичні особливості людини; Svoboda, 49), Chogutъ (т. ж., 152) і -bog від *bogoti se; пор. ім.: Borislav, Bolebor, Chotëbor (т. ж., 79); р. Хоробор п. Десни (сміт Макошине Менськ. р-ну Чрг; ОАІМ); с. Хоробичі Городнянськ. р-ну Чрг, воно ж у XVII—XIX ст. Хоробричі (ОРОМ, ЧП, 78; СНМ Чрг, 50); Хоробарка (Хороборка) п. Кости п. Судості п. Десни (Машт., Дн. 200) Брянськ. обл. РРФСР. А. К.

ХОРОЛЬ: І. пос. (?), суч. с. Хорол (?). ПЛ; 1111, в пАтокъ быша на Сульъ, в суботу... на Хоролъ. и ту и сани помета ша. а в недѣлю... придоша на Псль. и Ѡтуди сташа на рѣцѣ Голтъ... Ѡтудо идоша Върьскла (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 266) (див. Хоръль II). О. С.

II. р., п. Псла л. Дніпра, суч. Хорол, ПЛ; 1083 (під 1096), по Половцяхъ за Хороль. иже Горошинъ вѣаща (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 248); 1107, и гнаша (по)ли до Хоролъ (т. ж., 282), до хоролъ (XVI ст., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет. Хлебниковск. сл., 258); 1184, на Хоролъ (т. ж., 635); 1107, до Хоролъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 21; XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 287); 1111, и поидоша ... презъ Сулу и Псіоль и Хороль и Голтув... къ Донови... ко граду Шарукано (т. ж., 288); 1184, на рѣцѣ Хоролъ (т. ж., 319); під 1399, przebyły rzeki Sule, Korol і Psol... do Worskly (Narbutt, V, 616); 1545, входы на Хоролъ (Ки. пос., I, 30); 1552, отъ Сулы 4 мили, гдѣ Хороль речка у Псель упала (АЮЗР, VII, I, 103); XV—XVI ст., а отъ Днѣпра вверхъ по Пслу 50 верстъ, пала рѣчка Хороль отъ Сулы, и на Хоролъ, отъ устья 20 верстъ, городъ Хоролъ (КБЧ, 1838, 96); 1620, около... Хароля (Стрижак, НРП, 68); 1638, с. Хоролъ (Воссоед., I, 190); 1650, отъ Хоролъ (т. ж., II, 439); суч. Хорол. Ін. вар. (гіпотетично): Хирия (див.) (ПВЛ, 1926, ук.): як р. Хухра — Хирия, Хырия, Хория (Кудряшов, 133).

Похідні: м. Хорол (перед 1631 р. також Ярослав; Зг. dz., XXII, 177; Лаз., Луб., 118), с. Хорольці суч. ПЛ; нп Хорольская (над Хорольським ставом), Хорольскій, Хорольскіе Колдѣзѣ та ін. в кол. Полтавськ. губ. (ПГ, 151, 227, 135), сюди ж с. Харолки (воно ж Босаха) (Шафонский, 582); 1649, сотня Хорольская; прізви. Хорольскій у кол. Кременчуцьк., Зінківськ. і Полтавськ. сотнях (Рестра, 21, 23, 167, 285) тощо.

Як: І. споріднен. з назвою р. Снеролка, де -рол- — «нащадок того ж Јагаг», що й у слові (?). Оріль (див.: Ерель, Ёгель), з іран. «ко-роль» «краснокутний» («красивоугольный»; Соболевский, РСЭ, 282); 2. з осет. «На пасовицах» (Булаховский, II, 102—103, 137), 3. із ст.-перс. Naṛaiva, н.-перс. Naṛē- (похідн. від *ser- «пливти, текти»); 4. із назвою р. Хоронуть (бас. Сожу) < *Хагарант «Текуча дорога (стежка)» (Moszuiski, PZ, 179); 5. із д.-серб. хръль «швидкий», с.-х. хрѣ (хрл), хрла, хрло (Фасмер, IV, 265); 6. з іран. naṛ- «текти» (ТТ, 228); прототип *Naṛava- (Трубачев, 178); пор. іран. *rapsava > Пансова (т. ж.), але «Хорол-річка», (*-ва >

-лѣ?) й суміжні назви рр.; див.: Сѣла, Псльъ, Върьскъ-л-ъ, Ёгель, Ерель, Мърлъ та ін. Таке згущення гідронімів із -л- у фінальн. ч. в порівняно обмежен. ареалі свідчить про дотичність до нього мов з афіксальн. -л- // -лі (пор.: *Sulu, *Aigilī) й лексичн. Хара- // Хаго-, Кара- // Каро- (пор.: Хороль: Korol < Karol?). Такими є тюрко-монг. мови, яким властиві похідні від qara // хага «чорний»; пор.: численні тюрк. гідроніми типу Карасу, Карабулак, Карагьол (де су «вода», булак «струмок», гьол «озеро») та назви оз. Харанур і Хараусу в Зх. Монголії (нур «озеро», усу «річка»), рр. Харамурен у водозборі Байкалу (бурят. мурен «річка»), Харагол у бас. Селенги (МНР, гол. «озеро»), Харал у сточищі Єнісею (Тувинська АРСР) тощо; хакас. харал «чорніти» і р. Хараль п. Чорного Черемошу л. Черемошу п. Пруту (Chagal; SG, I, 799), тюрк. (качин.) карол «чорний (хлопчик)», як протиставлення до агол «білий (хлопчик)» (Островських, 322). Хорол із *Харъль (?) «Чорний»; пор. Върьскъль «Біла річка», а також археолог. пам'ятки «бронзовий божок» тощо) сибірськ. походження, виявлені в дол. р. Хорол (Лохв., 52). О. С.

ХОТРИА, р., п. Горині п. Прип'яті п. Дніпра у Волинськ. землі; тепер не простежується; 1150, и перешедъ Горину и ту ста. на Хотрия. Ѡтоль же поиде ко Коречьску (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 410).

Можливо, метатезно: Хотрия < *Хъртия, від хъртъ; пор.: рос. хортый пес, ст.-сл. ХРЪТЬ «швидкий», д.-р. хъртъ, чес. chrt, польськ. chart, в.-луж. khort; укр. хорт «швидкий, проворний» (Горяев, 401; Фасмер, IV, 268) пес. Див. Хъртиць. А. К.

ХЪРТИЦА, р., п. Дніпра навпроти о-ва Хъртиці; пор. тут суч. рр. Върхня, Нїжня й Середня Хъртиці п. (Сарого) Дніпра; 1224, и воидоша во Днѣпръ. и возведоша пороги и стаща оу рѣкы Хъртиць. на бродоу су Протолчы (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 742); 1223, и возведоша пороги, и стаща у рѣки Хъртици на бродъ на проточьи (XV ст., ПСРЛ, I, 1846. Троицк. лет., 217), и возведоша пороги, и стаща у рѣки Хъртици на бродъ на протолчы (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 130); 1225, Всѣ князи Рускіе... поидоша за пороги, и... в землю Татарскую, даже и до рѣки Хъртиць (XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 335); 1627, А ниже Суры 40 верстъ пала рѣчка Хъртица, а ниже Хъртици островъ Хъртица, А ниже Хъртицы (Хъртиць) 20 верстъ, рѣчка Томаковка (КБЧ, 1838, 102); пор. у XVIII ст.; Противъ оныхъ трехъ рекъ Сухой, Великой и Нижней Хъртиць... имеется... островъ... Хъртиць, на которомъ издревле была Запорожская Сечь (Эв., Хъртица, 46); Верхняя (Эв., Вольн., 29), Средняя и Нижняя Хъртица (Нов., Нар., 8, 10). Очевидно, суч. Середня (кол. Велика) Хъртица.

Похідні: нп Върхня і Нїжня Хъртица, підпорядковані (відповідно) Верхньохъртицькій селищній Раді м. Запоріжжя й Розумівськ. с/Р Запорізьк. р-ну і обл. (АТПУ-1969, I, 145, 149); Хъртицкая бал. п. Дніпра (Эв., Ист., I,

29); с-ща *Хортиця* (*Хартиця*) й *Хортиць* (*Chortitz*) — меноніт. пос. в Канаді тощо.

Як: від назви о-ва *Хъртичъ* (див.), що мало ймовірно; імовіріше, навпаки; пор.: р. *Птичь* від *птіця*, *дівіч* від *дівіця*, *куніч(ий)* від *куніця* й под. Отже, це іменник на *-иц(а)* (найпівденніша наддніпрянська точка д.-сл. його ареалу) від *хорт-* < *хъртъ*, звідки й суч. «борзний (нес)», тобто «швидкий, бистрий, *скорий*»; того ж кореня, що й *скорий* (Brückner, 176; Stawski, I, 61); пор. ще: рос. аелятив *хортіца*, укр., *хорт(і)ця*); *хортовий* «швидкий, проворний»; болг. *хърт(ът)* «борзний», д.-серб. *хрътъ*, с.-х. *хрт*, словен. *hrt*, чес., словац. *hrt*, польськ. *chart*, в.-луж. *khort*, н.-луж. *chart* (Фасмер, IV, 268) «т. с.». Отже, *Хъртиця* (епізодично *Хортіця*; І. Манжура) «Бистриця», яких немало в бас. Дністра, Дніпра та ін. рр. України. Як від *гортань* < прасл. *gъrtanь*, звідки, мовляв, о-в *Хортичев* (? — О. С.) (Роспонд, Стр., 53). Пор. ще р. *Хортислава* (вона ж *Сертислава*) у Білорусії. Див. ще *Хотрица* О. С.

ХЪРТИЧЪ, о-в, на Дніпрі, нижче порогів; суч. *Хортиця* (Ук. ПСРЛ, II, 504); 1103, и поидоша на конихъ. и въ лодыахъ. и придоша ниже

порогъ. и стаха въ протолче. въ *Хортиче* островъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 277—278); въ протолчехъ въ *Хортичель* островъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 19). Вар.: X ст. (із с.-гр., за Константином Багрянородним) **Сватоу Григоріа*, або *Сватоу Георгіа* (Эв., Хортица, 41, 43); 1556, *Хордецкой* (Фоменко, Хортиця, 49); 1557, *Кортицкий* («на Кортицкомъ острову... противъ Конскихъ Водъ»; Эв., Ист., I, 84; очевидно, суч. с. *Малá Хортиця*); 1558, *Городецкой*, *Ортинский* (Эв., Хортица, 48—49), на замочку *Хорътицкому* (Кн. пос., I, 143); 1594, *Хортиця* (Эв., Ист., I, 84); 1613, *Chortisca* (Фоменко, Хортиця, 50); 1627, *Хиртиця* (Эв., Топ., 193); 1784, *Хитрицкий* (т. ж.), також *Городецкий*, *Интрский*, *Хортиць* (Эв., Ист., I, 82); XIX ст., *Хортиця*, частіше *Хортиця*; фолькл.: До ръчки *Хортеци* прибували, Велику переправу соби мали. До стародавньої Сѣчи поспѣшали (ж. Советская этнография, 1954, № 3, с. 26); суч. *Хортиця*.

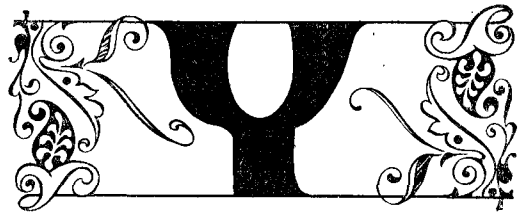
Похідні: 1556, мис *Кортиц(ь)кий* (Фоменко, Хортиця, 49); о-в *Малá Хортиця* (*Малая Хортиця*, *Хорчикъ*; 1786, *Вырва*; пізн. *Канцерский*; Эв., Ист., I, 86, 91); *Хортицкая Січ* (пор. *Сбъч Хортицкая*; Эв., Топ., 193—194); х. *Хортиця* Варвинськ. р-ну Чрг (АТПУ—1947, 653). *Сватоу Григорія* (звідки, очевидно, помилк. *Сватоу Георгія*) як на честь відом. просвітителя Вірменії *Григорія*, що нібито тут бував (Эв., Ист., I, 82), а не у зв'язку із назвою пл. скіфів-хліборобів, як дехто гадав, пор. гр. *φωφύα* «обробка землі; хліборобство; рілля, поле» та ін. Вар.: *Варяжский*; як помилк. (Эв., Топ., 193—194); *Хортичь* як у зв'язку з: 1. *хортáми*, *хортиця́ми* й *хорте́цами* (рос. *хортецы* «молоді собаки»; Эв., Хортица, 43); 2. онімами *Хорс* і *Хоршід*; 3. гр. *κόρτος* «двір; огорожене місце» (пор. лат. *hortus* «сад»); 4. тюрк. *орт(о)*, *орта* «середній; той, що міститься посередині»;

5. *фортецею* та ін., що не переконливо. Очевидно, від гідроніма *Хъртица* (див.), як р. *Птичь* від *птіця*, *дівіч* (пор. *дівіч-вѣчір*) від *дівіця*, *куніч(ий)* від *куніця* й под. Див. *Варяжський*. О. С.

ХЫРИА, р. («рѣка»), на Дніпровськ. Лівобережжі, в Половецьк. полі (Ук. ПСРЛ, II, 502); тепер не простежується; 1183, Игорь же возвори Кіевський полки... а самъ... придоша к рѣкъ к *Хырии* (*хиріи*)... а Половцьк. котрини оутáгли перенти вежами спосошася. а которѣи не оутáгли. а тѣхъ вѣаши. рекоша же. ако в тоу рать вежъ и кони скоти мнози потопли соуть. в *Хирии* (*хориу*) бѣгаюче передъ Роусью (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 629); *Хирія*, *Хырія* (Ук. ПСРЛ, II, 502).

Зважаючи на одиничну згадку, не підтвержену ін. літ., а також на мало характерну для місц. гідронімії структуру (моделі на *-иа* властиві переважно назвам вел. тер.; пор.: *Росія*, *Греція*, *Болгарія*, *Румунія* й под.), форму *Хыриа* відносять до помилк., ототожнюючи її (ПВЛ, 1910, 22) із р. *Хорьль* (див.). О. С.

Як відприкметников. іменник; пор.: рос. *хірый* «хворий, хирлявий, кволий»; укр. *хірий*; ц.-сл. *хыра* «дряхливість», н.-луж. *шугпу* «кволий»; укр. *хиріти*; с.-х. *захирѣт*, *захірим* «захиріти, занепасти» й под. (Фасмер, IV, 239). Пор. р. *Хіріська* (від *Хірієв?*) Корсунь-Шевченківськ. р-ну Чрк (СГУ, 589). А. К.



***ЧАРНАТИНЪ**, м., в Київськ. землі; можливо, суч. *Чернятин* Калинівськ. чи Жмеринськ. р-ну Вн; пор.: 1258, Шварно же приде поймавъ городы вса. и по немъ придоша Бѣлобережць. и *Чарнатинци* и вси Болоховци (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 838).

Посесив на *-и-* від антропоніма **Чарната*, реконструйован. за катойконімом *Чарнатинци*, з деминутивним суф. *-ат-*; пор. польськ. *Szarpata*. А. К.

ЧЕРЕМИНЪ, м., у Волинськ. землі, кол. с. *Черемин* Ківерцівськ. р-ну Вл; 1149, Изаславъ же... и тако поидоша полкы своими. ѿ Лучьска. и шедше стаха у *Черемина*. на Слѣчѣ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 387); 1184, И шед в землю Болгарскую. и взя грады их [кирських.— А. К.] великия *Черемисаны* и Торческ (XVI ст., ПСРЛ, XXXIII, 55); 1149, Изяславу стояше у *Черемина* съ угры и с ляхы (XVII ст., ПСРЛ, XXXIV. Пискаревск. лет.-ц, 74).

Посесив на *-ин-* від антропоніма **Черема*. Як у зв'язку з етнонімом *черемис(ин)ъ* — давн.

назвою марійців; з чув. *šartmīs*; тат. *šigmiš*, які нібито пройшли через цю тер. (Фасмер, IV, 338, 339). Пізн. (XVII ст.) *Чемеринъ*, — очевидно, зближення з *чемерь* (?; слід **чемера*) «головний білий; біль у живогі; хвороба коней», що з різними, але бл. значеннями існує в усіх сл. мовах (Фасмер, IV, 331); пор. ще: пань Ходко *Чемерь* (ССУМ, II, 534). А. К.

ЧѢДИНЬ, двір боярина *Чѣдина* (графічно *Чюдинъ*), в давн. Києві; в межах «міста Володиміра», прибіл. суч. вул. Десятинна (між Андріївськ. ц. й буд. обл. організації); 945, двір князь баше в городѣ. идеже есть (ннь дворъ

Воротиславль. и *Чюди*) (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 55), Воротиславль и *Чюдинъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 44), Воротиславль и *Чюдинъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 283), *Чюдинъ* (1-ша пол. XVI ст., ПСРЛ, ХХІV. Типогр. лет., 20).

Посесив на *-j(ь) від д.-р. особового ім. *Чѣдинъ*, яке носив власник двору й одним. с. Радомишльськ. р-ну Жт, учасник наради 1072 р., присвяченої «Правді» Ярославичів (Каргер, 280; Толочко, 122; Похилевич, 114; Похил., Укр., 204). Пор. д.-р. етнонім *Чѣдь* (назва одного з фін. народів). І. Ж.

ЧЪРНАЄВЪ, м., належне торківськ. кн. *Чърнаю* (Ук. ПСРЛ, II, 77) на Росі або Гнилому Тікічі (Андріяшев, 50); можливо, попл. р. Вись (Барсов, 120); 1190, изъѣхаша городъ. *Чюрнаевъ*. и острогъ възаша. и дворъ зажгоша (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 669).

Посесив на -ев- від д.-р. (за походженням — тюрк.?) антропоніма *Чърнаи* (Респонд, Стр., 70). І. Ж.

ЧЪЧИНЪ, м., в Переяславськ. землі (?), суч. с. *Баліко-Щучинка* Кагарлицьк. р-ну Кв (Довженко — СА, 1967, № 4); 1110, възаша Половци оу *Чина* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 260), прійдоша Половци и поплъниша около Переяславля по селамъ, и възаша полонъ отъ *Чючина* (XVII ст., ПСРЛ, 1843. Густ. лет., 288).

Похідні: р. *Чучинка* (Похилевич, 47; Андр., ЛЮ, карта; Похил., УКР, 152), вона ж *Щучинка* (Похил., УКР, 152), 1974, *Щучинка* (Анк.), 1975, *Чучинка*, *Велике джерело* (Анк.); п. Дніпра в с. *Баліко-Щучинка* Кагарлицьк. р-ну Кв.

Як від д.-р. ім. власника пос., боярина *Чѣдина* (Довженко, Стор. гор., 44—45). Імовіріше, посесив на -и- від д.-р. антропоніма *Чѣи*; пор.: ст.-рос. (1539 р.) *Чуча* у м. Новгороді (Веселовский, 358); укр. прізв. *Чучка*; болг. (Іет.) *Чуча* (Ілчев, 549). І. Ж.

ЧЪРНАА, мог. десь на рубежі між *Чернігівськ.* й *Переяславськ.* землями, тепер — між См й *Чре* (можливо, в Конотопськ. См або Бахмацьк. р-ні *Чре*); 1147, и ста Изъславъ идеже есть *Чернаа Могила* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 357); 1148, Дошедшимъ же нмъ *Черныя Могили* (XVI ст., ПСРЛ, ХХ, І. Львовск. лет., 110), и ста Изъславъ у *Черныя* могили, и ту прійде къ нему Ростиславъ со Смоленяны (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 43).

Семантичним способом від прикм. *чърный*. Можливо, мог. в розумінні поховання язичників, пор. в кол. м. *Черниговъ* (див.) *Чорна* мог. на місці дохристиянськ. кладовища (Верзилов, 68). А. К.

ЧЪРНИГОВЪ, м., в Сіверськ. землі на р. Десні; суч. м. *Чернігів*, обл. центр УРСР;

907, на Києвъ... на *Черниго* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 31); 945, возьмутъ мѣсачное свое съли слѣбное. а гостѣ мѣсачное. первое **Ѡ** города Києва. приде Изъславъ *Черниговъ* (т. ж., 48—49); 1024, паки Мстиславъ ис Тьмуторокана. Києву. и и не приаша юго Кытане. онъ же шедъ съде на столъ *Черниговъ* (т. ж., 147); 1077, **Ѡ**лгь... бѣ оу Всеволода *Черниговъ* (т. ж., 199); 1096, а и-*Щерьнигова* до Києва (т. ж., 250), в *Черниговъ*... и-*Щерьнигова* (т. ж., 251); 1147, *Чернигову* (т. ж., 315); 1202, и пусти Рюрика въ Вручии. а **Ѡ**лговици за Днѣпръ *Чернигову* (т. ж., 418); 1209, Иде князь Костантинъ

Всеволожичъ с Новгородци на *Черньговъ* (т. ж., 490); 907, пѣрвое **Ѡ** города Києва. и паки ис *Чернигова* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 22); 1055, Пришедъ Изъславъ съде в Києвъ.

а Стославъ в *Черниговъ* (т. ж., 151); 1068, Изъславу... Києву пришедшо а Стославу *Черни-*

гову (т. ж., 160); 1069, а Стославу же сущо в *Черниговъ*. а Половцемъ воищимъ около *Чернигова* (т. ж., 161); 1026, и сяде Ярославъ въ Києвъ, а Мстиславъ въ *Черньговъ* (к. XVII ст., ПСРЛ, II, 1843. Густ. лет., 266); 1054, *Черньговъ* (т. ж., 268); 1094, прійде Олегъ Святославичъ Стародубській... на Володымера Мономаха къ *Черньгову*... Володымеръ же... пусти ему *Черньговъ*... Олгъ же вніде въ *Черньговъ*, а Половци поплъниша около *Черньгова* (т. ж., 279); 907, на Рускія грады... Києвъ... *Черниговъ* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 272); 945, отъ града Києва, и отъ *Чрънигова* (т. ж., 280); 1068, къ *Чернигову*... около *Чрънигова* (т. ж., 336); 1152, въ *Черниговъ*... посла Половци *Чернигову* воевати (т. ж., 59); 1196, и нача слатися... *Чрънигову* (т. ж., 104); 1223, тогда бѣ... въ *Чръниговъ* Мстиславъ Святославичъ Козельскій (т. ж., 130); 1331, подъ *Чръниговъ* (т. ж., 203); 1520, О совръшеніи градовъ... на Осетрѣ камень, а *Черниговъ* градъ древянь (т. ж., 230), на Деснѣ *Чръниговъ* (А се грады Київські; т. ж., 240); 1023, в *Черниговъ*... и понде с нимъ г *Чернигову* (XV ст., ПСРЛ, ХХІІІ. Ермолинск. лет., 20); 1151, к *Чернигову*... в *Черниговъ* (т. ж., 38); 1227, Князь Михаило *Черниговски* съде в Новѣградѣ. Того ж лѣта иде к *Чернигову* (т. ж., 72); 1239, посла на *Чръниговъ*... и приде... исъ *Чернигова* (т. ж., 77); 1331, у *Чрънигова* (т. ж., 104); 1390, емуже дасть патреяхъ архиепископю, на Суздаль Ефросимъ архиепископъ, на *Чръниговъ* (т. ж., 132); 1068, Паки же Изъславъ со Всеволодомъ Києву прибѣгшо, а Святославу *Черньнигову* (XIII ст., НЛСХС, 100); 1078, у *Чрънигова* (т. ж., 117); 1106, пострижеса Святоша князь... *Чърниговъ* (т. ж., 119); 1111, погорѣ Подолье

Кыевъ, и *Цьрниговъ* и Смолнськ (т. ж., 120); 1136, приде Новугороду князь Святославъ Олговиць ис *Цьрнигова* (т. ж., 129); 1197, Приде князь ис *Цьрнигова* (т. ж., 174).

Похідні: 1078, *Черниговци*, *Черниговцемъ* (ПСРЛ, I, 1962, 201); 1147, и доиде Стославъ Чернигову. и згадавше князи *Черниговьстии* (т. ж., 315); 1175, *Черниговскому* князю немирну съ *Олгомъ* Стославичемъ. воеваше *Олець* Стославичъ *Черниговскую* волость (т. ж., 367); 1089, Иваномъ *Черниговьскимъ* (ПСРЛ, II, 1962, 199); 1070, Святославъ бо *Черньговскій*... поустн Всеволода Переяславского на Изяслава (ПСРЛ, II, 1843, 273); 1224, Метиславъ Романовичъ с Кіаны, Володимерь Рюриковичъ с Смолняны, и *Черниговьсті* князи (ПСРЛ, XXIII, 70); 1231, ходи Ярославъ ратию на *Цьрниговскую* волость (НЛСХС, 239); 1152, *Черниговьцемъ* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 116).

Як від особового ім. *Цьрнига* // *Цьрнбга*; суф. -ов-, а не -ни-, як вимагає основа на -а, виник під впливом численн. сл. топонімів на -ов- (Никонов, КТС, 467); пор.: польськ. łodyga, dziadyga, ostyuga, *śępuga «тип чорнозему», гідроніми *Стєига*, *Кожєига* й под. (Роспонд, Стр., 13—14, 43—44); антропоніми *Мальєга*, *Ярьєга*, *Коротыєга* (Svoboda, 174), **Цьрнбгъ* (пор. *Милодбгъ* і под.; Кулчинський, 123). Імовірноше, від **Цьрнигъ* (пор. **църнь* «чорний»; Соболевский, Укр., 399; Виноградський, 14; Фасмер, IV, 345); пор. прізви. *Черніг* (< *Цьрнбгъ*?) (Стрижак, Місто, 83—84). А. К.

ЧЬРНИГОВЬСКАЯ: I. волость, тер., належна до *Чернігівськ.* кн-ва; суч. Чрг і суміжн. обл.; 1175, *Черниговскому* князю немирну съ *Олгомъ* Стославичемъ. воеваше *Олець* Стославичъ *Черниговскую* волость (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 367); 1231, ходи Ярославъ ратию на *Цьрниговскую* волость (XIII ст., НЛСХС, 239). О. С.

II. епископія («епискупія», «епископія»); тер., підлегла місц. епископові; 989, А се число... епискупій в Русь (в руси): первая Киевская (кыевская, кыевская) митрополия, потомъ Новгородская (новгочкаа, новгочкая) архнепискупья, также *Черниговская*, Переяславская, Бѣлгородская, Володимирская, Юргевская, Ростовская, Полоцкая (полочкаа, полочкая), Смоленская, Тферская, Рязанская (XVIII ст., НЛСХС, 70).

Релятив на -ьск- від ойконіма *Цьрниговъ* (див.). До д.-р. віднесено умовно. О. С.

ЧЬРНИГОВЬСКЫЕ, ворта («врата»), в м. Новгороді-Сіверському, райцентрі Чрг; 1146, и поидоша (Мьстиславъ) Новугороду. и пришедше стаща переспы. *Отоуда* идоша стрѣлци ис товаръ къ градуу. къ вратомъ *Черниговскимъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 331).

Релятив на -ьск- від ойконіма *Цьрниговъ* (див.). А. К.

ЧЬРНОБЫЛЬ, м., на р. Прип'ять, у Київськ. землі; суч. м. *Чорно́биль* Кв; 1193, Ростиславъ Рюриковичъ... ѡха с лововъ *ѿ Чернобыля* в Торцькыи (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962

Ипат. лет., 677), на Припеть *Чернобыль* (НЛ, I, 476), на Припети *Чрѣнабыль* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 240); 1493, *Чорнобыль* («къ *Чорнобылю*)» (АЮЗР, VIII, II, 112); 1545, *Чернобыль* («и з Чернобыля») (АЮЗР, I, VI, 43); 1568, 1631, *Сзагобыл* (АЮЗР, VII, I, 223, 403).

Похідні: 1536, замокъ *Чернобыльскій* (АЮЗР, VIII, V, 13); пристань *Чернобыльская* (Фунд., 405); *Чорно́бильскій острів* у с. Ладичкичі *Чорнобыльськ.* р-ну Кв (ОКІМ).

Посевис на *-j(ь) від сл. антропоніма **Чернобыльъ*; пор. антропоніми: Radobyl, Drahobyl (Роспонд, Стр., 65); як із назвою рослини *чрнобыль* > *чорнобыль*; рос. *чернобыльник* — *Artemisia vulgaris* L. (Никонов, КТС, 467). I. Ж.

ЧЬРТОВЬ, ур. («лѣсъ»), в Київськ. землі; біля с. Ушиця Коростенськ. р-ну Жт; як між Києвом і Дорогожичами, тобо на тер. суч. Києва (Барс., 214); 1150, и гониша... до *Чертова* лѣса (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 328), Изяславъ... переиде Случь, и *ѿтолъ* понде чересь *Чертовъ* лѣсъ к Ушеску (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 411; ПСРЛ, XXV. Моск. лепоп. св. к. XV в., 48); 1231, Володиславу же ѡхавшю. во сторожъ. *ѿ* Данила ис Києва. и стрѣте рать во Бѣлобережьи. и бившимсА имь *ѿ* рѣку. Солоучь. и гониша до рѣкы Деревное. из лѣса *Чертова*. приде вѣсть Киевоу (ПСРЛ, II, 1962, 766); 1150, до *Чертова* лѣса (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 48).

Д.-р. посевис на -ов- від «теоніма» (?) того ж кореня, що й прасл. *čьrtъ «чорт, диявол»; пор.: укр., білор. *чорт*, словен. črt «чорт; ненависть, ворожнеча»; чes. і словац. čert, польськ. czarł (Фасмер, IV, 347). А. К.

ЧЬРТОРЫЙСКЪ, м., у Волинськ. землі; як м-ко *Черторыжскъ* Луцьк. пов. Волинськ. губ., на р. Стир (Барсов, 214); 1100, сАди в Бужьскѣмь. вѣ *Ѿстроувъ*. а Дубень. и *Черторыжскъ*. то ти даеть Стополкъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 274); 1101, в Божескомъ во *Ѿстроуѣ* Дубень и *Черторыжскъ* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 249); 1142, Игоръ даеть ны по городу Берестин. и Дорогычинъ. *Черторыжскъ*. и Кльчскъ (т. ж., 310); 1292, в *Черторыжскыи*. в городъ (т. ж., 338); б. д., *Черторыжскыи* (Волянськыи) (XV ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 163); 1100, вѣ Божьскѣ, во *Ѿстроуѣ*; а Дубень и *Черторыжскъ* даеть ти Святополкъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 18), *Чрѣторыжскъ* (А се грады Волянськіе; т. ж., 240).

Похідні: 1265, а третьей сынъ Олгеродовъ Костянтинъ *Черторыскій* (т. ж., 255).

Релятив на -ьск- від гідроніма *Черторыя* (див.). А. К.

ЧЬРТОРЫЯ, р. й ур., навпроти м. Києва; тепер *Чорторій*, рук. Дніпра й місцевість навколо нього; 1147, Изяслав же совокупА всѣ перебродисА чересь Днѣпръ. и ста на *Черторыжю* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 315); 1150, Гюрги... приде г Кыѣву... и ста у *Черторыб* (т. ж., 327—328); 1180, Половци же бѣгающе

передь (полкомъ) Роусью погопоша мнозѣ. въ *Черторыи* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 623); 1147, и перебрѣдися черезъ Днѣпръ, и ста на *Черторе* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 109); 1150, а Юрьи... ста у *Черторые* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 48).

Композит: д.-р. *чѣрт- (пор. прасл. *čьrty) «чорт, диявол» (пор.: укр. *чорт* «т. с.», словен. črt «чорт; ненависть, ворожнеча», чes. i словац. čert, польск. czart; Фасмер, IV, 347) + -гуја від *гути. Як *čьrtoguja з *кгѣто-гуја (д.-р. *крѣторья* «крѣт»), тобто «злий дух, що риється в землі, ніби крѣт»; пор. лит. kertūkas «землерийка» (семантика «чорт, диявол» є пізн.; Трубачев, Этим., 154). Отже, *Черторыа* — «Ручай, що риє землю»; пор. оз. Szartoguja (НВ, 135); руч. *Чертоторой*, р. *Черторый* у бас. Оки (Смолицкая, Ока, 80, 108; Трубачев, 12—13); *Черторья* (*Черторія*) в давн. Москві (Ук. ПСРЛ, II, 560). А. К.



ШЕЛОВО, сільце («сѣлце»), на р. Сухій Либеді, повл. давн. Києва; укріплен. пункт, що прикривав зх. підступи до Києва; у XVII—XVIII ст. тут було подвір'я, належне Софійськ. собору (Толочко, ДК, 91—92); як *Шулявка*, пізн. передм. Києва (КГВ, 1859, VI, 43); 1161, Ростиславъ же повелѣ ему Олгови стати самъ бо стоише оу *Шеловѣ* сѣлца. подь боркомъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 512); 1160, у Олгови стати, а самъ стояша у *Шелова* селца (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 73). Пор.: сс. *Шельвів* Локачинськ. р-ну Вл та Білогірськ. р-ну Хм.

Посесив на -ов- від антропоніма; пор. 1227, галицьк. воевода *Шелѣ* (ПСРЛ, II, 1962, 751; Соболевский — РФВ, 1913, LXIX, II, 393—394). І. Ж.

ШЕЛВОВЪ, ліс («борѣкъ»), біля с. Шелово (див.), повл. давн. Києва; як *Шулявка* — пізн. передм. Києва (Сементовский, Киев, 199); 1146, и прииде Изаславъ ко валови идеже естъ Надово озеро. оу *Шелова* боркою (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 325).

Посесив на -ов- від антропоніма; пор. 1227, галицьк. воевода *Шелѣ* (т. ж., 751; Соболевский — РФВ, 1913, LXIX, II, 393—394). І. Ж.

ШЕЛОМЪНИЦА, с., повл. давн. м. Котельниці (суч. с. *Старя Котельня* Андрушівськ. р-ну Жт); 1159, тогда же о Котельницѣ воеваша и *Шоломницу* взяша, Мстиславѣмъ княгини (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 71). Пор.: 1622, с. *Шоломки* Овруцьк. р-ну Жт (Жт. dz., V, 120); 1386, *Шеломыньское* поле у Львівськ. землі (ССУМ, II, 555).

Іменник на -ица від *шеломънъ*; пор.: д.-р. *шеломъ*, *шолома*, «гора, бугор, пасмо бугрів» (Срезневский, III, 1587); ст.-рос. (1625 р.) *шеломя*-«вал» (Хожд. Котова, 90 і наст.); рос. томськ., тоб. *шелом* «бугор, гора» (ЖСт, 1903, IV, 498; 1899, IV, 516); олонецьк. *шолома*, *шольмя* «невідомо місцевість» (Подв., 193); 1553, в'ятчанин *Шеломъ Есиповъ* сынъ; 1603, *Шелом* в Дорогобузьк. пов. (Тупиков, 495). І. Ж.

До д.-р. віднесено умовно. В. ред.

ШЕПОЛЬ, м., у Волинськ. землі; як м-ко Луцьк. пов. Волинськ. губ. на р. Став пр. Стиру біля м. Луцька (Барс., 216; Лихачев; II, 463); суч. *Шепель* Луцьк. р-ну Вл; 1097, которои ти го-

родъ любѣ. лобо Всеволожъ. любо *Шполь*. любо Перемиль (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 265); 1098, любо Всеволож, или *Ополь*, или Перемиль (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 21), любо Всеволож, или *Ополь* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 15).

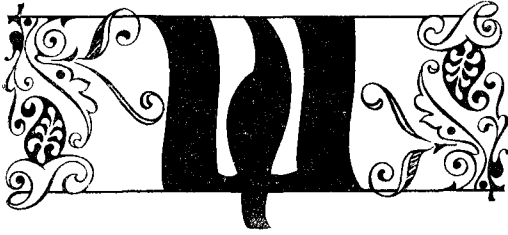
Як: І. початк. *Ше-* від *шесть*; пор. *Треполь*, *Триполь(е)* (Роспонд, Стр. 54; Трубачев, 5); 2. із *въšepol- (пор. чes. антропоніми Všebor > Šebor, Všešlav > Šeslav; Svoboda, 84); займ. въše- (въse) + іменн. -pol- (від *поле?*); пор. ще укр. прізвище *Шепіль*. Пізн. *Ополь* — помилк. (за аналогією до польск. Opole). А. К.

ШЪМЬСКЪ, м., у Волинськ. землі; як м. *Шумськ* Кременецьк. пов. Волинськ. губ. на р. Вілії (*Шумскъ*; Барсов, 217); суч. смт *Шумське*, районцентр Тр; 1149, Володимерко приступилъ баше... к *Шюмьску* (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 323); 1152, Изаславъ. Володимирю посла посадники своа въ городы... Володимиръ въ Бужескъ. въ *Шюмескъ* въ Тихомль. оу Выгошевѣ. оу Гноиници (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 454); 1171, Мстиславу же городы. прѣдаахуса. и възде городъ *Шюмескъ* (т. ж., 546); 1232, переидетъ рѣкою Велью. на *Шоумьскъ* (т. ж., 767); 1208, Инъгваръ же посла сна своего из Лоучька. из Дорогобоужа... и *Шюмска* (т. ж., 725); 1149, к *Шумьску* (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 46); б. д., *Шюмескъ* (А се Литовський) (XVI ст., ПСРЛ, IV, 1929. Новгородск. 4-я лет., 476); 1149, къ *Шумьску* (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 47); 1170, городъ *Шумескъ* (т. ж., 87).

Похідні: 1223, князя Святослава Каневського, Изяслава Ингворьского, Святослава *Шумьскаго* (т. ж., 132).

Як релятив на -ьск- від спільносл. *šuma «ліс»; пор. болг. *шума* «листва, ліс», с.-х. *шума* «ліс, сухе дерево», словен. šuma «листя, хміз»; д.-чes. šuma «ліс», а також топоніми Šumadija, Šumet, Šumava (Schütz, 60; Фасмер, IV, 487). А. К.

Можливо, також відгідронімн. пох.; пор.: рр. *Шума*, *Шумок*, *Шумки*, *Шумейка* й под. бас. Дніпра (Машт., Дн., 290), зокрема *Шумицій Ровъ* п. рук. р. Случ п. Горині (т. ж., 169), у бас. якої міститься й *Шумськ* (пор. *Тѣришскъ* від *Тѣрья*, *Курськ* від *Кур-* і под. В основі д.-р. *шѣмъ* «шум, гуркіт, тріск; буря, хвилювання» тощо (Срезневский, III, 1599). В. ред.



ЩЕКЪТОВЪ, м., в Галицьк. землі; 1241, Ростислав... выбъже из Галича. до *Щекотова* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 793).

Посесив на **-ов-** від антропоніма *щекътъ*; пор.: с. *Щокоть* Щорськ. р-ну Чрг (АТПУ—1947, 676); *Щекатовъ* Мишка, попович новгородськ. (Ук. ПСРЛ, I, 350), а також д.-р. *щекътъ* «солов'їний спів» (Срезневский, III, 1609). Л. М.

ЩИРЬЦЬ, р., в Галицьк. землі; суч. *Щирець* л. Дністра; в Пустомитівськ. р-ні Льв; 1213, Михалка же Скоулоу оубиша согонивше на *Щирѣцѣ* (*щирци*) (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 733); 1368, на *щирку* (Розов, 1928, 15, 72); 1564—1570, на gzeczce Szczerku; Szcirku, Szcierzku (ОАІМ); 1649, Szcyrzec (т. ж.); 1900, *Щирець*; 1903, *Щирок* (т. ж.); *Щерекъ*, Szczerka, Szczerce (Машт., ДБ, 7); у місц. вимові *Щширок*, *Щчи'рок*, *Щчерок* (СГУ, 630). Пор. р. *Щира* в кол. Петербурзьк. губ. (Фасмер, IV, 507—508).

Похідні: смт *Щирець* Пустомитівськ. р-ну Льв.

Іменник на **-ц(ь)** від прасл. *ščigъ(jъ); пор.: укр. *щірий* «справжній, без домішок, чистий», *щірий* пісок і под. (Гринченко, IV, 526), *щирець* «незаймане підгрунтя, взагалі що небудь незаймане», «чистий пісок» (т. ж.). Л. М.

ЩЬКОВИЦА, гора, в давн. Києві; як попл. Видубицьк. м-ря (Семенов, V, 837); насправді ж, бл. Житн. ринку на Подолі, пн. Старокиївськ. (вона ж Києвця), між Киселівкою (ототожнюван. з горою Хоревця; див.), Юрковицею, Кожум'яками, Гончарями, Глибочицею, Копиревим (див.) кінцем тощо; б. д., (и) быша 'ї' братья. єдиному има Кни. а другому *Щекъ*. а третьему Хоривъ (и) сестра ихъ Лыбедь. съдаще Кни на горъ гдъже ныне оувозъ Боричевъ. а *Щекъ* съдаще на горъ гдъже ныне зоветса *Щековица*. а Хоривъ на третьєи ѿ негоже прозваса Хоревца. и створиша градъ... Києвъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 9), *Щекъ*... *Щековица* (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 8; XV — поч. XVI ст., ПСРЛ, XVI. Лет. Авраамки, 34—35; XV ст., ПСРЛ, V, 1925. Софійск. 1-я лет., 4; ПСРЛ, XVII. Симеоновск. лет., 4; серед. XVI ст.; ПСРЛ, XXVI. Вологодско-Пермск. лет., II; XVIII ст., НЛСХС, 3); *Щокъ* живяше друзїи горъ гдъ нынъ зовется *Щоковица* (поч. XVI ст., ПСРЛ, IV, 1917, II, 1. Новгородск. 5-я лет., 5), *Щок*... *Щоковица* (ост. чв. XVII ст., ПСРЛ, XXXI. Мазуринск. лет.-ц, 28), *Щокъ*

живяше на другой стране горе, и гдъ ныне зовется *Щековица* (к. XVIII ст., ПСРЛ, XXV. Эрмитажн. сп., 338), *Щокъ*... от него прозвашася *Щековича* (НЛ, I, 512); 912, и погребоща и. на горъ иже глтъса *Щековица*. есть же могила его

до сего дни. словеть могила *Ольгова* (ПСРЛ, II, 1962, 29); 911, *Щековица*... *Ольгова* (XVI ст., ПСРЛ, XX, I. Львовск. лет., 50); 1151, ѿ *Ольговы*

оли и въ огородъ стго *Іоана* а сѣмо оли до *Щковицѣ* (ПСРЛ, II, 1962, 428); 1182, послемса к Васильєви попови. на *Щьковицю* (*щековицю*; т. ж., 627); 1545, Отъ полуночное стороны за branoю воеводиною прилегла гора, на имя *Щиковица*... гора замъковая стое стороны похла на долъ... отъ горы оноє *Щиковицы* (ОАІМ); 1581, на... *Щековицы* (Закревский, I, 366); 1602, отъ... *Щковики*; черезъ... *Щковицу* (Петров, 29); 1658, *Шкавица* (Пенкевич, 28); 1682, в томъ нижнемъ городе Кожемяцкне ворота в *Шкавицкой* горъ (ОАІМ); 1844, *Щекавица* (Ист. К., I, 371); XVIII—XIX ст., *Скавика* (Закревский, I, 386; II, табл. IV), *Скавица* (Сементовский, Киев, 1864, 230) із *Шкавица* < **Щьковица**. Ін. вар.: *Щкавица*, *Щкавиць* (Новицкий, II, 340); суч. *Щекавиця* (*Щчэкавиця*).

Похідні: вул. *Щекавицька* (рос. *Щекавицкая*), ц. *Скавицька* (*Скавицкая*; Закревский, II, 581) тощо.

Іменник на **-иц(а)-** від **Щьков-** // **Щькав-**. Як: 1. того ж кореня, що й польськ. szczekanie «гавкіт» (Brückner, Nestor, 14); 2. антропоніма на **Щек-** // **Щок-** + **-ов-** (Морошкин, 23); пор.: три братья Кни. *Щекъ* Хоривъ. иже сдѣлаша г(ор)од сини (ПСРЛ, II, 1962, 15); Кни, *Щок*, Хорив (XVI ст., ПСРЛ, XXVIII. Летоп. св. 1497 г., 13); *Счек* (Татищев, II, 30); польськ. Scieg (Ляск., Вышгород, 209), Szczyg (Długosz, I—II, 183), котрий нібито був: 1. чорноморцем (?) (ОАІМ); 2. новгородськ. розбійником (Соловьев, I, 307); 3. аваром (Карамзин, I, прим. № 71); 4. сарматом (Татищев, II, 200); 5. гундом (Карамзин, I, прим. № 71); 6. кельтом; 7. хозаром; 8. *чехом* (Кузеля, IV, 21), пор.: *Стешесовице* (?) р-н чes. Праги (Кобычев, 99); 9. ін. слов'янином; пор.: Szczekowa (оз. в Польщі; Brückner, Nestor, 14), Szczykowa (Szczykawa, бас. Варти; Kozierowski, Pierw., 194), болг. антропонім *Щеков* (зіпсоване від *Цеков*?; Илчев, 521); 10. вигадкою літ-ця чи витвором із топографічн. назв чч. Києва (Роспонд, Киев, 107). Як «неясно» (Фасмер, IV, 499). Від **щькавиць*? Пор.: рос. *щєка* «крутий берег річки...; берегова круча. Река в *щєках* течет» (Даль, IV, 652); ущелина *Щєки* на р. Ангари, стрімчаки *Щєки* на р. Лені (Семенов, V, 837); укр. прізв. *Щикавтий* (Редько, Суч., 67). *Щькавица* має стрімкі схили (Толочко, 69) з трьох боків — кол. непрístupн. природн. об'єкт, мимо якого протікав *Глибчицький* стр. у «*глубоком* удолині» (Закревский, I, 270). О. С.



ЮРГЕВЬСКАЯ, епископія («епископія», «епископіа»); тер., підлегла місц. епископів; 989, А се число... епископій в Русь (в руси): первая Киевская (кыевская, кыевская) митрополия, потомъ Новгородская (новгочкаа, новгочкая) архиепископья, также Черниговская, Переяславская, Бѣлгородская, Володимирская, Юргевская, Ростовская, Полоцкая (полочкаа, полочкая), Смоленская, Тферская, Рязанская (XVIII ст., НЛСХС, 70).

Релятив на -вск- від ойконіма Юргевъ (див. Гюргевъ). До д.-р. віднесено умовно. О. С.



ЯЗИНА, ур., в давн. Києві; як брід через р. Либідь навпроти Золотих воріт (Закревський, I, 10); 1151, Изаславъ. не ходѣша в городъ. стапта товары перед Золотыми вороты. оу Язины (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 427). Пор.: рр. Язуча л. Грузької п. Конотопу п. Езусу л. Сейму л. Десни л. Дніпра в Конопотськ. р-ні См; Язовѣць, або Јазовіца, п. Пд. Бугу в с. Гриненки Немирівськ. р-ну Вн; Язницький Річ, або Јазієпіса, п. Зх. Бугу п. Вісли в Кам'янсько-Бузьк. р-ні Лв (СГУ, 634); яр Язинський у м. Тараща Кв (ОКІМ); 1680, маєток Язинці (ОКІМ); оз. та с. Язно у Мирськ. р-ні Витебськ. обл. БРСР (Жучкевич, КТСБ, 417); д. Язина в кол. Хотовецьк. вол. Череповецьк. пов. (Герасимов, 39).

Семантичним способом від д.-р. *язина «місце з багатьма загадами для риболовлі»; утворення на -ина, як Язвіна «яр, урвище; печера; долина, вимита водою» (Марусенко, 254), доли́на, рівни́на і т. ін.; пор.: ст.-укр. язъ «гребля» (ССУМ, II, 579); укр. яз, язок, із «загата, гребля», зайз «загата, шлюз»; ст.-рос. бѣз, язъ «спорудження на річці для риболовлі» (СРЯ, XI—XVII, IV, 37); рос. яз, діал. ез «загата, гард, ставна сітка», язовище «місце для язу»; блор. яз, язовишча, язѡуе, язѡ «місце в річці, перегороджене частоклом або переплотом упоперек, щоб не дати риби ходу вгору; сам перепліт» (Яшкін, 209), болг. яз «загата, шлюз» (Младенов, 702), с.-х. іаз «відвідний канал поряд із млиноюю зага-

тою», д.-чес. jěz, чес. jěz «загата», словац. jaz, jez, польськ. jaz, полаб. jaz «канал». I. Ж.

ІАНЪЧИНО, сільце («селце»), в Переяславськ. землі; як с. Янѣнки, воно ж х. Янѣнський (Ук. ПСРЛ, II, 572), Малі Янѣнки (Максимович, II, 341, 348) попл. суч. с. Полѣги-Янѣнки, кол. Янѣнки-Полѣговскіє, Переяслав-Хмельницьк. р-ну Кв (т. ж., 348); 1149 р., Гюрги... поиде ѿ Стракве мимо городъ. и ста межн валома. Изаславъ же выправиса весь из города... и понде противу ѣму. Гюргевн стоѣщю за Іанъчиномъ (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 322), Изаславъ же и Ростиславъ пришедша к Переяславию. и переѣхавше Лтицю... стапта по Труобѣжю. а Гюрги стоѣ... оу Стракве. а четвертыи днь понде ѿ Стракве. мимо городъ... и ста межн валома... ѡб оную сторону Труобѣша... и понде противу Дюргевн. Дюрги же стоѣше за Іанъчиномъ селцемъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 379—380), Изаславъ... приде же к Переяславию... и приде х Кіачину (! — О. С.) селцу (XV—XVI ст., ПСРЛ, XXIII. Ермолинск. лет., 36), Юри же стоѣше за Янъчинимъ селцемъ (1-ша трет. XVI ст., ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 46), Юри... пришедше стапта у Кудинова селца, и перешедше Стръковъ стапта... за Янчимъ селцемъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 46), Онъ же понде противу князя Юря Владимерича Маномаша къ Янкину селцу (2-га пол. XVI ст., ПСРЛ, IX. Патриарш. или Никоновск. лет., 180).

Посесив на -ин- від д.-р. ж. особового ім. Іанъка, як звалася, напр., княжна-черниця Анна Всеволодівна (згадується 1086—1113 р.), дочка вел. кн. Всеволода I Ярославича (Ук. ПСРЛ, I, 34), що їй, гадають, і належало це пос. (Максимович, II, 348). Див. Іанъчинъ, м-р О. С.

ІАНЪЧИНЪ, м-р («манастырь»), він же Святого Андрѣя (див.), в давн. Києві, в пд.-сх. ч. «города Володимира», недалеко від його пд.-сх. воріт у р-ні суч. пл. Калініна (Богусевич, 1957, 18); закладен. 1086 р., протягом XII ст., був фамільн. усипальницею нащадків Всеволода Ярославича (хрещене ім'я Андрій); у цьому м-рі була пострижена дочка Всеволода Ярославича — Іанъка; 1145, Принесе... кнѣгыни Еле-

на. кнѣза Ірополка из гробници в цркви стѣ Аньдрѣя. и положи оу Іанъки (1377 р., ПСРЛ, I, 1962. Лавр. лет., 312); 1170, Престависа... кнѣзь Володимерь. Андрѣевичъ. и положиша

и оу ста Андрѣя в Къевѣ. въ Іанъчинѣ манастыри (т. ж., 362); 1131, цркви стго Андрѣя Іанъчина манастыра (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 294); 1139, въ Іанъчинѣ манастыри оу стго Андрѣю (т. ж., 302); 1145, перенесе... кнѣгини Олена. Іаска кнѣза своего Ірополка. из гробницѣ. въ цркви стго Андрѣя. и положи его оу Іанъки (т. ж., 319); 1170, въ цркви святаго Андрѣя въ Кіевѣ во Янчимъ манастыри (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 87). Пор.:

ур. Янча в с. Гребені Кагарлицьк. р-ну Кв (Похилевич, УКР, 135).

Посесив на -ин- від д.-р. ж. особового ім. Іанька, похідного від Анна (Саббатовский, 25). Див. Іаньчино, с. І. Ж.

ІАРОПОЛЧЬ, м., в Київськ. землі, суч. с. Яропівичі Андрушівськ. р-ну Жт (Барсов, 119; Похилевич, 225); 1160, избиша Половци. межи Мунаревомъ и Іарополчемъ (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 505); 1159, межи Мунарева и Ярополчемъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 71).

Посесив на *-ј(ь) від д.-р. особового ім. Іарополкъ (Роспонт, Стр., 65). І. Ж.

ІАРОСЛАВЛЬ, або Великыи (див.), двір, у давн. Києві, в межах «города Володимира», суч. вул. Десятинна (між Андріївськ. ц. й

буд. обл. організацій); виник на основі кол. Теремьного (див.) двору княгині Ольги й Володимира Святославича (Богусевич, 14); як міська ратуша (Тихомиров, 231); 1150, Изаславъ же

поклонивъсѦ стон Софьи и възъѡха на дворъ. да Іарославль (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 397); Вачеславъ же баше переже вшелъ в Киевъ... и съсьде на Іарославли дворъ (т. ж., 396); на Іарославли дворъ (т. ж., 402), на Іарославль дворъ... Оугре на фарехъ и на скокохъ играхуть. на Іарославли дворъ (т. ж., 416); 1146, и созва вся Кіяны на Ярославль дворъ (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 35); на Ярославль дворъ (т. ж., 49), на велицѡмъ дворъ на Ярославли (т. ж., 50).

Посесив на *-ј(ь) від д.-р. особового ім. Іарославъ. І. Ж.

іє див. Є

Ѡ див. Ф

Ѡ див. О



СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ СКОРОЧЕНЬ

- ААЭ — *Акты*, собранные в библиотеках и архивах Российской империи Археографическою экспедициею императорской Академии наук.— Спб., 1836.— Т. I. 545 с.; Т. II. 392, 3, 14 с.; Т. III. 496, 24 с.; Т. IV. 500, 2, 19 с.
- АБ — *Античная* балканистика.
- Абаев — *Абаев В. И.* Историко-этимологический словарь осетинского языка.— М.; Л., 1958—1979.— Т. I. Изд-во АН СССР, 1959. 655 с.; Т. II. Наука, 1973. 448 с.; Т. III. Наука, 1979. 358 с.
- Абаев, Керчь — *Абаев В. И.* Из истории слов: Древнерус. кърчи «кузнец» и топоним Керчь.— ВЯ, 1959, № 1, с. 96—99.
- Абаев, Неск.— *Абаев В. И.* Несколько замечаний к славянским этимологиям.— В кн.: Проблемы истории и диалектологии славянских языков. М.: Наука, 1971, с. 11—15.
- Абаев, Осет.— *Абаев В. И.* Осетинский язык и фольклор.— М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1949.— 603 с.
- АВАК — *Акты*, издаваемые комиссией, высочайше утвержденной для разбора древних актов в Вильне.— Вильна, 1865—1878.— Т. I. 1865, XXIV, 377 с.; Т. II. 1867. X, 361 с.; Т. III. 1870. XX, 416 с.; Т. IV. 1870. LXIV, 615 с.; Т. V. 1871. XLI, 450 с.; Т. VI. 1872. LXIX, 593, 77 с.; Т. VII. 1874. XVI, 614, 80 с.; Т. VIII. 1875. XXV, 652, 83 с.; Т. IX. 1878. XXI, 591, 57 с.; Т. X. 1879, XXXVIII, 592, 48 с.; Т. XI. 1880. XLI, 545, 69 с.; Т. XII. 1883. XL, 651, 67 с.
- Азарх — *Азарх Ю. С.* Существительное женского рода с суффиксом -ядь в русском языке.— В кн.: Материалы и исследования по русской диалектологии. М.: Изд-во АН СССР, 1961, вып. 2, с. 150—159.
- АКБМ — *Акты* Киево-братского училищного монастыря и Академии, собранные В. Аскоченским. Ч. II, 1758—1761.— ЦНБ АН УРСР; Відділ рукописів; шифр ДА Л. 221, спр. № 33.
- АКГ — *Атлас* Киевской губернии, состоящий из генеральной карты, двенадцати городских планов и двенадцати поветовых карт.— Б. м., 1800, 13 карт.
- АКЖМУ — *Актова* книга Житомирского мисского уряду кінця XVI ст. (1582—1588 pp.) — К.: Наук. думка, 1965.— 191 с.
- АКОБД — *Диаконенко Г.* Археологическая карта обоих берегов Днепра 1874 года.— Б. м., б. г. 1 карта.
- АКПГУ — *Актовые* книги Полтавского городского уряда XVII в. — Чернигов: Полт. губ. учен. арх. комис., 1912—1914.— Вып. I. 1912. 216, 19, 2 с.; Вып. II, 1913. 115, 15 с.; Вып. III. 1914. 124 м.
- Акты Арх. ком.— *Акты* исторические, собранные и изданные Археографическою комиссией.— Спб., 1841—1842.— Т. I. 1841. VIII, 551, 43 с.; Т. II. 1841. IV, 438, 29 с.; Т. III. 1841. III, 501, 18 с.; Т. IV. 1842. III, 565, 15 с.; Т. V. 1842. III, 539, 19 с.
- Акты ЗР — *Акты*, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссией.— Спб., 1846—1853.— Т. I. 1846. 419 с.; Т. II. 1848. 437 с.; Т. III. 1848. 356 с.; Т. IV. 1851. 582 с.; Т. V. 1853. 323 с.
- Акты ЮЗР — *Акты*, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссией.— Спб., 1861—1884.— Т. I. 1863. 301, 15 с.; Т. II. 1865. 8, 207 с.; Т. III. 1861. 604, 134, 22 с.; Т. IV. 1863. 7, 276 с.; Т. V. 1863. VIII, 335 с.; Т. VI. 1869. IV, 6, 279 с.; Т. VII. 1872. VI, 9, 398 с.; Т. VIII. 1884. 10, 400, 23 с.; Т. IX. 1877. 26, 987 стб., 24 с.; Т. X. 1878. 8с., 137 стб., 24 с.; Т. XI. 1879. 24, 820 стб., 18 с.
- Александрович — *Александрович М. Н.* Остерский уезд. Вып. I. Историческое описание.— Киев, 1881.— Ч. I. 109 с., 1 табл.
- АМГ — *Акты* Московского государства, изданные императорской Академией наук / Под ред. Н. А. Попова.— Спб., 1890—1901.— Т. I. 1890. XLIV, 767 с.; Т. II. 1894. XLV, 773 с.; Т. III. 1901. XXX, 674 с.
- Андрієвський — *Андрієвський А.* Реляция Киевского генерал-губернатора за 1768 и 1769 годы.— Киев, 1893, с. 73—87.
- Андріяшев — *Андріяшев А.* Очерк истории Вольнской земли до конца XIV столетия.— Киев, 1887.— 2. 11, 232 с., 1 карта.
- Андріяшев — *Андріяшев О.* Нарис історії колонізації Київської землі до кінця XV віку.— В кн.: Київ та його околиця в історії і пам'ятках. К.: ДВУ, 1926, с. 33—79, 3 карти.
- Андріяшев, Переясл.— *Андріяшев О.* Нарис історії колонізації Переяславської землі до початку XVI віку.— Зап. Іст.-філ. відділу ВУАН, 1931, кн. 26, с. 1—29, 2 карти.
- Андріяшев, Сівер.— *Андріяшев О.* Нарис історії колонізації Сіверської землі до початку XVI ст.— Зап. Іст.-філ. відділу ВУАН, 1928, кн. 20, с. 34—46.
- Андр., ЛЮ — *Андрієвський М.* Летописный Юрьев на Роси.— КС, 1883, VII, сент.-окт., с. 1—38, 1 карта.
- Анк.— *Анкета* Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР для збирання ономастичних матеріалів (1949—1980 pp.).
- Ант.— *Антонович В. Б.* Археологическая карта Киевской губернии.— М., 1895.— 139, 20 с., 1 карта.
- Ант.— Іл.— *Антонович В., Гловайський Д.* Історія Великого князівства литовського.— Тернопіль; Павлоград, 1887.— 207 с.
- АОКІМ — *Архів* ономастичної картотеки Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР.
- Арандаренко — *Записки* о Полтавской губернии Николая Арандаренка, составленные в 1846 году: В 3-х ч.— Полтава, 1852.— Ч. III. 5, 434, 48, 1с.
- Аристов — *Аристов Н.* О земле Половецкой — Киев, 1877.— 2, 26 с.
- Арх. Зап.— *Архів* Запорізької Січі: Опис матеріалів.— К., 1931.— XX, 168 с.

- Астр., Луб.— *Астряб М. Г.* Лубенский Мгарский святиопроборженский монастырь.— Полтава, 1915.— 52 с.
- Астряб — *Астряб М. Г.* Старая Полтавщина и столетняя тяжба Марковичей со Свечками и Пасюгами (1720—1827).— Полтава, 1912.— 147 с.
- АТДБ— *Белорусская ССР*: Административно-территориальное деление на 1-е июня 1955 г.— Минск : Государственное издательство БССР, 1955.— 285 с.
- АТДУ— *Украинская ССР*: Административно-территориальное деление на 1 января 1979 г.— Киев : Главная редакция УСЭ, 1979.— 512 с.
- АТПУ—1947— *Українська РСР* : Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 р.— К.: Укрполітвидав, 1947.— 1064 с.
- АТПУ—1969— *Українська РСР*: Адміністративно-територіальний поділ.— К.: Політвидав України, 1969.— Т. I. 541 с.; Т. II. 632 с.
- Ауліх — *Ауліх В. В.* Зимнівське городище — слов'янська пам'ятка VI—VII ст. н. е. в Західній Волині.— К.: Наук. думка, 1972.— 124 с.
- АЮЗР — *Архив Юго-Западной России*, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше утвержденною при Киевском военном, Подольском и Волинском генерал-губернаторе.— Киев, 1859—1914.— Ч. I. Т. I. 1859. LXXXVII, 554 с.; Т. II. 1864. (5 венум. с.), CCXXXIII, 683 с.; Т. III. 1864. (4), 907 с.; Т. IV. 1871. 99, 746 с.; Т. V. 1872. XI, 172, 488 с.; Т. VI. 1883. 182, 938 с.; Т. VII. 1887, XVI, 800, II с.; Т. VIII. Вып. I. 1914, II, 798 с.; Т. IX. 1893. (4 венум. с.), 147, 445 с.; Ч. II. Т. I. 1861. LXIV, 530 с.; Т. II. 1888. XLIX, 633, XXXVI с.; Ч. III. Т. I. 1863. CXX, 433 с.; Т. II. 1868. IV, 197, 846 с.; Т. III. 1876. 128, 897 с.; Ч. IV. Т. I. 1867. LV, 62, 460 с.; Ч. V. Т. I. 1869. 94, 636 с.; Т. II. Вып. I. 1890. 239, 382 с.; Вып. II. 1890. 383—1045, IV с.; Ч. VI. Т. I. 1876. 161, 614 с. Прилож. 626, 146, 21 с.; Т. II. 1870. 64, 556 с.; Ч. VII. Т. I. 1886. II, 85, 647, XII с.; Т. II. 1890. II, 210, 644 с.; Ч. VIII. Т. I. 1893. II, 126, 372 с., I табл.
- Бабкин — *Бабкин Д. С.* «Слово о полку Игореве» / Пер. В. В. Капниста.— В кн.: Слово о полку Игореве. М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1950, с. 320—399.
- Багалеј — *Багалеј Д.* История Северской земли до половины XIV ст.— Киев, 1881.— II, 310, II с., I карта, 3 табл. ил.
- Балика — *Балика А.* Город Сновеск, ныне м. Седнев : Ист. очерк.— Чернигов, 1902.— 121, 40 с.
- БАН — *Българска Академия на науките.*
- Барабой — *Барабой А.* До історії назв Радянських Республік.— Арх. України, 1971, № 5, с. 21—25.
- Баран — *Баран В. Д.* Ранні слов'яни між Дністром і Прип'яттю.— К.: Наук. думка, 1972.— 244 с.
- Баранович — *Баранович А. И.* Население предстепной Украины в XVI в.— Ист. зап. АН СССР, 1950. 32, с. 225—240.
- Барс.— Материал для историко-географического словаря России.— Ч. I. Географический словарь русской земли (IX—XIV ст.) / Сост. и изд. Н. Барсов.— Вильна, 1865.— VIII, 220 с.
- Барсов — *Очерки русской исторической географии: География Начальной (Нестеровой) летописи / Исслед. Н. П. Барсова.*— Варшава, 1874.— 10, 179, XXV с.
- Барсов, Прич.— *Барсов Е. В.* Причитанья Северного края.— М., 1872.— Ч. I. 328, XXXIII, 13 с.
- Бартольд — *Бартольд В. В.* Сочинения.— М.: Наука, 1965.— Т. III. 711 с.
- Батюшков — *Батюшков П. Н., Петров Н. И.* Вольнь : Исторические судьбы Юго-западного края.— Спб., 1888.— XV, 288, 128 с.
- ББЖСТ — *Безпалько О. П.* та ін. Історична граматики української мови / О. П. Безпалько, М. К. Бойчук, М. А. Жовтобрюх, С. П. Самійленко, І. Й. Тараненко.— К.: Рад. школа, 1962.— 510 с.
- БЕ — *Энциклопедический словарь / Издательи Брокгауз и Ефрон.*— Спб., 1890—1904.— Т. I—XLI а.
- Безвенгліньський — *Безвенгліньський Б. П.* Географічні назви : Посібник для вчителів географії.— Київ; Харків : Рад. школа, 1938.— 183 с.
- Бейліс — *Бейліс В. М.* Про назву Києва в арабських географів X ст. та спроби її тлумачення в історичній літературі.— УДЖ, 1960, № 1, с. 81—86.
- Белецкий — *Белецкий А. А.* Лексикология и теория языкознания (ономастика).— Киев : Издательство Киевского университета, 1972.— 209 с.
- Беляев — *Беляев И.* О сторожевой, станичной и полевой службе на Польской украине Московского государства до царя Алексея Михайловича.— Чтения ОИДР, 1846, № 4. Отд. I, с. 5—6; Источники, 1—86.
- Бережков — *Бережков М. Н.* Святой Владимир—строитель городов.— В кн.: Сборник в память 900-летия крещения Руси. Киев : Ист. о-во Нестора Летописца, 1888, с. 75—92.
- Бережков, Хрон.— *Бережков Н. Г.* Хронология русского летописания.— М.: Изд-во АН СССР, 1963.— 376 с.
- Березовець — *Березовець Д. Т.* Про ім'я носіїв салтівської культури.— Археологія, 1970, 24, с. 59—74.
- Бернштейн — *Бернштейн С. Б.* Очерк сравнительной грамматики славянских языков.— М.: Изд-во АН СССР, 1961.— 350 с.
- Бестужев-Рюмин — *Бестужев-Рюмин К.* Русская история.— Спб.: Кожанчиков, 1872.— Т. I. 482 с.
- Бибииков — *Бибииков М. В.* Византийские источники по истории Руси, народов Северного Причерноморья и Северного Кавказа (XII—

- XIII вв.).— В кн.: Древнейшие государства на территории СССР. Материалы и исследования. 1980 год.— М. : Наука, 1981, с. 5—146.
- Білецький — *Білецький А. О.* Борістенес — Данапріс — Дніпро.— В кн.: Питання топоніміки та ономастики. К. : Вид-во АН УРСР, 1962, с. 54—61.
- Білецький, Гідр.— *Білецький А. О.* Гідронімія Кримського півострова : (Гр. шар.) — В кн.: Питання гідроніміки. К. : Наук. думка, 1971, с. 38—46.
- Білецький-Носенко — *Білецький-Носенко П.* Словник української мови.— К. : Наук. думка, 1966.— 423 с.
- Білецький, Осн.— *Білецький А. О.* Основи етимологічних досліджень ономастичного матеріалу.— В кн.: Ономастика.— К. : Наук. думка, 1966, с. 3—15.
- Білецький, Скіфи — *Білецький А. О.* Проблема мови скіфів.— М-во, 1953, т. XI, с. 71—86.
- Бірыла — *Бірыла М. В.* Беларуская антрапанімія.— Мінск : Навука і тэхніка, 1966.— 325 с.
- Бірыла, 1969 — *Бірыла М. В.* Беларуская антрапанімія : Прозвішчы, утвораныя ад апел'ятыўнай лексікі.— Мінск : Навука і тэхніка, 1969.— Т. II. 505 с.
- Бірыла, 3 лексікі — *Бірыла М. В.* 3 лексікі вескі Скварцы Дзяржынскага раёна.— В кн.: Народнае слова. Мінск : Навука і тэхніка, 1976, с. 23—49.
- БКМ — *Білоцерківський* краєзнавчий музей.
- Богдан — *Богдан Д.* Связь между ономастикой молдавских и украинских актов.— Слов. мовознавство, 1961, т. III, с. 253—284.
- Богд., Сб.— *Сборник* сведений о Полтавской губернии / Сост. А. В. Богданович. С картою губернии и планом города Полтавы.— Полтава : Губерн. земство, 1877.— (6), 283 с., 1 карта.
- Богусевич — *Богусевич В. А.* Про феодальні двори Києва XI—XIII ст.— Археологія, 1957, II, с. 14—20.
- Бод., Пам. кн.— *Памятная* книжка Полтавской губернии за 1865 год / Сост. П. Бодянским.— Полтава : Полт. губерн. стат. ком., 1865.— 58, 9 с., 1 вкл.
- Боднарский — *Боднарский М. С.* Античная география.— М. : География, 1953.— 374 с., 2 карты.
- Болсуновский — *Болсуновский К. В.* Памятники славянской мифологии.— Киев, 1914.— Вып. II. 17 с.
- Болтенко — *Болтенко М. Ф.* Про назву острова Березань.— Вісті Одес. ун-ту, 1949, т. II, вип. 3, с. 35—38.
- Болтенко, Ист.— *Болтенко М. Ф.* Исторические судьбы острова Березани.— Зап. Одес. археогр. о-ва, 1960, т. I, с. 38—46.
- Болтенко, Ст.— *Болтенко М.* Стародавня руська Березань.— Археологія, 1947, т. I, с. 39—51.
- Борек — *Борек Г.* Восточнославянские топонимы с формантом *-ын-*.— В кн.: Восточнославянская ономастика. М. : Наука, 1972, с. 90—143.
- Борисполье — *Местечко* Борисполе в XVII-м веке : Акты мейского уряда 1612—1699 гг. / С предисл. А. В. Стороженко.— Киев, 1892.— XVII, 112 с.
- Боровський — *Боровський Я. Є.* Походження Києва : Історіогр. нарис.— К. : Наук. думка, 1981.— 151 с.
- Бочк., Луб.— *Бочкарев К. П.* Очерки лубенской старины / Луб. музей Е. Н. Скаржинской.— М. : 1901.— Вып. I. 39 с., 2 л. ил. и планов.
- Бошно — *Бошно В.* План г. Києва с предместиями.— Киев, 1887.— 1 л.
- Брайчевський — *Брайчевський М. Ю.* Коли і як виник Київ.— К. : Вид-во АН УРСР, 1963.— 163 с.
- Браун — *Браун Ф.* Разыскания в области готов-славянских отношений.— Спб., 1899.— Ч. I. Готы и их соседи до V века. XX, 392 с.
- Бронштейн — *Бронштейн И. П.* Городская территория древнего Киева по данным летописи.— Сб. сообщ. Гос. ин-та по проектированию.— Киев, 1958, вып. 1/2, (13/14), с. 44—50.
- Брун, Черноморье — *Брун Ф.* Черноморье.— Одесса, 1879—1880.— Т. I. 1879. 121, IV, 277 с.; Т. II. 1880. 141, II, 2, 408, 111 с.
- Бублик — *Бублик В. Д.* Путеводитель по Киеву и его окрестностям с планом и фототипическими видами Киева.— Киев, 1890.— 159 с.
- Букатевич — *Букатевич Н. И., Савицкая С. А., Усачева Л. Я.* Историческая грамматика русского языка.— Киев : Вища школа, 1974.— 308 с.
- Булаховский — *Булаховский Л. А.* Введение в языкознание.— М. : Учпедгиз, 1953.— Ч. II. 178 с.
- Булаховский, Потєбня — *Булаховский Л. А.* Александр Афанасьевич Потєбня (к 60-летию со дня смерти).— Киев : Изд-во Киев. ун-та, 1952.— 46 с.
- Бунин — *Бунин А. И.* Где находились ворота, упоминаемые в летописи под 1268 г.— В кн.: Изв. XI археол. съезда в Киеве, 1—20 авг. 1899 г. Киев, 6 г., с. 177—178.
- Буслаев — *Буслаев Ф. И.* Исторические очерки русской народной словесности и искусства.— Спб., 1861.— Т. I. III, 643 с.; Т. II. 429 с.
- Бялькевіч — *Бялькевіч І. К.* Краёвы слоўнік ўсходняй Маглёўшчыны.— Мінск : Навука і тэхніка, 1970.— 512 с.
- Варбот, Морф.— *Варбот Ж. Ж.* Морфологический анализ древнерусских корневых имен существительных, соотносительных с глаголами.— В кн.: Этимология, 1965. М. : Наука, 1967, с. 123—139.
- Варченко — *Варченко І. О.* До вивчення говіркових і топонімічних даних Східного Поділля.— ДБ, 1962, вип. IX, с. 31—44.
- Васильевский — *Труды В. Г. Васильевского.*— Спб.: ИАН, 1908—1909.— Т. I. 1908. 401 с.; Т. II. Вып. I. 1909. 295 с.
- ВЕ — *Вестник* Европы.
- Веклич — *Веклич М. Ф.* Про воднольодовикові долини басейну р. Росі.— Доп. АН УРСР, 1955, № 5, с. 494—499.

- Великанов — *Великанов А. С.* Зарниці Руси за скифським горизонтом разьсканий о ее начале: Древн. русс. и слав. имена Днепр. порогов.— Одесса, 1877.— IV, 85, VII с.
- Величків.— *Величківський М.* Річки Білоцерківщини та їх значення в народному господарстві округи.— В кн.: Білоцерківщина (Територія. Підсоння. Річки). Біла Церква, 1927, с. 20—35.
- Величко — *Летопись событий в Юго-Западной России в XVII-м веке / Составил Самуил Величко, бывший канцелярист канцелярии войска Запорожского. 1720.* Издана Временною комиссиею для разбора древних актов.— Киев, 1848—1851.— Т. I. 1848. 545 с.; Т. II. 1851. 612, XVII, III с.
- Величко, Сказание — *Величко С.* Сказание о войне козацкой с поляками.— Киев, 1926.— XVI, 270 с.
- Венелин — *Венелин Ю.* О древних жилищах русского народа.— Чтения ОИДР, 1847, № 9, с. 41—58.
- Вержбовский — *Вержбовский А. А.* Белорусско-литовские лексические взаимосвязи: Автореф. дис... канд. филол. наук.— Вильнюс; 1961.— 31 с.
- Верзилів — *Верзилів А.* Найдавніший побут Чернігівської околиці.— В кн.: Чернігів і Північне Лівобережжя: Огляди, розвідки, матеріали. К.: Держвидав України, 1928, с. 62—79.
- Веселовский — *Веселовский С. В.* Ономастикон.— М.: Наука, 1974.— 382 с.
- ВИ — *Вопросы истории.*
- Вилинбахов — *Вилинбахов В. Б.* Топонимика и некоторые вопросы Древней Руси.— В кн.: Всесоюз. конф. по топонимике СССР, 28 янв.— 2 февр. 1965 г.: Тез. докл. и сообщ. Л.: Геогр. о-во СССР, 1965, с. 80—88.
- Виноградський — *Виноградський Ю.* До історії колонізації середньої Чернігівщини: Залюднення, колонізаційні рухи та культурні впливи за часів найдавніших.— Іст.-геогр. зб. ВУАН, 1931, т. IV, с. 109—143.
- Виноградський — *Виноградський Ю. С.* Назви міст, сіл та річок Чернігівщини.— М-во, 1957, т. XIV, с. 29—39.
- Виноградський, Сосниця — *Виноградський Ю.* Сосниця та її околиці: Топогр. й археол. матеріали, перекази та іст. відомості.— В кн.: Чернігів і північне Лівобережжя: Огляди, розвідки, матеріали. К.: Держвидав України, 1928, с. 147—168.
- Винокур — *Винокур И. С.* Языческие изваяния Среднего Поднестровья.— В кн.: История и археология юго-западных областей СССР начала нашей эры. М.: Наука, 1967, с. 136—143.
- Висоцький — *Висоцький С. О.* Про що розповіли давні стіни.— К.: Наук. думка, 1973.— 143 с.
- Вінниця — *Вінниця:* Іст. нарис.— Вінниця: Кн.-газ. вид-во, 1964.— 354 с.
- В-ко — *В-ко Н.* К вопросу о происхождении названия Полтавы.— КС, 1903, Т. IV, с. 2—3.
- ВЛД — *Вопросные листы* археолога С. Л. Дроздова.— Б. м., 1907. Рукопис.— БКМ, фонди.
- ВМБ — *Брахнов В. М.* Про місцеві назви Перетяслав-Хмельницького району на Київщині.— М-во, 1957, т. XIV, с. 40—50.
- Воен. Черн.— *Военно-статистическое обозрение* Российской империи, издаваемое по высочайшему повелению при 1-м Департаменте Генерального штаба.— Спб., 1851.— Т. XII. Малороссийские губернии. Ч. II. Черниговская губерния. 161, 183 с.
- Вольский — *Вольский Н.* Спасская церковь в Киеве на Берестове: История и описание храма.— 1916.— (ЦНБ АН УРСР. Від. рукописів, шифр: Дис. 2375).
- Воронин — *Воронин Н. Н.* Древнерусские города.— М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1954.— 105 с., 64 рис.
- Воссоед.— *Воссоединение* Украины с Россией: Документы и материалы: В 3-х т.— М.: Изд-во АН СССР, 1953.— Т. I. 587 с.; Т. II. 560 с.; Т. III. 646 с.
- ВСОРИ КГ — *Меньков П. К.* Военно-статистическое обозрение Киевской губернии.— Спб., 1848.— Т. X. Ч. I. 6, 333 с., 12 табл.
- ВЯ — *Вопросы языкознания.*
- Вяземский — *Вяземский П.* Ходили ли скандинавские пилигримы на поклонение к святым местам через Россию.— Филол. зап., Воронеж, 1877, вып. 1/2, с. 1—64.
- Гавр., Речм.— *Гаврилюк В. С., Речмедін І. О.* Природа Києва та його околиць.— К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1966.— 70 с.
- Гагарин — *Всеобщий географический и статистический словарь / Сост. С. П. Гагарин.*— М., 1843.— Ч. I. 558 с.; Ч. II. 596 с.; Ч. III. 645 с.
- Гагкаев — *Гагкаев К. Е.* Неславянская топонимия Поднестровья и ее историко-лингвистическое значение.— В кн.: Питання ономастики Південної України. К.: Наук. думка, 1974, с. 34—40.
- Гайдукевич — *Гайдукевич В. Ф.* Боспорское царство.— М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1949.— 622 с.
- Галас — *Галас К. Я.* Из топониміки Закарпаття.— Доп. та повідомл. Ужгород. ун-ту. Сер. іст.-філол., 1957, т. I, с. 81—83.
- Гальковский — *Гальковский К. М.* Борьба христианства с остатками язычества в Древней Руси.— Харьков, 1916.— 125 с.
- Ганшина — *Ганшина К. А.* Французско-русский словарь. М.: ГИИНС, 1946.— 685 с.
- Гапусенко — *Гапусенко І. М.* Київська Русь і Північне Причорномор'я.— УІЖ, 1961, № 6, с. 51—60.
- Гарагуля — *Гарагуля В. К.* Топонимия Крыма как исторический источник.— В кн.: Всесоюз. конф. по топонимике СССР, 28 янв.— 2 февр. 1965 г. Тез. докл. и сообщ. Л.: Геогр. о-во СССР, 1965, с. 177—181. Геогр. о-во — *Географическое общество.*
- Георгієв — *Георгієв В.* Въпроси на българската етимология.— София: Изд-во БАН, 1958.— 158 с., 1 карта.

- Георгиев, БЕО — *Георгиев В.* Българска етимология и ономастика.— София : Изд-во БАН, 1960.— 180 с., 2 карты.
- Георгиев, ИСИЯ — *Георгиев В.* Исследования по сравнительно-историческому языкознанию : Родств. отношения индоевроп. яз.— М. : Изд-во иностр. лит., 1958.— 317 с.
- Герасимов — *Герасимов М. К.* Словарь уездного череповецкого говора.— Сб. ОРЯС, 1910, т. LXXXVII, № 3, с. 40—68.
- Геродот — *Геродот.* История в девяти книгах.— Л. : Наука, 1972.— 600 с.
- Гетманец — Гетманец М. Ф. Тайна реки Каялы («Слово о полку Игореве»).— Харьков: Вища школа. Изд-во при Харьк. ун-те, 1982.— 144 с.
- ГИИНС — Государственное издательство иностранных и национальных словарей.
- Гинкен — *Гинкен Г. Г.* Древнейшие русские двусловные имена и их уменьшительные.— ЖСт. Спб., 1893, вып. IV, с. 440—461.
- Гідр. НП — *Гідронімі Нижнього Подністров'я /* За ред. Ю. О. Карпенка.— К.; Одесса : Вища школа, 1981.— 112 с.
- Глиньский — *Глиньский Г.* Твое ім'я — твій друг. К. : Веселка, 1978.— 237 с.
- ГМ — *Географический* месящеслов на 1770 г.— Спб., Б. г.— 220 с.
- Гнатюк — *Гнатюк В.* Русини Пряшівської округи і їх говори.— ЗНТШ, 1900, т. XXXV—XXXVI, с. 1—40.
- Гнедич — *Гнедич П. А.* Материалы по народной словесности Полтавской губернии : Ром. уезд.— Полтава : Полт. учен. арх. комис., 1915—1916.— Вып. I. IX, 151 с.; Вып. II. 1915. 224, IV с.; Вып. IV. 1916. 128 с.
- ГНП — *Грамоты* Великого Новгорода и Пскова / Под ред. С. Н. Валка.— М.; Л. : Изд-во АН СССР, 1949.— 407 с.
- ГО — *Генеральный* опис Лівобережної України, 1765—1769 рр.: Показж. насел. пунктів.— К. : ЦДІАК, 1959.— 185 с.
- ГОГК — *Географическое* описание города Киева.— ЦНБ АН УРСР. Від. рукописів, шифр: VIII, 184.
- Гол.— *Географический* словарь западнославянских и югославянских земель и прилежащих стран: С прил. геогр. карты / Сост. Я. Головацким.— Вильна, 1884.— XXXII, 322 с., 1 карта.
- Гол. Нар.— *Головацкий Я. Ф.* Народные песни Галицкой и Угорской Руси.— М. : Императ. о-во истории и древностей российских при Моск. ун-те, 1878.— Ч. I. Думы и думки. 390 с.; Ч. II. Обрядовые песни. 842 с.; Ч. III. Разночтения и дополнения.— Отд. I. Думы и думки. 523, III с.; Отд. II. Обрядовые песни. 556, XXX, II с.
- Голобуцкий — *Голобуцкий В. А.* Запорожское казачество.— Киев : Госполитиздат УССР, 1957.— 462 с.
- Голобуцький — *Голобуцький В. О.* Запорізька Січ в останні часи свого існування, 1734—1775.— К. : Вид-во АН УРСР, 1961.— 415 с.
- Голуб.— *Голубовский П.* Где находились существовавшие в домонгольский период города: Воргол, Глебль, Зарты, Оргоць, Сновск, Уннеж и Хоробор? — ЖМНП, 1903, № 5 (май — июнь), с. 111—135.
- Голубев, Спорн.— *Голубев С. Т.* Спорные вопросы о древней топографии Киева.— Киев, 1910.— 32 с.
- Голубин — *Голубин Ю.* Река Днепр у г. Киева.— Киев : Правление Киев. округа путей сообщ., 1917.— IV, 120 с.
- Голубовский, История — *Голубовский П.* История Северной земли до половины XIV ст.— Киев, 1881.— 202 с.
- Гор.— *Городские* поселения в Российской империи.— Спб., 1864.— Т. IV. VIII, 805, 8 с.
- Города, Прилуки — *Города* Полтавской губернии по оценочному описанию: Город Прилуки: Материалы для оценки недвижимых имуществ по закону 1893 г.— Полтава: Стат. бюро Полт. губернии. земства, 1908—42 с., 1 карта.
- Горшков — *Горшков С.* Геометрический план Киевской губернии и повета Киевского казенной Трипольской волости м. Триполья с селами Халепем, Жуковцем, Долиной и Красным и деревнями Козиевки, Дервяной, Щербаневкой и Злодеевкой. 1798 р.— ЦНБ АН УРСР. Зал картографії, шифр: 19667.
- Горяев — *Горяев Н. В.* Сравнительный этимологический словарь русского языка.— Тифлис, 1896.— 526 с.
- Гоцкий — *Гоцкий И.* Бойковский словарь, собранный в селе Яеие в окрестности Перегинска.— В кн.: Временник Ставропигийского Института. Львов, 1898, с. 120—145.
- Горшков — *Горшков В. И.* Замок князя Симеона Ольельковича и летописный Городец под Киевом.— Киев, 1890.— 2,27 с.
- Гр. XIV — *Грамоты XIV ст.* / Упорядкування, вступ. стаття, комент. і словники-показж. М. М. Пешак.— К. : Наук. думка, 1974.— 255 с.
- Грабянка — *Действия* предельной и от начала поляков Крвавицкой небвалой брани Богдана Хмельницкого, гетмана запорожского с поляки, за найснейших королей полских Владислава, потом и Каземира; в року 1648 отправоватися начатой и за лет десять по смерти Хмельницкого неоконченной, з разных летописцов и из диарнуша, в той войне писанного в граде Галячу трудом Григория Грабянки собранная и самобитных старожилов свидетельства утвержденная. Року 1710.— Киев : Врем. комис. для разбора древн. актов, 1854.— 423 с.
- Грановский — *Грановский А. А.* Полтавская епархия в ее прошлом (до открытия епархии в 1803 г.) и настоящим : (Ист.-стат. опыт.).— Полтава, 1901.— Вып. I. X, 418 с.
- Греков, КР — *Греков В. Д.* Киевская Русь.— М. : Госполитиздат, 1953.— 568 с.
- Гриченко — *Словарь* української мови / Зібр. ред. журн. «Киев. старина». Упорядкував з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко. (На-

Список бібліографічних скорочень

- друк. з вид. 1907—1909 рр. фотомех. способом.— К. : Вид-во АН УРСР, 1958—1959.— Т. I. 1958. XLIV, 494 с.; Т. II. 1958. 573 с.; Т. III. 1959. 506 с.; Т. IV. 1959. 563 с.
- Гринченко, ДВУ — *Гринченко Б. Д.* Словарь украинского языка.— Б. м.: ДВУ, 1925.— 2178 с.
- Грицак — *Грицак М. А.* Назви гідрорельєфу в говірці с. Ясіня Закарпатської області.— В кн.: Питання гідроніміки. К. : Наук. думка, 1971, с. 74—80.
- Грот — *Труды Я. К.* Грота.— Спб., 1899.— Т. II. XV, 2, 939 с.
- Гулиева, Кубань — *Гулиева Л. Г.* Некоторые топонимы с этнонимическими основами на Кубани.— В кн.: Этнонимы. М. : Наука, 1970, с. 164—167.
- Гумецкий — *Гумецкий И. И.* Значение Прикарпатя для России.— Спб., 1904.— 112 с.
- Гумецька — *Гумецька Л. Л.* Нарис словотворчої системи української актової мови XIV—XV ст.— К. : Вид-во АН УРСР, 1958.— 298 с.
- Гумилев — *Гумилев Л. Н.* Древние тюрки.— М. : Наука, 1967.— 504 с.
- ГУММЗ — *Гідронімія України в її міжмовних і міждіалектних зв'язках.*— К. : Наук. думка, 1981.— 264 с.
- Гутшмидт — *Гутшмидт К.* Ареалы некоторых болгарских соответствий карпато-украинским лексемам.— В кн.: Общекарпатский диалектологический атлас. Кишинев : Штиинца, 1976, с. 70—77.
- Гупало — *Гупало К. Н.* Подол в древнем Киеве. К. : Наук. думка, 1982.— 115 с.
- Даль — *Даль В. И.* Толковый словарь живого великорусского языка.— М., 1863—1866.— Ч. I. 1863. IV, 680 с.; Ч. II. 1865. 681—1351 с., 6 приб.; Ч. III. 1865. 508 с.; Ч. IV. 1866. 4, 625 с., 7—15 приб.
- Даничић — *Даничић Ђ.* Рјечник из книжевних старина српских.— Београд : Државна штампарија, 1863—1864.— Д. I. 1863. 521 с.; Д. II. 1863. 519 с.; Д. III. 1864. 656 с.
- Дарств. Обуховичевой — *Дарственная* папи Анны Григорьевой Обуховичевой Печерскому монастырю: Рукопис (копія).— ЦНБ АН УРСР. Від рукописів, шифр: П. 1516.
- Дашкевич — *Дашкевич Н. П.* Княжение Даниила Галицкого по русским и иностранным известиям.— Киев, 1873.— 156 с.
- Дашкевич, БЗ — *Дашкевич Н. П.* Болоховская земля и ее значение в русской истории.— В кн.: Тр. III археол. съезда в Киеве, 1874. К., 1876, т. II, с. 69—139.
- ДБ — *Диалектологічний бюлетень.*
- Дворецкий — *Дворецкий К. И.* Древнегреческо-русский словарь.— М. : ГИИНС, 1958.— Т. I. 1043 с.; Т. II. с. 1044—1901.
- Дворецкий, Лат.— *Дворецкий И. Х.* Латинорусский словарь.— М. : Рус. яз., 1976.— 1096 с.
- ДЮ — *Довженко В. Й., Гончаров В. К., Юра Р. О.* Древньоруське місто Воїнь.— К. : Наук. думка, 1966.— 148 с.
- Де-ла-Флиз — *Де-ла-Флиз.* Медико-топографическое описание государственных имуществ Киевского округа, с изображениями некоторых произведений из царств растительного и животного, с приложением статистики всякого селения, с видами, снятыми с природы и изображением крестьянских костюмов и географической карты Киевского округа.— Киев, 1854.— ЦНБ АН УРСР, шифр VII, 187 (Лаз. 15).
- Державин — *Державин Н. С.* Славяне в древности : Культ.-ист. очерк.— М. : Изд-во АН СССР, 1945.— 215 с.
- Державин, Из — *Державин Н. С.* Из истории древнеславянского города.— ВДИ, 1940, № 3/4, с. 146—159.
- Держ., Сб.— *Державин Н. С.* Сборник статей и исследований в области славянской филологии.— М.; Л. : Изд-во АН СССР, 1941.— 232 с.
- Дзєндзелівський — *Дзєндзелівський Й. О.* Українсько-західнослов'янські лексичні паралелі.— К. : Наук. думка, 1969.— 211 с.
- ДЗС — *Древние земельные сооружения в пределах Полтавской губернии.*— ТПУАК, 1905, Вып. 1, с. 155—209.
- ДКШ — *Доватур А. И., Каллистов Д. П., Шишова И. А.* Народы нашей страны в «Истории» Геродота: Тексты, перевод, комментарий.— М. : Наука, 1982.— 455 с.
- Дн. Марк.— *Дневник* генерального подскарбия Якова Марковича.— КС, 1891, № 5, прил., с. 1—97.
- Добр.— *Добровольский П. М.* Село Рогоща Черниговского уезда.— Чернигов, 1904.— 2, 12 с.
- Добр., ЗВ — *Добровольский Л.* Змиевы валы вблизи Киева.— Киев, 1908.— 30 с., 1 карта.
- Добр., ЗМДК — *Добровольский Л.* Забуті межі давньої Київщини.— Зап. Укр. наук. т-ва в Києві, 1909, кн. III, с. 54—78.
- Довженок, Стор. гор.— *Довженко В. И.* Сторожевые города на юге Киевской Руси.— В кн.: Славяне и Русь. М. : Наука, 1968, с. 37—45.
- Довнар-Запольский — *Довнар-Запольский М. В.* Старый Киев.— В кн.: В Киев! Что делали, видели и слышали в Киеве : подписчицы и подписчики «Вестника знания», съехавшиеся на праздник своего единения (11—12 июня 1911 г.).— Спб.: Вестн. знания, 1911.— с. 41—65.
- Дог. Д.— *Договоры* между помещиками Давыдовыми на покупку и продажу имений, участков земли и урожая.— (Рукопис Черкас. обл. арх., ф. 315, од. зб. 65).
- Договоры — *Договоры* об отводе участков земли для строительства мукомольных мельниц. (Черкас. обл. арх., ф. 315, од. зб. 60).
- Документи — *Документы* на половецком языке XVI в.: Судеб. акты Каменец-Подол. арм. общины / Под. ред. Э. В. Севортяна.— М. : Наука, 1967.— 430 с., 1 вкл.
- ДР — *Дворцовые* разряды, по высочайшему повелению изданные II-м Отделением собст-

- венной его императорского величества канцелярии.— Спб., 1850—1851.— Т. I. 1850. XXXVI с., 1224 стб.; Т. II. 1851. IV с., 976 стб.
- Древности — *Древности*.— Тр. Моск. археол. о-ва, 1865—1894, т. I—XV.
- Д-р лет.— *Древнерусские летописи* / Пер. и коммент. В. Панова.— М.; Л.: Academia, 1936.— 391 с.
- ДРС — *Древние российские стихотворения, собранные Киршею Даниловым* / Изд. подгот. А. П. Евгеньева, Б. Н. Путилов; Отв. ред. Д. С. Лихачев.— М.: Изд-во АН СССР, 1958.— 668 с.— 2-е изд., доп. 1977.
- ДТС — *Древнетюркский словарь*.— Л.: Наука, 1969.— 676 с.
- Думи — *Думи* / Упоряд. Г. А. Нудьга.— К.: Рад. письменник, 1969.— 354 с.
- Дуриданов, Развой — *Дуриданов И.* Развой на българската ономастика.— *Onomastica*, Wroclaw, 1957, т. III, з. 1, с. 227—251.
- Довернуа — *Довернуа А.* Материалы для словаря древнерусского языка.— М.: Унив. тип., 1894.— 234 с.
- ЕСУМ — *Етимологічний словник української мови*.— К.: Наук. думка, 1983.— Т. I, 631 с.
- Елезовић — *Елезовић Гл.* Речник косовско-метохиског дијалекта.— Београд: Планета, 1932.— Св. I—II. 477 с.
- Еремеев — *Еремеев Д. Е.* К семантике тюркской этнонимии.— В кн.: *Этнонимы*. М.: Наука, 1970, с. 133—142.
- Еремеева — *Еремеева Е.* Черное море.— Симферополь: Крым, 1965.— 108 с.
- Еремян — *Еремян С. Т.* О некоторых историко-географических параллелях в «Повести временных лет» и «Истории Тарона» Иоанна Мамиконяна.— В кн.: *Науч. сессия, посвящ. ист. связям и брат. дружбе укр. и арм. народов: Тез. докл.* Киев: Изд-во АН УССР, 1962.
- Есипов — *Есипов Т. В.* Путешествие императрицы Екатерины II в Южную Россию в 1787 году.— КС, 1891, № 4, с. 68—81.
- Ефименко — *Ефименко А. Я.* История украинского народа.— Спб., 1906.— Вып. I. 192 с.; Вып. II, с. 193—391.
- Железняк — *Железняк И. М.* Об одном случае бинаризма в гидронимии Украины.— В кн.: *Общеславянский лингвистический атлас: Материалы и исслед.*, 1977. М.: Наука, 1979, с. 250—261.
- Желехівський — *Желеховский С., Недільский С.* Малорусско-німецький словарь.— Львів, 1886.— Т. I. VIII, 590 с.+ 8 с. пронумеровано від руки; Т. II, с. 595—1117 + 5 с. не пронумеровано.
- Железняк, Гідр. півн. поруб.— *Железняк І. М.* Гідроніміксн північного порубіжжя Степової України.— В кн.: *Питання ономастики Південної України*. К.: Наук. думка, 1973, с. 89—96.
- Железняк, Типи — *Железняк І. М.* Типи сербохорватських антропонімічних композитів XII—XV ст.— В кн.: *Славістичний збірник*. К.: Вид-во АН УРСР, 1963, с. 198—213.
- Житецкий — *Житецкий П.* Словарь книжной малорусской речи по рукописи XVII века.— Киев, 1888.— 104 с.
- Житецкий, См.— *Житецкий Ир.* Смена народностей в Южной России.— КС, 1883, V, с. 1—29.
- ЖМНП — *Журнал* Министерства народного просвещения.
- ЖСт.— *Живая старина*.
- Жучкевич — *Жучкевич В. А.* Местные географические термины в топонимии Белоруссии.— *Вопр. географии*, 1970, т. 81, с. 138—145.
- Жучкевич, КТСБ — *Жучкевич В. А.* Краткий топонимический словарь Белоруссии.— Минск: Изд-во Белорус. ун-та, 1974.— 447 с.
- Забелин — *Забелин А.* Военно-статистическое описание Волынской губернии.— Киев, 1887.— Ч. I. 6, IV, XXXV, 765, 1 с., 8 табл., 2 карты.
- Завитневич — *Завитневич В. З.* К вопросу об имени «Русь».— *Чтения ОНЛ*, 1892, кн. VI, с. 18—23.
- Загоровский — *Загоровский Е. А.* Очерк истории Северного Причерноморья.— Одесса, 1922.— XII, 100 с.
- Закревский — *Закревский Н.* Описание Киева.— М.: Моск. археол. о-во, 1868.— Т. I/II, 950 с., 13 чертеж. и рис.
- Закревский, Лет.— *Закревский Н.* Летопись и описание города Киева.— М.: Унив. тип., 1858.— Ч. I/II. IV, 3, 266, 15 с.
- Закр., Планы — *Закревский Н.* Планы г. Киева в разное время с X в. до 1864 г.— Киев, 1868.— 4 пл.
- Зап. Геогр.— *Записки* Юго-Западного отдела императорского Русского географического общества.— Киев — Т. I, II, 1874, 1875.
- Зап. Ист.-філ.— *Записки* Исторично-філологічного відділу Всеукраїнської академії наук.
- Захарченко — *Захарченко М. М.* Киев теперь и прежде.— Киев, 1888.— 290, XVI с.
- Зеленин — *Зеленин Д.* Тотемы-деревья в сказаниях и обрядах европейских народов.— М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1937.— 79 с.
- Зеленский — *Зеленский И.* Минская губерния: Материалы для географии и статистики России, собр. офицерами ген. штаба.— Спб., 1864.— Т. II. 761 с.
- ЗНТШ — *Записки* Наукового товариства ім. Шевченка.— Львів, 1892—1937.— Т. I—CLV.
- ЗООИД — *Записки* Одесского общества истории и древностей.— Одесса, 1844—1919.— Т. I—XXIII.
- Зубковский — *Зубковский И.* Краткая историческая заметка о Миргороде.— Миргород, 1912.— 19 с.
- Зубрицкий — *Зубрицкий Д. И.* История древнего Галичско-Русского княжества.— Львов, 1852—1855.— Ч. I. 1852. 6, 200 с., 1 табл.; Ч. II. 1852. 140 с.; Ч. III. 1855. 314 с.
- Зуев — *Путешественныя записки* Василя Зуева (от Санкт Петербурга до Херсона) в 1781 и 1782 году.— Спб., 1787.— 237 с.

Список бібліографічних скорочень

- Иванов — *Иванов П.* Обзорные писцовых книг по Новгороду и Пскову.— Псков; 1841.— 250 с.
- Ивановский — *Ивановский А. А.* Географические имена: Пособие для учащихся и учащихся.— М.: Г-во Светина, 1914.— 118 с.
- Иванов, Топоров — *Иванов В. В., Топоров В. Н.* Мифологические географические названия как источник для реконструкции этногенеза и древнейшей истории славян.— В кн.: Вопросы этногенеза и этнической истории славян и восточных романцев. М.: Наука, 1976, с. 109—128.
- Иванов, Топоров, Исслед.— *Иванов В. В., Топоров В. Н.* Исследования в области славянских древностей: лексические и фразеологические вопросы реконструкции текстов.— М.: Наука, 1974.— 342 с.
- Иванов, Топоров, Этимолог. исслед.— *Иванов В. В., Топоров В. Н.* Этимологическое исследование семантически ограниченных групп лексики в связи с проблемой реконструкции праславянских текстов.— В кн.: Славянское языкознание: VII Междунар. съезд славистов. Докл. сов. делегации. М.: Наука, 1973, с. 153—169.
- Изв. виз. пис.— *Известия византийских писателей о Северном Причерноморье.*— М.; Л.: ОГИЗ, 1934.— 73 с.
- Изв. ГАИМК — *Известия Государственного Института материальной культуры.*
- Извори — *Извори за българската история.*— София: Изд-во БАН, 1958—1959.— Т. II. Латински извори за българската история. 1958. Ч. I. 454 с.; Т. III. Гръцки извори за българската история. 1959. Ч. I. 379 с.; Т. IV. Турски извори за българската история. 1959. Ч. I. 156 с.
- ИИЗК — *Эварницкий Д. И.* Источники для истории запорожских казаков.— Владимир-Губернский, 1903.— Т. I/II. 2107 с.
- ИКДР — *История культуры Древней Руси* / Под ред. Б. Д. Грекова, М. И. Артомонова.— М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1948.— Т. I. 483 с.
- ИКЧГ — *Голубовский П. В.* Историческая карта Черниговской губернии до 1300 г.— М., 1908.— 50 с.
- Иловайский — *Иловайский Д.* История России.— М., 1876—1880.— Ч. I. Киевский период. 1876. VIII, 333 с.; ч. II. Владимирский период. 1880. 578 с.
- Иллич-Свитыч — *Иллич-Свитыч В. М.* Опыт сравнения ностратических языков.— М.: Наука, 1971—1976.— [Т. II. 1971. 370 с., I вкл.; [Т. II.]. 1976. 156 с.
- Илчев — *Илчев С.* Речник на личните и фамилни имена у Българите.— София: Изд-во БАН, 1969.— 627 с.
- Ильинский — *Ильинский Г.* Река Буг.— В кн.: Сборник Харьковского историко-филологического общества в память проф. Е. К. Редина. Харьков, 1911, с. 3—5.
- Ильинский, XXV — *Ильинский Г. А.* Проблема праславянской прародины в научном освещении.— ИОРЯС, 1922, т. XXV.
- Ильницький — *Ильницький В.* Стародавній Звенигородь.— Львов, 1861.— 23 с.
- И. М.— *И. М.* Паломник киевский или путеводитель по монастырям и церквам Киевским для богомольцев, посещающих святыню Киева.— Киев, 1854.— 140 с.
- Иордаи — *Иордан.* О происхождении и деяниях гетов.— М.: Изд-во вост. лит., 1960.— 436 с.
- ИОРЯС — *Известия Отделения русского языка и словесности.*
- Исаевич — *Исаевич Я. Д.* Древнейшая топонимика Прикарпатья и Верхнего Побужья (X—XI вв.).— В кн.: Всесоюз. конф. по топонимике СССР: Тез. докл. и сообщ. Л.: ГО СССР, 1965, с. 114—119.
- Ист. мат.— *Исторические материалы: Из Архива Киевского губернского управления* / Изд. Андриевский А. А. Вып. I. Киев, 1882.— 102 с.
- ИТК — *Сборник материалов для исторической топографии Киева и его окрестностей.*— Киев: Врем. комис. для разбора древ. актов, 1874.— II, 48, 179, 176, X с.
- Иваненко — *Иваненко Д.* Нове дослідження про початки Києва.— Наук.-інформ. бюл. Арх. упр. УРСР, 1964, № 3, с. 78—81.
- ІГЗ ВУАН — *Історико-географічні записки Всеукраїнської Академії наук.*
- Ізюмов — *Ізюмов О.* Іменникові суфікси -ак (-як), -ар (-яр), -ач (-яч) в українській мові.— М-во, 1937, т. XI, с. 37—54.
- ІМСУ Вл — *Історія міст і сіл Української РСР.* Волинська область.— К.: Голов. ред. УРЕ, 1970.— 746 с.
- ІМСУ Вн — *Історія міст і сіл Української РСР.* Вінницька область.— К.; Голов. ред. УРЕ, 1972.— 778 с.
- ІМСУ Дн — *Історія міст і сіл Української РСР.* Дніпропетровська область.— К.: Голов. ред. УРЕ, 1969.— 958 с.
- ІМСУ Днц — *Історія міст і сіл Української РСР.* Донецька область.— К.: Голов. ред. УРЕ, 1970.— 992 с.
- ІМСУ Жт — *Історія міст і сіл Української РСР.* Житомирська область.— К.: Голов. ред. УРЕ, 1973.— 726 с.
- ІМСУ Зк — *Історія міст і сіл Української РСР.* Закарпатська область.— К.: Голов. ред. УРЕ, 1979.— 786 с.
- ІМСУ Зп — *Історія міст і сіл Української РСР.* Запорізька область.— К.: Голов. ред. УРЕ, 1970.— 764 с.
- ІМСУ І.-Ф — *Історія міст і сіл Української РСР.* Івано-Франківська область.— К.: Голов. ред. УРЕ, 1971.— 639 с.
- ІМСУ К — *Історія міст і сіл Української РСР.* Київ.— К.: Голов. ред. УРЕ, 1968.— 586 с.
- ІМСУ Кв — *Історія міст і сіл Української РСР.* Київська область.— К.: Голов. ред. УРЕ, 1971.— 791 с.
- ІМСУ Крг — *Історія міст і сіл Української РСР.* Кіровоградська область.— К.: Голов. ред. УРЕ, 1972.— 816 с.

- ІМСУ Крм — *Історія міст і сіл Української РСР. Кримська область.* — К. : Голов. ред. УРЕ, 1974. — 802 с.
- ІМСУ Ль — *Історія міст і сіл Української РСР. Львівська область.* — К. : Голов. ред. УРЕ, 1968. — 979 с.
- ІМСУ Лг — *Історія міст і сіл Української РСР. Луганська область.* — К. : Голов. ред. УРЕ, 1968. — 939 с.
- ІМСУ Мк — *Історія міст і сіл Української РСР. Миколаївська область.* — К. : Голов. ред. УРЕ, 1971. — 771 с.
- ІМСУ Од — *Історія міст і сіл Української РСР. Одеська область.* — К. : Голов. ред. УРЕ, 1969. — 910 с.
- ІМСУ Пл — *Історія міст і сіл Української РСР. Полтавська область.* — К. : Голов. ред. УРЕ, 1967. — 1028 с.
- ІМСУ Рв — *Історія міст і сіл Української РСР. Ровенська область.* — К. : Голов. ред. УРЕ, 1973. — 655 с.
- ІМСУ См — *Історія міст і сіл Української РСР. Сумська область.* — К. : Голов. ред. УРЕ, 1973. — 694 с.
- ІМСУ Тр — *Історія міст і сіл Української РСР. Тернопільська область.* — К. : Голов. ред. УРЕ, 1973. — 640 с.
- ІМСУ Хм — *Історія міст і сіл Української РСР. Хмельницька область.* — К. : Голов. ред. УРЕ, 1971. — 706 с.
- ІМСУ Хрк — *Історія міст і сіл Української РСР. Харківська область.* — К. : Голов. ред. УРЕ, 1967. — 1002 с.
- ІМСУ Хрс — *Історія міст і сіл Української РСР. Херсонська область.* — К. : Голов. ред. УРЕ, 1972. — 687 с.
- ІМСУ Чрв — *Історія міст і сіл Української РСР. Чернівецька область.* — К. : Голов. ред. УРЕ, 1969. — 704 с.
- ІМСУ Чрг — *Історія міст і сіл Української РСР. Чернігівська область.* — К. : Голов. ред. УРЕ, 1972. — 780 с.
- ІМСУ Чрк — *Історія міст і сіл Української РСР. Черкаська область.* — К. : Голов. ред. УРЕ, 1972. — 788 с.
- Іст. дж. — *Історичні джерела та їх використання.* Вип. II. — К. : Наук. думка, 1966. — 288 с.
- Іст. К. — *Історія Києва: В 2-х т.* — К. : Вид-во АН УРСР, 1959. — Т. I. 802 с.
- ІУМЛФ — *Історія української мови. Лексика і фразеологія.* — К. : Наук. думка, 1983. — 743 с.
- Јиречек — *Јиречек К.* *Историја Срба.* — Београд : Науч. кн., 1952. — Т. I. 512 с.
- ЈФ — *Јужнословенски филолог.*
- Кадлец — *Кадлец К.* *Подкарпатська Русь / Пер. І. Долинський.* — Ужгород : Накл. перекладача. 1922. — 2, 35 с.
- Калинина — *Калинина Л. И.* *О некоторых вопросах топонимики Левобережья средней Оби.* — Учен. зап. Томск. пед. ин-та, 1959. Вип. 18, с. 112—125.
- Капанця — *Капанця Г. А.* *Историко-лингвистические работы.* — Ереван : Изд-во АН АрмССР, 1975. — Т. II. 541 с.
- Караџић — *Караџић В. С.* *Српски рјечник истумачени њемачкијем и латинскијем рјечима.* — Биоград : Штампарија Кралевине Србије, 1898. — 880 с.
- Карамзин — *Карамзин Н. М.* *История государства Российского.* — Спб., 1816. Т. I. 155 с.; Т. II. 191 с.; Т. III. 174 с.; Т. IV. 186 с.
- Каргер — *Каргер М. К.* *Древний Киев : Очерки по истории материальной культуры древнерусского города.* — М. : Изд-во АН СССР, 1958—1961. — Т. I. 1958. 580 с.; Т. II. 1961. 661 с.
- Карпенко — *Карпенко Ю. О.* *Топонимія Буковини.* — К. : Наук. думка, 1973. — 238 с.
- Карп., Акт. — *Карпенко Ю. О.* *Актуальні проблеми вивчення топонімії Північного Причорномор'я.* — В кн.: *Питання ономастики Південної України.* К. : Наук. думка, 1974, с. 9—15.
- Карп., Давн. — *Карпенко Ю. О.* *Давньоруська основа словотвору української топоніміки.* — В кн.: *Питання історичного розвитку української мови.* Х. : Вид-во Харк. ун-ту, 1962, с. 290—297.
- Карп., Становленнє — *Карпенко Ю. А.* *Становленнє восточнославянської топонімії (закономерности словообразования).* — *Вопр. географії,* 1966, т. 70. *Изучение географических названий,* с. 7—18.
- Карп., Топ. — *Карпенко Ю. А.* *Топонимия Буковины : Автореф. дис. ... д-ра филол. наук.* — Киев, 1967. — 29 с.
- Карп., ТЦЧО — *Карпенко Ю. О.* *Топонимія центральних районів Чернівецької області: Конспект лекцій.* — Чернівці : Вид-во Чернів. ун-ту, 1965. — 76 с.
- КБН — *Корпус боспорских надписей.* — М.; Л. : Наука, 1965. — 951 с.
- КБЧ — *Книга Большому чертежу.* — М.; Л. : Изд-во АН СССР, 1950. — 229 с.
- КБЧ, 1838 — *Книга Большому чертежу или Древняя карта Российского государства, поновленная в разряде и списания в книгу 1627 года.* — 2-е изд. — Спб., 1838. — 261 с.
- КГВ — *Киевские губернские ведомости.*
- Кекавмен — *Советы и рассказы Кекавмена. Сочинение византийского полководца XI века / Подгот. текста, введ., пер. и коммент. Г. Г. Литаврина.* — М. : Наука, 1972. — 743 с.
- Киевск. синопс. — *Киевский синопис или краткое собрание от различных летописцев о начале славенороссийского народа и первоначальных князей богоспасаемого града Киева.* — Киев, 1836. — 233, 150 с.
- Київ — *Київ: Енциклопед. довідник / За ред. А. В. Кудрицького.* — К. : Голов. ред. УРЕ, 1981. — 735 с.
- Кириллов — *Кириллов И. А.* *Удивительный полуостров.* — Симферополь : Крымиздат, 1963. — 93 с.
- Киценко — *Киценко М.* *Хортиця в героїці і легендах.* — Дніпропетровськ : Промінь, 1967. — 79 с.

- ККГ — *Карта* Киевской губернии 1784 г.— ЦНБ АН УРСР, Зал картографії. — 1 арк.
- Клепатский — *Клепатский П. Г.* Очерки по истории Киевской земли.— Одесса, 1912.— Т. I. Литовский период. XLIII, 599 с.
- Кльонович — *Кльонович С. Ф.* Роксоланія.— Читання клас. філології, 1961, вип. II, с. 119—156.
- Ключевский — *Ключевский В. О.* Сочинения: В 8-ми т.— М.: Госполитиздат, 1956—1959.— Т. I. Курс русской истории. 1956. Ч. I. 427 с.; Т. II. Курс русской истории. 1957. Ч. II. 468 с.; Т. III. Курс русской истории. 1958. Ч. III. 424, 3 с.; Т. IV. Курс русской истории. Ч. IV. 1958, 422 с.; Т. V. Курс русской истории. 1959. Ч. V. 503 с.; Т. VI. Специальные курсы. 1959. 516 с.; Т. VII. Исследования, рецензии, речи (1866—1890). 1959. 487 с.; Т. VIII. Исследования, рецензии, речи (1890—1905). 490 с.
- Кн. пос.— *Книга* посольская Метрики княжества Литовского, содержащая в себе дипломатические сношения Литвы в государственование короля Сигизмунда-Августа (с 1545 по 1572 год) / Изд. по поручению императ. Моск. о-ва истории князем М. Оболенским и проф. И. Даниловичем.— М., 1843.— Т. I. XX, 480 с.; Т. II. II, 285, V с.
- КО 1946 — *Карта* «Київська область».— К., 1946.— 1 арк.
- КО 1958 — *Карта* «Киевская область».— К., 1958.— 1 л.
- Кобычев — *Кобычев В. П.* В поисках прародины славян.— М.: Наука, 1973.— 167 с.
- Ковалев — *Ковалев Г. Ф.* История русских этнических названий.— Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1982.— 160 с.
- Коваленко — *Коваленко С. Л.* Богуслав чи Буслав? — УІЖ, 1971, № 4, с. 78—79.
- Ковба — *Ковба Н. Ф.* Хозяйственное положение посполитых и подсоседков Песчанской сотни Переяславского полка по данным Румянцевской описи (1767 г.).— ТПУАК, 1915, вып. 12, с. 41—77.
- Козловский — *Козловский И. П.* Тмуторокань и Таматарха — Матарха — Тамань.— Изв. Тавр. о-ва истории, археологии и этнографии, 1928, т. II, с. 58—72.
- Койчубаев — *Койчубаев Е.* Основные типы топонимов Семиречья: Автореф. дис. ... канд. филол. наук.— Алма-Ата, 1967.— 24 с.
- Кокос — *Кокос Дж.* Кабардинские географические названия: Крат. словарь.— Нальчик: Кабард.-балк. кн. изд-во, 1966.— 182 с.
- Колосовская — *Колосовская Ю. К.* Паннония в I—III веках.— М.: Наука, 1979.— 254 с.
- Кордт — *Кордт В.* Матеріали до історії картографії України.— К.: ВУАН, 1931.— Ч. I. XXXIX с.
- Кордуба — *Кордуба М.* Земля свідком минулого. Географічні назви як історичне джерело.— Львів: НТШ, 1924.— 14 с.
- Кордуба — *Кордуба М.* Що кажуть нам назви осель? — Львів: Наша батьківщина, 1938.— 22 с.
- Кордуба, Зх.— *Кордуба М.* Західне пограниччя Галицької держави між Карпатами та долішнім Сяном.— ЗНТШ, 1925, т. 138/140, с. 238—243.
- Корзонюк — *Корзонюк М. М.* Словник говірок Волинського Прибужжя.— 1980.— Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР.
- Корнилович — *Корнилович М.* Огляд народних родових прізвищ на Холмщині і Підляшші.— Етногр. вісн. ВУАН, 1926, кн. II, с. 113—123.
- Корол.— *Королевство* Польское и Великое герцогство Литовское с присоединенными к оному землями из Вышнейовой географии: Пер. с нем.— Спб., 1775.— 275 с.
- Костомаров — *Костомаров Н.* Предания первоначальной русской летописи.— ВЕ, 1873, т. 8, кн. 3, с. 7—60.
- Котков — *Котков С. И.* Из старых южновеликорусских параллелей к лексике «Слова о полку Игореве».— Тр. Отд. древнерус. литературы Ин-та рус. лит. АН СССР, 1961, т. XVII, с. 65—74.
- Котляр — *Котляр М.* Цікава праця з історії Давньої Русі.— Арх. України, 1968, № 6, с. 85—88.
- Котляр, З іст.— *Котляр М. Ф.* З історії переростання племінних союзів у територіальні об'єднання в Східній Європі (VII—X ст.).— УІЖ, 1978, № 1, с. 58—70.
- Кох — *Кох И. И.* Объяснение некоторых географических названий, особенно славянских, из языка финикийского.— Чтения ОИДР, 1847, № 9, отд. 4, с. 1—4.
- Кочин — *Кочин Г. Е.* Материалы для терминологического словаря древней России / Под ред. Б. Г. Грекова.— М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1937.— 487 с.
- Кочин, СХНР — *Кочин Г. Е.* Сельское хозяйство на Руси конца XIII — начала XVI в.— М.; Л.: Наука, 1965.— 462 с.
- Кочубинский — *Кочубинский А.* Территория доисторической Литвы.— ЖМНП, 1897, янв., с. 60—64.
- КПОДА — *Кам'янець-Подільський* обласний державний архів.
- КПП — *Абрамович Д.* Киево-Печерський патерик: Вступ. Текст. Примітки.— К., 1931.— ХХVI, 235 с.
- Кримський — *Кримський Аг.* Розвідки, статті та замітки.— К.: Друк. УАН, 1928.— I—XXVII. 2, 408 с.
- Кримський, Тюрки — *Кримський А. Є.* Тюрки, їх мови та літератури.— К., 1930.— Т. I. Тюркські мови. Вип. II, с. 113—214.
- КРУ — *Каталог* річок України.— К.: Вид-во АН УРСР, 1957.— 192 с., 1 карта.
- Кругляк — *Кругляк Ю. М.* Ім'я вашого міста: Походження назв міст і селищ міськ. типу Укр. РСР.— К.: Наук. думка, 1978.— 151 с.
- Кривіцкі — *Кривіцкі А. А.* У слоўнік Мяслаўшчыны.— В кн.: З народнага слоўніка. Мінск: Навука і тэхніка, 1975, с. 119—134.
- КС — *Киевская* старина.
- КСИА — *Краткие* сообщения Института археологии АН СССР.

- КСИИМК — *Краткие сообщения Института истории материальной культуры.*
- Кудрявцев — *Кудрявцев О. В.* Исследования по истории Балкано-Дунайских областей в период Римской империи и статьи по общим проблемам древней истории. — М. : Изд-во АН СССР, 1957. — 411 с.
- Кудряшов — *Кудряшов К. В.* Половецкая степь. — М. : Огиз : Географгиз, 1948. — 162 с.
- Кулаковский — *Кулаковский Ю.* История Византии. — Киев, 1910—1912. — Т. I. 1910, XVI, 596 с.; Т. II. 1912. 2, 513 с.
- Кулаковский, Керчь — *Кулаковский Ю. А.* К вопросу об имени Керчи «Χαριετρία». — М., 1896. (Окр. відбиток, с. 186—201).
- Кулик. — *Куликовский Г.* Словарь областного оленецкого иаречья в его бытовом и этиографическом применении. — Спб., 1898. — 151 с.
- Купчинский — *Купчинский О. А.* Двочленные географічні назви України на *-jъ: Матеріали до українського топонімічного словника. — В кн.: Питання історії української мови. К. : Наук. думка, 1970, с. 101—129.
- Купчинський, Давн. — *Купчинський О. А.* Давні східнослов'янські композитні імена, мотивовані ойконімами на *-itjъ. — В кн.: З історії української лексикології. К. : Наук. думка, 1980, с. 213—248.
- Курилов — *Курилов И. А.* Роменская старина: Ист., стат. и бытовые записки о городе Ромне и его обывателях, от начала города до нашего времени: В 4-х ч. Г. Ромен, 1897. — Ромны: 1897. — 336 с.
- Куркина — *Куркина Л. В.* Названия болот в славянских языках. — В кн.: Этимология, 1967. М. : Наука, 1969, с. 129—145.
- Куш-Мар. — *Кушнір-Марченко К.* Ілля Новичий : Охочестомоний компанійський полковник останньої чверті XVII-го та початку XVIII-го ст. — Наук. аб. ВУАН, Іст. секція, 1929, т. XXXII.
- КЭОКГ — *Краткое экономическое описание Киевской губернии.* — ЦНБ АН УРСР. Відділ рукописів, шифр І. 808.
- Лавровский — *Лавровский П.* Сербско-русский словарь. — Спб.: ОРЯС, 1870. — V, 806 с.
- Лазаревский, Очерки — *Лазаревский Ал.* Очерки, заметки и документы по истории Малороссии. — Киев, 1892—1899. — Вып. I. 130 с.; Вып. II. 146 с.; Вып. III. 158 с.; Вып. IV. 122 с.; Вып. V. 148 с.
- Лаз., Луб. — *Лубенищина* и князя Вишневецкие / Очерки, заметки и док. по истории Малороссии Ал. Лазаревского. — КС, 1896, № 1, с. 115—127; № 2, с. 209—229; № 3, с. 334—357.
- Лаз., Луб. полк — *Лазаревский Ал.* Лубенский полк. — Б. г., Б. м.
- Лаз., Люди — *Лазаревский А. М.* Люди старой Малороссии: Лизогубы, Милорадовичи, Миклашевские и Свечки. — Киев, 1882. — 62 с.
- Лаз., Обзор. — *Обозрение Румянской описи Малороссии Ал. Лазаревского.* — Чернигов : Черниг. губерн. стат. ком., 1866. — Вып. I—III. 2, 857, 58 с.
- Лаз., ОСМ, II — *Лазаревский Ал.* Описание ста-
- рой Малороссии: Материалы для истории заселения, землевладения и упр. — Киев : 1893. — Т. II. Полк Нежинский. 4, IV, 521, XXV, 4 с.
- Лаз., ОСМ, III — *Лазаревский Ал.* Описание Малороссии: Материалы для истории заселения, землевладения и упр. Полк. Прилуцкий. — Киев, 1902. — Т. III. 3, XIV, 426, XXIII, 3 с.
- Лаз., Села — *Лазаревский А. М.* Села Конотопского уезда: Опыт истории южнорус. сел. — Зап. Черниг. губерн. стат. ком., 1869, кн. 2, вып. 3/4, с. 149—340.
- Лашкарев — *Лашкарев П.* Развалины церкви св. Симеона и Копырев конец древнего Киева. С планом Киева XVIII столетия и церкви на Кудрявце. — Киев, 1879. — 26 с., 1 план.
- ЛВП — *Падала Л. В.* Прошлое полтавской территории и ее заселение : Исслед. и материалы с картами. — Полтава : Полт. учен. арх. комис., 1914. — X, 236, 2 с., 1 карта.
- Левашов — *Левашов Е. А.* «Москвичи и иных мест люди...» — Л. : Наука, 1968. — 103 с.
- Лебединцев — *Лебединцев П.* Церковь Спаса на Берестове в Киеве, бывшая придворная святого великого князя Владимира, древнейшая всех ныне существующих в России церквей. — Киев, 1862. — 14 с.
- Левицкий, Бенеvский — *Левуцкий и Бенеvский.* Военное обозрение Киевского военного округа / Сост. при Штабе округа под ред. генерал-майора Краснокутского... — Киев, 1869. — 325, 2, IV, 171, V с.
- Левченко — *Левченко М.* Место жительства и местные названия русинов в настоящее время. — Основа, 1861, янв., с. 263—266.
- Лер-Спл. — *Лер-Славинский Т.* Еще раз о названии города Киева. — В кн.: Проблемы современной филологии. М., 1965, с. 197—198.
- Лер-Славинский — *Лер-Славинский Т.* Польский язык. — М. : Изд-во иностр. лит., 1954. — 367 с.
- Лет. Лиз. — *Летописец* или описание краткое знатнейших действий и случаев, что в котором году деялося в Украины малороссийской обеих сторон Днепра и кто именно когда гетманом был козацким. — В кн.: Сборник летописей, относящихся к истории Южной и Западной Руси, изданный Комиссией для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. — Киев, 1888, с. 1—71. [Ймовірно, написано полковником Я. Лизогубом. — І. Ж.]
- ЛПС — *Летописец* Переяславля Суздальского / Предисл., описание рукописи и подгот. к печати К. М. Оболенского. — Б. м., Б. г. — 112, III с.
- Лесков — *Лесков О. М.* Таври в Крыму (друга половина IX—III ст. до н. е.). — УІЖ, 1959, № 2, с. 99—106.
- Лисенко — *Лисенко П. С.* Словник польських говорів. — К. : Наук. думка, 1974. — 260 с.
- Лихачев — *Повесть временных лет / Ст. и коммент. Д. С. Лихачева.* — М. ; Изд-во АН СССР, 1950. — Ч. I. 406 с.; Ч. II. 556 с.

Список бібліографічних скорочень

- Лихачев, Вел.— *Лихачев Д. С.* Великое наследие.— М.: Современник, 1975.— 366 с.
- Лонгвинов — *Лонгвинов А. В.* «Слово о полку Игореве».— Одесса, 1911.— 74 с.
- Лохв.— *Лохвицкий* исторический сборник.— Киев: Лохвиц. уезд. земство, 1906.— 2, 409 с.
- ЛСЛ — *Лексикон* словено-латинский Е. Славянецкого та А. Корецького-Сатановського.— К.: Наук. думка, 1973.— 541 с.
- Лысенко — *Лысенко П. Ф.* Города Туровской земли: Автореф. дис. ... канд. ист. наук.— М., 1971.— 24 с.
- Ляск.— *Ляскоронский В. Г.* Гильом Левассер-де-Боплаи и его историко-географические труды относительно Южной России: Описание Украины. II. Карты Украины.— Киев, 1901.— I, VII, 37 с., 5 карт.
- Ляск, Вышгород — *Ляскоронский В.* Киевский Вышгород в удельно-вечевое время.— ЖМНП, 1913, ч. XLIX, с. 199—235.
- Ляск., Городища — *Ляскоронский В. Г.* Городища, курганы и длинные (Змиевы) валы по течению рек Псла и Ворсклы.— М., 1907.— 53, 16 с.
- Ляск., ИКА — *Ляскоронский В.* Иностранные карты и атласы XIV и XVII вв., относящиеся к Южной России.— Киев, 1897.— 41 с.
- Ляск., ИПЗ — *История* Переяславской земли с древнейших времени до половины XIII столетия / Монография В. Ляскоронского.— Киев, 1903.— 4, VII, 422, III с., 1 карта.
- Ляск., Русск.— *Ляскоронский В. Г.* Русские походы в степи в удельно-вечевое время и поход князя Витовта на татар в 1399 году.— Спб., 1907.— 122 с.
- Ляск., Снет.— *Ляскоронский В.* Остатки древнего городища в местечке Снетине Лубенского уезда Полтавской губернии.— Киев, 1896.— 2, 10 с.
- Ляск., Торки — *Ляскоронский В. Г.* К вопросу о переяславских торках.— ЖМНП, 1905, № 4, с. 278—302.
- Мавродин — *Мавродин В. В.* Очерки истории Левобережной Украины (с древнейших времен до второй половины XVI века).— Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1940.— 320 с., 1 карта.
- Мавродин, Обр.— *Мавродин В. В.* Образование древнерусского государства.— Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1945.— 432 с.
- Мак., Гор.— *Макаренко Н.* Городища и курганы Полтавской губернии: Сб. топогр. сведений.— Полтава: Полт. учен. арх. комис., 1917.— VIII, 105, XIX с.
- Макс., Дн.— *Максимович Н. И.* Днепр и его бассейн.— Киев, 1901.— 370 с.
- Максимович — *Максимович М.* Воспоминание о городах Пересопнице и Дубровицах.— Киевлянин, 1840, кн. I. Отд. отд.
- Максимович, II — *Максимович М. А.* Собрание сочинений.— Киев, 1877.— Т. II. Отд.: ист.-топогр., археол. и этногр. 524, VII, II с.
- Макс., Киев — *Максимович Н. И.* Гидрологический и гидрографический очерк Киевской губернии.— Киев, 1920.— 32 с., 2 карты.
- Макс., Прил.— *Максимович Н. И.* Приложение к сочинению «Днепр и его бассейн».— Киев, 1901.— 112, 91, 15 с.
- Малама — *Малама П. Н.* К истории села Малые Крынки.— ТПУАК, 1912, вып. VIII, с. 1—35.
- Малороссия — *Россия*: Полное геогр. описание нашего о-ва / Под ред. В. П. Семенова.— Спб., 1903.— Т. VII. Малороссия. IX, 318 с., 100 ил., 40 диагр. и картограмм.
- Маркевич — *Маркевич Н.* Реки Полтавской губернии.— Зап. императ. Рус. геогр. о-ва.— Спб. 1856, кн. XI, с. 335—461.
- Маркевич, Крым — *Маркевич А. И.* Географическая номенклатура Крыма, как исторический материал: Топоним. данные крым. арх.— Изв. Тавр. о-ва истории, археологии и этнографии, 1928, т. II, с. 17—32.
- Маркевич, О нар.— *Маркевич Н.* О иародонаселении Полтавской губернии.— Киев, 1855.— 52 с.
- Марков — *Марков А.* Как звали первых святых мучеников на Руси? — Сб. Харьк. ист.-филолог. о-ва, 1909, т. XVIII, с. 435—440.
- Марков, О достопамяностях — *Марков М.* О достопамяностях Чернигова.— Чернигов, 1916.— 2, 56, 1 с.
- Марр — *Марр Н. Я.* Избранные работы.— М.; Л.: Соцэкгиз, 1939.— Т. V. 668 с.
- Марусенко — *Марусенко Т. А.* Материалы к Словарю украинских географических апеллятивов.— В кн.: Полесье: (Лингвистика. Археология. Топонимика). М.: Наука, 1968, с. 206—255.
- Марусенко, Назв. рельеф.— *Марусенко Т. А.* Названия рельефов в горах Хмельницкой области УССР.— В кн.: Карпатская диалектология и ономастика. М.: Наука, 1972, с. 277—299.
- Матченко — *Историко-археологический очерк* бывшего Пивогородского монастыря, нынешней Николаевской кладбищенской церкви в г. Градижанке Полтавской губернии / Сост. священник А. Матченко.— Кременчуг, 1891.— 32 с.
- Махновець, Рук.— *Махновець Л. Є.* Літопис руський за Іпатським списком (рукопис, 1492 с.).
- Маценко — *Маценко В. А.* Прилуцкия: Ист. и стат. описание территории Прилук. уезда Полт. губ.: В 2-х ч.— Ромны: Куюта, 1888.— 238 с., 1 карта, 1 план.
- Мацневич — *Мацневич Л.* По вопросам о происхождении названия «Полтава».— КС, 1896, VII/VIII, с. 25—26.
- Машт., ДБ — *Маштаков П. Л.* Список рек бассейнов Днестра и Буга (Южного).— Пг., 1917.— 57 с.
- Машт., Ди.— *Маштаков П. Л.* Список рек Днепровского бассейна.— Спб., 1913.— 292 с., 1 карта.
- Машт., Дон — *Маштаков П. Л.* Список рек Донского бассейна.— Л.: Гос. гидрол. ин-т, 1934.— 93 с., 1 карта.
- Машт., Мат.— *Маштаков П. Л.* Материалы для областного водного словаря.— Л.: Гидро-

- метеорол. ком. при Совете Нар. Комиссаров СССР, 1931.— IV, 117 с.
- Машт., План — *Маштаков П. Л.* План левого берега реки Днепра от устья реки Десны до устья реки Черторыи, составленный землемером Сноевским.— ИОРЯС ИАН, 1911, т. XVI, кн. I.
- МБ — *Мікратапанія Беларусі: Матерьялы.*— Мінск : Навука і тэхніка, 1974.— 326 с.
- МВ — *Московские ведомости.*
- М-во — *Мовознавство.*
- МЕ — *Материали експедиції.*
- Медынцева — *Медынцева А. А.* Тмутараканский камень.— М.: Наука, 1979.— 55 с.
- Мельниченко — *Мельниченко Г. Г.* Краткий ярославский областной словарь.— Ярославль, 1961.— Т. I. 223 с.
- Менгес — *Менгес К. Г.* Восточные элементы в «Слове о полку Игореве».— Л.: Наука, 1979.— 266 с.
- Месяцеслов 1770 — *Географический* месяцеслов на 1770 г.— Спб., Б. р.
- Миллер — *Миллер Вс.* Очерки русской народной словесности.— М., 1910.— Т. II. VI, 416 с.
- Миллер, Разн. — *Миллер Г. Ф.* Разные материалы до истории запорожской касающиеся.— М., 1847.— 3, 45—76 с.
- Миллер, Тихоиравов — *Русские* былины старой и новой записи / Под ред. Н. С. Тихоиравова, В. О. Миллера.— М., 1894.— Отд. II. Былины новой записи / Под ред. В. О. Миллера. 2, VIII, 2, 88, 2, 304, I с.
- Миллер, Эп. — *Миллер Вс.* Эпиграфические следы иранства на юге России.— ЖМНП, 1886, окт., с. 232—283.
- Милорадович, Снет. — *Милорадович В.* Снетинская старина.— КС, 1897, № 9, с. 319—335; № 10, с. 6—26.
- Милорадович, Ср. — *Милорадович В.* Средняя Лубенщина.— КС, 1903, № 9, с. 245—296; № 10, с. 1—36; № 11, с. 209—240; № 12, с. 518—539.
- МИРК — *Кордт В.* Материалы по истории русской картографии.— Киев: Комис. для разбора древ. актов, состоящая при киев., подол. и волын. генерал-губернаторе, 1899.— Вып. I, 15 с., XXXII, карты; Вып. II. 30 с., XLV карт.
- Миртов — *Миртов А. В.* Донской словарь: Материалы к изуч. лексики дон. казаков.— Ростов н/Д: Ин-т изуч. мест. экономики и культуры при Сев.-Кавказ. ун-те, 1929.— XVII, 415 с.
- Михайличенко — *Михайличенко Г.* Военино-політичний союз радянських республік.— Арх. України, 1972, № 4, с. 3—15.
- Младенов — *Младенов С.* Етимологически и правописен речник на българския книжовен язык.— София, 1941.— XX, 704 с.
- Мовчан — *Мовчан I. I.* Археологічні дослідження на Видубичах.— В кн.: Стародавній Київ. К.: Наук. думка, 1975, с. 80—107.
- Модз., Гути — *Модзалевський В.* Гути на Чернігівщині / За ред. та з передмовою М. Біляшівського.— К.: Вид-во УАН, 1926.— 6, 194 с., 1 портр., 1 карта.
- Модз., Мал. род.— *Модзалевський В. Л.* Малоросійський родословник.— Киев, 1908—1914.— Т. I. 1908, 519 с.; Т. II. 1910, VI, 7201, 20 с.; Т. III. 1912. 4, 824, 24 с.; Т. IV. 1914. IV, 832, 26 с.
- Модз., Оч.— *Модзалевський В.* Очерки по истории Лохвицкой, Сенчанской, Чернуской, Куренской и Варвинской сотен, вошедших в состав Лохвицкого уезда.— В кн.: Лохвицкий исторический сборник. Киев, 1906, с. 219—402.
- Модз., Ракушка — *Модзалевський В.* Перший військовий підскарбій (1663—1669) Роман Ракушка.— Зап. Іст.-філол. відділу УАН, 1919, кн. 1, с. 26.
- Мокиенко — *Мокиенко В. М.* Русское диалектное плав «болото» и литературное плавание «заболоченная пойма реки».— В кн.: Славянская филология. Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1969, с. 164—167.
- Молчановский — *Молчановский Н.* Очерк известий о Подольской земле до 1434 года (преимущественно по летописям).— Киев, 1885.— 2, 388, II, XXXII с., 1 карта.
- Морошкин — *Славянский* именослов или Собрание славянских личных имен в алфавитном порядке / Составлен священником М. Морошкиным.— Спб., 1867.— 108, 213 с.
- МПК — *Малороссийские* переписные книги 1666 года / Сообщил А. М. Лазаревский.— Чтения ОНЛ, 1899, кн. XIII, прил., с. 35—144.
- Мукалов — *Мукалов Н.* География Киевской губернии: Учебн. пособие по роднознанию.— Киев, 1883.— 146 с.
- Мурзаевы — *Мурзаевы Э. и В.* Словарь местных географических терминов.— М.: Географгиз, 1959.— 303 с.
- МХГ — *Материалы* для оценки земель Херсонской губернии.— Херсон, 1888.— Т. III. Александрійський уезд: Стат.-экон. описание уезда. 385, 152 с.
- МЮР — *Мемуары*, относящиеся к истории Южной России.— Киев, 1890—1896.— Вып. I. 1890. 190 с.; Вып. II. 1896. 439 с.
- Надеждин — *Надеждин Н.* Опыт исторической географии русского мира.— Б-ка для чтения, 1837, т. XXII, ч. II, отд. III, с. 27—79.
- Надеждин, Пересечен — *Надеждин Н. И.* О положении города Пересечна, принадлежащего народу угличам.— ЗООИД, 1844, т. I, отделение I, с. 243—256.
- Надхин — *Надхин Г. П.* Память о Запорожье.— М.: Императ. о-во истории и древностей рос., 1877.— 69 с.
- Назарова — *Назарова Т. В.* Деякі фонетичні гіперизми в українських говірках Нижньої Прип'яті.— Діалектол. бюл., 1961, вип. VIII, с. 18—31.
- Нападій — *Нападій Є.* Українські антропоніми і відантропонімічні топоніми з суфіксом *-є.— М-во, 1973, № 3, с. 72—80.
- Насонов — *Насонов А. Н.* «Русская земля» и образование территории древнерусского государства: Ист.-геогр. исслед.— М.: Изд-во АН СССР, 1951.— 262 с.

Список бібліографічних скорочень

- Ная.** — *Начертание* общего топографического и физического описания Российской империи, предпринятого императорскою Санкт-Петербургскою Академією Наук. — Спб., 1773. — 250 с.
- Неволин** — *Неволин К. А.* Полное собрание сочинений. — Спб., 1857—1859. — Т. I. 1857. XXVI, 501 с.; Т. II. 1857. X, 513 с.; Т. III. 1858. XVI, 444 с.; Т. IV. 1857. XIII, 446 с.; Т. V. 1858. XII, 524 с.; Т. VI. 1859. 643 с.
- Невская** — *Невская Л. Г.* Словарь балтийских географических апеллятивов. — В кн.: Балто-славянский сборник. — М.: Наука, 1972, с. 315—376.
- Нелидова** — *Нелидова Е.* Русь в ее столицах: Ист. очерки. — Пг., 1915; Киев. Т. III. 218 с.
- Непокупный** — *Непокупный А. П.* Балто-северо-славянские языковые связи. — Киев: Наук. думка, 1976. — 227 с.
- Нерознак, НДГ** — *Нерознак В. П.* Названия древнерусских городов. — М.: Наука, 1983. 207 с.
- Ник., Вишн.** — *Николайчик Ф. Д.* Начало и рост полтавских владений князей Вишневецких по данным Литовской метрики. — М., 1907. — 38 с.
- Никольский** — *Никольский Д.* Происхождение слова «Днепр». — Филол. зап., Воронеж, 1892, Вып. I, с. 1—21.
- Никонов, КТС** — *Никонов В. А.* Краткий топонимический словарь. — М.: Мысль, 1966. — 509 с.
- Никончук** — *Никончук М. В.* Матеріалн до лексичного атласу української мови: (Правобереж. Полісся). — К.: Наук. думка, 1979. — 313 с.
- Никончук, Листвин** — *Никончук Н. В.* Из лексики полесского села Листвин. — В кн.: Лексика Полесья: Материалы для полес. диалектол. словаря. М.: Наука, 1968, с. 79—130.
- Никовський** — *Никовський А.* Словник українсько-російський. Вид. фототипічне. — Б. м.; Книгоспілка, Б. р.
- НЛ, I** — *Новгородская* первая летопись старшего и младшего изводов. — М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1950. — 640 с., 10 табл., 1 с.
- НЛСХС** — *Новгородская* летопись по Синодальному харатейному списку. — Спб.: Археогр. комис. — 1888. — ХСVIII, 1 с., 2 табл.
- Новгородсв.** — *Опис Новгородсверського намісництва* (1779—1781). — К.: ВУАН, 1931. — 522, 131 с.
- Нов., Ист.** — *Новик Е. О., Пермяков В. В., Коваленко Е. Е.* История геологических исследований Донецкого каменноугольного бассейна (1700—1917). — Киев: Изд-во АН УССР, 1960. — 531 с.
- Новицкий** — *Указатель* к изданиям временной комиссии для разбора древних актов, утвержденной при киевском, подольском и вольинском генерал-губернаторе: Имена геогр./Сост. И. П. Новицкий. — Киев, 1878. — Т. I. 978 с.; Т. II. 832 с.
- Новицкий, Азов.** — *Новицкий Я.* Описание границ и городов бывшей Азовской губернии. — Летопись Екатеринос. учен. арх. комис., 1904, вып. I, с. 61—93.
- Новицкий, Лукомор'я** — *Новицкий В.* Давне Лукомор'я. — Зап. Іст.-філол. відділу УАН, 1929, кн. XXVI, с. 1—53.
- Нов., Нар.** — *Новицкий Я. П.* Народная память об урочищах и исторических лицах Запорожья: Предания и рассказы, собр. в Екатеринославщине, 1875—1905. — Александровск, 1909. — 54 с.
- Новороссия** — *Россия:* Полн. геогр. описание нашего отечества / Под. ред. В. П. Семенова. — Спб., 1910. — Т. XIV. Новороссия и Крым. VIII, 983 с., 150 ил., 46 диагр. и картограмм, 11 карт.
- Носович** — *Носович И. И.* Словарь белорусского наречия. — Спб.: ОРЯС, 1870. — 4, 756 с.
- НПК** — *Новгородские* писцовые книги, изданные Археографическою комиссиею. — Спб., 1859—1910. — Т. I. 1859. 906 с., 2 л. ил.; Т. II. 1862. 890 с.; Т. III. 1868. 4,959 с.; Т. IV. 1886. 966 с.; Т. V. 1905. 921 с.; Т. VI. 1910. 846 с.
- ОАІМ** — *Ономастичний* архів Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР.
- Ожегов** — *Ожегов Г. И.* Словарь русского языка. — М.: Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1953. — 848 с.
- ОЗ** — *Отечественные* записки.
- ОКІМ** — *Ономастична* картотека Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР.
- ОЛА** — *Общеславянский* лингвистический атлас: Материалы и исследования.
- ОМГ** — *Обище* и каждого города с его поветом топографическое описание Минской губернии. — ЦНБ АН УРСР, подфр.: I, 1667.
- Опись** — *Опись* Полтавского полку рѣкъ Орель (1731 г.). — М., 1909. — 26 с.
- Оп. КПЛ** — *Описание* Киевопечерской лавры с присовокуплением разных грамот и выписок, объясняющих оное, а также планов лавры и обеих пещер. — Киев, 1831. — 366 с.
- Оппоков** — *Речные* долины Полтавской губернии / Сост. Е. В. Оппоков. — Спб., 1905. — Ч. II. Частно описание речных долин Полтавской губернии, с указанием главнейших необходимых в них медиораций. II, 475 с.
- ОР** — *Описание* рек Черниговского наместничества (1785 г.). — Зап. Черниг. губерн. стат. ком., 1868, кн. II, вып. 1/2, с. 50—92.
- Орлов** — *Орлов А.* Происхождение названий русских и некоторых западноевропейских рек, городов, племен и местностей. — Вельск, 1907. — 430 с.
- ОРОМ, ЧП** — *Лазаревский А.* Обзорение Румянцевской описи Малороссии. Черниговский полк. — Чернигов, 1866. — 138 с.
- Островски** — *Островски П.* Этнографические заметки о тюрках Минусинского края (отчет о поездке 1894 г.). — ЖСт., 1895, вып. III/IV, с. 297—348.

- Острогорский — *Острогорский Г.* Византия и киевская княгиня Ольга.— *Ип: To honor Roman Jakobson. Mouton, 1967, vol. 2, p. 1458—1473.*
- Остромыслинский — *Остромыслинский Е. А.* Исследование о древнейшей киевской церкви святого Ильи.— Киев, 1830.— 31 с.
- Отин, Каталог — *Отин Е. С.* Каталог рек Северного Приазовья.— ПУОК, 1975, вып. XI, с. 16—72.
- Отін — *Отін Е. С.* Гідроніми Східної України.— Київ; Донецьк : Вища школа, 1977.— 156 с.
- Откупщиков, Из истории — *Откупщиков Ю. В.* Из истории индоевропейского словообразования.— Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1967.— 323 с.
- Павловский — *Павловский Ал.* Грамматика Малороссийского наречия или грамматическое показание существеннейших отличий, отдаливших малороссийское наречие от чистого российского языка, сопровождаемое разными по сему предмету замечаниями и сочинениями.— Спб., 1818.— 115 с.
- Павловский, К ист.— *Павловский И. Ф.* К истории Полтавского дворянства (1802—1902).— Полтава, 1906—1907.— Вып. I. 1906. 4 неп., IV, 278, XVII с.; Вып. II, 1907. 2, IV, 304, XVII с.
- Падалка, Полтава — *Падалка Л.* По вопросу о времени основания города Полтавы.— Киев, 1896.— 21 с.
- Падалка, Что сказ.— *Падалка Л. В.* Что сказало население Полтавской губернии о своем старом быте.— Полтава, 1905. 163, 2 с.— (ТПУАК; Вып. II. Прил.).
- Пазенко — *Пазенко І.* Исторично-географічні і інші відомості об містах, містечках і селах Київщини, Волині та Поділля. 1922.— ЦНБ АН УРСР. Відділ рукописів, шифр: X. 11721.
- Пам.— *Памятники*, изданные Временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденною при киевском военном, подольском и вольнском генерал-губернаторе.— Спб., 1845—1859.— Т. I. 1845. 768 с., 7 л. ил.; Т. II. 1846. 774 с., 6 л. ил.; Т. III. 1852. 763 с., 1 л. ил.; Т. IV. 1859. 763 с.
- Памятники — *Памятники*, изданные Киевскою комиссиею для разбора древних актов.— Киев, 1897—1898.— Т. I. 1897. II, 616 с.; Т. III. 1898. XVII, 600 с.
- Патерик — *Патерик* Киево-Печерского монастыря.— Спб.: Императ. Археогр. комис., 1911.— II, 274 с.
- Пашуто — *Пашуто В. Т.* Очерки по истории Галицко-Вольнской Руси.— М.: Изд-во АН СССР, 1950.— 330 с., 1 карта.
- ПВЛ, 1910 — *Повесть* временных лет по Лаврентьевскому списку.— Спб.: Императ. Археогр. комис., 1910.— XVI, 274, 24 с.
- ПВЛ, 1926 — *Повесть* временных лет по Лаврентьевскому списку.— Л.: Постоян. ист.-археогр. комис. АН СССР, 1926.— XV, 296 с.
- ПГ — *Списки* населенных мест Российской империи по сведениям 1859 года. XXXIII. Полтавская губерния / Обработана Н. Штиглицом.— Спб.: Центр. стат. ком., 1862.— XXXIII, 262 с., 1 карта.
- ПГВ — *Полтавские* губернские ведомости.
- Пенкевич — *Пенкевич С.* Топография нынешней Киевской епархии в XVII веке по Андрею Целларию. С картою Киевской епархии.— Киев, 1877.— 2, 136 с., 1 карта.
- Первольф, II — *Первольф И.* Славяне: Их взаим. отношения и связи.— Варшава, 1888.— Т. II. X, 616 с.
- Первольф, III, II — *Первольф И.* Славяне. Их взаимные отношения и связи.— Варшава, 1893.— Т. III. Ч. II. 278, XXXIII с.
- Петров — *Петров Н. И.* Историко-топографические очерки древнего Киева.— Киев, 1897.— 2, IV, 268 с.
- Петров, Гідроніми — *Петров В. П.* Гідроніми України за античними джерелами.— В кн.: Українська діалектологія і ономастика. К.: Наук. думка, 1964, с. 134—146.
- Петров, Етн.— *Петров В. П.* Етиогенез слов'ян.— К.: Наук. думка, 1972.— 214 с.
- Петров, Макаревич — *Петров В. П., Макаревич М. Л.* Скифская генеалогическая легенда.— СА, 1963, № 1, с. 20—31.
- Петровский — *Петровский Н. А.* Словарь русских личных имен.— М.: Сов. энциклопедия, 1966.— 384 с.
- Петрученко — *Петрученко О.* Латинско-русский словарь.— М., 1904.— 810 с.
- ПЗВ — *План* Змиевых валов: Рукописна карта 1837 р.— 1 л.— ЦНБ АН УРСР. Зал картографії.
- Пигулевская — *Пигулевская Н. В.* Имя «Рус» в сирийском источнике VI в. н. э.— В кн.: Академику Борнсу Дмитриевичу Грекову ко дню семидесятилетия: Сб. ст. М.: Изд-во АН СССР, 1952, с. 42—48.
- Пирский — *Пирский Н.* Исторический очерк поселений Кобелянского уезда вообще и исторический и церковно-статистический очерк населения Кобеляцкого уезда, расположенных по реке Ворскле в частности.— Кобеляки, 1908.— 252 с.
- Пискунов — *Пискунов Ф.* Словарь живого народного, письменного и актового языка русских южан Российской и Австро-Венгерской империи.— Киев, 1882.— 304 с.
- Письм.— *Письменники* Західної України 30—50-х років XIX ст. / М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький та ін.— К.: Дніпро, 1965.— 652 с.
- ПК — *План* Киева. 1695 г.— Б. м., Б. г.— ЦНБ АН УРСР. Відділ рукописів.
- ПК, 1894 — *План* г. Киева с предместьями.— Киев, 1894.— 1 л.
- ПКОП — *Писцовые* книги Обонежской пятины, 1496 и 1563 гг.— Л.: Изд-во АН СССР, 1930.— IV, 268 с., 1 карта.
- П. Л.— *П. Л.* Киево-Михайловский Златоверхий монастырь в его прошлом и настоящем.— Киев, 1885.— 35 с.

Список бібліографічних скорочень

- Плано Карпини — *Иоанн де Плано Карпини*: История монголов.— Спб., 1911.— XVI, 2, 224.
- Погодин — *Погодин А. Д.* Из истории славянских передвижений.— Спб.: Археол. инт., 1901.— 167 с.
- Погодин, К. вopr.— *Погодин А. Л.* К вопросу о варварских именах на южнорусских греческих надписях.— Спб., 1901.— 41 с.
- Пог., Пути — *Погодин М.* Пути сообщения в древней России.— М., 1837.— 50 с.
- Пог., Раз. — *Погодин М. П.* Разыскания о городах и пределах древних русских княжеств с 1054 по 1240 год.— КГВ, 1894, № 3, с. 40—146.
- Подв.— *Подвысоцкий А.* Словарь областного архангельского наречия в его бытовом и этнографическом применении.— Спб., 1885.— 197 с.
- Подольская — *Подольская Н. В.* Топонимика Новгородской земли по данным Новгородских памятников XI—XV в. Ч. I. : Дис. ... канд. филол. наук.— М. 1956.— 287 с.
- Полунин — *Полунин Ф.* Географический лексикон Русского государства.— М., 1773.— 215 с.
- Пономаренко — *Пономаренко М. Ф.* Гідронімікон Золотоніщини.— ПУОК, 1967, вип. II, с. 28—39.
- Попов — *Попов А. И.* Географические названия: Введ. в топонимику.— М.; Л. : Наука, 1965.— 181 с.
- Попов, К. изучению — *Попов А. И.* К изучению гидронимики Украины.— В кн.: Питання гідроніміки. К. : Наук. думка, 1971, с. 32—38.
- Попов, О. возможностях — *Попов А. И.* О возможностях совершенствования приемов этимологического исследования.— В кн.: Этимология, 1967. М. : Наука, 1969, с. 119—128.
- Пособ.— *Пособие-инструкция* для подготовки и составления региональных словарей русского языка.— М. : Изд-во АН СССР, 1960.— 240 с.
- Поспелов — *Поспелов Е. М.* О балтийской гипотезе в севернорусской топонимике.— ВЯ, 1965, № 2, с. 29—38.
- Потебня — *Потебня А. А.* К истории звуков русского языка.— Варшава, 1876—1883.— [Ч.] I. Воронеж, 1876, VI, 243 с.; [Ч.] II. Варшава, 1880. 128 с.; [Ч.] III. 1881. 142, 2с.; [Ч.] IV. 1883. 86, IX, 1 с.
- Потебня, СОПИ — *Потебня А. А.* Слово о полку Игореве.— Харьков, 1914.— 233 с.
- Похилевич — *Сказания* о населенных местностях Киевской губернии или статистические, исторические и церковные заметки о всех деревнях, селах, местечках и городах, в пределах губернии находящихся / Собр. Л. И. Похилевич.— Киев, 1864.— 2, 763 с., 1 табл. ил.
- Похил., МЦ — *Похилевич Л.* Монастыри и церкви г. Киева : Прежнее и нынешнее состояние их и средства содержания причтов. А также иноверческие молитвенные дома.— Киев, 1865.— I, 134 с.
- Похил., УКР — *Уезды* Киевский и Радомысльский: Стат. и ист. заметки о всех насел. местностях в этих уездах и с подроб. картами их / Собр. Л. И. Похилевич.— Киев : Оглоблин, 1887.— 2, IX, 305 с., 2 карты.
- ППА — *Путешествие* антиохийского патриарха Макария в Россию в половине XVII века.— М. : императ. О-во истории и древностей российских при Моск. ун-те, 1897.— Вып. II. VI. 202 с.
- Преобр.— *Преображенский А.* Этимологический словарь русского языка. М. : Гос. изд. иностр. и нац. словарей, 1959.— Т. I, 717 с.; Т. II, 718—1284 с.
- Преображенский — *Преображенский А.* Этимологический словарь русского языка.— М. : ГИИНС, 1959.— Т. I/II, 1284 с.
- Прив.— *Привилегия* или жалованная грамота Речи Посполитой вольному городу Черкаскам 1791 г.— КГВ, 1857, № 24.
- ПС — *План* сенокосам, состоящим в границах города Киева по правую сторону реки Днепра / Сост. в 1848 г. Рукопис.— ЦНБ АН УРСР. Зал картографії, шифр 22260.
- ПСЗРИ — *Полное* собрание законов Российской империи.— Спб., 1882.— Т. II. 493 с.
- ПСРЛ, I, 1846 — *Полное* собрание русских летописей, изданное по высочайшему повелению Археологической комиссии.— Спб., 1846.— Т. I. Лаврентьевская и Троицкая летописи. X, 269 с., 2 табл.
- ПСРЛ, I, 1962 — *Полное* собрание русских летописей.— М. : Изд-во вост. лит., 1962.— Т. I. Лаврентьевская летопись и Суздальская летопись по Академическому списку. Фототипическое воспроизведение 2-го изд. 1926/1928 — 540 стб., 541—580 с.
- ПСРЛ, I, 1926.— *Полное* собрание русских летописей, издаваемое Постоянною историко-археологической комиссией АН СССР.— Л., Изд-во АН СССР, 1926.— Т. I. Вып. I. Повесть временных лет. 2-е изд. XII, 286 с.
- ПСРЛ, I, 1927 — *Полное* собрание русских летописей, издаваемое Постоянною историко-археологической комиссией АН СССР.— Л. : Изд-во АН СССР, 1927.— Т. I. Вып. II. Суздальская летопись по Лаврентьевскому списку. 2-е изд., с. 287—487.
- ПСРЛ, II, 1843.— *Полное* собрание русских летописей, изданное по высочайшему повелению Археологической комиссии.— Спб., 1843.— Т. II. III. Ипатьевская летопись. IX, II, 381 с.
- ПСРЛ, II, 1923 — *Полное* собрание русских летописей, издаваемое Государственною Археологической комиссией Российской Академии Наук.— Пг., 1923.— Т. II. Ипатьевская летопись. Вып. I. 2-е изд. II, 319 с.
- ПСРЛ, II, 1962 — *Полное* собрание русских летописей.— М. : Изд-во вост. лит., 1962.— Т. II. Ипатьевская летопись. Фототипическое воспроизведение издания 1908 г. XVI с., 938 стб., 87, IV с.

- ПСРЛ, III — *Полное собрание русских летописей*, изданное по высочайшему повелению Археологической комиссией. — Спб., 1841. — Т. III. Новгородские летописи. IX, 309 с.
- ПСРЛ, IV, 1848 — *Полное собрание русских летописей*, изданное по высочайшему повелению Археологической комиссией. — Спб., 1848. — Т. IV. Новгородские и Псковские летописи. VIII, 363 с., 1 табл.
- ПСРЛ, IV, 1915. I, I — *Полное собрание русских летописей*. — Пг., 1915. — Т. IV. Ч. I. Новгородская четвертая летопись. Вып. I. IX, 320 с.
- ПСРЛ, IV, 1917, II, I — *Полное собрание русских летописей*, издаваемое Археологической комиссией Мин. нар. просвещения. — Пг., 1917. — Т. IV. Ч. II. Новгородская пятая летопись. Вып. I. VI, 264 с.
- ПСРЛ, IV, 1925, I — *Полное собрание русских летописей*, издаваемое Государственной Археологической комиссией Российской Академии Наук. — Л., 1925. — Т. IV. Ч. I. Вып. II. Новгородская четвертая летопись. 4, с. 321—536.
- ПСРЛ, IV, 1929, I, II — *Полное собрание русских летописей*, издаваемое Государственной Археологической комиссией АН СССР. — Л., 1929. — Т. IV. Ч. I. Вып. II. Новгородская четвертая летопись. — II с., с. 321—536.
- ПСРЛ, IV, 1929 — *Полное собрание русских летописей*, издаваемое Археологической комиссией АН СССР. — Л.: Изд-во АН СССР, 1929. — Т. IV. Ч. I. Вып. III. Новгородская четвертая летопись. IV, с. 537—688.
- ПСРЛ, V, 1851 — *Полное собрание русских летописей*, изданное по высочайшему повелению Археологической комиссией. — Спб., 1851. — Т. V. Софийская первая летопись. VI, 275 с.
- ПСРЛ, V, 1925 — *Полное собрание русских летописей*, издаваемое Государственной Археологической комиссией Российской Академии Наук. — 2-е изд. — Л.: 1925. — Т. V. Вып. I. Софийская первая летопись. IV, 240 с.
- ПСРЛ, VI — *Полное собрание русских летописей*, изданное по высочайшему повелению Археологической комиссией. — Спб., 1853. — Т. VI. Софийские летописи. III, 360 с.
- ПСРЛ, VII — *Полное собрание русских летописей*, издаваемое по высочайшему повелению Археологической комиссией. — Спб., 1856. — Т. VII. Летопись по Воскресенскому списку. X, I, 347 с.
- ПСРЛ, VIII — *Полное собрание русских летописей*, изданное по высочайшему повелению Археологической комиссией. — Спб., 1859. — Т. VIII. Продолжение летописи по Воскресенскому списку. VIII, 303 с., 2 табл.
- ПСРЛ, IX — *Полное собрание русских летописей*, изданное по высочайшему повелению Археологической комиссией. — Спб., 1862. — Т. IX. Летописный сборник, именуемый Патриаршею или Никоновскою летописью. XXIII, 256 с., 2 табл.
- ПСРЛ, IX—X — *Полное собрание русских летописей*. — М.: Наука, 1965. — Т. IX—X. Патриаршая или Никоновская летопись. XXIII, 256, 244 с.
- ПСРЛ, XIII — *Полное собрание русских летописей*. — М.: Наука, 1965. — Т. XIII. [Ч. I]. Патриаршая или Никоновская летопись. V, 533 с.
- ПСРЛ, XIV — *Полное собрание русских летописей*. — М.: Наука, 1965. — Т. XIV. «Повесть о честном житии царя и великого князя Федора Ивановича всея Руси». «Новый летописец». «Указатели к Никоновской летописи» (IX—XIV тт.). 5, 154, 286 с.
- ПСРЛ, XV — *Полное собрание русских летописей*. — М.: Наука, 1965. — Т. XV. Вып. I. Рогожский летописец. Тверской сборник. VIII, 186, VII, 504 с.
- ПСРЛ, XVI — *Полное собрание русских летописей*, изданное по высочайшему повелению Археологической комиссией. — Спб., 1889. — Т. XVI. Летописный сборник, именуемый летописью Авраамки. 3 с., 2 табл., 319, 70 с.
- ПСРЛ, XVII — *Полное собрание русских летописей*, изданное по высочайшему повелению императорскою Археологической комиссией. — Спб., 1907. — Т. XVII. Западнорусские летописи. XIV, 650 с.
- ПСРЛ, XVIII — *Полное собрание русских летописей*, изданное по высочайшему повелению императорскою Археологической комиссией. — Спб., 1913. — Т. XVIII. Симеоновская летопись. III, 316 с.
- ПСРЛ, XIX — *Полное собрание русских летописей*, изданное по высочайшему повелению императорскою Археологической комиссией. — Спб., 1903. Т. XIX. История о Казанском царстве (Казанский летописец). VIII, 530 с., 2 нл. + 4 табл.
- ПСРЛ, XX — *Полное собрание русских летописей*, изданное по высочайшему повелению императорскою Археологической комиссией. — Спб., 1910—1914. — Т. XX. Ч. I—II. Львовская летопись. IV, 686 с.
- ПСРЛ, XXI — *Полное собрание русских летописей*, изданное по высочайшему повелению императорскою Археологической комиссией. — Спб., 1908—1913. — Т. XXI. Книга степенная царского родословия. Ч. I. 1908. VII, 342 с.; Ч. II. 1913. III, 343—708.
- ПСРЛ, XXII — *Полное собрание русских летописей*, изданное по высочайшему повелению императорскою Археологической комиссией. — Спб., 1911—1914. — Т. XXII. Русский хронограф. Ч. I. 1911. Хронограф редакции 1512 года. VII, 570 с.; Ч. II. 1914. Хронограф Западнорусской редакции. IX, 293 с.
- ПСРЛ, XXIII — *Полное собрание русских летописей*, изданное по высочайшему повелению императорскою Археологической

- комиссиєю.— Слб., 1910.— Т. XXIII. Ермолинская летопись. V, 242 с.
- ПСРЛ, XXIV — *Полное собрание русских летописей*, издаваемое Археографическою комиссиєю.— Пг., 1921.— Т. XXIV. Типографская летопись. III, 272 с.
- ПСРЛ, XXV — *Полное собрание русских летописей*.— М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1949.— Т. XXV. Московский летописный свод конца XV века. 464 с., 2 табл.
- ПСРЛ, XXVI — *Полное собрание русских летописей*.— М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1959.— Т. XXVI. Вологодско-Пермская летопись. 417 с.
- ПСРЛ, XXVII — *Полное собрание русских летописей*.— М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1962.— Т. XXVII. Никаноровская летопись. Сокращенные летописные своды конца XV в. 420 с.
- ПСРЛ, XXVIII — *Полное собрание русских летописей*.— М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1963.— Т. XXVIII. Летописный свод 1497 г. Летописный свод 1518 г. (Уваровская летопись). 411 с.
- ПСРЛ, XXIX — *Полное собрание русских летописей*.— М.: Наука, 1965.— Т. XXIX. Летописец начала царства царя и великого князя Ивана Васильевича. Александроневская летопись. Лебедевская летопись. 390 с.
- ПСРЛ, XXX — *Полное собрание русских летописей*.— М.: Наука, 1965.— Т. XXX. Владимирский летописец. Новгородская вторая (Архивская) летопись. 240 с.
- ПСРЛ, XXXI — *Полное собрание русских летописей*.— М.: Наука, 1968.— Т. XXXI. Летописцы последней четверти XVII в. 263 с.
- ПСРЛ, XXXII — *Полное собрание русских летописей*.— М.: Наука, 1975.— Т. XXXII. Хроники: Литовская и Жмойтская, и Быховца. Летописи: Баркулабовская, Аверки и Паньчрного. 234 с.
- ПСРЛ, XXXIII — *Полное собрание русских летописей*.— Л.: Наука, Ленингр. отд-ние, 1977.— Т. XXXIII. Холмогорская летопись. Двинской летописец. 250 с.
- ПСРЛ, XXXIV — *Полное собрание русских летописей*.— М.: Наука, 1978.— Т. XXXIV. Постниковский, Пискаревский, Московский и Бельский летописцы. 304 с.
- ПСРЛ, XXXV — *Полное собрание русских летописей*.— М.: Наука, 1980.— Т. XXXV. Летописи Белорусско-Литовские. 307 с.
- ПСРЛ, XXXVI — *Полное собрание русских летописей*.— М.: Наука, 1980.— Т. XXXVI. Сокр. летоп. св. 1493 г. Сокр. летоп. св. к. 1495 г. 483 с.
- ПСРЛ, XXXVII — *Полное собрание русских летописей*.— Л.: Наука, Ленингр. отд-ние, 1982.— Т. XXXVII. Устюжские и Вологодские летописи XVI—XVIII вв. 228 с.
- ПСУ — *План сенокосным участкам, лежащим по правую и левую сторонам реки Днепра, выделенным из сенокосов и выгона, принадлежащим к городу Киеву для отдачи в оброч-*
- ное содержание, 1854 г.— (ЦНБ АН УРСР. Відділ картографії).
- ПУОК — *Повідомлення Української ономастичної комісії*.— К.: Наук. думка, 1966—1976.— Вип. I—15.
- Пура, Мікротопоніми — *Пура Я. О. Мікротопоніми Ровенщини від гідротермінів*.— У кн.: Питання сучасної ономастики. К.: Наук. думка, 1976, с. 113—120.
- Путеводитель — *Путеводитель по Киеву и его святым местам*.— Киев, 1896.— 2,79 с., 1 план.
- Радлов — *Радлов В. В. Опыт словаря тюркских наречий*.— Слб.: ИАН, 1893—1911.— Т. I. 1893. 1915 стб., 66 с.; Т. II. 1899. 1814 стб., 64 с.; Т. III. 1905.— 2204 стб., 98 с.; Т. IV, 1911, 2230 стб., 107 с.
- РАН — *Русская Академия Наук*.
- Раппопорт — *Раппопорт А. А. Очерки истории русского военного зодчества X—XIII вв.*— М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1956. 184 с.
- Раппопорт, Нов.— *Раппопорт П. А. Новые данные по исторической географии Волыни*.— Крат. сообщ. о докл. и полевых исслед. Ин-та археологии АН СССР, 1964, 99, с. 54—58.
- Раппопорт, Плеснеск — *Раппопорт П. А. К вопросу о Плеснеске*.— СА, 1965, № 4, с. 92—103.
- Ратич — *Ратич О. О. Місцезнаходження і топографія літописного Звенигорода*.— У кн.: Матеріали другої Поділ. іст.-краєзнавчої конф. Львів: Каменяр, 1968, с. 137—138.
- Ратич, Др.— *Ратич А. А. Древнерусские городища в Судовой Вишне (Львовская обл. Украинской ССР)*.— В кн.: Тез. докл. сов. делегации на I Междунар. коигр. слав. археологии в Варшаве (сент. 1965). М., 1965, с. 49—52.
- Ратич Древн.— *Ратич О. Древньоруські археологічні пам'ятки на території західних областей УРСР*.— Львів: Вид-во АН УРСР, 1957.— 96 с., 1 карта.
- Редько — *Редько Ю. К. Довідник українських прізвищ*.— К.: Рад. школа, 1969.— 255 с.
- Редько, Суч.— *Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища*.— К.: Наук. думка, 1966.— 216 с., 1 карта, 1 табл.
- Реестра — *Реестра всего Войска Запорожского после Зборовского договора с королем польским Яном Казимиром, 1649 года октября 16 дня, составленные и изданные по подлиннику с предисловием О. М. Бодянского и двумя литографированными снимками*.— Чтения ОИДР, 1874, кн. II, апр.—июнь, отд. II, с. 1—214; кн. III, июль—сент., с. 215—337.
- РЕІУ — *Радянська Енциклопедія Історії України*.— К.: Голов. ред. УРЕ, 1969—1972. Т. I. 1969. 550 с.; Т. II. 1970. 582 с.; Т. III. 1971. 575 с.; Т. IV. 1972. 575 с.
- Речник — *Речник српскохрватскога књижевног језика*.— Нови Сад: Матица српска; Загреб: Матица хрватска, 1967—1973.— Књ. I. 1967. 966 с.; књ. II, 1967. 862 с.; Књ. 'III.

1969. 910 с.; Књ. IV. 1971. 1006 с.; Књ. V. 1973. 1038 с.
- РИБ — *Русская историческая библиотека.*
- Рикман — *Рикман Э. А.* Города Тверского княжества и сухопутные дороги. — В кн.: Культура древней Руси. М.: Наука, 1966, с. 122—134.
- Рогович — *Рогович А. С.* Опыт словаря народных названий растений Юго-западной России, с некоторыми поверьями и рассказами о них. — Зап. Юго-зап. Отд. императ. Геогр. о-ва, 1874, т. I, с. 109—178.
- Родаченко — *Родаченко I.* У назві Києва — ім'я Кий. — Робітн. газ., 1972, 21 трав., с. 4.
- Рожанецкий — *Рожанецкий С.* Из истории Киева и Днепра в былевом эпосе. — ИОРЯС, 1901. Т. XVI. Кн. I.
- Розов — *Южнорусские грамоты, собранные В. Розовым.* — Киев, 1917. — 176, 75 с.
- Розов, 1928 — *Розов В.* Українські грамоти XIV і першої половини XV ст. — К., 1928. — Т. I. 176, 75, IX с.
- РОПК — *Румянцевская опись Киевского полка.* ЦНБ АН УРСР. Відділ рукописів, шифр: X. 10897.
- Роспонд, Киев — *Роспонд С.* Значение древнерусской ономастики для истории: К этимологии топонима Киев. — ВЯ, 1968, № 1, с. 103—111.
- Роспонд, Miscellanea — *Роспонд С.* Miscellanea onomastica rossica. — В кн.: Восточнославянская ономастика. М.: Наука, 1979, с. 5—47.
- Роспонд, Стр. — *Роспонд С.* Структура и стратиграфия древнерусских топонимов. — В кн.: Восточнославянская ономастика. М.: Наука, 1972, с. 9—89.
- РП — *Текст «Русской Правды» на основании четырех списков разных редакций / Издал Н. Калачов.* — 2-е изд. М., 1847. — VI, 52 с., 3 л. ил.
- Рум., Коз. Полт. полка — *Козаки Полтавского полка по материалам Румянцевской описи.* — Полтава, 1913. — Ч. I. XII, 301 с.
- РУС — *Русско-украинский словарь.* — Киев: Наук. думка, 1968. — Т. I. 700 с.; Т. II. 756 с.; Т. III. 727 с.
- Рус. РТ — *Руссов А. А.* Русские тракты в конце XVII и начале XVIII веков и некоторые данные о Днепре из атласа конца прошлого столетия. Киев, 1876. — 150 с., 2 карты.
- Русанівський — *Українські грамоти XV ст. / Підгот. тексту В. М. Русанівського.* — К.: Наук. думка, 1965. — 163 с.
- Русанова, Тимошук — *Русанова И. Т., Тимошук Б. А.* Древнерусское Поднестровье. Ист.-краеведч. очерки. — Ужгород: Карпати, 1981. — 140 с.
- Русов — *Русов А. А.* Описание Черниговской губернии: Научное исследование. — Чернигов, 1898—1899. — Т. I. 1898. XI, 654 с.; Т. II. 1899. XI, 704 с.
- Русс., Тр. — *Русские тракты в конце XVII и начале XVIII вв. и некоторые данные о Днепре из атласа конца прошлого столетия / Реф. А. А. Руссова.* — Киев, 1876. 150 с., 2 карты.
- РФВ — *Русский филологический вестник.*
- Рыбаков — *Рыбаков Б. А.* Дон и Донец в «Слове о полку Игореве». — Науч. докл. высшей школы. Ист. науки, 1958, № 1, с. 5—11.
- Рыбаков, ГС — *Рыбаков Б. А.* Геродотова Скифия. — М.: Наука, 1979. — 247 с.
- Рыбаков, ДР — *Рыбаков Б. А.* Древняя Русь: Сказания, былины, летописи. — М.: Из-во АН СССР, 1963. — 361 с.
- Рыбаков, ДС — *Рыбаков Б.* Древние славяне в Причерноморье. — Славяне, 1954, № 2, с. 22—26.
- Рыбаков, ЗБ — *Рыбаков Б. А.* «Застава богатая-рская» на Стугне. — В кн.: Города феодальной России. М., 1966.
- Рыбаков, Идриси — *Рыбаков Б. А.* Русские земли на карте Идриси 1154 года. — КСИИМК, 1952, вып. 43, с. 3—44.
- Рыбаков, карга — *Рыбаков Б. А.* Схематическая карта населенных пунктов домонгольской Руси. — В кн.: История культуры древней Руси: Домонгол. период. I. Материальная культура. М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1948, с. 31.
- Рыбаков, ПВРИ — *Рыбаков Б. А.* Первые века русской истории. — М.: Наука, 1964. — 240 с.
- Рыбаков, Политич. — *Рыбаков Б. А.* Политическое и военное значение южной «Русской земли» в эпоху «Слова о полку Игореве». — В кн.: Историческая география России. М.: Мысль, 1970, с.
- Рыбаков, ППР — *Рыбаков Б. А.* Проблема происхождения Руси. — В кн.: Очерки истории СССР. VIII—IX ст. М.: Изд-во АН СССР, 1958.
- Рыбаков, РДН — *Рыбаков Б. А.* Русские датированные надписи XI—XIV веков. — М.: Наука, 1964. — 48 с.
- Рыбаков, Русск. — *Рыбаков Б. А.* Русские летописцы и автор «Слова о полку Игореве». — М.: Наука, 1972. — 520 с.
- Рыбаков, СОПИ — *Рыбаков Б. А.* «Слово о полку Игореве» и его современники. — М.: Наука, 1971. — 295 с.
- Рыбаков, СЯ — *Рыбаков Б. А.* Основные проблемы изучения славянского язычества. — М.: Наука, 1964. — 9 с.
- Рыбаков, Торчesk — *Рыбаков Б. А.* Торчesk — город черных клобуков. — В кн.: Археологические открытия 1966 года. М.: Наука, 1967, с. 243—245.
- Рыбаков, Уличи — *Рыбаков Б. А.* Уличи. — КСИИМК, 1950; вып. 35, с. 3—17.
- Рыдзевская — *Рыдзевская Е. А.* Древняя Русь и Скандинавия в IX—XIV в.: Материалы и исслед. — М.: Наука, 1978. — 240 с.
- Рыдзевская, Березань — *Рыдзевская Е. А.* О названии острова Березань. — СА, 1947, т. IX, с. 79—88.
- Рясянен — *Рясянен М.* Материалы по исторической фонетике тюркских языков. — М.: Изд-во иностр. лит., 1955. — 221 с.

- СА — *Советская археология*
- Саббатовский — *Саббатовский А.* Очерк истории женских монастырей в г. Киеве, Середина 2-й пол. XIX в.— ЦНБ АН УРСР. Відділ рукоп.; шифр: Дис. 805.
- Самовидец — *Летопись* Самовидца по новооткрытым спискам с приложением трех малороссийских хроник: Хмельницкой, «Короткого описания Малороссии» и «Собрания исторического». Издана Киевскою временною комиссией для разбора древних актов.— Киев, 1878.— 570 с.
- Самойлов — *Самойлов Н.* Киев в начале своего существования, блеске, славе и величии, разрушений и возобновлений с историческим описанием двух первых церквей, сооруженных равноапостольным князем Владимиром, по восприятии святого крещения в 989 г. и существующих поныне в Киеве с планом и видами оных церквей.— М., 1834.— 72 с., 1 план.
- Самойловский — *Самойловский И. М.* Переяславский змійові вали.— УІДК, 1971, № 3, с. 101—102.
- Самоквасов — *Самоквасов Д. Я.* Древние города России: Историко-юридическое исследование.— Спб., 1873.— I, 165, 25, I с., I ил.
- Самоквасов, Мог.— *Самоквасов Д.* Могилы русской земли.— М., 1908.— 135 с.
- Сб.— *Сборник летописей, относящихся к истории Южной и Западной России / Изданный Комис. для разбора древних актов, состоящей при Киевском военном, Подольском и Вольском генерал-губернаторе.*— Киев, 1888.— II, LXI, 332 с.
- СБГ — *Слоўнік* беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча: В 5-ці т.— Мінск : Навука і тэхніка, 1980.— Т. II. 728 с.
- Сб. ОРЯС — *Сборник* Отделения русского языка и словесности.
- Свенцицкий — *Свенцицкий И.* Нариси з історії української мови.— Львів : Діло, 1920.— 100 с.
- СВМ — *Список* водяных мельниц Черниговского полку.— Чернигов, 1742.— 63 с.
- СГУ — *Словник* гідронімів України. К. : Наук. думка, 1979.— 781, 1 карта.
- СД — *Список* дворян, внесенных в дворянскую родословную книгу Полтавской губернии.— Полтава, 1898.— 4, 792, 2 с.
- СДИ — *Сборник* документов по истории СССР / Под. ред. В. В. Мавродина.— М. : Высш. школа, 1970.— Ч. I. IX—XIII вв. 252 с.
- Севортян, Б.— *Севортян Э. В.* Этимологический словарь тюркских языков : Общетюрк. и межтюрк. основы на букву «Б».— М. : Наука, 1978.— 349 с.
- Севортян, Общ.— *Севортян Э. В.* Этимологический словарь тюркских языков : Общетюрк. и межтюрк. основы на гласные.— М. : Наука, 1974.— 767 с.
- Селищев, Сл.— *Селищев А. М.* Славянское языкознание: Зап.-слав. языки.— М. : Учпедгиз, 1941.— Т. I, 467 с.
- Семенов — *Семенов (Тян-Шанский) П. П.* Географическо-статистический словарь Российской империи / Сост. по поручению императ. Рус. геогр. о-ва действ. чл. о-ва П. Семенов при содействии чл.: В. Зверянского, Р. Манка, Л. Майкова и Н. Филиппова.— Спб., 1863—1885.— Т. I. 1863. VIII, 716 с.; Т. II. 1865. 898 с.; Т. III. 1867. 743 с.; Т. IV. 1873. 867 с.; Т. V. 1885. 1000 с.
- Семенова — *Семенова М. Ф.* Восточнославянско-латышские языковые связи по данным топонимии.— В кн.: Изучение географических названий : Вопр. географии. М. : Мысль, 1966, с. 111—114.
- Семенов-Зусер — *Семенов-Зусер С. А.* Скифская проблема в отечественной науке, 1692—1947.— Харьков : Мистецтво, 1947.— 192 с.
- Сементовский — *Сказание* о ловах князей киевских / Соч. чл.-сотрудника Рус. геогр. и чл.-кор. С.-Петербур. археол.-нумизмат. о-ва Н. Сементовского.— Спб., 1857.— 18 с.
- Сементовский, КД — *Сементовский Н.* Киев и его достопамятности.— Киев, 1852.— 254 с.
- Сементовский, Киев, 1864 — *Сементовский Н.* Киев, его святыня, древности, достопамятности и сведения, необходимые для его почитателей и путешественников.— Киев, 1864.— 242 с.
- Сементовский, Киев — *Сементовский Н.* Киев, его святыня, древности, достопамятности и сведения, необходимые для его почитателей и путешественников.— Киев, 1871.— 238 с.
- Сербина — *Сербина К. Н.* Источники Книги Большого чертежа.— Ист. зап., 1947, т. 23, с. 290—324.
- Сенчук — *Сенчук И. В.* Словник лівобережно-поліських говірок.— Чернігів, 1979. Рукопис.
- Серг., Бесс — *Сергиевский М. В.* Топонимия Бессарабии и ее свидетельство о процессе заселения территории.— Изв. АН СССР, 1946, № 4, с. 333—350.
- Сергеев — *Сергеев А. Н.* Опыт объяснения названий русских городов и селений.— Древ. и новая Россия, 1876, 2, № 8, с. 344—361.
- Сергиевский — *Сергиевский М. В.* Молдавославянские этюды.— М. : Изд-во АН СССР, 1959.— 212 с.
- Середонин — *Историческая география: Лекции проф. С. М. Середонина.* Пг. : Петрогр. археол. ин-т, 1916.— 129 с.
- СИ — *Слово* Иллариона.— Русская хрестоматия / Сост. Ф. Буслаев.— М., 1901.
- СИРИО — *Сборник* императорского русского исторического общества.— Спб., 1882—1887.— Т. XXXV. 1882; 6. XLI. 1884; LIX, 1887.
- Скальковский — *Скальковский А.* История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского.— Одесса, 1885—1886.— Ч. I. 1885. 302 с.; Ч. II. 1886, 358 с.; Ч. III. 330 с.
- Скальковский, Хр.— *Хронологическое обозрение истории Новороссийского края 1730—1823 / Сост. А. Скальковским.*— Одесса, 1836.— Ч. I. (с 1731 по 1796 г.). 6, XI, 3, 288, I. с.; Ч. II. 1838. IV, 4 неп., 342 с.

- СККГ — *Специальная карта Киевской губернии, 1852 г.* — Б. м., б. г. — 1 с.
- Скржинская — *Скржинская Е. И.* О скловенах и антах, о Мурсианском озере и городе Новиетуне. — *Визант. временник, 1957, т. XII, с. 3—30.*
- Слово — *Орлов А. С.* Слово о полку Игореве. — М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1938. — 176 с.
- Сл. СОПИ — *Словарь-справочник «Слова о полку Игореве».* — М.; Л.: Наука, 1965—1978. — Вып. I. 1965. 199 с.; Вып. II. 1967. 214 с.; Вып. III. 1969. 182 с.; Вып. IV. 1973. 234 с.; Вып. V. 1978. 264 с.
- Случанко-Поплавский — *Случанко-Поплавский В. Керчь.* — Симферополь: Крым, 1967. — 84 с.
- Сл. Шевченка — *Словник мови Шевченка: В 2-х т.* — К.: Наук. думка, 1964. — Т. I. 484 с.; Т. II. 566 с.
- Слюсарев — *Слюсарев Д.* Церкви и монастыри, построенные в Киеве князьями, начиная с сыновей Ярослава до прекращения киевского великокняжения. — Киев, 1892. — 103 с.
- Смірнов — *Смірнов П.* Волзький шлях і стародавні руси: Нариси з руської історії. VI—IX вв. — К., 1928. — 229 с.
- Смирнов — *Смирнов А.* О «Слове о полку Игореве». — *Филол. зап., Воронеж, 1875, вып. VI, с. 1—36; 1876, вып. I, с. 37—58; вып. II, с. 59—94; вып. III, с. 95—122; вып. V, с. 123—154; вып. VI, с. 155—189; 1887, вып. III, с. 1—18; вып. V/VI, с. 19—49; 1878, вып. II, с. 49—73; вып. III, с. 73—103; вып. IV, с. 105—131; вып. V, с. 131—209; вып. VI, с. 211—247.*
- Смирнов, Савр. — *Смирнов К. Ф.* Сарматы. Ранняя история и культура сарматов. — М.: Наука, 1964. — 379 с.
- Смолицкая — *Смолицкая Г. П.* Корь (корек) как географический термин. — В кн.: Местные географические термины в топонимии. М.: Изд-во АН СССР, 1966, с. 23—24.
- Смолицкая, Некр. — *Смолицкая Г. П.* Некоторые аспекты топонимии как источника исторической географии населения. — В кн.: Топонимика на службе географии. М.: Мысль, 1979, с. 77—89 (Вопр. географии; Т. 110).
- Смолицкая, Ока — *Смолицкая Г. П.* Гидронимия бассейна Оки. — М.: Наука, 1976. — 403 с.
- СНЖ — *Словарь названий жителей СССР.* — М.: Рус. яз., 1975. — 616 с.
- СНМ Кв — *Списки населенных мест Российской империи: Список насел. мест Киев. губернии.* — Киев: Киев. губерн. стат. ком., 1900. — LXXXIII, 1806 с., 1 карта.
- СНМ Хрс — *Списки населенных мест Российской империи по сведениям 1859 года.* Вып. XLVII. Херсонская губерния. — Слб.: Центр. стат. ком., 1868. — LXXX, 189 с., 1 карта.
- СНМ Чрг — *Списки населенных мест Российской империи по сведениям 1859 года.* Вып. XLVIII. Черниговская губерния / Обраб. Н. Шиглицем. — Слб.: Центр. стат. ком., 1866. — LX, 229 с., 1 карта.
- Соболевский — *Соболевский А. И.* Русско-скифские этюды. — I—XII. — ИОРЯС РАН, 1921/1923, т. XXVI, с. 1—44.
- Соболевский, Лекции — *Соболевский А. И.* Лекции по истории русского языка. — М., 1903. — 4, 303 с.
- Соболевский, Лингв. — *Соболевский А. И.* Лингвистические и археологические наблюдения. — *Рус. филол. вестн., Варшава, 1910, № 3/4.*
- Соболевский, Неск. — *Соболевский А.* Несколько этнографических названий. — *РФВ, 1910, № 2.*
- Соболевский, Нов. — *Соболевский А.* Новые русско-скифские этюды. — ИОРЯС АН СССР, 1926, т. XXXI, с. 10—30.
- Соболевский, РСЭ — *Соболевский А. И.* Русско-скифские этюды. XIII—XX. — ИОРЯС РАН, 1922, 1924, т. XXVII, с. 252—310.
- Соболевский, «Третье» — *Соболевский А. И.* «Третье» русское племя. — *Докл. АН СССР, 1929, № 4, с. 55—58.*
- Соболевский, Укр. — *Соболевский А. И.* Население Украины в XVI веке. — *ЖСт., 1893, № 3, с. 396—399.*
- Соловьев, I — *Соловьев С. М.* История России с древнейших времен: В 15-ти т. — М.: Соцэкгиз, 1959. — Кн. I, Т. I/II. 811 с.
- Соловьев, Визант. — *Соловьев А. В.* Византийское имя России. — *Визант. временник, 1957, т. XII, с. 134—155.*
- СОПИ — «Слово о плъку Игоревѣ» та його поетичні переклади і переспіви. — К.: Наук. думка, 1967. — 523 с.
- Софроненко — *Софроненко К. А.* Общественно-политический строй Галицко-Волынской Руси XI—XIII вв. — М., 1955. — 180 с.
- СПБ — *Список поселенъ Білоцерківщини.* — Біла Церква: Білоцерк. Окр. стат. бюро ЦСУ, 1926. — 2, VII, 94 с.
- Спрогис — *Спрогис И. Я.* Географический словарь древней Жомойтской земли XVI ст., составленный по 40 актовым книгам Росийского земского суда. — Вильна, 1888. — XX, 364 с.
- СРДГ — *Словарь русских донских говоров: В 3-х т.* — [Ростов н/Д]: Изд-во Рост. ун-та., 1975—1976. — Т. I. 1975. 172 с.; Т. II. 1976. 224 с.; Т. III, 1976. 208 с.
- Срезневский — *Срезневский И. И.* Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам. — Слб.: ОРЯС императ. Академии Наук, 1893—1909. — Т. I. 1893. 1419, 49 с.; Т. II. 1895. 1802 с.; Т. III. 1903. 1683. 271, 13 с.
- Срезневский, Свят. — *Срезневский И. И.* Святлица и обряды языческого богослужения древних славян, по свидетельствам современными и преданиям. — Харьков, 1846. — 4, 107 с.
- СРНГ — *Словарь русских народных говоров.* — М.; Л.: Наука, 1965—1982. — Вып. I—XIX.
- СРЯ XI—XVII — *Словарь русского языка XI—XVII вв.* — М.: Наука, 1975—1980. — Вып. I. 1975. 371 с., 1 вкл.; Вып. II. 1975. 319 с.,

Список бібліографічних скорочень

- І вкл.; Вып. III. 1976. 288 с. І вкл.; Вып. IV. 1977. 403 с., І вкл.; Вып. V, 1978. 392 с., І вкл.; Вып. VI. 1979. 359 с., І вкл.; Вып. VII. 1980. 493 с.; Вып. VIII, 1981. 351 с.; Вып. IX. 1982, 357 с.
- СС — *Синоніми славеноросская*. — В кн.: *Лексис Лаврентія Зизанія. Синоніми славеноросская / Підгот. текстів пам'яток і вступ. статті В. В. Німчука*. К. : Наук. думка, 1964, с. 98—172.
- ССРЛЯ — *Словарь современного русского литературного языка*: В 17-ти т. — М.; Л. : Наука, 1948—1979.
- ССУМ — *Словник староукраїнської мови*. — К. : Наук. думка, 1977. — Т. I. 630 с.; 1978. Т. II. 591 с.
- Станівський — *Станівський М. Ф.* Старослов'янська мова. — Львів : Вид-во Льв. ун-ту, 1964. — 470 с.
- Стороженко, IV — *Стороженки*: Фамил. арх. — Киев, 1908. — Т. VI. XVIII, 798 с.
- Стороженко, Баторий — *Стороженко А. В.* Стефан Баторий и днепровские казаки: Исслед., памятники, документы. — К., 1904. — 327 с.
- Стороженко, Борисполь — *Стороженко А.* К истории местечка Борисполя Полтавской губернии. — КС, 1897, т. III, с. 507—518.
- Стороженко, Ист. — *Стороженко Н.* История составления «Топографического описания Черниговского наместничества» Шафонского. — Б. м., Б. г. — 34 с.
- Стороженко, Оч. — *Стороженко А. Н.* Очерки Переяславской старины: Изв., док. и заметки. — Киев, 1900. — 3, 236 с., 1 вкл.
- Стороженко, Торки — *Стороженко А.* Где жили переяславские торки? — КС, 1899, т. LXIV, № 2, с. 283—290.
- Стрижак, Ет. — *Стрижак О. С.* Етимологічні етюди: Звідки назва міста. — УМЛШ, 1967, № 8, с. 83—84.
- Стрижак, Етим. — *Стрижак О. С.* Етимологічні етюди: Звідки назва міста. — УМЛШ, 1967, № 7, с. 84—88.
- Стрижак, Зв. — *Стрижак О. С.* Етимологічні етюди: Звідки назва краю. — УМЛШ, 1968, № 10, с. 83—86.
- Стрижак, Місто — *Стрижак О. С.* Етимологічні етюди: Звідки назва міста. — УМЛШ, 1968, № 3, с. 83—84.
- Стрижак, Назви уходів — *Стрижак О. С.* Назви уходів на території Полтавщини XVI ст. — В кн.: *Дослідження з мовознавства*. К. : Вид-во АН УРСР, 1962, с. 49—56.
- Стрижак, НР — *Стрижак О. С.* Назви розповідають. — К. Т-во «Знання» УРСР, 1967. — 40 с.
- Стрижак, НРЗХ — *Стрижак О. С.* Назви річок Запоріжжя і Херсонщини (Нижньонадніпрянське Лівобережжя). — К. : Наук. думка, 1967. — 124 с.
- Стрижак, НРП — *Стрижак О. С.* Назви річок Полтавщини. — К. : Вид-во АН УРСР, 1963. — 112 с.
- Стрижак, ПГН — *Стрижак О. С.* Про що розповідають географічні назви. — К. : Наук. думка, 1967. — 128 с.
- Стрижак, ППНП — *Стрижак О. С.* Про походження назв населених пунктів Полтавщини, XIV—XVI ст. — В кн.: *Питання топоніміки та ономастики*. К. : Вид-во АН УРСР, 1962, с. 80—95.
- Стрижак, ПСГ — *Стрижак О. С.* Полтавсько-слобожанські Груні. — В кн.: *Територіальні діалекти і власні назви*. К. : Наук. думка, 1965, с. 178—192.
- Стрижак, Сіверяни — *Стрижак О. С.* Сіверяни. — М-во, 1973, № 1, с. 64—76.
- Стрижак, Сіверськодоонецьк — *Стрижак О. С.* Сіверськодоонецьк чи «Северодонецьк». — М-во, 1968, № 1, с. 55—56.
- Стрижак, Сян — *Стрижак О. С.* Сян чи «Сан»? — М-во, 1969, № 2, с. 74—78.
- Сулейменов — *Сулейменов О.* Аз и Я. Книга благонамеренного читателя. — Алма-Ата: Жазушы, 1975. — 303 с.
- Сулим. арх. — *Сулимовский архив*. Семейные бумаги Сулим, Скороуп и Войцеховичей. XVII—XVIII вв. — Киев, 1884. — 316 с., 5 портр.
- СУМ — *Словник української мови*. — К. : Наук. думка, 1970—1980. Т. I. 1970. 699 с.; Т. II. 1971. 550 с.; Т. III. 1972. 744 с.; Т. IV. 1973. 840 с.; Т. V. 1974. 840 с.; Т. VI. 1975. 832 с.; Т. VII. 1976. 723 с.; Т. VIII. 1977. 927 с.; Т. IX. 1978. 916 с.; Т. X. 1979. 658 с.; Т. XI. 1980. 699 с.
- Сумцов — *Сумцов Н. Ф.* Местные названия в украинской народной словесности. — КС, 1886, № 10, с. 265—298.
- Сумцов, Мал. геогр. ном. — *Сумцов Н. Ф.* Малорусская географическая номенклатура. — КС, 1886, № 7, с. 456—489.
- Суперанская — *Суперанская А. В.* Топонимический словарь Крыма. — В кн.: *Питання сучасної ономастики*. К. : Наук. думка, 1976, с. 175—179.
- СЭ — *Советская этнография*.
- Татищев — *Татищев В. Н.* История российской : В 7-ми т. — М.; Л. : Изд-во АН СССР, 1962—1963. — Т. I. 1962. 500 с.; Т. II. 1963. 352 с.
- Теодорович — *Теодорович Н. И.* Историко-статистическое описание церквей и приходов Вольнской епархии. — Почаев, 1888—1903. — Т. I. 1888. 431, IV с.; Т. II. 1899. 2, 435—1120, VII с.; Т. III. 1893. 2, 687, IX с.; Т. IV. 1899. 2, 926, VI с.; Т. V. 1903. 4, 559, 9, V, 2 с.
- Тепляшина — *Тепляшина Т. И.* Этноним бесермяне. — М. : Наука, 1970, с. 177—188.
- Тершаковець — *Тершаковець М.* Переказ про Кня, Щека і Хорнва та їх сестру Либідь: [Епізод із укр.-герм. взаємин дав. доби]. — 36. іст.-філ. відділу ВУАН, 1928, кн. IV, № 76, с. 399—425.
- Тимошук — *Тимошук Б. А.* Исчезнувшие города Буковины. — ВИ, 1964, № 5, с. 213—217.
- Тимошук, ЛМБ — *Тимошук Б. О.* Літописні міста Буковини за археологічними даними. — УІЖ, 1960, № 6, с. 164—166.

- Тимченко — *Историчний словник українського
язика* / Ред. Є. Тимченко. — Х.; К. :
ДВУ, 1930. — Т. I. Зошит I. ХХIV, 528 с.
- Тихомиров — *Тихомиров М. Н. Древнерусские
города.* — 2-е изд. — М. : Госполитиздат,
1956. — 478 с., 6 схем.
- Тихомиров, РЛ — *Тихомиров М. Н. Русское
летописание.* — М. : Наука, 1979. — 384 с.
- Тихомиров, Русск. пр. — *Тихомиров М. Н. По-
собие для изучения Русской правды.* —
[М.] : Изд-во Моск. ун-та, 1953. — 192 с.
- Тихомиров, Сп. — *Тихомиров М. Н. Список рус-
ских городов дальних и ближних.* — Ист.
зап., 1952, т. XL, с. 214—259.
- Ткаченко — *Ткаченко О. Про походження назви
Русь.* — УМІШ, 1959, № 6, с. 64—66.
- Ткаченко, Кременчуччина — *Ткаченко М. Нарис
історії Кременчуччини до початку
XVIII ст.* — Зап. іст.-філ. відділу ВУАН,
1929, кн. ХХIV, с. 55—78.
- ТК ЦНБ — *Топонімічна картотека Централь-
ної наукової бібліотеки АН УРСР (м. Ки-
їв).*
- ТОДРЛ — *Труды* Отдела древнерусской лите-
ратуры.
- Толкачев — *Толкачев А. И. О названии Днепров-
ских порогов в сочинении Константина Ба-
грянородного «De administrando imperio».* —
В кн.: Историческая грамматика и лекси-
кология русского языка. М. : Изд-во АН
СССР, 1962, с. 29—60.
- Толочко — *Толочко П. П. Исторична топографія
стародавнього Києва.* — К. : Наук. думка,
1970. — 219 с. — 2-ге вид. 1972.
- Толочко, ДК — *Толочко П. П. Древний Киев.* —
Киев. : Наук. думка, 1976. — 207 с.
- Толочко, КК — *Толочко П. П. Копирів кінець
древнього Києва.* — УІЖ, 1963, № 5, с. 116—
117.
- Толочко, ККЗ — *Толочко П. П. Киев и Киев-
ская земля в эпоху феодальной раздроб-
ленности XII—XIII веков.* — Киев : Наук.
думка, 1980. — 222 с.
- Толочко, ТКП — *Толочко П. П. Тайны киевских
подземелий.* — Киев : Наук. думка, 1971. —
84 с.
- Толстой — *Толстой И. И. Сербско-хорватско-
русский словарь : Около 50 000 слов.* — М. :
Изд-во иностр. и нац. словарей, 1957. —
1168 с.
- Толстой — *Толстой Н. И. К проблеме изучения
славянских местных географических тер-
минов.* — Вопр. географии, 1970, 81, с. 46—
53.
- Топоров, ПЯ — *Топоров В. Н. Прусский язык :
Словарь.* : В 3-х т. — М. : Наука, 1975—
1980. — Т. I. 1975. 399 с.; Т. II. 1979, 352 с.;
Т. III. 1980. 384 с.
- ТПУАК — *Труды* Полтавской ученой архивной
комиссии.
- Тр. КДА — *Труды* Киевской духовной академии.
- Трощинский — *Трощинский Д. А. Памятная
книжка и адрес-календарь Полтавской гу-
бернии.* — Полтава, 1887.
- Тр. Под., VI — *Труды* Подольского епархиаль-
ного историко-статистического комитета /
- Под ред. Н. И. Яворского, Е. И. Семинско-
го. — Каменец-Подольск, 1893. — Вып. VI.
- Тр. Под., IX — *Труды* Подольского епархиаль-
ного историко-статистического комитета. —
Каменец-Подольск, 1901. — XIII, 1064, 175 с.
- ТРС — *Турецко-русский словарь.* — М. : Рус. яз.,
1977. — 966 с.
- Трубачев, Indoarica — *Трубачев О. Н. Indoarica
в Северном Причерноморье. Источники.
Интерпретация. Реконструкция.* — ВЯ, 1981,
№ 2, с. 3—21.
- Трубачев — *Трубачев О. Н. Названия рек пра-
вобережной Украины : Словообразование.
Этимология. Этно. интерпретация.* — М. :
Наука, 1968. — 290 с.
- Трубачев, ВЯ — *Трубачев О. Н. Лингвистиче-
ская периферия древнейшего славянства :
Индоарийцы в Сев. Причерноморье.* — ВЯ,
1977, № 6, с. 13—29.
- Трубачев, Происх. — *Трубачев О. Н. Происхож-
дение названий домашних животных в сла-
вянских языках.* — М. : Изд-во АН СССР,
1960. — 115 с.
- Трубачев, Ранн. — *Трубачев О. Н. Ранние сла-
вянские этнонимы — свидетели миграции
славян.* — ВЯ, 1974, № 6, с. 48—67.
- Трубачев, Ст. Скифия — *Трубачев О. Н. «Старая
Скифия» ('Αρχαία Ἐκδιή) Геродота (IV,
99) и славяне. Лингвистический аспект.* —
ВЯ, 1979, № 4, с. 29—45.
- Трубачев, СЯ — *Трубачев О. Н. Лингвистиче-
ская периферия древнейшего славянства :
Ииндоарийцы в Северном Причерноморье.* —
В кн.: Слав. языкознание : VIII Между-
нар. съезд славистов. Докл. сов. делега-
ции. М. : Наука, 1978, с. 386—405.
- Трубачев, Temarundam — *Трубачев О. Н. Tema-
rundam «Matrem maris». К вопросу о языке
индоевропейского населения Приазовья.* —
В кн.: Античная балканистика. 2. Предвари-
тельные материалы. М. : Наука, 1975,
с. 38—47.
- Трубачев, Уличи — *Трубачев О. Н. О племенном
названии уличи.* — Вопр. слав. языкозна-
ния, 1961, вып. 5, с. 186—190.
- Трубачев, Этим. — *Трубачев О. Н. Этимологиче-
ские исследования и лексическая семанти-
ка.* — В кн.: Принципы и методы семантиче-
ских исследований. М. : Наука, 1976,
с. 147—179.
- Труды ПАС — *Труды* Первого археологического
съезда в Москве. — М., 1869. — Т. I. 1871. —
CXL, 318 с.; Т. II. с. 319—852, IV с.
- ТТ — *Топоров В. Н., Трубачев О. Н. Лингвисти-
ческий анализ гидронимов верхнего Подие-
провья.* — М. : Изд-во АН СССР, 1962. —
270 с., 13 карт.
- ТТАС — *Труды* Третьего археологического съез-
да в России, бывшего в Киеве в августе
1844 г. — Киев, 1878. — Т. I. LXXXV, 352 с.;
Т. II. III, 361 с.
- Тупиков — *Тупиков Н. М. Словарь древнерус-
ских личных собственных имен.* — Зап.
Отд-ния рус. и слав. археологии императ.
Рус. археол. о-ва, 1903, т. VI.

- Тутк.— *Тутковський П. А.* Словник геологічної термінології: (Проект).— К.: Держвидав України, 1923.— 201 с.
- УАЗ — *Український* археографічний збірник.
- УГ — *Українські* грамоти XV ст. / Підгот. тексту, вступ. стаття і комент. В. М. Русанівського.— К.: Наук. думка, 1965.— 163 с.
- УИ — *Университетские* известия.
- УІЖ — *Український* історичний журнал.
- Ук. ПСРЛ, I—II — *Указатель* к первым восьми томам Полного собрания русских летописей.— Спб., 1898—1907.— Отд. I. 1898. Указатель именной. 459, 397, XXVII с.; Отд. II. 1907. Указатель географический. 576, XIII с.
- Укр. Арх.— *Український* архів. Видає Археологічна комісія Всеукраїнської Академії наук.— Т. IV. Генеральне слідство про маєтності Лубенського полку.— К., 1931.— VII, 185 с.
- УЛС — *Устюжский* летописный свод (Архангелогородской летописец).— М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1950.— 128 с.
- УМШ — *Українська* мова в школі.
- УМЛШ — *Українська* мова і література в школі.
- УРЕ — *Українська* Радянська Енциклопедія: В 17-ти т.— К.: Голов. ред. УРЕ, 1959—1965.
- УРС — *Українсько-російський* словник: В 6-ти т.— К.: Вид-во АН УРСР, 1953—1963.
- УРС, 1975 — *Українсько-російський* словник.— К.: Наук. думка, 1975.— 944 с.
- Уч. зап.— *Ученые* записки.
- Фаминцын — *Фаминцын А. С.* Божества древних славян: Исслед.— Спб., 1884.— 2, 331, 2 с.
- Фасмер — *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка.— М.: Прогресс, 1964—1973.— Т. I. 1964. 562 с.; Т. II. 1967. 671 с.; Т. III. 1971. 827 с.; Т. IV. 1973. 855 с.
- Федоров — *Федоров Г. Б.* Население Прутско-Днестровского междуречья в первом тысячелетии н. э.— М.: Изд-во АН СССР, 1960.— 280 с.
- Федорова — *Федорова Э. В.* Архаическая лексика в печорских пословицах и поговорках.— В кн.: Северорусские говоры. Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1970, вып. I, с. 128—139.
- Филин — *Филин Ф. П.* О лексико-семантических группах слов.— В кн.: Езиковедски изследования в чест на академик Стефан Младенов. София: Изд-во БАН, 1957, с. 523—538.
- Филин, Лекс.— *Филин Ф. П.* Лексика русского языка древнекиевской эпохи.— Л., 1949.— 286 с.
- Филин, Происх.— *Филин Ф. П.* Происхождение русского, украинского и белорусского языков.— Л.: Наука, 1972.— 655 с.
- Филиппченко — *Филиппченко М. Е.* Мошногородишенское имение Е. А. Балашевой, Киевской губернии, Черкасского уезда, при местечках Мошны и Городище.— Киев. 1896.— X, 574, 2 с.
- Флоринский — *Флоринский В. М.* Заметка о происхождении слова «Сибирь».— Томск, 1889.
- Фоменко — *Фоменко В. К.* топонимике Приазовья.— Донбасс, 1964, № 6, с. 88—90.
- Фоменко, Зв.— *Фоменко В.* Звідки ця назва? — Дніпропетровськ: Промінь, 1969.— 103 с.
- Фоменко — *Фоменко В. Г.* Тюркские элементы в топонимике Запорожья.— Изв. Всесоюз. геогр. о-ва, 1964, т. ХСVI, вып. I, с. 70—73.
- Фоменко, Хортиця — *Фоменко В.* Острів Хортиця на перших картах Нижнього Дніпра.— Арх. України, 1969, № 4, с. 49—52.
- Фотинский — *Фотинский О. А.* О происхождении южнорусского казачества.— Житомир, 1903.— 94 с.
- Франко — *Франко І.* Назвознавчі праці.— Вінніпег, 1957.— 80 с.
- Фролова — *Фролова С. В.* Древнерусские топонимы-посесивы с суффиксом -ов.— В кн.: Ономастика Поволжья. 2. (Материалы II Поволж. конф.). Горький, 1971, с. 112—117.
- Фунд.— *Фундуклей И.* Статистическое описание Киевской губернии.— Спб., 1852.— Ч. I. 549, 16 с.
- Фундуклей, ОКГ — *Фундуклей И.* Обзорение могил, валов и городищ Киевской губернии.— Киев; Глинсберг, 1848.— 124, 4 с.
- Хабургаев — *Хабургаев Г. А.* Этнонимия «Повести временных лет» в связи с задачами реконструкции восточнославянского глоттогенеза.— М.: Изд-во Моск. ун-та, 1979.— 230 с.
- Халанский — *Халанский М.* Великорусские быльни Киевского цикла.— РФВ, 1895, т. XIII.
- Халанский, ГН — *Халанский М.* О некоторых географических названиях в русском и южнославянском героическом эпосе.— РФВ, 1901, т. XV, с. 318—338.
- ХВЕВ — *Холмско-Варшавский* епархиальный вестник.
- Хожд. Котова — *Котов Ф. А.* Хождение на Восток (1-я четверть XVII в.).— ИОРЯС, 1907, XII, I, с. 67—125.
- Хостник — *Хостник М.* Словинско-русский словарь.— Горица, 1901.— XVI, 391 с.
- Хребтов — *Хребтов А. К.* Спутник по Днепру и его притокам.— Киев, 1903.— 125 с.
- Худаш — *Худаш М. А.* З історії української антропонімії.— К.: Наук. думка, 1977.— 236 с.
- ЦГИАЛ — *Центральный* государственный исторический архив в г. Ленинграде.
- ЦДІАК — *Центральный* державний історичний архів УРСР у м. Києві.
- Черных — *Черных П. Я.* Очерк русской исторической лексикологии.— М.: Изд-во Моск. ун-та, 1956.— 243 с.
- Чернышев — *Чернышев Н.* Путеводитель по Печерску и старому Киеву.— Киев, 1860.
- Чеснов — *Чеснов Я. В.* О социальной мотивированности древних этнонимов.— В кн.: Этнонимы.— М.: Наука, 1970, с. 46—50.
- Чичуров — *Чичуров И. С.* Об одной конъектуре к «Хронографии» Феофана.— В кн.: Ле-

- тописи и хроники, 1976 г. М. : Наука, 1976, с. 12—16.
- Чрг. лет.— *Черниговская летопись по новому списку (1587—1723) : Коломацкие челобитные.*— Киев, 1890.— 43 с.
- Чт. ОИДР — *Чтения* в Обществе истории и древностей российских.
- Чт. ОНЛ — *Чтения* в Историческом обществе Нестора-Летописца.
- Чубинский — *Труды* Этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край, снаряженной Русским географическим обществом : Ю.-З. отд. (Материалы и исслед.) / Собр. П. П. Чубинским.— Спб., 1872.— Т. VII. VI, 610 с., 3 карты.
- Шараневич — *Шараневич И. И.* История Галицко-Володимирской Руси.— Львов, 1863.— VI, 462 с., 1 карта.
- Шараневич, Иссл.— *Шараневич И.* Исследования на поле отечественной географии и истории.— Львов, 1869.— 94 с., 1 карта.
- Шарлемань — *Шарлемань Н. В.* К вопросу о топонимике р. Почайны и попытка реалистического толкования быльны «Добрыня и Змей». 1965. Рукопис.— ЦНБ АН УРСР, ф. 49, № 4.
- Шафарик — *Славянские древности* / Соч. П. И. Шафарика; Пер. с чеш. О. Бодянского. Ч. ист.— М., 1837—1848.— Т. I. Кн. I, 1837. VII, 318 с.; Кн. II. 1837. 331 с.; Кн. III. 302 с.; Т. II. Кн. I. 1848. 454 с.; Кн. II. 1848. VI, 361 с.; Кн. III. 1848. 276, 151, VI с.
- Шафонский — *Черниговского* наместничества топографическое описание с кратким географическим и историческим описанием Малыя Россия, из частей коей оное наместничество составлено, сочиненное действительным статским советником и кавалером Афанасием Шафонским с 4 географическими картами в Чернигове, 1786 года.— Киев : Судненко, 1851.— ХХII, 697 с., 4 карты.
- Шахматов — *Шахматов А. А.* Очерк древнейшего периода истории русского языка. Пг., 1915.— 368 с.
- Швець — *Швець Г. I.* Голубі перлини України.— К. : Рад. школа, 1969.— 176 с.
- Шевалье — *Шевалье П.* История войны козаков проти Польщі.— К. : Вид-во АН УРСР, 1960.— 199 с.
- Шелудько — *Шелудько Д.* Німецькі елементи в українській мові.— В кн.: Збірник Комісії для дослідження історії української мови. К., 1931, т. I, с. 1—60.
- Шило — *Шило Г. Ф.* Південно-західні говори УРСР на північ від Дністра.— Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1957.— 252 с.
- Шмидт — *Шмидт А.* Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба: Херсонская губерния.— Спб., 1863.— Ч. II. 2, V, 874, 4, IX с., XXXV табл., 5 карт.
- Шталь — *Шталь И. В.* Русь в компиляции Гервазия Тильберийского.— В кн.: Летописи и хроники, 1976 г. М. : Наука, 1976, с. 23—25.
- Шуберт — *Шуберт.* Специальная карта западной части Европейской России / Сост. при Воен.-топогр. депу под руководством генерал-лейтенанта Шуберта.— Спб., 1832.— 1 карта.
- Шульц, Голов.— *Шульц П. Н., Головкина В. А.* Неаполь Скифский.— В кн.: По следам древних культур. М. : Госкультпросветиздат, 1955, с. 143—168.
- Шушарин — *Шушарин В. П.* Русско-венгерские отношения в IX в.— В кн.: Международные связи России до XVII в.: Сб. ст. М. : Изд-во АН СССР, 1961, с. 131—180.
- Щекатов — *Щекатов А. М.* Словарь географический Российского государства...— М., 1804—1809.— Ч. II. 1804. 874, 1808 стб.; Ч. III. 1804. 1238 стб.; Ч. IV, 1807. 1366 стб.; Ч. V. 1807. 1296 стб.; Ч. VI.— 1808. 1296 стб.; Ч. VII. 1809. 434 стб.
- Щепотьев — *Щепотьев В.* Географічний термін «Україна» в народних піснях.— Зап. Укр. наук. т-ва досліджування й охорони пам'яток старовини та мистецтва на Полтавщині, 1919, вип. 1, с. 1—16.
- Щербина, Док.— *Щербина В.* Документи до історії Києва 1494—1835 рр.— К., 1926.— VII, 356 с.— (Укр. археогр. зб. ВУАН; Т. I).
- Эв., Волын.— *Эварницкий Д. И.* Вольности запорожских казаков.— 2-е изд.— Спб., 1898.— 405 с.
- Эв., Ист.— *Эварницкий Д. И.* История запорожских казаков.— Спб., 1892.— Т. I. 542 с.; Т. II. 1895. 624 с.; Т. III. 1897. 846 с.
- Эв., Топ.— *Эварницкий Д.* Топографический очерк Запорожья.— КС, 1884, т. VI, с. 32—53; т. VII, с. 392—422.
- Эв., Хортица — *Эварницкий Д. И.* Остров Хортица на реке Днепре (из поездки по запорожским урочищам).— КС, 1886, т. I, с. 49—50.
- ЭИРЯ — *Этимологические* исследования по русскому языку / Под ред. П. С. Кузнецова.— М. : Изд-во Моск. ун-та, 1960.— 89 с.
- ЭСБМ — *Этымалагічны слоўнік* беларускай мовы.— Мінск : Навука і тэхніка, 1978—1980.— Т. I. 1978. 440 с.; Т. II. 1980. 344 с.
- ЭССЯ — *Этимологический* словарь славянских языков / Под ред. О. Н. Трубачева.— М. : Наука, 1974—1981.— Вып. I. 1974. 214 с.; Вып. II. 1975. 238 с.; Вып. III, 1976. 199 с.; Вып. IV. 1977. IV, 235 с.; Вып. V. 1978. 232 с.; Вып. VI, 1979. 222 с.; Вып. VII. 1980. 224 с.; Вып. VIII. 1981. 253 с.; Вып. IX. 1983. 197 с.
- Югов — *Югов А. К.* Думы о русском слове.— М. : Современник, 1975.— 214 с.
- Южн. лет.— *Южнорусские* летописи, открытые и изданные Н. Белозёрским.— Киев, 1856.— Т. I. IX, 162 с.
- Юнк — *Фон-Юнк А.* Воды в Васильковском уезде Киевской губернии.— КГВ, 1856, № 7, с. 29—30.
- Юрченко — *Юрченко П. О.* О происхождении названия Лядских ворот в Киеве.— В кн.:

- Труды III Археол. съезда в Киеве. Киев, 1878, т. II, с. 59—61.
- Юшков — Юшков С. Ю. До питання про походження Русі.— Наук. зап. / Ін-т мовознавства УРСР, 1941, т. I, с. 137—156.
- Яворницький — Яворницький Д. I. [Эварницкий Д. И.] Словник української мови.— Катеринослав : Слово, 1920.— Т. I. 412 с.
- Янко — Янко М. Т. Топонімічний словник-довідник Української РСР.— К. : Рад. школа, 1978.— 179 с.
- Яшкін — Яшкін I. Я. Беларускія географічныя назвы : Тапаграфія. Гідралогія.— Мінск : Навука і тэхніка, 1971.— 256 с.
- Яшкін, ПБТ — Яшкін I. Я. Ландшафтная терміналогія ў тапаніміі і мікратапаніміі Слаўгарадчыны.— В кн.: Питанні беларускай тапанімікі. Мінск : Навука і тэхніка, 1970, с. 109—116.
- Яценко — Яценко А. Топонимика как источник изучения истории языка.— Учен. зап. Ленингр. пед. ин-та, 1962, т. 370, с. 99—112.
- Яценко, Курск.— Яценко А. И. Топонимика Курской области.— Курск : Ин-т усовершенствования учителей, 1958.— 75 с.
- Яценко, Укр.— Яценко А. И. Об украинских элементах в гидронимии Курщины.— В кн.: Питання гідроніміки. К. : Наук. думка, 1971, с. 104—109.
- Яценко, Язык.— Яценко А. И. Языковая принадлежность топонимии и микротопонимии Курской обл.— Вопр. географии, 1974, № 94, с. 95—103.
- AL — *Archivum* książąt Lubartowiczów Sanguszków] w Stawucie / Wyd. nakł. właściciela pod kierownictwem Z. L. Radziwińskiego, przy współudziale P. Skobielskiego, B. Gorczaka.— Lwów, 1887.— Т. I. XXIX, 204 s., 1 tabl.
- Albenque — Albenque A. Les rutenes : Études d'histoire, d'archéologie et de toponymie Gallo-Romaines.— Rodez, 1948.— 220 p.
- Archiv — *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské.*— Praha, 1840.— Т. I. 418 s.
- Arumaa — Arumaa P. Die ostslavischen Gewässernamen mit l-epentheticum.— Wiesbaden : Vasmer, 1956.— 520 S.
- Bahlow — Bahlow H. Deutschlands geographische Namenwelt. Etymologisches Lexikon der Fluß und Ortsnamen alteuropäischer Herkunft.— Frankfurt am Main : Klostermann, 1965.— 230 S.
- Bezljaj — Bezljaj F. Slovenska vodna imena.— Ljubljana : Slov. Akad. Znanosti in Umjetn., 1956.— D. II. 354 s.
- Borek — Borek H. Zachodniostowiańskie nazwy toponimiczne z formantem -yn-.— Wrocław : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1968.— 482 s.
- Brückner — Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego.— Warszawa : Wiedza Powszechna, 1957.— 806 s.
- Brückner. «Nestor» — Brückner A. Rozdział z «Nestora».— ЗНТШ, 1925, т. CXLI—CXLIII, s. 1—15.
- Būga — Būga K. Rinktiniai raštai.— Vilnius : Valst. Polit. ir moksl. literat. leidykla, 1958—1961.— Т. I, 1958. 655 с.; Т. II., 1959. 730 с.; Т. III, 1961. 1008 s.
- BzN — *Beiträge zur Namenforschung.*
- Camproux — Camproux C. A propos de Structure toponymique.— Rev. langues romanes, 1970, 79, N 1, p. 237—252.
- Daniłowicz — Daniłowicz I. Skarbiec diplomatów papieżskich, cesarskich, króleskich, księzęcych, uchwał narodowych, postanowień różnych władz i urzędów, postugujących do krytycznego wyjasnienia dziejów Litwy, Rusi Litewskiej i ościennych im krajów.— Wilno : Sidorowicz, 1860.— Т. II. 375 s.
- Dickenmann — Dickenmann E. Studien zur Hydronymie des Savesystems.— Heidelberg : Carl Winter-Universitätsverlag, 1966.— Bd. I. 207 S.; Bd. II. 245 S.
- Długosz — Długosz J. Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego.— Warszawa, 1962.— Т. I/II. 256 s.
- Domański — Domański J. Staropolskie nazwy rzeczne Bystrzycy i jej dopływów.— Onomastica, 1972, r. 17, z. 1/2, s. 83—108.
- Dottin — Dottin G. La langue gauloise.— Paris : Libr. Klincksieck, 1918.— 364 p.
- Duridanov — Duridanov I. Die Hydronymie des Vardarsystems als Geschichtsquelle.— Köln; Wien : Böhlau-Verlag, 1975.— 417 S., 1 Karte.
- Frančić — Frančić V. Srpskohrvatsko-poljski rječnik.— Warszawa : Wiedza Powszechna, 1956—1959.— Т. I, 1956. XXI, 828 с.; Т. II, 1959. VII, 1312 s.
- Georgiev — Georgiev V. Hellespontos und Bosphoros.— Балк. езиковзнание, 1961, III, № 2, S. 25—27.
- Górnowicz — Górnowicz H. Ze studiów nad toponomastyką Pomorza Gdańskiego.— Onomastica, 1976, r. 21, s. 75—106.
- Grab — Grabowski M. Ukraina dawna i teraźniejsza.— Kijów : Glücksberg, 1850.— Т. I. 4, 172, 4s. 18 tabl.
- Gudelis — Gudelis V. Žodžio ir vietovardžio «gala(s)» etimologijos ir priesistorines geografikos klausimy.— Lietuvos TSR geografine draugija, geografines metraštis, 1960, t. III, s. 98.
- Hrabec — Hrabec S. Nazwy geograficzne Huculszczyzny.— Kraków; Pol. Akad. Umiejetn., 1950.— XI, 261 s.
- HW — *Hydronimia Wisły* : Wykaz nazw w układzie hydrograficznym / Pod red. P. Zwolińskiego.— Wrocław etc.: Wyd-wo PAN, 1965.— Cz. I. 466 s.
- I. m. — *Imenik mesta* : Pregled svih mesta i opština, narodnih odbora srezoza i pošta u Jugoslaviji.— Beograd : Izdanje «Službenog lista FNRJ», 1956.— 499 s.
- Jabl. — Jabłonowski A. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym : Ziemia ruskie : Ukraina (Kijów — Bractaw).— Warszawa, 1897. Т. XI, D. 3. 736. LIX s.
- Jabl. Atlas — Jabłonowski A. Atlas historyczny

- Rzeczypospolitej Polskiej. D. I. Warszawa; Wiedeń, 1899—1904.
- Jadič — *Jadič V. Dunav* — Dunaj in der slavischen Volkspoesie. — Archiv für slav. Philol., 1876. Bd. I.
- Jakobson — *Jakobson R.* Selected writings. — 'S-Gravenhage, 1962, T. I. X, 678 p.
- JP — *Język polski.*
- Jungmann — *Jungmann J.* Slovník česko-němec-ký. — Praha : W kněžnej arcibiskupské knih-tiskárne, 1835—1839. — D. I. 1835. IX, 852 s.; D. II. 1836. 1032 s.; D. III. 1837. 974 s.; D. IV. 1838. 844 s.; D. V. 1839. 988 s.
- Jurkowski — *Jurkowski M.* Ukraińska terminologia hydrograficzna. — Wrocław etc. : Zakład Narodowy im. Ossolińskich : Wyd-wo PAN, 1971. — 240 s.
- Kozierowski, Gopło — *Kozierowski S.* Pierwotne osiedlenie pojezierza Gopła. — SO, 1922, t. II, s. 3—54.
- Kozierowski, Pierw. — *Kozierowski S.* Pierwotne osiedlenie dorzecza Warty od Koła do ujścia w świetle nazw geograficznych. — SO, 1926, t. V, s. 112—246.
- Krahe, SI — *Krahe H.* Die Sprache der Illyrier. — Wiesbaden, 1955. — T. I. Die Quellen. 226 S.
- Kukuljevič-Sakcinski — *Kukuljevič-Sakcinski I.* Povjestni spomenici južnih Slavenah. — Zagreb, 1963. — Sv. I. 216 s.
- Kuraszkiewicz — *Kuraszkiewicz W.* Nazwa rzeki Prypec'. — Slavia orient., 1968, N 3, s. 339—342.
- Lehr-Spl. — *Lehr-Splawiński T.* O pochodzeniu i praoczyźnie Słowian. — Poznań, 1946. — 237 s., 6 map.
- Łęg. i L.-S. — *Łęgowski I. i Lehr-Splawiński T.* Szcątki języka dawnych stowiańskich mieszkańców wyspy Rugii. — SO, 1922, t. II, s. 114—136.
- Lietuv. u.-e. — *Lietuvos TSR* upių ir ežerų vardynas. — Vilnius : Valstybinė polit. ir mokslin. literat. leidykla, 1963. — 226 psl.
- Linde — *Linde S. R.* Słownik języka polskiego. — Lwów : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1854—1860. — T. I. 1854. 668 s.; T. II, 1855, s. 669—1322; T. III. 1856. 602 s.; T. IV. 1858, s. 603—1286; T. V. 1859. 704 s.; T. VI. 1860. 108 s.
- LKH — *Luttrer I., Kropáček L., Huňáček V.* Původ zeměpisných jmen. — Praha : Mladá fronta, 1976. — 101 s.
- LKŽ — *Lietuvių kalbos žodynas.* — Vilnius : Mintis. T. I.
- Lorentz — *Lorentz F.* Slovinzisches Wörterbuch. — St. Petersburg : Buchdruckerei der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, 1912. — IV, 740, 1554 S.
- Loewenthal — *Loewenthal J.* Etymologische Miscellen. — ZONF, 1930, Bd. VI.
- L.-S. — *Lehr-Splawiński T.* Rozmieszczenie geograficzne prasłowiańskich nazw wodnych. — RS, 1960, t. XXI, cz. I, s. 5—22.
- M. — *Miklosich Fr.* Monumenta serbica. — Viennae, 1858. — 385 s.
- Machek — *Machek V.* Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. — Praha : Nakl. ČSAV, 1957. — 627, 1 s.
- Makowiecki — *Makowiecki S.* Słownik botaniczny łacińsko-matoruski. — Kraków : Nakl. Pol. Akad. Umiejęth., 1936. — XV, 408 s.
- Miklosich — *Miklosich Fr.* Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum emendatum et auctum. — Vindobonae : Braumüller, 1862—1865. — XXII, 1171 p.
- Moszyński, PZ — *Moszyński K.* Pierwotny zasięg języka prasłowiańskiego. — Wrocław; Kraków : Wyd-wo PAN, 1957. — 332 s., 1 mapa.
- Narbutt — *Narbutt T.* Dzieje starożytne narodu Litewskiego. — Wilno, 1839—1840. — T. V—VI, 1839; T. VII—VIII. 1840. T. IX. 1841.
- Natanson-Leski — *Natanson-Leski J.* Nazwy plemienne w Polsce. — Onomastica, 1959, r. 5, z. 2, s. 413—449.
- Naumann — *Naumann H.* Zu einigen Problemen der Flurnamenforschung in Nordwestsachsen. — Beiträge, zur Namenforschung, 1961, N 2, S. 113—151.
- NPIO — *Taszycki W.* Najdawniejsze polskie imiona osobowe. — Kraków, 1926. — 124 s.
- OJ — *Onomastica* jugoslawica.
- Ossowski — *Ossowski L.* Gwarowe białorusko-ukraińskie nazwy miejscowe na -ica. — Onomastica : Ossolineum, 1955, r. 1, s. 117—120.
- Otrębski — *Otrębski S.* Gramatyka języka litewskiego. — Warszawa : Państwowe Wyd-wo Naukowe, 1958. — XIV, 239, V s., 1 mapa.
- Pauls — *Pauls J. P.* River Names in the Pripet Basin. — Names, 1964, N 3/4.
- Pokorny — *Pokorny J.* Zur Urgeschichte der Kelten und Illyrien. — Halle (Saale) : Niemeyer Verlag, 1938. — 184 S.
- Pokorny IEW — *Pokorny J.* Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. — Bern; München, 1959. — Bd. I.
- Profous — *Profous A.* Mistní jména v Čechách : Jejich vznik, původní význam a změny. — Praha : Nakl. ČSAV, 1947—1957. — D. I. 1947. 624 s.; D. II. 1949. 706 s.; D. III. 1951. 631 s.; D. IV. 1957. 867 s.
- Profous, Svoboda — *Profous A., Svoboda J.* Mistní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. — Praha : Nakl. ČSAV, 1957. — Díl V. 864 s.
- Prz. — *Podole, Wolyń, Ukraina* / Obrazy miejsc i czasów przez Alexandra Przędzieckiego. — Wilno, 1841. — T. I.
- Reginnea — *Reginnea* Cracovia — Przemysł — Lemberg — Brody — Tarnopol — Ciemię-nież Podolski — Cernoufi — Carpatii — Nord Orientali Serviciu Geografie al Armo-tei. — S. I., S. a. — 1 mapa.
- Rieger — *Rieger J.* Nazwy dorzecza Sanu. — Wrocław etc. : Wyd-wo PAN, 1969. — 248 s.
- R.-i. KJ — *Rečnik-imenik* mesta Kraljevine Jugoslavije/Izredio V. Marinković. — Beograd, 1930.
- Rječnik — *Rječnik* hrvatskoga ili srpskoga jezi-

Список бібліографічних скорочень

- ka. Zagreb : Jugoslav. Akad. Znanosti i Umjetn., 1880—1882.— D. I. 960 s.
- Rospond, Gniezno — *Rospond S.* Ze studiów nad polską toponomastyką. IX.— Gniezno.— JP, 1961, t. XLI, N 5, c. 331—342.
- Rospond, SNM — *Rospond S.* Słowiańskie nazwy miejscowe z sufiksem -ьsk-.— Wrocław : Wyd-wo. PAN, 1969.— 432 s.
- Rozwadowski — *Rozwadowski J.* Studia nad nazwami wód słowiańskich.— Kraków : Nakł. Pol. Akad. Umiejętn., 1948.— 344 s., 1 mapa.
- Rozwadowski, Kilka — *Rozwadowski J.* Kilka uwag do przedhistorycznych stosunków Wschodniej Europy i praojczyzny indoeuropejskiej na podstawie nazw wód.— RS, 1930, t. VI.
- RS — *Rocznik slawistyczny.*
- Rudnicki — *Rudnicki M.* Prastowiańszczyzna — Lechia — Polska.— Ponań : Poznańskie T-wo Przyjaciół Nauk, 1950.— T. I. 281 s.
- Rulik., OPK — *Rulikowski E.* Opis powiatu Kijowskiego.— Kijów; Warszawa, 1913.— VII, 213 c.
- Rymut — *Rymut K.* Nazwy miejscowe dawnego księstwa Siewierskiego.— Onomastica, 1970, r. 15, z. 1/2, s. 5—37.
- RZ — *Rizzi Zannoni.* Carta de la Pologne.— Paris, 1772.
- Schmidt — *Schmidt D.* Die rechten Nebenflüße der Rheins von der Wupper bis zur Lippe.— Wiesbaden : Steiner Verlag GMEH, 1968.— 210 S.
- Schütz — *Schütz J.* Die geographische Terminologie des Serbokroatischen.— Berlin : Akademie-Verlag, 1957.— 113 c.
- SG — *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich.*— Warszawa : Nakładem F. Sulimierskiego i W. Walewskiego, 1880—1902.— T. I—XV.
- Sielicki — *Sielicki E.* Powieść minionych lat.— Wrocław, 1968.
- Skalová — *Skalová N.* Topografická mapa území Obodriců a Veletů-Lutičů ve světle místních jmen.— Praha : Nakl. ČSAV, 1965.— 95 s., 32 mapy.
- Skulina — *Skulina T.* Staroruskie imiennictwo osobowe.— Wrocław etc. : Wyd-wo PAN, 1974.— Cz. II. 240 s.
- Stawski — *Stawski F.* Słownik etymologiczny języka polskiego.— Kraków : Nakładem T-wa Miłośników Języka Pol. 1952.— T. I. 599 s.
- Stawski, Zarys — *Stawski F.* Zarys słowotwórstwa prastowiańskiego.— In: Słownik prastowiański.— Wrocław etc. : Wyd-wo PAN, 1974.— T. I. 487 s.
- SŁ. SPNO — *Słownik staropolskich nazw osobowych.*— Wrocław : Wyd-wo PAN, 1965—1978.— T. I. 1965. 160 s.; z. 2, 1966. 368 s.; T. II. z. 1. 1968. 192 s.; T. II. z. 2, s. 193—380; z. 3, 1970, s. 381—597; T. III. z. 1. 1971. 200 s.; T. III. z. 2, 1972, s. 201—408; T. III. z. 3. 1973, s. 409—593; T. IV. z. 1. 1974. 240 s.; T. IV. z. 2. 1975, s. 205—388; T. IV. z. 3, 1976, s. 389—547; T. V. z. 1. 1977. 192 s.; T. V. z. 2. 1978, s. 193—368.
- Sl. SS — *Słownik starożytności słowiańskich.*— Wrocław etc. : Ossolineum.— T. IV, 1970. 427 s.; T. V, 1975. 605 s.; T. VI, 1977. 285 s.
- SO — *Slavia Occidentalis.*
- Sobolewskij — *Sobolewskij A.* Einige Hypotesen über die Sprache der Skythen und Sarmaten.— Arch. für slavische Philol., 1905, Bd. XXVII, H. 2, S. 240—244.
- SP — *Słownik prastowiański.*— Wrocław etc. : Wyd-wo PAN, 1974—1976.— T. I., 1974.— 487 s.; T. II, 1976. 376 s.
- SS — *Scando-Slavica.*
- Stasz. — *Staszewski J.* Słownik geograficzny : Pochodzenie i znaczenie nazw geograficznych.— Warszawa : Wiedza Powszechna, 1959.— 351 s.
- Staszewski — *Staszewski J.* Maty słownik : Pochodzenie i znaczenie nazw geograficznych.— 3 wyd. Warszawa : Wiedza Powszechna, 1968.— 504 s.
- Stieber — *Stieber Z.* Polska i ruska nazwa Sanu.— JP, N 21, 1963. s. 172—174.
- Strykowski — *Strykowski M.* Kronika polska, litewska, żmudzka i wszytskiej Rusi.— Warszawa, 1846.— T. I. 105 s.
- Svoboda — *Svoboda J.* Staročeská osobní jména a naše příjmení.— Praha : Nakl. ČSAV, 1964.— 317 s.
- Šmilauer — *Šmilauer V.* Příručka slovanské toponomastiky.— Praha, 1963—1964.— D. I—II. 538 s.
- Šmilauer, Atlas — *Šmilauer V.* Atlas místních imen v Čechách.— Praha : Místopisná komise ČSAV, 1969.— I. Úvod. 13 s.; II. Mapy. 200 map.
- Šmilauer, 1932 — *Šmilauer V.* Vodopis starého Slovenska.— Praha; Bratislava, 1932.— 563 s.
- Šrámek — *Šrámek R.* Moravskoslezská místní jména s Ne- : Onomastické práce.— Praha, 1966.
- Tasz. — *Taszycki W.* Rozprawy i studia polonistyczne. I. Onomastyka.— Wrocław; Kraków : Zakład Narodowy im. Ossolińskich; Wyd-wo PAN, 1958.— 345 s.
- Thomsen — *Thomsen W.* Der Ursprung des Russischen Staates. Drei Vorlesungen / Vom Verfasser durchgesehene deutsche Bearbeitung von L. Bornummann.— Gotha, 1879.— IV, 2, 156 S.
- Trautmann — *Trautmann R.* Die Elb- und Ostsee-slavisches Ortsnamen.— Berlin : Akademie-Verlag, 1948.— T. I. 187 S.
- Vanagas — *Vanagas A.* Lietuvos TSR hidronimų daryba.— Vilnius : Mintis, 1970.— 428 psl.
- Vasmer — *Vasmer M.* Beiträge zur slavischen Altertumskunde.— In: Schriften zur slavischen Altertumskunde und Namenkunde. Berlin : Kommission Harrassowitz, 1971, Bd. II, S. 548—551.
- Vasmer, Beiträge — *Vasmer M.* Beiträge zur historischen Völkerkunde Osteuropas.— In: Schriften zur slavischen Altertumskunde und Namenkunde. Berlin : Kommission Harrassowitz, 1971, Bd. I, S. 215—241.
- Vasmer, Die Iranier — *Vasmer M. I.* Die Iranier in Südrußland.— In : Schriften zur slavischen

- Altertumskunde und Namenkunde. Berlin, 1971, Bd. I, S. 101—201.
- Vasmer, Wikingspuren — *Vasmer M.* Wikingspuren in Russischen.—In: Schriften zur slavischen Altertumskunde und Namenkunde. Berlin, 1971, Bd. II,— 838 S.
- Vries — *Vries J.* Altnordisches etymologisches Wörterbuch.— Leiden : Brill, 1963.— LII, 689 S.
- WAD — *Buchholz O., Fiedler W., Uhlisch G.* Wörterbuch Albanisch — Deutsch.— Leipzig : Verlag Enzyklopädie, 1977.— 789 S.
- Walach, Schmid — *Karte von der Walachei, Moldau und Bessarabien nach geometrischen Messungen und astronomischen Beobachtungen* verfasst von I. F. Schmid neu herausgegeben von F. A. Schraembe.— Wien, 1983.— 1 M.
- Walde — *Walde A.* Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen.— Berlin; Leipzig, 1927—1930.— Bd. I—II, 716 S.
- Wanstrat — *Wanstrat L.* Beiträge zur Charakteristik des russischen Wortschatzes.— Berlin : Schulze, 1933.— XVIII, 114 S.
- Watson — *Watson W.* The history of the celtic place-names of Scotland.— Shannon, 1973.— 132 p.
- Widajewicz — *Widajewicz J.* Południowo-wschodnie kresy Polski w X—XI wieku.— Poznań, 1937.— Z. 2. Prace komisji historycznej, 80 s, 1 mapa.
- ZMK — *Spravodaj Místopisné Komise ČSAV.*
- ZONF — *Zeitschrift für Ortsnamenforschung.*
- Žr. dz.— *Źródła dziejowe.*— Warszawa, 1894—1897.— T. XX/XXII.



- Абрамівка 93
 Абрам(ъ) 93
 Авари 94
 Аврам 93
 Авран 79
 Авсія 33
 Агатирс 78
 Агафірс 143
 агафірси 143
 Аглань 121
 агол 171
 агрлілі 58
 Аексенопонт 108, 126
 аз 96
 Азарум 61
 Азіатська Сарматія 130
 Азів 150
 Азиф 150
 *Аз кол 96
 (Азово-) Чорноморська Русь 126
 Азово-Чорноморський 108
 Азовское 150
 Азовско-Черноморская Русь 119
 Азовська Русь 119
 Азовське 126
 Азовсько-Дніпровська Русь 119
 Азовско-Дніпровская Русь 119
 Азовсько-Чорноморська Русь 119
 Азуп 150
 Айдар 68
 ак 37
 Аккермайска 56
 Ак-Урусъ 118
 алани 123
 аланорси 123
 Аланы 123
 албаста(-ый) 81
 Алеко 81
 Александриа 78
 Александръ 78
 Алекси(и) 81
 Алеппо 169
 Алонта(с) 17
 Алта 8, 17, 85, 86
 Ал(ъ)то 85, 86
 Альма(-ин) 94
 Альта 5, 8, 85, 86
 Ал(ъ)то 17, 85
 Аляны 123
 Амастрідська Русь 119
 Амур-Нижньодніпровськ 55
АНДРЕИ 17
 Ангальт 121
 англи 121
 Англане 121
 Андріївка 151
 Андріівський 132
 Андріів-Український 167
 Андрій 132, 177
 Андрєвськіи 132
 Андрєвєв 17
 Андрѣи 17, 132
 Анкѣдинъ 74
 Анна (Всеволодівна) 177, 178
 анти 167
 Антиліван 156
 Антиохъ(-іа) 78
 Антитавр 156
 Аньдреа(-ен) 17
 аорси 118, 123, 124
 ~
 с
 Аплы 17
 апостол Андрій 132
 апостол Петро 133
АПОСТОЛЪ 17, 132, 141
 апостоль 17, 141
 Апостольщина 17
 Аракс 123
 Арбузьєв 18
 Ариэль 58
 Армена(-яна) 116, 117
 Арсанія 118
 Арсеніівський 38
 Артанія 118
 Артополот 152
 Артополот Другий 152
 Артополот Лохвицький 152
 Артополот Удайський 152
АРХАНГЕЛЪ 133
 Арх(ангела) Михаїла 100
 архангел Михаїл 133
 Арх. Михаїла 136
 аршан 37
 Аршь 128
 Арьбоузовичи 18
 Арьбѣз(ов)ъ 18
 Арьль 58
 Аскольдова Русь 119
 Атаман 140
 Афанаси Васильєвськіи 133
 Ахтырка 37
 баба 18
 Бабинъ 5
 баджанак 101
 баджна 101
 баджнак 101
 баджни 101
 баз 26
 база 101
 Баката 18
 Бакота(-и) 9, 18
 бакотський 18
 Бакут 9, 18
 Баламутівка 95
 балах 23
 Балда 22
 Балдин 22
 Балико-Щучинка 173
 Балу 79
 бара 19
 Барбарезе 134
 Бар-ель-Азов 150
 Баремель 97
 бариш 18
 Баришівка 18, 24, 70
 Баришівський 18
 'Бариш'іука 18
 Барішовка 18
 Барішп'іл' 18
 Барішполе 18
 Барішская 18
 Баришь 18
 Барочъ 18, 24
 *Барѣкъ 19
 Баруч(ъ) 18
 Барычева 19
 Барычевка 19
 Барышевка 18
 Барышово 18
 Барышовъ 18
 Барьяль Ассакъ 150
 басаврюк 154
 Басты(и) 61
 Баты(и) 61
 *Бахмать 24
 Бахмацький 24
 Бахмач (Другий) 24
 Бахмачка 24
 Бахмачъ 24
 Бахр Азу 150
 (Бахр-) Ассакъ 150
 Бахр Сардак 108, 126
 Бахр Судак 108, 126
 Бахр Трабзунд 108, 126
 Б. Баришь 18
 бгати 21
 бгати 21
 Бгоуслалъ 20
 Белгород 26, 37
 Бельськ-Подляський 28
 берегъ 27
 Березовъ 19
 *березын 19
 берестъ 19
 бевз(а) 27
 бедженек 101
 Бежъ 159
 без 26
 Безымянная 150
 Безяница 25
 Бекот(а) 9, 18
 Белавежа 26
 Белгородокъ 28
 Белемешъ 26
 белжанинъ 27
 Белжаиъ 27
 Белжанинъ 27
 Белзєць 27
 Белзские 27
 Белз(ъ) 26, 27
 Б(ел)зы 26
 Белзьское 27
 бѣли брегъ 27
 Беличи 25
 Белобережье (-ежье, -ижье) 27
 Беловєсь 22
 Белогородка 28
 Бельзь 26
 бѣлый 27
 бельжанинъ 27
 Берберезе 134
 Берда 8, 67, 68
 Бердикай Алі 68
 Берди Каяли 68

- Бердинская 68
 Бердо 68
 Берды(нка) 68
 Бердянская 68
 берег(ъ) 27, 163
 Берег 57
 Берегелі 27
 берегъ 163
 Бережница 98
 береза 19
 Березайка (-анка) 19
 Березаиское 134
 Березанський 134
 Березаны(-ъ) 27, 70, 134
 Березка 19
 Берез(и)на 19
 Березовица 19
 Березовичь (-і) 19
 Березовка 19
 Березовский 134
 Березовын 19
 Березыи 19
 Березыика 19
 берест 19
 Берестіе 19
 берестовий 19
 Берестово(е, е) 19
 Берестовъ 19
 Берестовье 19
 Берестъ 19
 Берестье 19
 Бери 57
 беседа (-іда) 97
 Беседы (-іди) 97
 Бесідка (-и) 97
 Бескіди 165
 Бесѣда 97
 беѣз(а) 27
 Бзинка 26
 бзюкъ 26
 Бзяница 25
 Бібрка 20
 Біг 20
 Біж 159
 Біла 28, 148
 Біла Криница 28
 Біла Русь 118
 Білгород-Дністровський 27, 57
 Білгород(ка) 25
 Біленька 28
 білий 27, 28, 37, 123
 Білий Спас 170
 Білики 37
 Білилівка 114
 Біличі 25
 Білка 27, 28, 86
 Білобереги 27
 Білобережя 27
 Біловежа 26
 Біловежівська 26
 Біловежі Другі й Перші 26
 Білогір'я 27
 Білогородка 27
 Білозір'я 27
 Білоконица 26
 Білокриничя 27
- Білопілля 27
 Білорусія 118
 білоруси 119
 Білоус 22
 Білоцерківський степ 98
 біль 123
 Більськ 28, 37
 Бижь 159
 Бирич 23
 Биричевъ 23
 биричь 23
 бирка 23
 бирковати 23
 бирчій 23
 Бискупичи-Русскія 120
 Бискупля 58
 Бистра 68
 Бистриця 36
 Бистриця-Тисьменицька, 57, 158
 Благовѣщеніе 19
 Благовещенія(ѣшенія) пресвятой (-ья) Богородици (-ы) 20
 Блестовѣтъ [-ет(ъ), -ит(ъ)] 20
 Блесь 20
 Ближчий вал 29
 Блистова 20
 блоха 22
 Блоховка (-івка) 22
 *Бльсть 20
 бльстѣти 20
 Бобровица 47
 Бобр(о)ка 20
 бобрь 9, 20
 бобръка 20
 Бобръка 9
 Бовшів 23
 Бог 20
 Богомилъ 86
 Богополь 21
 Богородица 131
 Богородиця 132, 139
 Богослав(ья) 20
 Богѣславль 20
 Богѣславъ 20
 Богуслав(ка) 20
 Богуслав(ль) 20
 Богуславское 20
 Богуславська 20
 Богуславський 20
 Богуславъ 20
 *Богуславъ 20
 Богучар 21
 Богша 46
 б(ог)ъ 20, 25, 58
 Богъ 5, 21, 25, 58, 102, 123
 Боженка 48
 Божескъ 21
 Божескыи 21
 божница 48, 136
 Божок 21
 божскіи 21
 божьница 48
 божьяка 48
 Божьски 21
 Божьскъ 102
- Божьскыи 21
 боз(къ) 21, 26
 Боз(ъ)къ 21, 26
 бой 150
 Бой 65
 Бокгъ 21
 Боково 26
 Бокота 18
 Бокут(ъ) 9, 18
 Болаховцы 22
 Болгарія 172
 Болгарська Русь 119
 Болда 22
 Болдин(ы) 5, 22
 Болдыжъ 22
 Болдыня 22
 Болдырь 22
 боле 22
 Болев 22
 Болеславъ 22
 Болехів 22
 Болехівці 22
 Боли 22
БОЛИИ 22
 Боловесь 22
 Воловось 22
 болонье 106, 107
 болох 23
 Болохів 22
 Болохівка 22
 Болохівська 22
 болохов 22
 Болохов 23
 Болоховець 22
 Болоховець 22
 болоховий 22
 Болоховичи 22
 болоховник 22
 Болохов(о) 22
 Болоховци 22
 болоховъ 22, 103
 Болоховьские (-ни) 22
 Болоховьскіи 22
 Болох(ъ) 22, 23
 Болховец 22
 Болховъ 22
 Большая Почайна 110
 *Болишево 23
 Болишевъ 23
 Больдина 22
 болье 22
 Большая 23
 Большая Берда 68
 Большая Самарь 129
 Большой Осколь 96
 Большой Торъ 163
 *Большъ 23
 бор 23
 Боремель 97
 Борижит 53
 Борим(ир)ъ 141
 Борислав(ъ) 23, 141
 Бориспіль(ський) 18
 Борисфен 23
 Борис(ъ) 43, 141
 Борицевъ 23

- Борич(евичи) 23
 Боричевъ 5
 Боричевий 23
 Боричев(ъ) 23, 127
 Боричів (Тік) 23
 Боричів Узвіз 23
 Боричи 24
 Боричка (-о) 23
 Борич(ов)ъ 23
 Борищевъ 23
 Боркъ 24
 Боровиця 24
 Боровой(ын) 5
 борокъ 24
 Бороховъ (-ив) 22
 борочекъ 24
 Борщкъ 24
 Борщ(ар)овка 59
 бор(ъ)къ 24
 в
 Боръсоуко 24
 боръсоуковъ 24
 Борыщовка 59
 Босаха 171
 босе 21, 58
 Боспор (-Кіммерійський) 35, 76, 126
 Боспорський (-а, -е) 35
 Боспор Фракійський 35
 Босфор 35
 бось 21, 58
 Бохмать 24
 Бохмачъ 24
 Бохмиты(-ъ) 24
 Бохмици 24
 Брана 24
 *Браневичъ 24
 Браневича 24
 Бранивой 24
 Бранимиръ 24
 Браниця(-і) 24
 Бранковичъ 24
 Бранъ 24
 Бранъча 24
 Брацлавська Україна 166
 брегът 27
 Броди 24
 Бродская 24
 Броды 24
 Брокъ 24
 Брониславъ 25
 Броничани 24
 Бронницы 25
 брониы 25
 Бронь 24
 Бронь княжь 24
 Брусилів 151
БРЪНА 24
БРЪГЪ 27
 Брячислав (Ізяславович) 25
 Брячиславль 25
 БрАчиславъ 25
 БрАчьславль 25, 72
 Боубъ 25
 Боугъ 25
 боужескъ 21
 боужской (-ын) 21
 Боужьковичи 25
 Боужьковское 25
 Боужьскъ (-ын) 21
 боузкъ (-о) 21
 боузкын 21
 боуката 9, 18
 Бѣгъ 78
 бѣжане 78
 Бѣжане 25
 Бѣжко(въ) 25
 *Бѣжкъ 25
 Бѣжскъ 5, 21
 Бѣжта 9, 18
 *Бѣславъ 20
 бѣчати 26
 Бу 25
 Бубивъ 53
 Бубнівська (Слобідка) 53
 Буг(а) 20, 21, 25, 122, 123
 буга 25
 Буг Зх. 21
 бугор 25
 Бугъ 20, 21, 25
 Буда 68
 Бужане 25
 бужани 122
 Бужанка 25
 Бужек 25
 Бужескъ 21
 Бужковичі 25
 Бужок 21, 25, 88
 Буж(ь)скъ 21
 Бужьскъ 21
 Бужьскын (-скій) 21
 бузина 26
 Бузова 25
 Бузскъ 21
 букатъ 9, 18
 Буківна 26
 Буковина 26
 Буковинсько-Семиградські Карпатські 165
 Буковно 26
 букота 9, 18
 Була 25
 булак 171
 Булгарська Русь 119
 Булич(и) 25
 Бульчъ 25
 Булышов 25
 Буитус 108, 126
 Бургара 126
 Бусовиця 170
 Бусовка 21
 Буськ(ий) 21, 25
 Буян 134
 Бъ 21
 бъ 20
 (*)Бъгъ 20, 21
 бъз(ъ) 26
 *бъзань 26
 Быковень 26
 быково 26
 Быкъ 26
 быстредь 84
 *быльзъ 27
 БѣАхань (-ъ) 40
 Бѣгуславль 20
 Бѣжъ 159
 Бѣлавежа (-я) 26, 145
 Бѣлавежа Старата 145
 Бѣла Вежа 26
 Бѣлавъжа 26, 145
 Бѣла Вѣжа 26
 *БѣлаѦ 28, 145
 Бѣлая Вежа 26
 Бѣлая Вѣжа 26, 145
 Бѣлая Русь 118
 Бѣлгород(ка) 28
 Бѣлгород(ок)ъ 28, 62
 Бѣлзкій 26
 Бѣлзкій 27
 Бѣлзы(-ъ) 26
 Бѣличи 25
 Бѣлка 27, 146
 Бѣлобережць 27
 Бѣлобережье (-е, -іе) 27
 Бѣлоберезкие 27
 Бѣловесь 22
 Бѣловъжа 27
 Бѣловъж(ь)ци 26
 Бѣлогородка(-ок)ъ 28
 Бѣлогородци 28
 Бѣлогородчская 28
 Бѣлогородчи 28
 Бѣлоусъ 22
БѢЛЬ 27, 28
 БѢль 28
 БѢльбереже 27
 бѢлька 27
 бѢл(ыи) 27, 28
 БѢлый Потокъ 20
 БѢлыя-вежи 26
 БѢрезанъ 184
 БѢсова баба 25
 бѢял 27
 вагри 29
 Вагры 29
 Вакъевъ (-нев) 28
 Вакъи 28
 валы 29
 *Вара 29
 вара(ка) 29
 вараныи 121
 Варва 29
 Варв(и)ця 29
 Варговъ 35
 Варгол(ъ) 35
 Вареги 121
 Варешескын 29
 Варешьскын 29
 Варнава 29
 варни 29
 Варсуч 18
 Варшава 37
 варшац 37
 *Вары 29
 Вар(ъ)но 29
 Варяги 121, 122, 125

- варяги-русь 121, 122, 123
 Варяжская 29
 Варяжскій 172
 Варязько 130
 Варязьскыи 29
 Варязи 125
 Варязька Русь 119
 Варязьке 121
 варязькі 29
 ВарАги 120, 124, 125
 ВарАгъ 29

 ВарАжьскыи 29
 ВарАжьская 5
 ВарАжьскыи 5
 ВарАзи 120, 121, 124
 Васелеу 29
 Василевка(-ца) 30
 Василевъ 29, 30, 133
 Василевський 30
 Василеу(-ів) 29
 Василивъ 30, 133
 Василии 29, 30, 133
 василковъ 30
 Василковъ 30
 василовъ 29
 Василъул 29
 Василь 29, 30
 Васил(ь)евъ 30
 Васильків 29, 30
 Васильківська(ий) 30
 Васил(ь)ко 9, 29, 30, 89, 130
 Васильковка 30
 Васильково 30
 Васильковъ (гонъ) 9, 89
 Василья 133
 Великая Скѣфъ 5
 великыи 31
 (Беликыи) Новъгородъ 5, 87
 (*)Вельнь 34
 Велья 34
 (*)Вереща (га) 31
 верещати 31
 вежа 144
 Велейка 40
 велик 136
 Велика Берда 68
 Великаа Скуѣа 30
 Велика Бзянка 26
 Велика Гнійница 43
 Велика Каратуль 70
 Велика Русь 118
 Велика Хортиця 171
 Великаа Скуфъ 30
 великая Греція 46
 Великая Плавня 56
 Великая Скиѣа 143
 Великая Скифия 30
 Великая Скуѣъ 30
 Великая Хортица 171
 Велике джерело 173
 Великіа Скифіа 30
 Великі Деревичі 49
 Великій Лугъ 56
 Великія Скифія 30

 вѣлики 136
 Великиа Скифіа 30
 Великие Луки 87
 велик(ий) 136
 великий вал 29
 Великий Дон 52
 великий дуб 51
 Великий Листвиин 8, 81
 Великий Луг 56
 Великий Остріжок 96
 Великий Самбір 87
 Великий Токмак 150
 великия Скифия 30
 Великоа Скуѣа 30
 Великое 108, 126, 150
 Великороссия 118
 Великыа Росья 118
 Великыи 31
 Великыи Луч(ь)скъ 83
 Великыи Рут(ов)ъ 31, 127
 великій Донъ 52
ВЕЛНІКЪ 136
 Вельнская 34
 Вельнь(ская) 34
 Вельняне 34
 Велья 40
 венгерские 165
 Вербова 60
 Верещака 31
 Вереня 40
 Вереша 40
 Верещага (-ка) 31
 Верещаки 31
 Верещин(ь) 31
 Верещиха (-иця) 31
 Верневъ 40
 Верхи 165
 Верхне Сминовідське (-видне) 143
 Верхній Онут 95
 Верхній Токмак 150
 Верхній Токмак Другий і Пер-
 ший 150
 Верхній Торець 163
 Верхні Солі 144
 Верхньодніпровськ 55
 Верхньонадністрянська 57
 Верхньотокмак 150
 Верхньохортицька 171
 Верхня Білка 27
 Верхня Самара 129
 Верхня(я) Хортица (-я) 171
 Верхобуж 25
 Верхосулка 148
 вёршьидь 84
 Веселое-Василь 30
 Ветова-Могіла 164
 Вздыхальница 170
 взлобок 84
 Віднога Дністрова 57
 Відейка 40
 Вілія 40
 В'іл'іхова Гоўтва 47
 Вілька 40
 Вільна Україн(ка) 167
 вільха 95
 Вільшанка 95

 Вісла 68, 122
 вісляни 122
 Віта 31, 163, 164
 Вигра 35
 видибай 38
 *Видибичі 38
 Видичевъ 32
 *Видобытъ 38
 Видочевъ 32
 Видубецьке 38
 Видубицька Віта 38
 Видубиц(ь)кий 38, 40
 Видубичі(-ычъ) 38
 Вижда 38
 Виж-городъ 39
 Виживка 38
 Вилія(-лля) 40
 Вилия 34
 Вильбичі 38
 Вилья(-я) 40

 вир 31
 Вири (Старі) 31
 Вирське 31
 вирубка 61
 Вир(ь) 31
 вирь 31
 вирье 34
 Вісла 19
 Вислок 19
 Високо-Українське 167
 вита 32
 Витачев(о) 32
 Витаців 31, 32, 140
 Витечевъ 31, 32
 Витчевьскыи 32
 вити 38
 Витичевъ 31, 32
 Витичевський 5
 Витичевъ 32, 140, 164
 Витичи 32
 Витичъ 32
 Витославъ 32
 Виточевскіе 32
 Вить 32
 Витючевъ 32
 вица 32
 Вишгород(ка) 38, 39, 170
 Вишенька 32
 Вишня 32
 вишна 32
 Вкраина 166
 Владимиров 32
 Владимир 34
 Владимиро-Суздальская Русь
 119
ВЛАДМННРЪ 32
 Влехаис(ь)ке (-оє) 40
 Влодавка 32
 В. Локня 83
 вобчи 37
 вогненьныи 37
 вода 33, 143
 вод(ь)ные 33
ВОЗДВИЖЕННЕ 151
 вóстрой 36

- вод(ь)ные 33
 Возвѣгль 36
КОЗДНЖЕННѢ 151
 вознесение 133
 воін 33
 Воїнська Гребля 32, 33
 Воїнци 32, 33
 Воїнь 33
 вои 32
 воигость 102
 Воин (ъ) 32, 33
 Войнин (-цы) 32, 33
 Войниха (-ицы) 33
 Войновское 33
 воко 37
 волдырь 34
 Волзька Русь 119
 Волинець (-инка) 34
 Волинська (Русь) 34, 118
 Волинська Україна 166
 Волинське 34
 Волинцеве 34
 Волинь 34, 118
 Воловесь 22
 *Володава 32
 Володаревъ 33
 Володарка 33
 Володарская (-ский, -ська, -ський) 33
 Володаръ 33
 Володимир Волинський 33
 Володимирци (-чи) 34
 Володимерь (-ъ) 33, 34
 Володимерь Волинскій 33
 Володимер(ъ) Волинський 33, 34
 Володимерьскыи 33
 Володимерьстии 34
 Володимир-Волинскій 33, 34, 131
 Володимиро-Суздальська Русь 119
 Володимир Святославович 34
 Володимир(ъ) 33, 34, 40
 Володимиръ волинський 33
 Володимѣрь 33
 Володимѣрьскыѧ 34
 Володимѣрѧ 34
 Володша 46
 володѣти 40, 143
 Воложки 39
 волок 97, 111
 волоський 22
 Волошки 39
 волю 34
 Волянка 34
 Воляновский 34
 Волянская 34
 Волянский (-ский) 34
 Вол(ы)нци 34
 Воляньскіе (-ские) 34
 Волянь(ци) 34, 141
 Вольхова Голтва 47
 Воля-Облазницька 93
 вор 34, 37
 Воргла 37
 Воргол (-а) 35, 37
 Ворголское 35
 Ворголь (-ъ) 35
 Воргольское 35
 ворда 37
 ворина 34
 Воргла 37
 Ворлогскыи 35
 Ворлогъ 35
 ворменський 96
 Вормиця 96
 Воробеекъ 146
 Воровичі(ъ) 34
 Вор(ов)ъ 34
 Ворогла(ъ) 35
 Ворогол 35
 Ворожба 35, 37
 Ворона 29
 Вороніж 35, 37
 Ворониці 29
 Воронка 29
 воросколь 37
 ворота 35
 Ворота 91
 Воротиславъ 35
 Ворскла (-ещъ) 36, 37, 38, 68, 90
 Ворсклица (-ище) 37
 Ворсклечекъ 37
 Ворскло 37, 90
 Ворскл(ъ) 37
 Ворскляная (-ка) 37
 Ворсколецъ 37
 Ворсколь 37
 ворчать 37
 Ворьскла 37
 Ворьскола (-ъ) 37
 воры (-ье) 34
 Ворьскла 37
 воскресенье 35
 Воскра 37
 Воспиритѧ (итѧ) 35
 Воспоритѧ (-итѧ) 5, 35
 востѣр 36
 Востерьскыи 36
 Восточная Русь 119
 вострой (-ы) 36
 Востоугна 146
 Вост(ь)рь 3, 96
 вотнина (-инъ) 36
 Воѧ 32
 Врочей 39
 Врочіи 36
 Врочи (и) 39
 Вруское 122
 Вруське 122
 врѹтак 39
 Врѹчай 39
 Вручевъ 39
 Вручій (-ии) 39
КРЪШТАТИ 31
 Всеволодич(ъ) 39
 Всеволод 39
 Всеволож(ъ) 39, 40
 Всеслав Брячиславович 25
 Всеукраїнська Рада 166
 В. Снятинка 77
 Встесна 50
 Встръ 36
 Вхоль во Іерусалимъ 170
 вукраїн'ці 166
 вукраїн'ці 166
 Въ(д)бучъ 38
 Въздвигденъ 36, 151
 Въздвигженський 151
 Възвѣгль (-Ане) 36
 *Въз(ъ)вѣгль 36
 *Въз(ъ)двигднѣ 151
 Въкакасійскыя 165
 *въкраина 36
 Въкраиница 116
 *Въльѧ 35
 Върсколь 37
 върота 35
 Въручій 39
 върьгль 35
 Върьскла 37
 Върьскълъ 5
 Върьсколь 37
 Вьсколь 96
 Вьскресенський 35
 Вьспиритѧ 35
 Вьстръ 36
 Выбучъ 38
 выга 38
 Выгонъ 38
 Выгоръ 35
 Выгошевици 38
 Выгошевъ 38
 *Выгошь 38
 Выдобичи (-ычи) 38
 Выдобичъ (-ъ) 38
 Выдобычскыи 38
 Выдобычь 5
 Выдубицкій (-ий) 38
 Выдубичи 38
 Выдыбичи 38
 выеханцы 40
 Выково 26
 Вырва 172
 Выревци 31
 Выръ (-ъ) 31
 высоко 39
 Вытебедъ 84
 Вытечевъ 31, 32
 Вытечевскыи 32
 выть 38
 Вышгородъ 39
 выше 39
 Вышегородскіа 39
 Вышегород(ъ) 38, 39
 Вышегородскыи (-скыи) 39
 Вышегородьци 39
 выпина 32
 вышьгородъ 39
 вышьнии 32
 Вьеханъ 40
 Възяница 25
 * Вьльѧ 34
 в(ь)рѹтъць 39
ВЪРЪТИ 31
 върѣтъць 39

Всьеволодь 39, 40
 Всьеволожь 7
 Всьеславъ 40
 Всьеволожь 40
Всь 22
 Всь 31
 *ВьАхань 40
 Вьяхань 40
 ВьАхань 40
 вьжа 26, 144
 Вьжа 144
 Вьта (-ичи) 164
 Вагръ 35
 Ватици 32
 Вятици 32
 Вятко 32

Гаї 40
 гаи 40
 Гай(й) 41
 gaj 41
 Гайшин 70
 гала 42, 43
 галати 42, 65, 121
 Галац 42
 Галисія 121
 Галица 42
 Галицина (-ъ) 41
 Галиция 118
 галицкаѧ 41, 42
 Галицкая Русь 118
 галицкии 41
 Галицко-Володимірская Русь 118
 галицкыи 41
 Галиць(ка) 41, 42
 Галицька Русь 118, 126
 Галицька Україна 166
 Галицьке 42, 119
 Галицько-Волинська (Русь) 41, 118
 Галицько-Волинське 119
 Галицький (-скыи) 41
 галицяне 41
 Галичане (-и, -ы) 41
 Галичань 121
 Галичина 5, 42, 118
 Галичинь 41
 Галичкаѧ 41, 42
 Галич(ь) 41, 42
 Галичь 41, 42
 Галичькыи 41
 Галичь Мерьский 41
 Галичьскаѧ 42
 Галичьскыи (-скыь) 41
 галка 42
 Галліполі 71
 Галлія 121
 галли 42, 121
 Галь 43
 Гальбштадт 150
 Гально 43
 галыва 42
 Ганнівці 164
 Гарбузів 18

Гаръматі 130
 Гатинецъ 157
 Гелеспонт 108
 Гелон 78, 143
 гелони 143
 Георгии 48, 134
 Гериня 44
 Германь 42
 *Германькъ 42
 Герр 150
 Гер(ь)манечъ 42
 Герьманы 42
 Гіргіс 51
 гість 96
 Главная Самара 129
 глеба 43
 Глебльци 43
 Гліб (-івка) 43, 48, 141
 Глибочицький 176
 Глибочиця 170
 глятати 47
 глота (ть) 47
 глотити 47
 Глоуховъ 42
 Глоухомъ 42
ГЛОУХЪ 42
 Глѡхъ 42
 Глухів (-овъ) 42
 глътати 47
 Глѡбльци 43
 Глѡбовъ 42
Глѡвь (Всьеволод(к)овичь) 42, 43
 Глѡвь Свѡтославичъ 43
 Гн'езна 93
 Гнїзна 93, 144
 Гн'їзна 93
 гнїйний 43
 Гн'їстѡр 57
 Гнїбълъ 84
 Гнила 58, 93
 Гнила Липа 81
 Гнилопеть 84
 Гнилоп'ять 111
 гноинны 43
 Гноино 43
 гнойный 43
 гнѣздо 93
 Гнѣзна 93
 Говтва Велика (-я) 47
 Говтва Далная 47
 Говтва Островерховская 47
 Говтва Передняя 47
 Говтвянська 48
 Гов(ъ)тва 47, 48
 гоить 41
 гол 37, 171
 Голва 47
 Голгофа 170
 Голий Мох 43
 Гологірка (-и) 43
 Гологори 43
 голота 47
 Голотва 47
 Голотовскіе 47
 Голотовщина 47

Голта(вь) 17, 47, 48
 Голтва (Водяная) 17, 47, 48
 Голтва Грузкая 47
 Голтванчик-Мазуровка 47
 Голтва Ольхова 47
 Голтва Ольшана 47
 Голтва Средняя 47
 Голтва Сухая 47
 Голтва Шишацька 47
 Голтвинская 47
 Голтво-Ольховой 47
 Голтвяница 47
 Голтвянский 47
 Голтвиця 47
 Голоубыи 43
 голѡвь 159
 Голѡбьи 5
 голѡбьи 43
 Голубівка 43
 Голубыи 43
 Гольва 47
 гольть 47
 Гольгоры 43
 голые 43
 голыи 43
 голь 43
 Гольн(о)е 43
 Гольсько 43
 *Гольтавь 77
 *Гольты 47
 гольтѧи 47
 Голя 43
 гонецъ 76
 гончий 43
 гора 44, 164, 165, 170
 Гора 5, 165
 Гордыта 44
 Гордятинъ 44
 Гордѧта 44
 Гордѧтинъ 5
 Горѡвь 170
 Горив 169
 Горина 103
 Горинка 44
 Горинь 44, 102, 103
 Гориня 44
 гористі 44
 Горичевъ 47
 Городелецъ 44
 Городелский 44
 Городелъ 44
 Городецкь 45
 Городецкий (-кой) 172
 Городецъ 45
 Городецъ 45
 Городецъ на В(о,ъ)стри 45
 Городечь 45
 Городечь Вьстрьскыи 36
 Городилецъ 44
 Горо'дишче 45
 Городище 44, 45
 Городки Зарубские 61
 городло 44
 городок(ъ) 44—45, 77
 Городок(ъ) 44, 45
 Городци на Вьстри 45

- городъ 9, 28, 39, 44, 45, 48, 62, 77, 92
 Городъ 9
 городъ на Въстри 45
 городъкъ 45
 Городьць 45
 Городьць на Въст(ь)ри 36
 Городьчь 45
 Городьць 45
 Городятинъ 44
 Горохово 45
 горохъ 46
 Гороша (ха) 46
 гор'юшәнецъ 46
 гор'юшән'ц'і 46
 Горошин (-а) 45
 Горошине (-о) 45, 46
 Горошинский (-ский) 45
 Горошко 46
 гортань 172
 гор'ѣха 46
 Горы 5, 46, 165
 Горыиа 44
 Горьнь 44
 Горядътинъ 44
 горяца 132
 гѡспѡдъ 137
ГОСПОДЬ 137
 господ(ь) 137
 Гостояничі 145
 Гостра Струга 36
 (г)острий 36
 Гостыничі 145
 гость 132
 готи 121
 Готланд 121
 Гоўта 47, 48
 гошить 38
 Гребля Военская 33
 Грезка 27
 Греки (-ы) 46
 грекоросійський 119
 Греція 46, 172
 Грецака 46
 Грец(ь)ка(ѣ) 46
 Греческая (ий) 46
 Грьчскыи 5
 Греческій 46
 Греческія 46
 Греческое 46
 Греческій 46
 Гречинъ 46
 Гречинькъ 46
 Гречиньки 46
 гречскыи 46
 Гречьскаѣ 46
 Гречьскій (-ский) 46
 Григорій 172
 Григории 46
 Гридшины 46
 Грид(ша) 46
 гридь(ба) 46
 Грідя 46
 Грошинъ 45
 Грузко-Голтвянский 47
 Грузская Голтва 47
 Грузькая Голтва 47
 Грунь-Черкес 113
 Грьчники (-ъ) 46
 Грькъ 46
 Грькы 46, 64
 Грьци 46
 Грьчникъ 46
 Грьчскыи 5, 46
 Грьки (-ы) 46
 Грьцькыи 46
 Грьчское 46
 Грьчкыи 46
 Грьч(ьс)каѣ 46
 Гоубинъ 47
 гоургевь 48
 Гѣба 47
 Гѣр(г)ичъ 47
 Губа 47
 Губин(о) 47
 Губин-Український 167
 Губкинъ 47
 Губник 47
 Губ(ъ)ка 47
 Гуварс 79
 Гульськ 43
 Гуна(б)егъ 79
 Гургевъ 48
 Гургевскыи 48
 Гурговць 48
 Гуричевъ 47
 Гурьговъ 48
 Гурьговскыи 48
 *Гълт(в)а 7, 47, 48
 Гълътавь 48
 Г(ъ)льбъ 43, 141
 Гъте 121
 Гыльськ 43
 гьол 171
 Гюргеви 47
 Гюргевици 48
 Гюргевъ (-ь) 48
 Гюрги(и) 47, 48
 Гюргинскии 48
 Гюрговъ 45, 48
 Гюрговскыи 48
 Гюричевъ 47
 Гюричь 47
 давиборуський 119
 Давыдова боженка 48
 Давыдъ 48
 Дажьбогъ 51
 Дальні Солі 144
 Дальшній вал 29
 Даннлѣвка 49
 Данило (-ъ) (Галицький) 49
 Данубий 54
 Дверейъ 49
 Дѣдва боженка 48
 Движь 36
 двьрн 49
 двьрънаѣ 49
 деместикъ 49
 (*)Дерева 49, 50
 Деревичъ 5
 Деревлани (є) 49
 Деревьскаѣ 49
 десАтина 131
 Декша 46
 Делігьѡл 96
 Деменка-Подністрияньска 57
 демесниковъ 49
 демествений 49
 Деместиковъ 49
 дергать 151
 Деревя 49
 Деревенье 49
 Деревичка (Лісна) 49
 Деревичъ 49
 Деревль 49
 деревляни 49
 Д(е)ревлАне (-ы) 49
 Деревнаѣ 49
 деревнь (-я) 49
 дерево 49
 Деревьска 49
 Деревьскаѣ 49, 50
 Деревьска(ѣ) 49, 50
 Деренковецъ 49, 50
 Деренова 50
 Державний Києво-Печерський історико-культурний заповідник 101
 дерневыи 50
 Дерновыи (-ый) 49, 50
 Дервьска(ѣ) 49
 Десенка 50
 Десна 50, 60, 103, 144, 159
 Десновка 50
 Десной 50
ДЕСНЬ 50
 десныи 50
 десАтина 131
 Дешт-і-Кипчак 74, 105, 106
 ДесАтиньнаѣ Бѣа 131
 джерело 44
 Джуринь (-ынь) 44
 дзвін 36
 Дзвінкове 62
 дзвіногородци 61
 дзвонити 62
 дзвякати 36
 діброва 53
 дівиця 172
 дівич(-вечір) 172
 Дін 51, 54, 149, 152
 Димитрии 50
 Дир 50
 Дирдова 50
 Дир(д)ъ 50
 Дирева 50
 Дирина 50
 Дир [д] ва 5
 Дисна 50
 длѣбсти 54
 Дмитрея 50
 Дмитрівська 134
 Дмитрівський 50, 133
 Дмитрій 134

- Дмитрія (-ии) 50
 Дмитр (о, ъ) (Храбрыи) 50, 51
 Днепрескыи 56
 Днепро-Словутинь 55
 Днепр(ъ) 55, 56, 64
 Днепрское 64
 Диестровое 57
 Днестровской 57
 Днестр(ъ) 56, 57
 Дн'іпар 55
 Дніпрельстан 55
 Дніпр(о) 55, 56, 57, 123, 153
 Дніпро-Бузький 6, 20, 55
 Дніпров (-е) 55
 Дніпрова (Чайка) 55
 Дніпрові Хвилі 55
 Дніпровка 54
 Дніпровська 56
 Дніпровська Русь 119
 Дніпровське (-ий) 55
 Дніпродзержинськ 55
 Дніпроенергія 55
 Дніпро-Михайлівське 55
 Дніпропетровськ 55
 Дніпро-Славута 55
 Дніпряни 55
 Дністер 55, 56, 57, 58
 Дн'істар 57
 Дн'істер 57
 дн'істр'аика 57
 Дністрик (-Головецький) 57
 Дністро 56
 Дн'істро 57
 Дністрова (-ий, -ець) 57
 Дністрове (і) 57
 Дністровське 57
 Дністров(ськ)ий 56, 57
 (Д)нистерь 57
 (Д)нистро (-ъ) 57
 Днѣпрескыи 56
 Днѣпр(ець) 55
 Днѣприкъ 55
 Днѣприще (Кривое) 55
 Днѣпровый (-ка) 55
 Днѣпръ (-ъ) 55, 56, 57, 63, 64
 днѣпр(ъ)скыи 56
 Днѣпр(ъ-) Славута 55
 Днѣпрська (-ское) 55, 56, 63, 64
 Днѣпрскыи 56
 Днѣпрскыи 56
 Днѣпръ 55
 Днѣстровской 57
 Днѣстровый 57
 Днѣст(ер)ъ 56, 57
 Днѣстерь 57
 Дняпрó 55
 Добень 53
 Добрат 51
 добрая вѣра 51
 Добрн(й) Дуб 51
 добрый 51
 добрый день 51
 добро 51
 Доброгубужь 51
 Доброжирь 90
 Доброжит 53
 доброхотъ 51
 Добрыи (Дубъ) 51
 добрыи дѣбъ 51
 добрии дубъ 51
 Добрыи дубъ 51
 добрый 51
 Добрый Дубъ 51
 Добьнь 53
 Добьское 54
 довбати 54
 Довбичка 54, 55
 Докучай Данилович Кунилов 75
 долбитъ 54
 долина 103, 177
 Долникъ 60
 Долобьское 54
 Долоб(ь)скъ 55
 Дольбьскъ 55
 Домажиричі 51
 Домажир(ъ) 51, 90
 Домамиръ 51
 Домамира 5
 Домаморич 51
 Домамѣричъ 51
 Доместюковъ 49
 дом архистратига Михаила 136
 дон 55, 152
 Донавицул 54
 Донбас 52
 Донецкий 52
 Донецъ (Сиверскій) 52
 Донецъ Сѣверецкой 52
 Донецьк 52
 Донецький бассейн 52
 Донъ 52
 Доляць 10
 Доляць 52
 Доря 156
 Доробучь 52
 дорога 52, 151
 Дорогиничі 52
 Дорогобоужь(ци) 52
 Дорогобуж(ъ) 52
 Дорогобучь 52
 *Дороговьскъ(скыи) 52
 *Дорогожить 53
 Дорогожиць 52
 Дорогожич 32
 Дорогожичь (-ское, ское) 5, 53
 Дорогожичьские 5
 Дорогожьчъ 52
 Дорогожьчскыи 53
 Дорогъва 52, 151
 *дорогы 150
 Дорожичь 52
 Дорожница 52
 Дорожня 151
 Дорос 156
 Доубичка 54
 Драгобуд 52
 Драгожит 53
 Древенщина 49
 Древліае 50
 Древліае 49
 дроміти 121
 *Дрѣбежь 159
 Дрѣтъ 78
 дручани 60
 Дрютскій-Баба 18
 дрючане 78
 Доубеиъ 53
 Доубровицьскыи 53
 Доунавъ 64
 Доунаи 53
 ДОУНАКЪ 53, 54, 64
 ДОУНАИ 53
 дѣброва 53
 дѣбьнь 53
 Дуб 51
 Дуб Бога Грози 51
 Дубен(ъ) 51, 53
 Дубен(ъ)иць 53
 Дубниць 53
 Дубно 53
 Дубны 51
 дѣбрава 53
 дѣброва 53
 Дѣбровицький 53
 Дѣбровицьскыи 53
 Дѣбровиця 53
 Дѣбровник 53
 Дуб Сонця 51
 дуб(ъ) 51
 ду(д)лебы (и) 54
 Дульбское 54
 Дуна 54
 Дунав 53
 Дунав 53
 Дунавецъ 54
 Дунаво 53
 Дунавъ(-ъ) 53, 54, 64
 Дунавецький 54
 Дунаецъ 54
 Дунаенко 54
 Дунаїв(ка) 54
 Дунаївці 54
 Дунаи 53, 54, 64, 65
 Дунаици 54
 Дунай 53, 54, 55, 56, 64
 Дунаї 53
 Дунай Иванович 55
 Дунайка (-о) 54
 Дунай-река 55
 Дунайские 54
 Дунайскыи 54
 дунайський 54
 Дунафе 53
 дѣбрава 53, 90
 дѣлба 54
 дѣлбсти 54
 Дѣнестръ 57
 Дѣнѣпровьскыи 46
 Дѣнѣпръ 5, 55, 153
 Дѣнѣпр(ское) 6, 10
 Дѣнѣстръ 10
 дѣржава 90
 Д(ъ)митрии 50, 134
 Дѣнѣпръ 55
 Дѣнѣстръ 56
 Дѣдковъ 58
 дятков 58

- Дядьковичі 58
 Дяд(ь)кович(ъ) 58
 дАдковичъ 58
 ДАдько 58
 дАдА 58
ДЪБРАВА 53
 Єзус 177
 Єлеонська 170
 Ємь 31
 Єпископли 5
 єпископъ 58
 Єрель 6, 21, 58, 90, 164
 *Єрльчикъ 58
 Евксінскій Понтъ 126
 Евксінскыи Понтъ 107
 Евксинепонт 108
 Евксинопонт(ъ) 126
 Евксинъ Понтъ 107
 ез 177
 Ексннопонтъ 107
 Елеферія 134
 Елеонская 170
 Елефтерія 134
 Еллада 46
 Еллинскій 46
 Еллинъ 46
 Ельба 122
 Єпископли (-я) 58
 є
 епли 58
 Ерель 58, 164
 Еферія (-ія) 134
 жабарь 75
 жадати 59
 Жадень 59
 жаднь
 жадать 59
 жâл 59
 Жална 59
 жâло 59
 жаль 59
 жарьнь 141
 жатва 47
 *Жедечевъ 59
 Жевдь 60
 Жедьчевевъ 59
 Желаниа 60
 Желань 59
 Желди 60
 Желна (-ий) 60
 Желни(и) 60
 Жельдн 60
 Желяне(ь) 59
 Желнь 59
 жертва 47
 жерти 47
 Жжиця 151
 Жидичин(ъ) 59
 *ЖидичА 59
 Жидовские 59
 Жидь (-ь) 59
 Жиды (-ове) 59
 Жилиане (-ы) 59
 жито 59
 Житомир 53
 Житомирскі 59
 Жлыбедь 83
 Жовнин(е) 59
 Жовнино 60
 Жовнинская (-ский) 60
 Жовнин(ъ) 60
 Жолвинъ 60
 Жолна (-ина) 60
 Жолнинскій 60
 жолнинцы 60
 Жолнинъ 60
 жоун'аки 60
 жоун'ани(н) 60
 жоун'анка 60
 'Жоун'ино 60
 'Жоунин(е) 60
 'Жоунин'с'ка (-с'кнй) 60
 жрътва 47
 Жуляни 59
ЖЪТВА 47
 жыто 59
 Жъльди 60
 Жъльна 60
 жъльны 60
 жрътва 47
 жръти 47
ЖЪРЪ 47
ЖАДАТИ 59
ЖАДЪТИ 59
ЖАТКА 47
ЖАТИ 47
 Забава Путьатишна 112
 Забор 151
 Заборовье 60
 Забужья 21, 25
 Заволжск 61
 Заволочье 60, 103
 Заворскло 37
 Заворсклянскій 37
 Заголтъянскій 47
 Загородье 60
 Задес(ъ)нье 5
 Задесення 60
 Задніпровскій 55
 Задніпров'я 55
 Задніпрняий 55
 Задніпрянщина 55
 Заднѣпрскыи 56
 Заднѣстріе 57
 задунайскій 54
 Задѣсные 60
 заііз 177
 Закарань 70
 Закарпатська Україна 166
 Закарпаття 119
 за лозами 60
 Залозникъ 60
 Залозной 60
 залозны 60
 Залозныи (-й) 60
 Залозы (-ье) 60
 Залозьникъ 60
 Залукімка 82
 Замглай 131
 Замкова 170
 Западная Русь 118—119
 запоріжани (-анка) 109
 Запоріжжя 108, 109
 запоріжці 109
 Запорізька Україна 166
 запорізькнй (-озькнй) 109
 Запорожец(ъ) 108, 109
 запорожецькнй 109
 Запорожжя 108
 запорожський 109
 Запорожченко 109
 запорожчик 109
 Запорожье 108
 Запорозька Січ 108
 Запселье 113
 Запсілля 113
 Зарабъ 61
 Зарайськ 61
 Заріцьк 61
 Заріччя 102
 Зарой 61
 Заром 61
 Зартыи 61
 Зароубескыи 61
 Зароубъ 61
 Зароубьскыи 60, 61
 заръбъ 61
 заруб 61
 Зарубенцы (-инці) 60, 61
 Зарубина 61
 зарубъ 60, 61
 заруб(ъ) 60, 61
 Зарубьская Телехътемировь-
 ская 61
 Зарубьскій светое Пречистое 61
 Зарыты(и) 61
 Заръческъ 61
 Заръчье 60
 Засаковци 128, 129
 Заславль 64
 Заславъ 64
 Заслучне 152
 Заслуччя 152
 Застугна 146
 Засулля 148
 Західна Русь 118
 Західний Буг 21, 25
 захирѣт 172
 захйрим 172
 зашерхла вода 142
 *Збарадъ 151
 Збаражівка 151
 Збаражський 151
 Збараж(ъ) 151
 ЗбаразкаА 151
 Збаражъ 151
 Збаразкнй (-кнй) 151
 Збаразскнй 151
 збаряжъ 151
 Збор 151
 Зборичевъ 23, 44
 Збураж 151
 *Збырадъ 151
 Збыражъ (-ь) 151

- Звенигора 62
 Звенигород(ка) 61
 Звенигородскій 62
 Звенигородци 61
 Звенигород(ъ) 36, 61, 62
 Звенигородьщн (-ьчи) 61, 62
 Звеньгород 62
 звѣр 62
 Звѣринѣц' 62
 Зв'ѣринѣц' 62
 Звѣринецъ 62
 Звиджень 36
 Звиждень 36, 151
 Звиждчень 151
 Звиженьскыи 151
 звиздъ 151
 звизнуть 151
 Звинигородъ 61
 Звиногородка 62
 Звиногородци 61
 Звиногородъ 61
 звон 36
 Звънигородъ 62
 Звъринецъ 62
 Звъринци 62
 звѣриньць 62
 Звъриньць 5
 звяга(ть) 36
 звягливо 36
 Звягол 36
 Звагол 36
 здвѣж 36
 здвиг 151
 здвигати(ся) 151
 здвигнути 151
 (з)двигж 36, 151
 Здвигж 36, 151
 Здвиджень 36
 Здвиджджень 151
 Здвиженскый 151
 Здвижень 36, 151
 Здвигівка 36
 Здвигиньци 36
 Здвигжа 36, 151
 здвиг(овина) 36, 151
 Здвигский 36
 Здвигж(-ь) 36, 37
 Здвигжьнъ 151
 Здыхальннца 170
 Здыхальннца 170
 Зейволожь 39
 Зелена Дѣброва 43
 зелен(ь) 123
 златаѧ 62, 131
 Златаѧ (-я) 62
 *Златич(о) 63
 Златко 63
ЗЛАТОВЕРХАѧ 131
 Златыс(-я) 62
 Злодѣйскый 157
 Злодѣйскый 157
 Змѣйовѣ вали 29
 зола 62
 *зола + теча 62
 Золота Липа 81
 Золотаѧ (-я) 62
- Золоті 62
 золотый 131
 Золотоверхо-Михайлівська 133
 Золотѧ 62
 Золотѧ 62
 золотые 62
 *Золотыко 63
 Золотыць 62
 зоубръѧ 63
 Зоубръѧ 63
 зѡбрь 63
 Зѡбрьѧ 7
 Зубра(-я) 7, 63
 Зх. Буг 21
 Зъвагль 36
 Заславль 64
- Ібр 55, 56
 Іван (гора) 63
 Ігор Олегович 63
 Ігор Ольгович 63
 Іерусалим 170
 Іевля 63
 Із Варяг у Греки 63
 Ізяслав 64
 Ізяславль 64
 Ізяслав Ярославич 64
 Ік(а)ва 64
 Ікопот 111
 Іко-потъ 64
 Ікопет 111
 *Ікы 64
 Іл'ѡвіу 85
 ілвовскыи 85
 Ільменська Русь 119
 Ільмень 126
 Ільтица 85, 86
 Інгігерда 139
 Інгудецъ 63, 96
 Іоанъ 135
 Іонинскый 81
 Іордан(ское) 170
 Іосафова 170
 Іпатва 47
 Іпр 55, 56
 іпрівськый 56
 іржа 128
 Ірининська 139
 Ірпінъ 75
 Іскорость 70
 Іссик-Куль 37
 Істр 54, 57
 Істрія 65
 Істрос 57
- із 177
- Ібар 56
 Ібър 56
 ива 63
 Ивановъ 63
 Иванъ(-городище) 63, 167
 Игоревѡ 5
 Игоревѡ 63
 Игоревъ 63
 Игорьъ 63
- Игорьское 164
 Избаразскый 151
 Избаразскый 151
 из рек по Днепру 64
 из(ъ) Грекъ по Днепру 64
 изъ Грекъ по Днѣпру 64
 изъ Грекъ по Днѣпру 63, 64
 изъ Гръкъ по Днепру 63
 Изъ Гръкъ по Днѣпру 64
 Изъкорьстьнъ 70
 Изяславль 64
 Изяславское 64
 ИзАславъ 64, 66
 ИзАславль 7
 Ик(а)ва 64
 Икопетъ 84
 илвовское 85
 илвовъ 85
 илвскыи 85
 ильвьскыи 85
ИЛНА 135
 Ильвовокъ 85
 Ильвовъ 85
 ильвьскыи 85
 Ильговъ 95
 Ильменская Русь 119
 Ильмеръ 126
 Инева 64
 Инжиров Брод 64
 *Инжиръ(ь) 5, 64
 Интрскый 172
 Иоан(н)ъ 63, 135
 Ирнна 139
 Иса(а)къ 129
 Искоростень 70
 Искоростинъ 70
 (*)Искоростънъ (-ь) 70, 113
 Искорьстьнъ 70
 Истер 65
 Истринополимъ 65
 Истровые 65
 Истрось 64
 Ис(ъ)тръ 54, 64, 65
 иоудечъ 165
 Иуній градъ 167
- јаз 177
- Қаала 68
 Кавказ 165
 Кавказкї 165
 Кавкаисинскита 165
 кавкасіискиа 165
 Кавокасьскита 165
 Кавкасинские (-скыъ) 165
 кавокаска 165
 Кавькасиискиа 165
 Кагальник 68
 Кагамлик 68, 162
 Кагарлик 68, 162
 Казанской Торець 163
 Казенная Торець 163
 Казенний Торець 163
 Казенной 163
 Казенный Торець 163
 Какасійскыа 165
 Какієвъ 28

- Какієвъ 28
 Калакъ 65, 66
 Калала (-н) 68
 Каленщусъ 65
 Калещъ 65
 Калещское 65
 Калиоусъ 65
 Калк(а) 65
 калкацкое 65
 Кал(к)н 65
 Калковскыи 65
 Калковыи 65
 Калмиюскія 65
 Калмиас 65
 кална 65
 Калокъ 66
 калскыи 65
 Калское 65
 калъ(-ь) 65
 Калька 5
 Калька(ъ) 7, 66
 Кальки 7
 Калы 65
 Кальбедь 84
 *Калька 65
 Кальмиус 65, 68
 Кальскня 65
 Кальчик 65
 Калос(нк) 65
 Кама 75
 Каменецъ (Изаславль) 7, 66
 камень 66
 Каменецкое 66
 Каменец Подолский 66
 Каменец(ъ) 66
 Каменецъ (Литовскій) 66
 Каменецъ 66
 Каменецъ (Волинскій) 66
 Каменецъ Подольскій 66
 Каменское 66
 Камень 66
 камень 66
 Каменьць 66
 Каменьць 7
 Каменьць Изаславль 66
 Каменьць Изяславль 66
 Каменьць Подолскыи 66
 Каменьць 66
 Камінь-Каширскій 7, 66
 Камянец Подолский 66
 Кам'янецъ 66
 Кам'янецъ-Волинскій 66
 Кам'янецъ-Каширскій 66
 Кам'янецъ-Лосненскій 66
 Кам'янецъ-Подільскій 66
 Кам'янка 66
 Кам'янка-Бузька 25
 Кам'янка-Дніпровська 55
 Кам'янсько-Бузькый 25
 Кан(а) 67
 Канава 148
 Каневская 5
 Каневка 67
 Каневскій (-скій) 67
 Каневское 67
 Каневщина 67
 Каневъ (-ь) 66, 67
 Каневскій 67
 Каневская (-ская) 67, 134
 каневскин 67
 Канів(ка) 66, 67
 Каніж 67
 Каніовъ 67
 *Канимиръ 67
 Канин(а) 67, 131
 Каничи 67
 Кановъ 67
 Канскія 165
 Канцерский 172
 кан(ъ) 67
 Кан(ъ) 67
 Канъввская (-скыи) 67
 Кан-эви 67
 Кана 67
 кап(ать) 67
 Капасочныи 114
 КАПИШТЕ 67
 Капич 32
 Капичі (-ичи) 67
 каповыи 67
 капъ 67
 Капъ (-ь) 67
 Капыловъ 67
 Капыревъ 69
 кара 70
 Карабулак 171
 Карагьол 171
 каракалпаки 105
 Кара-Куль 37
 Ка'ран 70
 Карансу 70
 Каранскій 70
 каранці 70
 Каран(ъ, ь) 70
 каран(ці) 70
 карапахаи 105
 Карасівка Велика і Мала 70
 Карасу 70, 171
 Карасунъ 71
 каратаулы 70
 карати 70
 Каратуль 70
 Каратушь 65
 карол 171
 Карпати 106, 165
 карпаторус 119
 Карпатская Русь 119
 Карпатська Русь 119
 Карпатські 165
 Карсун(ка) 71
 Карсунъ 71
 Кархъ 76
 Карцон 71
 Карша 76
 Каунас 26
 Кафа 108, 150
 Кафинский (-ское) 108, 126, 150
 Кафинське 150
 Каџла 68
 *Каџлька 65, 68
 Каџлы 5, 8
 каџати 68
 Каяла 68
 Ка(я)лга 68
 Каили (Джююшан) 68
 Каяликула(к) 68
 Каяли Кулак 68
 Каялишан 68
 Каялы 68
 Каялы Бертъ 68
 Кгедейка 59
 Кедрскій 170
 Кедрскій 170
 Кельтіка 121
 Кельти 121
 Кельтська Русь 119
 Кербая 79
 *Керкъ 76
 Керсабе 79
 керчане (-ани) 76
 керченіти (-иты) 76
 Керченська 35, 76, 126, 162
 керченці (-цы) 76
 Керч(ь) 35, 76
 Кіау 79
 Кіачино 177
 ківі 78
 Кієвъ 78
 Кієвськые 80
 Кієвецъ(-ь) 78
 Кієвляне 78
 кієвляннцъ 78
 Кієвокъ 78
 Кієвская 80
 Кієвскые (-скые) 80
 Кієвскія 80
 Кієвъ 77, 78
 Кієвскын 78
 Кієу 78
 Кій 77, 78
 К'ійіу 78
 Кійськ 78
 Кініов 79
 Кіовець 78
 Кірово-Українське 167
 Кія 78
 Кіянки 78
 Кіяиовъ 78
 Кіянов(ь)градъ 78
 кіевскій 78
 Кієвъ 77, 78
 Кіовъ 77
 Кидиново 74
 Киевецъ 78
 Киевица 170
 Киевнчі 78
 Киево-Печерська 101
 Киево-Святошинскій 80
 кие(в)ска 78
 киевски(н) 78
 Киевское 78
 Киевъ 77, 78
 киев(ъ)скни 78
 Киевськые 80
 Киевстии (-щии) 78
 Киев 78, 79
 Киевец(ъ) 77, 78
 Киевецъ 77

- Киевска(г) 78
 Киевская (Русь) 77, 119
 Киевъ 77
 Киевськіи 78
 Киевська (ские, -ские) 80
 Киевская 80
 Киевской (-ские) 78, 80
 кизилбаші 105
 Київ 77, 78, 79, 80, 170
 Київець 78
 кївляни 78
 Кївська 80
 Кївська Русь 77, 119, 126
 Кївське 78, 80
 Кївський 78
 Кївський Потік 78
 Кївсько-Полянська Русь 119
 Кївці 78
 Кии 77, 79
 Киневъ 77
 Кийіу 78
 Кий 77, 78, 80, 170
 Кийіус'кий 78
 кил 26
 Кирилівський 135
 Кирилловский 135
 Кирилловъ 135
 Кириловскій 135
 Кирилское 135
 Кирым 156
 Киселів(ка) 170
 Кисіль 170
 Кишенці 33
 Кишінька 33
 Киввъ 78
 Киване 78
 Кияна 78
 Кияне 78
 Кияненко 78
 Киянівка 78
 Киянівський 78
 кияни 78
 Княни 78
 Княнин 78
 Княница 78
 Княничейко 78
 Княнка 78
 Княнове 78
 Кнївський 80
 клековъ 89
 *КлимАтинъ 87
 Клов 68
 Кловскій 68
 Кловской 68
 Кловъ 68
 Кловська (-кий) 68
 Кловськіи 68
 Кнів 78
 Княжа 76
 княжатинъ 93
 Княже 76
 Княжи 76
 Княж(ич)і 24, 58
 княжь 76
 князь 58
 княжи 76
 княжь 75, 76
 Кнажь 24
 Кобрынъ 141
 Кобоудъ 68
 Кобучъ 68
 Ковара 79
 Ковенъ 26
 Ковжнга 174
 Ковно 26
 Ковш 65
 (Ко)дольскій 134
 Козакоруская Украина 166
 козар 69
 Козари (-ы) 69
 Козаря 68
 Козельскъ 79
 козяне 79
 коіти 110
 кбк-тўрки 105
 Колодезьнъ 69
 колодец 69
 Колодяжне 69
 Колодяжьнъ 69
 колодязь 69
 КолодАжио 69
 КолодАжьнъ 69
 колодАзь 69
 Коложджянъ 69
 Коломїя 8, 69
 Коломийка 69
 Коломня 69
 Коломыискаа 69
 Коломыиск(ы)и 69
 Коломыски 69
 коломьа 69
 Коломыа 8
 Коломыя (-А) 69
 Колыш 65
 Кольковъскыи 65
 Коль Міус 65
 Команія 74
 комі 75
 Комишувата Сура 148
 Комовъ 89
 Комсомоля 160
 Конела 75
 (*)Константин(ъ) 72, 76, 77
 Констаньтинъ 77
 Конче-Українське 167
 копати 69
 Копирев 69
 Количъ 67
 Копцы 69
 Копыревъ 5
 Копырева 69
 Копыревъ 69, 70
 Копырин 70
 Копыръ 70
 Копыря 70
 кор 70
 кора 70
 (*)Корейкъ 72
 корекъ 72
 Кореневка 70
 Корень 70
 Корецкъ 72
 Корецъ 72
 Корекъ 72
 Коречъ 72
 Коречьскъ 72
 Корзунъ 71
 коринъ 70
 Коркъ 76
 Корнева 70
 Корнівка 70
 Корнянка 70
 Коробъ 170
 король 171
 Коронъ 70
 Короп(ъ) 170
 Коросно 74
 корост 70
 Коростель 70
 Коростенський 70
 Коростень 70
 Коростны 70
 Коростыня 70
 Коростыиъ 70
 Коросунка 71
 Короснь 70
 Короташъ 65
 Коротыга 174
 Корсоунъ 71
 Корсунецъ 71
 Корсунка 71, 72
 Корсунскій 71
 Корсунское 71
 Корсунстїп 71
 Корсунська (-кий) 71
 Корсунци 71
 корсунцы 71
 Корсунъ (-ь) 70, 71, 72, 76
 Корсуны 71
 Корсуньскаа 71, 72
 Корсуньскаа 71
 Корсунъ (-Таврійський) 72
 Корсунъ-Шевченківський 71
 Корсунане (-инъ, -ы) 71
 Корсь 31, 121
 КорсАнинъ 71
 Кортиц(ь)кий 172
 Корчане 72
 Корчевъ 72
 Корчев(ъ) 72, 76
 Корчеськъ 72
 Корчївка 72
 Корчик 72
 Корчинка 72
 (*)коръ (-ь) 70, 72
 Корьсоунъ 71
 Корьсоуньскыи 71
 Корьсунъ 71
 *Корьць 72
 Корянь 70
 косити 110
 Коснята 76
 Коснятинъ 77
 Коснячевъ 72
 Коснячковъ 72
 КоснАтинъ 72
 КоснАчка 72
 КоснАч(ь)ко(вь) 72

- * Косначь(къ) 72
 косянтиновъ 77
 Котелевци 33
 Котелница (-А) 72
 Котелна 72
 Котельва 33
 Котельнич(А) 72
 Котельня 72
 Котелянка 72
 Кочеречь 72
 Кочерів 75
 Кочерьскъ 72
 Кочнри 75
 Кочур(івка) 75
 Кошарище 75
 кравецъ 76
 кравчий 76
 Країна 166
 край 167
 Крайн 167
 Крайни 79
 Крак 165
 краса 73
 Красень 73
 красивый 73
 Красенка 73
 Красна (я) 73
 Красная Балка 73
 Красная Воля 73
 Красная Русь 119
 Красне (Перше) 73, 74
 красный 73
 Красное (-ъ) 73
 Красныи 73
 Красный Дубъ 51
 Красный Лог 35
 Красный Горецъ 163
 Краснянський 73
 красота 73
 красьныи 73
КРЕМСНЕ 73
КРЕМЫ 73
 кремен 73
 Кременецкий 73
 Кременецъ (-ь) 73
 кремень 73
 Кременьскыи 73
 кремїнь 73
 Кремїанецъ 73
 КремАнецъ 73
 кремАнь 73
 КремАнбць 73
 КремАнбчь 73
 Крещатикъ 110
 криваві 73
 Кривий Горецъ 163
 Кримська Русь 119
 Крим(ъ) 70, 71, 156
 криница 140
 кровавыи 73
 крѡсна 74
 Кросна (-о) 74, 144
 кросны 74
 Крошня-Українська 167
 Круглик 38
 кръторыа 175
- *Крылов(о) 9, 74
 Крымская Русь 119
 Крым(ъ) 156
 Крырово 74
 Крыровъ 9
 Кръмянец Волынскии 73
 Кснятинъ 76, 77
 КснаАтинъ 76
 Коудинъ 74
 Коузнецъи 74
 коузньчы 74
 Коулдюрь 74
 Коульдеревь 74
 Коуманская 74
 Коуманы 106
 Коуманьска 106
 Коуниловъ 75
 Коурьскые 75
 Коучелминъ 75
 кѡвати 80
 Кѡдинъ(ка) 74
 Кѡд(ь)ново 74
 кѡзньць 74
 Кѡманъ (-ы) 75
 Кѡманьска[на] 5
 Кѡнилъ 75
 Кѡрилъ 135
 Кѡркъ 76
 Кѡръ 102
 Кѡръскъ 28, 75, 102, 144
 Кѡча (-ина) 75
 Кѡчелма 75
 Куала 68
 Куар 79, 170
 Куарс 79
 кубан 105
 Кубане 79
 Кубань 75
 Куда (-нна) 74
 Кудинівка 74
 Кудинів (Ліс) 74
 Кудинка 74
 Кудинова 74
 Кудиново 74
 Кудин(ъ) 74
 Кудново 74
 Кудравецъ 69
 Кудравецъ 69
 Кудьново 74
 Кузнеція 74
 Кузничі 74
 Куйава 79
 Куйави 79
 Куйева 79
 Куйеви 79
 кук 75
 кука 75
 кукача 75
 кукла 75
 кукобїць 75
 кукса 75
 куця 75
 Кул(а) 37
 Кулак 68
- Куль 37
 кум 75
 Кума 75
 куман 75, 105
 Кумане (-и) 74, 75
 Кумания 74
 Куманская 74
 Куманы 74, 106
 Куманьска 74, 106
 кумик 75
 Кунаба 79
 Кунилов 75
 Куниль 75
 куница 172
 кунич(ий) 172
 Кур 28
 Кура 144
 Куранъ 70
 Курбане 79
 Курбая 79
 кури 121
КЪРНАЛЬ 135
 Курськ 175
 кут 58
 Кутаба 79
 Куфисъ 135
 Куча 75
 Кучаків 70
 Кучар(ь) 75
 Кучелминъ 75
 кучері 75
 Кучерів 75
 кучери 75
 кучиться 75
 кучка 75
 кучкаць 75
 кучма 75
 кучур 75
 Кучурлик 75
 кушани 143
 Куяб(е) 79
 *Куяв(а) 78, 79
 Куявія 79
 Куявн(цы) 79
 Куявы 79
 Куяе 79
 Куяие 79
 Кънажъ 5
 кънажъ 76
 къназь 24, 76
 *къркъ 72, 76
 Кърсунъ 71
 кърчни 76
 *кърчїти 76
 *кърчь 72
 кърць 76
 Къснятинъ (-ь) 77
 КъснаАта 76
 Кыанъ 78
 Кыевъ 5, 10
 Кыевьстин 78
 Кыевьскыи 5
 Кыевьць 77, 78
 Кыѡвь 77
 Кыев 78
 Киевская 80

Кыевъць(-чь) 77, 78
 Кыевъ 77, 80
 кыевъскаа (-скые) 80
 Кыевъската (-скыа) 80
 Кыи 77, 78, 79, 80
 Кыи 77, 79
 Кыиу 78
 Кыиане (-е) 77, 78
 Кыианы (-ъ) 77, 78, 79
 Кыиъската 80
 Кыиавъчь 78
 Кыианъ 77
 Кыевъската 78, 80
 Кыевъсуньскыи 71
 Кызаба 79

Лаба 122
 Лавра 170
 Ладозьке 17
 Лазар 81
 Лазаревская (-шина) 80
 Лазарів (-ъ) 80
 Лазаровщина 80
 Лазаръ (-ъ) 81
 Лазоревъ 80
 латинское 86
 Л'виу 85
 Лвов 85
 Лвова 84
 Лвовскій (-ая) 85
 Лвовские 85
 лвовскыи 85
 Лвовское 84
 лвовскы(и) 85
 Лвовъ 84, 85
 Лвовъ Великій 84
 лвовъскыи 85
 Лвовяне 85
 лвъвскыи 85
 Лвъвъ 85
 Лвовъ 81
 Лебед(ь) 84
 Лебежје 116
 лебежне(е) 116
 Лев 85
 Левъ 84
 Лек(а) 81
 Леке (-о) 81
 Лековнаа 81
 Летьската 85, 86
 Летьское 86
 Летьць 86
 Лех(ъ) 78, 123
 Лжичи 95
 Ливан 156
 ливи 121
 Ливовъ 85
 Лисна 49
 Лисний Воронеж 35
 ливовъ 85
 либа вода 84
 либадя 84
 либам (-ти) 84
 либати 84
 Либедя 84

Либедская 84
 Либедь 84, 159
 либець 84
 Либидь 83, 84, 151
 либити 84
 либрат 84
 либци 84
 ливовскіи 85
 Ливовское 85
 ливовскы 85
 ливовъ 85
 Ливъ 121
 лимень 81
 Лимень 81
 лимень 81
 Липины 127
 Лиса Липа 81
 Лиственъ (-ъ) 81
 Листвин(а) 81
 Листвяна 81
 листъва 81
 Листвънъ 81
 Листвънъ 8
 литва 121
 лити 17
 Литовская Украина 166
 Литовська Русь 119
 Лихачевъ 81
 Лихач(ь) 81
 лоб 81
 лобаста (-ый) 81
 Лобъскъ 55
 Ловичъ 36
 лог 35, 168
 Логъ въ Роднѣ 8, 116
 Лодяжьнъ 69
 Лозівка 60
 Лозова 60
 Лозуват(к)а 60
 Лозы 60
 Локна (-ея) 83
 Локниця 83
 Локня 83
 Лопасна 152
 Лопасно 81
 лопаста 81
 Лопастни 81
 лопастьи 81
 Лопата (-вно) 102
 Лопатні 81
 Лопъ 31
 Лта 17, 85, 86
 Лтава 83
 Лтица 85
 Лто 85, 86
 Лт(ь)ца 86
 Лоубно 81
 Лоукомль 82
 Лоутава 82
 Лоуцес(ь)къ 83
 Лоуцкъ 83
 Лоуческ(ь) 82, 83
 Лоуч(ь)къ 83
 Лоучьскъ 83
 лъбъ 82
 лъба 82, 83, 111

Лъкомль 5
 Лъкомль 82
 лъкъ 82
 Лътана 82
 лътъ 82
 Лубенець 82
 Лубенка 82
 Лубенская 82
 Лубенскій (-Бичъ) 82
 Лубенскій 82
 Лубен'с'кий 82
 Лубенскоі 82
 Лубенщина 82
 Лубіо 81
 Лубні 82
 Лубн'и 82
 Лубни 81, 82
 Лубни 82
 Лубны 82
 Луб(ь)но 81
 Лубънское 54
 Лубянка 82
 Луг 56, 168
 Лугъ 20
 Лугъ Великой 56
 Лужесна 152
 лука 83, 97, 110, 111
 Лука 82, 97, 111
 Лукамье 82
 Лук'им'я 82
 Лукимська 82
 Лук'имц'и 82
 лук'имчани 82
 Лукимщина 82
 Луким'я 82
 Лукна 83
 Луколе 82
 лукома 82
 Луком'е 82
 Лукоме 82
 лукомец' 82
 Лукомецъ 82
 Луком'я 82
 Луком'ие 82
 Лукомка 82
 Лукомль (-я) 82
 Лукомльскій 82
 Лукомнъ 82
 Лукоморська Русь 119
 Лукомская 82
 Лукомскій (-ий) 82
 Луком(ь) 82, 158
 Лукомье 82
 Лукомя 82
 Лупа 81
 лут 82
 Лутав(к)а 82
 Лутана 82
 Лутупе 83
 Луцьк 82
 Луцький 82
 Луцькъ 82
 Лучанъ 83
 Луческъ 82, 83
 Луческъ Великій 83
 Луческъ Великій 83

- Лучка 111
 Лучскаѧ 82, 83
 Лучськѣ 83
 Лучькѣ 82
 Лучьскаѧ 82, 83
 Лучьскыи (-ѣ) 82, 83
 *Лѣкна 83
 Лѣто 86
 лѣбазина 84
 лѣбазичѣ 84
 лѣбаць 84
 Лѣбедѧ 84
 Лѣбед(ка) 84
 Лѣбедское 84
 Лѣбедь 83, 84
 лѣбила 84
 Лѣбидь 84
 лѣбокѣ 84
 лѣбонь 84
 Лѣбѣдь 5, 78, 151
 Лѣбядь 83, 84
 лѣва 84
 Львѣв 84, 85
 Львѣвскіи 59
 Львѣград 85
 Львов 85
 Львовокѣ 85
 Львѣвшанѣ 85
 Львѣвъ 85
 Львовяне 85
 Львъ 84, 85
 Льговка 95
 Льговскіи 95
 Льговь 95
 Лѣта 8, 17, 85, 86
 лѣтица 85
 Лѣтица 47
 Л(ѣ)то 8, 17, 47, 86
 Лѣтскаѧ 5
 Лѣтськѣ 47
 лѣсь 107
 лѣствичьноѣ 81
 Любежѣ 159
 Любескѣ 86
 Любець (-ѣ) 86
 Любечанинѣ 86
 Любеч(ѣ) 86
 Любим 86
 Любичѣ 86
 Любѣбжѣ 86
 Любомилѣ 86
 *Любомь 86
 Любчанинѣ 86
 Любѣ 86
 Любьчѣ 86
 Любачи 86
 Люта(я) 82, 87
 Лютенка 82, 87
 Лютка 87
 лютыи 87
 ляд(а) 87
 Ляди 87
 лядин(к)а 87
 лядо 87
 лядскіи 87
 лядь 87
 Лятскаѧ 87
 Лятское 86
 Лятскыи 87
 Лятское 86
 Ляхи 123
 Ляцкая 85
 Ляцкое 86
 лѧда (-ина) 87
 *лѧдь 87
 лѧка 82
 лѧхъ 87
 лѧка 82
 магістраль 148
 маж 87
 Мажево 87
 мазь 87
 Майдан-Гологірський 43
 Макарів 151
 маклак 89
 Мала 58
 Мала Бзянка 26
 Мала Гніиница 43
 Мала Деревичка 49
 Мала Каратуль 70
 Мала Михайлівка 89
 Мала Росія 119
 Мала Русь 119
 Мала Скѣфія 31
 Мала Хортиця 172
 Малая Русь 119
 Малая Самарь 129
 Малая Хортиця 172
 Малі Янеки 177
 Малий Бубнів 53
 Малий вал 29
 Малий Галич 42
 Малий Листвиц 8, 81
 Малий Остріжок 96
 Малий Самбір 87
 Малий Серет 142
 (Малий) Танаїд 52
 Малоросія 119
 малоросіяни 119
 малоро(у)си 119
 Малоросійская Україна 166
 Малотеча 62
 Малотечь 115
 Малотіч(ка) 89
 Малотин 87
 Малоукраїнка 167
 Малочна 89
 Малѣша 87
 Маль 87
 Мальга 174
 Мальи 88
 малыи Донець 52
 Малыи Новаградъ 87
 Малыи Роутець 88, 127
 Малий Супой 148
 Малиюгинці (-и) 87
 Маравица 90
 Малиюгинь 87
 Маравица 90
 Мастрей 148
 Матрага 162
 Матраха 162
 Матрага (-ина) 162
 Матріка 162
 Мѧютис 150
 М. Баришѣ 18
 М. Бібрка 20
 *Мелгекѣ 88
 Меотитѧ 8
 Медведица 68
 Медсна 152
 Меджибіж 21, 88
 Меет 149
 Межбужьѣ 88
 Межівник 158
 Межибжѣ 21, 88, 102
 Межибж 88
 Межибж(и)е 88
 межибжскыи 88
 Межибжѣ (-е) 21, 88, 103
 Межибжскыи 88
 межибоужѣ 88
 Межибѣ 21, 88
 Межирич 158
 Межьбожие 88
 Медді 79
 Мелечь 90
 Меловой Колодезь 37
 Мелтей 79
 Мелтеково 88
 Мелті 70
 Мельница 91
 Меоти 8, 88
 Меот 149
 меотин 8, 88
 Меоти 88
 Меотиин 8, 88
 Меотъ 8, 88, 149
 мерети 91
 Мерла 90
 мерлий 91
 Мерло 90, 91
 Мерль (-ѣ) 90, 113
 Мерля 90
 Мертвий Донець 91
 Мертвовод 91
 Мерчик 90
 Мета 8, 88
 Меть 149
 Мехті 79
 Ме-цна 50
 Меча 89
 Мечибиѣ 21, 88
 Мечь 89
 Мжаво 87
 Мжво 87
 між 88
 Мілеків 89
 Мілча-Случ 152
 Мірчик 90
 Містечко 151
 Міус 65
 Мика 89
 Микгород 89
 Миколаїв 57

- Миколаїв-Дністровський 57
 Миколаїв-над-Дністром 57
 Микоулинъ 8, 88
 Микѣла 88
 Микулинці 8, 88
 Микѣлинъ 8
 Микулин(ъ) 8, 88
 Микѣфоръ Къяннинъ 92
 Милескъ 90
 Милеча 90
 Милитинъ 87
 Милонѣгъ 167, 174
 Милча 90
 Мильскъ 90
 минтаръ 75
 Миронѣгъ 167
 Мирославецъ 88
 Мирославиць 89
 Мирославъ 89
 Михаїл 135
МИХАНЪ 136
 Михаилъ 89, 133, 136
 Михайлівське 89, 102
 Михайлівський Золотоверхий 133
 Михайлове 102
 Михайло Вишневецкий 102
 Михайловъ 89
 Мичане 89
 Мическъ 89
 Млицівка 82
 Минхова-Бесѣдка 97
 Могилів (-Подільський) 78
 Можебожь 88
 моклак 89
 Моклаковъ 89
 Моклековъ 89
 моклий (-ок) 89
 Мокра Сура 148
 Мокрая Токмачка 150
 мокредъ 84
 Мокрі Яли 68
 Мокрий Мірчик 90
 Молочанскъ 150
 Молочна(я) 89, 150
 Молочие 150
 Молочні Води 150
 Молочные (Воды) 150
 Молочъи 150
 Молочъиа 89
 молочънии 89
 Молошна(я) 150
 Молшныя воды 150
 Монашеска Віта 38
 (*)Морава 89, 90
 Моравійск 89
 Моравія 89, 90
 Моравинскъ 89
 Моравка (-ица) 90
 Моравскъ 89
 Моравський 90
 морас 90
 *Морафа 90
 море 91, 149
 Морівскъ 89
 Морійскъ 89
 Моривѣискъ 89
- Морица 90
 моровеи 89
 Моровійск 89
 Моровнескъ 86
 Моровъскъ 89
 Моровѣискъ 89
 Московітв 108
 Московитов 126
 Московская Русь 119
 Московська Русь 119
 Мотижин 90
 Мотѣжинъ 90
 мочар 75
 Мѣневъ 90
 Мѣнехинъ 90
 Мѣнзора 90
 Мѣнниъ 90
 Мѣнтъ 90
 мѣрава 90
 *Мѣтижиръ 90
 Мѣтиша 90
 Мѣтъ 90
 мѣченикъ 136, 141
 мѣченъи 136, 141
 мѣчти 136, 141
 Музира 140
 Мукачівська Україна 166
 мунаревъ 103
 Мунаревъ 90
 Муней 90
 мурава 89, 90
 мурава 90
 Муравиця (-А, -а) 90
 Муравля 90
 Муравская (-ський) 90
 Мурафа 90
 мурен 171
 мурова 90
 Мутежеръ 90
 Мутижиръ (-ъ) 90
 Мутижиръ 90
 Муто 90
 Мутѣжеры 90
 Муціжар 90
 мученикъ 141
 *мъркы 151
 Мылинка 90
 мыло 90
 Мыльной (-я) 90
 Мычьскъ 89
 мърети 91
 М(ъ)стислав(ъ) 91
 Мѣдянка 91
 мѣлка 27
 МѣлницА 91
 МѣльницА 91
 Мѣрль 90
 *Мѣрльчикъ 90
 мѣрль 90
 Мятижень 90
- НАВЪ** 168
 Навля 63
 нагора 44
 Надбужжя 102, 123
 Надва 91
- Наддесення 103
 наддніпрянець (-янка) 55
 Наддніпрянска Україна 166
 Наддніпрянищина 55, 123
 Наддністрияська (-е) 57
 Наддністриянищина 57
 наддунайський 54
 Наддунайщина 53, 54
 Надков 91
 Надово 5
 Надолобскъ 55
 надолобъ 54
 Надорільський 106
 Надпоріжжя 109
 надпорізький 109
 Надросся 109
 Надсейм'я 109
 Надсулля 109, 123
 Над'сул'л'а 109
 *Нады 91
 Надюнка 91
 Нажиръ (Переяславичъ) 90, 100
 Найтос 126, 150
 Нарев 158
 насил 98
 Настасья 57
 настърный 147
 *Неѣта 92
 Неаполь Скифський 31
 Неаполь Скифский 143
 Нелбская 91
 Небль 91
 Небльската 91
 Небольската 91
 Небльъ 91
 Небльъ 91
 Нева (-о) 17
 Негра 35
 Нежата 93
 незда 93
 Нейтас 150
 Нейтос 126
 Некринка 77
 немецкые 93
 Непрець 55
 Непрь (Слаутичъ) 55
 Нетеча 62
 Неѣтинъ 91
 Неятинъ 92
 Нігин 167
 Ніговичі 167
 Ніжин 93, 167
 ижитися 93
 Німаи 116
 німота 117
 Ністер 57
 Ністроени 57
 Нижне Синьовідське 143
 Нижне Синьовидне 143
 Нижній городъ 103
 Нижній Онут 95
 Нижній Токмак 150
 Нижні Солі 144
 Нижній Новгород 92
 Нижньонадніпрянське Лівобережжя 55

| | | | |
|---|--------|------------------------|---------------------|
| Нижньонадніпрянське бережжя 55 | Право- | Носівський 92 | Обьровъ 5 |
| Нижня Хортиця 171 | | Нос'їўка 92 | Обьръ 94 |
| Нижняя Хортица 171 | | Носов(оч)ка 92, 117 | Обьръ 94 |
| Низівська Україна 166 | | Носовъ 117 | (О)відове 56 |
| Низова Україна 166 | | * Носъ'92 | Оврам 93 |
| визъ 107 | | НоугородцкаѦ 92 | Оврашко 93 |
| НикиѠоровъ 92 | | Ноугородьць 92 | Оврут (-ч) 39 |
| НикиѠір 92 | | иоутръ 95 | Овручовъ 39 |
| Ни(ки)фо(ро)въ 92 | | нур 171 | Овстуглянка 146 |
| НикиѠоръ 92 | | нытъ 186 | огненнын 37 |
| Николаи 88 | | нѡг(а) 167 | Одер 122 |
| Нистру 57 | | * Нѡгомръ 93 | Одра 122 |
| Нобель 91 | | *Нѡгославъ 93 | Озів 150 |
| Нова Загора 170 | | Нѡжата 93, 167 | Озівська Русь 119 |
| Нова Прилука 110 | | Нѡжатица 5 | Озівське (-і) 150 |
| Нова Руса 122 | | Нѡжатиничъ 93 | Озовъ 150 |
| Нова Украї(к)а 167 | | Нѡмень 116 | Ока 148 |
| Нова Ушиця 168 | | Нѡмьць 93 | Окіяновъ 78 |
| Новая Проточъ 112 | | Нѡмьцьскые 5 | Окра 37 |
| Новая Самара 129 | | Нѡмьцьскые 93 | окраецъ 167 |
| Новгород Великий 92 | | Нѡвстръ 57 | Окраїна 166 |
| Новгородок Северский 92 | | облазица 93 | оукраїна (-ина) 166 |
| Новгород-Сіверський 92 | | обрамль 93 | Ѡука 75 |
| Новгород-Сіверщина 154 | | обровъ 94 | Ол(е)гова 94 |
| Новгородская Русь 119 | | облгинъ 94 | Олегівська 94 |
| Новгородська Русь 119 | | облгово 95 | Олег(ь) 94, 95 |
| новгородські 92 | | облегъ 95 | Олета 95 |
| Новгородщи (Съверскіе) 92 | | облешье (-е) 95 | Олешескъ 95 |
| Новгородщи Съверскын 92 | | облжичи (-ѡ) 95 | Олешківська Січ 95 |
| НовгородцкаѦ 92 | | облжа 85 | Олешня (-ик) 95 |
| Новгородъ 92 | | облшаница 95 | Олешье (-е) 95 |
| Новгородъ Сиверскии 154 | | обл(ь)минъ 94 | Олжичи (-ци) 94, 95 |
| НовгородськаѦ БожицаѦ 92 | | облыча 94 | Олзино 95 |
| Новгородьци 92 | | обл(ь)гова 94 | Оли(ч)ка 94 |
| НовгородцаѦ 92 | | обльжичи 95 | Олма 94 |
| Нові Вирки 31 | | обндрѡи 17 | Олтва 47, 48 |
| Новий Білоус 22 | | обргощъ 95 | Олти 47 |
| Новий Загорів 170 | | обрельскъ 96 | Олто 17, 85 |
| Новий Коѡецъ 72 | | обрмина 96 | олтырыхъ 47 |
| Новий Мильськ 90 | | обсколь 96 | Олуча 94 |
| НовгородцкаѦ 92 | | обстрогъ (-мъ) 96 | Олшаница 95 |
| Новоросія 119 | | обстръ 36 | Олшіе 95 |
| Новоукраїнка (-ський) 167 | | обчина 36 | * Олъма 94 |
| Новьгородокъ Севѡрскии 154 | | Облаз(на) 93, 94 | Олъствнъ 112 |
| новъ городъ 87, 92 | | облазнїчи 94 | олька 94 |
| Новьгородъ 92 | | Облазница (-ий) 93, 94 | ольща 94 |
| Новьгородъ Стополчскын 92, 140 | | ободрити 122 | Олыча 94 |
| Новьгородъ Съверскын 5 | | Обра 94 | Ольга 94, 95 |
| Новьгородъ Съверскии 92, 154 | | Обрамль 5 | Ольгова 5 |
| Новьгородъ Съверскїи 92 | | *Обрамъ 93 | Ольгъ 94, 95 |
| Новьгородъ Съверскїи (-ын, -ий) 92, 154 | | Обре (-н) 94 | *Ол(ь)жинъ 94 |
| НовьгородськаѦ 136 | | Обрица 94 | Ольжичи 95 |
| Новьградъ 92 | | Обровка 94 | Ольжичи 95 |
| новын 92 | | Оброво (-ъ) 94 | ольха 95 |
| Новын Городъ 92 | | Обровъ 94 | Ольховой Голтвы 47 |
| Новый Глыбовъ 43 | | общїи 37 | Ольшаница 95 |
| Новый Гльбовъ 42 | | *обълазъ 94 | Ольшанка 95 |
| Новый Оскол 96 | | обьрити 94 | ольшанын 95 |
| Новъ Съверскъ 92 | | | онава 168 |
| Новьгородъ Съверскїи | | | Оисутъ 95 |
| нормани 120, 121 | | | Онут 95, 102 |
| Норманська Русь 119 | | | Онут(ул) 95 |
| Носівка 92, 117 | | | Онутул де жос 95 |
| | | | Онутул де сус 95 |
| | | | Онѡдрѡи 17 |
| | | | Опічань 110 |

- Ополь 175
 Оргище 96
 *Оргость 96
 Оргошь 5
 Ордица 117
 орел 113
 Орель (-ь) 58, 96, 106, 164
 орель-шурель 58
 Ореля 58
 Оржица 151
 Оріль 6, 21, 58, 90, 96, 113, 155, 164, 171
 Оріль Верхня і Нижня 58
 Орілька 58, 155
 Ориль-ричка 58
 Орлик(ь) 58
 Орлино 96
 Орлицька 58
 Орляя 155
 Орменский 96
 Ормена 116
 *Орминь 96
 Ормянка 96
 Орогость 102
 Орсдон 37
 орта 172
 Ортинский 172
 орт(о) 172
 орус 119
 Орчик 58
 оръль 113
 Орълские 58
 Орълъ 58
 Осетръ 142
 Оскіл 96
 Оск'іл 96
 Оскола 96
 Оскуль 96
 осокорь 70
 Ост(е)р(ь) 35, 36, 45, 96
 Остра Струга 36
 Острец 36
 Остреческий 36
 Острівна Русь 119
 Остриг 96
 Острик 36
 Остро(въ) 96
 Острог 96
 Острожани 96
 Острожек (-ць) 96
 Острозский 96
 острокол 96
 Острома 96
ОСТРЬ 36
 острый 36
 Остръчський 36
 Остря 36
 остър 36
 *Ост(ь)ръ 36
 Осьм 58
 Отвершокъ Голтвы 47
 Отиня 36
 отинна 36
 отруб 159
 отчина 36
 Отшеліе (-ие) 95
- Отшельня 95
 оук'райін'ці 166
 Охтирка 37
 Ошелье 95
- паджанаак 101
 пала(і)йці 79
 Палан 79
 Палу 79
 Палуні (-ь) 170
 Пансова 171
 Пантікапа 113
 Пантікапей 35, 76
 Пантікапей (-ум) 76
 Пантікапа 37
 Пантікапей-Боспор 76
 Пантікапейская 76
 Парахонь 109
 пасати 97
 Пасынча беседа 96
 Пасынча бесѣда 96
 Пасынча бѣсѣда 96
 пасынькъ 97
 Пасыньча бесѣда 96
 Пасыньча бесѣда 96
 Пачаня 110
 паша 108
 Пашь 108
 Пд. Буг 21, 88, 102
 Пд. Русь 120
 перволока 97
 перевьсище 97
 Передьслава 97
 *Перемиль 97
 Перейвгъ 97
 Перепетово 5
 *Перепеть 98
 пересьпъ 98
 пересьпъиъ 98
 переськати 99
 Переяславль (Русьскыи) 7
 Переяславль 97, 100
 Переяславская 100
 Пермь 31
 Перънъ 101
 Песочный 44
ПЕТРЬ 133
 Печенези 101
 Печеньгы 101
 Печеньзи 101
 печеры 101
 Печеньгы 101
 Печьныги 101
 певец 76
 певчий 76
 Пельтев 158
 Перата 102
 Ператин(ь) 102
 Первосопница 98
 Переяславецъ 100
 Переяславль 7, 99, 100
 Переяславль Рускыи 99
 переа славу 99
 Переяславъ 99
 перевіси 97
 перволока 111
- Перволока 97, 110
 Перволоцька 97
 Переволочанская 97
 Переволочна(я) 97, 110
 Переволочнянська 97
 Пэрэволашна 97
 перевьсище 97
 Передьславино 97
 Переславль Рускій 99
 Пережир 90
 Перекопська 156
 Перемил(ь) 97
 Перемыль 97
 Перенвгъ 167
 Переславецъ 99
 Перепет(а) 98, 111
 Перепетівка 98
 Парахонь (-иха) 98, 111
 Перепетовка 98
 Перепетово 98, 111
 Перепетовы (Курганы) 98
 Перепетовское 98
 Перепетовьсто 98
 Перепеть 98
 Переплуг 98
 Перепьят 98
 Перепьятиха 98
 Перепята (-иха) 98
 Перепять 98
 пересек 99
 Пересечен(ь) 98
 Пересеченьскыи 99
 пересечина 99
 пересечка 99
 пересічений 99
 Пересип 98
 Пересичень 99
 Переславино 97
 Переславль 100
 Переславль-Залеский 159
 Переславль Рускій 99
 Переславль Русскыи 99
 Переславляне 100
 Переславская 100
 пересль 113
 Пересолецъ 98
 Пересопинцкыи 98
 Пересопница (-а) 98
 Пересопница 98
 Пересопница 98
 Переспя 98
 Пересьченъ 98, 99
 пересьченъ 99
 Пересьченъскыи 98
 Пересьчънъ 98
 Перете-сна 50
 Переяславлене 100
 Переяславль 99, 100
 Переяславль Русьскыи 99, 100
 Переяславици 99, 100
 перей славу 100
 Переяславская 99, 100
 Переяславский (-ый) 7, 99, 100
 Переяславецъ 100
 Переяслав-Залеский 100
 перяславка 100

- Переяславлене 100
 Переяславль 7, 99, 100
 Переяславль Рускій 100
 Переяславль-Руський 100
 Переяславль Руський 99
 Переяслав Руський 100
 Переяслав-Рязанський 100, 159
 Переяславська(я) 100
 Переяславська (Рада) 100
 Пере(я)славський 100
 перяя славу 99
 Переяслав-Хмельницький 99, 100, 159
 Переяславцева Долина 100
 Переяславченко 100
 Переяславщина 100
 Переяславъ 100
 Переяславська 100
 Переяславці 7, 100
 переяслівка 100
 переясловка 100
 Переяслов(ск)ая Балка 100
 Переяславль 100
 Переяславляне 100
 Перѣновъ дѣбъ 51
 Перѣновъ дѣбъ 51
 Перѣнь 101
 Перѣняна 5
 Перунов дуб 51
 Перунъ (-ь) 101
 Перуния 101
 Перуния 101
 Перуниана 101
 Перынь 101
 Перятинь 102
 Песій Край 113
 Песни 113
 Песль 113
 лесокъ 114
 Песочен(ь) 113
 Песочины 114
 Песочынь 114
 Песчана(я) 114
 Песчаная-Самарь 129
 Песчаное 114
 песь 113
 Петра 137
 Петраші-Українські 167
 Петро Бориславович 23
 Печенеци 101
 Печенга 101
 Печенеги 101
 Печенеги 101
 Печенежские 101
 Печеніг 101
 Печеніга 101
 Печеніги 101
 Печеніжин 101
 Печенізький 101
 Печенигы 101
 Печенюги 101
 Печенъги (-ы) 101
 печенъжскы 101
 Печенъжський (-ый) 101
 Печенъскы 101
 печера 101
 Печерск 101
 Печерскій Звѣринець 101
 Печерское 101
 Печерський 101
 Печерськата стѣта Бца 101
 Печерськата 101
 Печерська (-ій, -ни) 101
 Печерський 101, 169
 Печерський стѣта Бца 101
 Печеряне 101
 Печѣньгы 101
 Пещаная 114
 Пещаная Почайна 110
 Пещано(е) 113, 114
 Пещанская 114
 Південна Русь 119
 Південний Буг 6, 20, 21
 Південно-Західна Русь 119
 південноруси 119
 Південно-Східна Русь 119
 Північна Русь 119
 Північний Донець 52
 Північний Торць 163
 Підгайці 40
 Підгір'я 104
 Підністрияни 57
 Підзвіринець 62
 Підкарпатська Русь 119
 Підляська Русь 119
 Пілля 148
 пісяти 113
 літ 110
 Пічань 110
 Піччана 114
 Пічччане 114
 п'ішччан'д'і 114
 Піщана 44, 113
 Піщане 44, 113, 114
 Піщанська 114
 Пилипи-Українські 167
 Пиратин 102
 Пир'ятин 102
 Пиратинская (-ій, -не, -ній) 102
 Пирготисса 132
 Пиреславль 99
 Пир'ятин 102
 Пирогово 132
 Пирогор'яца 132
 * Пирогость 102, 132
 Пирогоща(та) 102, 131, 132
 Пирогощ 132
 пиряти 102
 Пирятинскій 102
 Пирятинщина 102
 Пирятин(ь) 101, 102
 Пирятинська 101, 102
 Пир'ята 102
 Писка 37
 Пискупля 58
 Пичая 110
 пйшати 113
 пищать 37
 плав 102
 плавъ 75, 105
 Плав(а) 102
 Плавне 102
 Плавня 56
 плавъ 75, 102
 планина 106
 планйна 106
 Плау'н'і 56
 Плесецьке 102
 Плесна 102
 Плесний 102
 Пліснесько 102
 Плис(к)а 102
 Пłosка Забугская 21
 Пłosке 102
 ПЛЪНЬ 106
 плънскъ 102
 Плънскъ 102
 плъснескъ 102
 плъснь 102
 Плъсньскъ 102
 *Плъсьнь(ь) 102
 лобожане 102
 Побожье 102
 Поборниа 102
 Побужья 102
 Повстинь 113
 ловстина 113
 Повстинське 112
 Повстин(ь, -ь) 112
 Погорина 5
 Погориньскія (-не) 103
 Погориньскіта 44
 Погребальна(я) 94
 Подгор'е 104
 подгоріе 104
 Подгорское 104
 подгорье 104
 Подгорье 104
 Подгѣрья 104
 Подгоря 104
 Подгурия 104
 Подесення 103
 Подесенскія 103
 Подеснескыта 103
 Подеснье 103
 Подесньскіе (-не) 103
 Поділ 103
 Под'іл'л'а 107
 поділля 103, 107
 Поділля 103, 107
 Подільська Україна 166
 Подільське 103
 Подкарпатская Русь 119
 Подляшская Русь 119
 подморные (места) 90
 подморья 90
 Поднестра 57
 Подніпров'я 55, 123
 Подністрияни 57
 Поднѣстріе 57
 Поднѣстрове 57
 Поднѣстрия 57
 подол 103
 Подоліе (-е) 103
 Подоліе 103
 Подолное 103

- Подолскаа (-я) 103, 104
 Подолские 104
 Подольское (-е) 103, 104
 Подольский 103
 Подоль 103
 Подоль-Кіевъ 103
 Подолье (-е) 46, 103, 104
 Подольскаа (-я) 103, 104
 Подольское 103
 Подольский 103
 подолья 103
 Подоляне (-ы) 104
 Подунав'я 53
 подъгоріе 104
 Подъгорье (-е) 104
 *Подънѣпрье 123
 Пожижма 103
 позолотити 133
 позолочена 62
 поити 148
 Покійня 110
 Покой 110
 покој 110
 Покуття 103
 полаби 122
 поле 104, 175
 Поле 5
 поле 160
 Поле 104, 105, 106
 Полесье 107
 Полкъстѣнь 112
 по(л)нина 106
 Полный 107
 поло 104
 половецкии 106
 Половецкаа 105
 Половецкии 106
 Половецщина 105, 106
 Половецкаа 106
 Половецка(-а) 105
 Половецкаа (-я) 105, 106
 Половецкіе 105
 Половецкій (-ий) 106
 половецко(е) 106
 Половецкое 106
 Половецкыи(-й) 74, 106
 Половецъ 74
 половецка 105
 Половецкаа 105
 Половецкаа 74, 105
 Половецки (й) 106
 Половецкое 106
 Половецкыи 74, 106
 Половецкаа 105, 106
 Половецское (-е) 106
 Половецский 105, 106
 Половецскаа 105
 Половецскаа 105
 Половецские (-ыѣ) 105
 Половецщина 74, 105, 106
 Половецский (-ый) 74, 106
 Половическая 105
 половці 22, 74, 105, 106
 Половци 74, 75, 105, 106
 Половцисткаа 105
 Половцы 74
 половыи 75, 105
 Половци(ъ) 75, 105
 Половьцьскыи 5
 Половьцьскаа 105
 Половьцьскаа 106
 Пологи-Яненки 177
 полокъстѣнь 112
 поло(ни)на 106, 107
 Полон(к)а 106
 Полонная 106
 Полонне 106, 107
 Полонный 106
 Полонное 107
 полонъ 106
 Полонь(и) 107
 полоня 106, 107
 Полота 78
 полочане 78
 Полствинъ 112
 Полстгина 112
 Полтава 17, 83
 полькостѣнь 112
 полькъ 113
 польи 105
 Польская Украина 166
 Польська Русь 119
 Польсье 5, 103
 поляки 87
 поляни 79, 170
 Полане 79
 Поморська Русь 119
 Поидское 107
 Поиетское 107
 Поиетцкое 107
 Поиетское(-е) 107, 126
 понизіе 107
 Понизье 107
 Поноть 126
 Понтейское 107
 Понтеское (-е) 107, 126
 Понтійское 107
 Понтійський 108
 Понтинское 107
 Понтиское 107
 понское 107
 Понсть 107
 Понтический 108
 Понт Скифский 108, 126, 143
 Понтское 126
 Понт(ъ) 107, 108, 126
 Понтское(-е) 5, 107, 126
 Поньское 107, 126
 Поньтинское 107
 Поньтское 107
 (*)Поньтское 107
 Попада 108
 Попаш 108
 Попільнушка 58
 Пополовецкаа 105
 поріг 108
 пороги (-ы) 108, 109
 Пороги Днѣпровскіе 108
 Порозово 103
 порозъ 109
 Поросіе 109
 Пороскии 109
 Поросье(-ся) 109
 Порохомъ 109
 Порохонь 109, 115
 Порсье 109
 порѣдити 127
 *Порѣсье 122
 Порубанецъ 158
 Порусье 109, 122
 Поруся 109
 Поршанъ(-ы) 122, 109
 Посвірж 103
 Посемье 103
 Посейм'я 109
 Посемье (-е) 109
 Посемьские 109
 По'с'ул'л'а 109
 Посулля 109
 Посулды 109
 Посулье 109, 147
 Посульци (-ы) 109, 147, 177
 Посъчень 114
 посягнѣ 156
 пот 110
 потак 110
 Потік-Облаз 94
 потина 110
 Потокъ 127
 потча 110
 пот(ъ) 110
 поть 110
 *Поўстѣн' 112
 *Поўстин 112
 поця(-ча) 110
 Поча(и)на 110
 Почанья 110
 Почайна(я) 109, 110
 Почайнинська 110
 Почай-река 110
 Почая 110
 Почев-река 110
 Правда росьская 119
 Прастѣнь 113
 превъснц 97
 Предславинська 97
 Пред(ъ)славино 97
 прелука 111
 преображение 137
 Преображенія Господня 137
 Преображенія Христова 137
 Препеть 111
 пресвятой Богородици 138
 Пресечіи 99
 Пресичень 99
 Преславстїи 100
 Преснескъ 102
 Приаславль 99, 100
 приа славу 99, 100
 Приазовская Русь 119
 Прибужани 21, 25
 Прибузьке 21
 Приднѣпров'я 55, 123
 придунайський 54

- Прикарпаття 103
 Прилоука 168
 Прилоуць 110
 прилѣть 111
 прилѣтка 111
 прилѣць 111
 прилѣчатисѣ 110
 прилуг 111
 Прилугъ 110, 111
 Прилука (Стара й Нова) 110, 111
 Прилук(и) 110, 111
 Прилукъ 110, 111
 Прилуки 111
 Прилуцкая 111
 Прилуцкій (-ий) 111
 Прилуц'кий 111
 Прилуць 110, 111
 прилучатисѣ 111
 Прилучь 111
 Припеть 5, 7
 Припеть 7, 84, 111
 Припѣть 111
 Прип'ять 111
 Присем'я 142
 Прислuch 152
 Присуля 148
 Присулье 148
 Причерноморская Русь 119
 продрагъ 151
 прокопаний 69
 Пропашескъ 108
 Пропонтида 108
 прорити 94
 Проров(ъ) 94
 Просечен 99
 простирати 147
 Простырни 147
 Протовица 112
 Прото(в)ча 112
 Протовчанская 112
 Протовч(ъ) 111
 Протока 31, 126, 127
 протолкнѣти 111, 112
 Протолч(и) 111
 Протолчий 111
 Протолчь 111
 Протолчь 111, 112
 протолчѣи 111
 Протолчѣи 111
 протѣлкнѣти 111, 112
 протѣльч 111, 112
 Прохор 170
 Проутѣца 112
 Проут(ъ) 112
 прѣдь 112
 Прѣсь 31
 Пруса 122
 Прусиня 122
 пруская 125
 Пруссія 122
 Прусская 122
 Пруссъка 122
 Прусъ 123
 Прусы 122
 Прут(ъ) 112, 152
 Прутець-Яблунецький 112
 Прутчик 112
 с д
 прчѣое влчца Бѣца 139
 Прылуки 111
 прыть 112
 прѣображеніе 137
 Прѣсна 50
 Прѣснѣськѣ 102
 Прѣспа 98
 Пряшевская Русь 119
 Пряшівська Русь 119
 Пседець (-ъ) 113
 Пселский 113
 Псел(ъ) 90, 113
 Псельчикъ 113
 Псѣльське 113
 Псѣльчик 113
 Псіоловка 113
 Псіоль (-ъ) 113
 Псинка 113
 Псло(-ъ) 90, 113, 153
 Пс'ол 113
 Псол(ъ) 113
 Псоу 113
 *Псѣ 113
 пс(ы) 113
 Псыгуэнсу 113
 *Псына 113
 Псынѣдахѣ 113
 Псынѣ 113
 Псьол 90, 113
 Псюль 113
 птнця 172
 Птнчь 172
 Поутивлечи (-ици) 112
 Поутивльчѣ 112
 Поутивль(мль) 112
 Пѣтивлицѣ 112
 Пѣтивь 112
 Пѣтнмь 112
 Пѣтнмысль 112
 Пѣтнмьрѣ 112
 Пѣтѣта 112
 Пургасова Русь 118
 Пургасъ 118
 Путнмьрѣ 112
 Путнмысль 112
 Путнвль(-ка) 112
 Путнвльци (-ы) 112
 Путнмлеци 112
 Путнмль 112
 Путнмскіе 112
 Путша 46
 путь 108
 Путѣта Вишатнч 112
 Путѣтин Путѣтович 112
 Путѣтинъ 112
 Путѣты 112
 Путѣтинъ 112
 Пучай 110
 * пѣльнъ 106
 пѣлькъ 113
 Пыратинъ 102
 Пыратынська(я) 102
 пѣсни 113
 Пѣсьль 113
 *Пѣсьлинъка 113
 Пѣсьль 90
 Пѣратинъ 102
 Пѣсочень 113
 Пѣсочень 114
 пѣськѣ 114
 Пѣшана 114
 Пѣшана(-оє) 114
 Пѣтиславль 20
 П'яток 111
 Радил(ъ) 114
 Радисиня 114
 Радом 158
 Радосинка 114
 Радосинович 114
 Радосинь 114
 *Радосынъ 114
 Радубежъ 159
 Радунка 115
 Радунь (-ка) 114, 115
 Радусень 114
 Радьслав(ъ) 114
 Радянська Україна 166, 167
 Разрытоє 61
 ран 114
 Рай 114
 Райгород(-ка) 114
 Раймісто 114
 Райовище 114
 Райозеро 114
 Райок 114
 раман 116
 рамен 116
 раменац 116
 раменъ 116
 рамон 116
 Рамынка 116
 раин 122
 Растовиця 114
 Растовць 114
 Рата 126, 127
 Ратки 127
 Ратмиръ 115
 Ратмьрѣ 115
 Ратмьрѣ 115
 Ратьмира (-А) 5, 115
 Ратьмиръ 115
 Ратьмьрѣ 115
 Ратьша 115
 рахатъ 115
 Рахѣв 115
 Рахна (-и) 109, 115
 рахнугъ 115
 Рахнянка 115
 Раховець 115
 Рахъ 115
 Рахъна 109
 Рванецъ 115
 Ргошь 96
 Рдица 117
 Реть 61
 ревшінали 123, 124
 Ревна 115

- Ретик 61
 Реть 61
 Реутинці 61
 Речь Посполитая Украинская 166
 Ржечь Посполыта Украинска 166
 Ржиця 151
 рівнина 177
 Річка 148
 Рибниця 98
 Рим(ки) 115, 116
 Римлянська 46
 Римові 116
 Римовичи 115
 римов(ь)щи 115
 Римська 46
 римское 115
 римські 116
 Рим(ъ) 78, 116
 Римское 5, 115
 рити 127
 ров 61
 рѣв 61
 РѢКЪ 61
 Рогізне 115
 Рогожа 115
 Рогожно 115
 Рогожъин 115
 Рогоза 115
 рогозь 115
 Рогоща (-і) 95
 рогъ 116
 (*)Родень 116
 Родица 117
 *Родна (-о, -е) 116
 (*)Родня (-А) 8, 115, 116, 128
 Роднянівка 116
 Родоунь 115
 Родъиъ 115
 Родунь(ка) 115
 Родъ 116
 Родьна 115
 Родънъ 115
 родючість 116
 Рожен 116
 Рожне 116
 Рожнеце 116
 Рожни (-я) 116
 Рожье(е) 5
 Розань 128
 Розбійницькі 29
 розсв'яніє 125
 Рокс 123
 Роксалання 118
 Роксання 118
 Роксолана 123
 роксолани 122, 123, 124
 Роксолання 118
 Роксоланы (-яны) 123
 ром 117
 Рома 116
 роман(ъ) 116
 Роменець 8, 116
 Роменскій 8, 116
 роменскіи 116
 Роменский 8, 116
 ромен'ц'і 8, 116
 ромен'чани 116
 Ромейчикъ 8, 116
 Роменщина 8, 116
 Ромен(ъ) 116
 Ромни 8, 116
 Ромны 116
 Ромон(ка) 116
 Ромонская 8, 116
 Ромонъ 116
 Ромьковъщина 8, 116
 *Ромьновъщина 8, 116
 Ромънъ 8
 Рона 56
 рос 124
 Рос 118, 123
 Роса 128
 російський 119
 Росія 126, 172
 роси 122
 Роси 120
 Росиа 118
 роситина 117
 росиян 119
 роско 125
 Роскол 37
 росомони 124
 Росомони 123
 Росотина 117
 Росса 122, 123, 128
 Россія 125
 Росса 128
 Роснийский 123
 Россня 118, 119
 рос(с)кии (-ий) 119
 Россо 122
 Россовлахія 119
 Россоланы 123
 россомони 121
 Россъ 122, 125, 128
 Россы 122
 Россъ 109, 128
 Ростовъць 114
 Росъ 128
 росъ 117, 118
 Росъ 109, 115, 116, 122, 123, 125, 127, 128
 *росьскыи 119
 Росвянця 128
 Рот(о)к(а) 127
 Роток(ъ) 126, 127
 Ротулка 127
 Ротъ 126, 127
 *Рохъна 109
 роуи 118
 Ръжь 151
 Ръь 115, 116, 122, 128
 Ръшь 152
 роуда 117
 Роузката 119, 124
 Роус 118
 Роус' 122
 Роусещи 120
 Роуси(нъ) 119, 120
 Роусия 118
 роускаа 119
 Роускани 120
 Роускаа (-и) 118, 124, 125, 126, 128
 роускіи 110
 ро(у)ски(и) 119
 Роусковъ 120
 роускы 119
 Роускыа 118
 Роускыи 117
 Роусонгъ 120
 Роусотина 117
 Роусскаа 124
 Роусоулъ 120
 Роусчаріи 120
 Роусъ 117, 118, 128
 Роусьская 125
 РоусАтинка 120
 Роутови 127
 Роутъ (-ь) 31, 126
 Роучаи (-й) 127
 рѣда 117
 рѣдити 127
 рѣзькыи 119
 Рѣрикъ 123
 Рѣсинъ 96
 Рѣсота 117
 Рѣсотинъ 122
 рѣсь (-ь) 5, 10, 31, 118, 123
 рѣсьий 123
 Рѣсьское 5
 рѣсьскыи 119
 Рѣта 127
 Рѣтъ (ь) 31, 127
 Рѣтъць 88
 рѣчан 125, 128
 Рубежь 159
 Рубіж(на) 158, 159
 ругіяни 122
 руги 122
 Ругия 118, 122
 руда 117, 127, 128
 рѣдача 127
 Руда(я) 92, 117, 127
 Руденка 117
 рудий 117, 123
 Рудиця (-А) 117
 Рудка 117, 127
 Рудня-Ушомирська 168
 Руд(ъ) 123, 127
 ружани 122
 Ружская 122
 рузька 122
 Рукуста 124
 Рум 108
 Рума 126
 Руменская 8, 116
 Румень 116
 Руменьская 8, 116
 Румське 108, 126
 Румунія 172
 Румянка 116
 руни 122
 Рурисъ 123, 125
 Рус 78, 118, 119, 120, 125
 рӯс 119

- Рӯс 119
 Руса 119, 120, 122, 123, 125
 Русава 122
 русак 119
 Русанів 117, 120
 Русановичъ 120
 Русановскій 120
 Русановъ 117, 120
 Русанскій 120
 Русанъ 120
 русалет(ъ) 119
 Руса Старая 125
 русачка 119
 русеть 119
 Русецкій 120
 русеште 119
 Русіа 118
 Русів 120
 Русівщина 120
 Русіта 128
 Русітон 121
 русія 117, 118
 Русія 51, 76, 126
 руси 118, 120, 121, 122, 123, 124, 126
 Руси 120
 Русивль 120
 руснзм 119
 русній 123
 Руснлів 120
 Руснло 120
 русни 119
 Русн(а) 120
 Руснек 120
 Русненко 120
 Русникова Поточина 120
 Русниова 120
 Русиновичъ (-ъ) 120
 Русиновъ 120
 Русинскій 120
 русинъ 119
 Русинъ 120
 русинны 121
 русист 119
 русифікація 119
 Русици 119
 русиць 119
 Русич(и) 119, 120
 русиць 119
 Русищан 120
 Русня 117, 118
 Рӯсия 118
 руска 119
 Руска(а) 124
 РускаѦ (-я) 120, 124, 125
 рускіа 118
 Рускіа 124, 126
 Рускївскїй 120
 Рускіе (-е) 118
 Рускіе-Фольварки 120
 Рускїй 118, 119, 120, 124
 Рускія 120, 123, 125, 126
 рускіи 119
 рӯски 119
 руски(и) 119
 Рускии 125
 рускиня 119
 РускиѦ 126
 рускиа 118, 124
 Рускиа 124, 126
 руское 119
 Руское (-е) 120, 126
 Руской 118, 126
 ру(с)кы(и) 119
 Рускын 118, 124, 125
 Рускын Переяславль 99
 РускыѦ 126
 рускыа 118
 Рускыа 124
 русло 127, 128
 Русна 122
 руснак 119
 Руснак 120
 русняк 119
 Русняк 120
 русоайкэ 119
 Русовичі 120
 Русок 120
 Русогина 117
 русофіл 119
 русофоб 119
 Рус(с)а 122
 Руссіанъ 120
 Руссільон 121
 Рус(с)и 122
 Руссиа 118
 Руссино 122
 Руссия 118
 русская 119, 124
 Рус(с)кая 122, 124, 125
 Русская Поляна 120
 Русскіа 118
 Русскїи 119
 русскне 122
 Русское 107, 126, 150
 русскополянєц (-яицы) 120
 Русскын Переяславль 99
 РусскыѦ (-я) 118, 126
 Руссь 125
 Руссы 122, 125
 руссь 117
 Рустіи 126
 РустьѦ 124
 Русціно 121
 русци 119
 Русь 123
 руськии 119
 русые 123, 125
 Русыйя 118
 Русыловичъ 120
 Русыновичъ 120
 русь 117, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 150
 Русь 107, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 128, 150
 Русь Аскольда й Дира 119
 Руська 117, 120, 122, 126, 150
 Руська Гута 120
 Руська Долина 120
 Руська Кучава 120
 Руська Лозова 120
 Руська Мокра 120
 Руська Поляна 120
 Руська Слобїдка 120
 Руська(Ѧ) 124
 Руське 119, 120, 126, 149, 150
 Руське Поле 120
 руські 122
 Руські Геївці 120
 Руські Комарівці 120
 Руські Тишки 120
 руськїй 119
 Руськїй 119, 120, 126, 150
 Руськїй Мочар 120
 Русько-Іванївка 120
 Русько-Орлївка 120
 Русь Пургасова 118
 Русьска(-Ѧ, -я) 124
 Русьскии 125
 русьскын 119
 Русьскын Переяславль 100
 Русь-Тюрк 118
 Русюль 120
 русяне 120
 Русяновичъ 120
 Рут 88, 126, 127
 Рута 127
 Рутєкъ 126
 рутен 119
 Рутенія 121
 рутени (-ы) 121, 122
 Рутення 118
 Рутєць 127
 Рутка 127
 Руток(ъ) 126, 127
 Руть (-ъ) 126, 127
 Рутьць 127
 Рутьць 127
 руцен 127
 Руциа 118
 руцкїй 119
 руцкой 119
 Ручаи 127
 Ручай 110, 127, 128
 Ручєвь 127
 рушанє 120
 рушанин 120
 РӯшьѦк 119
 рушь 119
 Русь 118
 рушатися 119
 руйни 122
 Рша 128
 Ршь 128
 Рьгощъ 96
 Рьсь 8, 9, 116, 122
 рьть 127
 Рымки 115
 Рymoуцы 115
 Рьльскъ 79
 рьляне 79
 рьти 61
 Рьсь 118, 128
 Рьть 61
 рька 61
 Рюген 122
 Рюриківська Русь 119

- Рюрик(ъ) 78, 120, 121, 122, Салогово 130
 123, 125 Салогынъ 130
 Рюта 126 Саложва 130
 Рястовечь 114, 115 Саложин 129
 Сава 141, 154 Саложине 130
 Савромара 129 Саложок 130
 Савромат(ы) 130 сар 26
 Саврук 154 Сараматъскии (-ое) 130
 саврук(и) 153, 154 Саратов 78
 Саврюк 154 Сарзона 71
 Са(в)ур-могила 155 сарик 75
 сад 128 Сари-Кермен 71
 Садов(о)е 128 Саркель 26, 75
 садовыи 128 сарман 75
 сад(ъ) 128 Сарматійське 130
 сайрима 130 Сарматія 130
 Сакавьць 129 сармат(и) 120, 129, 130
 Сакевичъ 129 Сармат(я) 5, 130
 * Сакзевъ 129 Сарматское 130
 Сакъ 129 Сарматська (-е) 130, 150
 Саковичъ 129 Сарматські 130, 150
 Саковский 129 Сарматський 130
 Саковъ Боръ 129 Сарматы 120
 сак-сак 129 Сармація (-ия) 130
 Сакъ 129 саро 26
 Сал(а) 129 сау(и)р 155
 Салково 128 *Саурли 155
 Сал'к'іу 128 Саўрук 154
 Сална 129 Сборажь 151
 Салница 129 Сбырад 151
 сало 129 св. Андрея Первозванного 132
 Сальків(ово) 128 св. Богородицы 140
 Сальковское 129 св. Богородица 131, 139, 141
 Сальковъ 128, 129 св. Василій (-ия) 133, 140
 Сальница 129 св. Георгій 134
 сальныи [-й] 129 св. Дмитрій 134
 сѣмър 129 Свенд 130
 Самар(а) 129, 152 Свенельдъ 130
 Самара 129 Свейський 130
 Самара-Бог 129 Свентава 130
 Самара Днепрова 129 Свень (-ь) 130, 131
 Самара Днѣпровская 129 Свердловский Новгородокъ 92
 Самара-кент 129 св. Іакова 140
 Самар'іука 129 св. Ілля 135
 Самарія 129 Свінка 131
 Самарка 129 сви 131
 Самарка 129 Свицари 130
 Самарканд 129 Свиная 131
 Самаровка 129 Свиная 131
 Самарская (Сича) 129 Свиный 131
 Самарский (-ое) 129 Свицка 130, 131
 Самарско-Николаевскій-Пустын- свицьхы 130
 скій 129 Свиноуси 130
 самарські(ї) 129 Свиноухи 130
 Самарчикъ 129 **СВИНЬ** 131
 Самарчукъ 129 *Свинь 131
 Самарь 129 Свинь 93, 130
 Самглай 131 свина 130
 С(а)мородинка 129 Свислочъ 19
 Самородъ 152 св. Кирило 135
 Санокъ 156 св. Никола 137
 санъ 156 св. Михайла 135
 Сан(ъ) 155, 156 св. Мнхайло 136
 с(а)лог 130 св. мученикъ Феодоръ 136
 Салогів 130 св. Петро 137
 св. Спас 138 св. Симеон 137
 св. Софія 140 св. Софія 139
 свѣто Николу 137 свѣто Софія (-я) 139, 140
 св. Федір 138 свѣто Андрѣя 132
 Свѣнка (-инка, -инка) 131 свѣто Апостола Петра 132
 Свѣнковичи 130 свѣто Архангела Михайла
 Святаа Богородица десятинная Златоверхая 133
 131 свѣто архистратига Михайла
 свѣтаа Зовія 139 136
 свѣтаа Софія (-я) 139, 140 свѣто Василя (-я) 133
 свѣто Андрѣя 132 свѣто Георгія 134
 свѣто Апостола Петра 132 свѣто Дмитрея 134
 свѣто Архангела Михайла свѣто Елеуѳерія 134
 Златоверхая 133 свѣто Іоа(н)на 135
 свѣто архистратига Михайла свѣто Ілїи 135
 136 свѣто Ільи 135
 свѣто Василя (-я) 133 свѣто Михайла 133, 136
 свѣто Георгія 134 свѣто Николу 137
 свѣто Дмитрея 134 свѣто Петра 137
 свѣто Елеуѳерія 134 свѣто Семіона 137
 свѣто Іоа(н)на 135 свѣто Симеона 137
 свѣто Ілїи 135 свѣто Симіона 137
 свѣто Ільи 135 свѣто Спаса 138
 свѣто Михайла 133, 136 свѣто Спаса Преображеніе 137
 свѣто Николу 137 свѣто Феодора 138
 свѣто Петра 137 свѣтаа Богородица 131
 свѣто Семіона 137 свѣтаа Богородица Пирогошата
 свѣто Симеона 137 131
 свѣто Спаса 138 свѣтая 129
 свѣто Спаса Преображеніе 137 свѣтая Богородица (-я) 131
 свѣто Феодора 138 свѣтая Софія 139
 свѣтаа Богородица 131 свѣтая Софія (-я) 139, 140
 свѣтаа Богородица Пирогошата свѣті мученики 141
 131 свѣтого апостола Андрея 132
 свѣтая 129 свѣтого Василя 133
 свѣтая Богородица (-я) 131 свѣтого Василиска 133
 свѣтая Софія 139 свѣтого Василья 133
 свѣтая Софія (-я) 139, 140 свѣтого Вознесенія 133
 свѣті мученики 141 свѣтого Георгія 134, 172
 свѣтого апостола Андрея 132 свѣтого Георгия (-я) 134
 свѣтого Василя 133 свѣтого Григорія 172
 свѣтого Василиска 133 свѣтого и великого мученика
 свѣтого Василья 133 Христова Георгія 134
 свѣтого Вознесенія 133 свѣтого Ілїи (-ни) 135
 свѣтого Георгія 134, 172 свѣтого Михайла 136
 свѣтого Георгия (-я) 134 свѣтого Михайла Видубицкого
 свѣтого Григорія 172 136
 свѣтого и великого мученика свѣтого Семіона 137
 Христова Георгія 134 свѣтого Симіона 137
 свѣтого Ілїи (-ни) 135 Святого Спаса 138
 свѣтого Михайла 136 свѣтого Феодора 138
 свѣтого Михайла Видубицкого свѣтого Федора 138
 136 Святое 108
 свѣтого Семіона 137 свѣтое богородици 133
 свѣтого Симіона 137 свѣтое Преображеніе господне
 Святого Спаса 138 137
 свѣтого Феодора 138 свѣтое софьи 133
 свѣтого Федора 138 святой Ирины 139

- святой Софіи 140
 Святополк(ъ) 140
 Святополч-град 32
 Святополч(ъ) 140
 Святоруская 119
 святоруський 119
 Святослав 140
 Святославль 140
 СвятославлА Криница 140
 святоѡ Богородици 138
 святою мученику Бориса и Глѡ-
 ба 141
 святѡа софіи 133
 святѡи Михаилъ 136
 святѡи Богородица (-я) 131, 139,
 141
 святѡи Соѡи 140
 святѡи Софія (-ья) 139
 святѡй Богородици Въ Лахернѡ
 139
 святѡй Соѡи 139
 святѡй Софіи 139, 140
 святѡй Софьи 140
 СвАтА 131
 СвАтАѡ Богородица ДесАтинъ-
 наѡ 5
 СвАтого Георгиѡ 67, 172
 * СвАтого Григориѡ 172
 СвАтого Ельфернѡ 27
 СвАтополкъ 140
 СвАтославъ 140
 СвАтъ 132, 133
 сдвигать 151
 Сдвигъ 36
 сдвинуть 151
 Северодонецк 52
 Севськ 154
 семикъ 154
 Семикъ 154
 Семь 5
 *СеребрАнАѡ 142
 серехъки 142
 *серховица 143
 *серховье 143
 *серхъ 143
 Себежъ 159
 Сев 141
 Север(а, -о) 153
 Северская украинА 153
 Северщина 153
 северяне 153
 Севруги 154
 севруки 153
 севрюк(и) 153, 154
 Севрюк(и) 154
 Севрюченко 153
 Сев(ъ)рукъ 153
 Севѡра 154
 Севѡрские 154
 Севѡрськиѡ 154
 Седак 149
 Седнѡв 144
 Сейм 109, 141
 Сеймок 142
 Сеймъ 142
 Селевкѡ 78
 Селевки 78
 Сельцо Борокъ 24
 Семека 155
 семер 129
 Семикъ 154
 Семница Котлубанская 142
 Семота 155
 семца 154
 Семыкъ 154
 Семынь 141
 Семыч 154
 Семь 141, 154
 Семь Колдубанская 142
 Семь Колдыбанская 142
 Семь Колкуданская 142
 Семь Котлубанская 142
 сем(ья) 154
 Серебрянка 142
 Серебрянские 142
 Серебряные Пруды 142
 Серебряный 142
 СеребрАнѡи 142
 Серета 142
 Середньонадднѡрянське Лѡво-
 бережжА і ПравобережжА 55
 Середня Хортица 171
 С(е)редняя Голтва 47
 Середь 142
 серен(ъ, -ѡ) 142, 143
 Серетель (-ць) 142
 Серет(ъ, -ѡ) 142
 Сереховичѡ (-и) 142
 серпнет 143
 Серта 142
 Сертислава 172
 Серхаво 142
 Серхѡв 142
 серхнуть 143
 Серховица 142
 Серховъ 142
 Сестря 142
 сетомль 155
 сетомля 155
 сетомъ 155
 Сеча 155
 СжицА 151
 Сѡвер(а) 153
 сѡверѡи 153
 Сѡверѡя 153
 сѡвери 154
 С'ѡверс'кий Доѡнец' 52
 Сѡверська 154
 Сѡверська УкраинА 166
 Сѡверське 154
 Сѡверський Доѡнецъ 51, 52, 154
 Сѡверськодонецк 52
 Сѡверсько-Доѡнецкий 52
 Сѡверщина 153, 154
 сѡвер(ян)и 152, 153, 154
 сѡверяиский 154
 Сѡв(і)рюки 154
 Сѡдагѡс 149
 Сѡконица 155
 Сѡльна 144
 Сѡльниця 129
 сѡм'я 154
 Сѡнаѡ 170
 сѡдомеоти 88
 Сѡргѡс 51
 Сѡткуль 96
 Сѡчнѡ 155
 Сѡвер(а) 152, 153, 154
 Сѡверские 153, 154
 Сѡверский Новоугородокъ 92
 Сѡверъ 153
 Сѡверьские 154
 сѡвнѡй 154
 Сѡвирские 154
 Сѡволож 39
 сѡворяни 153, 154
 СѡвАрАны 153
 Сѡдагий 149
 Сѡла 147
 Сѡлуамськѡй 170
 Сѡлуамський 170
 Сѡм 78
 СѡМСѡВЪ 137
 Сѡнаѡ 170
 Сѡне 108
 сѡневодско 143
 сѡневолодьско 143
 сѡнее 108
 Сѡнее 126, 150
 Сѡне Озеро 143
 Сѡнеѡсъ 78
 Сѡнеусъ 123
 Сѡнѡвка 143
 Сѡнѡвци 143
 сѡнѡй 123
 Сѡнѡй Колодязъ 143
 сѡнѡни 143
 Сѡниха 143
 Сѡнѡко-бирѡч 23
 Сѡниѡ 143
 сѡнѡ 123
 Сѡретъ 142
 Сѡруфьѡ 143
 Сѡсифѡ 143
 Сѡсола 68
 СѡтолмА 155
 Сѡтомля 155
 Сѡваѡка (-ца) 176
 Сѡваѡцкая 176
 Сѡваѡцка 176
 скала 66
 Скандѡнавська Русь 119
 Скверъ 153
 Сѡкѡлур 143
 Сѡкѡѡя 143
 Сѡкѡф 78, 143
 скѡфи 120, 143, 144
 скѡфо-сармати 143
 скѡфотаври 156
 Сѡк'ѡфскаѡ 143
 С'к'ѡфс'кѡй 143
 скѡфська 31
 Сѡкѡфські 150
 Сѡкѡфський 143
 Скиѡсскѡй 143
 Скиѡфѡ 30
 Скиѡфѡ (-я) 143
 Скиѡфѡя Великая 31, 107, 143

- Скифос 143
Скифское 143
скифстни 143
Скиф(ы) 30, 31
Скифъ 107
скло 37
Скнятинъ 77
скототи 37
Скоресянь 71
скорий 172
*скѣи 121
Скѣѣ(-фь) 31, 121
Скуфія 143
Скуфия (-я, -я) 143
Ск(ъ)нятинъ 77
Слатина 103
Слепородъ 152
Сліпорід 129, 152
Слобідська Україна 166
Слободня-Українська 167
Слободская-Украинская 166
слов'яни 121
слов'янороси 119
Слов'янська Русь 119
Слѣческь 102
Слѣчь 102
слукий 152
слутий (-ак) 152
Случ(ь) 102, 152
Случь-Милча 90
Слѣпо(в)род(ъ) 152
Слѣповрои 152
Смычь 154
Снагость 144
Снеберь 144
Снежить (-ать) 144, 152
Снепород 144
Снепород(ок)ъ 129, 152
Снепорожь 152
Снеролка 171
Снетинъ 76
Снитин 76, 77
С'н'їтин 76
сніток 77
Снига 152
Сниводи 152
Снитын 76
снитынци 76
Снѣвскъ 144
снов 93
Снова 50
Сноведь 152
Снов(е)скъ 144
Сновид 144
Сновськ 144
Снов(ъ) 144
Сновь 93, 102, 144
Сновськаѧ 144
Сновськь 102, 144
Снопоряд 152
Снопородъ (-ядь) 129, 152
Снопоть 111, 144, 152
Снѣвь 144
Снѣжатинъ 93
Снѣпородъ 129
Снѣпорожь 152
- Снѣтинъ 76, 77
(*Снятин(ъ, -ъ) 76, 77
согдійці 149
Содая 149
Соединенный Торецъ 163
Сож 151
Созь 152
сож 77
Сокнятинъ 76, 77
Соленая 150
соли 144
солница 129
Солона 129
Солоны 144
солоны(и) 144
Солоучь 152
соль 144
Сольда(ді)я 149
Сольница 129
Сольный 144
Сольтак 149
Соляна 144
соляні 144
Соляный 144
*Сом(а) 144
Сомин 144
сомина 144
Сомко 144
Сомовитовичъ 144, 145
Сомовить 144
Сон-Куль 37
Сонсядка 150
сопь 98
Сордая 149
сорожани 149
Сорожское 149
(Сосицько-) Березанський 134
Сосница 145
Сосница 145
сос(ъ)на 145
СОСѢТН 148
Софійс(ъ)кий 139, 140
Софія (-ья) 140
спас 137
Спаса Преображеніе 137
Спасів день 138
спаситель 138
Спаскій (-ын) 138
Спас-на-Берестовім 19
спасти 137
Спаш 108
Спекородъ 152
спокій 110
спочивати 110
Спрева 122
спрев'яни 122
спритний 112
- Спса ста 137
Среблянка 142
Сребное 142
Сребной 142
Сребрянкa 142
Сребряное 142
Сребрянскій (-ий) 142
Сребряный 142
- Средняя Хортица 171
Сріблянка 142
Срібне 142
Ср'їбне 142
Срїбнянський 142
Срїбн(о)е 142
Срїбранская 142
Срїбранка 142
срх 143
СРЪХЪКЪ 142
Срѣбный 142
Срѣбное 142
- ста Андрѣѧ 132
ста Аньдрѣѧ 132
ста апла Петра 132
ста Борисъ 141
ста Васильѧ 133
ста Георгіѧ 134
стаг Кирила 135
стаго Андрѣѧ 132
стаго Васильѧ 133
стаго Георгіѧ 134
стаго Дмитріѧ 134
стаго Дмитріѧ 134
стаго мчнка Феодора 136
стаг Спса 137
ста Дмитрѣѧ 134
ста Іоѧ 135
ста Михаїла 136
ста Михаїла 136
ста Михаїла Золотоверхѧѧ 133
ста Преображеньѧ 137
Станмир(ъ) 145
Станин 145
Станиславъ 145
Станкїв(ці) 145
Станко(ва) 145
Станковъ 145
Станько 145
стар 145
стѧр 145
Стара Котельня 72, 175
Стара Прилука 110
Стара Рось 128
Стара Руса 122
Стара Сіль 144
Стара Скіфія 30

Стара Трипільська 160
 Стара Ушиця 168
 Старая Протоць 112
 Старая Руса 119, 120, 122
 Старая Самара 129
 Старая Самарь 129
 Старгард 87, 92
 Старі Вирки 31
 старий 145
 Старий Білоус 22
 Старий Дністер 57
 Старий Загорів 170
 Старий Мильськ 90
 Старий Орлик 58
 Старий Тараж 163
 Старогородка 36, 45
 Старокілівська 78, 80, 170
 старомл'а 155
 старорусец 120
 староруска 120
 староруськи (-цы) 120
 староруське (-янин) 120
 старорушане 120
 старорушанин(ь) 120
 старорушанка 120
 Старосамарь 129
 Старосілля 95
 Староукраїнка 167
 старь 145
 Старые) Русаки 120
 стар(ыи, -ый) 145
 Старый Глыбовъ 43
 Старый Глыбовъ 42
 Старый Оскол 96
 г с
 ста Спса 137
 г
 ста Феодора 138
 стаа Бца 19, 131
 стаа Бца ДесАтинаа 131
 стаа Бца ДесАтиньнаа 131
 стаа Бца Златоверхаа 131
 стаа Бца Пирогоща 131
 стаа Софья 140
 Ствига 174
 стго Андрыа 132
 с
 стго апла Петра 132
 стго Блговъщениа 20
 стго Васильа 133
 стго Възнесеніа 133
 стго Георгіа 134
 стго Дмитрыа 134
 с
 стго Ельферыа 134
 стго Іоана 135

стго іоанна 135
 стго Івана 135
 стго и великаго мчнка Хва Георгія 134
 стго Ильи (-ъ) 134, 135
 стго Курила 135
 стго Кюрила 135
 стго Михаила 133, 135, 136
 стго Михаила Великаго 136
 стго Михаила Выдобычьского 136
 стго Михаила Златовърхаго (-ого) 133
 стго Михаила Зологоверхаа 133
 стго Николы 137
 стго Семена 137
 стго Семёна 137
 стго Симёна 137
 стго Спса 137, 138
 с
 стго Спса 138
 стго Федора 138
 стго Феодора 138
 Степанъ 145
 Стефанечъ 145
 *Стефан(ъ) 145
 *Стефаньць 145
 Стежир 90
 стёнь 113
 Степанскій 145
 Степанъ (-ъ) 145
 Степаньскии 145
 Степок 105
 Стерев'яж 57
 стержень 146
 Стефановъ 145
 Стефан(а) 145
 Стефанечъ 145
 Стефанъ (-ъ) 145
 Стешесовице 176
 стіг 145
 Стіжок 145
 стінка 113
 Стимль 155
 Стир 147
 Стирець 147
 Стирин 147
 Стириця 147
 Стирово 147
 Стиртиська 147
 Стовопа Сура 148
 стог 145
 стогнати 146
 стогъ 145
 стое Бце Блгвъщене 19

стое Бци 138
 стое Преображение 137
 стое Сооъ 139
 стое (-е) Софьи 140
 Стожекъ 145
 стожокъ 145
 стожькъ 145
 Стожьць 145
 стон Бци Володнмерьской 131
 стон Сооъ 140
 стон Софьи 139, 140
 *СтонАнь 145
 Стополць 140
 Стославль 140
 Стославла Криница 140
 г с
 сто Спса 138
 стоъ Бци 20
 стоъ Бць 138
 стою мученику 141
 стою мчку Бориса и Гльба 141
 стою мчку 141
 Стоянов 145
 Стоянь 145
 Стрв'яж 57
 Стрвяж 57
 Стрвяч 57
 Стрежень 145, 146
 Стреме 147
 стрікаць 146
 стрікнути 146
 стрільці-булахівці 22
 Стривецъ 57
 Стривігор 57
 Стривники 57
 Стрижень 145, 148
 'Стрижән' 148
 Стрижнь 146
 Стрий 57, 147
 стрієка 146
 Стрипа 57, 81
 строка 146
 Строкова 146
 Строково 146
 стромльидь 84
 Стронавка 57
 стрѣмьнь 146, 147
 стрѣмьнь 146
 стрѣна 147
 Струбежь 159
 Струга 57, 127, 147, 148
 Стругна 146
 Струма 146
 Струмень 146
 струмьнь 146, 147
 Струмьнь 147
 струмок 147

- Струмок 146
 Струсів 145
 стръжьнь 145
 стръкало 146
 стръкатель 146
 стръкатн 146
 Стрѣковъ (-ѣ) 146
 стрѣкъ 146
 стрѣчѣ 146
 стрякам 146
 Стряковъ 146
 СтрАква 146
 СтрАковъ 146
 *СтрАкы 146
 Стоубла 146
 Стоугна 146
 Сту 146
 Стубазка 146
 стубел 146
 Стубель 146
 Стубел(ь)ка 146
 Стубла 146
 стублина 146
 стублица 146
 Стубло 146
 стубль 146
 Стugna 146
 стугинти 146
 стугиуть 146
 Стугнянський 146
 Стугня 146
 Стужьна 146
 Стульма 146
 Ступниця-Українська 167
 ~
 стхъ апль 141
 стъгна 146
 ~
 стьма мчнкама Борису и Глѣбу 141
 Стыр 147
 стырнть 147
 ~
 Стыхъ Апль 141
 ~
 стья Бца 131, 139
 стья Бца Благовѣщение 19
 стья Бца Влахѣрны 139
 стья Бца Влахѣрнѣ 139
 стья Бца ДесАтинныйА 131
 стья Бца Перьскыи 101
 стья Бца ПирогощАА 131
 ~
 стья Ирныи 139
 стья ѡрины 139
 стья Софья 139
 стья Софья 139, 140
 ~
 стья Бца 138
 ~
 стви Бца (-ѣ) 139
 ~
 стви ѡрины 139
 ~
 стви Софьи 139, 140
 ~
 стви Софьи (-ѣ) 139, 140
 ~
 стви Софья 139
 ствна (-я) 112, 113
 Ствня 112
 ~
 СтѢА Бца 139
 ~
 СоУГѢДН 149
 Соула 147
 Соульскии 148
 Соупои 148
 Соурожское 149
 СоухаА Дорогва 151
 СоухаА Лыбедь 151
 ~
 СоУХЪ 151
 сѣдеревь 155
 *Сѣерьли 155
 Сѣль 113
 сѣмежье 155
 сѣми 121
 Сѣрожьское 5
 сѣроскои 149
 сѣтеска 150
 сѣтокъ 155
 Сѣугли 155
 сѣхъ 151
 *СѣАрлы 155
 су 150, 155, 171
 Суадік 149
 Субодь 148
 Суболнца 148
 Сувейда 149
 Сувид 148
 Сугда 149
 Сугдайон 149
 Суг(г)дак 149
 Сугдат 149
 Сугдая (-ея) 149
 сугді 149
 Сугдія 149
 Суглиця 148
 Су-даг 149
 Судаг149
 Судагра 149
 Судак 108, 148, 149
 Судацька 148
 Судова Вишня 32
 Судок 149
 Суземка 148
 * су Қаяли 68
 Сукіль 148
 Сукичъ 148
 Сукремля (-омля) 148
 Сукромна 148
 Сула 109, 147, 148
 Сула Старая 147
 Сулинка 147
 Сулица 147
 Сулицкій 148
 Сулячичъ 148
 Сулице 148
 Сулка 148
 ~
 Суль 147
 Сульская 153
 Сумарынь 148
 Сумь 121
 Сун(х)ільда 123
 Супій 148
 Суп'ій 148
 Супоець 148
 Супоївка 148
 Супои (-ій) 148
 Супойский 148
 Супонь (-орь) 148
 Супрута 148
 Сурад 151
 Сурдак 149
 Сурдак 149
 Суржа 148
 Сурича 148
 Сур(к)а 148
 Сурмы 61
 Суровец 149
 суровская (-ий, -ой) 149
 Сурож 149
 Сурожани 149
 Сурожанин(ъ) 149
 Сурожань 149
 Сурожское 149
 сурожскыи 149
 сурожці 149
 Сурожъ (-ѣ) 108, 148, 149, 150
 Сурожьское (-е) 149
 Сурожьци 149
 Сурозька Русь 119
 сурозькі 149
 Сусеченка 148
 сут 150
 Сутенска 150
 Сутень 150
 Сутескъ 150
 Сутин(ъ) 148, 150
 Сутинь 150
 Сутиски 150
 Сутопка 148
 Сутоцкая 148
 Суточка 148
 сут(оч)ки 148
 Сут-Су 150
 Сутьбой 150
 Суть Бой 150
 Сутьиска 150
 Сутьнь 150
 Сутьск(а) 150
 Суугли 155
 сух 151
 сѣх 151
 (Суха) Кам'янка 68
 Суха Сура 148
 Сухая Берда 68
 Сухая Голтва 47
 * Сухаяли 68
 Сухая Хортица 171
 (Сухій) Дунаецъ 54
 Сухі Яли 68
 сухой 150
 Сухий Торець 163

- сухмень 158
 сух(ой) 151
 сухомл'а 155
 Сухопожское 149
 Східна Русь 119
 Счек 176
 *Сьбарадь 151
 *Сьбырадь 151
 *Сьдвижь 151
 Сьдвижьнь 62
 Сьдвижьньскыи 62
 Сьжици 151
 Ськнятинь 76, 77
 с(ъ)лѣкъ 152
 сьлѣчати 152
 *сьлѣчь 152
 Сьнепород 144
 Сьновидь 76
 Сьнопород(ъ) 38, 129, 144, 152
 Сьны 144
 *СьнАта 76
СьПАСЬ 138
 сьпъ 98
 Сьтеска 150
 Сынко Боричь 23
 Сыреть 142
 сырѣмл'а 155
 Сьны 144
 сьомий 154
 Сьрпъ 121
 Сьртъ 142
 *сьрѣби 121
 Сьв(а) 154
 Сьвера 152, 153
 Сьверо (-е) 153
 сьверяны 153
 Сьверены 153
 Сьвери(не) 153
 Сьверная Русь 119
 Сьверные 154
 Сьверный Донець 52
 сьверо 152, 153
 Сьверо 153
 Сьверская 154
 сьверскіа 154
 Сьверскіе 154
 Сьверскій Донець 52
 Сьверскія (-ий) 154
 Сьверско 154
 Сьверские (-ой) 154
 сьверуки (-ъ) 153
 Сьверщи(з)на 153, 154
 Сьверъ 52, 152, 153, 154
 Сьверъ-Глинщина 153
 Сьверъ Сул(ъ)ская 147, 153
 Сьверы 153, 154
 Сьверьскіъ 154
 Сьверяне (-и) 153
 Сьверянские 154
 сьверяны 153
 СьверАне (-инъ) 153, 154
 СьверАны 153
 Сьвиряне 153
 сьворяне 154
 сьврюки 153
 Сьвь 141
- Сьвьскъ 154
 сьвьць 154
 СьвАры 153
 Сьль 141
 Сьме(ѡ)нь 154
 Сьмоць 155
 Сьмычь 154
 Сьмь 141, 154
 сьмьца 154, 155
 Сьмьчь 154
 Сьтомль 155
 сьтъ 155
 сьча 155
 Сьчица 155
 сьчьнаА 155
 Сьчь Хортицкая 172
 Сюрли (-ія) 155
 Сют 150
 *Сютана 150
 Сюорли 155
 Сюорли 5
 Сюорлій (-ія) 155
 Сюорли 68
 сюорлійская 155
 Сянчок 156
 Сянок(ъ) 156
 сяноцькыи 156
 Сян(ъ) 155, 156
- Табаріева (Русь) 119
 таворы 159
 Тавр 156
 Тавріани (-ія) 156
 Таврійська 156
 Таврія 156
 таври 120, 156
 Тавриана 71
 Таврида 156
 Таврика 156
 таврилни 156
 Таврическая 156
 Таврия 156
 Таврияи 156
 Тавроскіфія 156
 тавроскіфи 120, 143, 156
 Тавръ 163
 Тагматархия 162
 Тайман 150
 Тама 108, 126
 Таманська (-ий) 161
 Тамань 161
 Таматарака 162
 тамга 162
 таможня 162
 Тамтаракай 162
 Танаіс 150
 Танев 158
 Таны 150
 таракань 162
 Тарець 163
 Тасмень (-ъ) 158
 Тасмина 158
 тасьма 158
 Тасьминь 158
 Тасьмьнь 158
- Татарское 106
 татин 157
 Татинець 157
 Татинський 157
 татиньи 157
 Татри 165
 тать(ба) 157
 татьбыныи 157
 таш 70
 Ташань 70
 Ташлик 158
 Твердогльбовъ 42
 теревити 157
 теревовельскыи 157
 теребло 157
 теремныи 157
 теремъ 157
 теремьскыи 157
 тесати 158
 *тесмень 158
 тесь 158
 Темрюк-Український 167
 Темуртархан 162
 терев 157
 теревА 157
 Теревежі 157
 Теревени 157
 Теревень 157
 Теревіж 157
 Теревино 157
 Теревище 157
 Теревльвъ 157
 Теревля 157
 Теревовичі 157
 Теревовль (-ъ) 157
 Теревовля 157
 теревовь 157
 Тереволь 157
 Теревуха 157
 Теревынь 157
 *теревлевь 157
 Теремовля 157
 теремны(и) 157
 теремный 157
 Теремці 157
 терем(ъ) 157
 теремьстыи 157
 теремьць 157
 Терен 112
 термць 157
 Тернівка 112
 терти 159
 тесати 157
 Тесмень 116, 157
 Тесь 158
 Тетеревъ (-ъ) 158
 Тетерів(ка) 158
 Тетерівське 158
 Тетерівський Старик 158
 Тетеровъ 158
 Тірас 57
 Тилігул 96
 Тимошівка 160
 тин 102
 Тирада 57

- Тирасполь 57
 Тиронъ 161
 Тиряник 163
 тириники 163
 Тисма 158
 Тисмениця 158
 Тисменичани 158
 Тисмень (-ь) 158
 тисмяница 158
 Тисьмениця 158
 Тисьменичаны 158
 Тихом(е)ль 82, 158
 Тихомир 158
 *Тихомъ 158
 Тлумач 161
 Тматороканъ 162
ТМЪТОРОКАНЪ 161
 Тмутаракань 162
 Тмутараканскій (-нй) 162
 Тмутараканська Русь 119, 126, 162
 Тмотораканъ 162
 Тматороканскій 162
 Тмотороканъ (-ь) 161, 162
 Тмотороконъ 161
 Тмотороканъ 161
 Товарев 159
 товарише 159
 товарное 150
 Товарово 159
 товаръ 159
 товары 159
 Товарыи 159
 Товмач 161
 Товмачик 161
 Товмачка 161
 Товща Самарская 129
 Токмак(ъ) 150
 Токмач(ка) 150
 толмач(и) 161
 Толмачъ 161
 тольмачъ 161
 Томашівка 160
 Топе-Торкои 71
 тор 163
 Торгай 163
 Торговище 18, 161
 Тор(ец)ъ 163
 Торкая 163
 Торки 162, 163
 Тороки 162
 Торопа 163
 Торочкии 162
 Торочьскии 162
 Торочьскии 162
 Торскіе (-ій) 163
 Торські 163
 Торуса 163
 Торц 163
 Торцинскии 162
 Торцкыи 163
 Торцы 163
 Торцькыи 163
 Торцькыи 162, 163
 Торцьская 162
 Торцьскии (-й) 162, 163
 Торч 162, 163
 Торчанка 163
 Торчевъ 163
 Торческое 163
 Торческъ 163
 Торческыи 162, 163
 Торческый 163
 Торчикъ 163
 Торчин(ъ) 163
 Торчида (-я) 163
 Торчъ (-ь) 163
 Торчъскъ 163
 Торчъ(с)кы(и) 162, 163
 (*Торъ 129, 163
 Торъ Казенный 163
 Торъцьскии 162
 Торъческыи 162
 Торъчинъ 163
 Торъчьскии 162
 Торьскии (-ын) 162
 Торьцкыи 162
 Торьцскій 163
 ч
 Торьскии 163
 Торяники 163
 Трёмбавелкии 157
 Требежъ 159
 Требовль 157
 Требово 157
 трем 157
 Трёмбовль 157
 Треполь 159, 160, 175
 Третій Ротокъ 127
 Триполи 160
 три 160
 Триглав 160
 Трипілля 159
 Трипільська (-нй) 160
 Триполле 160
 Триполь(е) 160, 175
 Трипольский 160
 Три поля 160
 Трорубежъ 159
 Трорубешъ 159
 трорубишь 159
 *Трѣба 159
 *Трѣбежъ 159
 трѣбити 159
 трѣблю 159
 трѣбьчане 79
 Трѣбьчевьскъ 79
 Трѣворъ 78
 тру 159
 Труба(й) 159
 Трубайлівка 70, 159
 Трубайло 70, 159
 Трубеж(ница) 159
 Трубеж(ж)щина 159
 Трубежъ 159
 Трубечъ 159
 Трубешъ 159
 Трубіж 159
 Трубіж' 159
 Труб'іж' 159
- Трубізька 159
 трубити 159
 Трубы 61
 Трубъжъ 159
 Трубъшь 159
 Тръческыи 163
 Тръполь 5
 Тръпольць 160
 трѣмъ 157
 Тръполь 160
 Тоурискъ 160
 Тоурова 160
 Тоуръ 161
 Тоурьскъ 160
 Тѣр(ов)ъ 161
 Тѣрова(-о) 5, 161
 Тѣръ 161
 Тѣрья 28, 63, 144
 Тудор 161
 Тульская Украина 166
 тум 160
 тум(к) 160
 Тумакъ 160
 Тумашъ 160
 Тумашъ 160
 Тумин(ъ) 160
 тур 147, 161
 Тургаілі 163
 Турецкое 108
 Турецъ 160
 Турецьке 126
 Турівський 160
 Турійскъ 160
 Турійськ 160
 Туринскъ 160
 Турла 57
 Турова (Долнина) 160, 161
 Турове (-о) 161
 Туровский 160
 Туровська 161
 Туровъ 161
 Туровье 156
 Туроканъ 162
 Туросна 144
 Турпачъ 159
 Турская 156
 Турчае 163
 Тур(ъ) 161
 Турьи 156
 Турья 156
 Турьискъ 160
 турячий 161
 тъл(ъ)мачъ 161
ТЪМЪТОРОКАНЪ 5, 162
 Тьмотороканъ 161
 Тьмотороконъ 161
 *Тьмѣторканъ 162
 Търкы 163
 Търци 162, 163
 тыква 64
 *тыкы 64, 151
 тьма таракан 162
 Т(ь)мотороканъ 161
 Тьмотороканьскии 162
 Тясма 158

- Тясмениця 158
Тясмень 157
Тясмин(ь) 116, 157, 158
Тясмин(к)а 158
Тясмянь 158
Тясьма 158
Тясьмень 158
Тясьмин(ь) 158
Тятиньць 157
- Оубережь 163
Оувѣтеци (-ичи) 164
Оугла 164
Оугльники 164
Оуголь 21, 58, 164
оугорскыа 165
Оугорски(н) 164, 165
Оугорско(е) 164
Оугорские (-ыѣ) 164, 165
Оугорскыа 165
Оугорстѣи 165
Оугре (-ы) 164, 165
оукраина 167
Оукраина 165
Оукраина Галич(с)каа 41, 166
Оукраина галицкаа 41
оукраинаа 166
Оуенѣжь 167
Оуононь 167
Оуроучи 39
Оурѣчен 39
оустіе (-ие) 168
Оустилогъ 168
Оустръ 36
Оустье (-е) 168
Оустыѣ 168
Оушескъ 168
Оушица 168
Оушьскъ 168
Оуша 168
*Ѡберегъ 163
Ѡвѣтичи 164
Ѡголь 58, 155
Ѡгольничъ 164
Ѡгорьскиа 165
Ѡгорьскыа 165
Ѡгъла 6
Ѡгълъ 6, 164
Ѡгълъничъ 164
Ѡгъре 164, 165
Ѡда 165
Ѡдаликъ 165
Ѡдеча 165
Ѡзмень 158
Ѡкраина 5, 36, 166, 167
Ѡкраиникъ 166
Ѡкраиньничъ 166
Ѡкраин(н)ныи 166
Ѡкрай 167
Ѡльбъ 43, 141
Ѡнава 168
Ѡнии градъ 167
Ѡновъ 168
*Ѡны 167
Ѡнѣжь 167
Ѡста 168
- Ѡстье 33, 168
Ѡстыѣ 168
Ѡша 102
Ѡшескъ 102
Ѡшица 5
Ѡшь 168
Ѡша 168
- Убедь 84
Убережь 163
Увна 167
Угла 58, 164
углич (-оче) 164
Угна 165
угол 58
Уголь 21, 58, 164
Угольна 155
угорескаа 165
Угорска Украина 166
Угорская Русь 119
Угорскія Горы 165
Угорскія (-ыа) 165
Угорська Русь 119
Угорська Україна 166
Угорські 164, 165
угорці 165
Угорщина 165
Угорьскія 165
Угорьскій (-ія) 164
угорьскія 165
Угорь(ск)е 164
Угра 35
Угри (-ы) 164, 165
Уда 148, 159, 165
Удава 165
Удай 159, 165
Удай Свѣрь 153
Удечевъ 165
Удечъ 165
Удиця 165
Удич 165
Удичева Зворина 165
Ужечъ 165
Уж(ица) 168
Уздыхальница 170
Узин 22, 25
Узка 25
узмень 158
узьминъ 158
Уккермарк 167
Укра 37
Украї(ї)нець 166, 167
Україна 166, 167
українізація 166
Українка 167
українный 166
українознавство 166
українофіл(ьство) 166
українофіл 166
Українськ(а) 106, 167
Українська Народна Республіка 166—167
Українська Радянська Республіка 167
Українська Радянська Соціалістична Республіка 167
- Українська Робітничо-Селянська Республіка 166
Українська РСР 167
Українська Русь 119
Українська Світська Федеративна Республіка 167
Українська Соціалістична Радянська Республіка 167
Українське 126, 167
Українське Полісся 166
Українські Карпати 167
Український 166, 167
Український Робітник 167
українці 166
Україньці 166
українщина 166
україн(ь)ство 166
Украина 166, 167
Украина Козацкая 166
Украина Малоросійская 166
Украина Поднѣпровская 166
Украина Ханская 166
Украино-Малоросійскіе 166
Украинскіе 167
Украинский (-скої) 166
Украинцевъ 167
украиньни 166
украї 166
Україна 166
Україна 166
Україна 166
україн'ц'і 166
україн'ц'і 166
українч'і 166
Україна 166
Україна 166, 167
Україна Волинская 166
Україна Киевская 166
Україна Терская 166
Україна Русь 119
україной 166
украяти 167
украї 167
україна 167
уловина 35
улыбчатый 84
Уна(ва) 167
Уневка 167
Унежь (-чь) 167
Унеятинъ 91, 92
Уніж 167
Унивка 167
Унии 167
Унова (-ь) 167
Унья 167
Уньжь (-чь) 167
*Унѣвьгъ 167
Уняча 167
Унячка 167
Уокраїна 166
уокраїн'ц'і 166
Урад 151
Урал 58
УРСР 166
урсь 128

- Урсь 116, 128
 урус 119
 Уручен 39
 урыс 119
 Успенська 131
 Ус(с)а 168
 Уставиця 168
 Устге (-ие) 168
 Устгидуг 168
 Устье 168
 Усть-Кам'янка 168
 Усть-Лип'янка 168
 Усть-Путила 168
 Усть-Самара 129
 Усть-Чорна 168
 Устя 168
 Устя-Зелене 168
 усу 171
 Утенъ 167
 Утъчи 164
 Уш(а) 168
 Ушва 168
 Ушескъ 168
 Ушица (-я) 168
 Ушк(івка) 168
 Ушня 168
 Ушомир 168
 ушь 168

 Ѡфоръ 170
 Ѡеодосіева 169
 Ѡеодосьева 169

 Фавор 170
 Фалемичі 169
 Феодоръ 136
 Феодосии 169
 Федір 161
 Федосієві 169
 Федосьева 169
 Федосьевъ 169
 Феодосія 150
 фортеця 172
 Форьо 170
 Фоса 22
 франки 121
 Фрастьнъ 113
 Фролівська 170
 ФрАзи 121
 Фрязи 121, 125

 Хазарское 126
 Хазарське 108
 Халап (-еб) 169
 Халеп(а) 169
 Халепне (-ие) 169
 Халепля 169
 Халепська 169
 Халепье (-'я) 169
 Хальпъ 169
 Хам 78
 Хановъ 67
 Ханська Україна 166
 хац(ъ) 67
 Харагол 171

 Харал(ь) 171
 Харамурен 171
 Харанур 171
 Хараусу 171
 Харив 169
 Харолки 171
 Хароль 171
 Хартиця 172
 *Харълъ 171
 Хвалимиръ 169
 Хвалимичъ 169
 *Хвалимь 169
 Хвалъ 169
 Хварстен(ъ) 70
 Х(в)оросна 70
 Хвоса 22
 хвоська 22
ХЕРЪСОПЪ 71
 Херсон(ес) 70, 71, 72
 Херсонес Таврійський 71, 156
 Херсон(ес-Таврійський) 71
 Херсонес Фракійський 71
 Херсонъ (-ь) 71
 Херсонъ (-ь) Понтіійський 46
 Херсунь 71
 Хирів 172
 Хирівська 172
 хиріги 172
 хиріа 172
 Хирія 172
 хирий 172
 Хирим 156
 Хиріа (-я) 171, 172
 хирлявий 172
 Хирсонъ 71
 Хиртиця 172
 хирый 172
 Хитрицкий 172
 Ходоса 169
 хозари 68, 69
 хозарська (-і) 69
 Хозарська Русь 119
 хол 37
 холм 69
 Холмская Русь 119
 Холмська Русь 119
 Хоморьскыи 5, 169
 Хопъръ 169
 хорват(и) 170
 Хорватська Русь 119
 Хордецкой 172
 Хоревица 5, 10
 Хоревъ 170
 Хореван 79, 170
 Хорев(а) 170
 Хор'эвайа 170
 Хоревая 170
 Хоревница (-я) 169, 170
 Хоревщина 170
 Хоревъ 169
 Хорів 170
 Хорівська 170
 хоріа 172
 Хорив(а) 79, 170
 Хоривая 170
 Хоривница (-ица) 169

 Хоривичи 169
 Хоривъ 78, 169, 170
 Хоричі (-и) 170
 Хория 171
 Хоробарка 171
 Хоробичі 171
 Хоробор(ка) 171
 Хороборъ 170, 171
 Хоробрничі 171
 Хоробръ 170
 Хоров(иця) 170
 Хоровская (-ский) 170
 Хорол(ъ, -ь) 33, 171
 Хорол(ь)ская 171
 Хорольскіе Колодязи 171
 Хорольскій (-ий) 171
 Хорольський 171
 Хорольці 33, 171
 Хоропуть 171
 Хоротичъ 172
 Хорс 172
 Хорсунь 71
 хортеці (-ы) 172
 Хортеця 172
 хорт(и) 171, 172
 Хортислава 172
 'Хортиц'а 172
 хортиці 172
 Хортицкая 171
 Хортиць (-ь) 171, 172
 Хортицька Січ 172
 Хортиця (-А, -а) 171, 172
 Хортичев 172
 Хортичь 172
 хортовий 172
 хортый 171
 Хорчикъ 172
 Хоршід 172
 Хорълъ 171
 Хорътницкий 172
 Хор(ь)тица 171
 Хотівська Віта 38
 Храсна (-о) 70
 хрл 171
 хрла 171
 хрло 171
 хрѡ 171
 хрт 172
 хрълъ 171
ХРЪТЬ 171
 хръть 172
 хул 37
 Хухра 171
 *хъ-воса 22
 Хъртичь 5
 *Хъртиа 171
 хъртъ 171, 172
 хърт(ьт) 172
 хынзыр 64
 хыра 172
 Хырія (-иа, -ия) 8, 171, 172

 Цеков 176
 церква 146
 Цер(ь)ниговъ 174
ЦРЬКЫ(-ЪКЕ) 146

църкы 146
 Църниговъ 173
 Църниговъ 174
 Църниговская 174
 Чернобыльский 174
 *Черната 172
 Чернатинци 172
 Чарша 76
 часть 110
 Чатир-Куль 37
 чати 110
 *чемера 173
 Чемеръ (-ь) 173
 *Черема 172
 черемис(ин)ъ 172
 Черневь 40
 чеканьския 165
 Чемеринъ 172
 Червен 117
 Червона Русь 119
 Червона Украин(ка) 167
 Червоне 108
 Червоний Оскіл 96
 Червоний Українець 167
 Червон(н)ая Русь 119
 Червоноукраїнка 167
 Черемин(ъ) 172
 Черемисаны 172
 Черкаське 126
 Черкіо 76
 Черная Русь 119
 Черное 108, 126
 Чернавка 154
 Черная 173
 Черная Русь 119
 Черная Могила 173
 Черневка 154
 Черневь 40
 Черніг 174
 Чернігів 154, 173
 Чернігівська (-е) 154, 173, 174
 Черніговъ 173
 Черніговський 173
 Чернігово-Сіверщина 153
 Черниговский 174
 Черниговци 174
 Черниговъ 6, 173
 Черниговская (-я) 174
 Черниговский 174
 Черниговский (-ни) 174
 Черно 108
 Чернобыль 174
 чернобыльник 174
 Чернобыльская 174
 Черное 108
 Черноморская Русь 119
 Черноморско-Азовская Русь 119
 Черноморское 108
 Черноморье 108
 Чернопет 111
 Чернь 40
 Черныш 154
 Черньговский 174
 Черньговъ 173
 Чернявка 127

Черятин 172
 Чертовъ 174
 Чертора (-ія) 175
 Черторнский 174
 Черторой 175
 Черторыескъ (-ескъ) 174
 Черторыжскъ 174
 Черторынскъ 174
 Черторый 175
 Черторыя 174, 175
 Черторыя 175
 Черъниговъ 173
 чесати 110
 чех 176
 Чех(и) 78, 123
 Чехъ 123
 Чингул 96, 150
 Чинъ 173
 Чорна (Русь) 119, 173
 Чорне 107, 108, 126, 150
 чорні клобуки 70, 105
 Чорний Черемош 171
 Чорнобиль 174
 Чернобыльский 174
 Чернобыль 174
 Черное 108
 черноморець 108
 Черномор(ів)ка 108
 Черноморія 108
 Черноморська Русь 108, 119
 Черноморське 108
 Черноморські Криниці 108
 Чорнявка 127
 чорт 174, 175
 Чоргово беремище 23
 Чоргорий 174
 Чрънабыль 174
 Чръниговъ 173
 Чръторыескъ 174
 Чръниговъ 173
 Чѣдинъ 96, 173
 Чѣдь 31, 143, 173
 Чѣриан 173
 Чѣча 173
 чудь 121
 Чуча 173
 Чучинка 173
 Чучка 173
 Чърнига 174
 *Чърнигъ 174
 *Чърнобыль 174
 чърнобыль 174
 чърнь 174
 чърный 43, 123, 173
 чърнь 123
 Чърньга 174
 *Чърньгъ 174
 Чюдинъ (-ь) 173
 Чюрнаевъ 173
 Чючинъ 173

Шарбешъ 159
 шави згъва 108

Шелвовъ 5
 Шелвь 175
 шелом(ъ) 69, 175
 шеломьнъ 175
 шесть 175
 Шексна 144, 152
 Шелово 175
 Шелвовъ 175
 шелом 175
 Шелома 175
 Шеломъ 175
 Шеломыньское 175
 шеломя 175
 Шельвів 175
 Шепель 175
 Шепіль 175
 шерех 142
 шерехатий 142
 Шерехів 142
 шереш 142
 шерешень 142
 шержень 142
 шерхкий 142
 шерхнуги 142
 Шинвїз 56
 Шкавица 176
 Шкавицкая 167
 Шковица 176
 Шковица 176
 Шоломия 69
 Шоломки 175
 Шоломница 175
 шолома (-я) 175
 Шолтатийа 149
 шольмя 175

Шполь 175
 шпревани 122
 Шпрее 122
 Шпъкородъ 152
 шръклица 146
 Шоумьскъ 175
 шѣни 50
 шѣица 50
 шѣмъ 175
 Шуйца 50
 Шулявка 175
 Шума 175
 шѣма 175
 Шумейка 175
 Шумескъ 175
 Шумки 175
 Шумок 175
 Шумськ(е) 175
 Шум(ъ)скъ 175
 Шумьскъ 175
 Шумьский 175
 Шумящій Ровъ 175
 Шѣкавич'а 176
 Шчерѣк 176
 Шчирок 176
 Шчирок 176
 Шюмескъ 175
 Шюмьскъ 175

Шекъть 176
 Щькавица 176
 Щьковица 5, 10
 щека 176
 Щекавецъ 176
 Щекавика 176
 Щекавицкая 176
 Щекавицька 176
 Щекавиця 176
 Щекатовъ 176
 Щеки 176
 Щеков(ица) 176
 щековица 176
 Щековича 176
 Щекъ 78, 79, 176
 шекътъ 176
 Щерекъ 176
 Шер(ь)ниговъ 173
 Щикатий 176
 Щиковица 176
 Щира (-ещь) 176
 щирый 176
 Щирок 176
 щирькъ (-ць) 176
 Щирьць 176
 Щкавица 176
 Щковица 176
 Шок 176
 Шоковица 176
 Шокоть 176
 Шокъ 176
 Шучника 173
 *Щькавыи 176
 Щьковица 176

Ыкраина 166
 Ыстомль 155

ьзь 177

Юго-Восточная Русь 119
 Юго-Западная Русь 119
 Южная Русь 119
 южноруссы 119
 Юргевъ 177
 Юргевская 177
 Юрїїв(сь)ка 47
 Юрківська 142
 Юрковица (-я) 142
 Юрковъ 142
 Юрь(г)евъ 48
 Юрьевський 48

Ѡвъхань 40
 *Ѡзина 177
 Ѡтинъ 91
 Ѡнцино 177
 Ѡнцинъ 177
 Ѡн(ъ)ка 177, 178
 Ѡвъчино 5
 *Ѡробѣдь 18
 Ѡрополць 178
 Ѡрославъ 178

Явид 38
 Явъхань 40

Ягнятин 91
 язвина 177
 Язеидький Рїв 177
 Язина (-щї) 177
 Язинський 177
 Язно 177
 Язовецъ 177
 язовища 177
 язовище 177
 язок 177
 язѡе 177
 Язуча 177
 яз(ъ) 177
 язы 177
 ялова бузина 26
 Ян 63
 Яненки (-Пологовскїе) 177
 Яиенський 177
 Ян Казимир 63
 Янкино 177
 Янча 178
 Янчино 177
 Янчинъ 177
 Янька 177
 Яньчино 177
 Яревище 114
 Яроповичі 178
 Ярополць 178
 Ярослав 171
 Ярославль 178
 ярѣбоузовичи 18
 Ярыга 174
 Ясень 168
 Яськи-Українські 167
 Яфет 78
 яфетороси 119

Ѣ

Ѣпиль 58
 Ѣпископское 58

ab(i) 54
 Abi-Hind 54
 Agalungus 56, 112
 *Airili 171
 airy 58
 airyly 58
 Ak dāniz 108
 Aksiak 56
 *al- 17
 Alanorsoi 123
 Alantas 17
 albasty 81
 albus 25, 27
 Alexandrow 81, 82
 aloka 94
 Alpes Bastarnicae 165
 Alt(a) 17
 Altina 17
 Altinum 17
 Alto 17
 Aluntā 17
 Aluo(n)ta 17
 aluōts 17
 Alutus 17
 *Alūtaporđ 152

Anawa 167
 Angeln 121
 an-mū-snap 90
 anta- 167
 Antes 167
 ap 54
 apara- 55, 57
 Arela 58
 arf 55
 *Armantia 117
 Armenā 115
 Armeno 117
 Armenta 115, 117
 Armentia 115
 Armilla 25
 ar-Rūs 118, 120
 *arup- 149
 Asamusъ 58
 aspēr 142
 Asuna 150
 at 24
 Aunoth 95
 Aunuva 167
 Aunūpis 167
 *axšaēna- 108
 azak 150
 Azaw dānizi 150
 āirili 58
 āparas 55, 57
 ācer 57
 āp 55
 āpra 55
 āpra-xšaya 55
 āpra 55
 Ašquzai 143

Bach 21
 *bag- 25
 Bagossola 20
 *bagъpo 25
 bah 21
 *baki- 21
 Bakothki 18
 bala 78
 *bara 19
 Barangi 121
 *barokj- 19
 *bary- 19
 Barycz 19
 Baryszow 18
 Baryszpol 18
 batrin 56
 baugus 25
 Bazina 26
 bātsman 120
 beki- 21
 bekkr- 21
 Betzec 27
 betzy się 27
 Bežzec 27
 Bežyce 27
 betzy się 27
 Bereza 19
 Berezan 134
 Bereznica 19
 Berezówka 19

- *berstь 19
 *berza 19
 bez 26
 Bezvēr 40
 *bēlь(jь) 26
 Bērišlav 40
 bēz 26
 *bheg- 21
 *bheug(h)- 21, 25
 *bhog- 21
 bhoga- 21
 Bhoja- 21
 bhōgá-h 25
 Biatka 27
 Biatobrzegi 27
 Bicz 159
 *bičь 152
 bilsas 27
 Bitohorodka 28
 bi-sauljan 148
 *biti 152
 Blauen (-wen) 105
 *bog- 25
 Bog 20, 21
 bogori 141
 Bogoslav 20
 *Boguslavъ 20
 Boguslaw (-lawka) 20
 Boh 20
 Bohumil 97
 Bohus (-lav) 20
 Bokota 9, 18
 bolani 79
 Bolebor 171
 Bolech 22
 Bolerad 151
 Bolsza 23
 botoch 23
 Botochowiec (-cy) 22
 Bora 23
 Boričevъ 79
 Borislav 171
 Boristhenes 55
 *boroti 171
 borsuk 24
 Borsukowa grzęda 24
 Borussen 122
 Borysthenes 55
 Borysthénēs 55
 boug 25
 Bóbrka 20
 Bran (-imir) 24
 Branisz 24
 Breznica 19, 98
 brodnъ 25
 Brody 24
 *bromь(jь) 25
 brunjò 24
 brunnja 24
 Brūs 122
 brzost 19
 Buces 21
 *bug- 21, 25
 Bug 25
 bugaj 25
 Buges 21
- Buh 20
 Bulač 25
 *buls- 27
 Bulsinius 27
 * bulz- 27
 Bužimica 97
 Būrūūzen-oba 134
 *bykь 26
 bze (-i) 113
 bьg- 21
 * bьgati 25
 bьzъ 26
- Candavia 67
 Caniovia 67
 Camencia (-um) 66
 Camenecensis Podoliae 66
 Camenecum 66
 Carcon (-eon) 76
 Careneola 106
 Carpathici 165
 Carpati 165
 carro 66
 Carsow 71
 Cercio 76
 chanl 75
 Charal 171
 chart 171, 172
 Chios 78
 Chiovia 78
 Chiue 78
 Chive 78
 Chiwe 78
 Chocim 86
 Chotmenka 44
 * chotmъ 44
 Chor 170, 171
 chorawina 170
 Chorcica 172
 Choriw (-owa) 170
 Chorsewo 170
 Chortitz 172
 Choruš 171
 * Chorz 170
 Chorzew 170
 Chotěbor 171
 Chotim 112
 chrásta 70
 chrosta 70
 chrt 171, 172
 Chue 78
 Chval(a) 169
 Chvalimir 169
 *chvorstь 70
 Chyo 78
 chyrny 172
 * Chyve 78
 Chywe 78
 Ciecierzew 158
 cietrzew 158
 Cleva 78
 * Clieva(e) 78
 Clyve 78
 Codex Cumanicus 75
 Commani 74
- Corseen 71
 Cracovia 79
 Crimea 156
 Cuiavia 79
 Cuiavia 79
 Cuieua (-uwa) 78
 Cuieva 78
 Cuiewa 78, 79
 culmea 69
 Cumanii 75
 Czarne 108
 Czarniata 172
 Czarnobyl 174
 Czarny potok 155
 czart 174, 175
 Czartoryja 175
 Czecierew 158
 Czynortoryja 175
 Czyszmien 158
 Ćabak 150
 ċar- 21
 *černyga 174
 Čerń 147
 čert 174
 Četorad 151
 čirmiš 173
 *čřnъ 147
 čřt 174, 175
 čьrtoryja 175
 *čьrtь 174, 175
 čvāntás 131, 133
- dagh 51
 Dagodeuos 51
 (*dagus 51
 Dan(a)- 56, 57
 Danaper 55, 57
 *Danapras 55
 Danāpris 55, 57
 *Danasras 57
 Danaster 57
 Danastius 56, 57
 Danastr 55
 Danastris 57
 (*Danastrus 55, 56, 57, 58
 Dano-marus 56
 *danos 57
 danu- 54
 Danube (-io) 54
 Danūvius 56
 *DargabQd 52
 *DargabQdž 52
 Dargebanz 52
 *Darodeos 51
 dąbrowa 53
 dān- 58
 *Dānābris 56
 *Dānāpris 56
 *Dānāstris 58
 *Dānāstris(-ūs) 58
 *Dān(a)-avi 54
 Dānaper 55
 Dānāpris 55

- Dānaster 55
 Dānastriś 55
 *Dānauī-s 54
 dān-āpr- 55
 *dānu- 52, 54, 55, 57
 *Dānuapara 55, 57
 Dānubius 54, 55, 64
 *dānu-Ipr-os- 55, 56
 *Dānu-naz-dyō 57
 Dānuv- 54
 Dānuvius 53, 55, 64
 *Dānūv- 54
 Dānūbiuś 53
 *dei- 50
 *deksinos 50
 derva 49
 dervá 49
 *dervje 49
 *desnъ 50
 *desъnъ 50
 Devica 50
 Dębna 53
 Dębno 53
 *d(h)a- 149
 *dhe- 149
 *dheu- 54
 *di- 50
 Diur-danus 56
 Divina 50
 Divovka 50
 dloubati 54
 Dnestr 57
 Dniepr 55
 Dniest(e)r 57
 Dniپر 55
 Dnistr(a) 57
 Dnyestr 57
 dobrāva 53
 dobrōta 51
 Dobryń 141
 *dobrъ(jъ) 51
 Dolъb 54
 Domażyr 90
 Don 56
 Donawi- 54
 Donciuk 50
 Donecz 52
 Donecz Sewerski 52
 *Don-æpr- 55
 Done(t)z 52
 Doniec 52
 Donice 52
 *dorgh- 151
 dOskul 96
 doubrava 53
 dōtbern 54
 *Dónare 54
 Dónaris 54
 Dónava 53
 *dōbъ 53
 *dōbъno 53
 Donabis 53
 Dōnawi 53
 Drahobud 52
 Drahobuż 52
 Drahobyl 174
 Drogobudowice 52
 drótt 121
 drúbeż 159
 Duben 53
 Dubne(-é) 53
 dubra(wa) 53
 Ducatus Severiensis 153
 Duces Ruthenorum 121
 Dudleby 54
 Dudleipa 54
 Dudleipin 54
 Dulábe 54
 dulebyj 54
 Duléb- 54
 Duleby 54
 dumbrava 53
 dumblas 53
 dumbrs 53
 dun 66
 *Dunađj 54
 Dunaj(s) 53, 54
 (*dunaj(b) 54
 Dunajъ 55
 Dunava (-b) 54
 dunavas 54
 Dunawec (-tz) 54
 Dunayec 54
 dunayus 54
 Dunáj 53
 Dunäre(a) 53, 54
 Dunāyus 54
 Dúnáj 53
 Dūnrath 127
 dūb 53
 dūn- 56
 *Dūnajipri 55
 *dūneapar 55
 *dūneastr 57
 *dūn-Ipr-(os) 55, 56
 *dūn-isr-(os) 57
 *dūno-istro 57
 *dvig- 36
 *dvigati 36
 dziadyga 174
 Dzisna 50
 dźwięk 36
 Dźwierzno 49
 dźwięk 36
 *dъbn- 53
 *dъbr- 53
 *Dъnairъ 55
 *Dъnērъ (ъ) 55, 56, 57
 Dъnēstrъ (ъ) 55, 57, 58
 dъnarъ 55
 Ebro 56
 Ebrus 56
 Ecava 64
 eiklús 64
 eikstē 64
 *ej- 64
 *eībhros 56
 *ej-k-u-ā 64
 *ej-s-r- 65
 Ekava 64
 Eksi 55
 *el-17
 *ele 17
 Ellexe 55
 Erese 55
 Erexe 55
 Erresse 55
 (Euksinus) Pontus 108
 *ejk- 64
 falb 75
 Falones 75
 falw 75
 Fiagdon 56
 flavus 75
 ford 152
 iossa 22
 Fraga 79
 Freysteinn 112
 Gaj(ani) 41
 Gajevi 41
 Gajski Potok 41
 *gajъ 40
 Gagine 41
 galas 42
 Galeb 43
 Galicia 42
 Galicz 41
 garunjo 44
 gāj 41
 *Ge- 44
 Gedeta 59
 Gedike 59
 Gelmasoika 148
 Gerasus 142
 *Gerin- 44
 Gerunium 44
 *gerūn- 44
 *gel- 59
 *gheubh- 21
 *gil- 59
 gilliin 59
 gilús 59
 Gīnestra 56
 *gluxъ 42
 *glъt- 47
 *gnēzdo 93
 *gnēzđno 93
 Gniezna(o) 93
 Gnilopiat' 111
 Gnizna 93
 *gnojъ(nъ) 43
 godūs 59
 *gol- 59
 gol 47, 96
 *gol-qb- 159
 Golt 47
 (*)golъ 42, 47
 *golъ(jъ) 43
 Cotogory 43
 Gotta 47
 Gotyń 141

- *gord- 9, 92, 154
 *gorditi 44
 *gordъ 44, 45, 62
 *goruxa 46
 gospōd 137
 *gost- 96
 gölt 47
 gödas 59
 graecus 46
 Gródek 44
 Gródek Nadbużny 34
 Guadalquivir 57
 Guadiana 57
 Guðleifr 43, 141
 *Guðleifr 141
 *g҃er- 44
 *gvizd- 151
 gьlt- 47
 *gьltati 47
 gьrtanъ 172
- hal(a) 42
 Halicz 41, 42
 halka 65
 hallus 42
 har- 171
 har 26
 Haraiva- 170, 171
 *Harava- 171
 *Harā- 170
 Harē- 171
 Hata 134
 háj 41
 Hebrus 56
 heilig 95
 *Helgi 95
 hünzir 64
 (H)ister 53, 64
 Histris 65
 Histrus 53, 64
 Hniessdza 93
 Hniezda 93
 Hniezna 93
 Hnizna 93
 hofman 120
 hola 43
 Holtowica 47
 Holtwa 48
 Holva 47
 Holtwa 47, 48
 *horb- 44
 Horbatka 44
 Horeb 170
 Horoszę 45
 Horoszyn 45
 hortus 172
 hospes 137
 hospod 137
 Hreidgotar 121
 Hreidgotar 121
 Hrodyszcze 45
 *hroth- 121
 hrōðr 121
 *Hrōthigutans 121
 *hrōdh- 121
- Hrōma 123
 Hrōs 123, 124
 Hrus 123, 124
 Hrużna 93
 hřt 172
 huovi 120
 hupāna- 21
 hyv 148
- iblag 63
 *Ibris 56
 *Ibrus 56
 Ika 64
 ikej 64
 ikeñ 64
 ikij 64
 Ikva 64
 Ibadir 85
 Ilbo 85
 Ili 85
 Ilibot 85
 Ilibow 85
 Ilof 85
 *Ipris 56
 *Iprus 56
 Iprъ 55
 *is(e)ro-s 65
 is-ira- 57
 Ister 64
 Istra 65
 Istria 65
 *Istr-os 57
 isira- 65
 Iskuzai 143
 izrojb 61
 Īk- 64
 ik- 64
 *iebhros 56
- jame 88, 149
 Jawid(z) 38
 jaz 177
 Jazienica 177
 Jazowica 177
 *jelъcha 95
 jez 177
 Jéz 177
- kahf 78
 *kal- 65
 Kalak 65
 kalkan 65
 Kalky 65
 Kalus 65
 Kamenec 66
 Kamieniec 66
 Kamieniecka 66
 Kamieniec Podolski 66
 kanak 75
 Kanice 67
 Kanimir 67
 Kanin 67
 Kaniow 67
 Kaniów(ka) 67
- kanly sul 148
 kap- 67
 kapać 67
 *kapičъ 67
 kapla 67
 Kara dāniz 108
 K(a)r(a)ku 165
 Karany 70
 Karañ 70
 Kare dāniz 126
 Karol 171
 karpe 165
 Kars-upis 71
 Karš-upe 71
 Kāršalyq tāñiz 150
 Kāñē 67
 Kāña 67
 kāñya 67
 Kārša 71
 Kāršu-puris 71
 Kārše 71
 Kāršis 71
 Kār-sava 71
 *kel- 65
 Kelča 68
 Kerči 76
 kertūkas 175
 Kænugardr 78
 khort 171, 172
 Kiay 79
 kiehl 78
 Kielce 68
 Kielno 68
 kiel 68
 *Kieva 78
 kiowski 78
 Kijanica 79
 Kijanka 79
 Kijewo 78
 Kijōw 78
 Kioff 78
 Kiouio 78
 Kiovia 78
 Kiow 78
 Kitava 79
 Kitawa 78
 klausyti 68
 Klepidava 66
 *kleq- 68
 Klova(s) 68
 Klovupē 68
 kto 68
 Kob-opt 68
 Kočarim 75
 koégems 35
 Kojava 79
 Kotomia 69
 Kotomyia 69
 Kotomyjka 69
 Kotomyjōwka 69
 Kotomyjski 69
 Komani 75
 kor- 72
 Korañ 70
 Korew 170

- Korewice 170
 Korol 171
 Kors-lauken 71—72
 *korst- 70
 Korsun(ka) 71
 Korsuńka 71
 Korszuń 71
 Koteleński 72
 Kotelnia (-ica) 72
 Kotelnicki 72
 *kotylъ (-ylъ) 73
 kōl 37
 *krasa 73
 Krasna(e) 73
 *krasnyъ 73
 krásta 70
 krčь 72
 krosna 74
 Krosna 74
 krosná 74
 Krosne 73
 Krosno 70
 krosta 70
 krósna 74
 Krš 76
 *kršto-ryja 175
 ksnjatin 76
 Ksnjatin 76
 *Ksnjatyń 76
 Kuar 170
 *Kuava 78, 79
 *Kuawa 78, 79
 Kuawa 79
 kuj 79
 *Kuj- 79
 kujac 79
 (*)Kujava 79
 kujawy 79
 Kujawy 79
 kum 75
 Kumáni 75
 Kumme 75
 kuni 24, 76
 *kuniggs 24, 76
 kuning 24, 76
 *kuningaz 24, 76
 kuriti 76
 Kuyaba 79
 kül(ol) 37
 kūja 80
 kúkma 75
 kúčma 75
 Kūari 79
 *Kūjava 79
 kūjis 80
 *Kūjis 79
 Kūp-ok 75
 Kūyaba 79
 *Kūjava 79
 Kūjev 78
 Kūjevo 78
 Kūjevъ 79
 Kūjov 78
 Kūof 78
 Kūovia 78
 Kūow 78
 Kyrizos 76
 *кълъ 68
 *кълędзь 24, 76
 кьона 75
 *Kemi- 141
 *ker- 141
 *keu- 141
 *keudh- 152
 *kloу- 68
 *kudh- 152
 Lamberg 85
 Lamburga 85
 (*)lat- 17, 83
 *lak- 110, 111
 Lebed' 84
 lebedes 84
 lekno 83
 Lemborg 85
 Lemburg 85
 Lemburga 85
 Leone 85
 Leontopolis 85
 Leopold 85
 Leopold 85
 Leopolda 85
 lepedo 84
 lepes 84
 let- 17
 Letanka 17
 *Letà 17
 *leubh- 82
 *leup- 81
 lēb(in)a 82
 *lēd- 87
 Libeč 86
 Libeda 84
 Lidmila 97
 liēt 17
 Lippe 81
 Litbada 85
 Litbon 85
 *liub- 86
 liutynas 83
 Livovia 85
 lieti 17
 lit 17
 *lit- 86
 *ljub- 82, 86
 *Ljub- 86
 Ljubeč 86
 Ljubek- 86
 *ljut- 82
 Ljuta 82
 Ljutava 82
 Lodomeria 119
 lot- 17
 *loubh- 82
 *loup- 81
 Lowow 85
 Lozo 55
 Löwenburg 85
 ltw- 83
 lub 82
 (*)lub- 82, 84
 l'ub- 86
 luba 82
 lubà 84
 lubbi 84
 Lubczesko 86
 lubertinë 84
 Lubiensko 86
 Lubná 82
 Lubnó 82
 Lubsko 86
 Lucicza 82
 luib 84
 *luk- 110, 111
 Lukna 83
 *lukná 83
 lukné 83
 Lukné 83
 Luosen 55
 *lup- 81
 Lupia 81
 Lupita 81
 Lupow 81
 lupus 84
 lut- 82
 Lutkow 82
 Lutorad 151
 Lutowe 82
 Lutynia 82
 Lùkne 83
 *lüt- 83, 86
 *lütawa 83
 lüteus 83
 lütum 82, 83
 *lüb- 84
 lübricus 84
 Lwow 84, 85
 Lwów 85
 *lyb- 84
 Lybed' 84
 *lybedь 84
 Lywow 85
 lýti 17
 *lybь 54, 55, 84
 lъkno 83
 łodyga 174
 Łoknia 83
 łub 82
 Łubna 82
 Łubni 81
 Łubnie 81
 Łubno 82
 Łukomi 82
 Łupawa 81
 Łupia 81
 Łybed' 84
 Maeótis, lacus 88
 Maeótis, palus 88, 149
 Malacin 87
 Malatyn 87
 malus 87
 manna 123
 manu- 123

- *) mar- 89, 90
 mar-ai 91
 marati 90
 mare 90
 Marea Neagră 108
 *mar-(ei) 91
 Mare Majorum 108, 126
 Margus 89
 mari 90—91
 marois 91
 maros 89
 *Maršos 89
 Marus 89
 Matercha 162
 Matrica 162
 maṭrah 162
 mau-d-yti 90
 mayavant 88
 maz 87
 Mazač 87
 Mazal 87
 Mazany 87
 Mähmäd 24
 mär'ä 91
 m(ä)ra 91
 máurus 90
 Mačimir 90
 māyavant- 149
 *mār- 90
 Meandhrath 127
 meč 89
 mei 88, 149
 meldäk 88
 Meluken 90
 mer- 91
 mer(ei) 91
 m(e)ra 91
 Merla 90
 Mer Nero 108, 126
 Mer Noire 108, 126
 *mél- 90
 mér- 90
 Michajłow 102
 Miełczani 90
 Międzyboż 88
 Międzybożskij 88
 Międzyrzecz 97
 Mikulińce 8, 88
 Mikulińce 88
 *mil- 90
 Milčius 90
 Milkutis 90
 Miluke(-s) 90
 Minor Tanais 52
 minor Tanais Sewerski 52
 Mironėha 167
 Mielec 90
 mił 87
 Mojžir 90
 Molosch(n)a 150
 Molotznije vodi 150
 Montes Sarmatica 165
 *mor- 89, 90, 91
 Moraha 89
 morati 90
 *morav- 90
 morava 89, 90
 Morava 89
 Moravica 90
 *morje 89
 Mornik 90
 Morulino 127
 Morzyna 90
 Motużyn 90
 Motyżyn 90
 *mou- 90
 mór 91
 mōRa- 91
 mr- 91
 muor 91
 *mur- 90
 Mutibar 90
 Mutimir 90
 Mutużyn 90
 Mutyżyn 90
 Mūnas 90
 mülteka 88
 müRä- 91
 mü-tra 90
 *my- 90
 Myluken 90
 Naba 91
 *nabh- 91
 nabis 91
 nad- 91
 nadi 91
 nady 91
 Nadyvarad 91
 nasierszały 143
 *navja 63
 navskij vetykdeń 168
 nazd 57
 nazdyō 57
 nasyp 98
 nábhya-m 91
 nav 168
 nádi 91
 nāu- 144
 nābha- 91
 nābhā- 91
 Nebel 91
 *nebhjō- 91
 *ned- 91
 Neper 55
 Nestr(o) 57
 Nežata 93
 Nežetice 93
 Nežir 90
 *neg-+ -ęta 93
 Neha 93
 Nežata 93
 nediyas 57
 Nibel 91
 Nieper 55
 Niepor 55
 Nistr 57
 Niper 55
 Nistru 57
 Nistrul 57
 Nobel 91
 *nobhaljo- 91
 *nobhā- 91
 *nobhljo- 91
 nod- 91
 Noviodunum 87
 Nowe Lubnie 82
 Nowe Rumeńskie 116
 Nowy Łubeński 81
 nów 168
 Nusacus 55
 nyč 168
 Nyeper 55
 N(y)estr 57
 nýti 168
 Obrovice 94
 odman 165
 ojk- 64
 ol 47
 Olsze 95
 Olt 17
 Oltwa 48
 *olbcha 95
 Ołoka 94
 Oltwa 47, 48
 Onczica 168
 Onuth 95
 Opole 175
 or- 96
 *orati 96
 Orel 58
 orosz 119
 Oroszország 118
 ors 123
 Orsdon 56
 osis 168
 Oskol (l) 96
 Oskul 96
 (Ost)preußen 122
 Ostra 36
 Ostre 36
 Ostróg 96
 ostry 36
 ostryga 174
 ostrý 36
 ostrz 57
 *o-tr-qb- 159
 Ouczyca 168
 ousis 168
 Oyszyka 168
 Özü 55
 Óleifr 43, 141
 óluk 94
 örs 38
 *Örskül- 37
 örs küla 37
 * Öglz 164
 öl 110
 pala 78
 Palöcz 75
 Paluni 170
 Panargen 103
 Panemune 103

- *pansava- 171
 panti-kapa 76
 paša 108
 paxn at 24
 pāša 108
 pāša 108
 pānem 56
 *pāsīā 108
 pātram 110
 pehn 24
 *per- 97, 98
 Peratin 102
 Peregon 111
 Perepecz 111
 Perepetus 111
 Perepiata 98
 Perepiatycha 98
 Perepieca 111
 Peresi(e)ka 99
 Pereslawl 100
 pərətū- 112
 pərəθū- 112
 pərətūs 112
 Perewotoczna 97
 Perewotoczno 97
 *per(k)- 101
 perpetuus 111
 per-pjete 111
 *persēka 99
 *per-volk- 97
 Pieszczanę 114
 *pet- 110, 111
 petō 111
 Petridava 66
 pēsŭkŭ 114
 pētra 66
 *pēti 111
 Phalagi 75
 Piaseczne 114
 Piatna 111
 piča- 113
 Pieszczana 114
 Pina 111
 pintis 111
 Piratyn 102
 Piratyn Nowy 102
 Pirula 132
 piSa- 113
 pišū 113
 p'isū 113
 p'isa 113
 pissa 113
 pišti 113
 piŋe 56
 Planta 106
 Plauci 75
 Plawci 75
 Pleisse 102
 Plisni 102
 Plisy 102
 Plišnia 102
 *ploq- 102
 plaw 102
 plawa 102
 plawula 102
 plāvēž 102
 Podgorie 104
 Podgórze 104
 Podolskaja 103
 Podrórze 104
 pokoj 110
 pokój 110
 polenin 106
 Połonka 106
 Połstwin 112
 Ponticum mare 108
 poręba 61
 poroż 61
 Poszol 113
 (*)pot- 110
 *pot-jajb 110
 *Pot-jajb 110
 *potlom 110
 potto 110
 *potŭ 110
 Požit 53
 *PQtim 112
 *pQ'tŭ 108
 pōt 110
 pōculum 110
 pōtabilis 110
 pōto (-us) 110
 praepes 111
 prapat-111
 prastaráh 147
 prausti 122
 *Prei-pai -is 111
 Preußen 122
 *prilak- 111
 *priluk- 111
 Pripet 98, 111
 Pripety 111
 *pri-pe-ti 111
 *pripeť 111
 *pri-pin-ai 111
 Pripjaty 111
 Probojna 147
 Probużka 147
 *Prostirnŭ 147
 prostranŭ 147
 pro-strēti 147
 Prostyrń 147
 Prostyrńa 147
 Protoka 126
 Protorn 147
 *prout-112
 Prusowie 122
 Prusy 122
 Prut 112
 Prutec Jabłonicki 112
 Pruteć 112
 Prutheni 122
 Pruzi 122
 Pruzzen 122
 Pruzzi 122
 Pruzzia 122
 Prūsmale 122
 prūt- 112
 Pryluki 110
 Przebor 97
 Przemysł 97
 Przesieczna 99
 przestronny 147
 przestrzeń 147
 Przetoka 126
 Przewłoczynski 97
 Przewrotne 35
 przylek 111
 przyteq 111
 Pŕisečná 99
 ps- 113
 Psczol 113
 Pskła 113
 Psol 113
 Psoll 113
 Psot 113
 puosu 120
 Purula 132
 *Putim 112
 Putimle 112
 puto 110
 Puto 112
 Putywie 112
 p'ūsū- 113
 Pyratyn 102
 Pyrula 132
 Pzizol 113
 *pŕd-s- 113
 *pŕno- 110
 *pŕs- 113
 *pŕsŭ 113
 qaj- 68
 qaja 68
 qaja-liq 68
 qaja-lū 68
 qaja-ly 68
 qaja-lyq 68
 qaja-lyg 68
 qaja-lŷ 68
 qajaty 68
 *qaj-jaly 68
 qal- 65
 *Qalag 65
 Qalaq 65
 *Qalqi 65
 qara 171
 qaš- 65
 qašqa 65
 *qeu-q 75
 qoŷa 68
 *qoŷ-ly 68
 Qorsun 71
 quba 75
 quercūs 101
 Quiabah 79
 qum 75
 quman 75
 quw + man 75
 *Raciborz 96
 Radim 112
 Radobyl 174

- Radobyť 38
 Radom 82, 86
 Radosin 114
 *Radosinъ 114
 Radunia 115
 Raduńskie 115
 Radyń 141
 raĩstas 114
 Raḡhā 122
 ramiau 116
 Ramis 116
 Ramno 116
 Ramōnas 116
 ramūs 115, 116
 Rana 122
 raokšna 123
 Rasā 122
 ratnyj zvon 62
 Ratomagus 127
 rausis 127
 rauta- 117
 rautah- 127
 rāmioi 116
 *rā- 127
 rdza 128
 Rem- 115
 restaurāre 147
 *reu- 127
 Rhos 123
 Riena 78
 Rim- 115
 Risaland 118
 Rizaland 118
 rmen 116
 Rocas 124
 Ro-dan 56
 Roden 127
 Rodez 127
 Rodná 116
 rodny 116
 Rogas 124
 Roga-stadzans 124
 rogъ 116
 Roĩa 122
 Roja 122
 rojъ 61
 roka- 124
 *rokas 124
 Rom- 115
 roman(ek) 116
 r(o)mān 116
 Romān 116
 Romna 116
 Romno 116
 romūs 116
 Romūn 116
 Rootslane 120
 Rootš 120
 Ros 118, 128
 Ros(a) 122
 Roschouasko 118
 Rosjanin 119
 Roslagen 120
 roso(mo) 123
 Rosomoni 124
 Rosomonorum 123
 Rosov 122
 Rossa 126, 128, 150
 Rossi 126, 150
 Rossomannorum 123
 Rosso Tar 124
 Rossotar 124
 Rosz 128
 rota 127
 Rota Can 127
 Rotecas 127
 Rotek 126, 127
 Rotka 126
 Rotok 126
 Rotoka 126
 Rotomagus 127
 *rou- 127
 roudh- 128
 Routagal 127
 routo 127
 rov 61
 Roxolani 123
 Roxolania 118
 Roxolanorum 123
 roxs 123
 Roya 127
 Royss 128
 Rožna 116
 Rožno 116
 Rožná 116
 Rožno 116
 Róþskarlar 120
 Róþsmenn 120
 *Rōs(a) 122
 *Rōs- 122
 Rótsi 120
 *Rōmin- 116
 Rōs 118
 rōt 117
 *ru- 127
 Rucia 118
 rucis 127
 rud- 128
 *ruda 117, 152
 *rudh- 128
 Rudok 126
 *Rug- 122
 Rugen 122
 Rugia 122
 Rugja 122
 Rujana 122
 ruk- 124
 *ruk-ōsta 124
 rukša- 124
 *rukša-tar 124
 Rumne 116
 Rumno 116
 Ruotsalainen 120
 Ruotsi 120, 121, 123
 ruo- 121
 Rus- 79, 122
 Rusa 122
 Rusavin 122
 Ruscia 118
 Ruscino 121
 Rusia 118
 Rusios 120
 Ruska 125
 Rusko 118, 122
 Ruskovici 122
 Rusnāitē 122
 Rusota 122
 Rusov 122
 Russa 122
 Russae Minoris 119
 Russe 119
 Rus(s)i(a) 118, 120, 121
 Russian 119
 Russia Parva 119
 Russia Rubra 119
 Russillon 121
 Russin 119
 russisch 119
 Russland 118
 russus 123
 Rut 126, 127
 Ruta 127
 Rutavci 127
 Rutecht 126
 Rutehe 126
 Rutek 126, 127
 Rutene 127
 Rutenj 127
 Rutevac 127
 Ruth- 121
 Ruthen 127
 Ruthene 121
 Rutheni(a) 118, 121
 Rutheni albi 121
 Rutheni rubri 121
 ruthenisch 121
 Ruthenorum alpes 165
 Ruthenorum regis 121
 Ruthenorum rex 121
 *Rut(h)i 121
 Rutiz 127
 Rutka 126
 Rut Nowyj 127
 Rutoši 127
 Rut Staryj 127
 Rutuba 127
 Rutuna 127
 Rutupis 127
 Ruty 127
 Rutzenmoos 127
 Rutzgraben 127
 Ruzcia 122
 Ruzzia 118
 Rügen 122
 Rùot's 120
 Rùot'sli 120
 Rùsija 118
 Rùsijos 119
 rùsiškas 119
 rùsy 119
 *rùd- 128
 Rùs 118, 120
 Rùzaland 118
 rùda 117
 rùs 123
 Rùsingé 122
 Rvsia 118

- Rybnica 98
 Ryscaland 118
 Ryssaland 118
 *ryti 175
 Rytzeland 118
 rzuczyć 127
 rzut 127
 *ръд- 128
 *ръджа 117, 128, 152
 *Ръдсь 128
 *ръза 117, 152
- *saBaG 130
 *saBuG 130
 sadiiti 128
 *sadъ 128
 sagsag 129
 Sakow 128
 saksog 129
 salā 129
 Salkowo 128
 Samar(a) 129
 Samkrz 161
 Samr̄ 129
 San 155, 156
 Sana 156
 San-da-nos 156
 Sandomiria 79
 San-drava 148
 *san-ford- 152
 Sanica 156
 Sann(a) 156
 *san-parata- 148
 *san-pord- 152
 San-taka(s) 148
 *sapay- 130
 Sapoy 148
 *sapuy- 130
 *sar- 130
 sarati 142
 Sardaya 149
 sarīt 142
 *sar-mat- 130
 Sarmatae (-ica) 130
 sau 141
 saula 148
 Sauromatae 130
 *sav- 141
 Savromant 130
 saw 154
 Sa(w)denžyz 108, 126
 Sawœrmatœ 130
 sawrag (ug) 154
 Saplat 148
 Sapolna 148
 Sašpówka 148
 Saštad 148
 *sān- 156
 sāu- 154
 *sāva- 141
 *Sān- 156
 Schöne Wiesen 56
 Schwarzes Meer 108, 126
 Scieg 176
- Scythia 143
 Sczerzec 176
 Sczirzec 176
 Sczirzec 176
 Sczyrzec 176
 Semь 141
 sen(a) 156
 Sena 156
 Sepno 98
 *ser- 142, 143, 171
 Sercha 142
 Serchow 142
 Serechowicze 142
 Sered 142
 Serensci Donetz 52
 Seret 142
 Seret Jasinowski 142
 Seret markopolski 142
 Seret Nuszczanski 142
 *sernъ 141
 *seu- 141
 severes 154
 Severia 153
 Sewerska 154
 sēvēri 154
 sēvērus 154
 *sēt- 155
 Sępolno 160
 *sēm- 154
 *sēn- 156
 *sēu- 154
 *sēn(a) 156
 Siebrne 142
 Siecza 155
 Sieczna 155
 Siewerz 154
 Siewierz 153
 Siewierzanie 153
 siewruki 154
 silān 148
 Silis 149
 sin- 141
 Sinu- 149
 Siretul 142
 *sivъ 141
 *sizъ 141
 *sjul- 148
 Sina 152
 sīnē 123
 skarfr 70
 *(s)keu- 143
 skji 143
 skiutan 143
 *skol- 143
 Skolopitus 143
 *skul- 143
 *Skul-ta 143
 skuphos 143
 Skutai-Skolotai 143
 skuthos 143
 Slepowrod 152
 *slukъ 152
 *sluti 152
 Stoboda 82
 smals 87
 snađa- 144, 152
- *snā 156
 snāpáyati 144, 152
 *(s)nāu- 144
 snāuti 144, 152
 * snevō 144
 Snjatyn 76
 Snowka 144
 snutās 144, 152
 *snū 144
 sny 144
 Snъve 144
 Snъvъ 144
 Soγad 149
 Soγat 149
 Soγd 149
 Sodaya 149
 Soldachia 149
 Solda(d)ia 149
 Soldaia 149
 Solna 144
 *solnъ 144
 Somar 129
 Son(i)a 156
 Soteska 150
 sotēska 150
 soutēska 150
 sóna 141
 sōl 148
 sēl 148
 *so-pojь 148
 *So-pred-slъ 148
 *soťeska 150
 *sōn(a) 156
 sōyla 148
 spānta- 131, 133
 srav- 117
 srch 143
 Srch 142
 srchký 143
 Srebne 142
 srh 143
 Srh 142
 Srhinje 142
 sruta 117
 sršatý 143
 sršlavā 143
 sřh 143
 stajnia 116
 Staniv 112
 Starcica 163
 Stare Lubnie 82
 Stare Rumeńskie 116
 stary 145
 Stary Łubeński 81
 starý 145
 *stargъ 147
 Star 147
 staurr 147
 stār 145
 stbel 146
 *sterti 147
 s-thura- 147
 *sthūrās 147
 *stir- 147
 *Stirь 147
 *Stirь 147

- stiura 147
 * (s)tipros 56
 stīrḡah 147
 Stradawn 147
 straumuo 146
 straūjas 147
 strāuts 147
 strāva 147
 Stromke 147
 Stromyk 147
 struha 147
 strumieñ 146, 147
 *strumy 146
 strūmen 146
 Strwiąż 57
 Stubeł(ka) 146
 Stubełko 146
 Stubeńka 146
 Stublarica 146
 Stuble 146
 Stubl(en)ica 146
 Stublina 146
 Stubto 146
 Stuchna 146
 studnia 116
 studzić 116
 *stug- 146
 Stuh(n)a 146
 *S-tu-r-i-s 147
 *sturo 147
 stürs 147
 stúblo 146
 stúris 147
 *stvig- 36
 *styg- 146
 stygnać 146
 *Styr 147
 *styrnъ 147
 *styrъ 147
 *styro 147
 su(b) 148
 suchy 151
 suchý 151
 Suydāq 149
 Sudak 149
 Sudemka 152
 Sudka 152
 Sudot 148
 Sudost 152
 Sudza 152
 Sudžanka 152
 Sugdabon 149
 *suge 151, 152
 Sugdak 149
 sugdceg 149
 (*sula 148
 sulaq 148
 sulau 148
 sulava 148
 sula vesi 148
 S,ula 148
 sulà 148
 sulā 148
 sulō 148
 * Sulu 171
 suluy 148
- Sułomie 148
 Summava 129
 *sunica 141
 Supoj 148
 Supoj 148
 Supol 148
 Suprásł 148
 Surdāk 149
 Suris 152
 susi 152
 Sutaska 79
 Suteska 150
 *suu 148
 suv 148
 suvlay 148
 *sux- 151
 suzi 152
 Suži 152
 sül 148
 sūtana 150
 süten 150
 *Sügica 151
 sūgan 152
 sūh 151
 *(s)ueig- 40
 Suvalka 148
 sū 148
 Sūdāk 149
 Sūdāq 149
 sūgō 152
 *sūlay 148
 sūra- 148
 *sūs 131
 Sūvalka 148
 svariti 130
 Sveinki 130
 Sveinn 130
 Sven 131
 *Svenzko 130
 *Svenъ 130
 *svetъ 131, 132, 133, 134, 135,
 136, 137, 138, 139, 140, 141
 Svēn 130
 svin 130
 svinēt 131, 133
 svinu 131, 133
 *svinī 130
 svins 131
 s,vel- 148
 swenta- 131, 133
 S'wistocz 40
 syāva- 154
 Synowódzko Niżne 143
 Synowódzko Wyżne 143
 sywiery 154
 szczekanie 176
 Szczekowa 176
 Szczerka 176
 Szczyg 176
 Szczykawa 176
 Szczykowa 176
 Szerecz 142
 Szerzec 176
 szron 141
 *Szdja 152
 *szpъ 98
- Szza 152
 *sztQga 146
 *szn- 50
 *szrebrn- 142
 szarmis 173
 Šemica 141
 Šemka 141
 Šerñec 141
 szron 143
 sundhati 152
 Švinica 130
 Švini 130
 Šwiniagtowa 130
 Šwiniarz 130
 Šwistocz 40
 Šaŷma- 141
 Šyāva- 141, 154
 šauti 143
 ščirъ(jъ) 176
 Šebor 175
 Šeslav 175
 šemas 141
 Štřkel 146
 *študū 143
 šula 148
 *šuma 175
 Šumadija 175
 Šumava 175
 Šumet 175
 šuma 175
 šveřtas 131, 133
 šyv 148
 šwl 148
- Tailo 57
 Tałmat 161
 Taman 162
 tamantarkan 162
 Taman-Tarxan 162
 Tamatarkanu 162
 Tamγantarkan 162
 Tanais minor 52
 *Tanaupi 54
 (*Tarlo 57
 Tasmena 158
 Tasmin 158
 Tasna Vodi 150
 Tazmien 158
 Tazmin 158
 Tašmin 157
 Tašmin Bliźny 158
 Tašmin Gotyj 158
 taš 158
 Tašmina 158
 Taurica 156
 tauris 156
 taurus 156
 taūras 156
 *tāna- 57
 teafār 56
 *tek'- 158
 *tekj- 111
 *tek^s- 158
 *teks- 158

- *tem- 149
 Temarunda(m) 149
 *tem-arun-da 149
 Temerinda 149
 *Temirtarkan 162
 tereba 157
 *terebovati 157
 tes-158
 Teszmin 158
 Teterka 158
 Teterow 158
 Teterów 158
 * teterevš 158
 *teus- 158
 Themarunda 149
 Thor 163
 Thor(etx) 163
 Tiarant 56
 Tiasmen 157
 Tiasmeñ 157
 Tich 158
 Tiram Oristhenis 56
 Tlumacz 161
 Tłumacz 161
 * tok'- 158
 Tokmak 150
 Tolmač 161
 Tor 163
 Torcz(a) 163
 Torczak 163
 torc- 163
 Toskna wodi 150
 tök-mäk 150
 Transnistria 57
 Trebivlice 157
 Trebovle 157
 Trebowla 157
 Trembowla 157
 Trębowla 157
 Triglav 160
 *tr-qb- 159
 *Trqb-bëg- 159
 Trubicz 159
 Trubiec 159
 Trubiecz 159
 Trubiezs 159
 Trupiec 159
 Trypol 160
 Trzeboszowice 157
 Trzebowisko 157
 Trzy 160
 Tudleipin 54
 * Tuman-Tarqan 162
 Tuna 53
 Tuonaha 53
 Tuonova (-we) 53
 Turilo 57
 Turla 56
 Turil(ly) 56, 57
 tür 156
 Tür- 163
 Tūr- 163
 Tyrae 57
 Tyras 56
 Tysmienica 158
 Tysmina 157
- Ubynäha 167
 Ucza 168
 udan 165
 Ukraina 166
 Ukraine 166
 Ukrajina 166
 Ukrajna 166
 Ukran 166
 Ukranya 166
 Ulfheðr 84
 Ulwówek 85
 Una 167
 Unawa 167
 Unawy 167
 unë- 167
 Unëbud 167
 Unëhost 167
 unëj- 167
 Unërad 167
 und 167
 Uniemir 267
 unij- 167
 Unut 95
 uolà 34
 uosis 168
 *up- 54
 upe 54
 Urüs 119
 uselis 168
 Usu 55
 Usy 55
 Usza 168
 Uszyca 168
 Uszyca Stara 168
 Uszyca Wielka 168
 Üzü 55
 úane 167
 únava 168
 úval 40
 ùvala 40
 *uei- 40
 ünä- 167
- vaara 29
 Vagosola 20
 Valewen 75
 valiti 29
 valjati 29
 vallis 40
 Valvi 75
 Valwen 75
 valʷ 40
 var- 29
 Var 55
 Varin 29
 *Varinahwa 29
 Varini 29
 Varom 55
 Varyn 29
 Vaxšu 22
 *vel- 34
 *Velëjá 40
 vel(i)ký 136
 Velowe 40
 Velupys 40
 Velbnja 40
- *vent- 164
 ves 22
 veterānus 56
 *vezq 144
 vélik 136
 *vér(n) 40
 Věfislav 144
 *vezja 26, 144
 *véža 26, 145
 veřt-164
 vělā 40
 *věl- 40
 *vělija 40
 *vělbnja 40
 vid- 38
 Vid- 38
 *Vilëja 40
 *Vilija 40
 vilnis 40
 *vilbnja 40
 viř 35
 vır 31
 vřř 31
 vl̥na 40
 *vľuna 40
 voara 29
 Voi 32
 Voin 32
 Voj- 32
 Vojislav 32
 Vojmir 32
 *vol- 34
 Volynë 34
 Vorkna 37
 Vorskola 37
 Vřešć 31
 vřeštati 31
 Vselub 40
 Všebor 175
 Všeslav 175
 *vur- 35, 37
 Vyd- 38
 Vyšehrad 39
 *vyl- 34
 *Vyz-stviž- 36
 Vyz-zdviž- 36
 *vbrëti 39
 *vbrqt- 39
 v̥se- 175
 V̥semil 40
 v̥še- 175
 *v̥šepol 175
 viř- 37
- *walhös 34
 walke 136
 Wall 29
 walo 136
 wan 167
 Warin 29
 Wasilkow 30
 Wasliwci 29
 Wassileu 29
 Wasyłow 30
 wäl 136

| | | |
|----------------------|---------------------------|------------------------|
| Welje 40 | Zalno 59 | Δανε-δεβαί 56 |
| welna 40 | zadać 59 | Δανούβιος 53, 55, 64 |
| wielki 136 | Zelany 59 | δεμέστικός 49 |
| wies 22 | Zmigród 62 | δένδρον Ποντικόν 108 |
| Wilia (Dnieprowa) 40 | Zołnin 60 | Δημήτερος 50 |
| Wilija 40 | Zownin 60 | Δημήτηρ 50 |
| wir 31 | zał- 59 | Δημήτριος 50 |
| Wisnia 32 | źródło 44 | δομέστικός 49 |
| Wlodarka 33 | zadati 59 | Δούναβις 53, 54 |
| Wlodawa 32 | żel- 59 | δρομάς 121 |
| Wolhoł 35 | żezdło 44 | δρομάσος 121 |
| Wollin 34 | *żerin- 44 | δρομίζεται 121 |
| Wolodarka 33 | | δρομός 121 |
| Worskla 37 | Ἄλοῦτας 17 | |
| wól 34 | Ἄλιτας 17 | Ἔβρος 56 |
| wrąb 61 | Ἄν'αληψίς 133 | Ἑλλησποντος 108 |
| Wrząca 39 | Ἄνδρέας 17 | Ἑξαμίσιος 148 |
| wrzątek 39 | Ἄνται 167 | Ἑξω Ῥωσία 119 |
| Wsemil 86 | Ἄξεινος 107 | ἑπίσκοπος 58 |
| Wszemil 40 | Ἄξιεινος 126 | Ἑρασος 142 |
| wyc 38 | Ἄξινος 107 | ἑταριλεύειο 162 |
| Wyrwa 29 | αὐδα 165 | Ετευθανε(σ)κος 56 |
| Wyszogród 39, 79 | Ἄορσοί 123, 124 | εὐνίς 167 |
| Wzień 25 | Ἄπόστολος 17, 132, 141 | εὐξεινος 108 |
| | Ἀρπόξαις 55 | |
| xara 171 | Ἄρχ'αγγελος 133 | |
| *Xarapant 171 | Ἄσπρον ὀσπίτιον 26 | Ἡἴσω Ῥωσία 126 |
| xartěsk'(n) 75 | | Ἡλίας 135 |
| Xořean 170 | Β'αραγγοί 121 | Ἡ Ποντική θ'αλαττα 108 |
| xšay- 55 | Βαροῦχ 55 | Ἡρως 123 |
| | βασιλεύς 30, 133 | θ'αλασσα Σκοτεινή 108 |
| yar- 58 | Βιτετζέβη 32 | -θέν- 56 |
| *Yarāra 58 | Βόγορις 141 | Θεόδωρος 136, 138 |
| yazama- 148 | Βογοῦ 20 | θεοτόκος 131, 139, 141 |
| | Βορίσης 141 | Θράγγοι 121 |
| Zabache 150 | βοροῦσκοι 122 | Θρ'αγγων 121 |
| Zabrozi 109 | Βορυσθένης 55, 56 | Ἰερὸς 57 |
| Założna 60 | Βοσπορανός 35 | Ἰστρὸς 53, 57, 64 |
| zaręba 61 | *Βοσπορία 35 | Ἰω'αννης 63, 135 |
| Zaryte 61 | Βοσπορ(ι)ανός 35, 76 | |
| Zaspy 98 | Βοσπόριος 35 | Καρπαλάκ 150 |
| *Zastyrje 147 | Βοσπορίτης 76 | Καρρόδουνον 66 |
| Zastyrnje 147 | Βοσπορίχη 35 | Καυκάσινορη 165 |
| Zażit 53 | Βοσπόριλος 35 | Κελτική 121 |
| Zbaraz (-ż) 151 | Βόσπορος 35 | Κελτικόν 121 |
| Zberaz 151 | Βόσπορος θράκιος 35 | Κυρίδανα 56 |
| Zbyrog (-ż) 151 | Βόσπορος ὀρηκίος 35 | Κίαβον 78 |
| Zdwiżden 36 | Βόσπορος Κυμμερικὸς 35 | Κίαβος 78 |
| Zdwiż 36 | Βόσπορος Κυμμέριος 35, 76 | Κίσαβα 78, 79 |
| *Zliiv 112 | Βουσεγραδέ 39 | Κίοβα 78, 79 |
| Zuberski potok 63 | Βροῦτος 112 | Κοάβα 79 |
| Zubrza 63 | Βόκος 21 | κοιλᾶδι 106 |
| Zubrze 62 | Βόγωρις 141 | Κομανικός 75 |
| zvizd- 151 | | Κομάνοι 75 |
| *zvon- 62 | Γαλάτοι 121 | Κόριξος 76 |
| *zvoniti 62 | Γελωνός 59 | κόρτος 172 |
| *zvŕkъ 36 | Γέρρος 58, 150 | Κουμάνοι 75 |
| *zvъn- 62 | Γερροῦ 44 | Κυρίδαγα 56 |
| *zvъnigordъ 62 | γεωγία 172 | *Κύριξος 76 |
| Zwinogródka 62 | Γεώργος 134 | Κύριλλος 135 |
| Zwirenz 62 | γιαλός 68 | |
| Zwirniz 62 | γραικός 46 | Λεόβιος 85 |
| Zwizdziey 36 | | Λεοντοπόλις 85 |
| Zwnigród 62 | Δ'αναπρις (-iv) 55, 56 | λευκός 27, 75 |
| Zalna 59 | Δ'αναστρις 56, 57, 58 | λευκόν οίκημα 26 |

λιμνῆν 81
λίμνη 88, 149
Λύκος 65

Μαιευτικός 88, 149
Μαιήται 88, 149
Μαιήτης 88, 149
Μαιήτις 88, 149
Μαιῶται 88, 149
μαιώτης 88, 149
Μαιωτικός 88, 149
Μαιῶτις 88, 149
Μαιωτιστί 88, 149
Μάργος 90
μαῖα 88, 149
Μάταρχα 162
Ματώας 53, 64
Μαύρη Θαλάσσα 108, 126
Μελάγγλαινοι 154
μεταμόρφωσις 137
μῆλον 87
μήτηρ τοῦ Πόντου 88, 149
Μικρά Πωσία 119
Μιληγχοί 90
Μιχαήλ 136

Νεάπολις 87, 124
Νεδα 91
Νεδων 91
νέω 144
Νικόλαος 137

ὄμμα 130
Οτευθανε(σ)κος 56

Πάλιος 79
Παντικάπαιον 76
Παντικάπης 76, 113
πατῆρνακοί 101
πέτομαι 111
Πέτρος 137
Πεύκη Ὀρος 165
πηλός 65
πίδαξ 113
πίπτω 111
πίτυλος 111
πίσσα 113
Ποντικ'α 108
Ποντικίων 108
Ποντικός 108
Ποντικός μῦς 108

Ποντικός 108
Πόντος 107, 108, 126
Πόντος Ἀξείνος 107, 126
Πόντος Εὐξείνος 108, 126
Πόντος Μέλας 108
Πόρατα 112, 152
πόρος 112
ποταμός 110, 111
Ποσειδών 110
προπετής 111
Προποντίς (-ίδος) 108
πῦρ 132
πύργος 132
Πυργώτις 132
Πυρετός 112
πῦρός 132

Ρῆ 122
Ῥεξιναλοί 124
Ῥούσ- 123
Ῥούσιος 123
Ῥωξολανοί 123, 124
Ῥωμα 123
Ῥῶς 118, 120, 121, 122, 123, 124
Ῥωσία 118, 121
Ῥώσις 123
Ῥωσιστί 120

Σάκαι 143
Σάνδανος
Σάρματα(s) 130
Σαρμάται 130
Σαρματικός 130
Σαυγδαία 149
σαύρα 130
σαύρη 130
Σαυρομάται 130
Σαυρομάτης 130
Σαυροματικός 130
Σαυροματίς 130
σαύρος 130
Σέβερεις 154
Σκίλουρος 143
σκόξεσθαι 143
Σκόλοται 143
Σκοτεινή 108
Σκύθαι 143
Σκύθες 107
Σκύθης 31, 107, 143
Σκυθία 143
Σκυθίη 143

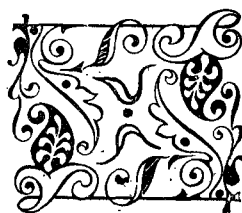
Σκύθις 143
σκυθιστί 143
σκύθος 143
Σκόλης 143
σκόψος 143
Σουγδαία 149
Σουγδαία 149
Σουγδία 149
Σοφία 140
σταυρός 147
Σύβαρις 148
Συμεών 137, 154
σωτήρ 137, 138

Ταμάταρα 162
Ταμάταρχα 162
Τάνας 52, 54, 55, 56, 88, 149
Ταυριανίς 107, 143, 156
Ταυρική 156
ταυρικός 156
Ταυροί 156
Ταυρο-πέλα 156
Ταυροπόλος 156
ταύρος 156
Ταυροσκύθαι 120
Τελιούτζα 86
Τρόλλος 56
Τύρας 56, 163
Τύρης 56, 147

δει 152
ὄλη 148
Ἰπανίς 20, 21

Χάλεπ 169
Χερρονήσιος 71
Χερρόνησος 71, 156
Χερρόνησος 71
Χερρ'όνησος 71
Χερ(ρ)σονήσιος 71
Χερσονησίτης 71
Χερσόνησος 71, 72, 156
Χερσό-νησος 71
Χερσών 71
Χερσώνος 71
Χώρα 88, 149
Χωρήβ 170
Χωρίον 170

ψελλός 113



З М І С Т

ПЕРЕДМОВА

5

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

11

АЛФАВІТИ

16

СЛОВНИК ЛІТОПИСНИХ
ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ

17

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ
СКОРОЧЕНЬ

179

ІНДЕКС

208



АКАДЕМИЯ НАУК УКРАИНСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ЯЗЫКОВЕДЕНИЯ им. А. А. ПОТЕБНИ

**ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ
СЛОВАРЬ
ЛЕТОПИСНЫХ
ГЕОГРАФИЧЕСКИХ
НАЗВАНИЙ
ЮЖНОЙ РУСИ**

(На украинском языке)

ИРИНА МИХАЙЛОВНА ЖЕЛЕЗНЯК
АЛЛА ПАНТЕЛЕЙМОНОВНА КОРЕПАНОВА
ЛАРИСА ТЕРЕНТЬЕВНА МАСЕНКО
АЛЕКСЕЙ СИЛЬВЕСТРОВИЧ СТРЫЖАК

Киев, издательство «Наукова думка»

*Затверджено до друку
вченою радою Інституту мовознавства
ім. О. О. Потебні АН УРСР*

Редактори

Н. С. Редичук, Л. В. Туник

Оформлення художника

Р. К. Пахолюка

Художній редактор

О. Я. Вишневецький

Технічні редактори

І. А. Ратнер, О. М. Капустіна

Коректори

Н. О. Луцька, В. М. Семенюк,

Л. І. Семенюк, З. П. Шкільник

Информ. бляк 5610.

Здано до набору 29.02.83. Підп. до друку 28.02.85. Формат 70x100/16. Папір друк. № 1. Літ. гарн. Вис. друк. Ум. друк. арк. 20,8. Ум. фарбо-відб. 22,1. Обл.-вил. арк. 34,12. Тираж 1800 прим. Зам. 3-3392. Ціна 2 крб. 40 к.

Видавництво «Наукова думка». 252601 Київ 4, Репіна, 3.

Віддруковано з матриць Головного підприємства республіканського виробничого об'єднання «Поліграфкнига», 252057 Київ 57, вул. Довженка, 3, в Нестеровській міській друкарні, 292310, Нестеров, Львівської обл., вул. Горького, 8. Зам. № 2167.